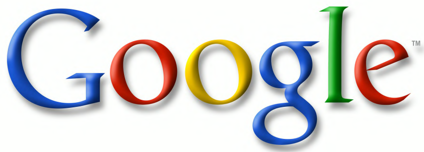
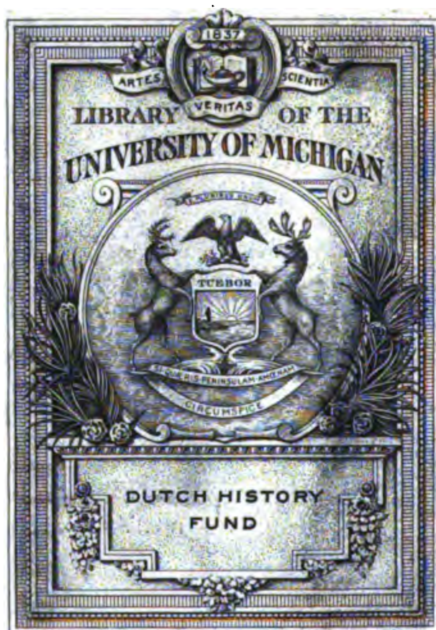

1837
ARTES
SCIENTIA
VERITAS
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
DUTCH HISTORY
FUND

MENGELWERK,

VOOR

1798.

ALGEMEENE VADERLANDSCHE LETTER-OEFENINGEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELYKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRYMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

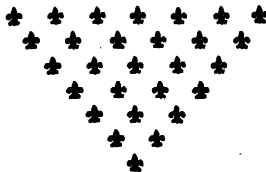
tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1798.

Met Plaaten.

Te AMSTERDAM,
by A. VAN DER KROE,
en
by J. YNTEMA EN ZOON.
1798.

I N H O U D

VAN HET

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Konsten en Weetenschappen, betrekkelyk.

I N H O U D.

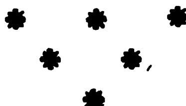
Re-

De

I N H O U D.

Te-

I N H O U D.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ALGEMEENE BESCHOUWING VAN DE NATUURLYKE, ZEDELYKE EN EUANGELISCHE BLYKBAARHEDEN VOOR EEN TOEKOMEND LEEVEN, EN EEN STAAT VAN VERGELDING IN 'T ZELVE.

(Uit het *Engelsch* van den Eerw. BEILBY PORTEUS, DD. en Bisfchop van *Londen.*)

Ik heb voorheen (*) U een algemeene fchets gegeeven van de Natuurlyke en Zedelyke Blykbaarheden voor de Onfterflykheid van 's Menfchen Ziel, en een Toekomenden Staat van Vergelding; en, fchoon ieder derzelven, afzonderlyk befchouwd, niet gezegd kan worden volftrekt afdoende te zyn, klimmen zy nogthans, te zamen genomen, op tot eene groote maate van waarfchynlykheid; een maat van waarfchynlykheid, die het tot een uiterfte van dwaasheid zou maaken voor een ieder, ('t geen egter maar al te doorgaande het geval is der zodanigen, die de Openbaaring verwerpen) om te handelen als of het eene *uitgemaakte zaak* ware, dat 'er geen Beftaan voor den Mensch was dan alleen dit tegenwoordige. Hoe geheel ftrydig zulks aan te neemen zou weezen tegen alle voorfchriften van Natuur en Rede, zal *nog fterker in 't ooge ftraalen*, indien wy nu kortlyk en als in één oogpunt zamenbrengen de Bewyzen voorheen aangevoerd, en bezien hoe de zaak ftaat op de twee tegen elkander over ftaande veronderftellingen, dat 'er een Toekomende Staat van Vergelding te verwagten *is*, of *niet*.

In de eerfte plaats dan, indien wy toeftemmen dat dit Leeven ons geheele Beftaan uitmaakt, welk een vreemd en onoploslyk vertoon van zaaken doet zich op aan ons oog!

(*) Zie ons MENGELW. voor 1797, bl. 437, 481, 525 en 569.

oog! Wy hebben, in dit geval, een werkzaam Beginzel in ons, 't welk alle verbeeldingbaare blyken heeft van onderſcheiden te zyn van het Lichaam, onſtoflyk, onbeſchryfbaar, en onverdeelbaar; dit nogthans komt op niets meer neder dan op enkele Stoffe, bekleed met hoedanigheden, rechtſtreeks het tegenovergeſtelde uitmaakende van de weezenlykſte eigenſchappen der Stoffe; het wordt met het Lichaam tevens ontbonden, en verliest alle gewaarwording, alle bewustheid en opmerking, voor altoos, in het graf.

Wy zyn blykbaar onderſcheiden van, en verheeven boven, de Beesten, door eene verſcheidenheid van verbaazende vermogens en bekwaamheden, die duidelyk beſtemd ſchynen voor een edeler tooneel van werkzaamheid dan het tegenwoordige; nogthans vergaan wy met de Beesten, en die geheele ryke voorraad van zielsbekwaamheden is aan ons tot geen oogmerk altoos verkwist.

Dagelyks maaken wy vorderingen en in kennis en in deugd; wy hebben een ruim veld van verſtandlyke en zedelyke verbetering voor onze oogen; nogthans worden wy, in het midden onzer voortgangen en vorderingen, geſtuit door de hand des doods, die ons aangrypt, en bereiken nimmer dien ſtaat van volkomenheid, voor welke wy vatbaar ſchynen, en na welke wy ſterk verlangen.

Wy draagen met ons om, denkbeelden en verwagtingen van geluk, die ſteeds op teleurſtelling uitloopen; wy hebben een zugt tot toekomende beroemdheid, waar van wy nimmer bewustheid zullen hebben; wy verlangen ſterk na onſterflykheid, en dit verlangen zal nooit vervulling bekomen.

Elk deel onzer geſteltenisſe toont dat wy verantwoordelyk zyn voor ons gedrag; elke knaaging des geweetens levert een bewys van onze verantwoordelykheid op; daar is een hooger Weezen, dat ons een Leevensregel gegeeven heeft om naar te wandelen; dat het regt bezit, om te onderzoeken, of wy ons overeenkomſtig met die regelmaat gedraagen hebben; nogthans zal dit onderzoek *nimmer* geſchieden.

De Wereld, in welke wy ons geplaatst vinden, is onophoudelyk eene ſchool van beproeving. Het blykt, dat wy in dezelve geplaatst zyn met geen ander oogmerk, dan om te doen blyken hoe wy ons gedraagen in al die ver-

verſcheidenheid van moeilyke en bezwaarende omſtandigheden, waar in wy ons ſteeds, door een en ander middel, geplaatst vinden. Nogthans gaat ons gedrag geheel ongadegeſlaagen voort. Wy volſpeelen *onze* rol; maar de Regter, die ons beproeft, vergeet de *zyne* te volbrengen. Onze beproeving neemt een einde; niets volgt 'er op; geen vonnis wordt 'er geſtreeken; wy worden niet beloond om dat wy goed gedaan, en niet geſtraft om dat wy verkeerd gehandeld hebben.

Wy merken onszelven aan als de Onderdaanen van een Almagtig Opperbeſtuurder, die ons een ſtelzel van Wetten gegeeven heeft om ons gedrag naar te regelen. Nogthans ſchynt Hy volmaakt onverſchillig of wy deeze Wetten waarneemen, dan niet. Zyne Vrienden en zyne Vyanden vergaat het eveneens. Ja de eerstgemelden gaan dikwyls onder een last van tegenheden gebukt, terwyl de laatstgenoemden volop hebben van allen aardsch genot.

Eindelyk is 'er, van de vroegſte eeuwen der wereld af, tot op dit oogenblik, eene bykans algemeene overeenſtemming geweest des Menschdoms in het geloof of de verwagting van een Toekomend Beſtaan; en nogthans komt dit op niets meer neder dan op eene bedrieglyke verbeelding, hoe diep dit ook door de Natuur zelve in elken menschlyken boezem is ingedrukt.

Wat kan men nu vreemder en onverklaarbaarder zich verbeelden; wat ongerymder en onbeſtaanbaarder bedenken; wat wanordelyker, verwarder en elendiger, zich voorſtellen; wat onwaardiger der Wysheid, Regtvaardigheid en Goedheid, des Allerhoogſten verzinnen, dan de geſteltenis van den Mensch, en der Wereld, volgens de hier te nedergeſtelde opgave?

Maar, wanneer gy, aan den anderen kant, uw gezigt uitſtrekt buiten de grenspaalen van dit Leeven, en een *ander* in overweeging neemt; welk eene verandering brengt dit terſtond te wege in het voorkomen van alles wat *in* en *om* ons is? De nevel, die voorheen het gelaad des aardbodems bedekte, ſcheurt, en wy zien een tooneel, vol van de juistſte orde, ſchoonheid, overeenſtemming en geregeldheid. Op het oogenblik dat wy onze betrekking tot een ander Leeven ontdekken, klaart het voorheen verbaasdmaakende op, en alle onbeſtaanbaarheid wordt ylings weggenomen.

Wy vinden, als dan, dat wy beſtaan uit twee deelen, een ſtoflyk Lichaam en eene onſtoflyke Ziel; en

de schynbaar onbestaanbaare eigenschappen van Stoffe en Geest, in stede van vermengd en met elkander vereenigd te zyn in eene en dezelfde zelfstandigheid, hebben ieder hun eigen onderscheiden deel in onze zamengestelde gesteltenisse, huisvesten in onderscheide zelfstandigheden, naar derzelver aart geschikt. Maar, schoon verschillend van elkanderen, zyn zy naauw met elkander vereenigd. Door deeze vereeniging zyn wy verbonden aan de zigtbaare en onzienlyke, aan de stoflyke en geestlyke wereld, en staan, als 't ware, op de grenzen van beiden. En wanneer het Lichaam weder tot de Aarde keert, begeeft zich de Ziel na de wereld der onsterflyke Geesten, tot welke dezelve behoort.

Die uitsteekende bekwaamheden en vermogens van 's Menschen Ziel, welke blyken veel verder te strekken dan het gebruik in dit kortstondig leeven vordert, worden zeer eigenaartig en geschikt voor een Weezen dat bestemd is voor de Eeuwigheid, en zyn niets meer dan 't geen noodzaaklyk is om dezelve voor te bereiden voor dat hemelsch Gewest, haar eigenlyk huis en vaste verblyfplaats. Daar zullen de Zielen ruimte in overvloed vinden om zich uit te breiden, eene maate van kragt en werkzaamheid aan den dag te leggen, in het tegenwoordige leeven onverkrygbaar. Daar zullen zy in eeuwigheid toeneemen, en dien staat van volkomenheid erlangen, tot welken zy zich staag uitstrekten, maar ter bereiking van welken zy in deeze wereld geen tyd hadden.

Wanneer het eens vaststaat, dat wy hier naamaals eens rekenschap zullen moeten geeven van onze bedryven, dan is 'er eene duidelyke reden waarom wy vrywerkende Weezens zyn; waarom wy een regelmaat des gedrags ontvangen hebben; waarom wy het vermogen bezitten om daar van af te wyken, of om 'er overeenkomstig mede te handelen; waarom wy, met één woord, aan een voorafgaand onderzoek voor de regtbank van ons Geweeten zyn blootgesteld, eer wy voor de Regtbank van onzen grooten Regter verschynen.

Onze vuurige trek na Beroemdheid, na Geluk, na Onsterflykheid, zal, op de veronderstelling van een Toekomend Leeven, tot een beter einde dienen, dan om ons te leur te stellen en te bedroeven. Gemelde begeerten zyn alle natuurlyke begeerten, met voorwerpen welke daar aan beantwoorden; en zullen ieder, in eenen anderen

Staat,

Staat, die voldoening ontmoeten, na welke zy in deezen te vergeefsch haakten.

Ja zelfs die ongelykmaatige bedeeling van goed en kwaad, waar over wy zo gereed klagten by klagten uitstorten, en die zwaare beproevingen, welke, by wylen, zo fel, ook de besten der menschen, drukken, staan alle bloot voor eene gemaklyke oplossing, op 't eigen oogenblik dat wy eenen Toekomenden Staat in aanmerking neemen. Deeze Wereld maakt dan alleen een gedeelte uit van een stelzel. Dezelve was nimmer bestemd tot een Staat van *Vergelding*; maar van *Beproeving*. Hier worden wy alleen *beproefd*, naamaals *beloond* of *gestraft*. De rampspoeden, welke ons op aarde drukken, krygen, uit dit oogpunt beschouwd, eene geheel andere gedaante. Zy zyn wyze en zelfs weldaadige voorzieningen, om onze Deugden op de proeve te brengen, in ons die geestgesteltenis te verwekken, welke eene noodige voorbereiding is ter nimmer eindigende Gelukzaligheid.

Op deeze wyze klaart de veronderstelling van eenen Toekomenden Staat alle zwaarigheid op, en verdryft de donkere wolken, welke anderzins over dit gedeelte van GODS Scheppinge hangen. Met dit licht der Onsterflykheid voor ons heenen, kunnen wy onzen weg vinden langs de anders duisterste paden van GODS Zedelyk Bestuur, en een voldoend berigt geeven van de bedeelingen der Voorzienigheid met het Menschdom. —— Het is, derhalven, een allervoldingendst bewys voor de weezenlykheid van eenen Toekomenden Staat, dat dezelve aan zo veele heerlyke einden beantwoordt, en zo onafscheidelyk noodzaaklyk schynt om geregeldheid en overeenstemming te geeven aan de oogmerken des Almagtigen in het vormen deezer Wereld en derzelver Inwoonderen, om een eenpaarig en zamenstemmend plan der Godlyke handelingen aan ons te verschaffen. Want gelyk, wanneer wy, in de *Stoflyke Wereld*, vinden, dat het beginzel van Zwaartekragt, toegepast op de onderscheide deelen des Heelals, op de volkomenste en fraaiste wyze ons eene verklaaring aan de hand geeft van de standen, de verschynzels en de invloeden, der hemelsche Lichaamen, en zelfs reden geeft voor al de schynbaare ongeregeldheid en uitmiddelpuntigheid van derzelver beweegingen —— wy geene zwaarigheid maaken om het bestaan en de werking van zodanig een vermogen te erkennen; zo zien wy in het *Zedelyk Stelzel*,

 dat

dat de erkentenis van een ander Leeven eene gereede oplosfing aan de hand geeft van de verbaazendfte en anders onverklaarbaare verfchynzelen; het is, als 't ware, een *looper-fleutel*, die alle ingewikkeldheid ontfluit, en ons het groot plan der Voorzienigheid in het beftuur der menschlyke zaaken opent. Dit zo zynde, kunnen wy niet langer, zonder geweld te doen aan alle gronden van regtmaatige redenkaveling, onze toeftemming in het erkennen van de waarheid en weezenlykheid van zulk een ftaat te rugge houden.

Uit deeze byeenzameling der bewyzen voor een Toekomend Beftaan, de uitflag onzer nafpeuringen over dit onderwerp, blykt, dat zy, te zamen genomen, eene groote maate van blykbaarheid opleveren ten fteun van die groote waarheid.

Deeze blykbaarheid, in de daad, gelyk ik te vooren aanmerkte, is door eenigen als zo dringend voorgefteld en zo beflisfend, dat zy het behulp der Openbaaring, in dit ftuk, geheel onnoodig keurden. —— Doch dit is zo verre van het geval te weezen, dat *die eigenfte klaarheid*, met welke wy nu in ftaat zyn de weezenlykheid van eene Toekomende Vergelding uit de beginzelen der Rede af te leiden, ons zelfs het voldingendst bewys zal opleveren van de volftrekte noodzaaklykheid die 'er was voor eenig hooger licht, om het menschdom te onderwyzen en te beftuuren in dit en in andere Leerftellingen van het alleruiterst aanbelang voor deszelfs tegenwoordig en toekomend Geluk.

(*Het Vervolg en Slot hier na.*)

WAARNEEMINGEN OVER DE WERKING DER *Gratiola*, IN DE KRANKZINNIGHEID. Door L. F. B. LENTIN.

In het jaar 1696 fchreef GIDEON HARVEI, in zyn zeer zonderling werk, 't welk in 1700 voor de tweede reize wierd uitgegeeven, onder den titel: *The Vanities of Philofophy and Phyfic*, op pag. 109, over de zo zonderlinge ziekte der Krankzinnigheid: *Ik moet bekennen, dat, onder de geheele verzameling der ziekten, niets dieper verborgen en meer onoplosfelyk fchynt dan die tegennatuurlyke gefteld-*

ſteldheid der Herſſenen, welke met Krankzinnigheid gepaard gaat. Edoch weeten wy dienaangaande, tegen het einde deezer anderzints zo verlichte Eeuwe, wel meerder, zo ten opzichte van het geen het Herſſengeſtel in deeze omſtandigheid moet lyden, als ten opzichte van 't geen 't zelve daar in medewerkt? De Ontleedkunde ſchynt hier in reeds tot den grootstmogelyken graad van volkomenheid opgeklommen, en niet in ſtaat te zyn om den hoogſten trap der lichaamlyke volmaaktheid onder onze zintuigen te brengen. Zo lange derhalven de nieuwe Scheidkunde niet in ſtaat geraakt, om ons met de Denkingsſtoffe bekend te maaken, moeten wy ons wel in deeze duisternisſen en onverklaarbaare betrekkingen behelpen met het geen wy door ondervinding kunnen ontdekken.

Hoewel thans het gebruik des Nieswortels, tot het geneezen der Krankzinnigheid (ik weet niet met recht of ten onrechte), is afgeſchaft, zo heeft men toch, in de meeste gevallen deezes hoogst treurigen toeſtands, gemeend te moeten blyven by de Geneeswyze der Ouden, in zo verre zy de herſtelling door geweldige Braak- en Purgeermiddelen zochten. Men heeft alleen verſchild in de keuze der daar toe dienſtige middelen, zo dat zommigen dienaangaande te vreesachtig, anderen wederom te ſtout, zyn geweest. Wat myne bevinding aangaat, ik hebbe in drie op elkander volgende gevallen een voortreflyken dienst gehad van het poeder der *Gratiola*, gebruikt naar het voorſchrift van den Heer KOSTRZEWSKY, door denzelven medegedeeld in zyne *Disſertatio de Gratiola.*

Twee der door my geneezene lieden waren Broeders, wier *Vader wel niet* krankzinnig was; doch echter, in een zo grooten graad, met Eigenzinnigheid en Waanwysheid behebt, dat men doorgaans meende, dat hy het niet vast had. Daar en tegen was deszelfs Broeder volkomen krankzinnig, en ſtierf aldus in het 65 jaar zyns ouderdoms. De beide Broeders, over welke wy thans zullen handelen, wierden krankzinnig in den bloei hunner jongelingſchap, doordien zy, om eenmaal aanzienelyke posten te kunnen bekleeden, een ongewoonen vlyt in hunne ſtudien hadden aangewend. De Lof en de Eerbewyzingen, welke hun wierden toegezwaaid, ſcherpten nog meerder hun dorst naar Roem, waardoor de vlyt verdubbeld, en de ſlaap, zo wel als alle heilzaame uitſpanning,

vermyd wierd. Ras trad hierdoor een bedorvene Verbeeldingskragt in de plaats van gezond Verſtand, het welk men niet in ſtaat was door eenigerleie Voorſtelling te herroepen. In het begin was de afwyking van het pad der Rede ten naasten by gelyk aan den toeſtand, onder welken ADDISON in zyn *Spectator* den Droom voorſtelt. „ In den Droom gaat de Ziel om met ontelbaare „ voortbrengzels van haar eigen maakſel, en wordt overgebragt in duizenderlei Toneelen van haar eigen vinding. Zy is zelve Toneel, Acteur en Toehoorder."

De eerſte deezer Krankzinnigen, wiens omſtandigheden wy inzonderheid zullen beſchouwen, om dat dezelve nagenoeg met den aart der Kwaale en der Geneezing van de beide overige overeenſtemmen, holde dus een tydlang vreedzaam voort, en hield in zyne verbeelding ſteeds de glansrykſte daarſtellingen voor zichzelven. Deeze toeſtand had ten gevolge ſlaapelooze nachten, en een meer en meer toeneemende afwisſeling der Voorſtellingen, waardoor eindelyk de Ylhoofdigheid zodanig toenam, dat hy zich aan zyne Moeder en anderen, die hem bewaarden, vergreep, en voort daar op uit een venſter der tweede verdieping ſprong, zodat hy op een gevloerde plaats nederſtortte, zonder zich echter van belang te kwetzen. Zelfs niet in de geweldigſte aanvallen zyner kwaal beſpeurde ik aan hem het optrekken van een of van beide ballen, 't geen door AVENBRUGGER, als een onafſcheidelyk toeval der Krankzinnigheid, was opgegeeven.

De Geneezing deezes ongelukkigen Jongelings ondernam ik met ſterke Aderlaatingen, en ging daarna over tot zodanige middelen, welke door een ſterken prikkel in ſtaat zyn, verſtoppingen in den onderbuik weg te neemen. Dan dit verricht zynde, vond ik de gewoone braak- en purgeermiddelen in geenerleie wyze ſterk genoeg, om de noodige ontlastingen te bewerken. Ondertusſchen twyffelde ik niet, of de nog ſteeds toeneemende hevigheid der Woede moest worden toegeſchreeven aan de menigte der losgemaakte ſtoffe en derzelver opſlorping. Dus vond ik my verplicht tot ſterkere middelen myn toevlucht te neemen. Ten dien einde liet ik hem braaken, door middel van poeders uit witte Vitriool, nadat men hem, door dwang, een prikkelende Clyſteer had gezet. Vervolgens gaf ik hem het poeder der *Gratiola*, tweemaalen 's daags: 's morgens tot eene halve drachma en 's avonds tot tien grein, in te neemen met

met een Afkookzel van Graswortel, 't geen teffens tot dagelykfchen Drank moest dienen. Dus gingen wy voort, tot dat ik eerlang de giften der *Gratiola* van dag tot dag moest verminderen, dewyl de Prikkelbaarheid der ingewanden allengskens aandoenelyker wierd. Naarmaate dus de werkzaamheid des Darmkanaals en der nabuurige deelen herftelde, ontlastte hy eene ongelooflyke menigte verharde en gefmoltene zwartgallige ftoffen, terwyl hy ook, naarmaate hy van alle deeze fchadelyke onreinigheden verlost wierd, wederom het volle gebruik zyner Reden bekwam.

Zyn Broeder en nog een derde Krankzinnige wierden op dezelfde wyze behandeld en geneezen: intusfchen waren deeze voorwerpen ook alle van zodanig eene lichaamsgefteldheid, dat 'er fterk prikkelende middelen wierden vereischt, en dus waren het de *Gratiola*, en dergelyke fterke middelen, van welke men iets goeds kon verwagten.

WAARNEEMINGEN OVER DE UITGEGRAAVENE BEENDEREN IN DE ZEER OPMERKELYKE SPELONKEN IN HET VORSTENDOM BAYREUTH: aan de Koninglyke Societeit te *Londen* gezonden, door den Markgraaf van ANSPACH. Door wylen JOHN HUNTER, Esq. F. R. S.

(Ontleend uit *The Philofophical Transactions*, for 1794.)

„Zie hier de Waarneemingen, welke wy beloofd „hebben by de opgave des Verhaals der in het „Opfchrift vermelde Spelonken (*). Zy verdienden de „befchouwing des kundigen Wysgeers HUNTER; zy ga„ven hem gelegenheid tot het mededeelen van befchou„wingen over dezelve, en teffens over andere foortgelyke „voorwerpen, die weetenswaardig en belangryk zyn voor „allen die eenigen fmaak hebben in het nafpeuren van „dergelyke zeldzaamheden, in den fchoot des aardbols „bedolven, en van tyd tot tyd aan het nafpeurend oog „ontdekt."

De Beenderen, die ten onderwerpe ftrekken van den Brief,

(*) Zie ons *Mengelwerk* voor 1797, bl. 580.

Brief, door den Markgraaf van ANSPACH gezonden, hebbe men meer aan te zien als Omkorstingen, dan opgegraavene Beenderen van eenen vreemden oorsprонge; naardemaal derzelver oppervlakte alleen eene omkorsting van gecrystalliseerde aarde heeft aangenomen, en 'er weinig of geene verandering plaats gegreepen heeft in derzelver inwendig maakzel.

De aarden, met welke de Beenderen meest alle zich doorgaans omkorst vinden, zyn van eene kalk- of leyagtige soort; doch meest van de eerstgemelde. Dit geschiedt op tweeërlei wyze —— de eene, wanneer de Beenderen gedompeld zyn in water, waarin deeze aardstoffe zich bevindt —— de andere, wanneer water door aardstoffe van die soort heenen gaat, welke het ontbindt, en naderhand laat bezinken op daar onder liggende Beenderen.

Beenderen, die omkorst zyn, schynen nimmer deeze verandering te ondergaan in de aarde, of onder het water, waar de zagte deelen vergaan zyn; terwyl de Beenderen, die men opgedolven Beenderen noemt, zodanig geworden zyn in de middelstoffe waar ze nedergelegd waren by den dood des Diers (*). De omkorste Beenderen hebben vóóraf aan de open lugt blootgesteld gelegen: dit is openbaar ten opzigte van de Beenderen, die thans het voorwerp onzer beschouwinge opleveren. De Beenderen van de Rots van *Gibraltar*, en die men in *Dalmatie* gevonden heeft, als mede die, volgens het verhaal van den Abbé SPALANZANI, op het Eiland *Cerigo* voorkomen, bevinden zich in dezelfde omstandigheden. Zy hebben de kenmerken van Beenderen, die aan de lugt blootgesteld geweest zyn; veele vindt men op verscheide plaatzen geborsten, inzonderheid de ronde Beenderen; en dus vertoonen zy zich als Beenderen, die langen tyd aan de zon bloot gelegen hebben. Deeze omstandigheid onderscheidt dezelve blykbaar van de Delf-beenderen, en verleent ons eenig voetspoor om derzelver Historie na te gaan.

Indien derzelver aantal eenigermaate hadt overeengekomen

(*) Beenderen, die met het vleesch daaraan begraaven geweest zyn, hebben een kleur, welke zy nooit verliezen; Beenderen, die langen tyd in het water gelegen hebben, krygen daar van desgelyks een zeer onderscheidende kleur.

men met het geen wy wegens Beenderen van laateren tyde vinden, zulks zou ons hebben kunnen opleiden om eenig denkbeeld te vormen van derzelver ophooping; maar derzelver hoeveelheid gaat alles, waaromtrent wy ons eenig begrip ten dien opzigte maaken, te boven. Drie Vraagen doen zich eigenaartig by den nafpeurder op. — Kwamen deeze Dieren daar ter plaatze, ftierven zy 'er? —— of werden derzelver Beenderen daar gebragt, en aan de lugt blootgefteld? —— of heeft men Beenderen van verfcheide plaatzen daar verzameld? —— De eerstgemelde deezer gisfingen dunkt my de natuurlykfte; doch ik ben in geenen deele overtuigd dat het de eenige waare is.

Beenderen, als boven befchreeven, worden gevonden in zeer verfchillende ftanden, 't welk derzelver tegenwoordige toeftand te bezwaarlyker maakt om des oplosfing te bekomen. Die in *Duitschland* worden in Spelonken gevonden. De Kust van *Dalmatie*, zegt men, beftaat 'er bykans geheel en al uit; en wy weeten dat dit het geval is van een groot gedeelte van de Rots van *Gibraltar*.

Byaldien men 'er geene in Spelonken als opgeflooten vondt, maar in groote klompen, overdekt met mergel, of kalkfteen, zou zulks een denkbeeld aan de hand geeven, dat ze daar zamengebragt waren door eene vreemde oorzaak, als eene aardbeeving, die 'er deeze ftoffe over heen geworpen hadt; doch hier van kunnen wy ons bezwaarlyk een denkbeeld vormen, —— of hadt men die foort van Beenderen alle aangetroffen in Spelonken, wy zouden op het denkbeeld kunnen vallen, dat deeze Spelonken de wykplaatzen geweest waren voor zulke Dieren, en dit eenige duizenden jaaren geleden; waren de Beenderen die van vleesch- en graseetende Dieren, wy zouden misfchien tot de veronderftelling komen, dat de vleeschvreetende Dieren 'er veele kleindere, tot hun voedzel gevangen, hadden zamengebragt; en dit fchynt, in den eerften opflag, het geval te weezen van de Beenderen uit het *Bayreuthfche*, die aanleiding geeven tot dit fchryven; nogthans, wanneer wy in aanmerking neemen, dat de Beenderen, voor verre het grootfte gedeelte, van vleeschvreetende Dieren zyn, vinden wy ons bepaald tot de veronderftelling, dat deeze alleen wykplaatzen geweest zyn. Indien die Beenderen daar byeen gebragt waren door eenigen Aardfchok, dan zou men ze vermengd vinden

met de ſtoffe van de bergen daar omſtreeks; 't welk het geval niet is; want, ſchoon men 'er eenige aantreft, die in de zyden der Spelonken uitſteeken, omkorst met eene kalkagtige ſtoffe, dit ſchynt ontſtaan te zyn uit derzelver ſtand in de Spelonke. Zulk eene opeenhooping zou die Beenderen gelyktydig doen worden met de Bergen zelve, waaraan ik, ter oorzaake van het nieuwer vertoon, 't welk deeze Beenderen opleveren, zeer twyfel.

Het verſchil in den ſtaat der Beenderen wyst uit, dat 'er waarſchynlyk eene opeenvolging van derzelver zamenbrenging, voor een lange reeks van jaaren, geweest hebbe; want, indien wy in aanmerking neemen het verſchil van tyd, verloopen tusſchen het daar komen van de volkomenſte, die wy voor de laatſte te houden hebben, en den tegenwoordigen tyd, moeten wy dit op eenige duizenden van jaaren ſtellen; en, indien wy berekenen hoe lang deeze nog daar zouden moeten blyven om zo verre vergaan te zyn als men 'er eenige aantreft, zal dit verſcheide duizenden van jaaren vereiſchen; een genoegzaame tyd voor eene groote opeenhooping: volgens deeze wyze van redekaveling, zou het, derhalven, blyken, dat zy te dier plaatze niet op éénmaal in een verſchen ſtaat gebragt waren.

De dierlyke aarde, gelyk men dezelve noemt, gevonden op den grond deezer Spelonken, wordt veronderſteld veroorzaakt te zyn door het verrotten van het vleesch; welke veronderſtelling inſluit, dat de Dieren hier gevleescht gekomen zyn; maar ik begryp niet, dat, indien deeze Spelonken opgevuld geweest waren met geheele Dieren, het vleesch een tiende gedeelte van de aarde zou hebben kunnen opleveren, en reden geeven van zulk eene hoeveelheid als blykt door de Dieren daar gebragt te zyn. Ik zou veeleer veronderſtellen, dat dit de overblyfzels waren van de drek der Dieren, die ten eenigen tyde deeze Spelonken bewoonden, en geſtort uit de ingewanden der Beesten door hun verſlonden. —— Dit laat zich zeer wel begrypen, als wy bedenken dat 'er iets ſoortgelyks plaats heeft, ſchoon in eene mindere maate, in veele Spelonken in *Engeland*, die de wykplaatzen zyn der Vledermuizen, in den winter, als mede in den zomer, wanneer zy alleen des avonds uitvliegen. In deeze holen is de grond bedekt met dierlyke aarde, eenige voeten diep; deeze aarde vindt men in allerlei ſtaaten

van

van ontbinding; de benedenfte is de zuiverfte, de bovenfte flegts weinig veranderd, met alle bedenklyke tusfchenftanden. In deeze holen is een groot getal van Druipfteenen, die de Beenderen der daar ftervende Dieren kunnen omkorften.

De Beenderen uit de Spelonken in *Duitschland* zyn zo zeer het voorwerp geworden van het befchouwen en onderzoek der Natuurkundigen, dat de ftukken daar van door geheel *Europa* verfpreid zyn; 't welk belet, dat 'er een genoegzaam getal kome in handen van een eenig Man, om hem kennis te doen krygen aan de Dieren, waar toe zy in vroegeren tyde behoorden.

Uit de Historie en de Afbeeldingen, die de Heer ESPER van deeze Beenderen gegeeven heeft, blykt, dat het Beenderen zyn van verfcheidenerlei Dieren; maar zeldzaam is het, dat zy alle blyken van vleescheetende Beesten te zyn; 't geen men niet zou verwagt hebben. 'Er zyn tanden, in aantal, foort en ftand, volmaakt gelyk aan die van den witten Beer; andere hebben meer gelykheids op die van den Leeuw; maar in de Afbeeldingen der deelen, hoe fraai ook uitgevoerd, kan men bezwaarlyk vertrouwen ten opzigte van de kleinfte kenmerken, en nog te minder ftaat maaken, als die gedeelten in eene aanmerklyke maate gefchonden zyn.

De Beenderen, der Societeit toegezonden door den Markgraaf van ANSPACH, komen overeen met die de Heer ESPER befchreeven en afgebeeld heeft, als behoorende tot den witten Beer; hoe verre zy onderling van dezelfde foort zyn, kan ik niet zeggen; de Koppen verfchillen in gedaante van elkander; zy zyn, over 't geheel genomen, veel langer, naar evenredigheid der breedte, dan in eenig *vleeschvreetend Dier*, my bekend; zy verfchillen ook van den tegenwoordigen Witte Beer, die, voor zo verre ik ze gezien heb, eene algemeene evenredige breedte hebben; men veronderftelt, 't is waar, dat de Koppen van den tegenwoordigen Witte Beer van elkander verfchillen; maar om dit te verzekeren heb ik geen Koppen genoeg van dat Dier gezien.

Niet alleen verfchillen de Koppen, daar gevonden, in gedaante, maar ook in grootte: eenige deezer, vergeleeken met die van den tegenwoordigen Witte Beer, fchynen behoord te hebben tot een Dier, tweemaalen zo groot; terwyl eenige Beenderen in grootte met die van den witten

ten Beer overeenkomen, en andere zelfs kleinder vallen (*).

'Er zyn twee Schouderbeenen, eer kleinder dan grooter dan die van den hedendaagschen Witte Beer; 'er is een Ruggewervelbeen, dat eer kleinder mag heeten; de Tanden verschillen ook zeer in grootte, nogthans zyn ze alle van hetzelfde geslacht; zo dat de verscheidenheid deezer Beenderen onderling niet minder is dan tusschen die en den tegenwoordigen Witte Beer. —— In de vorming van den Kop brengt de ouderdom der Dieren eene groote verscheidenheid te wege. Het bekkeneel van een jongen Hond is veel ronder dan dat van een ouden; de streep, rugwaards loopende tot het achterhoofd, in twee ter zyde gaande eindigende, bestaat naauwlyks by den jongen Hond; en onder de Beenderen, thans voorhanden, is het achterste gedeelte van zulk een Kop, nogthans, veel grooter dan de Kop van den kloeksten Bulhond. In hoe verre de jonge Witte Beer van den ouden verschille, en gelykheid hebbe met den jongen Hond, weet ik niet; doch het is vry waarschynlyk.

Beenderen van Dieren in zo gelyke omstandigheden, schoon in verschillende deelen des Aardkloots gevonden, zouden iemand zeer ligt tot de veronderstelling brengen, dat zy voornaamlyk bestonden uit Beenderen van ééne soort op alle plaatzen, een beginzel op alle werkende. In *Gibraltar* bestaan zy meest uit herkaauwende Dieren van de Haazensoort, en de Beenderen van Vogelen; nogthans zyn 'er eenige van kleine Honden, of Vossen, en desgelyks Schulpen. — Die in *Dalmatie* zyn desgelyks meest van de herkaauwende soort; egter vond ik 'er een Paardenbeen onder; maar die uit *Duitschland* zyn meest van de vleeschvreetende soort. —— Hierom zouden wy overhellen om te veronderstellen, dat derzelver opeenhooping niet ontstondt uit eenige volgens Instinct gevolgde leevenswyze; dewyl dezelfde leevenswyze niet geschikt kan weezen

(*) Men neeme hier in opmerking, dat de Beenderen van den witten Beer, die ik bezit, behoord hebben tot een Beer, dien men liet kyken, en niet volkomen volgroeid was; dit neem ik in aanmerking, als ik verzeker, dat de Koppen van deeze omkorste Dieren schynen behoord te hebben tot een Dier, tweemaalen zo groot als onze Witte Beer.

zen voor van vleesch en voor van kruiden leevende Dieren.

De Dieren in overweeging neemende ten aanziene van derzelver ſtand op den Aardkloot, zyn 'er veele byzonder eigen aan bepaalde lugtſtreeken; andere zyn min beperkt, als de Haringen, Makreelen, Salmen; andere wederom, die naar allen ſchyn zich beweegen in de geheele uitgeſtrektheid der Zee, als de Haay, en veele van de Walvischaartige ſoort; terwyl veele Schulpvisſchen aan ééne plaats gehegt blyven. Indien de Zee niet meermaalen dan ééns haaren ſtand veranderd hadt, en het land in een zeer korten tyd droog liet, dan zouden wy kunnen bepaalen hoedanig het Climaat voortyds geweest was, door het opdelven der begraavene Beenderen van de daar gevestigde Dieren; want deeze zouden wy alleen vermengd vinden met die van heen en weder trekkenden; maar, indien de Zee van plaats langzaam verwisſelt, dan kunnen de overblyfzels van Dieren, onder verſchillende Climaaten behoorende, ondereen gemengd zyn, en gevonden worden van het eene en andere Climaat dooreen gemengd geſtorven en begraaven; maar dit ſtuk, vrees ik, kan niet worden uitgemaakt. Uit de opgedolven Beenderen, nogthans, hebben wy eenig denkbeeld, hoe de Beenderen der Landdieren, onder den grond bedolven, geſchikt zyn ten opzigte van de Zeedieren.

Indien de Zee eenige plek beſlaagen hadt, welke nooit droog land geweest ware, vóór dat de Zee daar kwam, kunnen de vreemde Fosſilia alleen die van Zeedieren weezen; maar ieder gedeelte zal zyne byzondere ſoort hebben van die 'er plaatslyk eigen zyn, gemengd met weinige Amphibia, en van Zeevogelen, in die gedeelten, *welke zee-inhammen zyn.* Ik zal veronderſtellen, dat, wanneer de Zee die plaats verliet, dezelve liep over land, waar beide Planten en Landdieren beſtaan hadden, de Beenderen van dezelve zullen 'er begraaven zyn, als mede die der Zeedieren; en, indien de Zee 'er langen tyd geſtaan hebbe, gelyk 'er reden is om te gelooven, dan zullen deeze gemengde vreemde Fosſilia overdekt zyn met die van Zeedieren. Indien nu de Zee weder verplaatze en deeze plek verlaat, dan zullen wy de Land- en Zee-fosſilia, bovengemeld, in deeze orde vinden; en wanneer wy vreemde Fosſilia beginnen te ontdekken in eene tegenovergeſtelde rigting van derzelver vorming, zullen wy eerst eene bedding aantreffen van die Dieren, eigen aan de

Zee,

Zee, welke het laatst gevormd waren, en onder deeze eene van het Groeiend Ryk, en Dieren, welke aldaar gevonden werden vóór dat ze door de Zee bedekt waren, en by dezelve die van de Zee, en onder deeze de gemeene aarde. Die aan de Zee eigen zyn, zullen zich in de diepte bevinden, naar evenredigheid van het verblyf des Zeewaters, en andere omſtandigheden, als ſtroomen, getyen, enz.

Uit eene opeenvolging van zodanige wisſelingen der plaatzing van de Zee, zullen wy eene bedding hebben van vreemde Zee-fosſilia; eene van aarde, waarſchynlyk gemengd met overblyfzelen van het Groeiend Ryk en Beenderen van Landdieren; eene bedding van vreemde Land-fosſilia, en eene van Zeevoortbrengzelen; maar dewyl de Zee haare bewoonders met zich voert, zullen, waar men de overblyfzels van Landdieren vindt, ook die der Zeedieren daar mede vermengd zyn; en, daar de Zee doorgaans duizenden van jaaren bykans in denzelfden ſtaat verblyft, vinden wy Zee-fosſilia, onvermengd met eenige andere.

Alle werkingen van den groei of ontbinding van dierlyke en groeiende zelfſtandigheden gaan veel ſchielyker toe op de oppervlakte der aarde dan daar beneden; de lugt is waarſchynlyk de groote bewerkſter in het ontbinden en zamenvoegen, als medè zekere maate van hette. Hoe dieper wy, derhalven, in den grond komen, hoe minder wy de veranderingen voortgang zien neemen; en 'er is mogelyk zekere diepte, op welke geene verandering van eenigen aart voorvalt. De werking van den groei zal op zekere diepte niet voortgaan; doch op die eigenſte diepte kan eene ontbinding ſtand grypen; want het zaad ſterft, en vergaat met den tyd; maar, op eene veel grooter diepte, behoudt het zaad de kragt des groeis, eeuwen lang; en naby genoeg aan de oppervlakte gebragt om uit te ſpruiten, betoont het de groeikragt behouden te hebben. Iets, hier aan gelykvormig, grypt plaats ten opzigte van Fosſilia; want, ſchoon een ſtuk Houts of Beens dood is, wanneer het in den ſtaat van begraaving kómt, treft men deeze in de diepte aan, vry van ontbinding, zamengevoegd met de ſtoffe, in welke men dezelve aantreft, als ſteen, klei, enz.; deeze bewaart dezelve voor ontbinding, en duizenden van jaaren worden 'er vereischt om dezelve te voltooijen. Misſchien bevinden die Lichaamen zich in eene ſoort van lugtledig, of vacuum. De Hette,

in

in die ſtanden, is eenpaarig, waarſchynlyk doorgaande omtrent 52° of 53°, en in de koudere Gewesten blyven ze nog langer tyd onbedorven.

In 't algemeen, geloof ik, begrypt men, dat in de vreemde Fosſilia het dierlyk gedeelte vernietigd is; doch ik bevind dat dit het geval niet is by de zodanige die ik heb aangetroffen.

Schulpen en Vischbeenen hebben 'er hoogstwaarſchynlyk het minſte van, dewyl zy het langst in dien ſtaat geweest zyn; anderzins zouden zy 'er het meeste van hebben; want hoe harder en vast ineengedrongener de aarde is, des te beter wordt het dierlyk deel bewaard. 't Geen ten bewyze ſtrekt, dat ze den langſten tyd in den begraaven ſtaat geweest zyn. Uit proefondervinding en waarneeming blykt, dat het dierlyk gedeelte niet verrot; maar alleen ontbonden wordt in eene ſoort van ſlym: dit kan men ontdekken door de aarde in een zuur te ontbinden. Wanneer een ſchulp op deeze wyze behandeld wordt, is de dierlyke zelfſtandigheid niet draadig, of laagswyze, als in een verſch opgeraapte ſchulp; maar zonder zamenhegting, en kan weggewasſchen worden als natte ſtof; by zommige treft men nogthans eenig voetſpoor van hardheid aan.

In de Haaijetanden, of Glosſopetra, is het verglaaszel zamengeſteld uit eene dierlyke zelfſtandigheid en kalkagtige aarde, en behelst bykans dezelfde hoeveelheid als de verſche voorwerpen; maar het middelſte gedeelte van de tanden heeft de dierlyke zelfſtandigheid in den ſtaat van eene ſlymerige ſtoffe, doormengd met het kalkagtige.

In de opgedolven Beenderen van de Zeedieren, als de *wervelbeenderen van den Walvisch*, vindt men het dierlyk gedeelte in groote hoeveelheid, en in tweeërlei ſtaat; een gedeelte heeft eenige vastheid, maar een ander gelykt natte ſtoffe; doch in eenige harder Beenderen is dit vaster.

In de opgedolven Beenderen van Landdieren, en die de wateren bewoonen, als het Zeepaard, de Otter, de Krokodil, en de Schildpadde, is het dierlyk gedeelte in groote hoeveelheid. In de Hertenhoorns, in *Groot-Brittanje* en *Ierland* opgedolven, vindt men, wanneer de aarde ontbonden wordt, het dierlyk gedeelte in groote hoeveelheid, en vry vast. Dezelfde aanmerking geldt ook op de opgegraavene Beenderen van den Olyphant, in *En-*

geland, *Siberie*, en andere gedeelten des Aardkloots, gevonden, als mede ten aanziene der Beenderen van het Koeijen-geslacht; maar allerbyzonderst ten opzigte van derzelver Tanden, voornaamlyk die uit de meiren van *America* gehaald zyn, in welke het dierlyk gedeelte zeer weinig geleden heeft. De Inwoonders vinden weinig onderscheids in het yvoor van zulke oude tanden en de nieuwere, dan alleen dat ze wat geelagtiger van kleur zyn. De koude brengt mogelyk veel toe tot derzelver bewaaring.

De staat van bewaaring zal deswegen veranderen naar gelange van de stoffe in welke zy bewaard gebleeven zyn. In klei, denk ik, het meeste; schoon 'er in 't algemeen eene groote maate van ontbinding zich opdoet; want de dierlyke zelfstandigheid, schoon vry vast, wordt in eene hette van een weinig boven de 100 gr. eene dikke lymerige stoffe, niet ongelyk aan gesmolten Gom; terwyl een gedeelte van de uitwendige oppervlakte veranderd wordt in den staat van natte stoffe.

By omkorste Beenderen is de hoeveelheid van dierlyke zelfstandigheid zeer onderscheiden in verschillende Beenderen. In die van *Gibraltar* vindt men zeer weinig; voor een gedeelte behoudt het de vastheid, en is doorschynend; maar het opperste gedeelte verandert in slym.

De Beenderen van *Dalmatie*, op deeze wyze beproefd, leveren dezelfde uitkomst op.

Die uit *Duitschland*, inzonderheid de hardere Beenderen en Tanden, schynen al de dierlyke zelfstandigheid, aan dezelve natuurlyk eigen, te behouden; zy verschillen egter onderling van elkander, ten deezen opzigte.

De Beenderen der Landdieren hebben derzelver kalkagtige aarde vereenigd met het Phosphoric zuur, in stede van het Aerisch, en ik geloof zy behouden het, begraaven zynde, bykans in dezelfde evenredigheid tot de hoeveelheid van dierlyke stoffe, welke zy bevatten.

De wyze waar op ik hier over oordeele is naar de hoeveelheid of de maate der opbruisching; wanneer opgedolven Beenderen daaraan blootgesteld worden, is dezelve bylange na zo groot niet als wanneer men 'er een schulp in werpt; doch grooter in zommige, dan wanneer een versch Been op die wyze behandeld wordt; en deeze vermindert, zo ik denk, naar maate van de dierlyke zelfstandigheid, welke zy behelzen. Ten bewyze hier van, zodanige opgedolven Beenderen, als eene kleine hoeveelheid

van dierlyke ſtoffe in zich bevatten, brengen in het zuur de grootſte opbruisſching voort, wanneer men op de oppervlakte werkt, en zeer weinig als het middelſte gedeelte 'er door wordt aangedaan; egter zou men voor reden hier van kunnen opgeeven, dewyl de deelen, die derzelver Phosphoric zuur verlooren en een Aerisch bekomen hebben, het gemaklykst in Zeezuur te ontbinden vallen, en daarom eerst ontbonden worden, en het Aerisch zuur loslaaten.

In eenige Beenderen van den Walvisch is de opbruisſching vry ſterk; in de Beenderen van *Dalmatie* en *Gibraltar* is dezelve minder; en in die, welke aanleiding tot de thans medegedeelde aanmerkingen gegeeven hebben, zeer weinig, naardemaal zy verreweg de grootſte hoeveelheid van dierlyke zelfſtandigheid in zich bevatten.

AARTIGE ELECTRISCHE PROEVE ZONDER ELECTRISEER-MACHINE.

(Uit T. CAVALLO's *Complete Treatiſe on Electricity in Theory and Practice.*)

Neem een ſtuk Schryfpapier, hou het digt by het vuur, zo dat het droog en warm wordt; leg het dan op tafel, en wryf het met een drooge hand, waar door het Papier zal geëlectriſeerd worden. Ontſteek dan een ſtuk fyn Zegellak aan een kaars, en naa hetzelve vier of vyf ſeconden te hebben laaten branden, vat dan het bewerkte Papier van tafel, en hou hetzelve by een punt vast; blaas het Zegellak uit, en hou het geſmolten einde naby het Papier tot op den afſtand van omtrent één duim, hetzelve, in onderſcheide rigtingen, ſnel beweegende. Alsdan zal de Electriciteit van het Papier het Zegellak aantrekken in de gedaante van zeer dunne draadjes, welke naderhand geſmolten en aan het Papier gehegt kunnen worden, door het Papier voor een oogenblik digt by het vuur te houden. —— Een klein ſtukje Zegellak, op een ſpelde of naald geſtooken, is beter tot het doen deezer Proeve dan een geheel ſtuk Lak. Deeze Proeve kan overal, ten allen tyde, genomen worden, daar dezelve geen toeſtel van eene Electriſeer-Machine behoeft.

Aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

GEACHTE MEDEBURGERS!

In het laatste Stukje van Uw geacht Maandwerk, No. 14 des voorigen jaars, hebben UEDs. een klein berigt geplaatst, wegens de oudheid der Telegraphe. Dit herinnerde my, iets geleezen te hebben, in des Heeren VON ARVIEUX *hinterlassene merkwurdige Nachrichten, worinnen 'er seine Reise nach Constantinopel, &c. — beschreibet.* Waaruit blykt, dat 'er, reeds vóór veele Eeuwen, al eenig werktuig is uitgevonden en gebruikt, tot het zelfde einde als thans de Telegraphe.

Hiernevens de opgaaf van dien Schryver, volgens de uitgave van LABAT, *Erster Theil*, bl. 237 en 238.

Zo Gyl. oordeelt, dit eene plaats te verdienen in Uw Tydschrift, zy 't U tot dat einde gezonden, door

Uwen Medeburger

R. 8 Jan. 1798. R. S. (*)

EEN SOORT VAN TELEGRAPHE VAN DEN OUDEN TYD.

Op deezen weg (dat is tusschen *Tyrus* en *Akra*) kwamen wy tot op den hoogsten top van den Berg *Nakhouse.* Hier vindt men een Tooren, even als doorgaans op alle andere Kaapen gezien worden: die, welke men hier aantreft, is echter nog in redelyken staat; doch wordt thans niet meer bewoond.

Weleer wierden op alle deeze Toorens Wachten gehouden; waardoor men, door middel van afgesprooken teekens, van *Jerusalem* tot in *Constantinopel*, met de grootste snelheid, berigt kon bekomen van al wat men wenschte.

Men

(*) Dit Stukje, ons in 't *Hoogduitsch* toegezonden, hebben wy der plaatzinge niet onwaardig geacht: waarom wy het, vertaald, onzen Leezeren mededeelen.

Men ziet deeze Toorens, of liever derzelver overblyfzels, nog werkelyk op alle Kaapen, en over 't algemeen op alle de Gebergten, langs de Kust van *Asie*, *Natolie*, *Caramanie*, *Syrie*, *Galilaa*, *Samaria*, *Judaa*, tot aan *Jaffa;* waar zy zich van de Zeekust beginnen te verwyderen, en op de toppen der Bergen tot aan *Jerusalem* voortloopen. Alle zyn ze zo gelegen, dat men van den eenen Tooren den anderen zien kan; en op deeze wyze konde men, door telkens herhaalde teekenen, al wat men goedvond aan het geheele Land bekend maaken.

De heilige HELENA, Moeder van Keizer CONSTANTYN, liet, zo als men verhaalt, by haare reize na *Jerusalem*, om het Kruis des Heeren te zoeken, deeze Toorens stichten; en wel met dat oogmerk, om haaren Zoon, zo dra zy dien heerlyken schat zou gevonden hebben, ten spoedigsten daarvan te verwittigen. Ook zou de Keizer in weinige uuren van zyne Moeder tyding ontvangen, en deswegen een groot Feest gehouden hebben.

LEEVENSBYZONDERHEDEN VAN ROBERT ROBINSON, *in leeven Leeraar eener Vergadering van Dissenters, in St. Andrews Parochie, Cambridge.*

(Ontleend uit de *Memoires* van GEORGE DYER.)

ROBERT ROBINSON, wiens Leevensgeschiedenis genoeg byzonders bevat om eene plaats in ons *Mengelwerk* te vinden, werd in het Landschap *Norfolk*, in den Jaare 1735, gebooren. Hy was de Zoon eens Tolbedienden. Op zyn zevende jaar, toen zyne Moeder Weduwe werd, kreeg hy eene plaats in een begiftigd Leerschool te *Scarning* in *Norfolk*, waar verscheide uitmuntende Mannen, onder welken men Lord THURLOW telt, hunne beginzels van Geleerdheid ontvingen.

De bekrompene tydlyke omstandigheden zyner Moeder noodzaakten haar, naa verloop van eenige weinige jaaren, af te zien, van eene verdere Geleerde Opvoeding aan haaren Zoon te geeven. Hy werd, in 't Jaar 1749, by een Paruikenmaaker te *Londen* besteld. Staande deeze dienstbaarheid, lag hy zich met allen vlyt, die zyn Leevensstand toeliet, op de Studien toe. Een Bewonderaar zyn-

de van ROMAINE en WHITEFIELD, beroemde Predikers onder de *Methodisten*, voelde hy zich opgewekt om onder deezen een Leeraar te worden.

Vóór dat ROBINSON's leerjaaren uit waren, ontfloeg hem zyn Meester van de aangegaane verbintenis. Hy vertrok na *Norwich*, waar hy eerst predikte in de Vergaderplaats de *Tabernakel* geheeten. Kort daarop werd hy Leeraar in eene Parochie. Met den Jaare 1761 begaf hy zich na *Cambridge*, en bediende daar eene Gemeente van *Baptisten*. Korten tyd te vooren ELLEN PAYNE, van *Norwich*, getrouwd hebbende, nam hy zyn verblyf te *Hauxton*, een Dorp niet verre van *Cambridge*. Zyn huis was klein, zyn inkomen gering, en welhaast werd zyn Gezin talryk. Een inneemend voorkomen bezittende, en een liefderyken aart, werd hy welhaast de lieveling der armen, en droeg de agting van allen weg.

Naderhand verhuisde hy na *Chesterton*, een ander Dorp in de Nabuurfchap van *Cambridge*, waar hy kwam om 's Zondags te prediken; dit deedt hy, op andere tyden, dikwyls op de omliggende Dorpen. Eene nieuwe Vergaderplaats door zyne Gemeente te *Cambridge* opgerigt zynde, trokken de Volkbehaagende bekwaamheden van ROBINSON, als Leeraar, de aandagt van eenige Academieburgeren. Eenigen derzelven gedroegen zich zeer onhebbelyk in de Vergadering, en één hunner moest des verfchooning in de Nieuwspapieren vraagen.

Te midden van ROBINSON's Leeraarsarbeid en Akkerbouw — want de behoefte van zyn aangroeiend Gezin noodzaakte hem een Landhoeve te bearbeiden — zette hy zyne Letteroefeningen geftadig voort, en fchreef eenige Stukjes, die geene geringe maate van opmerking trokken. Het gefchrift, 't welk hem eerst als Schryver bekend maakte, was eene Verzameling van Brieven aan een Vriend, getyteld: *Arcana, or the First Principles of the late Petitioners to Parliament for Relief in the Matter of Subfcription.* Dit Stukje verfchafte hem veele Vrienden van aanbelang onder de *Dissenters*. In den Jaare 1775 gaf hy het eerfte Deel in 't licht van zyne Vertaaling der *Sermons van* SAURIN, welk werk hy zints voltooide. In 't volgend jaar verfcheen zyn *Plea for the Divinity of our Lord Jefus Christ.* Dit Pleit voor de *Godlykheid des Zaligmaakers* verwierf hem niet weinig betoons van hoogagting van Leeraaren der Heerfchende Kerke, en van de regtzinnige *Dissenters*. Gunftige voorftellen wer-

werden hem van wegen de Hoofdkerk gedaan; doch ſtandvastig door hem verworpen. Wanneer Dr. OGDEN hem toevoegde: „ kennen de *Disſenters* de waarde van den Man?" gaf ROBINSON ten antwoord: „ *de Man* kent de waarde van de *Disſenters!*"

In Mr. ROBINSON was zugt tot *Vryheid* de hoofdtrek zyns Characters, en veele zyner Schriften waren gerigt tegen de Burgerlyke en Kerklyke Dwinglandy. Zyne *Hiſtory and Myſtery of Good Friday*, in den Jaare 1777 uitgegeeven, was een geestige, doch eenigzins ruwe, aanval op de Kerklyke vastſtellingen, welke de viering van *Feestdagen* als *Goede Vrydag* voorſtaan, als mede eenige andere *Bygeloovige Gebruiken*, gelyk ze betyteld worden door de *Disſenters*. Hier op volgde zyn *Syllabus of Lectures on Nonconformity*. Dit Werk behelsde den omvang van het geheele geſchil der *Disſenters* met de Kerk van *Engeland*, en vormde een plan van een ſtelzelswyzen aanval op dezelve. Een Werk, zeker met geene geringe maate van bitsheid geſchreeven, ſchoon de Schryver, klagten deswegen hoorende, ten antwoord gaf: „ wat ik gezegd „ heb is genade by 't geen ik zou hebben kunnen zeg- „ gen!" —— Met den Jaare 1778 gaf ROBINSON in 't licht eene Vertaaling van CLAUDE's *Esſay on the Compoſition of a Sermon*, met veele Aantekeningen vergezeld. —— In 1784 ondernam hy het vervaardigen van *the Hiſtory of the Baptism*; welk Werk hem veele jaaren beſtendigen arbeids kostte; het zag niet voor den Jaare 1790 den dag.

Geduurende den tyd, dien ROBINSON bezig was met bouwſtoffen voor dit Werk te verzamelen, deedt hy ten dien einde veele reizen na *Londen*, verkeerde met Lieden van allerlei Gezindheden, en predikte in de Kerken van *Presbyteriaanen* van verſchillende benaamingen, van *Independenten* en *Baptisten*; en zyne ſteeds toeneemende reklykheid van begrippen, in het ſtuk der Godsdienstleere, baarde veel ongerustheids by zyne *Regtzinniger* Broederen. Met den Jaare 1786 verſcheen in druk een Boekdeel, getyteld: *Village Sermons*; deeze Leerredenen zyn van eenen zeer zonderlingen ſtempel; veel vreemds in gevoelens paarde zich met klem van die welſpreekenheid, welke best ſmaakt aan ongeletterde toehoorders.

De laatſte jaaren zyns leevens beſteedde Mr. ROBINSON meest in Letterarbeid, om zyn *Hiſtory of Baptism*, en zyne *Eccleſiastical Reſearches*, te voltooijen. Werken,

die veel onderrigtings en treffende aanmerkingen bevatten; doch meer uitmunten door kragt dan door fraaiheid van ftyl.

Het onaflaatend vlytbetoon, waar mede ROBINSON in deezen Letterarbeid bezig was, en misfchien de kommervolle bezorgdheid voor zyn talryk Huisgezin, viel hem te zwaar, en werd hy daarvan het flachtoffer. Eenigen tyd in een afneemenden ftaat van gezondheid gefleeten hebbende, befloot hy, in den Zomer des Jaars 1790, eene reis te doen na *Birmingham*, om Dr. PRIESTLEY te fpreeken. Hier predikte hy, ondanks den afneemenden ftaat zyner gezondheid, tweemaalen, op Zondag, den zesden van Juny. 's Maandags daar op volgende gevoelde hy eene groote moeilykheid in het ademhaalen; doch Dingsdags onderhieldt hy het gezelfchap met zyne gewoone leevendigheid. Dan Woensdag 's morgens werd hy in zyn bedde dood gevonden; de beddelakens lagen net, en geen zyner gelaadstrekken hadt eenige misvormdheid. Zo ftierf ROBINSON, ten huize van Mr. WILLIAM RUSSEL, in den ouderdom van vier en vyftig jaaren en acht maanden.

Dus verre hebben wy dien zonderlingen Man in zynen aan- en opleg, als mede in zynen Letterarbeid, doen kennen. Het meest weetenswaardige en treffendfte van zyn Character zullen wy 'er byvoegen.

Als Letteroefenaar aangemerkt, bezat ROBINSON eenige zonderlingheden; dat hy ongemeen vlytig was, zal niemand lochenen; nooit was 'er iemand, boven wiens Studeer-kamer met meer welvoeglykheids Sir HENRY WOTTON's fpreuk op de deur van diens Studeervertrek, *Idle hours, not idly fpent* — „ Ledige uuren, niet ledig ge-„ fleeten" — mogt gefchreeven ftaan. Altoos was hy bezig. Wat anderen verkrygen langs den weg van letterblokken, kwam hem t'huis langs den weg van uitfpanning. Leezen, fchryven, raadgeeven, in 't veld arbeiden, of in het t'huis gebragte veldgewas, hieldt hem geheel onledig, ten tyde dat hy op 't land woonde. De Brieven, die hy fchreef en ontving, waren ongelooflyk veelvuldig. Nogthans kon hy zo vrolyk weezen als iemand; verder van Schoolvosfery dan hy was niemand verwyderd. Een deftig uitgeftreeke Pedant, die, zonder geleerdheid, zonder bekwaamheden, zonder vlytbetoon, een ophef maakte van zyn letterarbeid, haalde hy lustig door; zeggende: „ de goede GOD helpe my en myne Kinde-

„ ren!

„ ren! wy hebben zo veel tyds niet als gy Heeren om „ ons met de Letteren bezig te houden!" —— Boerten was zyn leeven. Als hy een jongen Knaap zag, zwellende van Lettertrots, en misschien diep onkundig, kwam hy hem met de streelendste vleitaal op zyde: en, wen deeze tot de grootste hoogte van zelfbewondering was opgewonden, viel hy hem eensslags op 't lyf met al het scherpe van boertery. In de daad, zo zeer stak hy uit in deeze bekwaamheid om zyne aanspraaken eene wending te geeven, dat men zou denken op onderscheide tyden te verkeeren met CHESTERFIELD, LA BRUYERE, THEOPHRASTUS en RABELAIS. „ Dit was," zeide hy, „ de rechte weg om met zich zelven te zeer ingeno- „ mene Jongelingen tot zelfkennis te brengen." Voor den raad van Geleerden stondt zyn boezem open, en was *hy* altoos dankbaar; doch te trots om na de stem van zich veel aanmaatigende Dictators in het Gemeenebest der Letteren te luisteren. Hy bezat eigenlyk zogenaamde nederigheid; dan hy gevoelde zich zelven, en wist dat hy overtreffende Talenten bezat.

ROBINSON hadt veel geleezen, veel gedagt, veel bekookt. Zyne geliefdste Letteroefeningen bestonden in Taalen, Bovennatuurkunde, Zedekunde, Staatkunde, Rechtsgeleerdheid en Geschiedenis. Met Wiskundige Weetenschappen hadt hy geene kennis altoos gemaakt. Hy bezat smaak voor de schoonheden van de beste *Latynsche* en *Grieksche* Schryvers; veelen derzelven hadt hy meer dan geleezen. In de *Fransche* taal was hy wel bedreeven. Veel goedkeurings gaf hy aan de *Fransche* Schryvers; doch VOLTAIRE en ROUSSEAU bewonderde hy. Zyne kunde in het *Hebreeuwsch* was niet zeer groot. Om de oorspronglyke stukken te leezen, noodig tot het vervaardigen der twee laatste hier boven vermelde Werken, leerde hy, in zyne laatste leevensjaaren, *Italiaansch*, *Spaansch*, *Hoog-* en *Nederduitsch*. De wyze, op welke hy zich de kennis dier taalen eigen maakte, was, een Schryver in dezelve in handen te neemen, een Spraakkunst tusschenbeiden in te zien, en voorts met een Woordenboek zich te behelpen. —— Godgeleerdheid was zyn beroep, en, in het vroegste tydperk zyns leevens, hadt hy veel van de Godgeleerde Geschillen geleezen. Naauwkeurig was zyne kennis van de Geschiedenis des Ouden en Nieuwen Verbonds; maar,

om voor een oordeelkundig Bybelverklaarder te gaan, was zyne kunde niet uitgebreid, zyn oordeel niet diep genoeg.

Als een Man van verkeering, bezat ROBINSON een groot fonds van onderhoud en onderrigting; met ernstige lieden kon hy zo ernstig zyn als iemand, en hy kon tot het boertigste afdaalen. Genegener te onderzoeken dan te zintwisten, gaf hy eerder toe, dan op het winnen zich gesteld te toonen; de Godgeleerde maakte nooit inbreuk op den Vriend.

Zyn vernuft was vaardig; zyn vermogen, om iets in een belachlyk licht te stellen, als de gelegenheid zulks medebragt, was scherp en bytend, en bezat hy by uitstek de gaave om een gezelschap aan 't lachen te helpen. Eenigen, 't is waar, oordeelden, dat hy zomtyds te boertend sprak over onderwerpen van den ernstigsten aart; maar lieden, die zeer ernstig waren, doch dom en met zichzelven zeer ingenomen, voegde hy toe: „ Broeder, „ verklaar u nader over de zaak; als ik het eigenlyk „ door u bedoelde onderwerp begryp, zal ik 'er over „ preeken." —— Omtrent elk waarlyk goed en eerlyk Man, hoe eenvoudig dan ook, kon hy de grootste toegeevenheid betoonen; maar Betweeters, Pedanten, inzonderheid als zy in 't zwart gingen, (de kleeding der *Theologanten*) waren hem een afschuw.

In dit ééne punt was ROBINSON zeer beslisfend. Priesterschap, eigenlyk zo geheeten, was, zyns oordeels, de grootste Vyand, of, om zyne eigene woorden te bezigen, „ de groote zwarte Duivel," tegen welke alle goede *Nonconformisten* zich moesten aankanten. Hadt hy eene wyze geweeten om dien vyand uit den weg te ruimen, hy hadt het gewis gedaan. Nogthans kon hy met byzondere Persoonen van dien rang gemeenzaam verkeeren en spreeken. Begaafd met het talent om een gezelschap leevendig te houden, en voorzien van een grooten voorraad algemeene kundigheden, werd zyne verkeering door verstandigen gezogt, en zyne toeschietlykheid maakte hem geschikt om met de geringsten om te gaan. — In de volbrenging van zyne Amptsbediening, geroepen tot eene gemeenzaame verkeering met lieden van onderscheide beroepsbezigheden, verkreeg hy eene byzondere afgerigtheid om voordeel te doen met zyne bezoeken, en eene algemeene kundigheid van veele zaaken op te doen,

der-

derwyze, dat veelen, hem hoorende spreeken over 't geen hun beroep betrof, vroegen, „ van waar heeft die Man „ deeze kundigheden?"

In de gesteldheid van zyn geest, en den gewoonen loop zyner zeden, was hy als 't ware een mengzel van ROUSSEAU en SOCRATES. Zyne bewonderaars hielden hem voor een Leerling van JESUS; zommigen egter dagten dat hy eenige Lessen van CHESTERFIELD genomen hadt: tot eene hooge maate kon hy zomtyds de vleijery voortzetten, en die verdraagen; by listige lieden was hy agterhoudend; kleinverstandigen kon hy voorthelpen.

Als Leeraar in den Godsdienst aangemerkt, was hy éénig in zyne soort. Zyn stem was bovengemeen welluidend; zyne oogen waren in eene gestadige beweeging; hy was gewoon agt te geeven op het gelaat en de houding zyner Toehoorderen. Zyne beste Redenvoeringen werden uit voorkomende gelegenheden geprooren, en hy *ontleende* zyne voorbeelden van gemeenzaame voorwerpen. Deeze wyze van voordragt is door Sir IZAAK NEWTON, en anderen, aangemerkt als zeer overeenkomstig met de Leerwyze van JESUS, en die in het *Oosten* algemeen plaats greep. Ter deezer oorzaake was 'er veel vuurs in zyne Leerredenen; dezelve vloeiden als uit een ryke bron, verre verwyderd van alle schoolvossery in het prediken, en van ten toonspreiding van geleerdheid. —— Het Kerklyk voorkomen, en zelfs het Leeraars-character byzonder aanduidende, droeg zyne goedkeuring niet weg; in tegendeel strekte dit menigvoud ten voorwerpe van zyn boert, in gezelschap, en by wylen ook op den Predikstoel.

ROBINSON's wensch en begeerte was, het Volk voor *zich zelven te doen denken* en *handelen*; en, ten zelfden tyde, *bezat niemand* een grooter invloed op eene Gemeente. In eenige opzigten gedroeg hy zich zeer inschiklyk, en zonder zich te gelaaten als of hy de Gemeente bestuurde, hadt hy 'er een onwederstandlyken invloed op. —— Nergens toonde hy zich in een voordeeliger licht, dan onder de armsten zyner Gemeente. Elken Zondag bestemde hy den tyd tusschen de morgen- en avond-preeke aan een vriendlyk onderhoud. Een groot liefhebber van tabakrooken, schoon een vyand van den drank, was hy gewoon de geringste Leden zyner Gemeente by zich te laaten komen, ten huize van eene oude Weduwe, niet verre van het Predikhuis.

Hier

Hier hoorde hy, in een gemeenzaam onderhoud, hunne ongelegenheden, beantwoordde hunne zwaarigheden, en verligtte, zo veel zyn vermogen reikte, hunne behoeften.

HET IS TOCH SCHOON OP GODS AARDBODEM.

Uit een Gezelschapsgesprek.

„ Het is toch schoon op Gods Aardbodem!" zeide Philotas zekeren dag in een gezelschap, waar veel over onvolmaaktheid en ellende in deze waereld geklaagd wierd, hetgeen hy ten deele toegestemd, ten deele gelochend, ten deele nader bepaald had. —— „ Het is toch schoon! —— Wy hebben nu uuren met klaagen doorgebragt; eenmaal is het tyd, is het billyk, dat wy ook aan het goede denken, hetgeen wy genooten hebben. — Waarom zyn wy toch zoo spraakloos, dan wanneer wy van den Lov van Hem, die alles gelukkig maakt, alles bezaligt, spreeken moesten? —— Wy zyn allen Kinderen van denzelvden Vader, —— allen Broeders en Zusters, —— en die Vader is God —— en die God is de Lievde! —— ô Hoe ongaarne hoor ik, dat gy van dezen onsen Vader zoo weinig te roemen weet, en zoo veel over hem te klaagen hebt! —— En egter wil ik beschaamd voor u zyn, indien 'er één onder u is, die vrymoedig durft opstaan, en openlyk zeggen, dat hy meer kwaad dan goed van Hem ontfangen heeft."

Hier zweeg Philotas, en zag voor zich neder. —— Nog zweeg hy, terwyl alle de aanweezenden, beschaamd, onrustig, stil zaten, en 'er niemand sprak. —— Eindlyk keek hy hen allen, de geheele rye, ernstig aan, en zeide toen verder:

„ Wyl 'er dan niemand, onder u, is, die over den onuitspreeklyk Goeden klaagen kan, —— wyl zelv zy, die nog het billykst scheenen te mogen klaagen, meer goed dan kwaad ontfingen, welaan, laat ons dan dankende onze handen om hoog heffen, —— laat ons in het lovlied der Natuur, dat op dit schoone Bloemveld, rondom ons, door alle schepselen voor Hem wordt opgeheeven, mede instemmen. —— Vergunt my tans te spreeken, dat, het-

hetgeen myn hart gevoelt, dat, waar van het vol is. — Waarom zouden wy dit alleen in houten en steenen Tempelen, waarom niet ook in die, welken de Natuur overal haaren grooten Schepper gebouwd heeft —— waarom niet in den vrolyken kring onser gezelschappen hooren? —— Laat ons de waarde van het geluk, God te kunnen kennen —— van Hem te mogen spreeken, te hooger schatten, daar Hy ons boven dezen heerlyken Boom —— boven deze trotsche Bloem —— boven deze verkwikkende Vrugt —— boven dezen door zyn gezang streelenden Vogel —— boven deze Maan en Starren, met dit voorregt begunstigde. —— Hoe toch kan hy de waarde zyner ziele gevoelen —— hy derzelver hoogste denkvermogen bezeffen, hy die aan God niet denken — altans niet met deelneeming denken wil?

„*Ik* ben zoo vrolyk, myne waardsten! zou ik het u verbergen? —— ik ben zoo vrolyk dat wy ons onderling beminnen, onderling mededeelen, onderling genieten kunnen! —— zoo vrolyk over alle de zaligheden, welken God my iederen dag van myn leven gegeeven heeft! — Ik heb ook geweend, maar zelv uit deze traanen is vreugde gebooren. —— Ik heb ook geleeden, maar zelv voor dit lyden heb ik eindelyk moeten danken. —— Ik heb ook vrienden verlooren, —— vrienden, die ik liev had als myn leven, —— en lang, lang heeft myne wonde gebloed; dan God heeft ze geneezen, en nu, nu zie ik hen met vreugdetraanen na. —— Trouwends ik heb ze alleen voor weinige dagen verlooren, om hen eene euwigheid —— eene geheele euwigheid weder te hebben.

„ Ik weet niet, of ik verstommen, dan of ik verder *spreeken moet*, wanneer *ik* het verloopene deel mynes levens nadenk, en de tallooze meenigte der zaligheden overpeins, welken God my gav —— die Hy my nog geeft —— en die, dit vertrouw ik van Hem, Hy my verder geeven zal. —— Wel mogt ik met dien, die zich zoo geheel in deze beschouwingen verliezen —— die met zulk een warm gevoel, dat daar by de Mensch, offschoon dit slegts in gevoelloos schrivt leezende, geheel ontgloeit —— daar van spreeken kon, uitroepen: hoe groot is heur getal! wilde ik ze tellen, zy zyn meer dan het zand aan den oever der zee!! —— Myne jeugd is vervloogen gelyk een droom —— maar gelyk een schoone, een aangenaame droom, aan welke men gaarne denkt, die men

men gaarne weder vertelt. —— ô Zy, wien ik myn leven te danken heb, zy waren zoo goed, zoo edel! —— Dat konden zy dan ook niet geweest zyn, en ik ware dan in gevaar geweest, om, in de onkunde myner kindsheid, meer het kwaad dan het goed van hun aan te neemen. ô Myn Vader! hoe meenigmaal heeft het beeld uwer deugd my van gevaarvolle wegen terug gebragt! — Daar ſtond het als een getrouw waarſchuwer —— daar riep het my toe —— zagt toe, zoo gelyk gy, zyt deugdzaam —— het geldt uwe rust!! —— Vrede over zyn ſtof! —— Vrede, vrede over het grav dier Deugdzaamen, die my geleid —— die het onervaaren Kind geleerd hebben wys te zyn!! Vroeg, dikwyls, heb ik hen verlooren, van welken myne geheele vorming ſcheen af te hangen; dan telkens waren 'er, offſchoon onzigtbaar, die my aannamen —— ook dan aannamen wanneer ik geheel verlaaten was.

„ De vreugde der Vriendſchap —— dier lievde welke braave zielen aan elkanderen kluistert — ô in welk eene ruime maate is my deze ten deele geworden! —— Hoe veele zyden —— hoe veele ſchoone zyden der Menschheid heb ik daar door leeren kennen! —— My dunkt, dit is eene der ſchoonſte en egter minst erkende voordeelen der vriendſchap met treflyke Menſchen, — met groote Mannen, dat wy de deugd meer van naby in hun beſchouwen, meer van naby in hun en door hen zien werken. —— Waare deugd toch werkt in het verborgene — en het kost zoms moeite — het vordert eene innige, eene vertrouwlyke vriendſchap —— een gemeenzaam verkeer, haar op de daad te ontdekken.

„ En deze vriendſchap —— ô welk eene waarde geevt zy aan ons leven! —— Welke oogenblikken — welke uuren heb ik doorgebragt in den kring van edele zielen —— zielen, de eene voortreflyker — in zynen aart voortreflyker, dan de andere, en die ik egter allen de mynen konde noemen! Gewis hy, die deze niet kent; kent geene vreugde — geene reine hemelſche vreugde! —— Zoo arm in arm het pad dezes levens te bewandelen — hier den beſtendigen, den ſtandvastigen, den ernſtigen man, dien, die de geringſte pligt eene ſtem der Godheid is, die in het bewustzyn, dezen nooit verwaarloosd te hebben, gelukkig is, te hooren ſpreeken; —— ginds in den warmen, den ons met lievde voorkoomenden vriend, ja misſchien minder ernst, dan egter eene onbegryp-

gryplyke goedheid des harten te ontdekken; —— hier met verrukkende blydſchap op eene zorgvuldige Moeder te ſtaaren —— eene Moeder die niets meer zyn wil dan hetgeen zy geloovt haare pligt, haare eer te zyn —— die den ſchyn zelv van geveinsdheid verfoeit —— en geene andere beſtemming kent dan de getrouwe Egtgenoote, de waakzaame Moeder te zyn; —— ginds eene deugdzaame vrouwlyke ziel te vinden —— ſchooner door het edele van haar hart dan de grootſte ſchoonheid die immer het Ligchaam verſieren kan, —— onbekend met de trotschheid der geboorte —— in ſtil afhangen, zonder onbetaamlyke zorg voor het toekoomende, met de zegeningen van het tegenwoordige vergenoegd; —— hier eene andere —— verſierd met alle de talenten des Geests èn der *kunst*, en egter niet trots —— opgevoed in dien kring, waar in het den vyand der deugd —— den zwartgalligen vreugdehaater, onmooglyk ſchynt deugdzaam te blyven, en egter niet bedorven, — ver verheven boven de beuzelingen der menschlyke grootsheid, en deze meer als eenen last dan als voorregten beſchouwende, — eene Christin waar het ſchande is een Christen te zyn, —— en daar wederom eene verſtandige Denkſter, die de tooneelen van dit leven nader leerde kennen —— die met een ſcherpziend oog door den bedriegenden ſchyn der dingen doorziet —— ô zeg my, myn vriend! of hy, die veel zulke verkwikkende —— zulke geestvervoerende oogenblikken had, of hy, in uw klaagen over de ellenden van dit leven, met u kan inſtemmen? —— of hy, die geloovt van dit alles niets verdiend te hebben, niets waardig te zyn, over onbillykheid in het Godsbeſtuur mag ſpreeken —— of hy ſlegts één oogenblik dit zoo *veel vergeeving* vorderende gedagte vormen durvt?

„*Het is* waar, onſe arbeid geevt niet altyd zoo veele vrugten —— de oogst is niet altyd zoo geëvenredigd aan het geworpen zaad, als wy ons voorſtelden. — Maar geevt zy ons niet genoeg, en belooven wy ons niet meestal te veel?——Meeten wy niet alles naar den uitwendigen ſchyn, en bereekenen wy niet de inwendige waarde naar het dubbelzinnig en ongegrond oordeel der Meenigte? — ô Reekenen wy dit alles af, welke gelukzaligheden blyven 'er dan nog over, wanneer wy ons het getal der goede dingen voorſtellen, welken God door ons in de waereld uitwerken wil, en daadlyk uitwerkt. —— Zeker alleen eene vergenoegende vreugde voor betere Menſchen,

maar

maar ook even daarom voor u, offchoon gy deze zoo weinig gevoelt. —— Diep, zeer diep, vernedert, verootmoedigt het my, wanneer ik indenk wat ik veelligt zou hebben kunnen doen en niet gedaan heb; maar ook dan, ook dan tintelt eene vreugdetraan in myn oog, daar ik van dat weinige, hetgeen ik deed, zulke vrugten zie, die alle myne verwagting —— die myne verdienften, te boven gaan, en my daar by voorftel, dat dat goede, wat wy veroorzaaken, gevolgen heeft, welken de euwigheid ten doel hebben. ô Hoe vergeet men hier by die kleine voordeelen, welken men der deugd moet opofferen! hoe ras die weinige verlochening —— die flaaplooze nagten —— die onregtvaardige beoordeelingen van anderen! —— Wat zyn eenige brandende middaguuren, ook in den arbeid doorgebragt, in vergelyking van eenen nimmer eindigenden oogst?

„ En dan, myne Vrienden! vergeeten wy dan ook niet die genoegens —— dat goede —— dat door de gewoonheid —— door deszelvs algemeenheid, in ons oog minder waarde heeft: —— die rust, dat gemak dezes levens; —— die voorregten boven zoo veele duizenden; —— dien overvloed met welken God in alle onfe behoevten voorziet, en dat aangenaame, waar mede zelv datgeen, wat wy tot onderhoud van ons leven geheel noodzaaklyk keuren, doormengd is. — Juist dat algemeene — dat gewoonlyke, moet onfen warmften dank gaande maaken. — Immers het is toch vermeerdering van ons geluk, wanneer wy dit te gelyk met veele anderen genieten. —— ô Laat dan de Rykdommen der Natuur, en deze ons oog nimmer vermoeiende fchoonheid, welke zich rondom ons, ook op dit oogenblik, verfpreidt, niet vrugtloos onfe blydfchap opwekken! — Ik wil u deze Rykdommen niet befchryven —— zy verliezen by derzelver befchryving —— zy willen niet befchreeven, zy willen alleen genooten zyn. —— ô Geniet toch! gy Braaven! ademt toch in dezen geurryken oord — in deze verkwikkende avondkoelte, een nieuw leven in. —— Verfterkt u gelyk de Natuur zich verfterkt! —— Befchouwt de geheele Schepping —— befchouwt die duizendmaal duizend Waerelden die zich boven u verheffen, en denkt dan —— denkt dan met verheffing deze grootfe waarheid, dat de Vader van alle deze Waerelden ook uw Vader is. —— Koomt, koomt met my onder gindfen fchaduwryken Boom —— in gindfe groene dreeven, en laat ons dankbaar, laat ons vrolyk zyn, gelyk goede Kinderen.

„ Is

„ Is het niet zoo, gelyk onſe Vriend pleeg te zeggen, dat zulk een Avond, zulk een koele Zoomerdag, zulk een Nagt die helder is als de morgen, ons meenig treurig oogenblik kan doen vergeeten? —— En 'er ware al eens in dit gevoel der Schoonheid minder waarheid dan 'er daadlyk is —— het ware eens zoo dat de Inbeelding hier veel meer deel had dan zy waarlyk heeft, was dan niet ook deze vergisſing eene weldaad? —— En was de Mensch niet dwaas —— was hy niet altans de eigene oorzaak van zyn lyden, wanneer hy zich dit genot ontzeggen wilde, alleen daarom, wyl deze vreugde misſchien bedwelmende is — wyl de zinnen misſchien daar in het grootſte deel hebben?

„ Ik heb het u dikwils willen zeggen, myne Vrienden! en *misſchien* dankt gy my nog eens, dat ik het u weder zeg! —— Gy verlengt het onheil dat u treft met opzet, en even daar door gevoelt gy het met verdubbeld geweld. —— 'Er is geen een treurig oogenblik hetgeen gy niet onophoudelyk terug roept —— waar van gy niet met yver ſpreekt, —— 'Er is geen vermoeden van gevaar hetgeen gy niet reeds als zeker geloovt dat het ook u treffen zal, offchoon intusſchen iedere dag u verzekert, dat, onder duizend ſchynbaare gevaaren, 'er misſchien niet een een daadlyk aanzyn krygt. —— En hoe veelen verbeelden zich, zich zelven waarlyk verdienstlyk te maaken, wanneer zy mogelyke gevaaren uitdenken —— wanneer zy daar mede uw hart, hetgeen zoo weinig aan kloekmoedigheid gewoon is, beſtormen en verſchrikken. —— Is het dan niet genoeg dat iedere dag zyne eigene plaagen heeft? —— en gewis dezen heeft op verre na niet iedere dag! —— Is het niet genoeg dat gy dan *het kwaade gevoelt* —— niet beter dan wanneer gy, nog geen geduld, nog geene ſtandvastigheid, genoeg geleerd hebbende, reeds daar over klaagdet als of het nu reeds werklyk daar was? —— Wie is de oorzaak dat gy tot onophoudlyk lyden ſchynt gebooren te zyn? —— Is het de Voorzienigheid, of zyt gy het?"

Philotas had met yver, met drivt, geſproken, en het gezelſchap hong aan zyne lippen. —— Rasſer dan men het verwagtte brak hy af. Ook dit vermeerderde het gevoel. — Spoedig begon hy over andere, over onverſchillige, dingen te ſpreeken. — Hy was openhartig gelyk altyd. —— Zyne geestgeſteldheid verſpreidde zich over alle de aanweezenden. — Ieder wierd, naar zyne eigene

gesteldheid, vrolyk en openhartig — en wanneer nu deze, dan geene, hem in den Bloemtuin ontmoette, drukte hy hem de hand, en zeide: „ Ik dank u, Philotas! — Ik wil niet meer klaagen! — Ik ben beschaamd, — maar u, u dank ik!"

Met innige vreugde over de Schepping, en over den Schepper, scheidden zy van elkanderen; en elk zeide, of dagt by zich zelven: *'Er is toch veel schoons op Gods Aardbodem!!*

HET OORLOG.

(*Fragment.*)

—— —— *Oorlog*! —— vreeslyk woord! Rampzalige Oorlog, die de waereld tot eene akelige wildernis vormt, even of haare verwisselende tooneelen geene rampen genoeg met zich omdroegen; even of geene droevige traanen de treden des heils en der voorspoed genoeg uitwischten, en of onspoed en verdriet niet reeds genoeg hun verblyf op dit ondermaansche vonden. Moeten schepselen, hier geplaatst tot elkanders onderling geluk, dat aangenaame van hun bestaan zoo jammerlyk omverwerpen, ja elkanders leven verslinden? Nog eens: rampzalige Oorlog, oorzaak van duizenden rampen, hoe veele zyn de traanen van zugtende weduwen, van ouderlooze weezen, gestort om het vermoorden der onschuldige slagtoffers! Welk eene menigte bloedige voetstappen hebt gy, in de reeds weggerolde Eeuwen, in de schoonste landsdouwen en aangenaamste oorden der waereld, gedrukt; en, op de goudgeele velden, waar het heerlyke der Schepping prykte, de akeligste verwoesting agtergelaaten. —— Gy hebt bronnen van geluk voor veele Natien en Volken gestopt —— millioenen van menschen weggevaagd; en werken van kunst en vernuft, heerlyke gedenkstukken, aan welker zamenstelling jaaren lang gearbeid was, als in één oogenblik des tyds vernield. —— Rampzalige *Soudeniers*, die voor een gering loon gebruikt wordt, om, zonder eenigen natuurlyken haat tegen elkanderen, uwen roem en glorie te zoeken in elkanders dood! En uit welk eene nietsbeduidende oorzaak, of gering verschil, ziet men soms eenen Oorlog geboren worden, die duizenden het leven kost —— vrugtbaare velden vertrapt, en vreedzaame hutten verbrandt!

Dan, —— ook de Oceaan is even min bevryd van deeze rampen. Dat wyde onoverzienbaare pekelveld draagt ook, helaas! de bewyzen hier van; die plaats, waar de kans van

den

den Oorlog, menigmaalen, van een wind, nevel, of eenige andere byzonderheid, afhangt. De grond, waar op men ſtrydt, is een ſpel der golven, en zinkt menigmaalen onder de voeten weg. Men ſtrydt met woede; blixem en donder hoort men, rondom zich, uit de bulderende holen brullen; men hoort de alles verwoestende klooten ylen uit het wederzyds geſchut; ſnel voortſchietende vuurſtroomen rigten de grootſte verwoestingen aan, terwyl de dikke opgaande rook geduurig als door blixemſtraalen ſchynt verlicht te worden! En wat is het einde hier van? niet dan elenden. Hier liggen 'er verminkt; daar ſterven 'er in het midden hunner woede! Dan, genoeg hier van; dat het gordyn valle voor dit bloedig tooneel! Doch moeten alle deeze rampen des Oorlogs geſchieden uit trotschheid, door Vorſten die enkel door bloed en weeklagten zichzelven den weg ten zetel willen baanen? Ongelukkige ſtervelingen, die hier toe ten ſpeelbal verſtrekken! Neen —— ſtrydt ten Oorloge; maar laat uw doel geen ander zyn, dan het heil des Volks; ſtaat, als rotzen, voor uwe Rechten: zoo behoort gy tot het getal dier fiere ſtervelingen, die den verdrukten byſtand bieden. Leert dan uwe Rechten kennen; handhaaft dezelve, waar het noodig zy, met beleid en moed. Schuwt alle list en dwinglandy, en zyt trotsch op dat recht, 't welk God u gaf. Zoo ziet gy eerlang een einde aan het woeden der vyanden; de Vrede herſteld, en de vlugge kiel ſnelt *vry* door de klotzende baaren!

Brielle, V..
1797.

IETS OVER HET VERBAAZEND TOENEEMEN DER ZEDIGHEID (*).

Medeburgers!

In de veelvuldige wisſelingen van myn leeven, hoe onrustig zommige ook mogen geweest zyn, hoe ſtil en vreedzaam andere waren, heb ik altoos geleerd alles van de gunſtigſte zyde te bezien, in het vormen myner denkbeelden van het Menschdom. 't Zy ik het recht of verkeerd hebbe, heb ik het meeste genoegen en troost gevonden in wél te denken over myne Medemenſchen, en, om die reden alleen, moet het u niet verwonderen, indien ik in dezelfde denkwyze volharde, ſomtyds ſtrydig met het geen daadlyk gebeurt. Wat hier van zy, 'er ſteekt eenig vermaak, dit zult gy moeten toeſtaan, in het

(*) Wy hebben dit, uit het *Engelsch*, vertaald, met eenige uitlaatingen en veranderingen.

het koesteren van gunstige vooroordeelen, en dat een man verschooning mag erlangen, enkel om zyns zelfs wille, als hy een beter gevoelen van het Menschdom koestert, dan het verdient; dewyl hy bevindt dat het tot zyn geluk toebrengt.

Maar onlangs heb ik, myns oordeels, een vaster grond gevonden voor myn gunstig gevoelen van de wereld, dan het enkel vooroordeel, ontleend uit myn eigen gemak. In één opzigt, ten minsten, denk ik, dat de wereld allengskens beter wordt. In het stuk van *Zedigheid* vlei ik my zelven, dat ik een grooten aanwas zie, en een algemeene vordering.

Godgeleerden en Wysgeeren betreurden voortyds het verval van *Zedigheid* en den aangroei van trotsheid en hoogmoed, en zy hadden waarschynlyk 'er goede reden voor; maar, in onze dagen, ben ik gelukkig genoeg om waar te neemen, dat wy maar weinig reden hebben, indien eenige, voor wyze grondregelen en ernstige lessen over dit onderwerp. Ik trek dit besluit, zo loflyk voor de Eeuw, in welke wy het geluk hebben van te leeven, uit eene vry algemeene waarneeming van de openbaare zaaken, en algemeene letterkunde, of, met andere woorden, uit den tegenwoordigen staat der Weetenschappen, als zy zich verdeelen in Staatkunde, Regtsgeleerdheid, Geneeskunde en Godgeleerdheid. Indien, in eenige van deeze Beroepen, nog trotsche en met zichzelven ingenomen Menschen gevonden worden, gaat het ontdekken der zodanigen myne vermogens zeer verre te boven. Zy moeten bedekt zyn onder eenig ondoordringbaar kleed, of misschien kwynen in hooplooze duisterheid, bewust dat de aanmaatigingen van trotsheid zouden uitgejouwd worden; en dat men de taal der zelfgenoegzaamheid niet langer met geduld zou aanhooren, of overtuiging ten gevolge hebben.

Om een begin te maaken met Lieden van den eersten rang in de Maatschappye, vinden wy onder de Staatslieden iets, 't welk na aanmaatiging of trotsheid zweemt? Onder de beroemdste Redenaars, wier welspreekenheid (zo men my verhaalt) de stoutste voorbeelden van *Griekenland* en *Rome* nastreeven, onder onze hedendaagsche DEMOSTHENESSEN en CICEROS, treft gy een Man aan, in staat om een uur en meer agtereen voor de vuist te spreeken; en is het die eigenste Man niet, die, in eene overmaat van Zedigheid, zyne Toehoorders verzekert, „ dat het hem aan woorden mangelt?" Dit moet, voor een Man, wiens beroep spreeken is, zeker een groot gebrek weezen, en een groote blyk van Zedigheid, zodanig een gebrek te erkennen, ten aanhoore van vrienden en vyanden; van vrienden, die verlangen onderwys te raapen uit zyne bewysredenen, en verrukt worden door zyne welspreekenheid —— van vyanden, die hoopten zich te onderscheiden door in redenstryd te treeden met den grootsten der

Re-

Redenaaren; doch die nu, volgens zyne eigene bekentenis, gedaald is tot een nietsbeduidend Man, „ wien het aan woorden mangelt!"

Neem, wyders, in opmerking; hoe de beroemdste onzer Staatslieden hunne onbekwaamheid openlyk belyden. —— Onbekwaamheid in een Staatsman! Hoe, dit, zult gy zeggen, is een Wonderspreuk. Ja, het is een Wonderspreuk, ontstaande uit hunne Zedigheid, die zichzelven wantrouwende en beminnelyke deugd, welke hun aanzet, om, in 't aanschyn van den vollen dag, te verklaaren, „ dat zy bewust zyn van hunne on„ bekwaamheid, en dat zy alleen eisch kunnen maaken op de „ nederige verdienste van het wél te meenen," —— „dat het „ Onderwerp, waar óver men handelt, boven hun kring gaat; „ dat zy beeven uit hoofde hunner eigene weinigbeduiden„ heid." Nogthans, met dit alles, in weerwil van deeze erkende nietigheid, vinden zy zich opgewekt, uit gevoel van pligt, „ om eenige wenken te geeven; deeze enkel der Verga„ dering ter overweeging aan te bieden, en aan derzelver meer „ verlicht oordeel te onderwerpen."

Nu, myn Heer! indien dit geene Zedigheid is, weet ik niet wat men met die benaaming bestempelen moet; en nogthans hooren of leezen wy dit alle dagen; en wanneer men ons berigt geeft van hoogloopende twistredenen, onder onze Staatsleden voorgevallen, mogen wy ons gerust verzekerd houden, dat het geschil geene Meerderheid bedoelde; maar rechtstreeks het tegenovergestelde: elk zogt om 't eerste zyne eigene verdiensten te verkleinen en de toegeeflykheid der toehoorderen te verzoeken.

Treeden wy de Pleitzaal in, wy zien hoe de Zedigheid aldaar, van dag tot dag, veld wint. Welk Regtsgeleerde stelt eene zaak voor, zonder zich te beklaagen dat dezelve niet in bekwaamer handen gevallen is, en dat de ongesteldheid van zyn bedreevener Amptsbroeder, ongelukkig, het geheele gewigt der zaake op zyne zwakke schouderen gelaaden heeft. —— *Hoe genoeglyk is het*, te hooren, dat een Man, tegen wiens Beroep het onregtvaardig gedeelte des Menschdoms vooringenomen is, en wien men niet zelden onbeschaamdheid ten laste legt, eene gunstige aandagt verzoekt, en om de toegeeflykheid smeekt van den geleerden Regter, en zich byzonder tot de *Jury* wendt, „ als Lieden van verstand, ten vollen in staat om „ het gebrekkige zyns werks aan te vullen."

Op den Kansel is de Zedigheid onverbeeldlyk groot, en loopt een ieder, allerwegen, in veele opzigten, in 't ooge. Onnoemlyk veel, oneindig verscheiden, zyn de betuigingen van onbekwaamheid; van de zwaarte der Stoffe, ter hand genomen, in vergelyking met 's Redenaars kragten; van den tyd dien hy aan zyne Redenvoering te koste gelegd heeft, en de onvolmaaktheid zyns werks. Wat is zediger, dan dát een jong Leeraar, op den voorgeleezen Text, by den aanvange, verklaart, dat de-

zelve duister, en met oneindig veele zwaarigheden omzet is; en daarom onmiddelyk van dit moeilyk werk, waar toe hy betuigt niet opgewasſen te zyn, afſtapt. In de daad, men moet bekennen, dat een Text, ſlegt verklaard, ongelukkiger is voor eene Gemeente, dan dat dezelve geheel onverklaard blyft; en in zo verre handelt onze zedige en nederige Leeraar wél.

Ten opzigte van de Letterkunde in 't algemeen, vertrouw ik, met de volſte gerustheid, dat de Zedigheid grootlyks veld wint. Hier van moeten wy verzekerd weezen, wanneer wy alleen de Voorredens der uitkomende Boeken leezen. Immers in deeze is niets algemeener, dan dat de Schryvers zich beklaagen over hunne onbekwaamheid om regt te laaten wedervaaren aan het onderwerp in het Boek behandeld. —— Anderen bejammeren het gemis van verſcheidene gelegenheden, om het Werk de aandagt meer waardig te doen te voorſchyn komen. —— Eenigen betuigen, dat louter toeval hun alleen bewoog, om eenige ruwe trekken, het onderwerp betreffende, op 't papier te brengen; trekken, der aandagt van kieſche oordeelkundigen weinig waardig. —— Ook zyn 'er, die ten vollen 'er voor uit komen, dat andere bezigheden, van een ernſtiger natuur, hun belet hebben, de laatſte hand aan dien arbeid te leggen, en daar aan die polysting te geeven, welke het verdiende, en waar voor het vatbaar was. —— Ja, men vindt Schryvers, die, met zo veele woorden, verzekeren, dat zy geene bekwaamheid bezitten om onder de Schryveren openlyk te voorſchyn te treeden; dat de goedkeuring eeniger met hun ingenomene Vrienden alles is wat zy verlangen; terwyl nog anderen, als 't ware, zweeren, dat zy nooit een enkelen regel in 't licht zouden gegeeven hebben, hadden zy wederſtand kunnen bieden aan de veelvuldige en dringende aanzoeken van zekere Perſoonen, aan wier oordeel zy gansch nederig zich onderwierpen. —— Ook zyn 'er, die de Leezers willen doen gelooven, en hun ſmeeken dit op hun woord aan te neemen, dat geene beweegredenen, van hoogmoed ontleend, hun aanſpoorden om het behandelen eens Onderwerps ter hand te ſlaan, voorheen reeds behandeld door Schryvers van veel uitſteekender verdienſten; terwyl nog anderen ons verzekeren, dat niets hun zou hebben kunnen beweegen om onder de Schryvers te voorſchyn te treeden; doch dat zekere omſtandigheden, voor hun van eene te kieſche natuur om op te haalen, ſchoon van weinig beduidenis voor het algemeen, hun bewoogen tot dien ſtap.

In deezer voege, Burgers! zou ik de zedige ſchoonheden van honderden Voorredens, ten bewyze myner ſtelling, kunnen aanvoeren. Maar ik ſtap hier van af, om myn Brief niet te lang te doen worden, en ten einde de Perſoonen, die ik voorhad te pryzen, zich niet beledigd vinden in het teergevoelig gedeelte 't geen het onderwerp myns geſchrifts uitmaakt.

Ik

Ik kan egter van dit myn geliefd onderwerp niet afstappen, zonder het aasje van mynen lof ook in de schaal te leggen van onze hedendaagsche Tooneelstuk-Schryvers. Vroegere Mannen, in dat vak onledig, waren een hoop Trotsaarts. *Zy* hielden hunne Werken eenige jaaren onder zich, eer zy konden besluiten die in 't licht te geeven. *Zy* veranderden, verschikten, krabden uit, voegden by; en waarom dit alles? Opdat het stuk te vollediger mogt te voorschyn komen, de aandagt des Volks meer waardig weezen, en ook de dagen der Naakomelingschap bereiken. De grondslag van dit alles, des mag men zich verzekerd houden, was hunne trotsheid, het tegenovergestelde van die Zedigheid welke met zo kennelyke trekken in hunne naakomelingen heden ten dage doorstraalt. Onze tegenwoordige Vernuften hebben te veel hoogagting voor het tegenwoordig geslacht, verlangen te zeer om *'t* zelve vermaak en genoegen te verschaffen, dan dat zy hun arbeid tot het derde of vierde geslacht hunner Naneeven wenschen uit te breiden. *Zy* vernoegen zich nederig met de goedkeuring hunner Tydgenooten.

Wilde ik afdaalen om voorbeelden uit het gemeene leeven by te brengen, ten bewyze van deeze onder ons aangroeiende Deugd —— spreeken van de blos op de kaaken, op het hooren eener pligtpleeging —— van de sterke en ernstige betuigingen, dat ze onverdiend zyn —— de veelvuldige verklaaringen van onbekwaamheid, om dat geen te volvoeren, 't welk ons daaglyks werk is —— de nederigheid, waar mede Heeren van veel verdiensten zich vervoegen by Dames van groote middelen; en de heuschheid der laatstgemelde, om die nederige verdiensten te beloonen met haare Persoon en Middelen —— de opregtheid, het wantrouwen, met welke verzoeken om bystand gedaan worden —— dan ik zou myn Brief tot eene ongewoone lengte uitbreiden. Dezelve is misschien reeds te lang. Ik zal derhalven besluiten met u en uwe Leezers geluk te wenschen, dat zy leeven in eene Eeuw die *zich zo zeer onderscheidt* in deeze beminnelyke Deugd. Ik durf niet zeggen dat ik zelve een zedig en nederig Man ben: want dit zou rechtstreeksche trotsheid weezen; maar ik ben, wanneer ik hun ontmoet, een

BEWONDERAAR VAN ZEDIGE LIEDEN.

ZILIM EN SELENA.

(*Eene Oostersche Vertelling.*)

In de hoogstvermaaklyke Valei van *Arlin*, aan den oosteroever van de Rivier *Kysha*, woonden ZILIM en SELENA. Hun

Hun nederig verblyf stondt, eenzaam, op een ryzenden grond; een hooggetopt bosch beschutte 't zelve voor guure winden, en eene klaare stroom kronkelde door de Valei beneden. Huislyk ongenoegen bezogt nimmer deeze wooning des Vredes, en Jalousy, de vergiftigster van Huwlyksgeluk, tradt nooit over hunnen dorpel. De tyd deezer Egtgenooten zweefde weg op vlugge vleugelen; want Onschuld met Genoegen, haare getrouwe gezellinne, opende, met den morgen, de deur des huizes; terwyl uit den hemel nedergedaalde Weltevredenheid die alle avonden sloot. De uitzigten van dit Paar bepaalden zich tot voorwerpen binnen hun bereik; geene teleurstellingen verbitterden overzulks het genot. Klein was het getal hunner Vrienden, doch zy waren opregt; middelmaatig waren hunne bezittingen, doch hunne verlangens daar aan geëvenredigd.

SHYMAL, die in den derden Hemel woont, aan wien de Beschermgeesten, die over de kinderen der Menschen de wagt houden, gehoorzaamheid bewyzen, riep tot zich de Beschermgeest PHYLA, en sprak —— „ PHYLA ! het gelukkig Paar, 't „ welk in de Valei van *Arlin* woont, in 't welk voor gevaar „ te beschutten gy uwen wellust vindt, moet scheiden. Het „ is zo bestemd. Haast u na beneden, en leen hun uwe on„ zigtbaare ondersteuning tot schraaging van hunne Deugd. „ Welhaast nadert hun de hand der verdrukking." —— PHYLA voerde daar op hem dit woord te gemoete: „ ô SHYMAL! Ik „ ken uwe magt op aarde; want gy moet den wil des Hemels „ volbrengen. Staa my egter toe te spreeken voor dit gezegend „ Paar. ô SHYMAL! scheid hetzelve niet! Hunne zielen zyn za„ mengestrengeld als de Wynstok om den Olm: hun te scheiden „ ware voor hun erger dan de dood!" — SHYMAL hervatte: „ Zwyg ô PHYLA! gy weet niet wat gy vraagt. 's Hemels weg „ is altoos regtvaardig. Laagere Geesten zien, gelyk de Ster„ velingen, over welke zy de wagt houden, de dingen „ slegts duisterlyk. Aardsch geluk is veeltyds gevaarlyk. We„ derspoed is de eenige waare toevlugt steen der deugd. Indien het „ Paar, voor 't welk gy pleit, deugdzaam is, gelyk zy schy„ nen, hunne dagen mogen vermenigvuldigd, en hun geluk „ nog grooter worden. De groote beschikking der dingen „ vordert hunne scheiding. Indien zy, met heilige aandagt, om „ bystand aanhouden, onderschraag hunne Deugd." — PHYLA boog zich op het diepste, en vertrok.

De Keizer van het Oosten voerde in deeze dagen kryg tegen zyne Vyanden. Op den twintigsten dag der derde Maan verscheen 'er een Bode aan de vreedzaame wooning van ZILIM, met dit woord in den monde: „ De Vyanden van den grooten „ Koning zyn tegen hem opgestaan, en alle de Magten van het „ Oosten rusten zich ten kryge toe. Hoor, ZILIM! gord het „ zwaard aan uwe heupe, en verlaat deeze Valei der stille „ rust; dit beveelt de groote Koning!". — ZILIM boog zich

ter

ter aarde; zeggende: „ 's Hemels wil geschiede! ô Myne SELE-
„ NA! dierstbeminde van myne Ziel! Ik zie uwe ontroering,
„ Uwe heldere oogen staan met een wolk van droefenisse over-
„ trokken. Uw boezemleed gaat reeds alle uitdrukking te bo-
„ ven. Maar, ô myn Schoone! laaten wy, door onze klagten,
„ die goede Voorzienigheid, aan welke wy zo veel geluks te
„ danken hebben, niet beledigen; die Voorzienigheid, welker
„ bevelen onherroeplyk, en wier bedeelingen voorzeker regt-
„ vaardig zyn!"

De bekoorlyke SELENA viel hem om den hals, en spraakloos in zyne armen. Hy kuschte de traanen van haare doodbleeke kaaken, en bezigde al de taal der tederste Liefde om haar boezemleed te verzagten; maar al zyne tederheid diende slegts om haare treurigheid, wegens zyn heenengaan, te vermeerderen, en haaren angst over zyne behoudenis te vergrooten. Helaas! zy zonk als leevenloos op een zetel neder. —— ZILIM, door wanhoop vervoerd, riep de getrouwe Slavinnen tot haaren bystand. Zy zagen haare geliefde Meestresse niet bleek, beweegloos, zitten, of zy baadden zich in traanen van opregte deelneeming; want zy aanbaden haar van wegen haare algemeene goeddaadigheid en de zagte behandeling, by aanhouden, van haar ondervonden. Zy deeden wat zy konden, om haar weder tot zichzelve te brengen; dan, niettegenstaande alle haare poogingen, verliep 'er een langvallend uur, eer zy haar tot zichzelve konden brengen. — In 't einde begon de wederkeerende zon haars leevens weder heen te breeken door de donkere wolken welke dezelve bedekt hadden — zy sloeg de oogen open —— zy zag haaren dierbaaren ZILIM, met de oogen ten Hemèl geslaagen, dankende voor haare wederkeering ten leeven.

SELENA rees op van haaren zetel, greep zyn regter hand, zeggende: „ ô, Myn tedergeliefde ZILIM! de wegen des He-
„ mels zyn altoos regt; ze zyn het met de daad. Ik heb een
„ *schoonen Hemelschen Geest* gezien; deeze noemde zich onze
„ *Bescherm-Engel. Hy sprak*, 't is als of ik hem nog hoor:
„ „ SELENA! wees getroost: uw ZILIM zal wederkeeren, en
„ „ gy zult wederom gelukkig zyn in elkanders omhelzingen;
„ „ maar bedenk, ô bedenk, dat gy uwen Schepper niet be-
„ „ ledigt door wantrouwen aan zyne Magt, en belofte om de
„ „ Deugdzaamen te beschermen." — ô, Beminde myner
„ Ziele, wy zullen elkander wederzien! Neen! neen! Ik
„ wil door myne klagten geen vloek over ons beiden haalen.
„ Vertrek, myn dierbaare ZILIM. Het is de wil des Almagti-
„ gen, en ik ben des getroost." — ZILIM vatte het woord:
„ Myne altoos geliefde SELENA, uwe woorden doen myne ziel
„ meer herleeven dan de morgendaauw des Hemels de van
„ dorst hygende Natuur. Ja, wy zullen elkander wederzien
„ in vrede en duurzaam geluksgenot. Vaarwel, meestbeminde

„ van

„ van myne Ziel! Dat de groote ALLAH u gezondheid en be„ daardheid van geest schenke!" Zy omhelsden elkander met eene onbeschryfbaare tederheid, en ZILIM ving zyne reis na het Oosten aan. SELENA, niet willende blyven op eene plaats waar elk voorwerp haar dagelyks ter vernieuwing van hartzeer zou strekken, verliet het aangenaam Landgoed, en toog westwaards na het Huis van haaren Vader.

MUSTAPHA, de groote Koning van het Oosten, hadt thans zyn ontzaglyke Krygsmagt zamengeschaard; eene onmeetlyke vlakte glinsterde van het wapentuig. De talryke vyand drong nader en nader aan. Geheel de omtrek dreigde een tooneel te worden van slachting en verderf. De slag begon; de overwinning hing in twyfel. Veele duizenden verlooren het leeven op het slagveld; groot was het getal der Gevangenen. In 't einde zegepraalden de wapenen van MUSTAPHA, en de vyand nam, in groote verwarring, de vlugt.

De Faam verkondigde met duizend monden het nieuws der Overwinninge door 't geheele land. SELENA hoorde die juichstemme, en beefde. „ ô ZILIM!" sprak zy, „ Hoe! geen kund„ schap van ZILIM? Geen tyding dat ZILIM leeft? —— Eeuwi„ ge God! — Wees bedaard, myn kloppend hart!" — Zy zweeg, en opende haare lippen niet tot zonnendergang. Haare oogen sloeg zy vaak en vaak ten hemel met stille verzugtingen. — Zy ging ter ruste. De Slaap, de eenige Vriend der Ongelukkigen, bragt eindelyk haare angst- en kommervolle ziel in eene aangenaame ongevoeligheid. Toen de morgenstond aanbrak, rees zy op, boog zich ter aarde, hief de handen ten hemel, en boezemde deeze Bede uit: —— „ ô, Groot en eeuwig Weezen! „ Schepper en Onderhouder der geheele Wereld! Gy, magtige „ Vader, gaaft my het leeven, en Gy, Gy alleen, kunt my „ gelukkig maaken. Ontvang, ô God der waarheid! myne ne„ derige, myne onvolmaakte, dankerkentenisse, voor alle zege„ ningen over my uitgestort; en ô! beziel mynen geest met „ gevoelens u hoogstwelgevallig, en meest voegende aan een „ schepzel, 't geen Gy allergunstrykst met rede begaafd hebt. „ ô Almagtige! Indien immer uwe geringe Dienaaresse genade „ gevonden heeft in uwe oogen, bewaar, bewaar myn ZILIM! „ Geef hem aan my weder, en, ten tyde dat zulks met uw „ welbehaagen overeenkomt, Vrede aan het Menschdom!" — Op deezen trant badt de engelagtige Schoone, en haare gebeden werden op de vleugelen van den Seraph na boven gevoerd.

Zy wandelde toen, met een vasten tred, voort; want een welovertuigd geloof op de Hemelsche Voorzienigheid deedt haare kaaken gloeijen; Godsdienst verlichtte haare ziel, en alles was van binnen vrede. Zo wandelt de lieve Herderin door het veld, geheel bedaard, geens kwaads vreezende; wanneer, op het onverwagtst, de lugt betrekt, en een onverwagte storm breekt met geweld over haar hoofd uit. SELENA zag den naderenden

Bo-

Bodé, en las, uit diens gelaad, het fchriklyk nieuws. In de eene hand droeg hy den welbekenden Tulband, en in de andere het Zwaard van ZILIM. —— „ Spreek!" riep zy, „ myn ZILIM is „ niet meer. Ach! zeide ik, hy is niet meer? Regtvaardige „ Hemel! By alle Hemelfche Magten, myn ZILIM leeft!" De Bode boog zich, en begon te fpreeken: „ Heil! fchoonfte der „ Sexe! Deeze Tulband, en dit Zwaard, vond ik verftrooid op „ het flagveld. Ik weet niets meer. Ik zag hem niet; maar ik „ vrees dat uw ZILIM viel." —— Zy riep: „ Myn ZILIM leeft! „ by den Hemel! myn ZILIM leeft!"

SELENA's Befchermengel hoorde haar wonder fterk geloof, en vloog vrolyk heen, om ZILIM te zoeken. Deeze vondt hem in de gevangenisfe. In 't midden van den flag werd zyn Zwaard door een werpfpiets, met eene ongelooflyke fnelheid, uit zyne hand geworpen. De Krygshelden, hun Aanvoerder ontwapend ziende, vlooden; en ZILIM, flaaverny boven een fchandlyke vlugt ftellende, werd door den vyand gevangen genomen.

Thans daalde de onzigtbaare PHYLA in de tent van ZILIM neder, en zag hem peinzend alleen zitten. — 't Was in het diepfte van den nagt, wanneer de fchoone SARCASTA, in een los en onopgebonden gewaad, zagtlyk het gordyn opligtte; zeggende: „ Met reden ftaat gy verbaasd, ô gevangen Vreemdeling! dat, „ in dit ftille nagtuur, eene Vrouw, gelyk gy ziet van geen „ gemeenen rang, in deezer voege uwe rust komt ftooren. Ik „ kom u uwe vryheid geeven." — „ Ach! vryheid!" riep ZILIM. — „ Ja, Vreemdeling, vryheid. Ik zag u, wanneer gy „ eerst gevangen gebragt werd in onze legerplaats. Ik zag u, „ en wenschte u heil. Wanneer onlangs onze Koning, de groote „ BAROSSA, u alleen verzogt te fpreeken, zag ik u door het „ voorhangzel, 't welk tusfchen den Koning en my hangt. Ik „ zag u met eene aandoening fterker dan die des medelydens. „ Ja, edele Vreemdeling, gy hebt een gevoel in my verwekt, „ 't geen my doet wenfchen u gelukkig te maaken. My dunkt ik „ lees in uw gelaad een teder hart. — Zeg, hebt gy ooit bemind?"

ZILIM, gelyk iemand die een Engel ziet, of droomt dien te zien (want SARCASTA was bovengemeen fchoon) ftondt eenigen tyd van verbaasdheid ftom. Hy zag om, en twyfelde of hy zyne zinnen gelooven mogt. In 't einde antwoorde hy: „ Schoone Sterveling! of fchoone Geest! want dus eene agt ik u te „ weezen, my dunkt gy fpreekt van vryheid. Eene edele hemelfche magt heeft myne gebeden verhoord, en gelukkig u „ gezonden om een Slaaf te verlosfen." —— Zy kwam toen nader by ZILIM, en greep zyn hand; vestte toen haar wellustig oog op hem, zette zich neder, en zeide: „ Ja, gy zult, binnen „ kort, vry weezen!" Zy ligtte zyn hand op, en drukte die aan haare lippen. ZILIM beefde, en was geheel verwondering. Zy ftelde alle vrouwlyke kunftenaryen te werk om hem tot haaren wil te brengen.

De

De Geest PHYLA zag, en schrikte voor de uitkomst. Helaas! welke deugd was in staat zulk eene betoverende Schoonheid te wederstaan? Wat wonder, indien ZILIM, voor een oogenblik, zyne heilige geloften vergeeten hadt? —— Maar PHYLA schreef op den wand den naam *Selena.* ZILIM hief zyne oogen op, en las de van goud blinkende letters. Hier op hieldt hy de oogen gevestigd; rees overeinde, en zeide: „Gaa heen, „ gaa heen, trouwlooze Schoonheid! Wie gy zyt weet ik niet. „ Genoeg, ik weet dat gy de myne niet zyt." Zy rees overeinde, met al de woede, die immer den boezem van eene te leur gestelde Vrouwe deedt zwellen. —— „Laage Slaaf!" riep zy uit, „ dit uur zal uw laatste uur weezen!"

Zo als zy dit woord sprak, stoof de Koning BAROSSA de tent in, vatte haar by de keel, en stootte den ponjaard in haar hart. —— „ Sterf, snoode!" riep hy uit. „Ik heb uwe trouwloosheid „ gehoord, en ik ben nu gewrooken. Gy gevangene, hadt gy ge„ hoor gegeeven aan haare aanzoeken, aan dit Staal zou uw „ hart tot schede gestrekt hebben."

Naauwlyks hadt hy de tent verlaaten, of 'er werd een kryge geschrei door de geheele Legerplaats gehoord. MUSTAPHA hadt middel gevonden, om met tien duizend uitgeleezene Mannen het Leger des Vyands te overrompelen. Hy drong, zonder tegenstand, door tot de tent van Koning BAROSSA, die zich door den vyand niet omringd vondt, of hy viel in zyn eigen Zwaard, en zyn dood maakte een einde aan den Oorlog.

Nu klom PHYLA ten hemel, en riep den geest van SHYMAL aan. Hy zegende den grooten God, dat ZILIM en SELENA zich zyner bescherming verdiend gemaakt hadden. — „ Gy ziet," sprak SHYMAL, „ dat de Voorzienigheid altoos den Menschen ge„ nadig is. De wooning, waar het Paar, over 't welk gy waakt, „ woonde, is, in dien tusschentyd, door eene aardbeeving inge„ zwolgen. Hier uit ziet gy, dat hunne verplaatzing van daar „ genade was; zy waren anderzins onder de puinhoopen be„ graaven geweest. Daarenboven was het bestemd, dat de „ Oorlog door het Oosten zou woeden, tot straffe der over„ treedingen, tot dat de geloovigste en deugdzaamste Persoon „ op aarde om den Vrede zou bidden. Dat Gebed zondt SE„ LENA onlangs ten Hemel op, en de Oostersche Wereld is met „ den Vrede gezegend. Indien ZILIM zyne Huwlykstrouw ver„ geeten hadt, was hy zeker omgekomen; en, indien SELENA's „ Geloof ware bezweeken, haar Gebed was nimmer verhoord „ geworden. —— Zy zullen nu elkander weder ontmoeten, „ hunne dagen zullen verlengd worden, en zy zullen zo veel „ Geluks smaaken als met het lot der Stervelingen bestaan„ baar is."

NABERIGT.

De pooging van H. J. N., om iets by te draagen ten nutte van het Menschdom, is loflyk; doch het opgegeeven *Middel* is te wél bekend, om het nader gemeen te maaken.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

ALGEMEENE BESCHOUWING VAN DE NATUURLYKE, ZEDELYKE EN EUANGELISCHE BLYKBAARHEDEN VOOR EEN TOEKOMEND LEEVEN, EN EEN STAAT VAN VERGELDING IN 'T ZELVE.

(Uit het *Engelsch* van den Eerw. BEILBY PORTEUS, DD. en Bisschop van *Londen.*)

(*Vervolg en Slot van bl. 6.*)

Wy hebben getoond, dat, in alle Eeuwen en by alle Volken der Wereld, het geloof in een ander Leeven sterk en algemeen ingedrukt geweest is in de gemoederen des gemeenen Volks. —— Wy hebben getoond, dat wy, behalven deeze natuurlyke indrukken, door het wel aanwenden van ons redelyk vermogen en het vraagstuk aandagtig uit onderscheide gezigtpunten te beschouwen, een groot aantal vermoedelyke bewyzen ter staavinge van dezelfde waarheid konden bybrengen. —— Op deeze gronden zou iemand veelligt natuurlyk besluiten, dat alle de beroemde Wyzen der Oudheid, die verstandige, geleerde en agtenswaardige, Mannen, die de Fraaije Letteren en de Wysbegeerte beminden, met zo veel roems *en geluks koesterden*, die de Lichten en Voorgangers, de Leermeesters en Wetgeevers, der *Heidensche* Wereld waren, onder de *Heidenen* de eerste zouden geweest zyn om het denkbeeld eener Toekomstige Vergelding te omhelzen; dat zy klaarder zagen en nadruklyker gevoelden het vereenigd getuigenis van Natuur en Rede voor deeze waarheid, dan anderen; dat zy de groove denkbeelden der menigte, en de door dezelve gekoesterde dwaalingen, beschaafden en te regt bragten; dat zy de verkeerd- en dwaasheden, waar mede de vercieringen der Dichteren en de bygeloovigheden des Volks de weezenlyke gevoelens der Natuur bedorven en overlaaden hadden, wegnamen; en dat zy, door, in hunne Schriften, een klaare, met zich-

zichzelve bestaanbaare, redelyke en geregelde, ontvouwing van deeze groote waarheid over te leveren, die voor altoos bevestigden in de gemoederen der menschen, tot een Artykel van het Volksgeloof en een grondstelling van de heerschende Wysbegeerte maakten. —— Dit, zeg ik, was eigenaartig van hun te verwagten; en hadden zy dit gedaan, 'er zou zich eenige grond opdoen, om te beweeren, dat men geen verder licht, ten aanziene van dit onderwerp, noodig hadt.

Maar wat is, met de daad, het geval? Leest de Schriften van deeze oude Wysgeeren, ten opzigte van eene Toekomende Vergelding, en (met zeer weinig uitzonderingen) ziet gy daarin niets dan verlegenheid, verwarring, onbestaanbaarheid en tegenspreeking. Op de eene bladzyde vindt gy, dat zy met eene schynbaare voldoening uitweiden over de bewysredenen, toen in 't algemeen bygebragt voor de Onsterflykheid der Ziele, en een Staat van Belooning, hier naamaals te wagten; dat zy de onderscheide zwaarigheden, daar tegen ingebragt, met veel scherpzinnigheids oplosten, die waarheid met veel vernufts en kunsts omkleedden, met al de fraaiheden der welspreekenheid voorstelden, hunne volkomene toestemming daar aan te verstaan gaven, en verklaarden, dat niets hun die genoeglyke overtuiging zou ontrooven, of ontzetten van dit vermaak hunner ziele. —— Op eene andere bladzyde vinden wy het gelaad der dingen geheel veranderd. Zy wederspreeken meest alles wat zy voorgestaan hadden. Zy twyfelen, zy dobberen, zy wanhoopen, zy gelooven niet (*). Zy lachen en spotten met de Volksbegrippen van toekomstige Belooningen en Straffen; maar zy geeven niets redelykers en meer voldoende in plaats. Ja, 't geen nog zeldzaamer is, schoon zy allen erkenden, dat het geloof in eenen Toekomenden Staat, en eene Belooning in denzelven, een algemeen beginzel der Na-

(*) *Nescio quo modo, dum lego, assentior; cum posui librum & mecum ipse de immortalitate animi cæpi cogitare, assensio omnis illa dabitur. Tusc. Quæst.* Lib. I. c. 11. En wederom: *Dubitans, circumspectans, hæsitans multa adversa revertens* (*) *tanquam ratio in mari immenso nostra vehitur Oratio*, cap. 30. Eene allerleevendigste schildery van de dobberende onzekerheid hunner zielen, ten aanziene van dit voorwerp.

(*) *Revertens* DAVIS.

Natuure was; dat hier in geheel het Menschdom zamenstemde; schynen nogthans veelen alle moeite aangewend te hebben, om deeze stem der Natuure in hun gemoed te smooren, en als eene overwinning van aanbelang gerekend te hebben, die denkbeelden van een Toekomend Oordeel, welke zy, in spyt van zichzelven, in hunnen boezem voelden opwellen, te onder te brengen (*).

Wat zullen wy nu zeggen van dit opmerkenswaardig verschynzel in de geschiedenis van het menschlyk hart? Kan 'er met mogelykheid een sterker bewys weezen, dat Wysbegeerte, Godlyke Wysbegeerte, (gelyk men dezelve zomtyds noemt,) die men heden ten dage dikwyls te voorschyn doet treeden als eene Mededingster met de *Openbaaring*, over 't algemeen geheel buiten staat was om de Menschen te brengen tot de erkentenis van eene der eenvoudigste, gewigtigste en redelykste, waarheden van den Natuurlyken Godsdienst; dat dezelve, in stede van de inboezemingen der Natuure te onderschraagen, en de lessen der Rede te bekragtigen, deeze verwarde, en geene tegenging; en dat eenigen van de grootste en geleerdste Mannen der Oudheid ten vollen bewaarheid hebben de beschryving, van hun in de Heilige Bladeren gegeeven; *dat zy, zich uitgeevende voor Wyzen, dwaas geworden waren* (†). Schoon boven de rest des Menschdoms verheven in Wysgeerige en Letterkundige vorderingen, daalden zy menigmaal, in eenige gewigtige stukken van Godsdienstige kundigheid, beneden het peil des gemeenen Volks. Met één woord, zy wederstreefden het gemeen menschenverstand, en kwamen, door valsche wysgeerige begrippen, zo verre, dat ze waarheden miskenden, welke wy *nu* zien, *en* die het gros des Menschdoms *toen* zag, dat overeenkomstigst waren met de natuurlyke gevoelens van 's menschen hart.

Het was, derhalven, hoogst voeglyk, het was onvermydelyk noodig, dat GOD, in eene zaak van dat aanbelang, tusschenbeiden tradt; dat de Openbaaring kwam, om Natuur en Rede te onderschraagen, tot de oorspronglyke kragt te herstellen, uit de handen der *valschlyk zo genaamde*

(*) Zie VIRGIL. *Georg.* II. v. 490. LUCRETIUS Lib. I. v. 80. & Lib. III. v. 37, & *Tuscul. Quæst.* Lib. I. c. 21.

(†) ROM. I: 22.

de Weetenschap (*) te redden, die in 't ftuk van den Godsdienst doorgaans het Menschdom met *valsche overleggingen* bedroogen heeft (†), en de zodanigen, die, hun eigen gezond verftand volgende, den rechten weg zouden opgeflaagen zyn, daar van afbragt.

De waarheid is, (maar deeze waarheid heeft de Vrydenker altoos noode toegeftemd) dat het *Christendom*, in de daad, zeer veel heeft toegebragt tot dien gevorderden ftaat, en het gunftig gezigtpunt, waarin de Natuurlyke Godsdienst ons tegenwoordig te vooren komt; en veelen hunner, die het *gezag* der *Euangelieleere* verfmaadden, zyn, door de *ontdekkingen* daar in gedaan, wyzer geworden, misfchien zonder zulks te weeten, zeker zonder het te willen erkennen.

In het tegenwoordige geval inzonderheid, heeft het Licht der Openbaaring eene klaarheid verfpreid op het wyd verfchiet aan de andere zyde van het graf; dit brengt ons onder 't ooge, en doet ons meer onderfcheiden zien — zien ook aan *het oog der Rede* — eene menigte van anders duistere plekken, voor het ongewapend oog der Rede onzigtbaar. Hier uit ontftaat het wyd verfchil tusfchen de redenkavelingen der Ouden en Hedendaagfchen over dit onderwerp. Van hier die kragt, die klaarheid, dat beflisfende, 't geen zich opdoet in deeze; terwyl verwardheid, zwakheid en onzekerheid, geene kenmerkt. Hier van kan geene andere waarfchynlyke reden gegeeven worden, dan dat de *Heidenfche Wysgeer* niets dan de *Wysheid deezer Wereld* hadt, om hem ter Leidsvrouwe te dienen by de nafpeuringen van eenen Toekomenden Staat; terwyl de *Christen*, en zelfs de *Deïstifche Wysgeer*, tot het onderzoek toetreedt met eene ziel, vervuld met die denkbeelden, welke eene vroegtydige kennis aan de Openbaaring ongemerkt hem inboezemde. Een weg te ontdekken die ons geheel onbekend is, met behulp van een zwak en twyfelagtig licht, is eene zaak geheel verfchillende van dien weg weder op te fpeuren by dat zelfde licht, naa dat wy dien eens op vollen dag befchouwd hebben. Het eerfte is het geval der Ouden, het laatfte dat der Hedendaagfchen, ten aanziene van een Toekomend Leeven.

Maar,

(*) 1 Tim. VI: 20.
(†) Colos. II: 8.

Maar, behalven het voordeel, van de Openbaaring, ten dien opzigte, ontleend, zyn 'er andere voordeelen van de uiterste aangelegenheid, welke de Euangelieleer, *het Leeven en de Onsterflykheid aan 't licht brengende*, veroorzaakt; en aan blykbaarheden, daar door verleend, eene oneindige meerderheid geeft boven die van den Natuurlyken Godsdienst.

De voornaamste zyn: *Vooreerst*, de Zekerheid en het Gezag dier Bewyzen. —— *Ten anderen*, derzelver Eenvoudigheid en Klaarheid. —— *Ten derden*, de Aart en Duurzaamheid der Belooningen.

1. Wat de Zekerheid en het Gezag dier Bewyzen aanbelangt. Naa allen mogelyk voordeel aan de Natuurlyke Blykbaarheden voor eenen Toekomenden Staat bygezet te hebben, moet men belyden, dat ze niet hooger opklimmen dan tot *groote waarschynlykheid*. Zy kunnen die *betoogbaare zekerheid* en *vergewissing* van deeze groote waarheid niet verschaffen, welke weezenlyk noodig is tot algeheele voldoening en gerustftelling der ziele, in een zo belangryk stuk, en om deeze Leer tot een beweegmiddel te doen worden, kragtig genoeg om invloed te hebben op het harte en het gedrag des Menschdoms. Geen van deeze uitwerkzelen kon Natuur en Rede (hoe algemeen zy het geloof in een Toekomend Bestaan verspreid hadden) in de Heidensche Wereld te wege brengen. De Schriften hunner Wysgeeren, en de Volkszeden, bewyzen dit ten vollen en onlochenbaar. Aan het Euangelie alleen hebben wy dank te weeten de *geheele opruiming* van allen twyfel en onzekerheid, ten aanziene van dit stuk; dit heeft hoop in vertrouwen herschaapen, en enkel *Bespiegelend Begrip* in een leevend en kragtig *Beginzel* van Werkzaamheid hervormd. Het is blykbaar, dat niets minder dan eene uitdruklyke Openbaaring van GOD zelve dit kon doen. Hy, die ons eerst in weezen bragt, kon alleen ons voldingend bescheid geeven, hoe lang hetzelve zal duuren, en op welk eene wyze hier over, naa onzen tydlyken dood, zal beschikt worden. Dit berigt heeft Hy ons in de Heilige Bladeren geschonken, en 't zelve gegeeven in zulke eenvoudige, duidelyke en ontzaglyke, bewoordingen, dat ze de overtuiging moeten te wege brengen by elk onbevooroordeeld verstand, en den diepsten, en tevens kragtigst werkenden, indruk agterlaaten op elk welgesteld hart.

2. Een ander voordeel, 't welk wy van het Euange-

 lie,

lie, ten deezen opzigte, ontleenen, is de *Eenvoudigheid* en *Klaarheid* der Bewyzen. Geen gering gedeelte van die Blykbaarheden voor eenen Toekomenden Staat, welke de Rede verschaft, vorderen eene groote maate van aandagt en nadenken, en zyn dus beter geschikt voor Menschen van eenen wysgeerigen geest, dan voor het gros des Menschdoms, die noch tydruimte, noch neiging, noch bekwaamheid, bezitten, om zich tot langwylige en afgetrokkene nafpeuringen te verledigen, omtrent dit of eenig ander aangelegen onderwerp. Maar de bewyzen in het Euangelie zyn (en dank zy GODE dat ze zo zyn!) van eenen geheel anderen aart. Het ftelt ons voor, de Verklaaringen van GOD zelve, „ dat 'er een Opftanding der „ Dooden zal weezen, zo der regtvaardigen als der on- „ regtvaardigen; dat GOD eenen Dag beftemd heeft, op „ welken hy den Aardbodem in regtmaatigheid zal oor- „ deelen; dat wy allen zullen moeten verfchynen voor den „ Regterftoel van CHRISTUS; dat elk zal ontvangen naar „ dat hy in dit lichaam gedaan heeft, 't zy goed, 't zy „ kwaad (*)." —— Om ons te overtuigen, niet alleen van de mogelykheid, maar van de zekerheid, eener zodanige gebeurtenisfe, beroept zich het Euangelie op gebeurde zaaken; het toont ons, „ dat CHRISTUS zelve uit „ den doode is opgewekt, en de eerfteling geworden der „ geenen die ontflaapen zyn." Het ftelt ons dien JESUS voor in een nog veel heerlyker gezigtpunt; het verbeeldt hem „ als komende op de wolken des Hemels, met groo- „ te magt en heerlykheid, om de wereld te oordeelen. „ De bazuine flaat, en de Dooden, klein en groot, worden „ opgewekt, en voor hem vergaderd (welk eene ontzet- „ tende en verbaazende vertooning!) alle de Volken der „ Aarde; hy fcheidt ze van elkander als een Herder de „ Schaapen van de Bokken fcheidt. De Boeken worden „ geopend, en hy oordeelt hun naar dat in die Boeken „ gefchreeven is; naar hunne werken: de boozen gaan in „ de eeuwige Pynen; maar de regtvaardigen in het eeu- „ wige Leeven (†)."

Dit zyn geene diepzinnige en afgetrokkene befpiegelingen, buiten het bereik van gemeene bevatting gelegen. 't Zyn

(*) HANDEL. XXIV: 15. XVII: 3. 2 COR. V: 10.
(†) MATTH. XXIV: 30. 1 COR. XV: 52. OPENB. XX: 12. MATTH. XXV: 32, 46.

Zyn eenvoudige gebeurde zaaken, en *plegtige verzekeringen van het hoogste gezag*, spreekende met gelyke kragt tot alle rangen van menschen, en door derzelver eenvoudigheid en waardigheid niet min geschikt naar de vatbaarheid der ongeletterden, dan naar de verhevenste bevattingen der Geleerden. Van hier, dat, deeze Godlyke Waarheden den *Armen* zo wel als den *Ryken* gepredikt zynde, (eene omstandigheid byzonder eigen aan het Euangelie, en daarom vermeld als een van deszelfs kenmerkende byzonderheden (*),) aan de nederigste Leerlingen van CHRISTUS veel klaarder denkbeelden, veel juister begrippen, van eenen Toekomenden Staat geschonken zyn, dan men aantrof in alle de wydberoemde Schoolen der Wysbegeerte, te *Athene*, of in *Rome*.

3. *Maar 'er* is nog een ander punt, en dat van het alleruiterste belang, met betrekking tot eenen Toekomenden Staat, waarin de oneindige meerderheid van de Openbaaring, boven het Redeslicht, allerzigtbaarst doorstraalt. En dit is de *Natuur* en *Duurzaamheid* der toegezegde Belooningen.

Het eerste, waar toe de Rede kan voorgeeven te komen, is, te bewyzen, dat wy het Graf zullen overleeven; dat wy zullen bestaan in eene andere wereld; dat daar de Boozen, naar maate hunner wanverdiensten, zullen gestraft, en de Goeden met zulk eene maate van geluk beloond worden, als hunne deugden en hun lyden hier op deeze wereld met regt mogen verwagten. Dit is alles wat noodig is, om de wegen van GOD, ten opzigte van het Menschdom, te regtvaardigen; en derhalven kan onze Rede, onze natuurlyke Verwagting, niet verder gaan. — In de daad, de beste en verstandigste Wysgeeren gingen *by lange na zo verre niet.* Eenigen hunner, schoon zy *in het bestaan der Ziele naa den dood* geloofden, ontkenden nogthans dat dezelve voor altoos bestaan zou (†). — Anderen erkenden het eeuwigduurend voortbestaan der Ziele; doch stonden niet toe, dat dezelve in een staat van Belooning of Straffe overging. Zy veronderstelden, dat de Ziel zou opgelost worden in den *Algemeenen Geest*,

(*) MATTH. XI: 15.

(†) *Stoici* —— *diu mansuros aiunt animos, semper negant*. *Tuscul. Quaest.* Lib. I. c. 31.

Geest, van welken dezelve oorfpronglyk ontleend was. — En zelfs onder de zodanigen, die eene Toekomende Vergelding erkenden, beweerden veelen, dat de Straffen alleen eeuwig waren, en de Beloonıngen van eenen *tydlyken* aart (*).

En, in de daad, men moet toeftaan, dat 'er geene beginzels zyn in den Natuurlyken Godsdienst, welke ons eenigen grond tot hoope geeven op eenen Staat van Gelukzaligheid hier naamaals, onvermengd en volmaakt in zyne foort, boven alles wat wy begrypen kunnen groot, en eindeloos in duurzaamheid. - Uit de Openbaaring alleen leeren wy, dat de Belooningen der Regtvaardigen zodanig zullen weezen, „ dat GOD voor eeuwig de traanen van hunne „ oogen zal afwisfchen; dat 'er geen Dood meer zyn zal, „ geen zorg, moeite of geklag; dat Hy hun zal geeven „ heerlykheid, eere en onverderflykheid; dat zy ten eeu„ wigen Leeven zullen ingaan, en in de vreugde van „ hunnen Heer; dat in zyne tegenwoordigheid verzadi„ ging is van vreugde, en 'er lieflykheden, voor eeuwig, „ aan zyne regterhand gevonden worden; dat het oog „ niet gezien, het oor niet gehoord heeft, en het nim„ mer in der Menfchen gedagten is opgeklommen, dat „ geen, 't welk GOD bereid heeft den geenen, die Hem „ liefhebben (†)."

In deeze en andere getuigenisfen der Heilige Bladeren van denzelfden aart krygen wy de uitdruklyke verzekering, dat en ons Beftaan, en ons Geluk, in den Toekomenden Staat, in den volften en uitgeftrektften zin van dat woord, *eeuwigduurend* zullen weezen. Dit is iets, 't welk niemand, dan GOD zelve, kon belooven, of, beloofd hebbende, vervullen. Dit is meer dan de uitgebreidfte fchranderheid der Menschlyke Rede kon ontdekken —— meer dan de volmaaktfte Menschlyke Deugd kon eifchen. Het *Eeuwige Leeven* wordt, daarom, in de Heilige Bladeren, fteeds, en met regt, voorgedraagen als eene *Gift*, eene *vrye Gift*, van GOD, door JESUS CHRISTUS (‡); en, al ware het uit dien hoofde alleen, zo mogt met waarheid ge-

(*) *Div. Leg.* Vol. II. p. 199.
(†) OPENB. VII: 27. ROM. II: 7. MATTH. XXV: 21, 36. PSALM XVI: 11. 1 COR. II: 9.
(‡) ROM. V: 18. VI: 23.

gezegd worden, „ dat GOD het Leeven en de Onverderf-
„ lykheid aan het licht gebragt heeft door JESUS CHRIS-
„ TUS (*)."

Merkt dan, bid ik u, ten besluite, op, het verschil tusschen de *Wysheid der Menschen* en de *Wysheid die van boven is*. De eerste, gelyk gy zo even gezien hebt in het voorbeeld der oude Wysgeeren, doet, door haare valsche verfyningen, geweld aan zommige der weezenlykste waarheden van den Godsdienst, aan de klaarste beginzelen van Natuur en Rede. De laatste versterkt, verbetert en volmaakt, dezelve. Dit hebben wy getoond dat hêt geval is in één der gewigtigste Leerstellingen; dit zouden wy kunnen toonen in meer andere. Onze Godlyke Meester is, in alle opzigten, en bovenal in 't geen wy nu eenigen tyd ten voorwerpe onzer bespiegeling gehad hebben, *de weg, de waarheid en het leeven* (†). En, wanneer wy in verzoeking komen om deezen Hemelschen Leidsman te verlaaten, en *heen te gaan* tot de Wysbegeerte of tot eenigen anderen Leeraar, hebben wy het antwoord voor ons gereed, in dat edel en treffend antwoord van PETRUS tot JESUS: *Heere! tot wien zullen wy heenen gaan? Gy hebt de woorden des Eeuwigen Leevens, en wy hebben geloofd, en zyn verzekerd, dat gy de* CHRISTUS *zyt, de Zoon des leevenden* GODS (‡).

(*) 2 TIM. I: 10.
(†) JOAN. XVI: 6.
(‡) —— VI: 69.

GEDACHTEN VAN J. G. EICHHORN, OVER DE JAARGETALLEN IN DE GESCHIEDENIS DER AARTSVADEREN VÓÓR DEN ZONDVLOED.

De onlangs in dit *Maandwerk* (*) geplaatste Bedenkingen, over den hoogen ouderdom der Aartsvaderen vóór den Zondvloed, hebben ons erinnerd aan de hiervan merkelyk verschillende gedachten van den vermaarden EICHHORN, over de jaargetallen in de geschiedenis der Aarts-

(*) *Alg. Vaderl. Letteroef.* des voorigen Jaars, *Mengelw.* bl. 313.

Aartsvaderen vóór den Zondvloed; die wy, om des te ruimer ſtof tot nadenking over dit onderwerp aan onze Vaderlandſche Leezers te leveren, uit het Hoogduitsch vertaald, op de voornoemde Bedenkingen willen laaten volgen.

Het is niet te denken, dat de eerſte menſchen aanſtonds naar Maan- of Zonne-jaaren gerekend hebben, en dat, in de oudſte verhaalen van de allervroegſte tyden, door het Hebreeuwſche woord, het geen anders doorgaans voor een jaar gebruikt wordt, zoodanige tydmaat gemeend is. Maar de Opſteller van die oude berichten, die tot ons zyn overgekomen, of wel derzelver Verzamelaar, die 'er Chronologiſche aanteekeningen, of tydbepaalingen, bygevoegd heeft, moet reeds aan eigentlyke jaaren gedacht hebben; want

1. Daar anders alles, in de eerſte Hoofdſtukken van Geneſis, door korte byvoegſels verklaard wordt, mogt men ook hier een wenk verwacht hebben, dat men de jaaren toen anders rekende, 't geen immers een zaak van 't uiterſte gewigt was, die over de geſchiedenis van dien tyd zeer veel licht kon verſpreiden.

2. Terwyl wy evenwel hieromtrent niets gemeld vinden, ſtrekt dit ten bewyze, dat zoo min aan den eerſten Opſteller, als aan den Verzamelaar, de opgave der jaaren ongelooflyk moet voorgekomen zyn, en dat zy aan niets anders, dan aan jaaren van twaalf maanden, gedacht hebben. De laatſte moet toch ten minſten na Joſef geleefd hebben.

3. Dat hun het verbaazend getal van jaaren niet ongelooflyk voorkwam, is ligt te begrypen, dewyl men in laatere tyden veelal de vroegere bewondert, en aan de narichten daaromtrent des te eerder geloof geeft, hoe wonderbaarer zy ook zyn mogen, en hoe meer zy, van 't geen in onzen leeftyd gewoon is, afwyken. Het is ook aan laatere tyden eigen, de vroegere zoo veel mogelyk te verheffen.

4. Eindelyk, daar men in de opgave van de levensjaaren der Aartsvaderen, en daarop volgende geſlachten, eene merkelyke afdaaling in den ſteeds afneemenden ouderdom beſpeurt, zoo ontſtaat hieruit des te meer twyfeling omtrent de geſchiedkundige zekerheid der opgetee-

ken-

kende berichten; ook gesteld zynde, dat men de waare tydmaat der zoogenaamde jaaren, in verschillende tyden, ontdekt heeft.

'Er is in de geheele Chronologie van de oudste tyden zeer veel onzekerheid. 't Is onmogelyk, dat wy naauwkeurige en genoegzaam zekere berichten omtrent de getallen en de jaaren zouden hebben, eer men nog den tyd geregeld begon te rekenen. 't Zal dan wel om 't even zyn, of men door die zoogenaamde jaaren kortere perioden van maanden, of eigentlyke jaaren, verstaa; want de regte waarheid kunnen wy toch niet te weeten komen (*).

Wil men de tydrekening tot aan Adam toe, als den eersten *mensch*, met wien de tyd begon, laaten opklimmen, *dan zullen* de zwaarigheden zich opeenhoopen. In de *kinderjaaren* van het menschelyke geslacht telde men in *'t geheel* niet, of, zoo men reeds tellen konde, zeker niet *zyne* levensjaaren of leeftyden. Men had daartoe noch aanleiding, noch behoefte. De oude van dagen, die zyn leven zat was, mag zyn afgelegd leven overdacht hebben; doch niet naar jaargetyden, maar naar de merkwaardigste lotgevallen, die hy gehad heeft, en die aan geen jaargetyden verbonden waren. Zoo veel hy 'er zich nog van kon erinneren, zoo veel genoegen zal hy daaruit getrokken hebben.

Men zal gereedelyk toestaan, dat men althans naar de jaaren van Adam slechts heeft kunnen raaden. Maar wie is in staat, ten aanzien der geslachten, die op de eerste menschen allernaast gevolgd zijn, een zekerer berekening van den tyd te maaken? Het eerste geslacht kon zyn ouderdom niet weeten, ten zy de eerste mensch, *of het eerste menschenpaar*, by de geboorte hunner kinderen, *aanstonds* de tyden naar zekere maat berekend, en denzelven daarvan een naauwkeurig bericht medegedeeld hebbe. Hoe is dit te vermoeden, zelfs by het daarop gevolgde geslacht? Wat kon 'er hun aanleiding toe geeven, en welk belang konden zy 'er in zien, om zoodanige tydsbepaaling omtrent hunnen leeftyd te beraamen? Ten minsten moeten zulke tydsbepaalingen, byal-

(*) Het is echter der moeite wel waardig, om de meeste waarschynelykheid met alle naauwkeurigheid te berekenen, en alzoo aan de waarheid, zoo na mogelyk, te komen. (*Redact.*)

aldien zy in de vroegſte tyden van het menschdom plaats gehad hebben, om verwarringen voor te komen, wel zeer in 't kleine, b. v. volgens een vierde gedeelte van een jaar, gegaan zyn. Ware het niet onder ons met onze politieke en burgerlyke inrichtingen zoo gelegen, dat het hoognoodig zy, om de levensjaaren te weeten, en ſomtyds zelfs zeer naauwkeurig te weeten, hoe veelen zouden ook nu nog hunnen waaren ouderdom niet weeten, hoeveel belang zy 'er ook by hebben? En desniettemin weeten veelen nog niet eens naauwkeurig, hoe oud zy zyn. Hoe mag het 'er dan toch wel, eer men Kerkenboeken had, en, als men tot de Aartsvaders wil opklimmen, in dien vroegen leeftyd, uitgezien hebben?

Het blyft dan in ons oog waarſchynelyker, dat de leeftyd der Aartsvaderen maar ongeveer van de laatere waereld bepaald is, zonder dat men daaruit eene zekere berekening van jaaren kan opmaaken. Deze berekening wierd van meer belang, toen men in het Oosten behaagen begon te ſcheppen in oude geſlachtregisters. Nu vond men zich verlegen, terwyl men de onafgebrokene opvolging der geſlachten niet meer wist. De gaapingen wierden door lange levensperioden, aan ſommige Stamvaders toegeſchreeven, aangevuld, en wyl eenige derzelven zeer vroeg geleefd hadden, moesten deze opgaven, zelfs van den hoogſten ouderdom, minder aanſtootelyk ſchynen. Men bleef dit een tydlang voor waarſchynelyk houden, dewyl 'er anders veel te weinig jaaren konden te rug geteld worden. Het begint ons nu wel onwaarſchynelyk te worden; maar daartegen moeten wy altoos bedenken, dat, hoe meer geſlachten uitgevallen waren, des te langer leeftyd aan de Patriarchen moest gegeeven worden. Men richtte zich daarby wel min of meer naar oude overleveringen, waaraan echter de Chronologiſche naauwkeurigheid ontbrak. Methuſalah zal zeer oud, ouder dan andere menſchen, geworden zyn. Maar het is eene andere vraag, of hy juist 969 jaaren geleefd heeft. Neemt men eindelyk nog de verwarringen in aanmerking, die by de opgaven van getallen van ouds, door de verandering der ſchryfwyze en andere oorzaaken, moeten ontſtaan zyn, dan geeven wy de hoop geheel op, om eene zekere tydrekening van de vroegſte eeuwen te verkrygen, en daarnaar den ouderdom der waereld te kunnen bepaalen. Waarom het ons ook in 't geheel niet vreemd moet voorkomen, dat zich by eene naauwe be-

re-

rekening des tyds, volgens de opgegeevene jaargetallen in Genesis, zwaarigheden opdoen, waaruit de grootste scherpzinnigheid zich niet gemakkelyk weet te redden.

NIEUWE WAARNEEMINGEN AANGAANDE HET NUTTIG GEBRUIK VAN DUIVELSDREK, MET OSSEGAL VEREENIGD, TEGEN HET MAAGZUUR. Door den Heer *Bergraad* BUCHOLTZ, te *Weimar.*

Toen ik in handen kreeg de Verhandeling van den Heer Hofraad RICHTER over het Maagzuur, te vinden in het Eerste Deel zyner Geneeskundige en Heelkundige Waarneemingen, was my dezelve zeer welkom, dewyl my nog eenige lieden bekend waren, die de gewoone middelen, door den Heer RICHTER insgelyks te vergeefsch voorgeschreeven, zonder vrucht hadden gebruikt; en welke ik my vleide thans met het nieuwlings voorgesteld middel uit den Duivelsdrek en Ossegal te zullen kunnen geneezen.

De eerste, wien ik het genoemde middel gaf, was een Geleerde, oud tusschen de dertig en veertig jaaren, behebd met alle die toevallen, welke door RICHTER in het vyftiende hoofddeel van het gemelde werk worden opgeteld; den Vitusdans uitgezonderd. Met het aankomen van zyn toeval wierd hy namelyk gewaar eene sterke angst voor het hart, gepaard met benaauwende naar boven werkende winden; brandend zuur, pyn in het voorhoofd, misselykheid, en op het laatst met het uitbraaken van een vocht zo zuur, dat het hem de tanden stomp deed worden; *waardoor ook alles, wat hy nuttigde, een zuuren smaak scheen te hebben. Zo* ras hy de aannadering van het toeval bespeurde, durfde hy geen wyn, hoegenaamd, gebruiken, dewyl het kwaad dan zeer spoedig de overhand nam.

In den beginne liet ik hem het volgend middel, 't geen eenige verlichting bezorgde, gebruiken:

℞ *Extr. Absynth. Pont.*
Ol. Tartar. per Deliq. āā ℥iij.
Aq. Menth. Piperit, ℥iv.
Spir. Nitr. Dulc. ʒj.
M.

S. Driemaal 's daags een Eetlepel vol, en daarenboven

ven 's avonds een opgehoopten Theelepel vol Witte Magnesia.

Voorts ried ik den Lyder aan, het gebruik van vleeschspyzen, en verbood hem daarentegen de moeskruiden en vruchten.

Naauwlyks had ik intusschen de voortreffelyke Verhandeling van den Heer RICHTER geleezen, of ik besloot het aangepreezen middel by myn Lyder te gebruiken. Dan daar dezelve steeds hardlyvig was, oordeelde ik het best, by de overige middelen wat Rhabarber te voegen; te weeten het poeder van het echte *Rheum Palmatum*, welke plant ik zelve in myn tuin bouwe, en waarvan ik de wortelen uit den grond neeme, na dat zy den ouderdom van vyf jaaren bereikt hebben. Hierom schreef ik myn Lyder het volgende voor:

℞ *Asæ Fœt. Opt.*
Fell. Taur. Inspiss.
Pulv. Rhei Palmat. āā ℥ß.
M. F. Pil. gr. iij.

S. Om 's morgens vroeg, en 's avonds, tien Pillen van in te neemen.

Naauwlyks had de Lyder deeze Pillen een tydlang gebruikt, of hy vond zyn toestand ongemeen veel verbeterd. De zuure smaak verdween geheel en al; de drukking op het hartkolkje keerde niet weder, en de hardheid van den stoelgang wierd aanmerkelyk veel minder. Eerlang kon hy wederom, zonder eenig ongemak, vruchten en moeskruiden, en ook een weinig wyn, gebruiken. Door aan te houden met het middel, verdweenen de aanvallen zyner kwaale, van welke maar alleenlyk dit overbleef, dat hy door maagzuur wierd gekweld, zo hy zich eens in het drinken van Rinschen wyn te buiten ging. Edoch, wanneer hy in die omstandigheid maar weder zyn toevlucht tot de bewuste Pillen nam, verdween deeze onaangenaamheid zeer spoedig. Allengskens bekwam de Lyder insgelyks een merkelyk opgeruimde geestgesteldheid, en een veel betere kleur van het aangezicht. Wanneer men nagaat alle de verschynselen van zuur en hardlyvigheid, wordt het meer dan waarschynelyk, dat eene gebrekkige Galafscheiding de hoofdoorzaak der kwaale deezes Lyders is geweest.

Dat de genoemde Pillen, in verbinding met den Rhabar-

barber, gelyk RICHTER zegt, in veele gevallen als een *Specificum* werken, zulks is my by herhaaling gebleeken, gelyk onder anderen door de volgende waarneemingen.

Een Vrouwsperfoon, ruim dertig jaaren oud, was, al zederd een verloop van drie jaaren tyd, gekweld geweest met Maagpyn, benevens eene langzaame zeer gebrekkige Spysverteering en Maagzwakte, dikwyls verzeld met eene opstopping van afgang, geduurende drie of vier dagen. De gewoone krampstillende middelen, als *Costus*, *Essentia Galbani*, *Tinctura Thebaica*, en diergelyke, verminderden wel de hevigheid der kwaale, doch maar voor een korten tyd. Nadat de Lyderesse nu veelerhande middelen, zonder merkelyk gevolg, gebruikt had, zo liet ik haar *'s morgens* en *'s avonds* tien van de meergemelde pillen gebruiken. Toen zy daar mede maar veertien dagen lang had aangehouden, verdween haare Maagpyn: terwyl ook de stoelgang allengskens weeker wierd. 'Er zyn thans al zes maanden verloopen, dat deeze Vrouw geene nieuwe aanvallen haarer kwaale gehad heeft. Ook verdwynt haare geheele Cachectische gesteldheid: terwyl de doodelyke bleekgeele kleur van het aangezicht met roodvalligheid wordt verwisfeld.

Een vyftigjaarig Mansperfoon wierd aangetast door hardlyvigheid; zo dat zyn afgang eindelyk eene aschgraauwe kleur bekwam. Natuurlyk deeden my deeze toevallen eene gebrekkige affcheiding der Galle vermoeden, welke door eene krampachtige zamentrekking der vaten fcheen verhinderd te worden. Hierom liet ik hem, geduurende den tyd van drie weeken, de aangepreezene Pillen gebruiken, 's morgens en 's avonds tien, volgens *gewoonte*, *met dit gevolg*, dat de Lyder ras wederom *hersteld* wierd.

WYSGEERIGE AANMERKINGEN OVER DE KOUDE, GEVOELD OP HOOGE BERGEN EN IN GROOTE DIEPTEN. DOOR LEONARD EULER. MET EENIGE OPHELDERINGEN.

„De Prinfesfe van ANHALT DESSAU, Nigt van „FREDERIK DEN II, Koning van *Pruisfen*, be„geerde van den Wysgeer L. EULER eenige Les-
„ fen

„ ſen in de Natuurlyke Wysgeerte. Deeze begeerte „ gaf aanleiding tot de *Brieven aan eene Duitſche Prinſes*, over de voornaamſte onderwerpen daar toe betrekkelyk. Brieven, die in 't *Franſch* overgezet werden door „ de Heeren CONDORCET en DE LA CROIX, en naar die „ Overzetting eene Engelſche Vertaaling kreegen, van „ HENRY HUNTER, D. D. onlangs in Twee Deelen uitgegeeven; verrykt met eenige Aantekeningen, zo die in „ de Paryſche Uitgave voorkwamen, als die hy zelve „ vervaardigde, en hem door twee Vrienden werden ter „ hand geſteld. Aantekeningen, die niet voor overbodig „ mogen gehouden worden, aangemerkt een verloop van „ vier en dertig jaaren, die zint de oorſpronglyke uitgave verſtreeken zyn, niet kan misſen een overvloed „ van nieuwe Waarneemingen en Proeven, ſtrekkende „ om die zelfs van eenen EULER op te helderen en te „ verbeteren, op te leveren. Wy plaatzen uit dit Werk „ 's Wysgeers Aanmerkingen *over de Koude, gevoeld op hooge Bergen en in groote Diepten*, gepaard met de daar „ op gemaakte Aantekeningen."

Het is zeer verbaazend, dat wy denzelfden Graad van Koude voelen in alle Gewesten, naa dat wy tot zekere hoogte zyn opgeklommen, naamlyk die van 24,000 Voeten; daar de veranderingen, ten opzigte van de Hette op Aarde, niet alleen in onderſcheidene Lugtſtreeken, maar in hetzelfde Jaar, in de verſchillende Jaarſaiſoenen, zo zeer merkbaar zyn.

Deeze verſcheidenheid, welke plaats grypt by 's Aardryks oppervlakte, wordt ongetwyfeld door de Zon veroorzaakt. Het blykt, by den eerſten opſlage, dat de invloed der Zonne dezelfde moet weezen boven en beneden, inzonderheid wanneer wy in aanmerking neemen, dat eene hoogte van 24,000 Voeten, of eene Myl, ſchoon vry groot ten onzen opzigte, en zelfs ver boven de hoogte der hoogſte bergtoppen, als een enkel niet is aan te merken, vergeleeken by den afſtand der Zonne, op omtrent dertig millioenen mylen berekend (*).

Dit baart, derhalven, eene zwaarigheid van aanbelang, welke wy moeten tragten uit den weg te ruimen. Ten dien ein-

(*) EULER ſpreekt altoos van Duitſche Mylen.

einde maak ik een aanvang met op te merken, dat de ſtraalen der Zonne geene hette aan eenige Lichaamen mededeelen, dan aan de zodanige, die 'er geen vryen doorgang aan verleenen. Gy weet, dat de Lichaamen, doorheen welke wy voorwerpen kunnen beſchouwen, den naam draagen van *doorſchynbaar* en *doorzigtbaar*. Deeze Lichaamen zyn Glas, Cryſtal, Diamant, Water, en verſcheide andere vloeibaare ſtoffen, ſchoon eenige doorzigtbaarder zyn dan andere. Een van deeze doorzigtbaare Lichaamen, aan de Zon blootgeſteld, wordt niet in dezelfde maate verwarmd als een niet doorſchynend Lichaam, Hout, Yzer, en dergelyke. De niet doorzigtbaare Lichaamen hebben den naam van *donkere*. Een Brandglas, by voorbeeld, de Zonneſtraalen doorlaatende, ſteekt donkere Lichaamen in brand, terwyl het Glas zelve niet merkbaar verwarmd wordt. Water, aan de Zon blootgeſteld, wordt eenigermaate warm, enkel omdat het niet volkomen doorſchynend is: wanneer wy waarneemen, dat het, in eene groote maate, verwarmd wordt door de Zon op de oevers der rivieren, ontſtaat zulks daar uit, dat de bodem, een duiſter lichaam zynde, verwarmd wordt, door de ſtraalen, welke het water doorlaat. Elk verwarmd Lichaam nu deelt die Hette aan alle lichaamen, daar omheenen, mede; het Water krygt dus Hette van den bodem. Indien het Water vry diep is, zo dat de Zonneſtraalen niet tot den bodem kunnen doordringen, heeft het geene merkbaare hette, ſchoon de Zon daar op beſtendig ſchyne.

Naardemaal de Lugt een zeer doorſchynend lichaam is, veel doorſchynender dan Glas of Water, zo volgt, dat dezelve door de Zon niet kan verhit worden; de Lugt *laat de Zonneſtraalen* onbelemmerd door. De Hette, *welke wy in de lugt* dikwyls gevoelen, wordt aan dezelve medegedeeld door de donkere Lichaamen, welke de Zonneſtraalen verhit hebben; en ware het mogelyk alle deeze Lichaamen uit den weg te ruimen, de Lugt zou naauwlyks eenige verandering in hette of koude ondergaan door de Zonneſtraalen; daar aan blootgeſteld of niet blootgeſteld, zy zou even koud blyven. Maar de Dampkring is niet geheel doorzigtig; dezelve is zomtyds dermaate met dampen belaaden, dat de doorſchynenheid te eenemaale verdwynt, en zich alleen een dikke nevel voordoet. Wanneer de Lugt in dien ſtaat is, hebben de

Zonneſtraalen daar op een kragtiger werkenden invloed, en Hette is 'er het onmiddelyk gevolg van.

Maar de dampen ryzen tot geene groote hoogte op; op de hoogte van 24,000 Voeten, en hooger, is de Lugt zo fyn en zo zuiver, dat ze geheel doorſchynend mag heeten; en te deezer oorzaake kan de Zon 'er geen onmiddelyke uitwerking op baaren. Deeze Lugt is desgelyks al te verre verwyderd van aardſche Lichaamen, om van dezelve eenige mededeeling van Hette te ontvangen; zy werkt alleen op de digt by liggende.

Hier uit zult gy gereedlyk begrypen, dat de Straalen der Zonne geene uitwerking kunnen baaren in Lugtgewesten verre boven 's Aardryks Oppervlakte verheven; als mede dat dezelfde Graad van Koude altoos en algemeen moet heerſchen in zulke ſtreeken; naardemaal de Zon 'er geen invloed heeft, en de Hette der aardſche lichaamen zo verre niet kan medegedeeld worden. Dit is bykans het geval op de toppen van zeer hooge Bergen, waar het altoos veel kouder is dan op vlakten en in valeien (*).

De Stad *Quito*, in *Peru*, ligt bykans onder de Evennagtslyn; en vormden wy ons oordeel uit de ligging dier Stad op de Globe, wy zouden daar uit opmaaken, dat dezelve geplaagd werd met eene ondraaglyke Hette; de Lugtsgeſteltenisſe is 'er nogthans zeer gemaatigd, en verſchilt weinig van die te *Parys*. —— *Quito* ligt op eene groote hoogte boven de weezenlyke Oppervlakte der Aarde. Van den Zeeoever na die Stad gaande, klimt men verſcheide dagen agter den anderen opwaards. Die Stad is, derhalven, gebouwd op eene hoogte gelyk aan die onzer hoogſte Ber-

(*) 'Er zyn, nogthans, Wolken boven deeze Bergen, en bykans in eene zo groote hoeveelheid als boven de vlakten; dit blykt onbetwistbaar uit de Sneeuw, die de hoogstverhevene Bergtoppen bedekt. Weinige Natuuronderzoekers, of zy vonden zich, by hunne naſpeuringen op hooge Bergen, door Wolken verrast. De Hette, welke gevoeld wordt, wanneer zich zulke Wolken vormen, moet bykans geheel en al toegeſchreeven worden aan de doorlaating des Waters, 't welk in de lugt ontbonden was, onder de gedaante van eene elastieke Vloeiſtoffe, tot een vloeibaaren ſtaat. De Hette der Zonneſtraalen, door de Wolk onderſchept, kan geene verandering te wege brengen in de lugtsgeſteltenisſe beneden; als ware dezelve van den grond te rug gekaatst.

Bergen, schoon omringd door andere nog veel hooger, onder den naam van de *Cordeliers* bekend. —— Deeze laatstgemelde omstandigheid zou eene reden opgeeven, om te denken, dat de Lugt aldaar zo heet moest weezen als aan de Oppervlakte der Aarde, dewyl dezelve zich aan alle kanten met donkere lichaamen omzet vindt, op welke Lichaamen de Zonnestraalen vallen. De tegenwerping is gegrond; en 'er kan geene oplossing van gegeeven worden dan deeze: dat de Lugt te *Quito*, zeer hoog zynde, ook veel fynder moet weezen, en min zwaarte hebben dan by ons; en de Barometer, die altoos veel laager staat, bewyst zulks onbetwistbaar.

Lugt van zodanig eene hoedanigheid is niet zo vatbaar voor Hette als gewoone Lugt; dewyl dezelve minder Dampen en andere deelen, die doorgaans in den Dampkring zich onthouden, in zich bevat; en wy weeten, by ondervinding, dat de lugt, daar mede belaaden, in evenredigheid vatbaar is voor Hette.

Kortlyk moet ik hier nog byvoegen een ander Verschynzel, niet min verbaazend. In zeer diepe Putten, en nog laager, indien het mogelyk was nog dieper te daalen, heeft dezelfde maate van Hette altoos en algemeen plaats, en bykans om dezelfde reden. Naardemaal de Zonnestraalen alleen haare kragt oefenen op de Oppervlakte der Aarde, en de Hette, welke zy aldaar verwekken, op- en nederwaards mededeelen, is de uitwerking, op groote diepten, bykans onmerkbaar.

Op deeze Stellingen des Heeren EULER vinden wy aangemerkt, dat de reden, door hem aangevoerd voor de Koude in de hoogere Gewesten des Dampkrings, zeer aanneemlyk schynt; doch geene strikte proeve kan doorstaan. Het Licht wordt zeer verzwakt in den doorgang door den Dampkring, en de medegedeelde Hette is, in elk geval, geëvenredigd aan de hoeveelheid van het ingedronkene. Het blykt uit eenige vernuftige Proeven, door den Heere BOUGER genomen, dat wy alleen vier vyfde van de straalen eener rechtstandig schynende Zonne ontvangen; en wanneer dat Hemellicht den gezigteinder nadert, is de hoeveelheid des lichts, 't welk de Oppervlakte der Aarde raakt, veel kleinder. Dus is dezelve op de hoogte van 20 Gr. een half; op die van 10 Gr. een derde; op die van 5 Gr. een achtste. Te deezer oorzaake zyn de Zonnestraalen allersterkst op de toppen van hooge Bergen; want zy ondergaan de grootste vermindering als zy door de

dikke lugt van de laagere Gewesten heen gaan. Indien de Lugt haare Hette ontving van 's Aardryks oppervlakte, dan moesten die Landen, welke de grootſte hoeveelheid van Zonneſchyn hebben, de warmſte weezen. De *Groot-Brittanniſche* Eilanden zyn negen maanden van 't jaar als met wolken omgeeven; en nogthans is onze Lugtsgeſteltenisſe zagter dan die der Gewesten, op gelyke breedte aan het Vasteland, waar de Hemel doorgaans helder is. De hoogliggende Stad *Quito*, aan een helſchynende Zon blootgeſteld, geniet eene gemaatigde Lugtsgeſteltenisſe; terwyl de *Peruviaanſche* Vlakten, bedekt met dikke wolken, door Hette verſchroeijen.

Moest men de redekaveling van EULER toeſtemmen, wy zouden beſluiten, dat de toppen der Bergen warmer waren dan derzelver voetſtukken. Te zeggen, dat de Lugt, zeer veel verdund, niet vatbaar is voor Hette, is eene zeer vreemde ſtelling; dewyl wy geene zelfſtandigheid kennen, of dezelve is voor verhitting vatbaar. Daarenboven kan men eene kunstkoude verwekken, die zwaarder is dan die heerscht in de hoogere Gewesten des Dampkrings.

Wy moeten, ter opheldering van dit Verſchynzel, tot andere beginzels onze toevlugt neemen. Het is onverſchillig, welk gedeelte van de Lugt het eerst de Hette ontvangt; het uitwerkzel hangt geheel en al af van den aart der verdeeling van dezelve. Indien de Dampkring overal van eene gelyke digtheid ware, de Hette zou dan op alle Hoogten desgelyks dezelfde zyn. Maar, dewyl de digtheid verandert naar de hoogte, wordt de verdeeling der Hette aangedaan door die omſtandigheid, en volgt zekere daaraan beantwoordende Wet. —— 't Is hier de plaats niet om de beginzels te ontvouwen, op welke deeze Theorië gegrond is. Ik vergenoeg my met de opgave van de volgende Tafel der vermindering van Hette op verſchillende hoogten.

Hoogte in Voeten.	Vermindering van Hette, in Graaden van FAHRENHEIT.
3,000	12°
6,000	24½
9,000	38
12,000	53
15,000	68½
18,000	86½
21,000	97½

De

De vermindering der Hette, in de opklimming, is niet volſlagen zo groot in uitgebreide Landſchappen; want de gemeenſchap tusſchen de yldere en digtere deelen des Dampkrings is, in dit geval, noodwendig langzaam; en de Hette, welke voornaamlyk op de oppervlakte gevormd wordt, wordt alleen gedeeltlyk verſtrooid.

Het is een algemeen misbegrip, te veronderſtellen, dat dezelfde Hette, op eene zekere diepte, in elk gedeelte van den Aardbol plaats heeft. De waarheid der zaake is, dat de Hette, oorſpronglyk van de Zon ontleend, zeer traaglyk medegedeeld wordt aan de ſtoffe beneden de oppervlakte, die derhalven de veranderingen der Jaarſaiſoenen niet gevoelt, maar de gemiddelde geſteldheid van lugtſtreeke veele eeuwen behoudt. Van hier de nutheid om de *Hette* der Bronnen te onderzoeken, welke dezelfde is met de zelfſtandigheden, door welke zy heen vloeijen. —— De volgende Tafel ſtelt voor oogen de gemiddelde Hette van Plaatzen, waterpas met de Zee, berekend door den beroemden Sterrekundige, den Hoogleeraar MEYER, voor elke vyf Graaden Breedte.

Breedte.	Gemiddelde Hette.
0	84°
5	83½
10	82½
15	80½
20	78
25	74½
30	71
35	67
40	62½
45	58
50	53½
55	49
60	45
65	41½
70	38
75	35½
80	33½
85	32½
90	32

Door deeze Tafel met de voorgaande te vergelyken, valt het gemaklyk, voor eenige Breedte te ontdekken de hoogte der Lyn van Bevriezing; of waar de gemiddelde Geſteldheid der Lugt 32° is.

VERSCHEIDE WEETENSWAARDIGE BYZONDERHEDEN, BETREFFENDE DE GEWOONTEN EN ZEDEN DER NOORDER INDIAANEN, AAN DE OEVERS VAN HUDSON'S BAAY. Getrokken uit Mr. HEARNE'S *Journey from Prince of Wales' Fort, on Hudson's Bay, to the Northern Ocean.*

By de *Noorder Indiaanen* is het de gewoonte, onder de Mannen, van te worstelen, om eene Vrouwe, op welke zy den zin gezet hebben; en, in gevolge hier van, gaat de sterkste Party altoos met den prys stryken. Een zwak Man, of hy moet een by uitstek goed Jaager, en wel bemind zyn, wordt het zelden veroorlofd eene Vrouw te houden die een sterker Man zyner opmerkinge waardig keurt; want, op een tyd wanneer de Vrouwen van deeze sterke Worstelaars zwaar belaaden zyn, met Pelteryen of Leevensmiddelen, maaken zy geene zwaarigheid om eens anderen Mans Vrouwe van diens zyde af te rukken, en haar een gedeelte van zyn last te doen draagen.

Deeze gewoonte grypt stand by alle hunne Stammen, en brengt een sterken geest van nayver onder de Jongelingen te wege, die, van hunne kindschheid af, alle gelegenheden waarneemen, om hunne kragten te beproeven, en hunne bedreevenheid in 't worstelen te betoonen. Deeze kunst stelt hun in staat om hun Eigendom te beschermen, en wel byzonder hunne Wyven te vryen van de hand deezer geweldige Rooveren; eenigen van welken bykans geheel bestaan door het geen hun aanstaat van de zwakkere partyen te ontweldigen, zonder immer eenige wedergave te doen. In de daad, het wordt voor een betoon van groote edelmoedigheid gehouden, indien zy zich vernederen, eenige, hoe ongelyke vergoeding ook, te schenken; terwyl, over 't algemeen, mishandeling en bespotting de eenige vergelding is voor het geledene verlies.

De wyze, op welke zy de Vrouwen en andere Bezittingen anderen ontweldigen, mag naauwlyks den naam van vegten draagen, schoon zulks het voorkomen hebbe van de grootste beestagtigheid. Ik weet niet dat iemand ooit verminkt werd in deeze ontmoetingen. Het geheel be-

bedryf bestaat in elkander by het hoofdhair te vatten; zelden komt het tot slaan. Het is niet vreemd, dat iemand hunner, vóór het gevegt begint, zyn hair afsnydt en zyne ooren vetsmeert. Dit geschiedt egter in 't geheim, en het levert zomtyds een belachlyk vertoon op, als men ziet, dat een deezer Partyen met een verwaaten houding te voorschyn treedt, en roept: „ Waar is hy? Waarom komt hy niet buiten?" terwyl de ander te voorschyn komt met een kaal geschooren kruin en vetbesmeerde ooren, op zyn party aanvalt, hem by de hairen grypt, en, schoon misschien een veel sterker Man, welhaast op den grond smyt, dewyl de ander geen vat aan hem vindt. Het gebeurt egter, by die gelegenheden, niet zelden, dat elk der Partyen Spions hebbe, die op de beweegingen agt geeven, 't geen hun op een gelyker voet in 't strydperk doet treeden. By gebrek van hair, om daar in party te vatten, grypen zy elkander om den middel, met wyduitgestrekte beenen, en beproeven hunne sterkte, door te zien, wie eerst den anderen onder den voet kan helpen.

Ter gelegenheid dier Worstelpartyen tragten de Omstanders nooit zich in het vegten te mengen. Zelfs de eene Broeder biedt den anderen geenen bystand; of het moet zyn met raadgeeving, welke, daar dit altoos openlyk in 't veld, geduurende het vegten, geschiedt, gezegd mag worden voor beide de Partyen even goed te zyn. Het gebeurt zomtyds, dat een deezer Worstelaaren den ander in sterkte overtreft; en, indien eene Vrouw aanleiding tot dit worstelen gegeeven hebbe, is de zwakste veelal onwillig om haar over te geeven, niettegenstaande hy geheel overmand zy. In dit geval zyn de bloedverwanten, vrienden en andere omstanders, zomtyds gereed om den zwaksten, *in het stryden*, te raaden en te beweegen om de zaak op te geeven; ten einde hy, door het voortzetten des stryds, niet beschadigd of verminkt worde, zonder eenige de minste waarschynlykheid van in staat te zullen weezen tot bescherming van het voorwerp, ten welks dienste hy zich afslooft.

Ik merkte op, dat zeer weinigen van dit Volk te onvrede waren met de Vrouwen hun ten deele gevallen; want, wanneer een vry groot getal hunner byeen was, liep 'er zelden een dag voorby, of men zag eenige aanstalte tot geschillen van deezen aart. Dikwyls was het voor my zeer onaangenaam te zien, dat het voorwerp des ge-

 schils

ſchils in een lydlyk ſtilzwygen nederzat, haar lot afwagtende, terwyl haar Egtgenoot en diens Mededinger met elkander om den prys der overwinning ſtreeden. Ik werd, in de daad, te meermaalen niet alleen met medelyden aangedaan over deeze arme ſlachtoffers, maar met de grootſte verontwaardiging, wanneer ik zag dat zy gewonnen wierden door een Man, by haar doodlyk gehaat. By deeze gelegenheden was haar ſmerte, en wederzin om den nieuwen Heer en Meester te volgen, zo groot, dat de zaak in de beestagtigſte onbeſchoftheid eindigde; want in het worſtelen zag ik te meermaalen de arme Dogters geheel naakt geplukt, en met geweld na haare nieuwe woningen geſleept. —— Op andere tyden was het aartig genoeg om te zien dat eene ten deezen lande bevallige jonge Dogter weggevoerd werd van een Man die haar niet aanſtondt; met een traan in 't eene en een vinger op het andere oog: want gewoonte, of kiesheid, indien gy zo wilt, hadt haar geleerd een weinig te veinzen, hoe zeer de ſtaatsverwisſeling haar ook mogt behaagen. In dit berigt heb ik den naam van jonge Dogters aan de Vrouwen gegeeven, als daar aan meest voegende: dewyl de voorwerpen van dusdanige twisten, doorgaans, jonge Vrouwen zyn, en zonder eenige Familie: weinige lieden bekreunden zich om voor anderer lieden kinderen zich in de bres te ſtellen; dit valt ſlegts in zeer weinige gevallen voor.

Eenige hunner oude lieden, die een naam bekomen hebben van wegen hunne veronderſtelde bekwaamheid om bezweeringen te doen, hebben grooten invloed om het gemeen te wederhouden van het pleegen dier ongeregeldheden; maar de menschliefde deezer Wyzen ſtrekt zich zelden wyder uit dan tot hunne eigene Familien. Tot derzelver verdediginge zullen zy al hun invloed te werk ſtellen; doch, wanneer hunne eigene Bloedverwanten zich aan het zelfde misdryf ſchuldig maaken, ſtellen zy zich zelden tusſchenbeiden. Dat partydig gedrag verwekt eenige heimlyke en ook openbaare vyandſchappen; doch de meesten hunner nabuuren worden afgeſchrikt door vreeze of bygeloof, om hunne wraak uit te oefenen, en zelfs oneerbiedig van hun te ſpreeken, of het moet agter hun rug zyn; een misdryf, waar aan elk *Indiaan* in dit Land, zonder uitzondering, zich ſchuldig maakt.

Niettegenſtaande de *Noorder Indiaanen* zo hebziek zyn, en zo weinig ontzags betoonen voor byzonderen Eigendom,

dom, dat zy van elk voordeel, 't welk lichaamsſterkte hun verſchaft, zich bedienen, om hunnen Naasten te berooven, niet alleen van hunne Goederen, maar ook van hunne Vrouwen, maaken zy egter, in andere opzigten, het zagtaartigſte Volk uit, 't welk aan de oevers van *Hudſon's Baay* gevonden wordt; want, hoe groot de beledigingen of verliezen, hun aangedaan, ook weezen mogen, zy zullen nooit eenige andere wraakneeming, dan het worſtelen, zoeken. Wat Moord betreft, welke zo gemeen is by alle Stammen der *Zuider Indiaanen*, van deezen hoort men onder hun zeldzaam. Een Moordenaar wordt geſchuwd, en gevloekt by heel den Stam, en is genoodzaakt herom te zwerven, verzaakt door zyne voorige Vrienden en Bloedverwanten. Ten deezen opzigte mag een Moordenaar vergeleeken worden by CAIN, naa dat hy zyn Broeder ABEL hadt doodgeſlaagen. De koele en verſmaadende bejegening, welke hy ontmoet van allen die hem kennen, doet hem droefgeestig worden; en hy verlaat nimmer eene plaats, of allen zeggen: „ Daar gaat de Moor„ denaar!" —— De Vrouwen, 't is waar, ontvangen zomtyds eenen ongelukkigen ſlag van haare Egtgenooten, wegens wangedrag, 't welk den dood ten gevolge heeft; maar dit wordt niet gerekend. Dat een Man of Vrouw elkander doodt uit wraak of jalouſy, of om eenige andere reden, is zo zeldzaam, dat 'er weinigen leeven, hier aan ſchuldig. Tegenwoordig ken ik 'er geen één, uitgenomen MATONABBEE, die ooit zich iets dergelyks onderwondt.

Deeze MATONABBEE was een berugt Volksgeleider onder de *Noorder Indiaanen*, dien Mr. HEARNE ontmoette by zyne wederkomst aan *Prince of Wales' Fort*, en dien hy naderhand aannam als zyn Gids, op zyne derde Reize na de *Copper-Mine Rivier*. Deeze Man hadt gewelddadig eenen anderen *Indiaan* van zyne Vrouwe beroofd, die, eenigen tyd daar naa, haaren Schaaker ontvlood, en zich weder by haaren Man vervoegde. Die ongelukkige Man vervoegde zich naderhand by Mr. HEARNE's gezelſchap, op eene plaats, *Clowey* geheeten. MATONABBEE, gehoord hebbende, dat hy ſmaadlyk van hem geſprooken hadt, wegens het gewelddaadig wegvoeren zyner Vrouwe, beſloot hem te vermoorden. Daadlyk gaf hy hem drie ſteeken in den rug, en zou hem afgemaakt hebben; doch werd hierin verhinderd door eene tydige tusſchenkomst. De drie op het ſchouderblad toegebragte wonden waren niet

doodlyk. Wanneer MATONABBEE, fchryft Mr. HEARNE, naa het pleegen van dit fchriklyk misdryf, naar zyne tent wederkeerde, ging hy zo bedaard nederzitten als of 'er niets gebeurd ware; hy vroeg om water tot het afwasfchen van zyne bloedige handen en mes, rookte zyn pyp naar gewoonte, en fcheen geheel te vrede; hy vroeg my zelfs „ of hy niet wel gedaan hadt?" Nogthans was die Man, naar HEARNE's getuigenis, in alle andere opzigten, van zulk een gezond verftand, en zo menschlyk, dat ik geen reden weet te geeven van zyn bedryf eener zo fchriklyke gruweldaad, dan dat hy zo langen tyd geleefd hadt onder de *Zuider Indiaanen*, en daar door hunne bloeddorftige en wraakgierige geaartheid overgenomen.

Deeze laatstgemelde omftandigheid wordt niet aangevoerd om het misdryf van MATONABBEE te verfchoonen; maar om reden te geeven van deeze bykans éénige uitzondering in het charaćter van Menschlievenheid, door Mr. HEARNE aan de *Noorder Indiaanen* toegekend. 'Er is nogthans eene andere Charaćtertrek in dat van MATONABBEE, welke de goedkeurende bewondering der *Europifche* Schoonen zeker niet zal wegdraagen. Hy fchreef, naar het getuigenis van Mr. HEARNE, alle onze ongelukken, op onze voorige Tochten, toe aan het verkeerde beleid myner Gidfen; en het plan 't geen wy volgden, op begeerte van den Gouverneur, om geene Vrouwen met ons te neemen, was, zyns oordeels, de voornaame oorzaak van alle onze behoeften, die zo veel leeds berokkenden; „ want," zeide hy, „ wanneer alle de Mannen zwaar belaaden „ zyn, kunnen zy niet jaagen, of reizen van eenige uitge„ ftrektheid afleggen; en als zy op de jagt wel flaagen, „ wie zal de vrugt huns arbeids medeneemen?" Hy voegde 'er by: „ Vrouwen zyn voor den arbeid gefchikt; „ één haarer kan meer draagen of trekken, dan twee „ Mannen. Zy zetten onze tenten op, zy maaken of „ verftellen onze kleederen, zy verwarmen ons 's nagts; „ in de daad, het reizen op eenigen aanmerkelyken af„ ftand, of voor een geruimen tyd, is, in dit land, „ buiten de hulp der Vrouwen, onmogelyk." —— Hy liet 'er op volgen: „ De Vrouwen, fchoon zy alle dingen „ doen, worden voor eene kleinigheid onderhouden: want, „ daar zy altoos het eeten gereed maaken, is het aflikken „ haarer vingeren, in fchraale tyden, genoeg tot haar lee„ vensonderhoud." —— Dit, hoe vreemd het klinke, is, naar Mr. HEARNE's aanmerking, eene maar al te waare

be-

beschryving van den staat der Vrouwen in deezen oord; althans zo als die zich uiterlyk vertoont; want de Vrouwen draagen altoos den voorraad, en het is meer dan waarschynlyk dat zy zichzelve helpen, als de Mannen zich niet tegenwoordig bevinden.

Mr. HEARNE ontmoette, in zyn derde Tocht na de *Copper-Mine Rivier*, eene Tent van *Noorder Indiaanen*, aan de Noordzyde van de *Thelewey-aza Rivier;* van deeze *Indiaanen* kogt MATONABBEE eene Vrouw, zo dat hy 'er nu niet minder dan zeven hadt; de meeste deezer zouden van wegen derzelver grootte wel Grenadiers hebben kunnen weezen. Hy beroemde zich op de grootte en sterkte zyner Wyven, en betuigde meermaalen, dat weinige Vrouwen zwaarder lasten zouden kunnen draagen of trekken dan de zyne; en schoon zy over 't algemeen een zeer manlyk voorkomen hadden, nogthans gaf hy aan deeze de voorkeuze boven die van een kleinder gestalte en een tederer gestel.

In een Land gelyk dit, waar eene Deelgenoote te hebben in bovenmaatigen zwaaren arbeid de hoofdbeweegreden is der keuze, en de zagtere aangenaamheden des Huwelyksleevens alleen in den tweeden rang komen, schynt zulk eene keuze zeer welgepast. Maar, indien alle Mannen op deeze wyze dagten, wat zou 'er dan worden van het meerendeel der Vrouwen, die, over 't algemeen, kort van gestalte, en meest van een zwakke gesteldheid zyn, schoon niet in den evenredigsten of schoonsten vorm gegooten?

De Vrouwen der *Noorder Indiaanen*, over 't algemeen genomen, zyn zo zeer ontbloot van schoonheid, als eenig Volk, 't welk ik immer zag, schoon eenige jonge 'er draaglyk wel uit zien; maar de zorg voor het Huisgezin, gevoegd by den bestendigen zwaaren arbeid, maakt dat zy 'er oud en gerimpeld uitzien eer zy dertig jaaren bereikt hebben; en verscheide van de meer gemeene zyn in die jaaren reeds volkomen geneesmiddelen tegen de liefde en galanterie. Dit, nogthans, maakt die Vrouwen niet min dierbaar en geschat by derzelver Bezitteren; 't welk eene gelukkige omstandigheid is voor die Vrouwen; en een voldingend bewys oplevert, dat 'er zulk een ding als een bestendige maatstaf van schoonheid niet bestaat.

Vraag een *Noorder Indiaan* wat eene Schoonheid is? Hy zal u antwoorden, een breed plat aangezigt, kleine oogen, uitsteekende kaakebeenen, drie of vier breede

zwar-

zwarte ſtreepen over elke wang, een laag voorhoofd, een breede kin, een dikke haakswyze neus, geel vel, en borſten tot den middel nederhangende. Deeze ſchoonheden worden grootlyks opgeluisterd, althans veel dierbaarder gemaakt, wanneer de Bezitſter bekwaam is om alle ſoorten van Vellen te bereiden, kleederen van dezelve te maaken, en in ſtaat om acht of tien Steen (*) te draagen in den Zomer, of een veel grooter zwaarte in den Winter te ſleepen.

Deeze en andere ſoortgelyke begaafdheden zyn alle die verlangd en gezogt worden by de *Noord Indiaanſche* Vrouwen. Wat derzelver geaartheid aanbelangt, des bekreunen zich de Mannen luttel; want zy hebben de middelen by de hand om de koppigſte en ongewilligſte met zo veel ſpoeds te doen gehoorzaamen als de zagtaartigſte en gewilligſte; het eenig onderſcheid beſtaat daar in, dat de een gehoorzaamt uit vreeze, de ander uit volvaardigheid om te dienen; beiden weeten zy dat het geen bevolen is geſchieden moet.

Met de daad worden zy alle op een grooten afſtand gehouden; en de rang, welken zy in de gevoelens der Mannen bekleeden, kan niet beter gekend worden, dan door waar te neemen de wyze waar op zy zich door dezelve laaten bedienen by hunne maaltyden, die *Europiſche* Vrouwen allervernederendst moet voorkomen, ſchoon de gewoonte dien last ligt maake voor de Vrouwen wier lot het is denzelven te moeten draagen. —— Hieromtrent ſtaat aan te merken, dat, wanneer de Mannen eenig groot Dier dooden, zy de Vrouwen altoos uitzenden om het na de tent te brengen. Daar gebragt zynde, is het openen, ſtukken hakken, te droogen hangen, enz. alles het werk der Vrouwen. Moet 'er eenig eeten bereid worden, de Vrouwen doen zulks, en wanneer het gereed is, wordt het zelfs aan de Vrouwen en Dogters van de aanzienlykſten niet voorgezet, vóór dat alle de Mannen, zelfs die in den ſtaat van ſlaaverny zyn, geëeten hebben, zo veel zy lusten; en, in ſchraale tyden, is het meermaalen der Vrouwen lot, dat 'er geen enkele brok overſchiete. Het is egter natuurlyk te denken dat zy de vryheid gebruiken om zichzelve in 't heimlyke te helpen; doch dit

(*) De *Steen*, van welken hier geſprooken wordt, is een gewigt van veertien Ponden zwaar.

dit moet met veel omzigtigheids gefchieden, dewyl de hoofdverzamelingen van fpyzen en voorraad, in zulke tyden, als zaaken van het grootfte belang aangezien en naauwkeurig naagegaan worden; het wegneemen van iets aanmerklyks zou haar aan zwaare ftraffen blootftellen. Indien dit gedaan werd door eene Vrouwe, wier jeugd en onbedreevenheid in huislyke zaaken niet voor haar pleitte, zou het voor altoos haar character bevlekken, en weinigen zouden verkiezen deeze ter Vrouwe te neemen.

Dat de Veelwyvery onder deeze *Noorder Indiaanen* ftand grypt, behoeft niemand te verwonderen; als ftrookende zo zeer met hunne Leevenswyze. Myns bedunkens heeft geen Volk onder de zon meerder reden voor zulk eene handelwyze. Hunne jaarlykfche Jachttochten, om Pelteryen op te doen, zyn zo verre verwyderd van eenige woonplaats der Europeëren, dat zy de grootfte reizigers in de bekende wereld worden: en dewyl zy geene wagens, of fchuiten, hebben ter vervoeringe, is elk goed jaager in de noodzaaklykheid om verfcheide perfoonen te hebben ten zynen byftande, om de Pelteryen naar de verblyfplaatzen der *Europeaanen* te voeren, en de goederen, welke zy in ruiling daar voor ontvangen, te draagen. Geene Lieden in dit Land zyn zo gefchikt tot deezen arbeid als de Vrouwen; zy worden van derzelver vroege kindschheid af gewend tot loopen, en het draagen van zwaare lasten, als mede tot het verrigten der laagfte bezigheden; zo dat de Mannen, die in ftaat zyn om zich drie, vier, vyf, zes of meer, Vrouwen aan te fchaffen, doorgaans in dezelve gehoorzaame en getrouwe Slaavinnen en toegenegene Vrouwen vinden, als mede liefhebbende moeders voor hunne kinderen.

Schoon de gewoonte deeze leevenswyze de Vrouwen over 't algemeen gemaklyk doet draagen, en hoewel doorgaans de geheele behoefte der Vrouwen fchynt te beftaan in voedzel en kleeding, gebeurt het egter zomtyds dat de Natuur de overhand krygt op de gewoonte, en de geest der jaloufy zich onder hun vertoont. Daar egter de Man, met zyn hoog gezag, altoos de fcheidsman is, brengt hy de zaak welhaast te regt, fchoon zeker niet altoos tot genoegen der Partyen.

Mr. HEARNE vermeldt, tot lof der *Noorder Indiaanfche* Vrouwen, dat ze de zagtaartigfte en deugdzaamfte zyn van alle die hy in *Noord America* aantrof; fchoon zommi-

migen, gelyk hy aanmerkt, denken, dat dit meer moet toegeschreeven worden aan hebbelykheid, gewoonte, en vrees voor haare Egtgenooten, dan aan neiging. Het is welbekend, vervolgt hy, dat niemand de *Noord Indiaansche* Vrouwen zo wel kan bestuuren als de *Noord Indiaansche* Mannen. En wanneer men eenige van deeze zomtyds vergund heeft in de Vastigheid der *Europeëren* te verblyven, heeft men gemaklyk haar kunnen beweegen om van dit Character af te wyken; en eenige weinige zyn zo zeer aan ongeregeldheid overgegeeven geworden als de *Zuider Indiaansche* Vrouwen, die by alle Stammen bekend staan als de meest aan wellust overgegeevene onder de zonne. In 't algemeen zyn, egter, de *Noord Indiaansche* Vrouwen zo verre van op de laatstgemelde te gelyken, dat het eene zeldzaamheid is van haar te hooren dat zy zich aan de wellust overgeeven.

'T Moge vreemd schynen, dat, daar ik de kuischheid der *Noord Indiaansche* Vrouwen verhef, ik teffens toestaa, dat het een vry algemeen gebruik is, onder de Mannen deezes Lands, eenen nagt by de Vrouw van eenen anderen door te brengen. Maar dit is zo verre van by hun als een misdryf te worden aangemerkt, dat zy het voor een der sterkste banden van vriendschap houden tusschen twee Familien; en, in gevalle van den dood van een der Mannen, de ander zich verpligt en gehouden rekent, de Kinderen des overledenen te ondersteunen. —— Deeze Volken zyn zo verre van deeze verbintenis als eene enkele pligtpleeging aan te zien, gelyk de meesten die over den Doop der Kinderen by de Christenen staan als Oom en Peet (niettegenstaande zy des de plegtigste geloften afleggen) naauwlyks ooit aan de volbrenging daar van denken, dat 'er geen voorbeeld is, dat een *Noorder Indiaan* deeze op hem genomene verpligting verzuimt. —— De *Zuider Indiaanen* zyn, ondanks alle hunne overige slegte hoedanigheden, zeer behulpzaam en liefhebbend omtrent de Weduwen en Kinderen hunner afgestorvene Vrienden; en dewyl hun stand en leevenswyze hun in staat stelt om meer liefdeblyken te geeven met minder moeilykheids dan de *Noorder Indiaanen*, blyven onder hun weinig Weduwen of Kinderen onbezorgd.

Schoon de *Noorder Indiaanen* geene zwaarigheid maaken om twee of drie Zusters tot Vrouwen te hebben, ten zelfden tyde, zyn zy nogthans zeer stipt om een behoor-

hoorlyken afſtand in Bloedverwantſchap waar te neemen, ten opzigte van de zodanigen, die zy tot de bovengemelde gemeenſchap met hunne Vrouwen toelaaten. —— De *Zuider Indiaanen* zyn min ſchroomvallig by die gelegenheden; by hun is het geenzins vreemd, dat de eene Broeder gemeenſchap heeft met eens anders Broeders Vrouw of Dogter. Doch dit wordt in afſchuw gehouden by de *Noorder Indiaanen*.

Mr. HEARNE merkt hier by op, dat de meesten der *Zuider Indiaanen*, zo wel als de *Athapuſcow* en *Neheaway* Stammen, ten deezen opzigte geene zwaarigheid altoos maaken. 't Is eene bekende zaak, dat veelen nu en dan gemeenſchap hebben met hunne eigene Moeders, en dikwyls hunne Zusters, ja Dogters, trouwen. Ik heb 'er verſcheidene gekend, die, naa eenigen tyd in dien ſtaat met hunne Dogters geleefd te hebben, die aan hunne Zoonen gaven, en alle de Partyen waren hier mede wel te vrede.

In de daad, ondanks de ſtrengheid der Lugtſtreek in *Noord America* op deeze hoogte, kan de wellustigheid der Inwoonderen niet overtroffen worden door eenig *Oosterſch* Volk, wier weelderige Leevenswyze en koesterende Lugtſtreek meer geſchikt ſchynt om de dierlyke lusten op te wekken, dan de ſtrenge koude deezer aan de Pool naderende Landſtreeken.

't Is waar, dat weinigen, die onder de onmiddelyke beſcherming der *Engelſchen* leeven, ooit hunne Zusters of Dogters tot Vrouwen neemen; 't geen waarſchynlyk moet toegeſchreeven worden aan de vrees van hun ongenoegen zich op den halze te zullen laaden; doch het is eene welbekende zaak, dat Bloedſchande maar al te dikwyls onder hun plaats grypt, ſchoon niet zo algemeen als onder de verder af woonende *Indiaanen*.

(Het Vervolg en Slot hier naa.)

PROEVE, OVER DEN STAAT DER AFHANGLYKHEID IN DE ZAMENLEEVING.

(*Uit het Engelsch.*)

Geen onderwerp is menigvuldiger aangevallen door de zodanigen, die den oorlog verklaard hebben tegen ongerymdheid en dwaaling, dan *Afhanglykheid*. Deeze heeft men belachen om haare laagheid, deeze beklaagd van wegen haare elende. Men heeft ze vertoond als eene vernedering van het menschlyk Character, en eene veilstelling van verstandige vermogens. En, in weerwil hier van, leert ons de ondervinding, dat 'er een slag van menschen leeft, voor welken een staat van Afhanglykheid, met de daad, geen staat van onheil is; die denzelven, met alle de wisselingen van teleurstelling, de voorkeuze geeven boven de meer moeilyke en werkzaamer middelen om rykdommen te verkrygen; die kunnen wagten, buigen en kruipen; die leugens verzinnen, en hoofsche betuigingen vol vleitaal uitboezemen, in hoope dat deeze hunne aangewende moeiten beloond zullen worden in eenig gelukkig oogenblik dat zy den luim treffen van den Man wiens gunst zy op die laage wyze zoeken. —— Ja, welk eene schande! men vindt Ouders, die hunnen Kinderen lessen in de Afhanglykheid geeven: lessen, welke nederkomen op geduld onder smaadlyke bejegening; op een kruipend vertoon, zonder gevoel van eigene waarde; op betuigingen van hoogagting, welke zy niet kunnen voelen, en verklaaringen van genegenheid, die zy, in eenig ander geval, zouden versmaaden.

Ik heb hier byzonder op 't ooge die *Persoonlyke Afhanglykheid*, of het zich aan één Persoon onderwerpen, om zyn Fortuin in de wereld te maaken. Een bedryf, 't welk men zeer algemeen aantreft by de jongere Zoonen van ryke Familien, en zomtyds ook onder andere Familien, wanneer de Ouders zich hebben laaten inneemen met de vertelzeltjes van ryke Erfdogters, die wegliepen met Jongelingen, welke niets te hunner aanpryzing hadden dan een bevallig uiterlyk voorkomen.

Met Afhanglykheid van allerleien aart moet noodwendig gepaard gaan eene groote maate van laagheid, gebrek aan waardigheid van Character, en het aanneemen van hoedanigheden, welke de Afhangeling niet bezit, of het verwaarloozen van die volmaakingen, welke een beminnelyk Character vormen.

In geen geval steekt dit zo zeer door, als in 't geval der Persoonlyke Afhangelingen, en, overeenkomstig hier mede, vinden wy doorgaans, dat het Jongelingen zyn van een beuzelagtig

tig verstand, of listige knaapen. Onderweezen —— maar al te dikwyls door hunne Ouders onderweezen, om een uiterlyk vertoon aan te neemen, waar door de Vrouwlyke voorzigtigheid kan bedroogen worden; en geleerd zich als onwederstandelyk aan te merken, neemen zy het air van Coquettery aan, 't welk in eene Vrouw niet zeer beminnelyk, en in een Man volstrekt veragtlyk is. Hunne geheele studie bestaat in het opschikken van hun persoon, en al hun zorg besteeden zy om dien opschik in het gunstigst licht te stellen, en, by de voordeeligste gelegenheden, te doen pryken. Om de ongelukkige vereeniging van Hovaardy en Armoede, welke door het Burgerlyk kleed mogt heen steeken, te bedekken, bezorgen zyne Vrienden hem eene kleine post in 't Leger. De Militaire kleeding is bevallig, schitterend en in 't oog loopend, en dus allergeschiktst om de bedoelde overwinningen te behaalen. In deezervoege toegerust, vervoegen zy zich tot de niets ergs denkende ryke Erfdogter, en de waakzaame Moeije; en door die oplettenheden te bewyzen, in welker verkryging geene groote verdienste steekt, slaagen zy zomtyds; eene liefde inboezemende, welke zy niet kunnen beantwoorden. Een schielyk en onvoorzigtig voltrokken Huwelyk is het slotbedryf; en 't geen aan de zyde des Mans met bedrog begonnen werd, eindigt aan de zyde der Vrouwe in teleurstelling.

Deeze voorbeelden, nogthans, zyn zeldzaam; de kunstenaaryen van den *Persoonlyken Afhangeling* worden nu beter begrepen dan eertyds; de Vrouwen zyn door ondervinding wyzer geworden; en hy, die de harten verwagt te veroveren door zyne Persoonlyke bevalligheid alleen, vindt zich verweezen om met den ydelen blaas van de zegepraal der Coquettery zich voor een tyd te vermaaken, of afgeweezen te worden met smaad, om het vermaak te genieten van die bekoorlykheden in een spiegel te bekyken, welke hy dagt dat onwederstandelyk zouden geweest zyn in de oogen eener Schoone. Eenigen, naa hun besten leeftyd besteed te hebben in zulke vrugtlooze najaagingen, *moeten ten laatsten zich* vergenoegen met zich te werpen in de armen van Ouderdom of Leelykheid, om bestaans wille, en de trots van een oud vel te streelen, door de kunstenaaryen, welke zy te werk stelden, om de aandoenlykheid eener jeugdige Schoonheid op te wekken.

Pulcher was een Jongman van voorbeschreeven stempel. Zyne Ouders waren ingenomen met zyn schoone gestalte, en kreegen een afkeer om hem in den Handel, door hun gedreeven, op te brengen. Zy besteedden veel gelds om hem de hoogstmogelyk fatzoenlyke opvoeding te geeven —— zo veel gelds zelfs, dat zy hem daar voor in redelyken doene zouden hebben kunnen nederzetten. Niets viel 'er in te schryven op 't geen kostbaar was, of men vond 'er zyne Naamtekening. Zyne Ouders haakten na den dag op welken hy met

eene ryke Erfdogter zou doorgaan. *Tunbridge* en *Brighthelmstone* waren de tooneelen van zyn bedryf in den Zomer; en het vrolykst gedeelte van de Hoofdstad verkoos hy ten Winterverblyf. Hy liet aan een zyner kennissen het laage beroep zyns Vaders, en kwam te voorschyn als een Heer van aanzien. Veelvuldig waren de hartvermeesteringen, welke hy ondernam, en een gelukkige uitslag lachte hem toe. Hy danste vlug en bevallig, en de Schoonen waren niet agterlyk om aan eenen Vreemdeling van zulk een voorkomen de voorkeus te geeven. Maar PULCHER bevondt welhaast, dat, wanneer hy de eer genooten hadt om zyne Dame op haar plaats te leiden, zyn zegepraal teffens een einde nam. Hy hoopte te slaagen, om dat hy onbekend was; en hy miste in zyne aanslagen, om dat men hem niet kende. —— Hy was schooner en bevalliger dan Lord * * *; maar Lord's * * * rang was een der hoogste in het Ryk. —— Hy danste bevalliger dan Sir GEORGE; maar niemand twyfelde aan Sir GEORGE's rang en middelen. Na eenige jaaren vrugtloos poogen op deeze wyze, ging PULCHER buiten 's lands, om Engelsche Schoonheid voor vreemd Geld te koopen; maar in dien handel slaagde hy ongelukkig; terwyl hy plannen vormde om eene *eerlyke* vermeestering te maaken, viel hy in de strikken van laage kunstenaary. Overlaaden met armoede en veragting, keerde hy na zyn Vaderland terugge, waar de eindelyke belooning van al zyn oppassen geen ander was dan de hand eener Vrouwe van een zeer verdagt character, wier Rykdom bestondt in een jaargeld haar leeven lang, en wier leeven zeer veeg stondt in gevolge van haar voorgaand gedrag.

Op welk een grond het is, dat Ouders in deezer voege hunne Kinderen kunnen opofferen aan werkloosheid en veragting, valt niet gemaklyk te ontdekken. Misschien dat de weinige voorbeelden van welgeslaagd Fortuinbejag hun voor de oogen zweeven, en hun verstand bedriegen, gelyk de toverkragt des spels. Misschien veronderstellen zy, dat, waar de Natuur zo mild geweest is in het verleenen haarer gaven, zy ten oogmerke hadt, dat haare giften de plaats zouden bekleeden van moeilyk vlytbetoon en lastig geldwinnen, en dat, by de meerderheid der Vrouwen, persoonlyke bevalligheden meer beduiden dan verstandsbegaafdheden. Wat zy ook, te hunner verschooninge, inbrengen, vast gaat het dat zy strydig met de ondervinding handelen, en moet het hun des niet berouwen, indien zy teleurstelling ontmoeten.

Eene andere soort van Afhanglykheid bestaat in het zoeken van de gunst der Grooten. In dit geval vertelt men den Jongeling, dat hy op kleinigheden niet moet zien, op geen Punctilios staan blyven; dat groote Lieden niet zyn gelyk andere Menschen; dat men hun op hunnen trant moet behandelen, niet tegenspreeken, niet overhaalen door bewysredenen, of smeeken

door

door zich tot hun hart te vervoegen; dat het zyn post en pligt is, hunne driften en heerschende neigingen te streelen, alle vleiende oppassingen te betoonen, en onaflaatend aan te houden tot hy zyn oogmerk bereikt hebbe, door niet langer wederstaanbaare oppassingen. —— Raadgeevingen van deezen aart moeten op één zeker punt uitloopen, of zy betekenen niets. Zy moeten de grenspaalen tusschen het onderscheid van goed en kwaad wegneemen, door het beginzel van schaamte te verwoesten; want hy, die gereed is om zich met onwaardigheid te onderwerpen, tot het bekomen van bevordering, zal niet twyfelen eenigen stap, welken ook, te doen, om zyn Patroon te behaagen. Hy heeft dus allen eerbied voor zichzelven en braafheid afgelegd; en, weetende dat hy hier door in de agting van anderen moet daalen, streeft hy met des te vaster besluit voort na *dien* staat van verheffing, welke ten minsten het Gemeen *zwygen* zal opleggen, indien geen ontzagbetoon afpersen. *Hy, die*, door der Grooten tusschenkomst, in staat wenscht op te klimmen, moet tragten hun te behaagen; en het is, in de *daad*, een geluk voor zulk eenen, indien hem niet als een onvermydlyke voorwaarde wordt afgevorderd, dat hy zyne braafheid allenthalve opoffere.

Groote lieden, die hunne gunstbetooningen uitreiken zonder op verdiensten te letten, hebben zeker het grootste getal Afhangelingen. Zy worden van allen het meest gevleid; dewyl de toegang tot hun het ruimst openstaat. Over het welslaagen heeft men zich niet te bekreunen, indien men slegts hunne zwakheden vleit, hunne grilligheden inwilligt, en pryst wegens begaafdheden en deugden, welke zy niet bezitten.

Maar, indien een man van verdiensten zich by zodanig iemand vervoegt, luidt de vraag: „ Hoe is uw naam?" en deeze klinkt op den toon van gezag en versmaading. Indien de Verzoeker Brieven van Aanbeveeling medebrengt van zodanige Vrienden als de groote Heer niet gaarne zou voor 't hoofd stooten *door eene plotslyke* weigering, dan krygt hy tot bescheid, dat *hy het verzoek in overweeging* zal neemen: 'er byvoegende: „ dat hy intusschen blyde zal zyn, hem te mogen zien." 't Welk in de taal der Grooten betekent, dat hy hem voor de laatste keer hoopt te zien. De nieuweling in gunstbejag heeft nog geene andere betekenis aan de woorden leeren hegten, dan hy in zyn Woordenboek vindt. Hy herhaalt zyn bezoek, ontvangt eene toezegging, en neemt zyn afscheid vol hoope, en hy schryft blymoedig aan zyne Vrienden den gunstigen stand zyner zaaken.

De dag komt welhaast op welken hy weder zyn hof gaat maaken by den aanzienlyken Heer —— doch deeze bevindt zich thans zo druk bezig, en is dit eenige dagen lang geweest, dat hy met de daad geen tyd gehad heeft om de noodige schikkingen te maaken; maar, indien de Verzoeker Maan-

dag geliefde weder te komen, „ dan zou hy zien wat hy kon „ doen!" Dit behaagt den Afhangeling. Het denkbeeld, dat die groote Heer hem niet vergeeten heeft, streelt hem; hy schept genoegen daar in, dat deeze, te midden van de overkroppende menigte van bezigheden, genoeg voor hem over heeft, om ten zynen nutte werkzaam te weezen. De afgesprooken dag komt. Op deezen wordt een andere bepaald; dit gaat van dag tot dag deezerwyze voort, tot dat 'er Maanden verstreeken zyn in vrugtloozen aanzoek. Dan begint hy eerst te vermoeden, en wordt in 't einde verzekerd, dat hy bedroogen is; dat hy zyn tyd, en het weinige geld, 't welk hy nog hadt, en alle beleefdheid, welke hy kon betoonen, verspild heeft, enkel om de eer te hebben van de lyst te vermeerderen der zodanigen, aan welke die groote Heer zyn kunst uitoefent om den minderen geduld te leeren.

Gelukkig, in de daad, zou het voor veelen weezen, indien zy de bedrieglykheid leerden kennen van het vertrouwen op de beloften van Grooten; en moeds genoeg bezaten om zich aan verdere onwaardige behandelingen te onttrekken. Maar het is vreemd, hoe sommigen het wagten op der Grooten gunst voor iets aangenaams, en anderen het voor welleevend houden.

Juist terwyl ik dit onderwerp behandel, heb ik een geval aangetroffen in de Leevensgeschiedenis van JOHN, *Hertog van Argyle*, eenige jaaren geleden gestorven, welke ik niet kan naalaaten hier by af te schryven, als zeer pasfende op het onderwerp voorhanden. Het kan den Grooten tot een les strekken, en zal voor anderen niet van leering ontbloot weezen. Indien Lieden van aanzien 'er op agt geeven, zouden de jammeren van uitstel en onafhanglykheid grootlyks verzagt worden, en zy, die het beste van hunnen leeftyd slyten in het bejag van de gunst der Grooten, en eene soort van onvergenoegdheid opdoen, welke hun nimmer verlaat, of tot wanhoop vervallen door opeen gehoopte teleurstellingen, zouden zich ontslagen vinden van een gunstbejag zo onwaardig aan een werkzaam en onafhanglyk weezen, en zich vervoegen tot Bezigheden, welker uitslag, meer in betrekking staande tot hun eigen vlytbetoon, in grooter maate in hunne magt is.

Deeze groote Staatsman, JOHN, *Hertog van Argyle*, was zorgvuldig om niemand te bedriegen door kwistige beloften, of hem in een waan te brengen die op ydele verwagting uitliep. De *Bibliotheca Brittannica* geeft 'er ons het volgend opmerkenswaardig voorbeeld van.

Een jong Heer uit *Noord-Brittanje*, welopgevoed, en met ruime gaven door de hand der natuure beschonken, werd door zyn Vader na *Londen* beschikt; deeze hadt, nevens deezen Zoon, verscheide andere Kinderen, en dien Zoon tot de reis zo veel medegegeeven als hy met voeglykheid voor zyn ander gezin doen kon. Tot die reis zyns Zoons hadt hy zyne toestemming ge-

gegeeven op de herhaalde toezeggingen van een Pair diens Lands, om hem in eenen voeglyken ſtand tot zyn beſtaan te helpen. Zyn betrouwen op deezes Edelmans toezegging ſtelde hem geruſt omtrent de bezorging van zyn Zoon.

Vol van ſtreelende hoope op onmiddelyke bevordering, verſcheen de jonge Heer aan 't huis zyns Patroons, die hem met open armen ontving, onder duizend betuigingen van hem allen mogelyken dienst te zullen doen. Doch 'er verliepen verſcheide maanden, en niets kwam 'er dan beloften; jaaren verſtreeken 'er in dezelfde ydele verwagting; elke maand kreeg hy toezeggingen van geluk; maar elke maand was even onvrugtbaar in het hem aan te brengen. De jonge Heer hadt zyne opwagtingen gemaakt by dien kleinen Staatsman, tot hy al zyn geld verteerd, en alle zyne Bloedverwanten verveeld hadt; nogthans werd hem geduld aangepreezen, en men beloofde hem gouden bergen.

In het derde of vierde jaar van dit vrugtloos wagten, wandelde *hy* vol droefgeestig gepeins in *Hyde-park*, als hy zag dat *de* Hertog VAN ARGYLE uit zyn Koets tradt, om eene wandeling te doen. —— Het viel hem in, deezen Hertog aan te ſpreeken, ſchoon hem geheel vreemd, en hem te vraagen om eenige Bediening, ter beſchikking van den Hertog ſtaande; den uitſlag geheel aan diens Menschlievenheid laatende. Hy ſprak zyne Genade aan; verhaalde hem, dat hy een Heer was uit diens Land, van zulk een Naam, van zulk eene Familie; dat hy zich in behoeftige omſtandigheden bevondt; dat hy gehoord hadt dat 'er zulk een kleine Bediening thans openſtondt, en daarom de vryheid nam zyne Genade om dezelve te verzoeken. ——. De vraag was zo vreemd, dat de Hertog hem dezelve andermaal liet doen, eer hy hem eenig antwoord gaf; doch toen gaf hy hem te verſtaan: „ Myn Heer! ik ken uwe „ Familie zeer wel; doch vlei u zelven niet met dit uitzigt, en „ neem dit voor myn antwoord aan: *Ik wil het u niet geeven!*" De jonge Heer gaf hier op te verſtaan: GOD *zegene uwe Genade! dit beantwoordt juist aan het Charaſter, 't welk ik van u heb hooren geeven.*

Deeze laatſte woorden verwonderden den Hertog eenigzins. Hy verzogt hier van eene nadere uitlegging. Deeze gaf de jonge Heer, met te zeggen, „ dat, indien een ander Pair zo „ eerlyk geweest was om hem 't zelfde antwoord te geeven, „ toen hy de eerſte keer zich tot hem vervoegde, hy zich nu „ in omſtandigheden zou bevonden hebben, die hem niet „ noodzaakten zich by zyne Genade te vervoegen, op eene zo „ zonderlinge wyze als hy tegenwoordig gedaan hadt, door „ dringenden nood daar toe genoodzaakt." De Hertog, zich eenige omſtandigheden herinnerende, welke hy voortyds gehoord hadt van de betrekking waar in de Familie van deezen jongen Heer ſtondt met diens geweezen Patroon, vondt zich getrof-

ſen door het ongelukkig geval des Jongelings. Naa eene korte poos ſtilzwygens, voegde hy hem toe, dat hy 's anderendaags ten zynen huize zou komen; en, binnen drie dagen, zag hy zich, boven verwagting, geplaatst en bezorgd.

WIE ZUGT NIET?

——— Is 'er een ſtaat, in dit onvolmaakte leven, zoo ingerigt, dat men in denzelven geene verzugtingen zoude hooren; geene verlangens naar een beteren toeſtand van zaaken hooren uitboezemen? Myns bedunkens, leeft 'er niemand, of hy *zugt*. En beſchouwt men alle de byzondere ontmoetingen, die elk in zynen ſtaat ondervindt, en daar by zyne verlangens naar beter; dan mogt men, en met allen regt, vraagen: *wie zugt niet*? Ja, wanneer men de natuur van den Mensch, zyne geaartheden, *temperament*, en gedurige *hoop*, die hem altoos bezielt, gadeſlaat, en te gelyk de wentelende wisſelvalligheden van dit ondermaanſche hier by plaatst; dan behoeft men zig niet te verwonderen, wanneer men elk onzer, in zynen kring, hoort *zugten*; ——— daar de een *zugt* uit gebrek aan het noodige, daar *zugt* een ander, dat hy niet genoegzaam geëerd en aangebeden wordt, naar de hoeveelheid zyner ſchatten; ——— daar de een *zugt*, om de weinige achting, die hem wordt beweezen, uit hoofde van zyn ampt en bediening, *zugt* de ander, dat hy geene genoegzaame aanſpraak kan maaken op die regten en vryheden, die hy meent hem toe te behooren. Ja, de een *zugt* om deeze, de ander om geene reden; daar elk, hoofd voor hoofd, gegronde redenen waant te hebben voor zyne *verzugtingen*. Dus mogen wy vraagen: *wie zugt niet*? en, moeten wy hierop naar waarheid antwoorden, dan moet men, met vollen monde, van ons, ſtervelingen, zeggen: *elk zugt!*

Hoe *zugt* de Ryke, te midden van zyn goud! Vrees en angst verzellen hem by zyne rammelende ſchyven; geruchten van Oorlog doen hem beeven; het denkbeeld van Dieven berooft hem van zynen ſlaap, en hy *zugt* by zyne ſchatten.

Dan, hy, die *niets* heeft, zugt ook, daar hy iederen dag zig bekommert tegen den aannaderenden morgen; hoe hy zig en de zynen zal verzorgen van het noodige; gebrek aan arbeid, nalaatigheid der Grooten in de betaaling van het verdiende loon, brengen hem in de engte; hulp van anderen durft hy zig niet onderwinden af te ſmeeken, daar hunne ooren en harten geſlooten zyn voor den behoeftigen, en zyne regtmaatige *verzugtingen* van hun niet gehoord worden.

Ziet hem, die daar zit, op zynen Vorſtelyken Throon, bekleed

kleed met alle deszelfs Koninglyke waardigheden, omringd van een aantal laage, kruipende Vleijers: hoe *zugt* hy egter in zyn lot; daar anderen naar zyne Kroon dingen; zyne Oorlogsmagt slagen op slagen van den vyand ontvangt, en hy gevaar loopt om van zynen Throon ter neder gebonst te worden, door hun, die *wars zyn* van zyne *ketenen*.

Ja —— *ketenen*! het gerinkel uwer yzeren schakelen doet my denken aan den Slaaf in zyne rammelende boeijen. Hoe *zugt* hy, in zynen jammervollen toestand, onder de harde zweepslagen van den *Bombay*! daar hy, beroofd van zyne vryheid, gebukt gaat onder de onmeêdoogende behandelingen van zynen harden Meester.

Zoo *zugten* zy alle die regeeren, om meer dan één reden; en zy die geregeerd worden, en dus onder de bestiering van hunne Regeerders leeven, ook, op hunne beurt: dan, voor de redenen van alle deeze wederzydsche verzugtingen schuiven wy liever het gordyn. 'Er zyn nog veele voorwerpen die zugten, en met grond van reden zugten, onzer beschouwinge waardig.

Zy die ter Zee vaaren, die handel dryven op den grooten Oceaan, *zugten*. Reikhalzend verlangen zy, op de Vaderlandsche Reede liggende, naar een gunstigen wind; eindelyk —— hy waait: nu *zugt* weder elk, of om zyne Wederhelft en Kinderen, of agtergelaatene Ouders en Vrienden. En bevinden zy zig op het onoverzienbaare pekelveld; een storm steekt op; de dood grimt hun met opene kaaken aan; zy *zugten*, en meenen hun einde *daar* te zien.

Dan, beschouwen wy, in onze samenleeving, den huishoudelyken schakel van Echtgenooten, Ouders en Kinderen; hoe veele zyn dan niet de *verzugtingen*, die elk hunner, in stilte, of in het openbaar, uitboezemt!

Welgepaarde Echtgenooten zugten om Kroost; —— anderen, met Telgen, de panden hunner Huwlyksmin, gezegend, zugten, daar zy zig jammerlyk bedroogen vinden in hunne plannen; de dood rukt hunne lievelingen van hun af, of zy zien dezelve opwassen tot hunne grievende smarte; zy beantwoorden niet aan hunne verwagting en hoop; hunne ongehoorzaamheid, baldaadigheid en losheid, die elende en schande ten gevolge hebben, doet hunne braave, weldenkende, Ouders met droefheid ten grave daalen. Dan, Echtelingen! hebt gy, buiten uw verwilderd Kroost, ('t welk veeltyds hunne losheid aan uwe onverstandige opvoeding te danken heeft,) nog geene andere reden tot *verzugtingen*? want, zoo ik my niet bedriege, zugt gy ook *om en over u zelven*. Kent gy u vry van alles wat den reinen Huwlyksband immer konde schenden? —— *Zugt* gy, somwylen, om elkander, daar gy beiden ziet en gewaar wordt, dat dat vuur van liefde, 't welk zoo hevig, by uwe vereeniging, op 't Echt-Altaar brandde, begint

te verflauwen, en eindelyk geheel ophoudt, —— onderzoekt u zelven, en *zugt* dan, omdat gy beiden niet volstandig hebt beantwoord aan uwe zoo duure verpligtingen.

Dan, wilde ik alle de *zugtenden* schetzen, waar zoude ik beginnen, waar eindigen? daar ik zelve gevaar zou loopen van in *verzugtingen* te geraken over het groot getal van hun die *zugten*.

Doch, laat ik egter hun niet vergeeten, die *van liefde zugten*; die *sentimenteele bonzende hartjes*, die geheel *aandoening* zyn; die gevoelige Gelieven, die, al *zugtende*, zilte en heete traanen om en by elkanderen storten; hoe *zugten* zy om de *wreede onaandoenlyke waereld*, waar van zy zig zoo veel mooglyk verwyderen. Ja —— in stilte kaatzen zy hunne *verzugtingen* elkanderen toe, by het bleeke licht der *kuische* Maan, daar zy, vol verlangen, *zugten* naar eene genieting van zaligheden, onophoudelyke genoegens en vermaaken, hier .... Dan, waar dwaale ik? —— Neen! aan de andere zyde van het graf wagten zy elkander. Hier is alles aardsch, ongevoelig. *Ach! —— wat is de waereld ledig voor hunne diepgewonde zielen*! —— Zoo *zugten* zy, van gevoel, van liefde.

ô Alle gy *zugtende* stervelingen, welk eene byzondere rol speelt ieder van u op dit Tooneel! Weenende komt gy in eene onbekende waereld; en, keeren wy in den schoot onzer aller Moeder, de aarde, weder, men *zugt* om ons.

Dat wy dan dien korten tyd, dien wy hier zyn, ons ten nutte maaken, ten einde ons zelven geene redenen te verschaffen tot *verzugtingen*; want kort, zeer kort, zyn onze dagen. Als Kind versluimeren wy een geruimen tyd van ons aanweezen; als Jongeling verdartelen wy een gedeelte onzer jaaren; als Man en Vader drukken ons zorgen en moeiten, en, met den Ouderdom, vergaan onze kragten; wy houden op te leeven, en zyn niet meer!

Brielle, 1797. J. D. V.

DE ZIELSVERHUIZING.

Een Schoolvos vondt zich in 't gezelschap van geleerde en geoefende Lieden, en wilde een vertoon maaken van zyne Geleerdheid, door uit te weiden over de Leer der *Pythagoristen*, wegens de Zielsverhuizing; en gaf, in den loop zyns gesprek, de tastbaarste blyken van zyne domheid, onkunde en misvatting. Een van 't gezelschap wendde zich na den persoon die naast hem zat, en zeide overluid: „, Ik begryp, dat PYTHAGORAS van gevoelen was, dat de Zielen der Menschen, naa den „ dood, in de Lichaamen van Dieren overgaan. Maar," en teffens sloeg hy het oog op den Pedant, „ ik wist niet dat de „ Zielen der Beesten in de Lichaamen der Menschen overgingen!"

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDE- EN SCHRIFTMAATIGE BEDENKINGEN, OVER DE INSTELLING EN HET EINDE VAN HET BURGERLYK BESTUUR; OF, OVER DE PLIGTEN VAN OVERHEDEN EN ONDERZAATEN.

(Volgens het *Engelsch* van JAMES FOSTER, DD.)

MEDEBURGERS!

„ De Tytel, welken ik boven dit hier nevensgaand „ Stukje geplaatst heb, wyst uit, dat het loopt „ over een Onderwerp, 't geen, in deeze dagen, zo dikmaals behandeld is, en gedeeltlyk een Onderwerp betreft, nu onlangs zeer breedspraakig onderzogt in het „ laatst uitgekomen Deel der *Verhandelingen* uitgegeeven „ door TEYLER's *Godgeleerd Genootschap*, 't welk ons den „ arbeid van eenen VAN REES, HESSELINK, FEITH „ en ROGGE, aanbiedt. Men zou des veelligt de Vertaaling van deeze *Rede- en Schriftmaatige Bedenkingen*, „ omtrent het midden van de tegenwoordige Eeuwe in „ 't licht gegeeven, overboodig kunnen agten. —— Dat „ ik des anders oordeele blykt uit mynen arbeid daar „ aan besteed.

„ Ik wil, by het overzenden, Medeburgers! u eenvoudig zeggen, wat 'er van de zaak is. Naa het leezen „ dier schoone om den Prys dingende Verhandelingen, „ welke wy elk minnaar van Godsdienstige en Burgerlyke Vryheid ten sterksten aanpryzen, voelde ik my opgewekt ter herleezing van 't geen ik my herinnerde, „ Jaaren geleden, ten aanzien van dit Onderwerp, geleezen te hebben, in de *Discourses on all the Principal Branches of Natural Religion and Social Virtue*, „ *by* JAMES FOSTER, DD. Een Werk, waar in de „ vrye denkwyze, het gezond verstand, het volklonke „ oordeel, en de verlichte Godsdienstkennis, van dien „ *Christen-leeraar* om stryd doorstraalen. —— By die

„ herleezing voelde ik dat genoegen, die voldoening, welke „ my de Schriften deezes Mans doorgaande verschaffen; en vond ik my ter vertaalinge van dit gedeelte „ opgewekt, dewyl 't zelve 't gemelde Onderwerp met „ eene klaarheid, kortheid, en klem van overtuiging, behandelt, zo eigen aan deezes Mans schryfwyze.

„ 't Zal, zo ik agte, by voeglyke Afdeelingen, geene „ onwaardige plaats beslaan in Ul. *Mengelwerk.* 't Zal „ toonen, hoe een Buitenlander, omtrent eene halve Eeuw „ geleden, over dit Onderwerp dagt en schreef, en kunnen dienen om uwe Leezers, ten deezen aanziene, te „ verlichten; en aan te zetten om de breedspraakigere „ en meer op deeze tyden toepasselyk gemaakte gedagte „ Verhandelingen in de Werken van TEYLER's *Godgeleerd* „ *Genootschap* te leezen.

„ Het plaatzen deezer Afdeelinge zal my ter overzendinge van het overige, 't welk nog twee Stukjes „ omtrent van gelyke grootte zal uitmaaken, aanspooren (*). Ik blyf

Uw Begunstiger,

L.

Ik stel my thans als myn hoofdoogmerk voor, de *Tyranny* in den schild te vaaren, en de gedrogtlyke ongerymdheid aan den dag te leggen van die hoogstschadelyke Grondregelen van *Willekeurig Staatsbestuur*, die allen *Natuurlyk Regt* overhoop werpen.

's Menschen hart klopt, uit eigen aart, voor *Vryheid*. Dit gevoel is zo *algemeen*, *sterk*, *onuitdelgbaar*, *edel*, en, gelyk de uitvloeizels van GODS Goedheid en Weldaadigheid, zo zeer berekend voor het *algemeen welzyn*, dat die zugt voor *Vryheid* niet ten onregte een *Godlyk Instinct*,

(*) Onze plaatzing strekt ten blyke van onze Instemming met het Plan des Zenders: alleen hebben wy hem te verzoeken, ons het overige onverwyld te laaten toekomen, op dat wy agtereenvolgend dit Onderwerp onzen Leezeren kunnen aanbieden. Meermaalen hebben wy hooren klaagen over de moeilykheid om den volzinnigen FOSTER wel te vertaalen; en het dunkt ons, dat onze Begunstiger die moeilykheid gelukkig is te boven gekomen.

ſtinct, en *Aandrift* der menſchelyke ziele,, geagt wordt. —— Dit gevoel is het byzonder *voorregt* van 's Menſchen Rede, en de *eenige grond* waar in 't zelve kan opgroeijen en rypen. Eene Deugd uit *dwang* en een Godsdienst uit *overheerſching* zyn in 't oog loopende tegenzeggelykheden.

Slaavernÿ wischt het Beeld van GOD, oorſpronglyk der Menschlyke Natuure zo ſterk en diep ingedrukt, uit; en maakt den ſtaat des Menschdoms oneindig *ſchandlyker* en veel *bejammerenswaardiger* dan die der Dieren des Velds, wier rang op de ſchaal der weezens over 't algemeen vordert, dat zy onderworpen zyn aan het volſtrekt *bedwang* van een hooger verſtand; en die, door den GOD der Natuur verordend zynde tot *lydelyke* dienstbaarheid, gelukkig geen trek na Vryheid en Onafhanglykheid ontwaaren. Zo dat, volgens dit plan, de *eigendunklyke Monarch* in de redelyke, en die Beesten, welke al te *wild* en *woest* zyn, in de dierlyke, wereld de *eenige voorwerpen* van GODS algemeen Beſtuur zouden weezen, welke hy immer ten oogmerke hadt de aangenaamheden der *Vryheid* te doen ſmaaken. Of, met andere woorden, dat de *zwakſte*, de *nutſte* en *onſchuldigſte*, geheel de Natuur door, te eenemaal verlaaten zouden weezen door de Voorzienigheid, en *ten prooije gegeeven* aan verdrukkende en vernielende overmagt —— *Tyrannen*, in zich zelven de voorwerpen van *affchrik* en *vervloeking*, boven het bereik van pyn, armoede, of dood; de *vyanden* van GOD, die het plan van zyn Opperbeſtuur hoonen en tarten; de *geesſels* der Volken; de *pesten* der menschlyke Maatſchappye, die *medelyden* en *menschlievenheid* in 't algemeen ons verpligten om tegen te ſtaan, en, indien het mogelyk is, te vervolgen, zo verre 'er zich eenige waarſchynlykheid van wel te zullen ſlaagen opdoet, tot derzelver volſtrekte *verdelging* —— deeze vervreemden van menschlykheid, zeg ik, zouden voor *wraake* beſchut weezen; hun geweld voor *onwederſtandelyk* verklaard, en hun hooge gezalfde wreedheid *gezalfd* geagt worden.

Maar wie kon hun een zo onderdrukkend en beledigend *Gezag* geeven? Dit kon de *Opper-Oorſprong van alle Magt* niet doen, zonder zichzelven te verlochenen, en zyne zedelyke volmaaktheden te ontluisteren —— dit niet voortkomen uit *Toeſtemming der Menſchen*, als die nimmer *vrywillig konden overeenkomen* tot het beſtemmen van hunne eigene ſchande en elende. De magt, derhal-

halven, welke zy zich toeëigenen, moet geheel en al *overweldiging* weezen. —— En te zeggen dat zy niet wederſtaan en bedwongen moeten worden, ſchoon 'er eene *meerdere Magt* zy, in ſtaat om hun binnen de paalen van eer en regt te brengen, is, in de daad, het zelfde, als te beweeren, dat de Natuur beſtemd en gevormd was tot *onheil*, tot *onnoodig*, en *boosaartig* bedoeld, onheil; en dit alles met geen ander oogmerk, dan om den *trots* en *weelde* van Magt op te hullen, en *eenigen* boven huns *gelyken* van natuure te verheffen, ten einde zy den voet op den nek zouden zetten van hunne Natuurgenooten. — Zulk eene geſteldheid der dingen zou men eigenaartig verwagten van een *grillig* of *kwaadaartig* Weezen; maar die toe te ſchryven aan een GOD, die hoogst regtvaardig en oneindig goedertieren is, loopt uit op Godslastering. —— Indien de *Openbaaring* ſtrekte om zulke buitenſpoorige eiſchen te onderſchraagen, eiſchen die het *gezond verſtand* als in 't aangezigt vliegen, geen vertoon van *Wonderwerken* zou het gezag van zulk eene Openbaaring kunnen onderſchraagen, of dezelve dekken tegen de verſmaading van den wyzen, den braaven en den goeden.

Dit egter is verre van het geval te weezen; want de beginzels des *Christendoms* ſtryden even zeer tegen de *Tyranny* in de Beſtuurders, als tegen *Oproerigheid* by de Onderzaaten. Dit is het wenſchenswaardige *middel*, om *volkomene Vryheid*, zonder *ongebondenheid*, en *volſlagene Orde*, zonder *inbreuk* op onze natuurlyke Regten, daar te ſtellen en te bewaaren. Doch 'er deeden zich *byzondere redenen* op, om, op de ſterkſte wyze, *Onderwerping* en *Gehoorzaamheid* aan de Overheden aan te beveelen, ten tyde dat de Euangelieleere eerst verkondigd wierd.

Tyrannen, in de daad, (van welken GOD een gruuwen heeft) waren toen in het bezit van Regeering en Gezag; maar de *tegenverklaaringen* en *poogingen* van eenen kleinen en veragten Aanhang, toen ten tyde in de eerſte opkomst, konden geen ſlag toebrengen aan derzelver trots of wreedheid, noch in 't allerminst hunne Throonen doen waggelen. Die Aanhang mogt, door een voorbaarigen en overhaasten yver, zich zelven geheel en al *verpletterd* hebben; maar was buiten ſtaat, met eenig vooruitzigt op eenen gewenschten *uitſlag*, de Vryheden des Menschdoms *weder te eiſchen* of *te verdeedigen*. Te deezer oorzaake was het voor de *Christenen* de wysſte en beste party ge-

gekoozen, en gevolglyk pligtmaatig, zich te onderwerpen.

Het vermaan van Apostel PAULUS: *Alle ziele zy den Magten over haar gesteld onderworpen* (*) —— mogt, *in dien tyd*, weinig meer betekenen dan de raad door onzen Zaligmaaker gegeeven aan den *Ryken Jongeling*, om *alles wat hy hadt te verkoopen, het den armen te geeven, en hem te volgen* (†). Dit bevel was zelfs toen niet een *algemeene* verpligting, den *Christenen* opgelegd; noch, zo verre ik kan vinden, aangedrongen by eenigen, dan by de Bekeerlingen uit de *Jooden*, wier *Land* CHRISTUS voorzag, dat, binnen korten tyd, het tooneel des Oorlogs zou worden, met schennis en verderf van allen byzonderen eigendom: hierom gaf hy wyslyk den raad om hunne *middelen* liever te besteeden tot het ondersteunen van de zaak der waarheid en regtvaardigheid, dan dat dezelve zouden vallen in de handen der *Romeinen*, de *Plunderaaren* der wereld, tot steun en onderschraaging van hunne Tyranny. Eene *gemeenschap van goederen* werd, derhalven, het beste voor de *Christenen* gekeurd in hun *toenmaaligen* stand, en in de donkere uitzigten, welke hun omringden: zo was ook, om dezelfde algemeene beweegredenen, voor hun noodig eene *stille onderwerping* aan onregtmaatig geweld.

Maar is het redelyk, dat wy, (*Engelschen*,) wier *Vryheden* vastgesteld en bepaald zyn door de *vereenigde toestemming* van Vorst en Volk, ons zouden gelegd vinden onder dezelfde *harde* voorwaarden van onderwerping, als de *Slaaven* van een wetloos en onwederstaanbaar *Overmeesteraar*? —— De gevallen zyn zo zeer ongelyk, dat men van het eene tot het andere niet kan redenkavelen. Zulk eene onderwerping aan Eigendunklyke Magt, als *regtmaatig* en *noodzaaklyk* was in de *Eerste Eeuw des Christendoms*, zou *tegenwoordig* niets anders weezen dan een vrywillig verraaden van *onze eigene Regten*, van die onzer Nakomelingschap, strydig met alle de Wetten van GOD en de Natuur.

Doch 'er deeden zich, ten tyde der Apostelen, nog andere redenen op, om Gehoorzaamheid en Onderwerping te

(*) ROM. XIII: 1.
(†) MATTH. XIX: 21.

te betoonen aan hun, die toen de teugels der Regeeringe in handen hadden, schoon *onregtmaatig* en by *overweldiging*. Want een *nieuwe Secte* moest natuurlyk omen opzien baaren by een nog onvast Bestuur, niet gegrond op de beginzelen van Regtvaardigheid. De zodanigen, derhalven, die deeze Godsdienstleere omhelsd hadden, moesten, om met te meer gerustheids een Godsdienststelzel, 't geen zy voor van Godlyke herkomst rekenden, te bezitten, bovenal om- en voorzigtig weezen ten aanziene van alle vraagstukken en geschillen, het *Burgerlyk Bestuur* betreffende; ten einde zy, door *ontydig* te voorschyn te treeden als volyverige voorstanders der *Vryheid*, hunnen Vyanden geene gelegenheid gaven om het *Christendom zelve*, als een *Stelzel van Opstand*, te brandmerken, en als eene Leer uit te kryten, strekkende om de Wetten en Regeeringsgesteltenissen der Volken het onderst boven te werpen.

Daarenboven werden de *vroegste Christenen* door hunne *Heidensche* Vyanden enkel aangezien als een byzonderen Aanhang des *Joodschen* Volks, van 't zelve alleen onderscheiden in eenige plegtigheden en inrigtingen van *Bygeloof*. En naardemaal de *Jooden*, in 't algemeen, by de *Romeinen* bekend stonden als een *hardnekkig* en *oproerig* Volk, en het voorts wel bekend was, dat zy, omtrent deezen tyd, in de verwagting leefden dat 'er onder hun *ten dien dage* een *groot Vorst* zou opstaan, die *eene nieuwe algemeene Heerschappy* zou oprigten, kon 'er niets verstandigers weezen, dan de *Christenen* tot eene stipte onderwerping aan de *Heerschende Magten* aan te maanen; als mede dat Apostel PAULUS, in 't byzonder, dit stuk aandrong by de *Christenen* te *Rome*, voor het meerdergedeelte uit lieden van *Joodsche* herkomst bestaande; en dat Apostel PETRUS dit desgelyks deedt by de *Joodsche* Vreemdelingen, verstrooid in andere afgelegener Volkplantingen van het wydstrekkend *Romeinsche* Ryk.

Over 't geheel, schoon de *algemeene beginzels* en verpligtingen tot Deugd onveranderlyk en voor de geheele menschlyke natuur *dezelfde* zyn, kunnen nogthans *tegenwoordige Pligten veranderen*, als de *omstandigheden* verwisselen. Schoon wy, derhalven, toestonden, dat de Apostels PAULUS en PETRUS, te boven gemelde plaatzen, in hunne Brieven, eene *volstrekt lydelyke gehoorzaamheid* en het

bie-

bieden van geenen wederstand (in dien tyd (*)) leeraarden aan de Vorsten, toen met gezag bekleed, kan hier uit, gelyk reeds is aangemerkt, geenzins volgen, dat dezelfde verpligting, tot eene algeheele, ingewikkelde en slaafsche, onderwerping, *even zeer* op ons rust; op ons, die in eenen geheel anderen stand ons gesteld vinden, die *wettige regten* bezitten.

Om dit stuk klaarder te betoogen, en buiten allen bereik van rechtmaatige tegenspraak te stellen, zal ik nu voorts;

In de *eerste plaats*, kortlyk handelen over de *Godlyke Instelling*, den *Oorsprong* en het *Einde*, van het Burgerlyk Bestuur. —— In de *tweede* over de uitgestrektheid des Gezags in de *Bestuurende Magten*, en de juiste maate van Gehoorzaamheid en Onderwerping in de *Onderzaaten*. —— Waaruit wy dan onmiddelyk zullen kunnen afleiden, waar in over 't algemeen de Pligt van beiden bestaat.

Laaten wy een begin maaken met de *Godlyke Instelling*, den *Oorsprong* en het *waare Einde*, van het *Burgerlyk Bestuur*, —— niet van eenige *byzondere Staatkundige Inrigting*; maar van het *Burgerlyk Bestuur*, volgens het oogmerk der Natuure, en het eerst oogmerk van GOD, onder *alle* deszelfs onderscheidene gedaanten.

Het eerste, 't geen zich hier ter overweeginge aanbiedt, is de Vraag: In hoe verre is het *Burgerlyk Bestuur* een *Ordonnantie van* GOD? —— Ten antwoorde hierop, denk ik vrylyk te mogen beweeren, dat *geen* Bestuur verdient vereerd en geagt te worden als van GODS Instelling, dan 't geen gevormd is en volvoerd wordt naar het *Plan* van zyn eigen algemeen Bestuur. Regtvaardigheid en Genade staan omtrent den Throon des Eeuwigen, en door deeze wordt zyne Heerschappy, en de uitoefening van zyne Almagt, altoos *bepaald*. Kan het nu veronderteld worden, dat hy mindere en van HEM afhangende *Magten*, in zyne *Onder-regenten* en *Ver-*

(*) Ik heb 'er deeze bepaaling bygevoegd, om dat dit der Apostelen gevoelen niet was, noch de Leer der Schriftuure, ten opzigte van het *Burgerlyk Bestuur in 't algemeen* en de *Regten der Onderzaaten*, gelyk uit het vervolg van dit Vertoog nog duidlyker zal blyken.

Vertegenwoordigers, vryheid gegeeven hebbe om te onderdrukken, en de Regtvaardigheid te schenden? Zulk eene stelling zou den Allerhoogsten een *Tyran* by *aanstelling* maaken, en al den luister zyner hoogverheevene natuure doen taanen. Het zou aan *ondergeschikte* Bestuuren *zodanige* regten geeven, als nooit geëischt waren, of immer geëischt konden worden, onder zyne eigene *onbegrensde* en *opperste* Heerschappy. Zodanig een aanvulzel, derhalven, van onverantwoordelyk wetlooze Heerschappye, is eene daad van Afgodery, aan *Tyrannen* toegebragt, groover, en verderflyker in de gevolgen, dan eenige aanbiddingen, ooit door de *Heidensche* Wereld toegebragt aan Dieren of onbezielde Weezens.

Wyders kan, in de tweede plaatze, geen Menschlyk Bestuur rechtstreeks en onmiddelyk *afgeleid* weezen van GOD, 't welk *volstrekt* en *onverantwoordelyk* is; dewyl die *volstrekt-* en *onverantwoordelykheid* de eenige en onmededeelbaare kenmerken zyn van zyn Opperstbewind, 't welk eene onwederstaanbaare Almagt en nimmer faalende Wysheid heeft, om alle daaden te regelen, en alle zyne regten te handhaaven. Alle aardsch Bestuur *kan* bedwongen en bepaald worden; en dit blykt, dikwyls, *nuttig* en *noodzaaklyk* te weezen, ten beste van het Menschdom in 't algemeen.

Laaten wy, verder, om de zaak, thans het voorwerp onzer beschouwinge, af te doen, met ter zyde stelling van allen vooroordeel en baatzugtige inzigten, ons zelven, in waaren ernst, deeze Vraagen doen: —— Schiep GOD het *Volk* ter voldoeninge van de schraapzugt, den trots en weelde, der Vorsten? Of stelde hy *Koningen* en *Bewindvoerders* aan voor de veiligheid en het welvaaren des *Volks*? — Kon het GODS oogmerk weezen, dat het grootste gedeelte van het Menschdom, zonder eenig middel van herstel daar tegen, *verslaafd* zou weezen aan eene volgreeks van *Tyrannen*, mischien de *verbasterdsten* en *onwaardigsten* onder de stervelingen? —— Inzonderheid, daar de Ondervinding, met de spreekendste blykbaarheid, geleeraard heeft, dat *Vryheid* de *Moeder* is van kunde, van Wysbegeerte, van nuttige Kunsten, en de uitmuntendste Deugden; en *Slaaverny* de eigenaartige bronwel van ingewikkeld geloof, van laagheid, van onkunde, van ondeugd en elende.

Het is volstrekt onredelyk zich te verbeelden dat GOD eenige weinigen zou verheffen om *volstrekte Heeren*

te

te zyn over het leeven en de bezittingen van anderen, indien zy niet van eene *verschillende soort*, of ten minsten met *hooger* en *uitsteekender vermogens* bedeeld, waren. Indien dit zyne altoos standhoudende *inrigting* ware, zou hy zeker alle de zodanigen met een *verstand* en waardigheid van *gevoelens* begaafd hebben, voegende aan hunnen rang; hy zou niet zo dikwyls als zyne *Dienaars* aangesteld hebben, die het verstand, de ondervinding en de eerlykheid, van eenigen der *geringsten* hunner Onderdaanen derfden. —— Maar niets kan 'er onovereenbrenglyker bedagt worden met het denkbeeld van GODS oneindige Wysheid, dan het scheppen des monsters van Tyrannische Magt, zonder eenig middel daar te stellen tot het voorkomen of te regt brengen van de buitenspoorigheden dier Magt.

En, om 'er niet meer by te voegen, dewyl Ryken en Staatsbestuuren gegrondvest waren vóór dat wy leezen van eenige *uitdruklyke Wet* van GOD, het Staatsbestuur betreffende; en dewyl de eerste Regeerings-Inrigting onder de *Jooden* geene *Koninglyke* maar veeleer eene *Volksregeering* was (want de Persoonen, met gezag bekleed, werden gekoozen uit de *Oudsten* van *Israel*;) en naderhand de *Hebreeuwsche Republiek*, onder de Godlyke toelaating, hervormd wierd in eene *bepaalde Monarchy*; volgt uit dit alles onlochenbaar, dat geene *byzondere soort* van Staatsbestuur kan aangezien worden als de *onveranderlyke bestemming van* GOD, geschikt en dienstig ten gebruike van *alle Volken* der aarde. —— En kan ook het Staatsbestuur in 't algemeen zyne *Ordonnantie* niet genaamd worden, in eenigen anderen zin; dan dat de *natuurlyke Instincten*, de *toestand* en de *behoeften*, der Menschen hun tot het omhelzen van eenig Staatsbestuur aanzetten. Het is de rigting en het voorschrift der Natuure, en daarom de stem en de wil van GOD. Maar dit belet in 't allerminste niet, dat het voorspronglyk gegrond is op de *toestemming*, en *onderlinge overeenkomst*, tusschen Overheden en Onderzaaten; dewyl, schoon het *Huwelyk* eene uitdruklyke instelling en wet des Almagtigen is, het egter eene *vrywillige* verbintenis blyve: dit zelfde mag gezegd worden van de betrekkingen tusschen Meesters en Dienstbooden, in alle gevallen van aangegaane en bepaalde dienstbaarheid.

(*Het Vervolg hier naa.*)

WAARNEEMINGEN, AANGAANDE DEN AART EN DE GENEESWYZE VAN DEN PISVLOED, (*Diabete.*) Door de Heeren J. ROLLO en W. CRUICKSANK.

De Pisvloed (*Diabete*), of de tegennatuurlyke ontlasting, door de waterwegen, van zo eene verbaazende menigte vogt, dat het geheel lichaam 'er door wordt uitgeput, en de Lyders, eindelyk tot op het gebeente uitgeteerd, daar onder bezwyken, wierd tot hier toe voor eene byna volſtrekt ongeneeslyke Ziekte gehouden, gelyk bekend is uit de beſchryvingen van de Heeren *Sauvage*, *Dobſon*, *Cullen*, enz. Doch de Waarneemingen der Heeren ROLLO en CRUICKSANK ſchynen veel hoop te geeven, dat men in het toekomende minder ongelukkig zal zyn in het behandelen deezer kwaale, terwyl het ſchynt, dat het voorbyzien der waare oorzaak deezer Ziekte de voornaame aanleiding tot derzelver voorgewende ongeneeslykheid gegeeven heeft.

Meermaalen heeft men waargenoomen, dat de Pisloozing in deeze Ziekte de hoeveelheid van het binnen vier en twintig uuren genuttigd vogt overtrof; doch, het geen verbaazende moet ſchynen, zomwylen gaat deeze ontlasting het geheel gewigt van den genuttigden drank, benevens het voedzel en de Geneesmiddelen te zamen genoomen, te boven. Dus nuttigde *James Walker*, die in het Hospitaal van Dr. *Hope* aan deeze Ziekte krank lag, in een etmaal twintig ponden voedzel, drank en Geneesmiddelen te zamen; doch had eene Pisontlasting in dien tyd van twee en twintig ponden. Insgelyks ontlastte *John Clarke*, in het Ziekenhuis van Liverpool, doorgaans, door deezen weg, binnen vier en twintig uuren, zeventien ponden vogt, terwyl dezelve, geduurende dien tyd, alles te zamen genoomen, niet meer gebruikte dan veertien en een half pond.

Niet minder aanmerkelyk is, niet alleen de hoeveelheid van het geloste water, maar wel voornaamelyk deszelfs afwyking van den gezonden ſtaat; bevattende dit water eene ongewoone hoeveelheid eener *Extractive* ſtoffe van een zuikerachtigen aart, in welke alle de voedende deelen onzer vogten overgaan, en dus buiten het lichaam worden gedreeven. Nadere Proeven, dan tot hier

hier toe had plaats gehad, wierden door dén Heer CRUICKSANK over deeze stoffe genoomen, met dat gevolg, dat hy, uit zes en dertig oncen pis, bekwam ruim drie oncen droog uittreksel. Deeze stoffe wierd in de lucht vochtig, en bekwam ongeveer de reuk en zelfstandigheid van *Theriakel;* terwyl dezelve, beproefd met het Salpeterzuur, in Zuuringzuur (*Acide Oxalique*) overging. Edoch, wanneer 'er maar eene kleine hoeveelheid wierd by gedaan, nam hetzelve de gedaante, reuk en smaak, aan van Honig. Daarentegen bespeurde men geheel andere verschynzels in het Extract van het water van Lyders, die onder de behandeling van Dr. ROLLO reeds merkelyk waren gebeterd; want een half once van dit Extract, beproefd met éëne once Salpeterzuur, 't geen met even veel water verdund was, deed eene geweldige opbruisching gebooren worden, gepaard met het uitwaazemen van eene zeer groote menigte Salpeterlucht. Na het openen der vaten vond men een groote menigte blinkende schelfertjes, volkomen gelykende naar het zuur van de Borax; doch men bespeurde geen meerder blyken van Zuuringzuur.

Zodanig eene verbaazende hoeveelheid van Zuikerstoffe, als 'er in deeze Ziekte gevormd wordt, en ontlast door de waterwegen, maakt het ten hoogsten waarschynelyk, dat in deeze kwaale eene groote ontaarting in de geheele bloedmasse plaats heeft; zeer overtuigend bleek dit ook uit de vergelyking van gezond bloed met dat van een deezer Lyders, wiens bloed geplaatst wierd, nevens dat van een gezond voorwerp, in eene gemaatigde warmte. Het bloed van den eerstgenoemden stremde te zamen in eene kaasachtige stoffe zonder Wey, wierd door de uitwaazeming ras beroofd van zyn overgebleeven vogt, en wierd droog als harst, zonder eenig teken van bederf te hebben gegeeven; uitgezonderd eene dierlyke reuk en wat schimmel, 't welk zich met den derden dag op de oppervlakte vertoonde. Na verloop van zestien dagen was dit bloed nog ongeveer in denzelfden staat, daar men het bloed van 't gezond mensch reeds op den zevenden dag, van wegen den ondraaglyken stank, had moeten weggooijen.

Tot hier toe had men ondersteld, dat de naaste oorzaak van den Pisvloed, of *Diabete*, gelegen was in eene zekere verslapping der Nieren, waar door dezelve niet alleen te veel water, maar insgelyks de geheele onveranderde Zuikerstoffe van de Chyl, doorlieten, en dus het lichaam van al-

alle voedende ſtoffe beroofden. Waarom ook tot geneezing der kwaale, zo dezelve mogelyk was, wierden aangepreezen allerleye zamentrekkende en verſterkende middelen, die echter meestal zonder eenig goed gevolg gebruikt wierden. De Heer ROLLO is, daarentegen, van meening, dat de oorzaak van deeze gevaarlyke kwaal niet in de Nieren, maar dat dezelve in de Maag moet worden gezocht. Hy is op dit denkbeeld gekomen, door te letten op den toeſtand der Maag, geduurende deeze Ziekte, en de hebbelykheden die dezelve voorafgaan, vooral op den onverzadelyken honger, welke dit ongemak ſteeds verzelt, en den byzonderen toeſtand der Wey van het bloed, 't welk in deeze Ziekte niet wel geheel ſmaakeloos is, maar echter haar gewoonen zouten ſmaak ontbeert.

Naar alle waarſchynelykheid wordt, door de afwyking van de gewoone wetten der Spysverteering, in deeze Ziekte, in plaats van welgebonden Chyl, eene groote menigte van ſcherpe Zuikerſtof gebooren, die, in het bloed opgeſlorpt, aldaar eene geweldige prikkeling te wege brengt, waar uit men veele voornaame toevallen deezer Ziekte kan verklaaren: als daar zyn geſtadige Hoofdpyn, een ſnelle Polsſlag, en eene geduurige prikkeling der Nieren; welke eene zo overvloedige afſcheiding van dikke en met zuikerſtoffe overlaadene pis ten gevolge heeft.

Niet weinig wordt dit gevoelen bevestigd, door het gelukkig gevolg, waarmede de Ziekte nu reeds meermaalen met het grootst geluk is beſtreeden, door het opvolgen eener Geneeswyze, gegrond op Aanwyzingen, op de gemelde beſchouwing ſteunende.

Deeze Aanwyzingen zyn: 1°. De geboorte eener zo overvloedige Zuikerſtoffe in de Maag voor te komen. 2°. De natuurlyke werking van dit ingewand te herſtellen, door deszelfs te hevige werking, die in deeze kwaal ſchynt plaats te hebben, te beteugelen. Men voldeed aan deeze Aanwyzingen met het best gevolg, 1°. door de Lyders alleen tot eene dierlyke Diëet te bepaalen, en het gebruik van meelſpyzen, vruchten, en alle verdere voortbrengzels van het Groeijend Ryk, te verbieden. 2°. Door alle zodanige middelen, die het geſchiktst ſcheenen om de verteeringskragt te maatigen, en de Zuikerſtof, die in de Maag mogt gebooren worden, te verſtooren; ten welken einde voornaamelyk dienſtig wierden bevonden de Braakwynſteen, de gewoone Zwavellever, de vlugge loogzoutige Zwavellever, en de verdoovende middelen uit het Groeijend

jend Ryk, als het Heulzap, het Extract van *Hyoscyamus*, &c.

Door het opvolgen van deeze regelen, en wel vooral door zorg te draagen dat 'er niets dan dierlyk voedsel wierd genuttigd, gelukte het de Uitvinders van deeze Geneeswyze, iemand volkomen te herstellen binnen den tyd van vier weeken, niettegenstaande hy reeds zeven maanden lang aan dit ongemak gezukkeld, en alle de gewoone middelen, zonder eenig gevolg, gebruikt had. Zyn water, het geen, in den beginne, in vier en twintig uuren tyds, tot de hoeveelheid van vier en twintig pinten wierd geloosd, en zeer zoet was, verminderde tot anderhalve pint, en was zonder eenig kenteken van Zuiker. Een ander Lyder wierd niet zo volkomen geneezen, wel van zyn Pisvloed, doch niet van de daar door veroorzaakte krachteloosheid, 't geen te wege gebragt wierd door zyne jaaren en andere omstandigheden, die zich daar toevallig byvoegden. Zo ras, intusschen, de Geneesheer *Cleghorn* van Glasgow, en de Liverpoolsche Geneesheeren *Currie* en *Gerard*, het gelukkig gevolg der Geneeswyze van den Heer ROLLO vernamen, stelden zy dezelve ook by hunne Lyders in werking, en wel met het best gevolg, waar door zy de gegrondheid der gemaakte Aanwyzingen, en der daar op gegronde Geneeswyze, ten vollen bevestigden.

De vluchtige Zwavellever, van welken men in de vermelde Geneezingen gebruik maakte, was gevormd door Zwavellever-lucht (*Gas Hepatique*) door zuiveren vluggen Loogzoutigen Geest (*Aqua Ammoniae pura* der *Lond. Apoth.*) te doen gaan, zo lang tot dat 'er geene opslurping meer plaats heeft, en dus het Loogzout volkomen verzadigd is. Bekomende men de hier toe noodige Konstlucht het best door den Geest van Zeezout op fyn gestooten yzerachtigen Zwavellever te gieten. De gift van dit middel is, voor een volwassenen, van drie tot vier druppen, allengskens te vermeerderen, en meermaalen 's daags te herhaalen; hoewel men echter altoos met dit middel omzichtig moet zyn, dewyl het zeer kragtig is.

Op het einde der Verhandeling, in welke de Heeren ROLLO en CRUICKSANK hunne gelukkige ontdekking, om den Pisvloed te geneezen, bekend maaken, deelen zy teffens eenige zeer aanmerkelyke Proeven mede, aangaande de geneezing der Venusziekte door middel van eenige zuu-

zuuren en een middelzout. De Waarneemingen zyn, zeventien van CRUIÇKSANK, twee van *Trwin*, vyf van *Jameson*, en acht van *Wittman*; dus in het geheel twee en dertig. Negentien van deeze Zieken wierden geneezen door middel van Salpeterzuur; vier door *geoxigeneerd* Zoutzuur; drie door het Citroenzuur, en zes door een Middelzout uit Potas en *geoxigeneerd* Zoutzuur. De Zieken waren geplaagd door de gewoone toevallen in een zeer hoogen graad: terwyl de uitwerking der Geneesmiddelen by allen dezelfde was, en hoofdzaakelyk eene vermeerderde werking van alle de vaste deelen des geheelen dierlyken gestels te kennen gaf. Blykens een buitengewoonen dorst, een wit beslagen tong, zeer overvloedige pisloozing, en zeer dik bloed, wanneer 'er eene Aderlaating geschiedde. Ondertusschen genazen de Zieken zonder eenige kwyling hoe genaamd.

Deeze Geneezingen wierden over 't algemeen in veel minder tyd volbragt, dan door middel van Kwik kan geschieden, en zonder eene byzonder ingerichte Leefwyze te vorderen. De goede uitwerking wierd toegeschreeven aan het *Oxigène*, 't geen zich uit deeze zelfstandigheden ontwikkelt, en eene nieuwe werking in het dierlyk gestel daarstelt. Het best van de opgenoemde middelen scheenen te voldoen het Salpeterzuur en het Zout uit *geoxigeneerd* Zeezoutzuur en Potas. Het eerste middel wierd dagelyks ingegeeven tot twee of drie drachmen, gemengd met ongeveer anderhalve vles zuiver water. Het tweede gaf men viermaal 's daags van tien tot zestien greinen. Uitwendig wierd niets gegebruikt, dan melk, water, en eene zeer slappe Loodazyn, om de wonden zuiver te houden. Na verloop van meer dan drie maanden had men nog geenerleye vernieuwing der toevallen vernoomen. Het is zeer te wenschen, dat deeze gelukkige uitkomsten, door verdere welgeslaagde Waarneemingen, nader zullen worden bevestigd.

NA-

NATUURLYKE HISTORIE DER PINGUINS EN MANCHOTS, OF DE VOGELEN ZONDER VLEUGELEN.

(*Volgens* DE BUFFON.)

Een Vogel zonder Vleugelen is buiten twyfel de geringste Vogel, in de Natuur mogelyk; de verbeelding scheidt niet gaarne het denkbeeld van vliegen en den naam van Vogel van elkanderen: niettemin is het vliegen slegts eene hoedanigheid, en geene weezenlyke eigenschap, dewyl 'er Viervoetige Dieren met Vleugelen bestaan, en Vogelen die ze derven: het schynt overzulks, dat men, den Vogelen de Vleugels ontzeggende, spreekt van een Monster, voortgebragt door eene dwaaling of een verzuim der Natuure; maar 't geen ons toeschynt eene verwarring in haare plans, of eene opschorting in haaren loop, te weezen, is, voor haar, orde en voortzetting, en dient om haare oogmerken in al derzelver uitgestrektheid te volvoeren. Gelyk zy het Viervoetig Dier van Pooten berooft, ontzegt zy den Vogel de Vleugels; en, 't geen ten deezen opzigte zeer opmerkenswaardig is, zy schynt eenen aanvang gemaakt te hebben in de Land- en een einde in de Watervogelen, met deeze zelfde gebreklykheid of ontbeering. De Struisvogel is, als 't ware, zonder Vleugels; de Kasuaris des geheel verstooken en veeleer met hair dan met vederen gedekt; en schynen deeze twee groote Vogels, in veele opzigten, aan de Landdieren te naderen; terwyl de *Pinguins* en *Manchots* geschikt schynen om den overgang op te leveren tusschen de Vogelen en de Visschen; in de daad, zy hebben, in plaats van Vleugelen, kleine Wiekjes, die men eer zou zeggen met schubben dan met vederen bedekt te zyn, en hun tot zwemmen dienen (*), met een groot, effen en cylindervormig,

(*) Zy schynen een middelslag van weezens te vormen tusschen den Vogel en den Visch; want de Vederen, bovenal die der Vleugelen, verschillen weinig van Schubben, en die Vleugels, of liever die Wiekjes, moeten aangemerkt worden als zwemvinnen. *Premier Voyage de* COOK, *Tom.* III. *p.* 263. —— De Vleugels deezer Dieren zyn zonder Pluimen, en dienen aan dezelve alleen tot vinnen; meest altoos leeven zy in 't water. DE GENNES, *Voyage au detroit de Magellan*, *Paris* 1693, p. 94. Deeze stompjes dienen hun tot vinnen, als zy zich in 't water bevinden. DAMPIER.

mig, lichaam, aan welks agterste veeleer twee lange riemen dan pooten zyn: de onmogelykheid om op den grond verre voort te komen; de moeilykheid zelve om 'er zich anders dan liggende te onthouden (*); de behoefte, de hebbelykheid, van bykans altoos in Zee te weezen, dit alles schynt tot de leevenswyze der Zeedieren te brengen deeze Vogels van een zo zonderling maakzel, vreemd in het lugtgewest, waar toe zy zich niet kunnen opheffen, en bykans even zeer van de aarde verbannen, en eeniglyk tot het bewoonen der Zee verweezen.

In deezer voege heeft de Natuur, tusschen elk van haare groote Gezinnen, tusschen de Viervoetige Dieren, de Vogelen en Visschen, punten van vereeniging vastgesteld, lynen van verlenging getrokken, door welke alles nadert, alles zich verbindt, en alles zich vasthoudt. De Natuur laat de Vledermuis onder de Vogelen vliegen, terwyl zy den Armadil onder een Schild verbergt. Walvischaartige Dieren werpen zich van den grond, op welken zy gebooren worden, in Zee, om zich te vervoegen by hunne soortgenooten; eindelyk heeft zy Vogels voortgebragt, die in de vlugt veel minder zyn dan de Vliegende Visschen, ook als Visschen leeven. Van deezen aart zyn de twee Geslachten, de *Pinguins* en de *Manchots*, die men egter van elkander te onderscheiden hebbe; gelyk zy in de daad door de Natuur van elkander onderscheiden zyn; niet alleen in maakzel; maar ook door de verschillende lugtstreeken, onder welke men dezelve aantreft.

Men heeft den naam van *Pingouin*, of *Pinguin*, aan alle soorten van deeze beide Gezinnen gegeeven. Men kan by RAY zien (†), hoe groot de verlegenheid was der Vogelbeschryveren, om de eigenschappen, door CLUSIUS gegeeven aan zyn *Pinguin* van *Magellan*, te vereenigen met de characters, die zich opdeeden in de *Pinguins* van 't Noorden. EDWARDS heeft eerst getragt deeze strydigheden overeen te brengen; hy zegt, met reden, dat, wel verre van met WILLUGHBY te gelooven, dat de *Pinguin* van 't Noorden dezelfde is met den *Pinguin* van 't Zuiden, men veel meer reden vindt om ze in twee soorten te onderscheiden;

(*) In de bepaalder beschryving der *Manchots* zullen wy dit ten vollen bevestigd zien.

(†) RAY *Synopsis*, p. 118, 119.

den; daar de laatstgemelde vier vingeren heeft, en de eerstgenoemde zelfs geen zweemzel van een agtervinger, en de vleugels niet bedekt met het geen men vederen kan noemen; terwyl de *Pinguin* van 't Noorden kleine vleugels heeft, met weezenlyke pennen.

By deeze verscheidenheden voegen wy een nog veel weezenlyker, naamlyk, dat in die soort van Vogelen, in 't Noorden, de Bek plat is, aan de zyden gegroefd, en opgewipt; terwyl de Bek, by die in 't Zuiden, rond, scherp en puntig, is. Dus zyn alle *Pinguins* der Reizigeren na het Zuiden *Manchots*, daadlyk onderscheiden van de weezenlyke *Pinguins* in 't Noorden, zo zeer door daadelyke verschillendheden in hun maakzel, als door de onderscheide lugtstreeken, waar in zy zich onthouden.

Wy zullen dit bewyzen door de vergelyking der getuigenissen der Reisbeschryveren, en door het onderzoeken der plaatzen in welke onze *Manchots* onder den naam van *Pinguins* voorkomen. Alle Reizigers na het Zuiden, zints NARBOROUGH, den Admiraal ANSON, den Commandeur BYRON, den Heer DE BOUGAINVILLE, de Heeren COOK en FORSTER, komen overeen met deeze *Manchots* op dezelfde wyze te beschryven, geheel verschillende van de *Pinguins* in 't Noorden (*).

„ Het

(*) De zeldzaamste Vogels, welke men op de *Patagonische kust* aantreft, hebben, in stede van Vleugels, twee soorten van uitwassen, die hun alleen in 't zwemmen kunnen te stade komen; hun Bek is regt, gelyk die der *Albatrossen* (dit duidt een langwerpigen en ronden Bek aan), *Voyage de l'Admiral* ANSON. Tom. I. p. 182. —— De *Pinguin* heeft, in stede van Vleugels, twee platte uitwassen, gelyk de zwemvinnen der Visschen, en tot Pluimadie eene soort van kort dons. — Hy heeft een dikken hals, den kop en bek als een Raave, uitgenomen dat de punt eenigzins na beneden hangt, *Voyage du Capitaine* NARBOROUGH, *dans celui de* COREAL. Tom. II. p. 223. — 'Er is in deeze streeken (op het Eiland *de Lobos del Mar*, in de *Stille Zee*) eene menigte van Vogelen, als de *Boubies*, maar bovenal de *Pinguins*, van welke ik eene verbaazende menigte gezien heb in alle Zeeën in 't Zuiden, op de kusten van het onlangs ontdekte land, en van de *Kaap de Goede Hoop*. De *Pinguin* is een Zeevogel, zo groot als een Eendvogel, hebbende Pooten van het zelfde maakzel, maar een gepunten Bek; zy vliegen niet; veeleer stompjes dan vleugels hebbende, enz. DAMPIER, *Voyage autour du Monde*. Tom. I. p. 126.

„ Het Geslacht der *Pinguins*, (Manchots)" schryft de Heer FORSTER, „ heeft men zeer verkeerdlyk verward „ met dat der *Diomedes Vogelen* (Albatrossen) en met de „ *Phaëtons* (Paille en Queue); schoon de dikte van den „ Bek verschilt, heeft dezelve het zelfde character in „ beide; zynde by alle (rond en gepunt), uitgenomen by „ eenige soorten, waar de punt van den benedensnavel „ geknot is (*); de neusgaten hebben altoos spleetswyze „ openingen; 't welk een nieuw bewys oplevert, dat zy „ van de *Diomedes Vogelen* verschillen (†); alle hebben „ zy Pooten van dezelfde gedaante (drie vingeren van „ vooren, zonder eenig zweemzel van een agtervinger;) „ de vleugels als zwemvinnen uitgespreid door een vlies, „ en bedekt met Pluimen zo digt aan elkander geplaatst, „ dat ze schubben gelyken, en door dit merkteken, als „ mede door de gedaante van den Bek en der Pooten, zyn „ ze onderscheiden van het geslacht der *Alcæ* (de waare „ Pinguins) die buiten staat zyn om te kunnen vliegen; „ niet dewyl zy volstrekt vederen aan de vleugels ont- „ breeken; maar om dat die vederen veel te kort „ zyn (‡)."

Het is, derhalven, de *Manchot*, aan welke men in 't byzonder den naam kan geeven van *Vogel zonder vederen*; en, in de daad, zyne vlerkswyze byhangzels schynen niet alleen met schubben bedekt; maar geheel het lyf is bekleed met een digt dons, 't welk geheel en al het voorkomen heeft van een digtbezette geschooren huid, waar uit kleine schitterende schachtjes komen, die als 't ware een gemaliden kolder vormen, voor het water ondoordringbaar (§).

Niet te min dezelve van naderby beschouwende, ontdekt men in deeze *Pluimpjes*, en zelfs in de schaalen der vlerken, het maakzel van vederen, een schacht en baarden.

(*) Wy zullen, van de onderscheide soorten van *Manchots* vervolgens spreekende, dit nader zien.

(†) De Heer FORSTER is hier kwistig in zyne bewyzen; men behoeft zo veel niet by te brengen, om te toonen, dat een Vogel, zo min gevleugeld, niet tot het geslacht behoore van die een zo wyduitgestrekte vlugt hebben als de *Albatrossen* en *Keerkringvogelen*.

(‡) *Observations de Doct.* FORSTER, p. 186.

(§) FORSTER, als boven.

den (*). Weshalven FEUILLÉE reden heeft om FREZIER te berispen, dewyl deeze zonder eenige maatiging geschreeven hadt, dat de *Manchots* bedekt waren met *een hair volkomen gelyk aan dat der Zeewolven* (†).

In tegendeel is het Lichaam der *Pinguins* van 't Noorden bekleed met weezenlyke vederen, in de daad wel kort, en bovenal zeer kort op de twee Vleugelen; doch die, zonder eenigen twyfel, vederen zyn, geen hair, geen dons, geen schubben.

Zie daar, derhalven, eene wel vastgestelde onderscheiding, en gegrond op weezenlyke onderscheidingen in het uitwendig maakzel van den Bek en der Pluimadie, tusschen de *Manchots*, of de vermeende *Pinguins* van het Zuiden, en de waare *Pinguins* van het Noorden; en teffens dat deeze in de Noordlykste streeken der Zeeën zich onthouden, zonder ooit of zeer zelden onder de gemaatigde Lugtstreek te komen; de *Manchots* vervullen de groote Zeeën in 't Zuiden, en worden gevonden op de meeste Eilanden in die onmeetlyke Zee verspreid; zy onthouden zich, als in een verste wykplaatze, omstreeks die vervaarlyke Yskiompen, die, naa het geheele gewest van de Zuidpool bezet te hebben, zich uitstrekken tot de zestigste en vyftigste graad.

„ Het Lichaam der *Manchots* (‡)," schryft de Heer FORSTER, „ is geheel bezet met langwerpige, digte, „ harde en blinkende, *Pluimen* ... zo digt op elkander „ geplaatst als de schubben der Visschen ... dit bekleed- „ zel

(*) Schoon, in den eersten opslage, de kleine Vleugels deezer Vogelen met schubben bedekt schynen, ontdekt men egter, dezelve met een vergrootglas beschouwende, dat ze bedekt zyn met weezenlyke kleine pluimpjes, in alles gelyk aan groote. *Glanures d'*EDWARDS. Tom. II. Preface, p. 17.

(†) Wy kreegen, op zekeren dag, in een moeras (op *Chili*) gevangen een van die dieren van beiderlei leeven, die men *Pingouins*, of *Pinguins*, noemt, grooter dan een Lam; in stede van met vederen was dit dier met een soort van grys hair bedekt, gelyk aan dat der Zeewolven; de Vleugels hadden veel gelykheids met de Zwemvinnen deezer dieren. Veele Reisbeschryvingen maaken 'er gewag van: want zy zyn zeer veelvuldig in de *Straat van Magellan*. *Voyage a la Mer du Sud, &c. par* FREZIER. Paris 1732, p. 74.

(‡) In 't *Engelsch* leezen wy altoos *Pinguin*, maar het moet altoos door *Manchot* vertaald worden, gelyk het hier boven bygebragte uitwyst.

„ zel is deezen Vogelen noodig, als mede het dikke vet, „ waar mede zy als overſtreeken zyn, om hun in ſtaat „ te ſtellen tot het wederſtaan der koude; want zy ont- „ houden zich ſteeds in Zee, en zyn als 't ware be- „ paald tot de koude ongemaatigde hemelſtreeken; al- „ thans ik heb ze onder de gemaatigde niet aangetrof- „ fen (*)."

Volgens deezen Waarneemer en den beroemden COOK, te midden van het Zuid-ys, waar in zy zyn doorgedrongen, veel verder en met meer ſtoutmoedigheids dan eenig Reiziger vóór hun, vonden zy overal *Manchots*, en wel in zo veel grooter aantal, als de Breedte hooger en de Lugtſtreek yskouder werd (†); tot aan den Zuidpoolkring, op de randen van het vaste Ys (‡), te midden van de dryvende Ysſchotzen (§), op het *Staaten Eiland*,

(*) FORSTER *Obſervations*, p. 181 en 186.

(†) Wy zagen *Pinguins* op 51° 62// Zuider Breedte. COOK *Second Voyage*. Tom. I. p. 96. —— Op 55° 6// Z. B. ontdekten wy veele Walviſchen, *Pinguins* en eenige witte Vogels. *Idem*, p. 99. —— Op 55° 31// Z. B. ontdekten wy eenige *Pinguins*. *Idem*, Tom. IV. p. 5. —— Op 63° 25// ontmoetten wy één *Pinguin*. *Idem ibid*. Tom. I. p. 108.

(‡) De Ysbergen onder den Zuidpoolkring naderende, vernamen wy *Pinguins*. COOK *Second Voyage*, Tom. II. p. 168. Ons bevindende op 55° 51// zagen wy meer *Pinguins* en een *Sneeuwvogel*, die wy aanmerkten als voorloopers van het Ys. *Idem*, p. 79. Op den 24 Jan. ons bevindende op de Breedte van 53° en 56//, en toen wy de Lengte hadden van 39° en 24// zagen wy rondsom ons een groot aantal *Blaauwe Petrellen* en *Pinguins*. *Idem*.

(§) De *Albatrosſen* verlieten ons, gedúúrende onze overvaard te midden van Ys-eilanden, en wy zagen 'er ſlegts één; de *Pintades*, de kleine graauwe Vogels, de Zwaluwen, waren niet meer in zo grooten getale; in tegendeel begonnen de *Pinguins* zich te vertoonen; want op dien dag zagen wy 'er twee... veele Walviſchen vertoonden zich tusſchen de Ysſchotzen, en verlevendigden eenigzins deeze droeve oorden; wy voeren niet minder dan achttien Ys-eilanden voorby, en zagen op nieuw *Pinguins*. COOK *Second Voyage*, p. 94. —— Op den 28 Jan. 1775 was de Zee bezet met groote en kleine Ysſchotzen; verſcheide *Pinguins*, *Sneeuwvogelen* en eenige Walviſchen, deeden zich op. *Idem*, Tom. IV. p. 100. De waargenomene Breedte was 8 4//, en de Lengte 29° 23//. —— Op 66° zagen wy veele *Pin-*

land (*), op *Sandwich Eiland*, woeste oorden, zonder groente, begraaven onder eeuwigduurende Sneeuw, zagen zy *Pinguins*, met eenige *Petrellen*, deeze oorden bewoonen, ontoeganglyk geworden voor alle andere soorten van Dieren, en waar deeze Vogels alleen schynen overgebleeven, terwyl de leevende Natuur voorts haar graf vindt in oorden van welke men met PLINIUS mag zeggen: *Pars mundi damnata a rerum natura, æterna mersa caligine.*

Wanneer de Ysschotzen, op welken de *Manchots* gezeten zyn, beginnen te dryven, reizen zy met dezelve voort, en worden op onmeetelyke afstanden van alle landen weggevoerd (†). „Wy zagen," schryft COOK, „op den top van een Ys-eiland, 't welk ons voorby dreef, zes en tachtig *Pinguins* (Manchots); dit Ys-eiland hadt omtrent een halve myl in den omtrek, was honderd voeten en meer hoog; want het ontnam ons den wind voor eenige minuuten, zo dat de Zeilen vlak vielen. De kant, waar op die Vogelen zaten, verhief zich hangende over de Zee (‡)." Waar uit die groote Zeereiziger besluit, en met rede, dat het ontmoeten van *Manchots* op Zee geen vast teken is, gelyk men wel gedagt heeft, van nabyheid des lands, als het niet is in streeken waar men geen dryvend Ys vindt.

Ook blykt het, dat deeze Vogels zwemmende zeer verre kunnen komen, en de nagten zo wel als de dagen op Zee doorbrengen (§). Het water voegt meer dan het land

Pinguins op de Ys-eilanden. *Idem ibid.* p. 145. Eene groote menigte *Pinguins*, gezeten op Ysschotzen, dreeven ons voorby op 61° *Z. B.* en 31° Lengte. COOK *idem*, Tom. I. p. 114.

(*) COOK *Second Voyage*, Tom. IV. p. 58. FORSTER. *Ibid.* p. 57. De Koude was zeer nypende, en de beide Eilanden waren met Sneeuw en Ys bedekt; men zag 'er boom noch struik; wy vernamen 'er geen leevend weezen, behalven de *Nigauds* en *Pinguins*; laatstgemelde Vogels waren 'er in zo grooten getale, dat zy een korst op de rots scheenen te maaken. *Troisieme Voyage de* COOK, p. 82.

(†) Men vindt *Pinguins*, *Petrellen* en *Albatrossen*, op den afstand van zes of zeven mylen te midden van de *Zuidzee*. FORSTER *Observations*, p. 192.

(‡) *Second Voyage*, p. 110.

(§) Wy zagen drie Eenden van *Port-Egmond*; 's avonds, en her-

land aan hunne natuur en hun maakzel; aan land is hun tred log en langzaam; om voort te komen en zich overeinde te houden, op hunne korte pooten, geheel achter aan het lyf geplaatst, moeten zy het zwaare lyf met hals en kop in een rechtſtandigen ſtand brengen; in die houding, gelyk NARBOROUGH het niet onaartig uitdrukt, *zou men ze van verre voor kleine kinderen met witte voorſchootjes aanzien* (*).

Maar zo log en onbekwaam deeze Vogels op 't land zyn, zo leevendig en vaardig betoonen zy zich in 't water. „ Zy duiken," ſchryft FORSTER, „ en blyven langen tyd onder 't water, en, wanneer zy boven komen, verheffen zy zich in een rechte lyn boven de oppervlakte des waters, met eene zo verbaazende ſnelheid, dat het moeilyk valt ze te ſchieten." Behalven dit is het ſoort van ſchild, de ſchitterende en als geſchalide huid, waar mede zy bekleed zyn, niet zelden beſtand tegen een ſchot (†).

herhaalde keeren des nagts, hoorden wy *Pinguins*; wy bevonden ons toen op 49° 53′′ Zuider Breedte, en 63° 39′′ Lengte. *Idem ibid.* p. 134. —— Een *Pinguin*, die van dezelfde ſoort ſcheen met die wy reeds digt by het Ys gevonden hadden, plaatſte zich 's morgens in het ſcheepswant; maar die Vogels hadden ons reeds zo menigmaal bedroogen, dat wy ze niet meer dan eenige andere, op deeze Breedten, konden aanzien voor zekere tekens van nabyheid aan Land. COOK *Second Voyage*, Tom. I. p. 137.

(*) *Relation du Voyage du Capitaine* NARBOROUGH, *dans celui de* CORéAL. Zy gaan recht overeinde, laaten hunne kleine zwemwieken hangen, even of het armen waren, derwyze, dat men ze van verre voor Pygmeen zou neemen. DAMPIER.

(†) Wy wondden 'er één, en deezen Vogel van naderby vervolgende, ſchooten wy 'er meer dan tien maalen op met hagel, en, ſchoon binnen ſchot, moesten wy 'er een kogel op zetten. FORSTER. COOK's *Second Voyage*, Tom. I. p. 106.

(Het Vervolg en Slot hier na.)

PROE-

PROEVE MET DE PARACHUTE, GENOMEN TE PARYS, DOOR DEN BURGER GARNERIN.

De *Parachute* is een Inftrument, gefchikt om zich van eene groote hoogte te kunnen laaten vallen, zonder zich te bezeeren. 'Er zyn zekerlyk gevallen, in welke zulke werktuigen van grooten dienst kunnen zyn, by voorbeeld, in het beklimmen van hooge fteiltes; in geval van brand, wanneer de bewooners der hoogfte verdiepingen niet, dan door de venfters, kunnen ontkomen, enz. Dan inzonderheid is dit werktuig door den beroemden Luchtreiziger BLANCHARD uitgedagt, om, zo 'er eens een ramp aan een Luchtbol komt, door middel van zodanig een werktuig veilig naar beneden te kunnen daalen. Te *Ryssel* nam hy de eerfte proeve van zodanige werktuigen in 't klein, en liet daar mede Honden en andere Dieren onbefchadigd naar beneden. Zelve nam hy, eenige jaaren laater, daar ook eene proef van, in eene Luchtreize te *Bazel*, die echter geenzins naar genoegen flaagde, dewyl hy het ongeluk had van met eene vry aanmerkelyke fnelheid in 't geboomte te vallen, en een been te breeken.

Zo veel wy weeten, heeft niemand na dien tyd de proef met de *Parachute* gewaagd, tot op den 22 van Wynmaand des voorigen jaars (1797), op welken dag deeze verfchrikkelyke proefneeming door den Burger GARNERIN, met het gelukkigst gevolg, in den Tuin van *Mousseaux* volbragt wierd.

Niettegenftaande de onderneeming van dien moedigen Luchtreiziger byna zou mislukt zyn, door verfchillende toevallen, en eenige rampen die zyne werktuigen getroffen hadden, ging hy nochtans 's avonds ten half zes in de hoogte. Tusfchen den Luchtbol en het Bootje zag men de *Parachute*, half te zamengeplooid, en dus als eene foort van tent boven den Reiziger vertoonende. De wind, die geduurende den geheelen dag zeer fterk geweest was, ging tegen dien tyd, het geen zeer gelukkig was, leggen, en de Bol wierd langzaam naar het Noorden gedreeven, over de vlakte van *Mousseaux*. Alle Aanfchouwers volgden met greetige oogen het voortdryvend werktuig, en met die onoverwinnelyke aandoening van vrees en verbaasdheid, waarmede men altoos een Luchtreizi-

ger in de hoogte ziet ryzen. Reeds was hy tot eene aanmerkelyke hoogte gekomen, toen zich eensklaps het Bootje met de *Parachute* van den Luchtbol scheidde; die oogenblikkelyk borst, zich ledigde, en naar beneden daalde. Doch op het zelfde oogenblik ontspande zich de geheele oppervlakte der *Parachute*, dewyl de zwaarte van het Bootje, van deszelfs ballast, en van den Luchtreiziger, haar naar beneden trok. In het eerst daalde het werktuig langzaam en rechtstandig naar beneden; doch ras bespeurde men in hetzelve eene slingering en draaijing, die van tyd tot tyd toenam, eveneens gelyk men een blad ziet wapperen, 't geen van een hoogen boom naar beneden valt. Met reden vreesden de omstanders, dat het toeneemen van dit verschynzel de Boot zodanig zou kunnen doen slingeren, dat mogelyk de Luchtreiziger het daar in niet zou kunnen houden, maar als een keisteen naar beneden komen tuimelen, het geen de harten der Aanschouwers als door schrik deed beklemmen. Doch men kwam vry met de vreeze. De Reiziger daalde zonder toevallen naar beneden, en stapte eerlang uit de Boot, zonder eenigerlei onaangenaam toeval ondergaan te hebben. Straks wierd hy als verdrongen door den toevloed van ontelbaare Aanschouwers, die hem, met de uitbundigste tekenen van vreugde, naar den Tuin van *Mousseaux*, als in triumph, te rugge bragten.

Zie daar de uitkomst deezer stoute proeve, aangaande welke wy nu nog eenige, zo wy meenen, belangryke aanmerkingen zullen mededeelen. De *Parachute* van GARNERIN was een werktuig van linnen; toen het geheel ontspannen was, vyf en twintig voeten middellyns bezittende: toen de Konstenaar daar gebruik van begon te maaken, was hy tot eene hoogte van achttien honderd voeten gestegen. In zyn Bootje had hy, op het oogenblik van zyn vrywilligen val, vyf en zeventig ponden ballast, die hy, zo hy zeide, zou hebben uitgeworpen, indien hy niet gevreesd had eenige zyner toekykers te zullen kwetzen. Wy gelooven dat zulks zeer onvoorzichtig zou geweest zyn, en ligtelyk de akeligste toevallen had kunnen veroorzaaken. Zyn gevaar ontstond immers niet uit de snelheid des vals; maar alleen in het slingeren van het Bootje, waar door hy, zo hy 'er al niet was uitgegooid, ligt tegen de boomen of muuren had kunnen verpletterd worden. Naarmaate hy nu zyn tegenwigt in de Boot had verminderd, in dezelfde reden

zou

zou het geweld en het gevaar der ſlingeringen vermeerderd zyn; ja ligt zou daar door de geheele *Parachute* onderstboven zyn gekeerd, 't geen hem op het aardryk zou hebben doen vallen als een ſteen.

Gemakkelyk zal men begrypen, wat ſteeds by eene *Parachute* plaats moet hebben, wanneer men in aanmerking neemt, dat de tegenſtand der lucht en de zwaartekragt de beide tegenſtrydige kragten zyn, die op zodanig een werktuig werken. Van deeze werkt de zwaartekragt eveneens of het geheele gewigt vereenigd was in het middelpunt van zwaarte; terwyl de tegenſtand werkt eveneens als of de geheele ſtoffelykheid van het uitſpanzel vereenigd was in een ander punt, niet verre verwyderd van het middelpunt van zwaarte, van het linnen bekleedzel der *Parachute*, en merkelyk in plaats verſchillend van het algemeen middelbaar zwaartepunt des geheelen zamenſtels. Men kan dus de *Parachute* begrypen eveneens als in de lucht opgehangen, in het middelpunt van tegenſtand.

Zo, derhalven, het middelpunt van zwaarte niet verre beneden het middelpunt van tegenſtand is in de *Parachute*, moet dit werktuig noodwendig onderhevig zyn aan ſlingeringen, die in ſnelheid en uitgebreidheid zullen toeneemen, naarmaate die punten elkander meerder naderen; zo dat, wanneer zy zich ten naasten by in een punt vereenigen, de minſte beweeging de *Parachute* niet alleen zal doen waggelen, maar zelfs geheel onderstboven keeren. Zy, derhalven, die zich van dit werktuig willen bedienen, moeten het zwaartepunt zo veel hun mogelyk is verlaagen, door eene groote tusſchenruimte te laaten tusſchen het werktuig en het Bootje, of, 't geen nog beter is, door het tegenwigt, 't geen anders in het Schuitje wordt geplaatst, buiten hetzelve aanmerkelyk laager te doen hangen aan een touw, waar door het algemeen zwaartepunt zodanig zal kunnen verlaagd worden, dat men thans voor het nadeel der ſlingeringen in 't geheel niet meer zal hebben te vreezen. Op deeze wyze zullen de Luchtreizigers met een volkomen vertrouwen op de goede werking van dit werktuig ſtaat kunnen maaken; terwyl wy vastſtellen, dat zy nooit eene Luchtreize behoorden te onderneemen, zonder van dit heilzaam werktuig gebruik te maaken.

VERSCHEIDE WEETENSWAARDIGE BYZONDERHEDEN, BETREFFENDE DE GEWOONTEN EN ZEDEN DER NOORDER INDIAANEN, AAN DE OEVERS VAN HUDSON'S BAAY. Getrokken uit Mr. HEARNE's *Journey from Prince of Wales' Fort, on Hudson's Bay, to the Northern Ocean*.

(*Vervolg en Slot van bl.* 75.)

By de *Noorder Indiaanen* worden de jonge Dogters altoos als zy nog Kinderen zyn, doch nimmer aan Perfoonen haar in jaaren gelyk, uitgetrouwd. Deeze handelwyze is eene verftandige inrigting by lieden in hunne omftandigheid, waar het beftaan eens Huisgezins geheel afhangt van de bekwaamheid en het vlytbetoon eens enkelen Mans. Kinderen, zo als zy te regt aanmerken, zyn zo ligt veranderlyk in aart en geftelteniffe, dat het onmogelyk is, uit iemands bedryven in zyne vroege jeugd te oordeelen, welke bekwaamheden hy zal bezitten als hy tot ryper jaaren komt. Te deezer oorzaake worden de jonge Dogters, wat de jaaren betreft, dikwyls zo weinig geëvenredigd uitgehuwelykt, dat het geene vreemdigheid altoos is, een Man van vyf en dertig of veertig jaaren Meisjes te zien neemen van tien of twaalf jaaren, en zomtyds nog jonger.

Op den ouderdom van acht of negen jaaren, worden de jonge Dogters, door eene Gewoonte die als eene Wet geworden is, wederhouden van zich in vermaaken te mengen met Kinderen van de andere Sexe. Zy worden, 't zy ze t'huis in de tenten zitten, 't zy ze reizen, bewaakt en opgepast met zulk een onafllaatend toevoorzigt, als niet kan overtroffen worden door de ftrengfte tugt op een Kostfchool by befchaafde Volken. —— Gewoonte egter en het beftendig voorbeeld maaken zulk een ongewoon bedwang en bepaaling ligt, voor Kinderen zelfs, wier jonge jaaren beter gefchikt fchynen om deel te neemen in onfchuldige en woelige vermaaken, dan opgefloten te zitten aan de zyde van oude Vrouwen, onophoudelyk bezig met het bereiden van Vellen, het verbeteren en verftellen der fchoenen en kleederen, en het doen van ander huiswerk.

Niet-

Niettegenstaande dit ongemeen bedwang, waar in de jonge Meisjes leeven, is het gedrag hunner Ouderen geenzins eenpaarig of bestaanbaar met dit plan; dewyl zy in hunne gesprekken zich niet bedwingen, maar in het byweezen hunner Dogteren, ja zelfs tot dezelve, over de minst kiesche onderwerpen spreeken. Dewyl derzelver ooren aan het hooren van zulk eene taal, van jongs af, gewoon zyn, heeft zulks op haar geenzins dezelfde uitwerking, als die taal zou hebben op jonge Dogters, in een beschaafd Land gebooren en opgevoed, waar men alle voorzorgen draagt, om voor te komen, dat de zeden der jonge Dogteren niet bedorven worden door onhebbelyke praat. De *Zuider Indiaanen* betoonen zich nog minder kiesch in hunne gesprekken, ten byweezen hunner Kinderen.

Echtscheidingen zyn zeer algemeen onder de *Noorder Indiaanen*, zomtyds voortspruitende uit ongebondenheid, doch dikwyler uit 't geen zy gebrek aan bekwaamheden heeten, of slegt gedrag. Dit geschiedt, in een en ander geval, in niets minder of meer dan in een goeden dragt slaagen, het uitzetten uit de deur, onder het zeggen, dat zy na haar Boel, na haare Ouders of Vrienden, kan heenen loopen; uitdrukkingen, geschikt naar het geval des misdryfs.

'T Is eene gunstige schikking der Voorzienigheid, dat dit Volk minder vrugtbaar is dan de Bewoonders van beschaafde Landen. Het is zeer zeldzaam dat eene Vrouw meer dan vyf of zes Kinderen krygt. De Kinderen komen altoos met zulk een tusschenruimte van tyd ter wereld, dat de jongste doorgaans twee of drie jaaren oud is eer het ander verschynt. —— Zy gebruiken geen wiegen, gelyk de *Zuider Indiaanen*. Alleen steeken zy een lap van mosch tusschen de beentjes, draagen ze op den rug, tot dat zy in staat zyn om te wandelen. Schoon dus hunne handelwyze, ten opzigte van jonge Kinderen, in dit opzigt, de ongeschiktste en verkeerdste is, vindt men 'er weinigen onder die mismaakt zyn, en geen onder de vyftig die kromme beenen heeft.

'Er zyn zekere tyden, op welken zy nimmer toelaaten dat de Vrouwen met de Mannen in dezelfde tent woonen. Op zulke tyden zyn zy verpligt een klein verblyf voor zich zelve te maaken, op eenigen afstand van de andere Tenten. Naardemaal dit een algemeen gebruik is

is onder alle de Stammen, is het ook een ftreek der Vrouwen, wanneer zy eenig gefchil hebben met haare Mannen, des gebruik te maaken als eene verfchooning voor eene afzondering voor zekeren tyd; wanneer zy, zonder des eenige pligtpleeging te maaken, ('t welk haare beftendige wyze van doen is in zulke gelegenheden,) ter zyde van de tent, waar zy zitten, uitkruipen; want, op zulke tyden, is het haar niet geoorlofd den gewoonen uitgang te gebruiken. —— Die gewoonte is onder de Vrouwen zo algemeen, dat ik dikwyls waarnam, dat eenige deezer Vrouwen de Tenten verlieten voor vier of vyf dagen, en dit fpel drie of viermaalen in ééne maand herhaalden; terwyl de Mannen het bedrog niet vermoedden, of, zulk een vermoeden hebbende, de kieschheid hadden, om de zaak niet te onderzoeken. Ik weet, dat MATONABBEE's fchoone Vrouw, die hem in May 1771 ontliep, op deeze *Thun-nardy* wyze, (gelyk zy het noemen,) dat is afgezonderde wyze, onder dit voorwendzel, verfcheide weeken leefde; doch, ten blyke dat hy eenig kwaad vermoeden hadt, werd zy zorgvuldig bewaakt, om in haar gezelfchap geen ander Man toe te laaten.

By deeze Vrouwlyke omftandigheden heerscht onder de *Noord-Americaanen* een optekenenswaardig bygeloof. Als dan mogen de Vrouwen nooit op het ys van rivieren of meiren komen, of naby aan die ftreeken, waar de Mannen Bevers jaagen, of hunne Vischnetten uitzetten; vreezende dat dit de vangst zou ftooren en benadeelen. Zy mogen als dan ook niet eeten van den kop van eenig dier, en zelfs niet wandelen over een plek gronds, waar over onlangs de kop van eenig dier gedraagen of gefleept is. —— Zich fchuldig te maaken aan de overtreeding van een deezer Volksgebruiken, wordt voor eene zaak van het uiterst aanbelang gehouden; dewyl zy voor vast gelooven, dat dit het middel zou weezen, om den Jaager te beletten, in volgende Jachttochten een voordeelige vangst te hebben.

Dit armoedig Volk bewoont een zo weinig bewoonbaar gedeelte van den Aardbodem, dat zy, door mangel aan brandftoffe, menigmaal genoodzaakt zyn, alles raauw te eeten, bovenal in het Zomerfaifoen. Maar vroegtydige gewoonte, en veelvuldige noodzaaklykheid, maakt dit by hun zo gewoon, dat zy, wel verre van des eenig ongemak te voelen, of 'er den minften wederzin in te hebben, het dik-

dikwyls uit loutere verkiezing doen, bovenal in het eeten van visch; zelfs dan, wanneer zy zo genaamd ze toebereiden, zyn de Visschen zelden doorwarmd. —— Te meermaalen was ik een van de party, die rondsom een versch gedood Rendier zat, en mededeed in het schoon afkluiven der beenen, wanneer my het meest raauwe vleesch zeer goed smaakte; en, hoe vreemd het moge klinken, moet ik het zelfde zeggen van half raauwe visch. Zelf heden ten dage geef ik de voorkeuze aan Salm, enz. wanneer dezelve niet warm aan 't been is.

De verregaande armoede deezer *Indiaanen*, over 't algemeen, laat niet toe, dat zy koperen Ketels van de Compagnie koopen; weshalven zy zich steeds in de noodzaaklykheid bevinden om hunne oorspronglyke wyze van kooken te volgen, welke bestaat in hunne spyzen gereed te maaken in groote Vaten van boom-bast gemaakt. Naardemaal deeze Vaten niet tegen het vuur bestand zyn, maaken de *Indiaanen*, om dit gebrek te gemoet te komen, steenen gloeiend heet, werpen die in 't water, om 't zelve te doen kooken, 't welk van korten duur is; dan, door het steeds bywerpen van versch gloeiende steenen, kunnen zy het kooken, zo lang het noodig is, aan den gang houden. — Deeze wyze van kooken gaat met een zeer groot gebrek gepaard: de spyze, op die manier bereid, is vol zand; want de steenen, in dier voege heet gemaakt, en dan in 't water gedompeld, staan niet alleen bloot om in stukken te schilferen; maar veele zyn van zo broos eene zelfstandigheid, dat ze, in de ketel gedaan, tot gruis verkruimelen, en de ketel met gruis vervullen, welk gruis zich met de spyze vermengt.

Zeer uitgebreid is de Landstreeke door de *Noorder Indiaanen* bewoond, zich uitstrekkende van den 59 tot den 68 Graad Noorder Breedte, en van het Oosten tot het Westen is dezelve meer dan 500 Mylen breed. Ten Zuiden wordt die Landstreek bepaald door de *Churchill-Rivier*, ten Westen door de *Athapuscow-Indiaanen*, ten Noorden door de *Dog-ribbed-* en *Copper-Indiaanen*, en ten Oosten door *Hudson's Baay*.

Het land, door deeze geheele uitgestrektheid heen, is naauwlyks iets anders dan een groote klomp rots en steenen; op de meeste plaatzen zeer oneffen, 't geen, in 't Westlykst gedeelte, onder het houtgewas meest plaats vindt. De grond, wel is waar, is, op de meeste plaatzen, met een dun soort van mosch bedekt, doormengd met de wor-

wortels van de *Weesa-ca-pucca*, en eenige andere weinig beduidende gewasſen en kruiden; doch, over 't algemeen, is 'er een volſlaagen gebrek aan grond, in ſtaat om iets voort te brengen, dan 't geen byzonder eigen is aan deeze Land- en Lugtſtreeke.

OPMERKLYKE GEVALLEN EN FORTUINMAAKING VAN DEN LONDENSCHEN BOEKVERKOOPER JAMES LACKINGTON.

(Medegedeeld door den Heer REINIER ARRENBERG, te *Rotterdam*.)

Onder de voorbeelden van menſchen, die van eene lage geboorte en armoedigen toeſtand, door naarſtigheid, aanhoudenden arbeid en zuinigheid, tot een beteren ſtaat zyn gekomen en een groot fortuin gemaakt hebben, mag met recht geteld worden de vermaarde Engelſche Boekverkooper JAMES LACKINGTON.

Dees zonderlinge man, die gehouden word de grootſte boekwinkel te hebben, die 'er in *Londen* en mooglyk ergens in de wereld te vinden is, gaf in den jare 1792 een verhaal uit van zyne lotgevallen, onder den tytel van *Gedenkſchriften der eerſte vyftig levensjaren van* JAMES LACKINGTON, *tans Boekverkooper in de Chiswelſtraat te Londen*. Voor dat boek heeft hy zyn pourtret geplaatst, en daar onder geſchreven: *voor weinig jaren begon ik myne zaken met vyf ponden, en nu verkoop ik honderd duizend boeken in een jaar*.

Van zyne geboorte en opvoeding geeft hy het volgend berigt:

„ Ik werd geboren te *Wellington* in *Somerſetshire*, den „ 31 Augustus 1746. Myn vader, GEORGE LACKINGTON, was „ een ſchoenmakers knegt, die, tegen het genoegen van myn „ grootvader, getrouwd was met myne moeder, wier eigen „ naam was JOHANNA TROTT. Zy was de dogter van een ar- „ men wever in *Wellington*, een goed eerlyk man, wiens „ einde opmerklyk doch ongelukkig was; hy werd op den „ weg, tusſchen *Taunton* en *Wellington*, in eene ſloot, verdron- „ ken gevonden, en dewyl zyn aangezigt maar even met het „ water bedekt was, giste men, dat hy dronken moest geweest „ zyn. Dit gebeurde eenige jaren vóór het huwelyk van myn „ vader en moeder.

„ Myn grootvader, GEORGE LACKINGTON, is een welgeſtelde „ boer geweest te *Langford*, een dorp twee mylen van *Wel-* „ *lington*: doch myn vaders moeder geſtorven zynde, toen „ myn

„ myn vader maar dertien jaren oud was, besteldc myn groot-
„ vader, die nog twee dogters had, myn vader by een Mr.
„ HORDLY, een meester schoenmaker in *Wellington*, met oog-
„ merk, om, als hy zyn ambagt geleerd had, hem in een winkel
„ te zetten; doch myn vader, twee jaren als knegt gewerkt heb-
„ bende, vond goed een gemeen mensch te trouwen, die
„ geen duit in de wereld had, en de kost won met spinnen
„ van wolle kloenen. Uit dat huwelyk was ik de eerstgebo-
„ ren, de hoop van de familie, en kwam ter wereld in myn
„ grootmoeders TROTT's arme hutje, welke goede oude vrouw
„ my in stilte, buiten weten van myn vader, die, volgens
„ zyn voorouderlyken Godsdienst, een Quaker was, naar de
„ kerk bragt om gedoopt te worden.

„ In het jaar 1750, toen myn vader reeds drie of vier kin-
„ deren had, en myn grootvader zag, dat myne moeder zulk
„ eene brave vrouw was, trok hy zyn misnoegen tegen haar
„ in, en gaf aan myn vader geld om een winkel op te zetten;
„ doch juist dit, het welk, in de daad, een groot geluk voor
„ hem en zyn huisgezin zou geweest zyn, werd voor bei-
„ den het grootste ongeluk; want zoo dra myn vader zich in
„ betere omstandigheden bevond, geraakte hy aan 't drinken,
„ waardoor zyne zaken verliepen, zoo dat hy, na vele ver-
„ geefsche pogingen van myn grootvader, om hem staande te
„ houden, door zyn zwaar huisgezin, maar nog meer door
„ zyne gestadige dronkenschap, tot zyn vorigen staat van
„ schoenmakers knegt verviel: hy was zoodanig aan den drank
„ verslaafd, dat noch de tranen van een vader, noch die van
„ eene vrouwe, hem 'er van konden afbrengen; zoo dat ik
„ of myne broeders en zusters geene reden hebben om hem
„ in nagedagtenis te houden, of met genoegen aan hem te
„ denken; maar aan myne moeder zyn wy alles verschuldigd.
„ Nimmer heb ik eene vrouw gekend, of 'er van gehoord, die
„ zoo bekrompen leefde en zoo hard werkte als zy, om hare
„ elf kinderen op te voeden. Wanneer zy zwanger was, zat
„ zy nog een uur vóór hare verlossing, en zelf wanneer men
„ reeds om de vroedvrouw gezonden had, aan haar spinne-
„ wiel.

„ Uit liefde voor hare kinderen, onthieldt zy zich van allen
„ drank, water uitgezonderd; haar voedsel was meestal brood,
„ aardappelen, kool en kroten, en haren kinderen gaf zy nog
„ het beste, maar egter niet ryklyk, gelyk men wel denken
„ kan.

„ Wanneer ik nog herdenk de hooggaande zorg en moeite,
„ die deze waardige vrouw, met hare onnoozele kinderen,
„ heeft uitgestaan, zou ik byna den man en vader verwenschen,
„ die hen in zulk een beklaaglyken staat van rampen en elen-
„ de gebragt heeft, en het is nog droeviger 'er by te moeten
„ voegen, dat hy, door zyne gestadige dronkenschap, zyne

„ da-

„ dagen niet ter helft gebragt heeft, en dat hy reeds vóór „ twintig jaren gestorven is, zonder door zyne eigen kinderen „ betreurd te worden; ja dat meer is, terwyl de natuur tra„ nen op zyn graf deed storten, hadden wy reden om dank„ baar te wezen, dat de oorzaak van onze armoede en ellen„ de uit den weg was. Leest dit, onmenschelyke ouders, en „ beeft 'er van!

„ Ik was de oudste, en dewyl myn vader, in de eerste ja„ ren, een naarstig werkman was, had ik het, in sommige „ dingen, beter dan myne broeders en zusters: ik ging twee „ of drie jaren lang in een kinderschool, by eene oude vrouw, „ en ik herinner my nog hoe trotsch ik was, wanneer ik ver„ scheiden oude juffrouwen de oogen zag opheffen en de „ handen ineen slaan, als zy my verscheiden kapittels uit het „ Nieuwe Testament, uit myn hoofd, hoorden opzeggen, en „ daar uit besluiten, dat ik een wonder van verstand moest „ wezen. Dan myn letterkundige loop was ras ten einde; „ want myne moeder werd zoo arm, dat zy de magtige som „ van twee stuivers 's weeks, voor myn schoolgeld, niet konde „ opbrengen, boven en behalven dat ik, als kindermeid, „ verscheiden van myne broeders en zusters moest oppassen; „ het gevolg hier van was, dat ik, in plaats van te leeren „ lezen, alles vergat, het geen ik geleerd had. Ondertusschen „ werd myn grootste vermaak om in alle pluggestukken van de „ jeugd den baas te wezen, en welhaast was ik het hoofd en „ voorganger van al de jongens in de buurt. Indien 'er eene „ oude vrouw een lantaarn uit de hand geschopt, en 'er een „ venster of deur toegespykerd was, had ik 'er altyd den „ naam van, offchoon ik het in waarheid niet gedaan had.

„ Ik was tien jaren oud, toen 'er een man by ons langs de „ straat begon te roepen: *appeltaartjes te koop!* en in die „ manier van roepen en verkoopen van taartjes had ik zulk „ een behagen, dat ik het meende beter te zullen kunnen „ doen dan hy. Ik deelde die gedagten mede aan een bakker in „ onze buurt, en die man vatte zulke goede gedagten op van „ myne bekwaamheid om met taartjes te loopen, dat hy aan „ myn vader verzogt om my by hem te besteden. Myne ma„ nier om langs straat te roepen, en de bekwaamheid die ik „ in het verkoopen had, bragt my welhaast in de gunst van „ al de klanten die gewoon waren halve stuivers taartjes en „ poddingtjes te koopen, zoo dat de bakker, eenige weken „ daar na, met zyne broodbakkery uitscheidde. Ik bleef by „ hem twaalf of vyftien maanden, in welken tyd ik zoo veel „ taartjes, poddingtjes en kaakjes verkogt, dat hy dikwils, in „ myn bywezen, aan zyne vrienden verhaalde, dat hy daar „ door uit de bekommerlyke omstandigheden, waar in hy zich „ bevond, toen ik by hem kwam, gered was geworden.

„ Gedurende den tyd, dat ik by den bakker woonde, kwa-

„ men

„ men 'er dagglyks klagten over my, wegens het bedryven
„ van allerlei kinderlyke ondeugendheden, als het gooijen met
„ sneeuwballen en het smyten van slangetjes en klappers in de
„ huizen: hier by kwam, dat ik, op zekeren dag, myn mees-
„ ters kind, dat omtrent vier jaren oud was, in een hand-
„ wagentje trekkende, onderstboven reed. Voor de gevol-
„ gen hier van vreezende, vlugtte ik uit myn meesters huis,
„ en, dewyl het avond was, ging ik naar een glazemakers win-
„ kel, en my daar van eene party stukken glas voorzien heb-
„ bende, voorzag ik daar mede myne zakken en die van my-
„ ne makkers, en toen naar verscheiden huizen gaande, smeten
„ wy die stukken tegen de vensters, terwyl wy het gelyklyk,
„ met handen vol, op straat smeten, het welk zulk een ge-
„ raas maakte, dat een ieder 'er van verschrikt was, en niet
„ anders dagt, of alle zyne glazen waren in duizend stukken
„ geslagen. Dit stukje en het om ver ryden van myn meesters
„ kind maakten de oude wyven zoodanig tegen my gaande,
„ dat ik niet weder naar myn meesters huis begeerde terug
„ te keeren; doch, niet wetende wat anders te doen, ging ik
„ naar huis by myn vader, die my, gelyk men wel denken
„ kan, niet ledig wilde laten loopen, en my, derhalven, by
„ hem op den driestal zette, om zyn ambagt te leeren, het
„ welk ik verscheiden jaren agter elkanderen deed; werkende
„ als hy werkte; doch als hy *schoenmakers maandag* hield, was
„ ik op straat met de jongens bezig in het vegten, knuppelslaan
„ en worstelen."

Na dat LACKINGTON, eenigen tyd, by zyn vader, het schoenmaken geleerd had, kreeg hy in 't hoofd, om van zyne bekwaamheid, die hy door het omloopen met taartjes gekregen had, een ander gebruik te maken, te weten, om, op de marktdagen, voor en na kersmis, almanachen te verkoopen, en hier in slaagde hy zoo wel, dat hy 'er door in den haat van alle de omloopers geraakte.

Veertien jaren oud zynde, ging hy met zyn vader naar *Taunton*, eene plaats zeven mylen van *Wellington* gelegen, om aldaar als knegts te werken; dan, 'er veertien dagen geweest zynde, keerde de vader naar zyne woonplaats terug; doch de meester, behagen in den zoon hebbende, wilde hem hy zich houden, waar toe hy willig was, en zich, met toestemming van zyn vader, voor zeven jaren by hem verbond.

Gedurende zyn verblyf in die plaats, geraakte hy onder de Methodisten, werd ongemeen vroom, leerde lezen en ook naderhand schryven: vervolgens begaf hy zich naar *Bristol*, daar hy in het laatst van 1770 trouwde met eene NANCY SMITH, met welke hy sedert zeven jaren verkeerd had. Daags na dat zy getrouwd waren, hunne zakken uithalende, om te zien wat zy te samen gebragt hadden, bevonden zy, met hun beiden, na de onkosten van den vorigen dag, niet meer overgehouden

te hebben, dan *eene halve stuiver.* Zy gingen te samen by iemand inwonen, doch hadden het zeer armoedig, dewyl hy niet meer dan negen Engelsche schellingen in eene week konde winnen. Niettemin leefden zy zoo zuinig, dat hy, na verloop van eenigen tyd, een schuld van veertig schellingen, die hy vóór zyn trouwen gemaakt had, met vyf schellingen te gelyk, en dus in agt reizen, had afgelost: maar naauwlyks had hy de laatste vyf schellingen betaald, of zy werden beiden zoo ziek, dat zy het bed moesten houden. Zy hadden evenwel nog een beursje, waar in twee schellingen, negen stuivers en eene halve kroon waren; welk geld zy besloten hadden niet uit te geven dan in de dringendste noodzaaklykheid; maar dit moest 'er nu aan, en strekte hun ten onderhoud, gedurende den tyd van drie dagen, na verloop van welken LACKINGTON genoegzaam hersteld was; doch zyne vrouw bleef meer dan zes maanden ziek.

Hy besloot eindelyk naar *Londen* te gaan, om te zien, of hy aldaar een beter bestaan konde vinden; welk besluit hy, in de maand Augustus van het jaar 1773, ter uitvoer bragt, hebbende niet meer dan twee schellingen en zes stuivers in zyn zak. Hy kreeg egter, in *Londen*, welhaast gelegenheid om meer geld te winnen; hier by kwam, dat kort daar na zyn grootvader stierf, die, aan ieder van zyne kleinkinderen, een legaat van tien ponden had gemaakt. Dit geld hebbende gaan ontfangen, keerde hy weder naar *Londen*, en eene kamer gehuurd hebbende, meubileerden zy dezelve uit het geen hun van dat geld, na aftrek der reiskosten, overgebleven was, en het gaf hem, volgens zyn verhaal, zulk een groot genoegen, wanneer hy alle zyne meubilen, als zyn eigen goed, beschouwde, dat hy niet gelooft, dat ALEXANDER DE GROOTE immer zyne overwonnen landen met zoo veel vermaak bezigtigd had.

Op zekeren dag, in de maand Juny van het jaar 1774, op zyn kamer zittende werken, kreeg hy een bezoek van een man, met wien hy, gedurende zyne verkeering onder de Methodisten, kennis gemaakt had, BOYD geheten, welke hem vertelde, dat 'er in zyne buurt een klein huisje te huur stond, het welk hy hem raadde te huren, en zich daar in, als schoenmakers baas, neêr te zetten. Die raad beviel LACKINGTON; maar op dat oogenblik kreeg hy den inval, om 'er te gelyk oude boeken by te verkoopen. Zyn vriend hem daar op vragende: *hoe hy toch op de gedagten kwam, om een Boekverkooper te worden?* gaf hy ten antwoord: „ dat hy bespeurd had, dat een „ oude boekwinkel in zyne buurt, sedert eenige maanden, merk„ lyk toegenomen was; dat hy ook eenige kennis van oude „ boeken had, en 'er een groot liefhebber van was, zoo dat „ hy dan goedkoop vele boeken zoude kunnen lezen. en hy „ ook niet twyfelde of hy zou 'er wel in slagen." *Wel nu*, her-

hervatte zyn vriend, *ik zal het huis voor u gaan huren, mits dat, als het u gelukt, en gy Lord Major word, gy uw best zult doen om my Alderman te maken.*

De kennis, die hy meende van oude boeken te hebben, had hy verkregen in zyne verkeering met de Methodisten en navolgers van den bekenden prediker WESLEY; en deze waren, toen hy zyn winkel opgezet had, door recommandatie van zyn vriend BOYD, zyne eerste klanten.

Op St. Jansdag van het jaar 1774, zette hy voor het eerst zyn boekwinkel uit: dezelve bestond uit de volgende boeken:

FLETCHER, *Ontleding van de Leer der Antinomianen*, 5 Deelen.

WATTS, *Oefening des Verstands.*

YOUNG'S *Nagtgedagten.*

WAKE'S vertaling van de Apostolische brieven.

FLEETWOOD, *Leven van Christus.*

HINWOOD, *Woordenboek van Konsten en Wetenschappen*, de 20 eerste nommers.

Eenige Dagverhalen van WESLEY, benevens verscheiden andere van zyne werkjes.

Omtrent 12 andere boeken van dat soort, en eenige oude *Magazynen.*

Hier by kogt hy nog een mand vol oude boeken, meest Godgeleerde, voor een guinie.

Dit alles by elkander gerekend zynde, kon omtrent eene waarde van vyf ponden halen.

Toen hy dezen winkel begonnen had, en dezelve overzag, stond ik, schryft hy, gelyk aan NEBUCADNESAR, wanneer hy zeide: *is dit niet het groote babel, dat ik gebouwd hebbe?*

Hoe gering egter het getal van zyne boeken, en hoe donker de straat was, waar in hy woonde, kreeg hy egter koopers, en het geld, dat hy ontfing, besteedde hy terstond wederom tot aankoop van andere boeken: hier by kwam, dat de Aanhang van WESLEY een beurs onder elkanderen had, waar uit zy, voor drie maanden, geld leende, zonder intrest, aan die van hunne Gemeente, welken zy wisten, dat van een goed gedrag waren, en geld gebrek hadden: en deze vrienden leenden hem vyf ponden, welke hem destyds van groot nut waren om zyn winkel uit te zetten; want zes maanden zyn winkel gedaan hebbende, was deszelfs waarde van vyf tot vyf en twintig ponden vermeerderd.

In de maand September van het jaar 1775, werden LACKINGTON en zyne vrouw beiden door eene zware ziekte aangetast, van welke hy herstelde, doch waar aan zyne vrouw, den 9 November, overleed; dan, den 30 January van het volgend jaar 1776, hertrouwde hy weder met DORCAS TURTON, eene jonge dogter, wier vader twintig duizend ponden met speelen

doorgebragt had, waar door zy genoodzaakt was geworden een kinderfchool te houden. Deze vrouw was hem zoo behulpzaam in zyn boekwinkel, dat zy, door haar yver, niet weinig tot zyn fortuin heeft toegebragt, en, federt dien trouwdag, rekent hy ook dat het gelukkigfte tydperk van zyn leven begonnen is.

Hy was zoo gelukkig, dat hy reeds begon te rekenen, dat hy twee- en driemaal meer boeken zoude kunnen verkoopen, indien hy zyn winkel twee- of driemaal wyder kon uitzetten; doch hier toe kon hy nergens geld krygen; dit maakte hem fomtyds geweldig verlegen, zoo dat hy nu en dan, als hem eenige boeken te koop aangeboden werden, zyn horologie, kleederen en zelf eenige boeken verpandde, om 'er het geld toe te krygen. Niet lang daarna kwam 'er een man by hem, aan wien hy in zyne ziekte kennis gekregen had, welke, zyne naarftigheid ziende, zich genegen toonde om met hem in compagnie te doen, en dewyl hy een man van middelen was, die tot voortzetting van de zaak geld beloofde te fchieten, bedagt LACKINGTON zich niet lang, en de Compagniefchap ging aan onder de firma van J. LACKINGTON *en Comp.*, *No. 46. Chiswelftreet*, met dat gevolg, dat zy, in het jaar 1779 reeds, eene Catalogus van twaalf duizend boekdeelen in 't licht gaven: dan die Compagniefchap fcheidde, tot wederzydsch genoegen, in de maand Mei van het jaar 1780, en federt bleef LACKINGTON alleen in de zaak.

Zoo dra hy alleen meester was, nam hy het befluit om niemand meer eenig credit te geven, maar alles voor gereed geld te verkoopen; doch daartegen zette hy zyne boeken met zoo weinig winst over, dat hy welhaast den naam kreeg, dat men by niemand goedkooper kon te recht komen, en dit was de voornaamfte grond van zyn fortuin, zoo dat hy zelf erkent, dat hy al wat hy in de wereld bezit verfchuldigd is *aan geringe winften*, gepaard met *naarftigheid en zuinigheid*.

Door die middelen heeft het deze man zoo ver gebragt, dat hy, in het jaar 1792, waar in hy zyne levensbefchryving uitgaf, rekende jaarlyks *vier duizend ponden*, dat is, *vier en veertig duizend Hollandfche guldens*, te winnen, en reden had om te gelooven, dat, indien hy gezond en in ftaat bleef om zyne zaak verder voort te zetten, hy binnen weinig jaren eens zoo veel zoude winnen.

Thans ryd die man in zyn eigen koets, en heeft bedienden in liverei; hebbende op de deuren van zyne rytuigen gefchreven ftaan: *weinig winst geeft groot voordeel.*

Niettegenftaande hy geene kinderen heeft, zet hy evenwel zyn handel nog even fterk voort. „ Het is nu (dus fchryft „ hy) omtrent vyf jaren geleden, dat ik ernftig bedagt was, „ om met myne zaken uit te fcheiden, van wegen den zwakken „ ftaat myner gezondheid, en die van myne huisvrouw: maar „ myne vrienden bragten my onder het oog, dat ik omtrent

„ vyf-

„ vyftig nabestaanden had, van welken het grootste getal kin-
„ deren, en de anderen oud en gebrekkig zyn, en dat der-
„ halven het scheiden uit zulk een voordeelige zaak, als ik
„ in gezeten ben, indien ik 'er niet volstrekt toe genoodzaakt
„ was, eene zekere onrechtvaardigheid zoude wezen voor
„ hun, die ik, uit hoofde van bloedverwantschap, verpligt
„ was te helpen en te ondersteunen. Deze en andere redenen
„ bewogen my de gedagten te laten varen, om met zulk een
„ uitgestrekten en voordeeligen handel uit te scheiden: en ik nam
„ gelyklyk het besluit, om een gedeelte van myn winst te
„ besteden tot onderhoud van myne goede oude moeder, die
„ nog leeft te *Wellington* in *Somersetshire*, hare geboorteplaats.
„ Ik heb ook nog twee oude mannen en eene oude vrouw te
„ onderhouden: ook heb ik de opvoeding van vier kinderen tot
„ myn laste: drie van deze kinderen hebben hun vader ver-
„ loren en ook hunne moeder, die myne zuster was; de ou-
„ ders van het andere kind zyn nog wel in leven, maar arm:
„ verscheiden anderen van myne nabestaanden zyn in dezelfde
„ omstandigheden, en hebben myn bystand noodig."

DE KONSTIGE KANARIEVOGEL.

In de Cleefsche Kermis bevond ik my aldaar by eene Pruissische Familie. Omtrent dit Jaarfeest heb ik niets byzonders aan te merken: gelyk op andere Kermisfen, bezogt men elkander; men vermaakte zich, en men besteedde het geld, dat men geduurende het verloopen jaar bezuinigd had, tot het koopen van onnutte beuzelingen.

Op een dag, dat wy ergens ter maaltyd waren, liet zich een troep reizende Muzikanten aandienen; men liet ze binnenkomen, om eenige hunner airtjes te hooren. Zo als zy afscheid wilden neemen, verscheen 'er een vermaarde Vogelaar, beroemd door de konstige opvoeding, die hy aan zyne *Vogeltjes wist te geeven*. Het gezelschap zag hem met veel vermaak binnenkomen, en de Muzikanten vroegen verlof om zyne konststukken mede te zien vertoonen, 't geen hun wierd toegestaan. Voornaamelyk was men begeerig, de bekwaamheden van zekere Kanarie te zien, die, zo men zeide, al het wonderlyke overtrof, het geen men ooit door konstige honden, paarden, ezels, enz. had zien vertoonen. —— De Vogelaar, zich aan de tafel geplaatst hebbende, deed de Kanarie op zyn vinger zitten, en sprak haar dus aan: Komaan Charmant, gy bevindt u in een zeer geestig gezelschap; let wel op, doe my niet beschaamd staan; denk aan uwe vermaardheid; doe uw werk zo als het behoort, opdat men moge zeggen, dat gy den naam van Charmant in de daad verdient.

Gedurende deeze vermaaning, zat het Vogeltje met groote aandagt, en boog zyn kopje, als 't ware om beter te luisteren; waarop het, na dat zyn meester gedaan had met spreeken, zich tweemaalen eerbiedig boog.

De Vogelaar bedankte het schepzeltje voor zyne vriendelykheid, met zyn hoed af te neemen, en verzocht het een airtje te zingen. De Vogel zong. —— Wel foei! dit schynt wel de stem van een verkouden kraai; komaan, laat ons iets hooren dat aandoenlyker is. —— De Vogel zong met een zeer liefiyke stem, even als eene luit. —— Rasser, zeide de Vogelaar, zoetjes, ha dat gaat wel! maar dat kleine beentje! dat kopje! komaan meester Charmant, dat gaat niet wel, gy vergeet de maat te slaan. Ziedaar, dat gaat goed. Bravo! myn kleine schelm.

Alles wat de Vogelaar zeide voerde het beestje op het verwonderlykst uit: het sloeg de maat met zyn kopje en zyn pootje; het scheen de dichterlyke en musicaale kragt der airtjes, die het zong, ten vollen te begrypen. De eetzaal weergalmde van 't geroep van *bravo*. De Muzikanten verklaarden, dat het Vogeltje hen allen overtrof. —— Wel nu, zeide de Vogelaar, zal men geen dankbaarheid betoonen voor zulk een compliment? Het diertje boog zich zeer eerbiedig, en 't geheel gezelschap juichte het toe.

Vervolgens speelde het beestje soldaat, met een strooijen snaphaantje; waar na zyn meester zeide: Myn arme Charmant, gy hebt al veel drukte gehad, en zult wel vermoeid worden. Komaan, nog een konstje of twee, en dan zullen wy wat rusten. Groet de Dames eens zo als het behoort. —— De Vogel zette zich in postuur, stak zyn hals uit, kruiste zyne kleine beentjes, en maakte eene zo aartige nyging als de welleevendste Juffrouw zou hebben kunnen doen. —— Ziedaar een beste kleine Vogel. Komaan, groet nu eens zo als de Heeren doen. Ha dat is best. Laaten wy nu eindigen met een airtje op de walthoorn. Goed! goed! heerlyk! ziedaar een best klein kaereltje.

Deeze aartigheid wierd gespeeld met eene verwonderenswaardige werkzaamheid, vrolykheid en naauwkeurigheid. Het geheel gezelschap juichte het diertje toe als in verrukking. De Muzikanten lieten tusschenbeiden hunne speeltuigen hooren. De Vogel zelf scheen trots op zyn arbeid, schudde zyne kleine veertjes, plooide zyne wiekjes, kwispelstaartte, nam straks eene deftige houding aan, en zong een airtje van overwinning.

Gy hebt uw plicht zeer wel volbragt, myn kind, zeide de Vogelaar, het diertje streelende; ga nu een weinig slaapen, terwyl ik myne overige konststukken zal vertoonen. —— Straks scheen de Vogel als by trappen in slaap te vallen; eerst sloot hy het een en daarna het ander oog; toen begon hy te waggelen, nu eens over de eene en dan over de andere zyde,

zo

zo dat de naaste omstanders in goeden ernst hunne hand uitsteken om het diertje te ondersteunen. Eindelyk scheen hy in een diepen slaap gevallen, en lag als onbeweeglyk op de hand zyns meesters. De Konstenaar verzogt toen een glas wyn; doch had het naauwlyks aan den mond gezet, of het diertje, 't geen hy als geheel in slaap bedolven op de tafel had gelegd, ontwaakte, en zette zich op den rand van het glas om mede te drinken. Wagt uwe beurt, kleine vlegel, zeide de meester, en het diertje vloog weder op de tafel, en ging daar op nieuws liggen slaapen. Thans begon de Vogelaar zyne overige konstjes te vertoonen, wier voornaamste was een zonderling evenwigt van eenige tabakspypen. Dit konststuk trok de aandacht van 't geheel gezelschap naar zich; doch intusschen nam een groote zwarte Kat, op welke niemand gedagt had, en die denkelyk al een tydlang op de loer had gelegen, zyn trek waar, sprong op tafel, vatte het Vogeltje, en vluchtte daar mede door een opengeschooven venster, eer iemand der toekykers in staat was dien roover tegenstand te kunnen bieden. Hoe groot de spyt en aandoening was van 't geheel gezelschap, en vooral hoe groot de wanhoop was van den Konstenaar, daarvan zal ik niets zeggen, dewyl my woorden ontbreeken zouden, om dezelve na waarheid te schilderen.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

„Ken u zelven," dit was de wyze Les van eenen der vermaardste Wysgeeren. — Deze Les is gegrond op de Rede, en daarom kon een Heidensch Wysgeer dezelve geven. Dan het Euangelie gebied niet minder de zelfkennis, en vermaant eenen iegelyk, om zich zelven te onderzoeken, te doorzoeken, zeer nauwe te doorzoeken, ten einde eene juiste kennis van zich zelven te verkrygen. — Dan het is eene zeer moeijelyke taak, eene taak, die even zo veele moeite in heeft, als zich zelven te verwinnen. Van den laatsten getuigt de wyze Koning, dat *zulk een sterker is*, dan die eene Stad inneemt: maar zich zelven te kennen vordert eene gelyke sterkte van geest, dan die 'er vereischt word om zich zelven te overwinnen; want om zich zelven te leeren kennen, moet men zich van alles ontdoen, zich van al het uitwendige ten eenemaal ontblooten, men moet zich zelven als 't ware geheel ontkleeden. Geene hooge geboorte, ontvangen eertytels, of opgestapelde schatten, moeten hier in eenige aanmerking komen. 'Er word niet anders gevorderd, dan mensch —— de waarde van dien, en anders niet, moet men 'regt leeren kennen —— leeren kennen als een schepzel in deszelfs ware, en dus in zyne edelste, grondbeginzelen. — De mensch moet zich zelven aldus beschouwen en leeren kennen — leeren kennen als een wezen, welk in zich bezit een onsterflyk grondbeginzel —— dat noch sterven noch vergaan kan. —

Hy

Hy moet zich leeren kennen in de betrekkingen, met welke hy staat tot zynen Maker, tot Hem, van wien hy gevormd is. —— Hy moet zich in al zyne afhankelykheid beschouwen en leeren kennen, als een wezen, dat in alle zyne werkingen, in alle zyne daden, afhangt van zynen Schepper, wien hy, wegens oneindige gunstbewyzen, de allergrootste dankbaarheid verschuldigd is. In deze betrekking moet hy zich allernauwkeurigst leeren kennen, ten einde hy tevens zyne duure verpligting leere, welke hy zynen grooten Weldoener verschuldigd is, die hem dag by dag overlaad met zyne goedgunstigheden. Dan daar hy een Lid der Maatschappy is, moet hy zich ook nauwkeurig leeren kennen in de betrekking tot zynen Evenmensch. —— Hy is verpligt nauwkeurig zich zelven te onderzoeken, of hy ook wel genoegzaam oplettend is omtrent alle die pligten, welken hy zynen Naasten verschuldigd is. — Twee geboden maken den ganschen inhoud uit van alle de pligten, welke van den mensch gevorderd worden. —— In twee geboden is des menschen gansche Zedeleer opgewonden. —— God boven alles te beminnen, en zynen Evenmensch zo lief te hebben als zich zelven. —— Deze twee geboden sluiten ook tevens in, al dat heil, 't geen den mensch deelgenoot kan maken van een bestendig, een duurzaam geluk. De pligt van liefde tot God en den Naasten heeft eene wederkeerige werking; en dus al wie nauwkeurig is in het opvolgen dier geboden, die is ook even nauwkeurig omtrent zich zelven. 'Er is toch een allernauwst verbând tusschen het betragten der pligten, welke men God en zynen Naasten verschuldigd is, en tusschen het behartigen van zyn eigen geluk; even gelyk 'er een allerengste verbintenis plaats heeft tusschen de liefde des Naasten en God te beminnen, naardien hy, die zynen broeder haat, onmogelyk God kan liefhebben. —— Van zo veel aangelegenheid is onze zelfkennis, dat 'er ons waar en wezentlyk geluk van afhangt. —— De zelfkennis doet ons de betamelykste denkbeelden vormen van onzen Grooten Formeerder. — en de betamelykste denkbeelden te vormen van het oneindig Opperwezen, is een pligt van het alleruiterst aanbelang, waaromtrent geen mensch kan onverschillig wezen, dan ten koste van zyn eeuwig welzyn; —— want hier aan word het eeuwig leven vastgemaakt, „ dat men God kenne, en Jezus Christus, dien Hy gezonden heeft."

C. V. D. G.

NABERIGT.

Het Berigt en de Afbeelding van een merkwaardig Gezwel, ons medegedeeld door den Heer G. J. VAN WY, zal in 't volgend Stukje geplaatst worden. — Gelyk ook de Waarneeming van den Heer J. G. BAUMAN. — De *Geschiedenis van Palmire* voldoet niet. — En de Heer J. D. V. wordt verzogt zyne Stukjes in 't vervolg niet meer elk apart te zenden, om onnodige kosten te vermyden.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDE- EN SCHRIFTMAATIGE BEDENKINGEN, OVER DE INSTELLING EN HET EINDE VAN HET BURGERLYK BESTUUR; OF, OVER DE PLIGTEN VAN OVERHEDEN EN ONDERZAATEN.

(Volgens het *Engelsch* van JAMES FOSTER, DD.)

(*Vervolg van bl.* 93.)

Alles wat wy dusverre bygebragt hebben, over de *Godlyke Instelling*, den *Oorsprong* en het *Einde*, van het Burgerlyk Bestuur, zal geene voldoening schenken aan de onnatuurlyke Voorstanderen van volstrekte Oppermagt, tegen de *algemeene Regten* des Menschdoms, en hun eigen *Geboorteregt*, als redemagtige Afstammelingen des hemels. Zy zullen, ondanks dit alles, een Throon van Geweld en Onderdrukking willen oprigten, en de Leer, in het Euangelie voorkomende, daar toe ten grondslage willen leggen.

Zy voeren, ter beweeringe van dit begrip, deeze taal: Verklaart Apostel PAULUS niet, *dat alle Magt van* GOD *is*? Zou het niet ongerymd weezen te veronderstellen, dat *alle Magt* geen *byzondere* Magt, maar alleen regel en bestuur in 't *algemeen*, betekent, die geen zetel kan hebben, dan in de ziel? En is het niet te denken, dat deeze Apostel ten oogmerke hadt verstaan te worden, niet van *ingebeelde* en *harsenschimmige*, maar van *weezenlyk daar zynde* en *vastgestelde* Staatsbestuuren, wanneer hy 'er byvoegt: *alle Magten, die 'er zyn*, [dat is die daadlyk bestaan, en op den zetel des bewinds in het Ryk geplaatst zyn] *zyn van* GOD *geordineerd* (*).

In deezer voege voert men de Christlyke Openbaaring in, om ten stut en steun te strekken aan de Tyranny in

(*) ROM. XIII: 1.

in alle derzelver heillooze ontwerpen van boosaartigheid; zodanig, dat, wanneer het den Tyran behaage, 'er eene volslaagene ontbinding plaats hebbe van alle de Regten der Natuure, en eene geheele uitdooving van alle *Burgerlyke Vryheid.* Maar, dat geene zodanige gevolgen, met regt, kunnen getrokken worden uit de boven aangetoogene plaats van Leeraar PAULUS, zullen, zo ik hoop, de volgende bedenkingen buiten allen bereik van redelyke wederspraak zetten.

In de eerste plaats, dat het een *algemeen* erkende Regel is in de verklaaring van alle plaatzen der Schriftuure, dat geene uitlegging ooit mag toegelaaten worden, als de *waare zin*, welke strydt tegen onze *Natuurlyke Bevattingen* van *Billykheid*, en van het *Zedelyk Character* des Allerhoogsten. Ingestelde Godsdienst moet, in alle deszelfs deelen, verklaard worden volgens den natuurlyken, eeuwigen en onherroepelyken, Godsdienst der Menschen. In deezer voege bepaalen en beperken wy doorgaans, ten opzigte van alle Schriftuurplaatzen, zonder onderscheid; in de rechte opvatting van welke, zonder eenig inmengzel van partydigheid, vooroordeel, en byzonder belang, het *gezond verstand* en de *rede alleen* geraadpleegd worden. De stelling, *spreek van niemand kwaalyk* (*), —— wordt nooit *strikt* en ten strengsten uitgelegd, omdat het meerendeel tot kwaadspreekenheid genegen is — noch, *geef hem die iets van u bidt* (†), —— omdat men in 't algemeen overhelt tot *baatzugt* en *gierigheid.*

Zou *volstrekte Onderwerping*, derhalven, en *geheel lydelyke Gehoorzaamheid*, ooit vertoond worden als een der *verdienstlykste gedeelten* van eens *Christens* pligt, indien men op rede, regt, of bestaanbaarheid van redenkaveling, eenigzins agt sloeg; en de *Vleijer* niet hoopte, tevens met den *Dwingeland*, op de onderdrukking en elende zyner medeschepzelen zich te verheffen? Dit, voorwaar, is eene zeer te *verdenkene* wyze van redenkaveling, tegen welke het vry en edeldenkend deel des Menschdoms zich ten allen tyde moet wapenen. En om hun yver voor de *Vryheid* staande te houden, aan te vuuren en te vermeerderen, staat altoos te bedenken, dat niet de enkele *woorden*, maar de zekere en waarschynlyke *zin* der Heilige Bla-

(*) TIT. III: 2.
(†) MATTH. V: 42.

Bladeren, hun ten eenigen en waaren *Regel* van beoordeeling diene.

Om dit nu toe te pasſen op de plaats, welke ons voornaamlyk ſtaat te overweegen; naamlyk, *de Magten, die 'er zyn, zyn van* GOD *geordineerd;* zo valt de eerſte vraag: —— Wie bezat *toen ten tyde* de opperſte heerſchende Magt? —— NERO was de Keizer van *Rome*, aan welken het grootſte gedeelte der bekende wereld *onderworpen* was. —— Waar was zyn *Regt* om te heerſchen? Een *erflyk Regt*, ontleend van bedrog en geweld. —— Zyn bedrog en geweld regtmaatige *gronden* van *Burgerlyk Gezag?* —— Neen: maar veeleer ſchriklyk en verfoeijelyk in het oog van GOD en Menſchen. Bezat deeze *Tyran*, derhalven, eenige *heldhaftige* of zelfs *goede hoedanigheden*, om de onmenschlykheid en ſtrengheid van de verdrukking der Onderdaanen te *leenigen?* —— Geen één: hy was, in tegendeel, een volſlaagen Monſter van ongebreidelden *wellust*, *gierigheid* en *wreedheid.*

Kon GOD, derhalven, wiens Throon voor eeuwig gegrond is op, en onderſteund wordt door, Regtvaardigheid, *iemand* goedkeuren, zo ten uiterſten bedorven en dwingelandisch? Kon hy hem *onmiddelyk ten Rykszetel verheffen?* Kon hy, als zyn *Onder-regeerder*, aanſtellen, een Man, zo rechtſtreeks het tegenovergeſtelde van hemzelven, van zyne natuur, van zyne wetten? Kon het de wil van GOD weezen, dat hy niet *te keer gegaan zou worden*, in eenige van zyne gewelddaadige ontwerpen, indien men het, met eenigen waarſchynlyken gelukkigen *uitſlag*, kon onderneemen? Zou het niet veeleer overeenkomſtig gehandeld weezen met het algemeen oogmerk zyner Voorzienigheid, indien men deezen Man *bedwongen*, *ontthroond*, en van alle de voorregten en praal der *Oppermogenheid beroofd*, hadt? Deeze dingen kunnen, daar zy de zekere en onbetwistbaare Voorſchriften der Rede zyn, niet tegengeſprooken worden door eenige plaatzen in de Schriften den *Christlyken Godsdienst* behelzende, zal dezelve na een *Godlyke* herkomst dingen.

Maar, ten anderen, is het waarheid, dat de eigen woorden van Apostel PAULUS, opgevat in derzelver weezenlyke ruimte en onafſcheidelyken zamenhang, zo lynrecht *ſtrydig* zyn met *Tyranny* en *eigendunkelyk gezag*, als de wet uit 's menſchen ſchepping afgeleid en het

eerste besluit en de orde der Natuure. Want aan wien vordert de Apostel *onderwerping?* Aan *de Dienaresse van* GOD, ten goede; aan *Regenten die geen schrik zyn voor den goeden, maar voor den kwaaden* (*). Dit is zyne eigene uitdruklyke beschryving van de *Magten door* GOD *geordineerd.*

De Werktuigen, derhalven, van plundering en verwoesting, de verbreekers van de Regten der Natuure, de tegenwerkers van geregtigheid, de verdrukkers der onschuld, de ondermyners eener Staatsgesteltenisse, de voorbedagte tegenkanters van het einde aller Oppermogenheid, kunnen derhalven geen eisch hebben, dan uit enkelen nooddwang, op *gehoorzaamheid* en *onderwerping.* Maar de heilige PAULUS heeft, in de boven aangetoogene plaats, welke aangevoerd wordt als het sterkste bolwerk der Tyranny, duidelyk te nedergesteld, en zo openlyk (als de toenmaalige tydsomstandigheden gehengden) de beginzels verklaard, op welken alle tegenkanting tegen dwinglands geweld rust. —— Tyrannen kunnen, volgens de beginzels van Rede en Openbaaring, alleen van *Godlyke Ordonnantie* of beschikking zyn – als zy vrede en orde, over 't geheel genomen, bewaaren, en kunnen zomtyds verkieslyk weezen boven een staat van volstrekte *regeeringloosheid* en *verwarring;* of, zo als zy *toegelaaten* worden te regeeren, door de opperste beschikking des Hemels, in de natuurlyke, en, buiten *wonderwerk*, onvermydelyke, aaneenschakeling der gebeurtenissen; of als de *geessels* van bedorven en ontaarte Volken, gelyk men in de Natuur *Stormen*, *Aardbeevingen*, en dergelyke verschriklyke omwentelingen, ontmoet.

GOD wordt in de Gewyde Bladeren meermaalen beschreeven, niet enkel als de *beschikker*, maar als de *oorzaak*, veeler rampen; in welke het zeker gaat dat hy nimmer *rechtstreeks* of *weezenlyk* werkzaam kan geweest zyn. Overeenkomstig met de sterke en hoog verbloemde Oostersche wyze van spreeken, *is 'er geen kwaad in de Stad, 't geen de Heer niet doet* (†). Hy *bedriegt* (‡), ver-

(*) ROM. XIII: 3 en 4.
(†) AMOS III: 6.
(‡) EZECHIEL XIV: 9.

verblindt (*), *verhardt* (†); zaaken, in de *daagdlyke uitvoering zelve*, voor eeuwig onbestaanbaar met zyne Wysheid, Heiligheid en Genade. Op dezelfde wyze als deeze beschreeven worden als zyne *onmiddelyke daaden*, kan een dwinglands en verdrukkend Bestuur beschreeven worden als *zyne Instelling*.

En nogthans, daar verblindheid van ziel en verhardheid van harte schroomlyke rampen zyn, welke ieder mensch, tot het uiterste zyner vermogens, verpligt is *voor te komen en tegen te gaan;* zo moeten ook Geweld en Dwinglandy, met alle magt der menschlyke natuure, *wederstreefd*, en, is het mogelyk, uit de wereld *gebannen* worden. 'Er kan niets *heiligs*, niets *onschendbaars*, weezen in onregt en geweld. De bloote naam, de uitwendige begogelende eeretekenen, van stoute vorstlyke Tyranny kan niet geregtigd weezen tot een redelyk ontzag en eerbetoon; noch kan het menschdom, 't welk de GOD der Natuure met Vryheid beschonken heeft, gevorderd worden, van die gifte eene opoffering te doen aan zulk een enkelen *Afgod* van *Magt;* dewyl de Oppermogenheid van GOD zelve niet meer afgeleid wordt van zyne alles overstreevende Magt, en de uitgebreidheid zyner daadlyke Heerschappye, dan van zyne Billykheid en Goedheid.

Wegens den Oorsprong en het Eindoogmerk van het Burgerlyk Bestuur, heb ik, naa het reeds bygebragte, slegts weinig te zeggen. Het is openbaar, zo ver het blykt uit gewyde en ongewyde Geschiedenissen, dat dezelve, noch in 't *algemeen*, noch ten opzigte van eenige *byzondere Regeeringsvorm*, afgeleid is van eene *uitdruklyke Instelling*, of *stellige Wet*, des Allerhoogsten. Het moet, overzulks, of herkomstig weezen uit *overmeestering* en *aanmaatiging*, of uit eene vrywillige overeenkomst en verbintenisse tusschen de Bestuurders en het Volk; maar dewyl aanmaatiging en overmeestering, schoon zy eene *Magt* kunnen daarstellen, die willekeurig en onwederstaanbaar is, nogthans geen *Gezag* kunnen opdraagen; zo volgt noodwendig, dat alle *billyk Bestuur* op *onderlinge Toestemming* moet gegrondvest weezen.

Maar wat, zal men hier veelligt vraagen, kon de Menschen, allen van natuure met eene *gelyke Vryheid* beschonken, aanzetten, om eenige van hunne *Regten af te*

(*) JOAN. XII: 4.
(†) EXOD. X: 1, 20. ROM. IX: 18.

te ſtaan en zich *vrywillig* aan eene hoogere Magt te onderwerpen ? —— Het antwoord is gereed; namelyk, hun aandrift tot een *Maatſchappylyk Leeven*, tot een *geregelde*, *vreedzaame* en *welzamenſtemmende*, Maatſchappy; en de groote voordeelen van een gewoonlyk Staatsbeſtuur, boven den natuurlyken ſtaat van onafhanglykheid en den regel des gedrags daar uit herkomſtig. —— Een Staatsbeſtuur is blykbaar ingerigt tot een *grootere* beveiliging des Eigendoms; tot een *verdeediging* tegen onregt en geweld; tot een kragtdaadiger handhaaving des *Regts*; tot het aankweeken van *nayver* en een ſpoor van vlytbetoon; tot *vermeerdering* in kundigheden, en de aanmoediging van kunſten en weetenſchappen, ſtrekkende tot verfraaijing en gemak des leevens; en, als de hoofdſom van alles, om zyn gezellig character te veredelen en uit te breiden, en het Maatſchappylyk geluk des Menschdoms te vergrooten. Deeze waren de ſterkwerkende beweegredenen, die het Menschdom drongen om zich te *vereenigen*, en byzondere Burgerlyke Maatſchappyen op te richten.

Dan, op deezen voet, moet het *Gezag* van de Overheid noodwendig *bepaald*, en de Bezittingen en Vrydommen der Onderzaaten *verzekerd*, weezen. Niemand, toch, die by zyn verſtand is, zal zich *vrywillig* in *ſlaaverny* begeeven, of toeſtaan, dat een *Groote* van zyn eigen maakzel eene volſtrekte en geheel onbepaalde Heerſchappy bekome. Hy kan de regten des *Geweetens*, die hem, met de daad, als één redemagtig weezen, toekomen, noch het regt van *Zelfbehoudenisſe*, 't welk alle verbintenis en ſtellige wet voorgaat, *vervreemden*. Maar de regelmaatige *ſchikking* op Eigendom en de wyze van Zelfverdeediging, en het herſtellen en wreeken van perſoonlyke ongelyken, moet hy in 't algemeen *overdraagen* aan de hoogst geſtelde Magt.

Waar uit dan, over 't algemeen, blykt, dat de Magiſtraatsperſoonen niet moeten aangemerkt worden als een *Orde* of *Rang* van Menſchen, *onderſcheiden* van, maar enkel als *deelen* van, de Burgergemeente — dat zy geen *natuurlyk belang* voor zich zelven kunnen hebben, dan 't geen verbonden is aan het *algemeen heil*; en dat het *hoofdeinde* van allen Staatsbeſtuur niets anders kan weezen, dan DE VOORSPOED EN HET WELVAAREN DES VOLKS.

(Het Vervolg en Slot hier naa.)

DE-

BERIGT, WEGENS EEN MERKWAARDIG GROOT GEZWEL AAN HET HOOFD EENER VROUWE.

Medegedeeld door

GERRIT JAN VAN WY,

te *Arnhem*, 1798.

In 1789 (*), deelde ik de Beschryving en Aftekening van een merkwaardig groot Gezwel, (misschien éénig in zyne soort) ter plaatzinge, in het *Magazin der Medizinischen Literatur, herausgegeben von* W. X. JANSEN *und* J. C. JONAS. *Erstes Stück. Leiden bei* A. *und* J. HONKOOP *und Marburg in der neuen Akadem. Buchhandlung*, 1790, mede; en, daar het Gezwel zedert dien tyd aanmerkelyk toegenomen, en de Vrouw thans nog in leeven, en welvaarende (schoon verzwakt) is, achtte ik het wel der moeite waardig, onze Nederlandsche Heelkundigen ook deswegens eenige nadere mededeeling te doen geworden. Ik zoude zulks, volgens myne belofte, verplicht geweest zyn aan de Heeren W. X. JANSEN en J. C. JONAS; dan de dood van den eersten der twee gemelde waardige Mannen (voor de Maatschappye te vroeg weggerukt), en het niet vervolgen van gemelde *Magazin*, geeft my de vryheid, daar mede willekeurig te handelen.

Het is hierom, dat ik, ter meerdere algemeenmaaking, dit geacht *Maandwerk* ter plaatzinge uitgekoozen heb. — Ik zal vooraf aan de Nederlandsche Genees- en Heelkundigen (welken bezitters zyn van bovengemelde *Magazin*) verzoeken, de bovengemelde korte Beschryving en Afbeelding (welke laatste echter zeer slecht uitgevallen is) in gemelde *Magazin* na te zien, om, met deze vergeleken wordende, den aanmerkelyken aangroei, en verdere veranderingen, te bespeuren; terwyl ik van bovenge-

(*) 'Er is een aanmerkelyke Drukfout in het *Magazin von* W. X. JANSEN en J. C. JONAS ingeslopen: 'er staat in de Aanteekening op bl. 66: *Die Abzeichnung dieser Geschwulst gescha im März* 1784 (moet zyn in *März* 1788), enz.

gemelde *Beschryving*, alhier, voor een gedeelte gebruik maaken zal.

Onder de zeldzaame en merkwaardige groote Gezwellen, verdient, zekerlyk, dat, 't welk ik alhier, met de Aftekening, mededeele, de aandagt van elk Heelkundigen. Thans is het Gezwel, door zyne zwaarte, welke zedert myne eerste mededeeling alleraanmerkelykst toegenomen is, zeer lastig en pynelyk, en het grootste welk ik immer aan het hoofd waargenomen heb, en misschien is door niemand desgelyks gezien; om welke redenen vooral (ik herhaale het) ik het niet ondienstig achtte, van hetzelve op nieuw melding te maaken, zonder evenwel, voor als nog, verre uit te weiden in de beschryving dezes ongemaks; laatende zulks tot nadere gelegenheid over.

De Lyderesse bereikt thans byna 44 jaaren, en is Moeder van vyf Kinderen, van welke de jongste ruim 3 jaaren oud is.

Het Gezwel nam vóór zes-en-twintig jaaren een klein begin; zedert dien tyd groeide het trapswyze aan; terwyl zy, intusschen, haare bezigheden, als huisvrouw en moeder, getrouw, en, ook in opzigte de zuiging van zeven kinderen, ongehinderd waarnam.

Het Gezwel is hier en daar, op het aanvoelen, knobbelachtig, en zeer vast, om niet te zeggen hard; op enkelde plaatzen byna kraakbeenig; terwyl hetzelve, voor het meest en overig gedeelte, zagter en bryachtig, op het gevoel, zig voordoet.

Hetzelve nam (gelyk boven gezegd is, met een zeer klein beginsel) eenen aanvang onder het linker oorlapje, meer dan waarschynlyk in een gedeelte van de *Glandula Parotis*, en vergrootte zig langzaam, onmerkbaar en ongevoelig, tot dat, vóór byna een-en-twintig jaaren, een toen alhier aanweezig Kwakzalver de vernietiging, in het midden des Gezwels, door bytmiddelen begon te onderneemen; doch met zulke slegte gevolgen, dat hetzelve, aldaar opengebroken zynde, eene menigte smeerige, stinkende en bryachtige stoffe ontlastte, en eene kwaadaartige, omvreetende verzweering, die zeer moeijelyk te geneezen was, te wege bragt; welke, echter, door den ervaaren Heel-Arts L. HENGEVELT, met veel zorg en moeite, weder tot heeling gebragt wierd. Zedert dien tyd, nam het Gezwel, in korten tyd, zeer aanmerkelyk toe.

Ongeveer vóór dertien jaaren beproefden andere min-

kun-

..ge Heelmeesters dan laatstgemelde, door weekmaakende pappen, de doorbreeking dezes Gezwels; terwyl men voorgaf, de ſtof, in het Gezwel beſloten, daar door week, vloeibaar, en tot de ontlasting gemakkelyker, te zullen maaken; beveelende hierom aan de Lyderesſe, ſpoedig om hulp te zenden, zo dra de doorbreeking gebeuren mogt; ook had men haar, uit voorzorg, indien de openberſting gebeurde, en men oogenblikkelyk niet by haar zyn konde, eene aanzienlyke hoeveelheid plukſel ter hand geſteld, ten einde van hetzelve gebruik te kunnen maaken, ter ſtopping van de opening, waar uit eene gevaarlyke bloedſtorting, te gelyk uit een doorgeſleten bloedvat, vermoed wierd.

Met deze weekmaakende handelwyze wierd zeventien weeken aangehouden; waar na de Lyderesſe, deze behandeling moede zynde, een beſluit nam, van dezelve af te zien, en niets meer ter geneezingsbeproeving in het werk te ſtellen.

Toen ik het Gezwel voor het eerst onderzogt, en naderhand hetzelve voor het eerst deed aftekenen, konde ik geene de minſte vogtgolving in hetzelve beſpeuren; integendeel was het, ſchoon op de eene plaats meer dan op de andere, zagt in het aanvoelen, echter, over het geheel genomen, te vast, dan dat men eenige vloeibaare etterſtoffe in hetzelve vermoeden konde, of gewaar wierd: op de meeste plaatzen ſcheen eene bryachtige ſtof door het gevoel beſpeurbaar te zyn; terwyl op andere plaatzen meer knobbelachtige en hardere verhevenheden zig lieten voelen; en alzo is hetzelve tot op dit oogenblik geſteld.

Het Gezwel, in den geheelen omtrek gemeeten, *a. g. e. c. b. h. f. d.*, was by de eerſte mededeeling ongeveer 16 Rynlandſche duimen groot; thans is hetzelve in die afmeeting toegenomen tot 28 duimen.

Een lyn getrokken over het Gezwel van *a* tot *b* was voorheen 14, thans 15 d. 2 lynen.

Van *c.* tot *d.* voormaals 11½, thans 17 d.

Van *e.* tot *f.* te vooren 13, thans 15 d.

Van *g.* tot *h.* voorheen 14, thans 16½ d.

k. k. k. k. k. k. k. zyn variceuſe Vaten.

l. l. Het verlengde en uitgerekte Vel van het zydelyk of ſlaapdeel des Hoofds.

m. n. o. p. q. r. s. t. u. v. w. x. z. (meer, dan het overige

Gezwel) harde, knobbelachtige, verhevenheden, waar onder *s.* de aanmerkelykste is.

2. 3. 4. Andere variceuse Vaten.

5. Het gedefigureerde Oor.

y. y. y. De aanmerkelyk uitgerekte en verlengde Oorlel.

Van *g. e. c. b. h.* tot *f.* ligt het Gezwel sterk drukkende tegen het aangezicht; de hals, borst, en den linker schouder, hinderlyk aandrukkende; thans is het Gezwel aldaar en allerwegen veel losser dan ooit te vooren; en de bedenking, of misschien de *Arteria Carotis externa* in het Gezwel betrokken was, gelyk ik by de eerste mededeeling vreesde, wordt hier door opgeklaard, daar men het Gezwel van dit Vat geheel aftrekken, opligten, en dezelve als dan afgezonderd voelen kan; dan, desniettegenstaande, is het meer dan waarschynlyk, dat takken van dezelve door het Gezwel, tot voeding van hetzelve, zoo groot zyn, als het Stamvat zelve; althans by *v.* loopt eene huidslagader, die zeer aanmerkelyk is; terwyl 'er meer andere, vry wat aanmerkelyker, in de diepte, te bespeuren zyn.

6. Is eene diepte, tusschen de knobbelachtige verhevenheden, de plaats van het ingetrokken lidteken, alwaar het bytmiddel, door bovengemelden Kwakzalver, aangelegd is: dikwyls hebben, naderhand, ontvellingen en verzweeringen, met ontlastinge van bryachtige stoffen, aldaar, en in de nabuurschap, plaats gehad, welke my veel moeite in de heelinge gaven.

De zwaarte van het Gezwel, zeer aanmerkelyk, zedert myne eerste mededeeling, toegenomen zynde, is niet juist te bepaalen; dan dezelve word, gissielyk 16 à 18 ponden (misschien meer) geschat, wanneer men hetzelve, van het hoofd met de handen afgetrokken, byzonder opligt, en alzo weegt. Althans de zwaarte is zo aanmerkelyk en hinderlyk, dat de Lyderesse, by de vertooning, niet nalaaten kan, tusschenbeide, de hand ter ondersteuning te gebruiken; terwyl anders een schortband, om het hoofd vastgemaakt, de plaats van haare hand vergoedt.

De bedenkelykheid, ten opzichte der plaats, onzekerheid der slagaderlyke Vaten door hetzelve verspreid, behoeftige omstandigheden van de Lyderesse, talryk en gebrekkig huisgezin, zoo wel als haar teder gestel, hebben

my,

my, tot hier toe, geene vryheid gegeeven, om tot de wegneeming des Gezwels (waar toe zy anders zeer wel over te haalen zoude zyn, mits ik haar, ten minsten met eenige zekerheid, wegens een goeden uitſlag, voorſpelling doen konde) te beſluiten; te meer, om reden, dat het Gezwel, hoe langer hoe meer, door zyne zwaarte, nederzakkende, losſer en van het hoofd verder verwyderd word, zoo dat men misſchien, na verloop van eenigen tyd, op eene zeer gemakkelyke wyze, eene kunstbewerking, ter haarer radicaale geneezinge, zal kunnen in het werk ſtellen, welke ik als nog, daar dezelve voorloopig in myne gedachten bewaard blyft, en verder meer naauwkeurig bepaald moet worden, niet kan mededeelen. Bieden zig intusſchen nadere omſtandigheden aan, welke de wegneeminge ſpoedig en onvermydelyk noodzaaklyk maaken, ik zal, in dat geval, de mededeeling des gevals niet agterhouden.

In hoe verre dit ſchroomlyk Gezwel met andere reeds bekende overëenkomt, of meer aanmerkelyk is, zal ik thans niet onderzoeken; het zy genoeg, te mogen vastſtellen, dat weinige Heelkundigen desgelyken immer gezien hebben: even zoo min wil ik my omſtandig, wegens de natuur en oorzaaken van hetzelve, inlaaten; het zy genoeg, dat ik in myn vermoeden, dat namelyk het Gezwel uit eene Klierverſtopping of verharding geſprooten is, door Heelkundigen van meer dan gewoone ondervinding en lecture, geſterkt word.

WAARNEEMING WEGENS EEN STOMMEN. Door den Burger J. G. BAUMAN, *Chirurgyn te Vlaardingen.*

Op Vrydag den 16 Maart 1798 kwam aan myn huis *Evert Snyders*, een Boerenknegt, oud 28 jaaren, van een ſterk geſtel, en zeer bloedryk. Hy kon geen woord ſpreeken, en was geheel ſtom. Ik vond hem op de borst zeer bezwaard en geſpannen; de ademhaaling belemmerd; de pols drukkende, ingetrokken. Ik deed hem terſtond een ader openen; en, circa twintig oncen bloed afgetapt hebbende, begon hy eenige verligting op de borst te beſpeuren; doch, het bloed niet meer willende loopen, herhaalde ik de aderlaating op den regter arm: wederom byna twintig oncen bloed afgetapt hebbende, be-

begon de Lyder, schoon zeer zagt, eenig spraakgeluid te geeven; de pols wierd ruimer; de ademhaaling gemaklyker; en, geen tien minuten daarna, had hy volmaakt zyne spraak weder.

De Lyder verhaalde my, dit ongemak gekreegen te hebben in het Sticht van Utrecht, waar hy uit een hooiberg was gevallen en zyn arm gebrooken had: hier van hersteld, had hy overal rondgezworven, om eenig hulpmiddel voor zyne kwaal te vinden; tot dat hy, na zes-en-twintig weeken zukkelens, als een stom mensch, uit Rotterdam by my arriveerde. Hy verhaalde my verder, vyf a zes maalen, zonder eenige verligting, adergelaaten te zyn; doch telkens, volgens zyn zeggen, niet meer dan vyf a zes oncen.

Ik schreef hem vervolgens eenige verkoelende en verzagtende poeders voor; en op den derden dag vertrok hy, zeer gezond, zonder eenige belemmering op de borst of in de spraak, naar Helvoetsluis, om aldaar zyne goede vrienden te gaan bezoeken.

NATUURLYKE HISTORIE DER PINGUINS EN MANCHOTS, OF DE VOGELEN ZONDER VLEUGELEN.

(*Volgens* DE BUFFON.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 106.)

Schoon de *Manchots* niet meer dan twee of ten hoogsten drie eijeren leggen, of zelfs maar één (*), laat egter dit Vogelsoort niet na, zeer talryk te weezen; dewyl zy nooit gestoord worden in de onbewoonde oorden, die zy ter verblyfplaats kiezen, en waar van zy de eenigste ongestoorde Bezitters zyn. „ Wy „ traden," vermeldt NARBOROUGH, „ op een Eiland (†), „ waar wy driehonderd *Pinguins* (*Manchots*) vingen in „ den tyd van een vierendeel uurs; wy zouden 'er even „ gemaklyk drieduizend hebben kunnen bekomen, indien „ de Sloep dezelve hadt kunnen bergen; wy dreeven

„ ze

(*) FORSTER *Observations*, p. 182.

(†) In 't gezigt van *Port Desiré*, op de *Patagonische* Kust.

„ ze by troepen voor ons heenen, en een ſlag op den „ kop was genoeg om ze te dooden (*).”

„ Deeze *Pinguins* (Manchots), ſchryft WOOD, die men „ verkeerdlyk onder de Vogelen rangſchikte, dewyl zy „ noch vederen noch vleugels hebben, broeden, zo als „ men my verzekerd heeft, op het einde van September „ en in 't begin van October; als dan zou men ze in „ zo groot eene menigte kunnen vangen, dat men genoeg „ hadt tot het ſpyzigen van een Vloot. By ons weder- „ keeren te *Port Deſiré* verzamelden wy omtrent hon- „ derd duizend van deeze Eijeren, van welke 'er eenige „ vier maanden lang bewaard werden, zonder te beder- „ ven (†).”

Een Schip kwam op den 15 van January op het Groot *Eiland der Pinguinen*, om daar die Vogels te vangen, en men vondt ze in zo grooten overvloed, dat men 'er meer dan vyf en twintig ſchepen mede zou hebben kunnen ſpyzigen; men vong 'er, in den tyd van twee uuren, negen honderd (‡).

Geen Zeereiziger verzuimt de gelegenheid om van de Eijeren deezer Vogelen een voorraad mede te neemen: men wil dat ze zeer goed zyn (§). Ook het vleesch der *Manchots*, 't welk niet zeer uitſteekend is, wordt gebruikt (**); het is een verfriſſing, op plaatzen, waar men des

(*) *Relation de* NARBOROUGH, *Hiſt. Gen. des Voyages*, Tom. XI. p. 30.

(†) *Voyage du Capitaine* WOOD, *a la Suite des ceux de* DAMPIER.

(‡) *Voyage de cinq Vaisſeaux au detroit de Magellan, dans l'Hiſtoire des Navigations aux terres auſtrales.* Tom. I. p. 272.

(§) 'Er zyn op dit Eiland (*Lobos del Mar*) zeer veele *Pinguins* (Manchots), van welke ik eene verbaazende menigte gezien heb door de geheele Zuidzée op de nieuwlings ontdekte kusten, en van de *Kaap de Goede Hoop.* Het vleesch is een zeer middelmaatig voedzel; maar de Eijeren zyn voortreflyk. DAMPIER *Voyage autour de Monde*, Tom. I. p. 126.

(**) Wy wierpen het anker in de tweede inham van de *Straat van Magellan* tegen over het *Eiland der Pinguins*, waar de Sloepen welhaast vervuld waren met deeze Vogelen, die veel grooter zyn dan Eendvogelen. ADAMS, *dans l'Hiſt. Gen. des Voyages*, Tom. II. p. 215. —— Wy keerden in 't midden van September weder na *Port Deſiré*, om 'er nieuwen voorraad op te doen van *Zeekalveren*, *Pinguins* en van de Eijeren deezer Vogelen. Tom.

des anders volftagen gebrek heeft (*). Het vleesch deezer Vogelen wil men dat geen vischfmaak heeft, schoon zy, naar allen fchyn, alleen van visch leeven (†); indien men ze in de groente ziet, het éénig en laatste overblyfzel van het groeiend ryk, 't welk in de Ysgewesten bestaat, is zulks min, gelyk men denkt, om 'er voedzel te zoeken, dan om 'er eene fchuilplaats te vinden (‡).

De

Tom. XI. p. 38. *Voyage de* NARBOROUGH. — Een klein Eiland, in de *Saldanhabaai*, heeft zo veel *Zeekalveren* en *Pinguins*, dat men 'er eene zeer talryke Vloot mede zou kunnen verversfchen. *Hist. Gen. des Voyages*, Tom. I. p. 384. —— De *Pinguin* is beter dan de Duikervogel van de *Sorlings Eilanden*; deeze heeft een vischfmaak. Om den *Pinguin* gereed te maaken, moet men hem villen, hy is al te vet; over 't geheel is het een middelmaatig voedzel, gekookt, gebraaden of anders gereed gemaakt; braaden is best. Wy zoutten twaalf of zestien tonnen in, om ons in stede van gezouten vleesch te strekken. Deeze Vogeljagt gaf ons veel vermaaks, zo in het vervolgen, als in hun den weg af te fnyden, wanneer zy in hunne fchuilhoeken wilden vlugten of na zee ontkomen, 't geen zy niet deeden zonder menigmaal in hunne gaten te vallen. Zoms slooten wy ze in een kring. Men maakt ze af met een flag op den kop; want flagen op 't lyf betekenen niet, en dit was ook niet goed voor het vleesch dat wy dagten in te zouten. —— Deeze ongelukkige *Pinguins*, van alle kanten vervolgd, waar van wy 'er veele fchooten, vielen over elkander heenen; anderen tuimelden van de rotzen, en vonden een gewisfen dood; de gelukkigsten ontkwamen het in zee, en vonden zich voor vervolging bevryd. *Hist. des Navigations aux terres australes*, Tom. I. p. 240.

(*) Verbaazend groot is het getal deezer Vogelen (op eenige Eilanden naby het *Staaten Land*), zo dat wy 'er zo veelen, als 't ons behaagde, met stokken dood floegen; ik kan niet zeggen, dat ze een lekker voedzel opleveren: by mangel van ander versch vleesch, vonden wy ze uitmuntend. Zy broeden hier niet; of wy bevonden 'er ons niet op den broedtyd (in January) want wy troffen geen Eijeren of Jongen aan. COOK, Tom. IV. p. 72. —— SPILBERG en WOOD vonden het vleesch van de *Manchot* zeer goed van fmaak; dan dit hangt zeer veel van den honger af, en het gebrek aan betere fpyze.

(†) *Piscibus duntaxat vesci; non ideo tamen ingrati saporis nec piscium saporem referebant.* CLUSIUS *Exotic.* p. 101.

(‡) De *Pinguin-Eilanden* (in de *Straat van Magellan*) zyn drie in getal. Men ziet op deeze Eilanden weinig kruids, 't

welk

De Heer FORSTER beschryft ons hun verblyf in die soort van schuilplaats. Zy graaven kuilen, en kiezen ten dien einde duin of eene zandige plaats (*); de grond is daar zo los, dat men, wandelende, 'er zomtyds tot de knie toe inzakt, en indien de *Manchot* zich in zyn hol bevindt, wreekt hy zich op den voorbyganger met hem in de beenen te byten, die hy wel degelyk beet neemt (†).

De

welk den *Pinguinen* tot voedzel strekt. *Relation de* SPILBERG, *dans l'Histoire Gen. des Voyages*, Tom. XI. p. 18.

(*) „ Op het *Nieuwjaars Eiland*, digt by *Staaten Land*, groeit „ eene Grasplant van de soort *Dactylis glomerata* geheeten, „ op eene zonderlinge wyze: het is een overblyvende plant, „ die de grootste koude doorstaat; zy komt altoos by bos„ schen te voorschyn, op eenigen afstand van elkander: elk jaar „ krygen deeze planten een nieuwen kruin, en breiden dien uit „ tot dat ze vier of vyf voeten hoogte hebben; en aan den „ top twee of drie maalen breeder dan aan den voet: de bla„ den en spieren van dit gras zyn sterk, en dikwyls drie of „ vier voeten lang. De Zeekalveren en de *Manchots* neemen „ hun wyk onder deeze grasboschen, en daar zy geheel nat „ uit Zee komen, maaken zy de voetpaden, tusschen die gras„ bosschen, zo zout en slykerig, dat niemand 'er kan gaan „ zonder van de eene plant op de andere te stappen." FORSTER *Observ.* p. 34. —— Het voorste en grootste van die Eilanden (ten Noordoosten van Baai *Spiring*, in 't gezigt van *Port Desiré*, in de Straat van *Magellan*) is het geen den naam dragt van het *Pinguinen-Eiland*, omtrent drie vierde myl lang. Dit Eiland bestaat geheel uit scherpe rotzen, uitgenomen op het midden, waar het zandig is, en een weinig groen kruid oplevert; dit is de wykplaats van een verbaazend aantal *Pinguinen* en Zeekalveren. *Relation de* NARBOROUGH, *dans l'Hist. Gen. des Voyages*, Tom. X. p. 30.

(†) *Voyage de cinq Vaisseaux au detroit de Magellan*, Tom. I. p. 681. & Tom. I. p. 287. *de l'Histoire des Navigations aux Terres australes.* —— Zy maaken gaten in den grond, onthouden zich aldaar gelyk onze Konynen, leggen 'er eijeren: zy leeven van visch, en kunnen niet vliegen, geen pennen aan de vleugels hebbende, die aan de zyden als lappen leder neerhangen. *Voyage d'*OLIVIER NOORT *autour de Monde; dans le Recueil des Voyages, qui ont servi a l'etablissement de la Compagnie des Indes Orientales.* Tom. II. p. 15. —— Geheel de oever, digt by Zee, is vol gaten, waar deeze Vogelen de Eijeren uitbroeden: het *Eiland* van de *Straat* is vol van deeze gaten, uitgenomen eene schoone valei, waar een fyn groen kruid groeit,

De *Manchots* ontmoet men niet alleen in alle de Zuidlyke oorden van de groote Stille Zee en op alle Eilanden daar in verspreid (*), zy worden ook aangetroffen in den *Atlantischen Oceaan.* Zy komen voor in grooten getale omstreeks de *Kaap de Goede Hoop*, en zelfs Noordlyker (†). Het schynt ons toe, dat de *Duikervogelen*, ontmoet door de Schepen *l'Aigle* en *la Marie*, met het eerste dryvende Ys, *Manchots* waren (‡); en moeten zy ook in de *Indische* Zeeën voorkomen, indien PYRARD naauwkeurig is met ze op de *Atollons* in de *Maldives* te brengen (§), en indien de Heer SONNERAT ze op *Nieuw Gui-*

groeit, 't geen wy ons verbeeldden, dat deeze Dieren ter weide dient. *Hist. des Navigations*, Tom. I. p. 240. —— In eene Baai aan de *Brasilsche* kust vindt men eene verbaazende menigte van die Vogelen, welke de Engelschen *Pinguins* noemen: deeze Vogels hebben geen wieken, zyn veel grooter dan Ganzen; zy maaken gaten of holen in den grond, in welke zy zich verbergen; dit is oorzaak dat eenige *Franschen* 'er den naam van *Crapauds* (Padden) aan geeven. *Voyage autour de Monde, par* DRACK. Paris 1641, p. 17.

(*) Over 't algemeen vindt men op geen gedeelte van *Nieuw Zeeland* zo veel Vogels als in *Duski-Baai.* Wy zagen 'er ook *Pinguins.* FORSTER *Observations*, p. 181.

(†) Twintig mylen ten Noorden van de *Kaap de Goede Hoop*, is een groote menigte van Vogelen, en, onder andere, eene ongelooflyke hoeveelheid van die men *Pinguins* noemt, zodanig dat wy ons naauwlyks in deeze vogelmenigte konden wenden of keeren. Zy zyn niet gewoon menschen te zien; dewyl 'er bykans nooit schepen aan dit Eiland komen, of het moet by toeval zyn, gelyk wy 'er kwamen. *Premier Voyage de* G. SPILBERG *aux Indes Orientales, dans le Recueil des Voyages qui ont servi a l'etablissement de la Compagnie des Indes Orientales*, Tom. II. p. 420.

(‡) Op 48° 50′ Zuider Breedte en 7° Lengte. *Expedition des Vaisseaux l'Aigle & la Marie; dans l'Hist. Gen. des Voyages*, Tom. XI. p. 258.

(§) Veele van de kleine Eilanden der *Atollons*, onder de *Maldivische Eilanden*, hebben geen groen kruid altoos, en bestaan geheel en al uit los zand, waar van een gedeelte by hooge vloeden onder water ligt: men vindt daar altoos een grooten voorraad van Kreeften en Krabben; met eene zo verbaazende menigte van *Pinguins*, dat men de voeten niet kan nederzetten, zonder op eijeren of jongen te trappen. *Voyage de* FRANÇOIS PYRARD, p. 73.

Guinea gevonden heeft (*). —— Maar, uitgenomen deeze verder ftrekkende oorden, mag men met den Heer FORSTER zeggen, dat de Keerkring over 't algemeen de grensfcheiding is, welke de *Manchots* niet overfchreeden, en dat die Vogelfoort de hoogfte en koudfte Breedten in het Zuider halfrond zoekt.

Desgelyks fchynen de waare *Pinguins*, onze *Pinguins* van 't Noorden, by voorkeuze in de *Tszee* te woonen: fchoon zy om te broeden tot op het Eiland *Wight* komen, niet te min fchynen de Eilanden *Feroë* en de kusten van Noorwegen hun geboortegrond, en op het oude vaste land: als mede *Groenland*, *Labrador* en *Terre Neuve*, in de Nieuwe Wereld. —— Zy zyn, even als de *Manchots*, geheel onbekwaam om te vliegen; zy hebben flegts de beginzels van vleugels, 't is waar met pennen voorzien, doch zo kort dat ze 'er alleen mede kunnen klapwieken.

De *Pinguins* onthouden zich, even als de *Manchots*, bykans altoos in Zee, en komen niet op 't land, dan om nesten te maaken, en uit te rusten, met zich plat neder te leggen: het loopen, zelfs het overeinde ftaan, valt hun even moeilyk, fchoon hunne pooten een weinig langer en iets meer voorwaards geplaatst zyn dan by de *Manchots*.

Ein-

(*) Deeze Reiziger fchryft als een verlicht Natuurkenner. „ Alle foorten van *Manchots* zyn verftooken van het vermogen „ om te kunnen vliegen; zy loopen flegt, en houden, loopende, „ het lyf recht overeinde; hunne pooten ftaan geheel agter „ aan het lyf, en zyn zo kort dat de Vogel geene dan kleine „ ftappen kan doen; de vleugels zyn niet anders dan byhang- „ zels ter plaatze waar de vleugels moesten ftaan; zy hebben „ 'er geen dienst van, dan om den Vogel in den waggelenden „ gang te onderfteunen. Zy gaan aan land om 's nagts uit te „ rusten en te broeden. De onmogelykheid, waar in zy zyn, „ om te kunnen vliegen, ftelt hun geheel ten doele aan de „ zodanigen, die aan wal komen, en men vangt ze loopende. „ Het gebrek in hun maakzel, 't geen hun buiten ftaat ftelt „ om hunne vyanden te ontvlugten, doet ze aanzien voor ten „ uiterften domme fchepzels, die zelfs geen zorg ter zelfbe- „ fcherming draagen. Men vindt ze nooit op bewoonde plaat- „ zen, en zy kunnen 'er niet verblyven; het is een Geflacht, „ 't welk, buiten ftaat om zich te verdedigen en te vlugten, „ moet verdwynen waar zich de verdelgende mensch nederzet, „ die niets laat beftaan 't geen hy kan uitrooijen." *Voyage a la nouvelle Guinee*, p. 178, enz.

Eindelyk, de overeenkomsten in geaartheid, in leevenswyze, in gestalte, zyn tusschen deeze twee Vogelsoorten, hoe zeer anders in weezenlyke kenmerken onderscheiden, zo groot, dat de Natuur, deeze schepzels voortbrengende, aan de beide uitersten des Aardkloots de uiterste vormen van het gevleugelde geslacht geplaatst heeft.

DE TEKEN- EN SCHILDERKUNST BESCHOUWD ALS EEN VERMOGEN DAT ONS IN STAAT STELT OM DE GODHEID IN HAARE WERKEN NAAR TE BOOTZEN, EN OOK DAARIN ONS BOVEN DE DIEREN VERHEFT.

Onder alle de fraaije Kunsten is 'er zeker geene, welke van uitgebreider nuttigheid is, en grooter, stiller, duurzaamer en onschuldiger genoegen aanbrengt, dan de Tekenkunst en de onmiddelyk daar mee verbonde Schilderkunst. Men mag elkander verhaalen, dat eene *Grieksche* Herderin, welke de schaduwe van heuren *Coridon* in het zand aftekende, de eerste Schilderes was; de oorsprong van de Tekenkunde is veel ouder, — zoo oud als de waereld. Wy maaken van zelfs, eer wy het weeten, aftekeningen met onze denkbeelden. Ons zien, wat is het anders, dan eene afbeelding der voorwerpen als in eene duistere kamer. Het zon- en maan- en kunstlicht lichtte den eersten mensch al aanstonds voor, en tekende schaduwbeelden en omtrekken van allerleye voorwerpen voor zyne oogen, en hy had niet meer noodig, dan dezelve te volgen en *Silhouettes* te maaken; en hier van hebben de *Grieken*, gelyk in meer andere gevallen, zich de eer toegeëigend. De spiegelingen in het water voltooiden deeze afbeeldingen, en moesten den mensch van zelfs doen bevatten de mogelykheid, om dezelve na te bootzen, hoe eenvoudig en ruw zy ook zyn mogten. De wyze Schepper heeft den mensch niet alleen het vermogen, maar ook de zugt, om hem na te volgen, natuurlyk ingegeeven. Hy gevoelt zyne minderheid, wanneer hy een groeijend, een leevend, zelfswerkend weezen zou willen voortbrengen; geen enkel grasje, geen myt, geen ongefatzoeneerden worm kan hy scheppen. Hy mag al de vermogens der uitvinding, berekening en kunstbewerking, by elkander vereenigen, — hy mag ons een herder

die

die op de fluit blaast, een meisje dat op het clavier speelt, een eend die zwemt, met de wieken klapt, voedsel schynt in te neemen, te verteeren en uit te werpen, vertoonen, het is enkel begoocheling, zonder leeven, zonder ademhaaling, zonder groei, gevoel, en kragt van voortteeling —— oneindig minder, dan in het minste Moschgewas, of de geringste Polyp. —— Neen — die raderen door den adem des leevens in beweeging te brengen en te houden, welke tot het groeijend en dierlyk leeven vereischt worden, is alleen het werk van een scheppende Almagt en onderhoudende Voorzienigheid. — Ons onvermogen in deezen opzigte strekt zoo zeer tot onze vernedering, als tot verhooging, tot verheerlyking, van dat Weezen, dat millioenen *myriaden*, zoo in het groeijend, als in het dierenryk, door een enkelen wenk voortbrengt, en duizend zonnenstelzels door één almagtig woord in orde en beweeging houdt. —— Dan wy hebben egter eene onweerstaanbaare neiging, om den Schepper na te volgen. —— Wy mogen dit doen, en zyn het verpligt te doen in onze zedelyke verrigtingen, —— in de Werken van Liefde, Weldaadigheid, Billykheid, Regtvaardigheid en alles, wat de deugd ons voorschryft; de verhevenheid van onzen geest, de edelheid van onze bestemming, betoont zich daarin op eene uitneemende wyze. Wy zyn vatbaar en in de mogelykheid om goed te doen, en de Goddelyke voetstappen van onzen *Hemelschen* Vader na te volgen: daar in zyn wy boven de dieren zeer verre verheven, die niet anders kunnen, dan in hun bepaalden kring van natuurlyke werkzaamheden zich beweegen, en werken. —— Wy kunnen zedelyk goed doen, en mogen daarom op die belooningen hoopen, welke het goeddoen noodwendig agtervolgen; welke wy uit de goedheid van den Opperbestierder, uit de bestemming van den redenlyken mensch, mogen afleiden, en, zoo wy aan eene Goddelyke Openbaaring gelooven, zekerlyk kunnen verwagten: —— belooningen, welke deeze waereld niet altoos oplevert; maar die wy daarom in eene toekomende betere waereld mogen te gemoet zien, en daarom een voortduurend bestaan op zekere gronden vooronderstellen. Het een noch het ander heeft in de dieren plaats, hoe zeer zy kunstig bewerktuigde lighaamen hebben, een vrywillig gebruik van dezelve bezitten, en nevens ons bewooners van deezen aardkloot zyn. Zy kunnen hunnen en onzen Maaker in het zedelyk goede niet navolgen,

L 2

gen, zyn onvatbaar voor alle voorschriften, en daarom ook voor die uitzigten en belooningen, welke de toekomstige eeuwe oplevert.

Maar wy zullen meer zeggen. —— Onze bewerktuigde lighaamen gaan zoo wel, als onze zielsvermogens de redenlooze schepselen onbegrypelyk verre te boven. Alle hunne werkzaamheden bepaalen zich tot het voedsel, tot het beveiligen van hun bestaan, en tot de voortplanting van hun geslagt. Alles bepaalt zich tot deezen kring. Zy werken volgens hun *instinct*, en de uitwerkingen zyn dezelfde in den eersten beginne geweest, als zy aan den afloop der Eeuwen zullen bevonden worden. Zy zyn voor vorderingen onvatbaar. Het eerste net, dat de vader en moeder der Spinnen maakten, was zoo kunstig, als het geen wy thans door dit geslagt zien vervaardigen. Met moeite en geweld worden zy een weinig buiten hun kring gebragt, om ons tot ons gemak, voordeel of vermaak, dienstbaar te zyn: maar deeze kring kan maar zoo ver en niet verder uitgezet worden. Voor geduurige vordering zyn zy niet vatbaar. —— Wy neemen van tyd tot tyd in volkomenheden toe, en zoo het menschdom zorgvuldig genoeg geweest was, om van alles eene naauwkeurige aantekening te houden; zoo de tyd, de geduurige omwentelingen der Eeuwen, de verwoestingen door aardbeevingen, vuurbraaken, overstroomingen, oorlogen en brandstigtingen, niet telkens het spoor van de schoonste kunstgewrogten hadden uitgewischt; zoo de menschen altoos getrouwelyk hunne ontdekkingen en vorderingen hadden opgegeeven, zonder zich met geheimen op te houden; — zoo wy niet, met één woord, in verscheide opzigten genoodzaakt waren telkens van vooren af te beginnen, tot welk eene hoogte zouden wy het van geslagte tot geslagte gebragt hebben!

„ De Dieren kunnen hunnen Schepper in het verrigten van zedelyk goed, gelyk de menschen, niet navolgen. Zy hebben een zeer bepaalden kring van natuurlyke werkzaamheden, — zy maaken in dezelve geene vorderingen, maar werken de ingeevingen van hun *instinct* alleen uit." —— Doch de menschlyke werkzaamheden bepaalen zich in 't geheel niet, maar strekken zich uit tot in het oneindige; alleen dat geene uitgezonderd, gelyk wy boven aanmerkten, waar toe een Goddelyk scheppend vermogen vereischt wordt. Indien men de eerste hut, die Vader Adam bouwde, vergelykt by de gebouwen, die zyne kinderen in

in *Ninive*, in *Babylon*, in *Persepolis*, in *Peking*, in *Athene*, in *Rome*, hebben opgerigt, welk een onderscheid! De mensch durft alles onderneemen. Zyne veruitziende denkbeelden maaken telkens nieuwe plannen, en zyne vingeren, zoo wel tot het allerfynste werk, als tot den grootsten arbeid, tot het maakén van *Pyramiden*, geschikt, voeren het uit. Hy maakt kleinigheden, waar van de kunst niet, dan door het vergrootend glas kan nagegaan worden, en hy stigt gevaarten, die tot in de wolken reiken, die de eeuwen verduuren. Ook daarin volgt hy zynen Schepper zoo veel mogelyk na. Zyn vernuft denkt daartoe werktuigen uit, zyne handen bereiden ze, op dat dezelve de zwakheid van zyn vermogen te hulp komen. Hierin is hy weder zoo ver beneden zyn Schepper, die geene werktuigen behoeft, die door zyne Almagt werkt, als hy verheven is boven zyne redenlooze medeschepselen, die geene werktuigen kennen noch bezigen kunnen tot de weinige eenvoudige verrigtingen, welke onder hun bereik vallen.

De mensch denkt en werkt niet alleen, vooral wanneer hy in een beschaafde Maatschappy zich bevindt, op het geen tot de noodzaakelyke behoeften vereischt wordt, en tot zyne beveiliging strekt tegen den aanval van menschen en beesten, voor welke hy dikwerf zou moeten zwigten, zoo zyn vernuft hem geene middelen ter verdediging aan de hand gaf, waar door hy de overhand krygt boven de grootste en sterkste dieren, welke zich alleen van hunne natuurlyke kragten, van hunne hoornen, muil en klaauwen, bedienen: — maar de mensch denkt en werkt ook tot zyn gemak, tot zyn genoegen en vermaak; hy legt zich toe op alles, wat tot alle mogelyke verciering en verlustiging der oogen strekken kan. —— De Goedheid en Wysheid van den Schepper blinkt ook daarin uit, dat hy niet alleen alles, wat tot nooddruft, maar alles, wat tot genoegen en vermaak van den mensch, tot vermindering of verzagting van zyne rampen, strekken kan, heeft voortgebragt, en met even dezelfde zorg als het volstrekt noodige onderhoudt. —— Beschouw in den morgenstond, of in den avond, de opgaande of ondergaande zon! —— zie in de lente, of in den zomer, het wyduitgestrekte landgezigt, of den lommer van weelig groeijende boomen! geef agt op de mengeling en het maaksel der bloemen, en hoor het verrukkelyk verschillend gezang der vogelen; en kunt gy aan

deeze goedheid twyffelen? Kon ze niet dikwerf uwe zorgen leenigen, uw hart een onuitspreeklyk gevoel van kalmte en genoegen verschaffen? —— Ook hierin kan de mensch zynen Schepper navolgen, en zich boven de dieren verheffen. De Godheid heeft hem daartoe met een vernuft, eene neiging, een vermogen, boven de andere aardbewooners, begiftigd; hy geeft hem de stoffen aan de hand, op dat hy de vakken zou kunnen aanvullen, en zich door zyn eigen kunstgewrogten eene aangenaame bezigheid, een stil genoegen, verschaffen zou, om de verdrietelykheid voor te komen, de eenzelvigheid en verveeling te verminderen, — vooral dan, wanneer de natuur zich van allen luister heeft beroofd, of wanneer de duisternis een floers werpt op alle de schoone veldtooneelen. —— Zoo heeft hy den mensch, voor zoo ver het in deszelfs vermogen stond, in zynen dienst willen gebruiken, en tot zyn medewerker willen aanstellen: hoe zeer hy dikwerf deeze goede oogmerken overschrydt, in het overtollige vervalt, de natuur niet te hulp komt, maar verbastert, wanneer hy van het eenvoudig schoone te ver afwykt, en valsche vonden zoekt. Ja, de Vader der menschen heeft meer gedaan, hy heeft den mensch niet alleen tot zyn medehelper, tot zyn navolger, verkozen; maar hem eene neiging gegeeven en het vermogen geschonken, om de schepping door eene tweede schepping te vermenigvuldigen, om door zyn vernuft een andere waereld daar te stellen, en dezelve met nieuwe weezens aan te vullen. Hy kan wel geen groeijende, leevende, bezielde, schepselen voortbrengen; dit heeft God voor zich zelven behouden: maar hy schept landschappen en gebouwen, en stoffeert dezelve met menschen, koeijen, paarden, ezels, schaapen, geiten, of met gevogelte. Hy doet de Zeeën en Rivieren zich met onstuimige baaren verheffen, met effenbaare golfjes vloeijen, of in een stille kalmte zich in een spiegel veranderen, en de schepen daarop hunnen cours vervorderen. Of hy vereeuwigt ons de gedaante van perzoonen, ons aandenken of onze liefde waardig. Hy ontrukt gedenkwaardige bedryven aan de vergeetelheid. Of hy onthaalt ons op de keurigste bloemen en kruiden, en discht ons tafels aan met uitgeleezen visch, of fruiten, welke teffens onze oogen en onzen smaak kittelen. Alles wat daartoe vereischt wordt, levert de schepping rykelyk op; Parkemente vellen, hout en koper tot tafereelen, of de kunst bereidt papier en doek van lynwaat. De bergen leveren droo-

drooge verwen en mineraalen; de aarde zelve is somtyds in eene nuttige verf- of tekenstoffe verkeerd, en de boomen zweeten gommen tot het zelfde gebruik. Alles werkt dus mede; de kunstenaar behoeft niet verleegen te staan. 'Er is overvloedige zorg gedraagen om zyne heerschende *genie* op te volgen. Of verkiest hy dezelve *en masse* uit te oeffenen: hy vindt ook ryke stof; geschikte aarde om te boetseeren; koper of lood om te gieten — terwyl de steengroeven hem keur van marmers opleveren, en de mynen hem gereedschappen bezorgen, omze te bewerken tot kunstige beelden of *basrelieven*.

Aan allen is ondertusschen deeze *genie*, die scheppende gave, niet medegedeeld, zelfs niet aan alle Natien. —— Niet aan alle menschen; want daar door zou de aarde met kunstgewrogten opgevuld worden, en dezelve zouden, door den overtolligen overvloed, veel van hunne agting verliezen. 'Er waren onder *Israël* maar twee uitsteekende Kunstenaars, welken die geest was ingegeeven, en door hun en onder hun opzigt wierd alles, wat tot toestel en opciering van het eerste *Israëlitisch* heiligdom verstrekken kon, vervaardigd. Gelyk in alle opzigten, bezielt de wyze Voorzienigheid ook in dit geval de onderscheide *individus* met verschillende neigingen: anders zouden zy elkander in den weg loopen; nu hebben zy de een den anderen noodig, en de band der zamenleeving wordt des te naauwer toegehaald. —— Niet onder alle Natien is deeze natuurlyke geschiktheid, om den Schepper met juistheid en bevalligheid zoo van naby in zyne werken na te volgen, dat het oog 'er menigmaal door bedrogen wierd: schoon de poogingen daartoe vry algemeen zyn van het verafgelegen *Indiën* af tot aan het kille *Noorden*. De *Egyptenaars*, de *Chaldeën*, de *Chineezen*, de *Japonneezen* en *Mogollers*, de *Phoeniciërs*, de *Israëliten*, hadden onder de oude Volken hunne Schilders en Beeldhouwers; maar van hunne wyze van uitvoeren kunnen wy geen grooten denk maaken uit de geringe spooren, die 'er van hunne vorderingen zyn overgebleeven. De *Indische* Volken zyn in hunne uitoeffeningen, even als wy van de kunstbewerkingen der dieren hebben aangemerkt; zy blyven dezelfde, en schoon zy al voorbeelden uit *Europa* ontvangen, zy gaan hun ouden tred, en kunnen of willen geene regelen van *perspectief*, van licht en bruin, in agt neemen; hunne figuuren blyven plat, en hunne schilderingen zonder houding, zonder behoor-

lyke mengeling en ſchakeering van koleuren. —— In de *Griekſche* Steden en Gemeenebesten, en zommige van derzelver Volkplantingen, — in *Italien*, wierden de Schilder- en Beeldhouwkunde in derzelver kragt en vollen luister alleen aangetroffen. En hoe weinige Natien hebben in de nieuwe waereld aanmerkelyke vorderingen gemaakt! Lang leed het, eer de waare kunst uit het *Oosten* in het *Westen* wierd overgebragt, en zich alleen in *Rome*, *Florence*, *Bologne*, *Padua*, *Venetien*, en weinig andere Steden, vestigde; — lang eer zy zich verder uitſtrekte. Hoe weinig Landen zyn 'er mee bedeeld! De *Turkſche* Godsdienst onderdrukt de kunst in alle landen, waar zy haaren invloed heeft. Hoe uitgeſtrekt en onderſcheiden het *Rusſiſche* gebied ook zy, noch belooningen noch dwang hebben 'er draagelyke Schilders kunnen voortbrengen. Hoe groot en ryk in onderſcheide Natien *Duitschland* ook zyn moge, evenwel was het nimmer en is het nog niet ryk in groote Schilders of Beeldhouwers. Van de Noordſche Ryken vernam men niets. Wat zullen wy van *Spanje* en *Portugal* zeggen? dat de kunst daar, in evenredigheid van de ſchatten uit het Oosten en Westen aangevoerd, niet heeft opgenomen. In *Vrankryk* is het 'er anders mee gelegen. Egter maakt het *charakter* der Inwooneren het zeer bezwaarlyk, om een doorwerkt ſtuk, in den regten toon, met een bevallig licht en bruin te leveren. Zekerlyk zou men het van eene Natie, welke de wet ſtelt aan *Europa* in ſmaak en mode, die de weelde ten hoogſten top heeft opgevoerd, en waar alle kunſten in de Eeuw van LODEWYK *de Veertiende* zoo veel aanmoediging vonden, nog beter verwagten: — anders zou dat groote Volk zoo veel opgeleverd hebben, dat zy onze ſtukken wel ontbeeren konden. *Engeland* heeft zedert langen tyd in fabrieken van Wol en Staal uitgemunt. Het leverde ons lang de naauwkeurigſte en ſchoonſte werktuigen: maar het leverde geene Schilders, dan eenige Vreemdelingen, welke zich daar nedergezet hadden, tot aan de helft van deeze Eeuw. Zoo hebben de Natien even als in de onderſcheide *producten* elkander noodig. Hoe gelukkig is het dan, dat ons klein hoekje lands, voor een groot gedeelte uit het water opgehaald, en naauwlyks tegen de golven tot dus ver boven gehouden, dat zoo veel behoeften van elders haalen moet, door de Voorzienigheid dermaate in deezen opzigte begunſtigd is, dat wy, indien men alleen *Italien* uit-

uitzondert, voor geene Natien behoeven onder te doen: ja de meesten, — zelfs ook *Italien*, in zommige vakken verre te boven ſtreeven. Onze oogen kunnen zich dus met de voortbrengſelen van onze Landgenooten verlustigen. Wy behoeven de navolgers der ſchepping niet van elders op te zoeken, noch hunne kunstſtukken voor ons zuurgewonnen goud in te ruilen. Wy behouden den roem, welke hier mee billyk verknogt is, voor ons zelven, en hebben het genoegen, dat de ſtukken van onze nabootzers der eenvoudige of der ſchoone Natuur, maar de eerſte vooral, alomme gezogt en ten duurſten betaald worden.

Hoe billyk is het dan niet, dat men dit uitzonderend voorrecht met dankbaarheid erkenne, hetzelve bewaare, en op alle mogelyke wyzen handhaave. De Kunſten trekken toch zoo wel, als de Weetenſchappen, de Koopvaard, de Rykdommen, de Magt van het eene Volk naar het andere. Wat is *Italien*, de wieg en bakermat der hedendaagſche Schilderkunst, by het geen *Italien* van te vooren was, toen de MICHAEL ANGELOS, de RAPHAELS, de GUIDO RHENIS, de CORREGGIOS, de CARRACCIS, en andere reuzen in de kunst, in hetzelve leefden! Indien men een enkelen uitzondert, is 'er wel iemand in *Braband*, die in de ſchaduwe van RUBBENS, VAN DYK, GASPAR DE KRAAYER, BREUGEL, TENIERS, ſtaan kan? Hoe zeer moet ons dit op onze hoede doen zyn! De kunſten zyn edel en kiesch, en vestigen zich daar, waar zy een goed onthaal vinden, waar overvloed en welvaard heerscht, en agting en belooning beide te vinden zyn. Deeze geeven den Kunſtenaar moed, en doen hem geduldig alle de menigvuldige en moeijelyke trappen beklimmen, zonder welke men niet zeggen kan, hy is het te boven! —— En hoe veelen nog, die halverweg ſteeken blyven! —— Wy behooren, dan, indien wy onzen pligt en ons belang kennen, — zoo wy een waaren ſmaak en liefde voor de kunst bezitten, zoo wy eenige zugt voor ons Vaderland hebben: — dan behooren wy den Kunſtenaar de verſchuldigde agting te betoonen, hem het leeven aangenaam te maaken, en aan het werk te helpen, op dat wy het ons niet te laat beklaagen.

OVERZETTING DER BRIEVEN VAN EEN HINDOO RAJAH; VOORAFGEGAAN VAN EEN BERIGT, WEGENS DE GESCHIEDENIS, DEN GODSDIENST EN DE ZEDEN, DER HINDOOS. Door ELIZA HAMILTON.

„ Schetsen en tafereelen van de Gewoonten, Zeden en „ Gebruiken, der *Europeaanen*, door veronderstelde „ *Oosterlingen*, zyn niet zeldzaam. Welgeschreeven beval„ len zy natuurlyk, en door de berispingen daar in voor„ komende, by de waarneeming van treffende beeldte„ nissen, wordt de Dwaasheid verbeterd zonder hard„ heid, en de lessen der Wysheid en Braafheid, van de „ lippen der Welwillendheid vloeijende, maaken eenen „ diepen indruk. —— Van zodanig eenen aart en strek„ king zyn, onzes bedunkens, de Brieven van ELIZA „ HAMILTON, in het Opschrift vermeld.

„ Voor deeze Brieven gaat eene Inleidende Verhande„ ling, over de Geschiedenis, den Godsdienst en de Ze„ den, van de *Hindoos*. Uit deeze zo wel als uit de „ Brieven zelve, zullen wy het voornaamste, het meest „ treffende, mededeelen; en schoon de waarneemingen, op „ de *Europeesche* Zeden gemaakt, meest die der *Engel*„ *schen* betreffen, zullen anderen ze niet, zonder toepas„ selyke leering, leezen kunnen. Voor het tegenwoordi„ ge bepaalen wy ons tot het geen de Schryfster, in de „ Inleidende Verhandeling, vermeldt van de *Geschiedenis*, „ den *Godsdienst* en de *Zeden*, der *Hindoos*."

* * * *

Dat gedeelte van *Asia*, den *Europeaanen* bekend onder den naam van *Hindostan*, strekt zich van het Gebergte van *Thibet*, ten Noorden, uit, tot de Zee ten Zuiden; en van de Rivier den *Indus* aan 't Westen, tot de *Burampooter* in 't Oosten; bevattende dit Landschap in zynen ommekreits eene menigte van Landschappen, onder welke veele beroemd zyn, van de oudste tyden her, wegens de gezondheid der Lugtsgesteltenisse, de rykheid der voortbrengzelen, en de vrugtbaarheid van den grond.

Van deeze Landstreeke zyn de *Hindoos* (*) de oorsprong-

(*) Het woord *Hind*, waar van *Hindoo*, en *Hindostan*, of Land

[oor]sprongelyke Bewooners. Over de herkomst deezes Volks, in 't Oosten zo beroemd, heeft de tyd den dekmantel der vergetelnisse uitgespreid. De eigen Jaarboeken der *Hindoos* brengen die terugge tot éen tydperk zo verre verwyderd, zo veel vroeger dan de Jaartelling der *Europeaanen*, dat de Europische trots dezelve verwerpt. De heerlyke blyken van oude grootheid, egter, die men nog heden ten dage aantreft, en die met den onafl aatendsten vlyt door veele *Engelschen* zyn opgespeurd, leveren het onwederspreeklykst blyk op van de oudheid deezes Ryks, en schynen de verzekering te onderschraagen van de *Hindoosche* Geschiedboekeren, „ dat de duur van het *Hindostansche Ryk* niet geëvenaard wordt door de Ge„ schiedenis van eenig ander deel des Menschlyken Ge„ slachts."

Om reden te geeven van deeze buitengewoone duurzaamheid, moeten wy onze aandagt vestigen, niet op de grensscheidingen door de Natuur gevormd rondsom de Landen deezes Gebieds; maar op de inwendige oorzaaken, ontstaande uit den aart huns *Staatsbestuurs*, uit hunne *Wetten*, *Godsdienst* en *Volksvooroordeelen*, en standhoudende *Zeden*.

Het oude Staatsbestuur in *Hindostan* schynt eene Bondgenootschaplyke vereeniging geweest te zyn van verscheide Staaten, elk bestuurd door deszelfs eigen Rajah, of Opperhoofd; maar, door eene soort van Bondgenootschaplyke Leenhoorigheid, onderworpen aan de Opperheerschappy van den Keizer, het Opperhoofd van alle.

De wyze, op welke de *Rajahs* het Regt van Heerschap-

Land der *Hindoos*, afkomt, is van *Persischen* oorspronge. Colonel DOW wil dien naam afgeleid hebben van HIND, een veronderstelden Zoon van CHAM, den Zoon van NOACH. Andere *Oosterlingen* schryven de herkomst deezer benaaminge toe aan de Rivier *Indus*. Ten wille der zodanigen, die vermaak scheppen in Woordafleidingen, voeg ik hier nevens eene Aantekening, geschreeven op den kant eens Afschrifts der *Gentoo-Wetten*, thans in myn bezit, door een Man wiens kennis in de *Persiaansche* Taal allen overtrof: „ Het woord *Hind* wordt menig„ maal door de *Persische* Dichters gebezigd, om *zwart* of *don„ kerverwig* te betekenen; en het is waarschynlyk, dat *Hin„ dos* niet meer betekent dan een *zwart Man*; even als ons „ *Neger* van Niger afstamt."

schappy over de *Hindoos* uitoefenen, heeft zo weinig overeenkomsts met die welke plaats grypt by de kleine Souverainen van zulke Staaten in *Europa*, als in eene bykans gelyke omstandigheid geplaatst zyn, dat men het grootste onregt zou doen aan het beminnelyk en goeddaadig character der *Hindoos*, wanneer men deeze met geene wilde vergelyken. —— *Daar* te lande heeft het Regt van Oppermagt het zagte voorkomen van Vaderlyk Gezag. De Vorst merkt het Volk aan als zyne Kinderen, om welke te beschermen en te bevoordeelen hy van den Hemel bestemd is; en de genegenheid van den Onderzaat voor den Vorst, onder wiens toevoorzigt hy de zegeningen der Vryheid en Ruste geniet, groeit aan, door de agting voor zyne Deugden, tot eene onlosmaakelyke verknogtheid (*).

De Verdeeling der *Hindoos* in vier Casten of Stammen, aan ieder van welken een byzonderen stand is toegeschikt, en byzondere pligten voorgeschreeven zyn, is, buiten twyfel, eene andere oorzaak, die ter algemeene overeenstemming medewerkt. Die verdeeling moet gemaakt

(*) De beschryvingen van een' Dichter kunnen zomtyds ingeroepen worden om de verzekeringen van eenen Geschiedschryver te regtvaardigen, of op te helderen. In dit licht beschouwd, zullen de volgende gezegden uit een Schouwspel, *Sacontala*, gespeeld ten Hove van een *Indiaanschen* Vorst, beroemd van wegen zyne zugt voor de Kunsten, en de bescherming, welke hy verleende aan de beschaafde Letteren, in de eerste Eeuw vóór CHRISTUS, hier niet te onpasse komen. „ Daar zit de Koning der Menschen, die het geluk ten zynen „ gebiede heeft, nogthans betoont hy gelyke hoogagting voor „ allen; hier wordt geen Onderdaan, zelfs van den laagsten „ stand, met versmaading bejegend. —— Gy zoekt uw eigen „ vermaak niet; neen, het is voor uw Volk, dat gy u, van „ dag tot dag, vermoeit. —— Wanneer gy de roede der Regt„ vaardigheid zwaait, brengt gy te regt allen die van de „ paden der deugd zyn afgeweeken; gy stilt den twist; gy „ zyt gevormd ten welzyn uwe Volks; uwe Bloed- en Aan„ verwanten bezitten, 't is waar, grooten rykdom; maar zo „ onbeperkt is uwe toegenegenheid, dat *alle uwe Onderdaanen*, „ *door u, als uwe Bloedverwanten worden aangezien.*" [Van het *Indiaansche* Schouwspel *Sacontala*, met de Ophelderingen van G. FORSTER, hebben wy eene keurlyke Nederduitsche Vertaaling, in den Jaare 1792, by A. LOOSJES, Pz. uitgegeeven.] REDACT.

maakt weezen in een tydperk voor de nafpeuring te verre afgelegen, en dat zelf de gisfing verbiedt een ftoute vlugt te neemen. Dezelve wordt door de *Hindoofche* Schryvers, met het kleed der Allegorie omzwagteld, voorgefteld. Zy zeggen, dat BRAHMA, de magt van den Allerhoogften ontvangen hebbende om het Menschdom te fcheppen, de *Hindoos* op de volgende wyze hervoortbragt.

Uit zyn Mond kwam te voorfchyn de *Bramin*, en hy fchikte deezen Rang om de voortreflykfte te zyn; hy gaf deezen ter bezigheid, de Godsdienstplegtigheden te volvoeren, en het Menschdom in de paden van pligt te onderwyzen.

De volgende Stam, door BRAHMA gefchaapen, was de *Khettrie*, of Oorlogsftam; dezelve kwam voort uit zyne Armen; de pligt van deezen is, het Volk te verdeedigen, te beftuuren, en te beveelen; van deezen Stam kwamen de oude *Rajahs* voort.

Voorts fchiep hy de *Bice*, of *Banyan*, uit zyne Dyen en Buik, en beftemde deezen tot de bezigheid des Landbouws en des Koophandels.

En eindelyk bragt hy van zyne Voeten voort den Stam van *Sooder*, en lag deezen toe de pligten van Onderwerping, Arbeid en Gehoorzaamheid.

De pligten en deugden, aan elk deezer Casten opgelegd, worden niet onaartig befchreeven in de volgende plaats van de *Bhagvat Geeta*; een Epifode van het groot Heldendicht, in 't *Engelsch* vertaald door Mr. WILKINS.

„ De natuurlyke pligt van den *Bramin* is vrede, zelf-„ bedwang, geduld, opregtheid, wysheid en geleerdheid. „ —— De natuurlyke pligten van de *Khettrie* zyn dap-„ perheid, roembejag, en uit het veld niet te vlieden; „ opregtheid, edelmoedigheid, en een Vorstlyk gedrag. — „ De natuurlyke pligten van de *Bice* zyn het Land te „ bouwen, het vee op te pasfen, te koopen en te ver-„ koopen. —— De natuurlyke pligt van de *Sooder* is „ dienstbaarheid. —— Een Mensch, de pligten volbren-„ gende, hem door zyn geboortelot opgelegd, kan niet „ kwalyk handelen. Een Mensch, te vrede met zyn „ eigen byzonderen Stand, komt tot volkomenheid (*)."

Schoon

(*) Wy kunnen niet nalaaten onze Leezers, om ten opzigte van

Schoon alle *Bramins* geen Priesters zyn, kan niemand, dan die van deeze Caste is, iets verrigten dat het Priesterdom toekomt. De Leden van elke andere Caste hebben voor hunne eigene den diepsten eerbied; en een geest van partytrekking voor elk derzelven straalt door in hunne Wetten, zo wel als in hunne Godsdienstige inrigtingen.

Zy die vermaak scheppen in de pylen van smaad tegen de orde der Priesteren aan te leggen en af te schieten, (zonder te bedenken dat het uitvaaren tegen eenige byzondere/klasse van Menschen 't zelfde is als een Satyre op het Menschdom te maaken), zullen gereedlyk aan de *Bramins* zelve toeschryven het maaken van Wetten, die bevorderlyk zyn voor hunne belangen, en zulks aanvoeren als een bykomend bewys van Priester-bedrog en Priester-eerzugt; maar een oogenblik bedenkens en overweegens, zo op de pligten als op de voordeelen van deeze Caste, zal een einde maaken aan deeze haatlyke zegepraal.

Een afkeer van bloedvergieten is een beginzel, 't welk door den geheelen *Hindoo-Godsdienst* heenen werkt; maar de *Bramins* neemen dit in de striktste maate in agt. Zy eeten niets 't geen leeven ontvangen heeft. Hun voedsel bestaat geheel uit vrugten en moeskruiden: hun eenige weelde is het drinken van Koemelk; een Dier waar voor zy eene byzondere hoogagting hebben. Niet alleen is hun elke daad van vyandlykheid, maar ook van zelfverdeediging, strikt verboden. Aan geweld zich met het gelaatendst geduld onderwerpende, laaten zy aan GOD en aan hunne *Rajahs* de wraak over van alle de beledigingen, welke zy moeten lyden.

De scheiding der onderscheidene Casten van elkander is volstrekt en onveranderlyk: deeze maakt den grondslag uit van hunne Wetten, en de minste verbreeking daar van mist niet eene algemeene afkeuring te ondergaan.

Uit deezen hoofde zyn die bronnen van onrust, welke de meeste Ryken op aarde in eenen staat van gestaage onrust houden, onbekend aan de stil leevende Kinderen van

van de Casten nader berigt te bekomen, en eene en andere Aanmerking over die verdeeling in Standen en Beroepen te leezen, te verzenden tot W. ROBERTSON's *Geschiedkundig Onderzoek, wegens de kennis, die de Ouden hadden van Indie.* By J. YNTEMA en A. LOOSJES Pz. 1793.

van BRAHMA. De oproerigheid der eerzugt, de werkzaamheden des nyds, en de morrende klagten van misnoegen, zyn even onbekend by een Volk, waar elk Lid de bezigheid volgt en de voetstappen zyns Voorvaders betreedt; het als een eerste en hoofdpligt aanmerkende, zich in dien kring te houden, welke hy vast gelooft dat hem door de hand der Voorzienigheid is toegeschikt.

In den geest van den Godsdienst der *Hindoos* doet zich eene nog kragtdaadiger werkende oorzaak op van de duurzaamheid huns Staats. Oorspronglyk in zynen aart, en volstrekt in zyne bepaalingen, brengen de Voorschriften van den Godsdienst eene geheele afzondering van de rest des Menschdoms mede. Verre egter van de zodanigen te ontrusten, die van eene andere Godsdienstbelydenisse zyn, door dezulken tot de hunne over te haalen, laaten zy geen aankomelingen tot hun eigen toe. Schoon allervasthoudendst aan hunne eigene Leerbegrippen, zelfs in eene maate dat men 'er te vergeefsch eene wedergade van zal zoeken by menschen van eenige andere Godsdienstbelydenisse, spoort de yver van de Godsdienstigste *Hindoos* hun niet aan, om Menschen van andere Godsdienstbegrippen te haaten, te veragten, of met een medelydend oog te beschouwen; noch doet hun anderen aanmerken als min dan zy door den Almagtigen begunstigd.

Deeze geest van onbepaalde Verdraagzaamheid ontstaat natuurlyk uit de hoogverhevene denkbeelden, welke zy koesteren van de Godheid, hun geleerd door de *Bramins*, en allerwegen in hunne Schriften voorkomende; en die alleen geëvenaard worden in dat Euangelie, 't welk „ het Leeven en de Onsterflykheid aan het licht bragt."

Dat Weezen, 't welk zy onderscheiden door de verschillende naamen van het *Beginzel der Waarheid!* den *Geest der Wysheid!* den *Opperste!* die het Heelal vormde, wiens Volmaaktheden niemand kan bevatten binnen den engen kring der menschlyke denkbeelden, ziet, zeggen zy, met het zelfde welgevallen allen, die zich bevlytigen om zynen wil te doen, in het ontelbaar geslacht der redelyke Scheppinge. Zy oordeelen het onteerend voor dat Weezen, te stellen, dat het den eenen Godsdienst boven den anderen keurt. „ Zulk eene voorkeuze te veronder„ stellen, houden zy voor de hoogste godloosheid; dewyl „ dezelve eene onregtvaardigheid insluit, ten opzigte van „ de zodanigen, die hy onkundig laat van zynen wil."

Zy

Zy besluiten daar uit, dat elke Godsdienst byzonder geschikt is naar het Land of het Volk, dat denzelven belydt.

De *Bramins*, die het *Wetboek der Gentoos* zamenstelden, door Mr. HALHED vertaald, geeven hun gevoelen, dit stuk betreffende, met zeer ronde woorden te verstaan. „ De waarlyk kundigen," dus luidt hunne taal, „ weeten wel, dat de verschillendheden en verscheidenheden der geschaapene dingen een straal zyn van des Scheppers heerlyk weezen, en dat de strydigheden van geaartheden afbeeldzels zyn van zyne wonderbaare eigenschappen. Hy beschikte voor ieder Stam zyn eigen Geloof, en voor elken Aanhang zyn eigen Godsdienst, en ziet, in elke byzondere plaats, de wyze van Godsdienstoefening daar bestemd. Zomtyds is hy met die, in de Mosquees, de heilige koraalen van het bidsnoer tellen; zomtyds in de tempelen by de aanbidding der Afgoden: hy is de Vriend van den *Musulman*, de Vriend van den *Hindoo*, de Medgezel van den *Christen*, de Vertrouweling van den *Jood*."

Eene Verdraagzaamheid, gebouwd op dusdanige beginzelen, sluit noodwendig buiten, die Godgeleerde bittere twisten, die verregaande en wreede haatlykheden, welke, helaas! onder eene bedeeling, welks hoofdeigenschap Liefde is, zo vaak de rust der Maatschappye verstoord hebben. Daar is de bittere berisping, de wrange wederspraak, het geweldig uitvaaren tegen verschillenddenkenden, geheel onbekend. Onder de banieren van den *Hindoo*-Godsdienst rangschikten zich nimmer de verbitterende driften. „ Hy, myn Dienaar," zegt KRISHNA, spreekende in de persoon van de Godheid, „ Hy, myn Dienaar, is my dierbaar, die *vry is van vyandschap*, medelydend, vry van trotsheid en zelfzoekenheid, die zich dezelfde betoont in smerte en vermaak, die geduldig ongelyken verdraagt, wel te vrede is, en zyn ziel op my alleen gevestigd houdt."

Eene verdere bespiegeling van den Godsdienst der *Hindoos* is noodig, en zal misschien genoegzaam weezen om eene andere charactertrek der *Hindoos* te ontvouwen, welke zeer sterk allen getroffen heeft, die gelegenheid hadden om dezelve waar te neemen. Het geduld, betoond door dit geslachte, onder het zwaarstdrukkend lyden, en de onverschilligheid, met welke zy de aannadering des Doods zien, welke zommigen toegeschreeven heb-

hebben aan eene hun eigene gevoelloosheid, aan hunne leevenswyze, en het teder maakzel hunner lichaamen, kan even zeer afgeleid worden uit hun vast en onwankelbaar geloof in eenen Toekomenden Staat. —— Dit geloof is met veele duisterheden omgeeven, met veele dwaalingen vermengd. Zy gelooven, dat 's Menfchen Ziel door lyden moet gezuiverd worden, en dat dezelve niet, dan naa deeze zuivering in een reeks van lichaamen ondergaan te hebben, waardig wordt om ter eeuwige gelukzaligheid te worden toegelaaten. De kwaalen, die den fchynbaar onfchuldigen overkomen, worden door hun toegefchreeven aan eene ftraffe wegens misdryven in een voorig beftaan gepleegd. —— Eenen afkeer hebbende van het denkbeeld van eeuwigduurende Straffen, als onbeftaanbaar met het denkbeeld van de Regtvaardigheid en Goedheid huns Scheppers, gelooven zy, dat de Zielen der boozen, naa eenigen tyd geplaatst te zyn in *Narekha*, (zo noemen zy de onderaardfche Gewesten) weder op het tooneel deezes leevens gezonden worden, om de Lichaamen te bezielen van laagere fchepzelen, tot dat zy, door verfcheide tuchtigingen en verhuizingen, in die opeenvolgende proefftaaten, elke kwaade neiging genoegzaam verbeterd hebben, om toegelaaten en ontvangen te worden in de woonfteden van volmaaktheid en gelukzaligheid. —— „ Aangevuurd door het verlangen om dit hoogfte goed te verkrygen," zegt de Heer MAURICE, „ en opgewekt door „ de heilryke beloften van hunnen Godsdienst, lacht de „ *Hindoo* te midden van onuitfpreeklyke elenden, en verheugt zich in eene verfcheidenheid van vrywillig zich „ aangedaane pyniging (*)."

Niettegenftaande de verhevene begrippen van den *Hindoo* wegens de Godheid, en ondanks de fterke verzekeringen van de best onderrigte *Bramins*, zelfs heden ten dage, dat hun Godsdienst alleen gerigt is tot één Godlyk Beftaan, en dat de veelvuldige mindere Godheden, wier beeldtenisfen hunne Tempels vervullen, flegts zo veele Zinnebeelden zyn van GODS onderfcheidene Eigenfchappen, moet men bekennen, dat de Godsdienst des gemeenen Volks verbasterd is tot de grofste Afgodery. —— Hier van kan men reden geeven, als men in aanmerking neemt de verregaande bezorgdheid, met welke de Stam van BRAH-

(*) Zie MAURICE's *Antiquities*.

BRAHMA voorkomt, dat de menigte niet indringe in die plaatzen van weetenschap en waarheid, van welke zy de byzondere Bewaarders zyn (*).

Onkunde baant natuurlyk den weg tot Bygeloof; en het Gemeen van alle rangen, de aandagt vestigende op het uitwendig voorwerp 't zelve aangeboden, verliest geheel uit het ooge de verder afgelegene en geestlyke zinspeeling, en brengt welhaast dien eerbied over, welke eerst bestemd was voor het verbeeldde, tot de beeldtenis zelve. Dan het is in den Godsdienst van *Hindostan* alleen niet, dat dergelyke uitwerkzels voortgebragt zyn door oorzaaken van gelyke natuur.

Naa dit alles, 't welk wy met de woorden van Mejuffrouw HAMILTON voorgedraagen hebben, gaat zy voort om reden te geeven van de *Hindoo-Mythology*, waar in hunne mindere Godheden blyken gelyk te zyn aan die van *Griekenland*; en op eene wyze, welke toont dat zy geheel meester is van haar onderwerp. Zy brengt verscheide bedenkingen te berde, om aan te toonen, dat het Staatsbestuur van de *Hindoos*, en de Voorschriften van hun Geloof, schoon wonder geschikt om hun Ryk in welstand te houden en in rust te bewaaren, niet zo gunstig zyn tot het aankweeken en ontwikkelen der Zielsvermogens, en derzelver vordering op de paden van nutte kundigheden. —— Zy verdiept zich ook in de geschiedenis van de *Mahommedaansche* vermeestering, en de verwoestende uitwerkzels huns onverdraagzaamen Bestuurs. Zy besluit haar berigt met een tafereel van den tegenwoordigen staat van *Hindostan* onder het Bestuur van *Groot-Brittanje*, waaromtrent zy zich in deezer voege laat hooren.

In die Landschappen, welke, door een zamenloop van omstandigheden, geheel vreemd van ons ontwerp om onderscheiden op te haalen, onder de Heerschappy van *Groot-Brittanje* gekomen zyn, is het te hoopen, dat de lang geleden hebbende *Hindoos* eene gelukkige verwisseling ondergaan hebben. En hier aan kunnen wy niet wel twyfelen, wanneer wy in aanmerking neemen, dat, in die Landschappen, de schriklyke wyzen van strafoefening, door de *Mahommedaanen* ingevoerd, geheel afgeschaft zyn; dat de banden, die hunnen Koophandel

(*) Zie *Introduction to the Gentoo Laws.*

del bonden, werden losgemaakt; dat de schattingen niet langer geheeven worden door de willekeurige vorderingen van een Krygsopperhoofd, maar op eenen voet zyn ingerigt, die, aan den eenen kant, de opbrenging verzekert, en den Onderzaat voor verdrukking beveiligt. —— De *Banditi* van het gebergte, die, door hunne roofzugtige strooperyen, de schuldlooze inwoonders beroofden, zyn te ondergebragt. —— De niet aflaatende vervolging, welke voor een pligt gerekend werd door het domme bygeloof hunner *Musulmannische* Regeerders, is, door den zagteren geest des *Christendoms*, veranderd in de tederste toegeevenheid. —— Hunne oude Wetten zyn hun wedergegeeven: eene Vertaaling van dezelve, in de *Persische* en *Engelsche* Taale gemaakt, is thans het Rigtsnoer in de Gerigtshoven, onder hun opgerigt. —— De Landbouw is aangemoedigd door de zekerstgaandste van alle middelen — de zekerheid van Eigendom; en alle deeze zegeningen zyn van eene dubbele waarde geworden, door het genot van eenen zegen, gelyk, indien niet hooger, te schatten, dan eenige andere —— den zegen des Vredes; een zegen, welken zy een reeks van jaaren derfden (*).

Die heilzaame schikkingen, den oorsprong neemende met Mr. HASTINGS, en steeds voortgezet door Sir JOHN M'PHERSON en Lord CORNWALLIS, thans agtervolgd door den tegenwoordigen Gouverneur-Generaal (†), zullen de lachen van voorspoed en geluk verwekken over de beste Landschappen van *Hindostan*, langen tyd naa dat de heesche stem der partyschappe verdoofd en tot een eeuwig zwygen zal verweezen zyn; en de bittere misduidingen van nyd en wangunst even zeer vergeeten zyn, als de opgesmukte aanspraaken en zwellende uitvaaringen, die dezelve overbragten tot de kortleevende kennisneeming der wereld.

(*) *Review of the British Government in India.*
(†) Sir JOHN SHORE, *Bart.*

(Het Vervolg hier naa.)

IETS OVER DE BESCHAAFDHEID EN DE ZEDEN DER HEDENDAAGSCHE GRIEKEN.

De volgende aanmerkingen, over de beschaafdheid en de zeden der hedendaagsche Grieken, zyn ontleend uit een brief van een beroemden Geleerden en Staatsman, die sedert verscheidene jaaren zich te Constantinopolen opgehouden, en, gelyk hy 'er de gunstigste gelegenheid toe had, zich ook veel moeite gegeeven heeft, om de denkwyze en zeden van deze menschen van naby te leeren kennen.

„ Ik moet u oprecht bekennen, dat ik de hedendaagsche Grieken voor een zoo verachtelyk volk houde, dat het der moeite niet waard is, daarover vele woorden te wisselen. Men zou de Ottomannische Regering onrecht doen, wanneer men 'er deze de schuld van wilde geven; want het is onwedersprekelyk, dat dit volk reeds onder hunne eigen Keizers niet beter geweest is. De waereld heeft zich door eenige weinige vluchtelingen, die, na den val van dat ondeugende en domme Ryk, in Italie overkwamen, om hun leven te redden, laten verblinden. Want men is waarlyk veel te beleefd geweest, door aan hun de herstelling der wetenschappen toe te schryven, die men toch aan geheel andere mannen en andere omstandigheden verschuldigd is. 'Er wordt by dit volk noch aan wetenschappen, noch aan zedelykheid, meer gedacht. De Turken hebben de Grieken nimmer in de aankweeking van wetenschappen gehinderd, en hebben even weinig schuld aan het tegenwoordig bederf der zeden, dat onder hun heerscht, wat ook onkundige Reizigers van de hardheid der Turksche Regering, en de zoogenaamde slaverny der Grieken, in Europa gezwetst hebben.

„ Dit is 'er van de zaak. De Grieken zyn, sedert vele Eeuwen, tot onwetendheid en bedorvenheid gebooren, en ik kenne thans geene menschelyke macht, die ze van beiden weder zou kunnen te regt brengen. Het gaat met geheele Volken, gelyk met enkelde menschen. Beiden kunnen niet meer staande gehouden worden, wanneer ze eenmaal zoo ver vervallen zyn, dat het evenwicht niet meer kan hersteld worden. Men moet ze dan verloren rekenen, tot dat zy door groote gebeurtenissen, die

men zelden kan vooruitzien, dewyl ze van toevallige omstandigheden afhangen, of geheel verdelgd worden, of geheel van geaartheid veranderen. Want op middelwegen kan geen kwaad, dat zoo groot is, een einde neemen. In het byzonder bewyst de ondervinding, dat de voortgang van kunsten en wetenschappen, ten allen tyde, veel minder van de Regeringen, die daarvan zelden iets verstaan, dan wel van de drift, welke schrandere koppen zelve daartoe doorgaands medebrengen, heeft afgehangen.

„ Onder de Reizigers, die een zoo laag en onverstandig volk, als de Grieken zyn, ten koste eener oneindig betere en vernuftiger Natie, gelyk de Turken zyn, beklaagd hebben, heeft ook de Graaf *de Choiseul Gouffier* zich verdienstelyk willen maken, op eene wyze, die men hem niet behoeft te benyden.

„ Ik geloove evenwel, dat hy, geduurende zyn gezantschap in Constantinopolen, gelegenheid genoeg gevonden heeft, om over 't een en ander anders te denken. Maar toen hy voorheen, in zyne zoogenaamde schilderachtige Reis in Griekenland, als een onervaren jongeling, alleen vervuld met denkbeelden die hy uit de boeken gehaald had, zich tot lofredenaar der Grieken opwierp, en de wareld wilde wys maken, dat, (wie zou het geloofd hebben!) Hungaren en Moscoviers de lieden waren, die in staat waren, om het Grieksche Ryk van kunsten en wetenschappen weder op te richten, heeft hy daarvoor zyn loon van den Heer *de Paauw* ontvangen, die over de Grieken een voortreffelyk boek geschreven heeft, van wien het my maar verwondert, hoe deze man een volk, dat hy zelf niet gezien heeft, zoo naar waarheid heeft kunnen schilderen. Men kan daaruit aan zyn voorbeeld zien, dat een man van verstand en ondervinding altyd verder ziet, dan een ander."

STAAL VAN VOORBEELDIGE EDELMOEDIGHEID.

„Er kwam, voor eenigen tyd, brand in een Deensch „Schip in de Middelandsche Zee. De Kapitein en 't scheepsvolk hadden maar even tyd zich te redden op een wrak, in der haast toegesteld, terwyl een Engelsch Schip, welk hunne noodschoten gehoord had, niet te hulp

hulp schoot. Eindelyk, toen zy op het punt waren om op hun wrak van honger te sterven, kwam een Hollander, die ze vernomen had, welhaast bydraaijen, die ze in zyn schip overnam, offchoon hy zelf nauwlyks zoo veel mondkost over had, om de eerste haven van Spanje te kunnen bereiken. De wind was hem tegen, en hy had reeds twee dagen gebrek aan levensmiddelen gehad, toen hy te Malaga binnen kwam. De Deenen begaven zich by hunnen Consul, om de edelmoedigheid van den Hollandschen Kapitein bekend te maken, die evenwel alle belooning afwees. Zes maanden later verloor dezelfde Hollander zyn schip, op eenigen afstand van Malaga. Dewyl dit alles was, wat hy bezat, deden de kooplieden voor hem eene collecte. De Deensche Consul, die 'er nevens anderen het zyne toe wilde geven, herkende den Hollander, en, getroffen door 't geen hy voor zyne landgenooten gedaan had, raadde hy hem, eenigen tyd daarna, zich naar Koppenhagen te begeven met brieven van aanpryzing aan den Kroonprins, die hy hem zou medegeven. De brave Hollander ondernam de reis. Zoodra de Vorst, die alreeds onderricht was van 't geval, den ongelukkigen Hollander zag, en de brieven van den Consul had gelezen, nam hy den Weldoener der Deenen by de hand, betuigde hem zyne grootste dankbaarheid voor de betoonde edelmoedigheid, en deed hem in de uniform der Deensche Marine kleeden, met den geschonken rang van Officier, en een jaarlyks pensioen van 300 ryksdaalers. De Hollander, zoo zedig als edelmoedig, bad zyne Hoogheid hem toe te staan liever een Koopvaardyschip te voeren, dewyl hy zich niet in staat vondt om een Koninglyk Oorlogschip te bestuuren. Aanstonds beval hem zyne Hoogheid aan het huis van *Coning*, door welke kort daarna een groot Schip gekocht werd, waarover onze Hollander, gekleed in Deensch uniform, en bevoorrecht met het vergund pensioen, thans nog het bevel voert.

PROEVE OVER ANGSTVALLIGE BEKOMMERDHEID.

Schoon veele van de rampspoeden des menschlyken leevens van dien aart zyn, dat menschlyke wysheid dezelve niet kan voorzien, en geene schranderheid dezelve voorkomen, zyn 'er andere, in welke wy een werkzaamer deel neemen, en die wy gezegd mogen worden, in eene groote maate, te

ver-

vermeerderen, indien niet te scheppen. —— Van deezen aart zyn de onheilen, welke uit angstvallige Bekommerdheid ontstaan; eene aandoening, die, schoon dezelve zamengesteld schyne uit Hoop en Vrees, de uiterste paalen van beide te buiten gaat, en de ziel laat in eenen toestand, geheel onderscheiden van alle voorige aandoeningen, hebbelykheden en neigingen.

Angstvalligheid, wanneer dezelve werkt op plans om groot in de wereld te worden, en dus alleen dienstbaar is aan Trotsheid of Weelde, voorwerpen enkel gezogt om de genietingen, welke de mensch zich daar uit belooft, levert een voorwerp op, 't geen bestraft of belacht mag worden, zonder eenige schennis van den pligt der Menschlievenheid. — Indien, in het bejag van zulke oogmerken, iemand geene andere middelen aanwendt dan die wettig zyn, en hy egter zich geen hooger dan 't gemelde einde voorstelt, mag zyne Angstvalligheid gerangschikt worden onder die eigenschappen van een Gierigaart, waar van zeker Schryver zegt „ dat ze hoogstbelachlyk zyn, „ dat noch verwantschap, noch verpligting, dezelve kan wederstaan; dat zy liefde, belang en eerbied, verbannen; een „ afhangeling, een kind, dwingen om zich te lachen toe te „ geeven." Maar, indien hy onverschillig is omtrent de middelen, waar door hy zich in hooger rang verheffe, of zyne rykdommen vermeerdere, dan wordt het slaagen een misdaad, om welke te hekelen geene te scherpe woorden kunnen uitgedagt worden. De Angstvalligheid van zulk een Man is eene vermeerdering zyns misdryfs; dewyl dezelve ten bewyze strekt van zyn bepaald oogmerk.

'Er zyn andere gevallen, in welke de angstvallige Bekommerdheid der daad in betrokkenen beschouwd kan worden zonder eenig gevoel van teder deelneemend medelyden; gevallen, die, in eenen zedelyken zin beschouwd, misschien onverschillig zyn, of zy slaagen, dan niet; en waar in rede- en raadgeeving misschien niet geheel vrugtloos verspild worden. Veele der teleurstellingen van de vrolyken, van de jeugdigen, zyn van deezen aart. Zy mogen weggenomen worden zonder vrees van aanstoot, of botgevierd zonder verdenking van wreedheid.

Maar 'er is eene andere soort van angstvallige Bekommerdheid, welke onze opmerkzaame aandagt trekt, en ons medelyden in eene veel hooger maate; schoon wy, ten allen dage, de overtuigendste bewyzen ontmoeten, van hoe weinig beduidenisse alle onze poogingen zyn om het geweld dier boezemverscheurende Aandoening te leenigen.

Het is de Angstvalligheid, welke ons aangrypt als wy een Vriend zien, wiens leeven, door ziekte, op den oever des grafs is. Van alle onmaatige driftsaandoeningen staat deeze allerminst onder het bedwang der Rede. Zy heeft de overhand

 op

op verstand, 't welk het oordeel moest regelen, en op gevoel, 't welk onze daaden moest bestuuren. Het baart eene geheele vergeeting van onszelven, van onzen pligt. Het brengt ons geheel gestel in wanörde; het kloppend hart beeft; wy worden raad- en magtloos. —— Te vergeefsch poogen de min diep deelneemenden op te haalen de nietsbeduidenheid van ongegronde vrees en het hart ontheisterende boezemsmerte; te vergeefsch spreeken zy van de waarschynlykheid der herstellinge; te vergeefsch haalen zy op. het niet daarzyn van slegte tekenen; te vergeefsch pryzen zy bedaardheid en stilte aan, als hoogstnoodig tot het herstel des Lyders. — Elke gedagte is zwanger van onrust, elke zugt vermeerdert de boezemsmerte; en de verbeelding schildert zich, het tegenwoordige voorbyloopende, toekomstige tooneelen van het akeligst jammer. —— De kunde van den Arts wordt in twyfel getrokken; men vergt hem te verklaaren wat men niet wil verstaan, en te voorzeggen wat men niet wil gelooven. Neemt hy een ernstige houding aan, deeze bevestigt alle opgevatte vrees; geeft hy vertrouwlyk zyne hoop op herstelling te verstaan, men beschuldigt hem van voorbaarigheid. —— Geheel is het een stryd tusschen gezond verstand en aandoening —— tusschen gezond verstand, 't geen de gepastheid der hoope toont terwyl 'er nog leeven is; en van aandoening, die plaats inruimt voor alles wat vrees inboezemt.

Gemaklyk zou het vallen een reeks van bewysredenen by te brengen tegen het botvieren aan eene aandoening waar uit niemand eenig nut kan trekken; waar door men 'er twee, in stede van één, doet lyden; waar door hy, die met krankheid bezogt is, geene verligting kan krygen, en hy, die door medelyden zich diep getroffen voelt, geen hulp kan verschaffen. Maar het is geen stuk, 't welk onder redeneering valt; en, schoon men het niet voor vermetel houde, zal men het altoos nutloos vinden, de bevreesdheid, uit toegenegenheid gebooren, met redenkavelingen tegen te gaan. Toegenegenheid zelfs is niet altoos een voorwerp waar van men reden kan opgeeven. Wy weeten doorgaans, waarom wy den eenen persoon boven den anderen beminnen; maar wy kunnen noch onszelven in zyne liefde of daar uit beredeneeren.

Zullen wy dan deeze tot angstvalligheid overslaande Bekommerdheid berispen, dewyl dezelve geen voorwerp van redenkaveling is, en om dat wy, in alle andere gevallen, behooren te handelen als redelyke weezens? Neen: schoon bedeeld met een redelyk vermogen, zyn wy niet volmaakt in het gebruik van 't zelve. Onze leeftyd, hier, is een tyd van Beproeving, niet van Zegepraal over onze natuur; en hy, die geleerd heeft zyne verknogtheden te overwinnen, en zyne genegenheden door redeneering te maatigen, heeft het betere gedeelte van den Mensch deels te onder gebragt; hy heeft eenige van

de

de verdrietlykheden weggenomen, maar tevens veel meer van de genoeglykheden des leevens. Weinig is hy te benyden, die te veel de Wysgeer is, om voor zyn Vriend bekommerd te weezen; en hy, die geen Vriend heeft, omtrent wien zyne vrees kan werken, is het eenzaamste en verlaatenste weezen onder het Menschdom.

Wanneer wy in aanmerking neemen, hoe veel mangel aan gevoel, vriendschap uit baatzugt gebooren, en dubbelzinnigheid van gedrag, heerscht; hoe zeldzaam men zuivere genegenheid aantreft; hoe schaars het oog traant door uit het hart opwellenden kommer; zullen wy niet gereed klagten storten, schoon wy, voor een tyd, de ongelegenheden zien van de angstvallige Bezorgdheid, ontstaande uit agting, liefde en dankbaarheid, en die de tegenwoordige genietingen met mogelyke elenden afwisselen.

Desgelyks zal ons deeze angstvallige Bezorgdheid niet geheel ongegrond of redenloos voorkomen, wanneer wy in aanmerking neemen, hoe geheel onzeker het lot is van den gezondsten en sterksten; hoe onzeker en bedrieglyk de voortgangen eener ziekte, en hoe weinigbeduidend dikwyls de menschlyke kunde om de Geneesmiddelen te doen werken in de verhoolene zitplaats der kwaalen.

Ware niet deeze kommervolle Bezorgdheid voor het leeven van eenen dierbeminden Vriend zo natuurlyk, dat ze alleen vermoeden van kunstenary voorkwam, het zou eene soort van voorzigtigheid mogen genaamd worden, al onze vreugde in te houden tot het uur van volkomene herstelling, en tot de spoedige kentering van de ebbe der wanhoope, tot den vloed van verzekerde hoope, dankbaarheid en gelukwensching. —— In de daad, was dit een stuk vatbaar voor raadgeeving, geene raadgeeving zou misschien voorzigtiger weezen, in alle gevallen van het hoogst gevaar dreigende ziekte, dan zich tot het ergste voor te bereiden, alle koesteringen van hoope en vertrouwen op een gelukkigen keer te vermyden. En liep men geen gevaar om dit te verre te brengen, zou zulks, in de meeste gevallen, van eene heilzaame uitwerking weezen. De zwaarigheid, nogthans, van uitersten te vermyden, is in geen geval zo groot als dat waar van wy thans spreeken.

Want hier staat aan te merken, dat deeze angstvolle Bezorgdheid zich geheel bepaalt tot de zodanigen, die, gedreeven door eene warme toegenegenheid, in hunne denkbeelden het gemis van eenen Vriend vervroegen. Algemeene deelneeming in anderer elenden mag men onder vreemdelingen aantreffen: want medelyden is den Mensch zo natuurlyk eigen, dat zelfs de slegtsten het eene moeilyke taak vinden, die aandoening te onder te brengen. Maar wanneer het opklimt tot de smertlyke Angstvalligheid, welke genegenheid veronderstelt, kan het, hoe beminnelyk zulks ons moge schynen, nogthans niet on-

oneigen geagt worden hier in 't midden te brengen, dat het een gebrek aan vertrouwen verraadt op dat Weezen, 't geen wy ons verzekerd mogen houden dat alle gebeurtenissen ten beste schikt; en een wantrouwen aan dien grondregel, welken de ondervinding, dag aan dag, bekragtigt: dat het geen wy Onheil heeten, dikwyls, ten grootsten voordeele strekt.

Dit zyn, ik beken het, overweegingen, welke men niet gemaklyk kan aandringen op het oogenblik van zielknellenden angst, wanneer de ziel ganseh en gaar met het voorwerp des kommers is ingenomen, en dat ééne geheel het hart vermeestert. —— 'Er is eene omstandigheid, welke ons moet bevredigen met de kommervolle aandoeningen van in 't hart diep gewonde Lyders; hierin bestaande, dat zy de eigenste Lieden zyn, die waarschynlyk voordeel zullen doen met de geweldig treffende aandoening; die met dankbaarheid zullen te rug zien op de doorgeworstelde gevaaren, en, met gemaatigde hoope bezield, vooruitzien op toekomende genietingen. —— Ondervonden hebbende, hoe schielyk de zodanigen, die zy het hoogst agtten, voor altoos, van hunne zyde kunnen weggerapt worden, leeren zy die schadelyke driften onderdrukken, en die uitbundigheden van aart, waar door zo veel menschengeluks verlooren wordt, beteugelen, en een zagtaartigen, weldaadigen en vergeeflyken, geest aankweeken; op dat zy, wanneer het uur van verscheiden schielyk aanbreekt, met geen zorgvol hart daar op hebben te rug te zien, dat zy het misschien verhaast hebben door een ligt tot toorn vervoerbaaren aart; en hetzelve verwelkomen als eene ontheffing van staag wederkeerende moeilykheden.

Tegenspoed is heilzaam, wanneer dezelve het hart vertedert; wanneer dezelve ons speent van eene al te verre gaande bezorgdheid voor de overtolligheden deezes leevens; en voorkomt, dat onze Weltevredenheid niet gestoord wordt door Eerzugt. Indien de Tegenspoed ons overtuigt, dat het leeven kort is, zullen wy den korten en kostlyken tyd der beproevinge niet verkwisten in ledigheid, of verbitteren door den gal van twist. Indien dezelve ons meer en meer verzekert van de onzekerheid des leevens, zullen wy niet gedoogen dat de verwilderende vermaaken van 't zelve ons onbedagt doen worden op den pligt van eene hebbelyke voorbereiding tot dat geen, „ 't welk ieder Mensch ge„ zet is."

DE TWEE SLANGEN.

(*Een Oostersch Vertelsel.*)

Saheb, de geleerde saheb, door den Sultan van *Carisme* met de Opvoeding van diens Zoon belast, hadt bevel om hem elken dag met een of ander zinnebeeldig voorstel of verhaal te onderhouden, met oogmerk om door dezelve het hart van den jongen Vorst te vormen. In de *Persische* Jaarboeken vinden wy opgetekend, dat hy zich van 't volgende, onder andere, bediende:

Een Toveraar vervoegde zich by Koning zohak, en verrigtte, in tegenwoordigheid des Hofgezins, veele verbaazende dingen, waar mede hy den Vorst vol verwondering bragt en vermaakte. Op zekeren dag voerde hy den Koning te gemoete: „Koning „der Koningen! 't geen gy tot nog gezien hebt zyn slegts de „gemeene voortbrengzelen myner kunstbekwaamheid, en naauw„lyks uwe Vorstlyke aandagt waardig; maar, indien gy my „wilt vergunnen tweemaalen u in 't oor te blaazen, dan zult „gy oogenbliklyk iets veel vreemders ontwaaren." —— Op het oogenblik dat hy daar toe verlof van den Vorst bekomen hadt, zag zohak, na inwendig eene sterke beweeging gevoeld te hebben, die egter eer geweldig dan smertlyk was, twee Slangenkoppen voortkomen, wier koppen, op de hoogte van zyn hart, ten lyve uitkwamen.

„Snoodaart!" riep zyne Majesteit uit, „wat heb ik u mis„daan? Waarom heeft uw vergiftigende adem, in myne inge„wanden, twee Monsters doen gebooren worden, gereed om „dezelve af te knaagen?"

De Toveraar antwoordde: „Vrees niet, myn Vorst; betuig „my uwen dank voor de dierbaare gave, welke gy dus on„dankbaar versmaadt. Deeze twee Slangen maaken de zekere „waarborg uit van het geluk uws Leevens, en den roem uwer „Regeeringe. Alles hangt af van het verzadigen van den hon„ger deezer Slangen, en aan dezelven het voedzel te verschaf„fen by 't welk zy alleen kunnen leeven. Kies, van tyd tot „tyd, een zeker aantal uwer Onderdaanen uit, draag zorg om „ze van de gemeenste en laagste soort te neemen, voed met „hun vleesch deeze godlyke Dieren, en lesch derzelver dorst „met het bloed deezer Lieden. Draag bovenal zorg dat gy „niet luistert na een laag en gevaarlyk medelyden. Bedenk, „dat alles, wat u behaagt, regtvaardig is; en dat u te weder„houden van een klein kwaad te doen, wanneer zulks nood„zaaklyk is, op een uitkomt met het character en de werk„zaamheden eens Oppervorsts te verzaaken."

Zohak schrikte, in 't eerst, om zulk een wreeden raad op

te

te volgen; maar, dewyl zyn geluk 'er van scheen af te hangen, stondt hy niet lang in twyfel, ja, binnen korten tyd, wenschte de ontmenschte Vorst zich zelven geluk met deeze behoefte. De honger deezer twee Dieren, welke nu in hem ingelyfd en een gedeelte van zyn bestaan geworden waren, werd zyn eigen honger. Zy verzadigden zich nimmer, of hy verbeeldde zich daar door eene aangenaame gewaarwording te voelen. Voor niets rekende hy de zugten, de traanen, het bloed en 't leeven der ongelukkige *Persiaanen*. In 't kort, hy beschouwde zyn Volk als eene veragtlyke Kudde, geschikt om naar zyn welgevallen geslacht te worden.

Dan eerlang begonnen de *Persiaanen* ZOHAK aan te zien als een Monster, greetig om hun allen te verslinden; de overmaat der onderdrukking en wreedheid werd eerlang zo groot, dat zy op 't laatst ophielden hem te vreezen. Zy stonden tegen den Dwingeland op, dreeven hem van den Throon, dien hy verontheiligde, en slooten hem op in een verschriklyk hol in 't gebergte van *Damavend*. Daar werd hy met zyne twee Slangen alleen gelaaten; en, niet langer in staat om hunner greetigheid voldoening te geeven, strekte in 't einde het Lichaam van ZOHAK hun ten voedzel!

„ Welk eene verschriklyke Geschiedenis!" riep de jonge Prins uit: „ Om 's Hemels wil, vertel my eene andere, na welke ik „ kan luisteren zonder van schrik weg te krimpen!" — SAHER antwoordde: „ Zeer gaarne voldoe ik aan deeze uwe regtmaa„ tige begeerte. Luister na deeze zeer eenvoudige en korte."

Een jong Sultan gaf al zyn vertrouwen aan een listigen en bedorvenen Gesnedenen: deeze Snoodaart boezemde hem valsche denkbeelden in, ten opzigte van den Roem en 't Geluk der Vorsten. Welhaast wekte hy in 's Kweekelings hart de beginzelen van Trotsheid en Luiheid; de Vader en Moeder van allen misdryf. Overgegeeven aan deeze twee Ondeugden, offerde de jonge Vorst zyne Onderdaanen aan dezelve op. Hy stelde zyn eer in het Menschdom te verągten, en zyn geluk in 't zelve rampzalig te maaken. —— Welk was het einde van dit alles? Hy verloor zyn Kroon, zyne Schatten en zyne Vleijers; niets bleef hem by dan Trotsheid en Luiheid; en, niet langer in staat deeze veelbehoevende zielsgesteltenissen te voldoen, stierf hy door schaamte en wroeging.

De Prins van *Carizme* toonde zich voldaan over de laatst hem vertelde Geschiedenis. „ Deeze," sprak hy, „ staat my beter „ aan dan de voorige; zy stuit my niet door de afzigtigste „ wreedheid!" —— „ Helaas, myn Zoon!" hervatte SAHER, „ 't is egter een en dezelfde!"

N A B E R I G T.

Het Stukje van den Eerw. J. KRAMER zal in een volgend No. geplaatst worden; en het *Betoog* van den Burger J. D. zal ras volgen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDE- EN SCHRIFTMAATIGE BEDENKINGEN, OVER DE INSTELLING EN HET EINDE VAN HET BURGERLYK BESTUUR; OF, OVER DE PLIGTEN VAN OVERHEDEN EN ONDERZAATEN.

(Volgens het *Engelsch* van JAMES FOSTER, DD.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 130.)

Naa alles wat wy over het thans onderhanden zynde belangryk Onderwerp gezegd hebben, schiet nog ter behandelinge over, het grootste en gewigtigste van alle, en reikende, in de gevolgen beschouwd, verder dan het uiterste tydperk van alle Burger-Maatschappyen, en de ontslooping der wereld zelve. —— Naamlyk —— welke is de juistste *uitgestrektheid*, en welke zyn de *paalen*, van de Magt der Overheid, ten aanziene van den *Godsdienst* en de *Regten des Geweetens?* En hieromtrent, geloof ik, zal, naa eenig onderzoek, blyken, dat de Overheid *geen Gezag altoos* hebbe, noch kan hebben, als ontleend van GOD, van de *Natuur*, van het *Volk*, of van den *aart* en het *oogmerk* haarer *Bedieninge.*

In alle daaden van *Regtvaardigheid*, en omtrent veele andere takken van *Zedelyk Gedrag*, heeft de Overheid, in de daad, een ontwyfelbaar Regt om tusschen beiden te treeden; en *deeze*, welke desgelyks eeuwige Wetten des Hemels zyn, en onafscheidelyke deelen van den waaren Godsdienst, aan te dringen, door de *bekragtiging* van *Burgerlyke Wetten.* Doch waarom? —— Geheel niet in zo verre zy *Godsdienstige*, maar enkel in zo verre zy noodzaaklyke *Maatschappyelyke*, Deugden zyn; of liever, en om eigenlyker te spreeken, niet zelfs in zo verre zy Deugden zyn, *Godsdienstige* of *gezellige*, maar als *uitwendige daaden* of *openbaare gedraagingen*, noodig tot de orde en steun der Regeeringe. De *uitwendige*, de openlyke, daad van Getrouwheid en Billykheid zal even zeer

aan alle burgerlyke bedoelingen beantwoorden, of dezelve voortkomt uit eene weezenlyke *deugdzaame gestelteniste van harte*, of alleen uit *vrees*, en inzigt van *tydlyk belang*. En *Burgerlyk Gezag*, gelyk alle ander *Gezag*, noodzaaklyk bepaald zynde by deszelfs eind-oogmerk, moet het verder uitstrekken van 't zelve op dwinglandsch geweld en overheersching uitloopen. Het mag, in de daad, zommige dingen opleggen, die de *Godsdienst* oplegt; maar uit geheel *verschillende* beweegredenen. Het mag, binnen den waaren omvang van 't zelve, bevatten, wat ook stukken des Geweetens mogen heeten; en nogthans *geen regt* hebben om 'er zich in 't minste mede te bemoeijen, voor zo verre zy *weezenlyk* het Geweeten raaken. —— En dat dit de juiste staat des gevals is, zullen de volgende bedenkingen, zo ik hoop, onwederleglyk aantoonen.

Vooreerst, dat, in zaaken louter Godsdienstig, GOD de éénige Wetgeever is, en moet zyn. Geen schepzel kan, zonder zich schuldig te maaken aan verregaanden trots en vermetelheid, voorgeeven te bepaalen, welke de *algemeene voorwaarden* zyn van *welbehaagelykheid* in GODS oogen, of zelfs zo verre gaan om eenig ding vast te stellen, ten opzigte van *openbaare Geloofsbelydenissen* of *Eerdienst*, zonder het Geweeten geheel vry en onbedwongen te laaten. Godsdienst is eene *Wet* voornaamlyk voor het *hart*, in de daad aangedrongen en versterkt door de innerlyke vermogens der menschlyke Natuure. Maar kan de Overheid kennis neemen van *inwendige* beginzelen of oogmerken? Kan deeze in 't hart huisvestende Deugd *beloonen*, of de inwendig hebbelyk geworden Ondeugd *straffen*, van welke beide zy, met geene mogelykheid, *volkomen onderrigt* kan weezen? De Magt, die noch *zeker onfeilbaare* Wetten kan geeven, noch de *kragt* en *werking* dier Wetten verzekeren, noch in één geval, uit tienduizend gevallen, *onderscheiden* wie *schuldig* is of *onschuldig*, kan zich het character niet aanmaatigen van eene Magt, door GOD beschikt en verordend.

De nadenkende overweeging hier van verdryft en vernietigt alle de *eischen van Burgerlyk Bestuur*, om zich te bemoeijen met het geen den Godsdienst, of het Geweeten, betreft, 't zy in 't *weezenlyke*, 't zy in het daar toe uit kragte der *omstandigheden* behoorende; met het opleggen van zaaken, *noodwendig* of *onverschillig* gekeurd. Want zo ras 'er *bedenklykheden* en *twyfelingen* ontstaan,

om-

omtrent zaaken, die, in haare eigene natuur, of onverschillig *geoordeeld* worden te zyn, of weezenlyk zodanig, worden zy onmiddelyk zaaken het Geweeten betreffende. En, uit dien hoofde, moet, zelfs in die gevallen, het *Gezag* der Overheid *niets* betekenen; ten ware het *onbegrensd* en *volstrekt* is in alle gevallen. Dit laatste nu te beweeren, zou *Rede*, *Geweeten* en *Braafheid* teffens vernietigen; en het *Bestuur* van GOD zelve uitsluiten.

Want het is een allervastgaandste waarheid, dat, indien de Overheid *Regt* hebbe om Wetten en Vaststellingen te maaken, ten aanziene van den Godsdienst, GOD *geen* Regt kan hebben. Om dat, tusschen een Alweetend Alvermogen, en eene bepaalde, zwakke en feilbaare Magt, in ontelbaare groote en gewigtige gevallen, geen *zamenstemming* van regelmaat kan weezen. Weshalven, indien GOD verworpen wordt, als de ééne Opperbestuurder van de geheele *Godsdienstige Wereld*, het gevolg daar van moet weezen, dat 'er geen *Regeering*, geen *Godsdienst*, in 't geheel is; maar het Menschdom overgegeeven aan de onwisse en willekeurige slingeringen van dwaaling, grilligheid en geweld.

Ten anderen. Naardemaal de Overheid, in de Godsdienstige Wereld, (welke strikt en onveranderlyk GODS *Koningryk* is) geen aanspraak heeft om *Wetgeever* te weezen: dewyl zy geheel onbevoegd is tot het *vervaardigen* van geschikte Wetten, tot eene onpartydige *Bediening* des Regts, en de daadlyke *onderssteuning* des Bestuurs —— zo bewyst dit even zeer, dat zy, noch uit de natuur, noch volgens den stelligen wil van het Opperweezen, noch van de toestemming des Volks (de staatlykste en heiligste bronnen van Burgerlyk Bestuur), regt hebbe om zich op te werpen tot eene *Verklaarster* van Godlyke Wetten, of om Geloosbelydenissen te vormen, of Geloofsartykelen op te stellen, die algemeen moeten toegestemd en onderschreeven worden, als een Maatstaf des *Geloofs*, of als Artykelen van *Vrede*, of strekkende om iemand bevoegd te maaken tot hoogere *Voorregten* en Eerämpten in de Maatschappy.

Immers de Wet der Natuure verklaart met luider stemme, dat, ten aanziene van daaden van *weezenlyke Deugd*, van Pligten, tot GOD betrekking hebbende, en bedryven die in de *Eeuwigheid* uitloopen, de rang van den gemeensten Man volstrekt *gelyk* staat met al den trots en pragtig vertoon der grootsten en magtigsten deezer Aarde; dat Koningen zullen geoordeeld worden, niet naar de maate waar

toe de menfchen hun *verheven* hebben, maar zo als GOD hun *gefchaapen* heeft; niet volgens de *toevallige voorregten* huns hoogverheven ftands, maar naar de *algemeene Wetten* der *Menschlyke* natuure, toegepast op hunne byzondere omftandigheden.

Maar verder, even zeer als de eeuwige en onveranderlyke Wet der Natuure zich ten fterkften verzet tegen *Burgerlyk Gezag* in zaaken het *Geweeten* betreffende, beide in het vastftellen van *nieuwe* en het verklaaren der *oude* Godsdienstwetten, — even zeer doet zulks de *Openbaaring*. Want deeze befchryft GOD als *den alleen magtigen Heer* (*), als alleen *de harten en nieren van de Kinderen der Menfchen beproevende* (†), en bekwaam *om een iegelyk naar zyne werken te vergelden* (‡); als de oorfpronglyke bron van Magt, waar uit alle Beftuur wordt afgeleid, en aan wien hetzelve *verantwoordelyk* is. —— CHRISTUS zelve, de laatfte groote Herfteller en Grondvester van den waaren Godsdienst, van dien Godsdienst, die onveranderd en onherroepen dezelfde zou blyven tot de voleindiging des tyds, heeft wel uitdruklyk verklaard, *dat zyn Koningryk niet van deeze Wereld is* (§). En, gevolglyk, dat de Leerftellingen van den Godsdienst niet moeten gegrond zyn op, noch de regelen van denzelven aangedrongen worden door, verfchrikkingen van nadeel in tydlyk belang, of door beloften van aardfchen voorfpoed ontleend.

Daarenboven, indien de Overheid bekleed is met dit volftrekte regt van *Verklaaring*, moet zy een *gelyke*, zo geen *hooger* magt hebben dan de *Maaker* van de Wet zelve. Ik zeg eene *hoogere* magt; dewyl de Wet zelve niets beduidt dan volgens den zin en uitlegging, welke deeze daar aan geeft: en die zal (ten ware de kunde der Overheid in zedelyke Staatkunde gelyk is aan die van GOD, den oorfpronglyken Wetgeever) dikwyls, indien niet doorgaans, op eene omkeering van de Wet zelve nederkomen. En zulks zou niet alleen de Leerftellingen van den Geopenbaarden Godsdienst, maar ook de eeuwige beginzels van Rede en Natuur, onderhaavig maaken om veranderd, naagezien, of bedorven te worden, door onkunde, list en eerzugt.

Wy-

(*) 1 TIMOTH. VI: 15. (†) JEREM. XVII: 10. (‡) ROM. II: 6. (§) JOH. XVIII: 36.

Wyders, wie zyn *onbevoegder* en *ongeschikter* om over Godgeleerde Geschilstukken te oordeelen, dan de hoogste Burgerlyke Overheden, in bykans alle Landen, en door alle Eeuwen der Wereld, geweest zyn? Geschilstukken, welke zy, over 't algemeen, nooit *beoefenden*; van welke zy bykans geheel *niets weeten*; omtrent welke, als stukken van *weezenlyken Godsdienst*, zy zich zeer luttel bekreunen, voor het meerder gedeelte opgevoed in verstand bedwelmende weelde, en mangel aan denken; terwyl zy, daarenboven, (indien zy, als door eene wonderdaadige en bovennatuurlyke inblaazing, dezelve *recht* verstonden,) in de grootste verzoeking zyn om ze te verkeeren tot *wereldlyke* oogmerken.

Staat my toe deeze bewysreden een weinig verder voort te zetten, en by het reeds gezegde te voegen; dat, indien de *Overheden* een *Regt* hebben om te *beveelen* in zaaken den Godsdienst betreffende, de *Onderdaanen* verpligt moeten zyn om te *gehoorzaamen* —— om *volstrekt* te gehoorzaamen; 't zy zulks met hun Geweeten *zamenstemme*, 't zy het daar mede *stryde* —— te *gehoorzaamen* aan alle *Overheden*: aangezien hun Regt verönderfteld wordt uit het Ampt, 't welk zy bekleeden, herkomstig te zyn, en gevolglyk *Protestanten* en *Roomschen*, *Afgodendienaars*, of Vereerders van den waaren GOD, *Mahomethaanen*, *Heidenen*, *Christenen* —— of alle soorten van strydigheden te zyn, naar gelange zy zich onderscheiden verspreid en gelegen vinden. Want indien zy ergens vryheid hebben om te *verschillen* van, en zich aan te kanten tegen, de ingestelde Leerbegrippen der *Burgerlyke Magt*, kan dit alleen geschieden op den grondslag, dat de bevelen, des gegeeven, stryden tegen hunne *Rede* en de voorschriften van hun *Geweeten*. En, indien men *ooit* toestaa dat dit een *regtmaatig* beroepen is in dit geding, dan moet het in alle gevallen gelden; en *Geweeten*, niet de Wil van de *Overheid*, de algemeene *Gids* weezen.

Voeglyk kunnen wy hier nog aanmerken, dat 'er een duidelyk en allerbelangrykst onderscheid is tusschen *Burgerlyke* en *Godsdienstige* Verschillen; dewyl, in het eerste geval, het voor één Mensch onmogelyk is in het volstrekt *bezit* te weezen van een byzonderen eigendom, zonder dat anderen zich daar van *ontzet* vinden; maar ieder Mensch kan zyne *Godsdienstige Begrippen* bezitten, zyne *byzondere wyze* van Eerdienst oefenen, zonder het minste ongelyk aan eenig ander byzonder Lid der

Maatſchappy, of de Maatſchappye in 't algemeen, aan te doen.

Door het gevoelen, 't welk ik thans beſtryde, te omhelzen en voor te ſtaan, te weeten de *noodzaaklykheid* en het *gezag* van een Openbaaren *Overheids-Godsdienst*, wraakt en veroordeelt men in kragt het *Christendom* zelve: dewyl allen die 't zelve of eerst *verkondigden* of *omhelsden*, met dit te doen, den *Godsdienst van den Staat* verzaakten. —— Op denzelfden grond moeten, door dit nieuw-uitgevonden Stelzel van Dwinglandy, alle *Verbeteringen* van de ergſte en ſchadelykſte *Dwaalingen* belet, en alle poogingen daar toe ontmoedigd, worden. Het belemmert vry en edel onderzoek; *verhindert* alle verbeteringen in Zedelyke en Godgeleerde kundigheden; ſtrekt om dwaaling *vast te ſtellen*, en te *vereeuwigen* door alle tyden en geſlachten heen; en om waaren Godsdienst te verwisſelen voor *Kunſtenaary*, en de *eenpaarigheid* van eene uitwendige, ſlaafſche, geveinsde Belydenisſe. —— De uitſlag van alles moet weezen, dat elke zedelyke band verzwakt, alle regtvaardigheid ondermynd, onderlinge trouwe en eerlykheid vernietigd, en de grondſlagen der *Burgerlyke Maatſchappye* zelve het onderst boven gekeerd worden. —— En dit zo bezwaarend gevolg denk ik dat niet alleen toepasſelyk is op de uiterſten van Geweldpleeging in dit ſtuk; maar ook op *Wereldlyke Belooningen*, of *Mismoedigingen* van allerlei aart, die eene ſoort van *geweld* oefenen op het *Verſtand*, en van *dwinglandy* over de vryheid van het *Geweeten*.

Daarenboven, indien het *eens ieders* onvermydelyke *Pligt*, en by gevolge een *Regt* is, 't welk hy volſtrekt mag eiſchen, om te handelen naar zyn *inwendig Licht* en de *overtuiging* van zyn eigen hart, kan de *Burgerlyke Overheid* geen *Gezag* hebben, om het *minſte* Artykel ten aanziene van den *Godsdienst* te beveelen; dewyl die *twee Regten* in derzelver natuur geheel *ſtrydig* en *onbeſtaanbaar* zyn. Het erkennen van het Regt der Overheid is onmiddelyk ingerigt, en de ondervinding der Eeuwen ſtaaft, dat dezelve geene andere uitwerking heeft, dan om *Onkunde*, *Slaaverny* en *Elende* in te voeren; terwyl eene verſcheidenheid van Gevoelens en Secten, uit *eigen aart*, niet geſchikt is om *wanorde* te baaren. Deeze ontſtaat te eenemaal uit de bedorvenheid van de *driften* der Menſchen. —— Eene openbaare met gezag geſtaafde leiding, in het ſtuk van den Godsdienst, is doorgaans, *met de*

daad,

daad, geweest de verbanning van *Kennis* en *redelyke Godsvrugt*, en volduurt nog heden ten dage, by bykans alle Volken, niets anders te weezen, dan de vastſtelling van valschheid, *die moeite verdicht by Inzettinge* (*).

Het is, derhalven, de pligt van alle *wyze* en *Christlyke* Overheden, 't zy in hoogeren of minderen rang geſteld, het voorbeeld te volgen van GALLIO, die zich *yverig* betoonde om *billyk* te oordeelen in alle geſchilſtukken, *Natuurlyke* en *Burgerlyke Regten* betreffende; doch wanneer hy geroepen werd om *Regter* te zyn in geſchillen van eenen louter Godsdienſtigen aart, het afſloeg zich in den Stoel van GOD te zetten, en *zich deeze dingen niet aantrok* (†). Dit wordt door Apostel PAULUS wegens hem vermeld, ter eere van zyn regtvaardigen en edelen inborst. De post van een Overheidsperſoon, zo verre die den *Godsdienst* betreft, geheellyk hier toe bepaald zynde — naamlyk om ſtrikt en omzigtig te zyn in de regeling van zyn eigen gedrag, en als *Mensch* en als *Overheid*; om alle *gezellige Deugden* te onderſteunen en aan te moedigen, en *onpartydig*, zonder eenig *aanzien van Perſoonen*, daar mede ſtrydende *Ondeugden* te ſtraffen; om *elk Ingezèten* by het volle genot van zyne Godsdienſtige Vryheid te beſchermen, de *buitenſpoorigheden* en beledigingen van geweldig ziedenden en overloopenden *yver*, by alle Partyen, te *bedwingen;* met één woord, om allen, van gelyke *openbaare verdienſten*, en die even zeer hun regtmaatig aandeel toebrengen ten ſteun des Staatsbeſtuurs, ten minſten de *bevoegdheid* te verleenen tot het genot van gelyke *voorregten;* en niemand van Eereposten en Bedieningen te verwyderen, enkel om dat zy van den *Staats-Godsdienst* verſchillen. —— Om als 't ware een *Beſchermëngel* te weezen des Volks, over 't welk hy geſteld is; de Handhaaver van deszelfs eigendomlyke Regten; de Voorſtander en Beveiliger van hunne Vryheden, tegen de belaagingen en inkruipingen; een *Schrik* alleen voor de zodanigen *die kwaad doen;* maar lof ſchenkende *aan die goed doen* (‡); en een *Dienaareſſe* GODS, *den zodanigen ten goede* (§).

Men

(*) PSALM XCIV: 20. (†) HANDEL. XVIII: 17.
(‡) ROM. XIII: 3. 1 PET. II: 14. (§) ROM. XIII: 4.

Men vergunne my, ten slotte van alles, hier by te voegen, dat aan alle *Overheden*, die, in het *hoofdzaaklyke*, het uiterst einde van allen Staatsbestuur bevorderen, en het *Algemeen Geluk* der Ingezetenen beoogen en bewerken, onvermydelyk eerbied en gehoorzaamheid betoond moet worden; dit is het voorschrift van alle Godlyke zo wel als menschlyke Wetten. Het is een daad van Deugd en *Godsdienst*, ondanks veele *misslagen* en *dwaalingen*, aan welke alle *menschlyke Bestuuren* onderhevig zyn, den HEERE *te vreezen, en den Koning*, (waar eene bepaalde *Monarchy* plaats grypt) en *zich niet te vermengen met de zodanigen, die na verandering staan* (*); om *een gerust en vreedzaam leeven te leiden in alle eerbaarheid en Godzaligheid* (†); om schatting te betaalen, wien men *schatting schuldig is* (‡); *den Keizer te geeven wat des Keizers en* GODE *wat* GODES *is* (§); om het Staatsbestuur te *onderschraagen*, en met alle vermogens te verdedigen tegen *Inlandsch Verraad*, tegen den *inval* en overweldiging van buitenlandsche Magt.

(*) SPREUKEN XXIV: 21. (†) 1 TIM. II: 2.
(‡) ROM. XIII: 7. (§) MATTH. XII: 21.

N A A B E R I G T.

MEDEBURGERS!

„ Uwe spoedige gebruikmaaking van de twee Afdeelingen, „ in welke ik u de *Rede- en Schriftmaatige Bedenkingen, over* „ *de Instelling en het Einde van het Burgerlyk Bestuur; of, over* „ *de Pligten van Overheden en Onderzaaten*, van den Eerw. „ FOSTER mededeelde; heeft my op de gedagte gebragt, dat „ het Ul. niet ongevallig zou weezen, om van dien zelfden „ by my hooggeschatten Schryver, vertaald, te ontvangen, 't „ geen hy in 't eigenste Werk ons levert, *Over de Pligten en* „ *Hoedanigheden der Bedienaaren van het Euangelie, en het* „ *voegelyk gedrag der Gemeenten omtrent hunne Leeraaren*. Eene „ stoffe, niet min dan de thans afgewerkte naar tydsgelegen„ heid geschikt. —— Mag ik hier over uwe gedagten wee„ ten? Ik blyf, enz.

A N T W O O R D.

Wy zullen met genoegen de Vertaaling te gemoete zien; verwagtende dat de Vertaaler het even als het nu geplaatste in zulke Afdeelingen schikke, dat ze niet te breed zyn en te veel plaats in ons *Mengelwerk* beslaan.

BE-

BEKNOPTE AANMERKINGEN, OMTRENT HET EERSTE CHRISTEN PINXTERFEEST, BESCHREVEN *Hand.* II.

Daar wy thans wederom onze Jaarlykſche Hooge Feesten mogen vieren, zo hebbe ik eenige bedenkingen, omtrent het Pinxterfeest, willen mededeelen, indien men ze van dat belang vindt om ze een plaatsje in uwe *Letteroefeningen* in te ruimen.

Myne eerſte aanmerking zal gaan, omtrent den dag, en tyd, op welken 't eerſte Pinxterfeest gehouden is; 't wordt doorgaans geöordeeld, dat 't toen geweest is de eerſte dag der week, of Zondag, zynde zulks de overlevering van de eerſte Christen Kerk, en ik zie geen reden om daar van af te wyken; doch hoe die rekening kan goedgemaakt worden komt minder in aanmerking, en wordt doorgaans voorbygegaan.

Onze Zaligmaker is gekruicigd, na 't houden van 't Paſcha, op den eerſten dag van 't Feest der ongezuurde broden; na dien Zabbath moest des anderen daags de garve der eerſtelingen opgeofferd worden, en dat was dus Zaturdag; van daar moesten 50 dagen gerekend worden, en die 50ſte dag was 't Pinxterfeest, welk dus moest invallen op den laatſten, en niet op den eerſten, dag der week.

Wil men ſtellen, dat de Zaligmaker met zommige Joden zyn laatſte Paſcha een dag vroeger dan andere Joden gehouden heeft, dan zoude, naar de rekening van deze laatſten, 't Pinxterfeest op Zondag zyn ingevallen; doch dat kan by zulken, welken daar over anders oordelen, geen plaats vinden, gelyk ik ook daar voor geen genoegzame redenen heb aangetroffen. Daar zyn 'er, welken, ter wegneming van die zwarigheid, de ſpreekwys, *wanneer de dag van 't Pinxterfeest vervuld wierd*, dus opvatten, dat die voorbygegaan was; doch dat komt met die ſpreekwys, in andere plaatzen der H. S., niet overeen, welke daar niet anders te kennen geeft, dan dat die dag daar en tegenwoordig was, gelyk 't voorkomt by des Heilands beſnydenis, en elders; terwyl de woorden, welke eene vervulling te kennen geven, ook van derzelver begin genomen worden. Konde men in Mozes Wet dienaangaande *den groten Zabbath* verſtaan

van den gewonen wekelykfchen Zabbath, dan was hier geen de minfte zwarigheid, en de rekening was van zelf goed; doch zulks fchynen de redenen van geleerde Uitleggers, daar tegen opgegeven, niet toe te laten, welke bewyzen, dat die grote Zabbath, van den eerften dag van 't Feest der ongezuurde broden, moet verftaan worden; men zie onder anderen de *Engelfche Godgeleerden.*

't Komt my, na eene herhaalde overweging van dit ftuk, dus voor, dat de dag, na den groten Zabbath, bepaald is, om dat de opoffering van de garve der eerftelingen met de rust van den Zabbath niet fcheen overeen te ftemmen, en deze dat niet toeliet; die zelfde reden had dan ook plaats ten opzichte van den gewonen Zabbath; indien dan deze onmiddelyk inviel na dien groten Zabbath, moest, om die reden, de telling van 't Pinxterfeest een dag later, en dus, by 't laatfte Pafcha van onzen Jezus, van Zondag beginnen, wanneer 't eerfte Pinxterfeest ook van zelf op dien dag is ingevallen. Ik weet niet, of anderen met my dit ftuk op deze wyze begrepen hebben, en of het elders gevonden wordt, 't welk ik thans niet kan nafpeuren, wanneer het tot meerder bekendmaking en bevestiging van die gedachten mag dienen.

Eene twede aanmerking, omtrent 't Pinxterfeest, raakt de verdediging van Petrus, tegen den laster van dronkenfchap, welken hy afweert, met deze reden: *want 't is eerst de derde Ure van den dag.*

My dunkt met velen, dat deze reden eerst zyn volle kragt ontvangt, wanneer men dezelve betrekkelyk maakt tot de gewoonte van dien dag, om door 't genot der Dankofferhanden zich te vervrolyken, 't welk ik nu niet aandring; welke eerst na de gewone en dagelykfche offerhande, toegebragt wierden, tot welke de derde ure van den dag bepaald was; dus moest de tyd der dankofferhanden nog aankomen, of die moest nauwlyks daar zyn, tot welker genot men, na derzelver opoffering, eerst toegelaten wierde; en moest de befchuldiging van dronkenfchap, door 't misbruik dier gaven, uit aanmerking van dien tyd, of 't uur van den dag, van zelf vervallen.

Doch, 't geen ik bedoel, raakt byzonder *den Offerwyn*, welken men hier te berde brengt, en uit welks misbruik dat vermoeden van dronkenfchap zoude zyn voortgefproten; die bedenking konde gantsch geen plaats vinden voor zulk een vermoeden van dronkenfchap. Uit een misbruik

bruik des Offerwyns was daar toe geen de minfte reden, om dat de Offerwyn voor den HEERE was, en daar van niet 't minfte mogt genuttigd, maar die geheel moest vergoten worden, waarin de aart dier opoffering gelegen was, gelyk uit de Wet van Mozes genoegzaam moest bekend zyn. Wat dan, heeft men 't vermoeden van dronkenfchap, uit een misbruik der opgeofferde gaven, geheel te laten varen? dat denk ik niet; fchoon de voorgaande aanmerking gegrond is, en niets van den Offerwyn overig behouden wierd, kon men echter, by 't gebruik der dankofferhanden, anderen gemenen Wyn gebruiken, en daar door kon ook, op zich zelf, zulk een misbruik veroorzaakt worden, en dat vermoeden met eenigen grond plaats vinden. 't Heeft my meermaalen verwonderd, dat men zulks, omtrent dit ftuk, niet heeft opgemerkt, *immers* 't is my nergens voorgekomen.

Myne derde aanmerking zal betreffen de Godfpraak van JOËL, door den Apostel Petrus, ter bevestiging der uitftorting van den H. Geest, te berde gebragt, waaromtrent ik alleen 't een en ander zal opmerken; hier wordt gewaagd van *Zions Zonen en Dochteren*, van derzelver *Ouden en Jongelingen*, en, in 't gemeen, van *Dienstknegten en Dienstmaagden*; hoe men deze in betrekking tot elkanderen heeft op te vatten, en te onderfcheiden, wordt niet eveneens van de Uitleggers begrepen.

't Eenvouwigfte komt my voor, dat deze *Zonen en Dochteren* hier gefteld zyn met opzicht op de verfcheidene onderwerpen van de gaven des Geests, zonder onderfcheid van Kunne of Sexe, om te tonen, dat hier by geen onderfcheid van Man en Wyf zoude plaats vinden; maar, dat de uitwerkingen van den Geest zich by beiden zouden openbaren, en dat wy, by de *Ouden en Jongelingen*, moeten denken aan menfchen van verfchillende jaren en onderfcheiden leeftyd, zonder eene te nauwe bepaling, en dat wy de *Dienstknegten en Dienstmaagden* hebben toe te pasfen op menfchen van een verfchillenden, of geringen, ftaat in deze wereld.

Dus heeft dit tot elkanderen eene gepaste betrekking, en behouden die namen eene eigenaartige en natuurlyke betekenis.

't Verdient onze opmerking, dat 'er juist gefproken wordt van *uwe Zonen*, *enz.* en in 't gemeen, by JOËL, van *Dienstknegten en Dienstmaagden*; doch, by Petrus, van

Gods

Gods Dienstknegten, *enz.* 't welk aanleiding tot verkeerde opvattingen gegeven heeft, immers zo als 't my voorkomt.

Hier voor zal deze reden zyn, om de eersten tot 't oude Zion en Jeruzalem te bepalen, en ons tot de leden van die Stad en Staat in de gemelde betrekking voort te leiden; immers daar aan is die belofte by den Propheet JOËL gedaan, met insluiting van zulken, welken, in vervolg van tyd, tot Zion en Jeruzalem, ook uit de Heidenen, zouden toegevoegd worden, en daar mede eene geestelyke maatschappy uitmaken; waar door 'er te minder reden is, om by de *Dienstknegten en Dienstmaagden*, bepaald, aan de Heidenen te denken.

In onderscheiding hier van, zal de Propheet gewagen van *Dienstknegten en Dienstmaagden* in 't gemeen, om dat dezen, welken 't zyn in 't burgerlyke, als zoodanigen niet zyn aan te merken in betrekking tot Zion, waarin zy 't zelfde voorrecht hadden met anderen; daar de Apostel Petrus spreekt van *Gods Dienstknegten*, enz. om dat God, ondanks derzelver geringen staat, dezen echter voor de zynen zoude erkennen, en zulks by de uitstorting van den H. Geest, met 'er daad, openbaar maken. *'t Propheteren*, *'t dromen van dromen*, en *'t zien van gezichten*, verstaan wy, ten opzichte van 't zakelyke, in een en denzelfden zin, om dat *'t dromen van dromen*, en *'t zien van gezichten*, aan de oude Propheten eigen was, en ondergeschikt aan 't propheteren, welken daar door kennis van toekomende zaken ontvingen, en ook aan anderen voorstelden; zynde beiden openbaringen van toekomende zaken, schoon op verscheidene wyzen, eertyds geschied; en dat vatten wy, eerst wel meer eigenlyk, en buitengewoon, op, maar ook vervolgens meer gemeen, zoo dat dit niet alleen, gelyk eertyds onder het N. T., zoude plaats vinden; maar ook by 't verklaren van de oude Godspraken der Propheten, en eene nieuwe ontdekking en openbaring van Gods verborgenheden, om meer verhevene zaken aan de Kerk mede te delen, en andere en nieuwe zaken, te voren onbekend, daar de Godlyke waarheid vermeerderd, en in een nieuw daglicht zoude gesteld worden, en Gods openbaring tot zyne volkomenheid gebragt, zonder daaraan iets te laten ontbreken; dat wy 't een en ander dus gelyk opvatten, wordt daar door bevestigd, om dat aan *de Dienstknegten en Dienstmaagden* 't zelfde wordt toegeëigend,

'T geen

't geen aan *de Zonen en Dochteren* beloofd was, tot een blyk, dat 't *propheteren* 't eigenlyke is, 't welk van den Geest zoude voortkomen, en dat ook 't andere daar opzicht en betrekking op heeft.

J. KRAMER,

Rustend Leeraar van Hindelopen; thans te Sloten, in Friesland.

OVER HET GEBRUIK DER LAAUWE BADEN IN KOORTZIGE ZIEKTEN, EN INZONDERHEID IN DE ZOGENAAMDE SLEEPENDE KOORTZEN, (*Febres lentæ nervosæ.*) Door J. D. BRANDIS, *Gezondheids-Raad en Bronnen-Arts te Drieburg.*

Schoon zommige Geleerden, die over het gebruik der Baden in koortzige Ziekten hebben geschreeven, en wel onlangs de schrandere MARKARD, het gebruik der warme Baden in de Zenuwkoortzen veroordeeld hebben, zo meen ik echter derzelver voortreffelyk nut in sleepende Zenuwkoortzen te hebben waargenoomen, en vinde het daarom dienstig eenige myner Waarneemingen omtrent dit stuk mede te deelen.

Geduurende den Winter van 1785 heerschte te *Gottingen* eene Koorts, verzeld met Gastrische, Galachtige en Slymachtige toevallen; doch welker hoofdcharacter eene sleepende Zenuwkoorts tekende. Geduurende de eerste acht of twaalf dagen der Ziekte, waren de lyders nog niet geheel bedlegerig. Steeds hadden zy een weinig Koorts, zonder kennelyke verpoozingen. Het Hersfengestel was hoofdzaakelyk aangedaan, kennelyk door een stompe pyn in het voorhoofd, en eene belemmerde gevoeligheid der zintuigen, of ook door eene buitengewoone gevoeligheid derzelve. Voorts hadden plaats, neerslagtigheid van geest; een kleine ongeregelde eenigzins ingetrokkene Polsslag; eene raauwe geheel heldere of ook wel eene geheel natuurlyke pisloozing; slaapeloosheid of eene groote neiging tot slaap zonder verligting; en eene Loopachtige Buikontlasting zonder verligting. Allengskens wierden de zintuigen meerder aangedaan, 'er open-

openbaarden zich mangel aan Geheugen, eene volkomene lusteloosheid, eene afwisselende ylhoofdigheid, enz. Vervolgens kwamen 'er stuiptrekkingen te voorschyn, onder welke zich de krankte, in de vyfde of zesde week der Ziekte, met den dood eindigde.

Op de beschreevene wyze zag ik een jongen Geneesheer in de zesde week der Ziekte sterven, wiens lyk ik ook geopend hebbe. Een weinig laater wierd een ander voortreffelyk jong Geneesheer, die my in die lyken-opening had bygestaan, door die zelfde Koorts aangetast. Daar ik een tydlang van *Gottingen* afweezig geweest was, zag ik hem eerst op den achtsten dag der Ziekte, en vond zyn toestand zeer bedenkelyk. Zyn Hersfengestel was ten sterksten belemmerd: eene allerdiepste neerslagtigheid wisselde af met kleine ylhoofdigheden. De Pols was snel, klein en onregelmaatig. Men kon geene duidelyke verpoozingen van Koorts bespeuren; doch 'er was geenerley spoor van onreinigheden in de eerste wegen. De Geneesheer had, tot het voldoen aan deeze aanwyzingen, Spaanschevliegplaasters aan de beenen laaten leggen, en den Lyder voorts Wyn, Koortsbast en Kampher voorgeschreeven. Edoch deeze prikkelende middelen scheenen zyn Hersfengestel nog meerder te bezwaaren, de ylhoofdigheid vermeerderde en de angstvalligheid nam toe in een zeer hoogen graad. Onder deeze omstandigheden oordeelde ik het veiligst, om tot het bekoomen van meerder bedaardheid het warm Bad aan te pryzen, 't geen door den anderen Geneesheer insgelyks wierd goedgekeurd. Teffens lieten wy den Wyn, Koortsbast en Kampher vaaren, en stelden daar voor in plaats den *Mindererschen Geest*, benevens laauwe waterige dranken met wat Wyn vermengd. De werking van dit eerste warme Bad was zo onbeschryfelyk gunstig, dat het my zo by den anderen Geneesheer als by den Lyder zeer weinig moeite kostte, hem tot het aanhouden met dit middel te beweegen; schoon het veel zwaarigheids inhad, een warm Bad te vervaardigen op eene kamer op de derde verdieping. De Lyder was naauwelyks een half uur lang in het Bad geweest, of de ylhoofdigheid en de angstvalligheid verdweenen geheel en al. De Lyder drukte my de hand, en verzekerde my, dat hy zich thans zeer wel bevond, en zyn behoud van dit middel verwachtte. Wy hielden acht of tien dagen lang aan met het gebruik van

het

het *Bad*. Dagelyks bragt ik myn Vriend zelve daar in, en had tot belooning voor myne moeite het genoegen hem dagelyks beter en eindelyk geheel herfteld te vinden.

Geduurende den Winter van 1789 heerschte in *Hildesheim* eene gelykzoortige Volksziekte. Ik gebruikte myn middel, daar ik het maar eenigzins kon aanwenden, en deed zulks fteeds met het beste gevolg. Twee gevallen van Kranken zal ik hier by aanvoeren, die, zo ik meene, zeer veel bewyzen.

In eene zeer benaauwde wooning had ik vooreerst onder myne zorge een Kamerdienaar, wiens Ziekte in alles het beloop volgde der zo even befchreevene Zenuwkoorts. Een aantal van ongeregelde toevallen volgde de een op den ander, die zich echter alle door eene byzondere aandoening op de Hersfenen lieten verklaaren. In de derde week openbaarde zich eene algemeene onverfchilligheid met ongevoeligheid en kleine ylhoofdigheden. Ik had zeven weeken lang tyd om alle mogelyke middelen aan te wenden; ook heb ik niet nagelaaten te beproeven, wat ik konde uitdenken, als Wyn, Naphtha, enz. doch alles te vergeefsch. Gaarne had ik ook gebruik gemaakt van het laauwe Bad, doch zulks wierd onmogelyk geoordeeld van wegen de legplaats des Lyders, die in het midden der achtfte week overleed. — Onmiddelyk daarop wierd een jong Vrouwsperzoon in het zelfde huis door deeze Ziekte overvallen. De toevallen waren, van den beginne af, zeer geweldig; eene onbefchryfelyke treurigheid en angstvalligheid, verzeld met eene doffe hoofdpyn en een fluipend niet geheel afloopend Koortsje, drongen de Zieke reeds met zes of acht dagen het bedde te houden, en kort daarop openbaarde zich, met den twaalfden dag, eene zeer gevaarlyke onverfchilligheid, door kleine ylhoofdigheden afgebrooken. Met den grootften yver herhaalde ik myne aanpryzingen van het warme Bad, en bragt het zo verre, dat hetzelve tegen den vyftienden of zestienden dag der Ziekte wierd in het werk gefteld. Het gevolg beantwoordde ten vollen aan myne beloften; de ylhoofdigheid verminderde ten fterkften, de Krankte nam hand over hand af zonder eenige duidelyke fcheiding, en na verloop van vier weeken was dezelve geheel verdweenen. Met de herftelling der kragten vorderde het intusfchen zeer langzaam, en 'er verliepen zeven of acht weeken, eer de Lyderes wederom kon uit-

uitgaan. Ook wierd de heftigheid der nu geneezene *Ziekte* beweezen, door het geheel uitvallen van het hoofdhair.

In Sprokkelmaand van 1790, wierd ik geraadpleegd over den toeſtand van een jongen Koopman, die, myns oordeels, volgens alle berichten, aan dezelfde Krankte ziek lag. Drie weeken lang was hy nu door een anderen Geneesheer, deels met zagte ontlastende, deels met de levenswerkingen aanzettende, middelen behandeld. Eene zorgelyke Zogverplaatzing myner Huisvrouwe, en de daar door by my ontſtaane bekommering, welke my tot het onderneemen van eenigerhande bezigheid ongeſchikt maakte, belette my toenmaals de zorge deezes Kranken op my te neemen; ik gaf hierom alleen een mondelingen raad, en prees het gebruik van het warme Bad ten ſterkſten aan. Doch de Geneesheer ſcheen geenerley vertrouwen op dit middel te hebben, en het wierd niet aangewend. Na verloop van veertien dagen weder in ſtaat zynde myne zaaken buitenshuis waar te neemen, wierd ik op nieuws tot dien Lyder geroepen, omtrent wiens geneezing de Arts alle hoop had opgegeeven, en wiens toeſtand ik voorzeker ook allerbedenkelykst vond. Hy lag geheel en al zonder eenige bewustheid van zich zelven; de natuurlyke ontlastingen liepen hem af, zonder dat hy ergens van wist; by aanhoudenheid mompelde hy tusſchen de tanden, in eene geduurige ylhoofdigheid; hy maakte allerley beweegingen met de handen, en pluisde ſteeds aan zyne bedlakens, enz. Teffens was de Pols zeer *klein* en ſnel, 'er waren aanhoudende opſpringingen der peezen aanweezig, en de tong was glinſterend rood, zeer droog en zonder eenig beſlag. Dikwyls openbaarde zich een drooge hoest, door welke meer of min ſchuimend bloed wierd opgegeeven. De Krankte had nu volle vyf weeken geduurd, ontlastende en prikkelende middelen waren in overvloed gebruikt, en men had nu inzonderheid een tydlang zyn toevlucht genoomen tot Wyn en Moſchus in zeer ruime giften, doch alles te vergeefsch; zo dat niets dan een kort op handen zynde dood te wagten ſcheen.

Met dit alles ſtelde ik ook in deezen byna hoopeloozen toeſtand de warme Baden voor, in vertrouwen, dat, zo dezelve al niet in ſtaat mogten zyn om in dit byna wanhoopig geval aan de verwagting te voldoen, dezelve ten minſten geenerley nadeel zouden kunnen veroorzaaken.

ken. De Geneesheer en de Naastbestaanden, die zich toch ook geenerley gunstig einde voorstelden, stemden hier zeer gaarne in toe. Het eerste Bad verschafte ons reeds verligting van toevallen, waar door wy niet weinig wierden aangezet, om in het gebruik van dit heerlyk middel te volharden. Het bloedspuwen hield spoedig op, de stoelgang minderde in hoeveelheid, en liep niet langer onwilliglyk af. Na verloop van acht dagen was de Lyder buiten gevaar, en binnen de drie weeken was dezelve volkomen hersteld.

BERICHT AANGAANDE DEN BEROEMDEN KRUIDTUIN VAN KEW. Door B. FAUJAS-ST.-FOND.

Deeze heerlyke plaats ligt zeven mylen van *Londen*. Ik zal niet spreeken van het Woonhuis, noch van de Tuinen van vermaak en verciering, noch van de Zomerhuizen, Bruggen, Prieëlen, enz. die dezelve vercieren; ik zal my alleen bepaalen tot den Tuin, welke dient tot onderrichting. GEORGE III heeft in denzelven doen verzamelen alle zeldzaame voortbrengzels van het Groeijend Rijk, uit alle oorden der waereld by elkanderen gezogt. Hy heeft daar door aan de Kruidkunde een gewigtigen dienst beweezen; eveneens als hy den Sterrekundigen van het grootste nut geweest is, door het bevorderen van den onvermoeiden arbeid van HERSCHEL, en door hem in staat te stellen, om grootere en volmaakter Telescoopen te vervaardigen, dan tot hier toe iemand had kunnen doen.

De Tuinen van *Kew* zyn zo uitsteekend aangelegd, en zo wel onderhouden; de orde en smaak, die 'er in heerschen, zyn zo voortreflyk; de Konst heeft hier zo meesterlyk gezocht na te bootzen alles, wat schoon en treffende is in de Natuur, dat ik deezen Tuin verre verheven oordeele boven alles, het geen ik ooit van dien aart gezien heb.

Toen ik my aldaar bevond, was het weder zeer schoon, en het saizoen zo gunstig geweest, dat de zeldzaamste Gewassen aldaar eene weelde vertoonden, door de verscheidenheid hunner bladen, bloemen, vruchten en geuren, dat 'er een geheel uit gebooren wierd, 't geen waarlyk betoverend was.

't Geen de meeste bewondering verwekt, in deeze verzamelplaats van uitheemsche Gewasfen en vreemde Boomen, is de zo keurige netheid, zuivere smaak en verstandige rangschikking, die het onderwys aangenaam maaken. De mengeling van uitheemsche en inlandsche Gewasfen is zo uitmuntend ingericht, dat de geest zich alomme verlustigt; de gewaarwordingen zyn steeds vermaakelyk: alles is, als 't ware, betoverend, en niets verveelt den beschouwen.

De broeikasfen zyn met een byzonder overleg ingericht. Zommige worden gestookt met eene zeer maatige warmte, voor Planten die maar eene maatige hette vorderen. In andere heerscht een sterke drooge hette, gelyk gevorderd wordt voor de Planten uit *Africa.* De Americaansche Gewasfen, daarentegen, die gewoon zyn aan een vochtigen en heeten dampkring, genieten hier insgelyks een zodanigen, door konst verwekt. Door middel van dergelyke voorzorgen en schikkingen, met welke de Natuur nagebootst wordt, groeijen hier de tederste Gewasfen byna even weelderig, als in hun Vaderland.

Met een byzonder genoegen zag ik in een der broeikasfen eene zeer byzondere Plant, die zedert eenige dagen bloeide. Dezelve was de *Hedisarum girans*, of trillend Byltjeskruid, door Dr. PATRICK RUSSEL, in 1775, uit de Indiën medegenomen. Deeze by uitneemenheid fraaije Plant is door de Natuur voorzien met eene zo aanmerkelyke gevoeligheid, dat zy, hoewel geplaatst onder een glazen stolp, die allen toevloed van lucht belet, op het midden van den dag, wanneer de zon in haare volle kragt is, met haare zydelingsche blaadjes zulk eene byzondere trapswyze beweeging maakt van opheffing en nederdaaling, dat men zeggen zou dat die trilling door eene of andere verborgen konststreek wierd voortgebragt.

Gelyktydig bloeide ook eene andere zeer byzondere soort van Byltjeskruid, door Sir JOSEPH BANKS uit *Cochinchina* medegebragt. De bladen deezer Plant hebben eene zo byzondere gedaante, en eene zo zonderlinge mengeling van kleuren op hunne oppervlakte, dat men aan dezelve den naam gegeeven heeft van *Hedisarum Vespertilionis*, of naar een Vledermuis gelykend Byltjeskruid. Ondertusschen gelykt de kleur, ligtheid en omtrek der bladen meer naar de vleugels van een graauwachtige Vlinder.

Onder de menigvuldige zeldzaame en byzondere Gewas-

wasfen trok ook inzonderheid myne aandacht tot zich de *Dionea Muscipula*. Ik had haar reeds eens gezien in den Kruidtuin te *Parys*, alwaar zy bezorgd was door FRANKLIN, die haar uit de Moerasfen van *Zuid-Carolina* had doen komen. Ondertusfchen was men te *Parys* niet in ftaat, deeze tedere Plant, langer dan een half jaar, in het leven te houden; terwyl zy te *Kew* zeer weelderig groeide. Dit buitengewoon Gewas heeft dikke bladen, gelyk eenige zappige planten; dezelve zyn voorzien met fteekels en beweegen met fcharnieren, terwyl derzelver oppervlakte bekleed is met een zoetachtig vocht. Van alle kanten komen de vliegen en andere bloedelooze diertjes daar op af; doch het Gewas bezit eene zo groote gevoeligheid, dat de minfte beweeging der bladen dezelve prikkelt, en ze doet zamenvouwen, waar door het bloedelooze dier beklemd wordt, en door de fteekels doorboord. De Natuur fchynt dus onuitputbaar in haare middelen, zo om te vernielen, als om te fcheppen.

Een aantal Boomen van de *Magnolia* met de groote bloem, tot eene aanzienlyke hoogte opgefchooten, waren bedekt met overheerlyke bloemen, die een allerheerlykften geur in de lucht verfpreidden. Hun fchoon blad, van boven blinkend groen, en van beneden geelachtig en veranderlyk, deed eene heerlyke uitwerking, en maakte eene byzondere tegenftelling met de zilverkleurige en naar het rood hellende bladen van zommige andere Gewasfen.

Steeds groenende Gewasfen, harstachtige Boomen van allerhanden aart, met hunne gefchubde vruchten en afwisfelende fchakeeringen, ftonden in tegenftelling met bladen van een teder groen; met zommige, wier uitgeftrekt lommer een Parafol vertoonde; met andere, wier bladen met katoen bekleed waren; of op eene byzondere wyze afgefneeden, of palmswyze uitgebreid. Uit alle deeze byzondere mengelingen, door de konst en een keurigen fmaak op de uitmuntendfte wyze gefchakeerd, ontftond een verfchil van gedaanten, houdingen en kleuren, het geen de zonderlingfte tegenftellingen maakte, zonder eenigen fchyn van ongeregeldheid.

De Boomvaaren, Steenvaaren, Hertstongen, de verfchillende Gewasfen, die de fchaduwe beminnen, of eene frisfche vochtigheid, hebben alle plaatzen in 't byzonder voor dezelve gefchikt. De Heidplanten, de Camperfoulies, de Bremgewasfen, de Klimöppen, en de Kraakbesfen, bevonden zich in hunne nabuurfchap.

Doch niets baarde my meer verwondering, dan de verwonderlyke konst, door welke men in ſtaat geraakt is, in deezen Tuin te kunnen doen groeijen de Mosplanten, de tederſte en byzonderſte Hairplanten, en zelfs eenige Leverkruiden, om dus in ééne plaats daar te ſtellen de volkomenſte en uitgezogtſte vereeniging van de voornaamſte rykdommen des Groeijenden Ryks. Om aan dit oogmerk te voldoen, heeft men beddingen gemaakt van de poreuze Lavaas, die de Ridder BANKS op zyne terugtocht uit *Ysland*, alwaar hy de *Hecla* was gaan onderzoeken, met zich had gebragt. De ballast van zyn Schip beſtond alleen uit die ſtoffe, van welke men een zo nuttig gebruik gemaakt heeft. Deeze ſteenen zyn vervuld met holten, ſcheuren en uitſteekende puntjes; zy zyn zeer ſponsachtig van maakzel, geſchikt om het water op te ſlorpen en lang by zich te behouden. Men heeft uitgedagt, daar van dikke boorden te maaken, meer of min verheven boven de beddingen van een beſchaduwd aardryk, welke zy omringen; en dus een tuin van Mosgewasſen daargeſteld, die eenig in zyne ſoort is.

De zo talryke rei der in 't geheim paarende Gewasſen (*Cryptogamia*), in welker verſchillende geſlagten een zo groot onderſcheid van gedaanten, kleuren, en onnaſpoorbaare wyzen van vermenigvuldiging, wordt waargenomen, groeijen en bloeijen hier uit de kleine holligheden deezer als door konst gemaakte rotsjes, op eene waarlyk betoverende wyze, die geen geringe eere doet aan den *ſmaak* en het beleid van hun, die op deezen gelukkigen *inval* gekomen zyn. De eerſte proeven deezer onderneeming ten vollen gelukt zynde, en men aan deeze manier van planten eene grooter uitgebreidheid willende geeven, dan de voorraad van de natuurlyke Lavaas, die men bekomen had, toeliet, heeft men getracht dit gebrek door de konst te vergoeden, en, door een geweldig vuur van houtskool, uit kleiklompen een onzuiver glas gebrand, 't geen volkomen aan het oogmerk voldoet.

Men moet hier aanmerken, dat het Climaat van *Engeland* den groei van zodanige Gewasſen ten ſterkſten bevordert, en niet weinig toebrengt tot het welgelukken eener zo vernuftige uitvinding. Ik geloove, intusſchen, dat men ook elders met het beste gevolg van deeze ontdekking gebruik zou kunnen maaken, en dus de groote Kruidtuinen alomme voorzien met een plantzoen deezer byzondere Gewasſen, wier kennis men zich anderzins zo

be-

bezwaarlyk kan eigen maaken, dan door middel van Boeken met gedroogde Plantgewasſen, of door het doen van Reizen, die, ter oorzaake der kosten, niet door een ieder kunnen ondernomen worden.

De Kruidtuin van *Kew* is voornaamelyk tot den tegenwoordigen trap van volmaaktheid gebragt door wylen deszelfs Beſtuurder, WILLIAM AITON. In 1789 gaf deeze bekwaame Man, in drie Deelen in 8vo., een Naamlyst der Gewasſen uit, die alhier te vinden zyn. Hy was ook voorneemens, eene breedvoeriger Beſchryving in het licht te geeven van de byzonderſte Planten, die in zyne Verzameling voorkwamen. Dan hy wierd hier in door den dood verrast. Thans is het oppertoezicht over deeze onvergelyklyke Verzameling aan zynen Zoon opgedraagen.

UITTREKZELS UIT DE BRIEVEN VAN EEN HINDOO RAJAH, OVER DE ZEDEN DER EUROPEAANEN, Door Mejuffrouw ELIZA HAMILTON.

(*Vervolg van bl.* 159.)

„ Naa, in een voorgaand Stukje, onze Leezers ingeleid „ te hebben tot eenige kennis aan de Geſchiedenis, „ den Godsdienst en Zeden, der *Hindoos*, volgens het be„ rigt van de *Engelſche* Schryfſter, in het Opſchrift ver„ meld, gaan wy nu voort, om, volgens onze toezeg„ ging (*), eenige *Uittrekzels* mede te deelen uit de Brie„ ven van een *Hindoo Rajah.*

„ Deeze Brieven worden veronderſteld geſchreeven te „ zyn door ZAARMILLA, Rajah van *Almora*, die, by de „ bemagtiging van zyn Land (thans *Rohulcund* geheeten) „ door de *Afgans*, een Volk op de grenzen van *Perſie*, „ onder het getal behoorde der zodanigen die verlof kree„ gen om in hun oude Land te blyven. — Zyne Brie„ ven zyn geſchreeven aan zyn Vriend MAANDAARA, „ een anderen Rajah, die blykt uit het Land gebannen te „ weezen, en de wyk genomen te hebben in de nabuur„ ſchap van *Agra*.

„ De

(*) Zie hier boven, bl. 150.

„ De Rajah ZAARMILLA, gelegenheid gehad hebbende
„ om bescherming te verleenen aan Capitein PERCY, een
„ Engelsch Officier, ontvangt van hem zodanig een berigt
„ van de Engelschen, en byzonder van hun Shaster (de
„ Heilige Schriften der Christenen), dat hy zeer verlangt
„ het Land te gaan zien van dien Officier. —— De Rajah
„ MAANDAARA maakte veele tegenwerpingèn op dit plan,
„ en tragtte 'er zyn Vriend van af te trekken, zondt hem
„ de Brieven welke hy ontvangen hadt van den Bramin
„ SHEERMAAL (toen in Engeland), die een zeer ongun-
„ ftig berigt gaf van de Engelsche gewoonten, zeden en
„ denkwyze. ZAARMILLA, het verslag des Bramins aan
„ onkunde of vooroordeel toeschryvende, blyft by zyn
„ voorneemen om de Reis na Engeland te doen. Zyn
„ berigt deswegen, en van de onderscheidene gevallen, by
„ welke hy zich tegenwoordig bevondt, maaken de stoffe
„ uit van zyne leerzaame en onderhoudende Brieven —
„ Brieven, waar uit wy een en ander Uittrekzel zullen
„ mededeelen. Het eerste, 't welk wy hier plaats gee-
„ ven, is ontleend uit eenen Brieve, in welken ZAARMILLA
„ aan MAANDAARA verslag doet van zyne gesprekken met
„ den jongen Krygsman, zyn Gast."

Gy weet, ô MAANDAARA! hoe zeer myn geest altoos gedorst heeft na kennisse. Gy weet, met welk een drift ik altoos myn *Poojah Seraswatee* (*) volvoerd heb, en dat ik, in een' leeftyd, waar in weinig Jongelingen de *Beids van den Shaster* (†) geleezen hebben, niet alleen de heilige Boeken doorleezen, maar elk Geschrift van naam, in de *Shanscrit-Taal* geschreeven, geleezen hadt.

Het aanleeren der *Persische* Taale opende my eene deur van kennisse, welke ik, met onvermoeiden vlyt, binnen tradt. De Geschiedenis werd, voor een tyd, myne meestgeliefde Letteroefening. Maar, wat stelde de Historie van Ryken en Staaten my voor oogen? Helaas! wat anders dan de zwakheid en de schuld des Menschdoms? Ik beschouwde de weinigen, ongelukkig geplaatst in de

(*) Dienst aan *Seraswatee*, de Godin der Letteren.
(†) De H. Schrift der *Hindoos*.

de hoogste en ligt bedwelmende leevensstanden, de teugels der eerzugt in de bloedige handen der wreedheid geeven, door beeken van trouwloos gestort menschenbloed heenen rennen, tot dat zy, in hunnen loop gestuit, vertreeden werden door anderen, die het zelfde bloedig spoor opdraafden; of, indien zy de doodstraffe, na welke zy, als 't ware, dongen, ontkwamen, leefden om de verveelende lugt van teleurstelling in te ademen, en dan in de zee der vergetelheid weg te zinken.

Dusdanig is de geschiedenis der weinigen, wier misdaadige driften en schendige daaden hun tot *vermaardheid* gebragt hebben, en aan welken de domme menigte, de wilvaardige werktuigen hunner eerzugt, de prooi hunner gierigheid, en de speelbal hunner trotsheid, den naam van *Helden* gegeeven heeft.

Wat het groot lichaam des Volks betreft, kon ik nooit bemerken, dat het eenig onderscheid maakte, wie het was, die den schorpioen-geessel der verdrukking in handen hieldt; dewyl het, in welke hand die ook door 't zelve was toevertrouwd, zich even zeer verzekerd mogt houden van de scherpende slagen te zullen gevoelen.

Deeze dingen bepeinzende, slaakte myn boezem een diepe zugt van moedeloosheid. —— Kan het zyn, sprak ik by myzelven, kan het zyn, dat de almagtige en eeuwige Regeerder des Heelals zulk eene menigte van Menschen zou scheppen, tot geen ander oogmerk, dan om de zegepraalen van eenen Medesterveling te vergrooten, wiens roem zich verheft naar gelange van de elende die hy over het menschlyk geslacht brengt? Zeker, uit het geen ik leer uit de bedryven van de Vorsten der aarde, is de Deugd eene schaduw, en de liefde tot de Deugd, welke ik voorheen in myn boezem koesterde, niets meer dan een bedrieglyk verschynzel, of een droom!

Door de verkeering met myn *Engelschen* Gast, kreeg ik een ander inzigt van de Menschlyke Natuur. Door de middenstoffe der *Persische* Letterkunde bezien, kwam dezelve my te vooren als algemeen verdonkerd door bedorvenheid. In de Geschiedenis van *Europa* nam die Natuur eene milder gedaante aan. In *Europa* is de Mensch niet altoos, gelyk in *Asia*, vernederd door Slaaverny, of bedorven door het bezit van willekeurige Oppermagt. Geheele Volken hebben *daar* de Regten der Menschlyke Natuure erkend, en bereikten, terwyl zy zulks deeden, het toppunt van waaren roem.

De *Romeinen*, dien de *Persische* Schryvers (*) afmaalen als rustlooze Invallers en onverschrokken Wereldvermeesteraars, en de *Grieken*, welken zy met schandvlekken van allerleien aart bekladden, waren, met de daad, Helden-volken. De ketens der Slaaverny versmaadende; dagten zy wyslyk dat de menschlyke natuur te onvolmaakt was om met onbegrensd Gezag bekleed te worden: terwyl zy den *Poojah* (Eerdienst) toebragten aan de Godinne der Vryheid, breidden hunne harten zich uit in de betragting van alle deugden. Zy leerde hun de kunst van overwinnen, sterkte hunne handen ten dage des stryds; en, wanneer zy uit het veld der overwinninge wederkeerden, schonk zy den behaaglykften smaak aan de eenvoudigste tafelgeregten, en maakte de armoede eerlyk en lofwaardig door haare toeknikkende lachen. — Eindelyk traden Rykdom en Weelde, de Vyanden dier Godesse, in hunne heerschappyen, en trokken het Volk af van den Eerdienst, der Vryheid toebragt, die, verstoord wegens hunne trouwloosheid, hun Land geheel verzaakte; Geluk en Deugd, in haare vlugt, medevoerende.

By eene herleezing van het gedrag dier roemryke Helden (die, terwyl hun Volk den *Poojah* aan de Vryheid toebragt, het toppunt van vermaardheid beklommen hadden) wees PERCY my veele gebreken aan, die, toen myne ziel door de eerste drift der bewonderinge bevangen was, myner opmerkinge ontglipt waren. De Liefde tot de Vryheid zelve, die roemryke Plant, gelyk hy ze noemde, die, wanneer zy naar eisch wordt aangekweekt, nimmer mist de vrugten van Deugd voort te brengen, kwam nooit, was zyne taal, in den boezem der *Grieken* of *Romeinen* voort uit den zuiveren grond van algemeene Goedwilligheid; maar sproot uit de slegte wortelen van Trotsheid en Zelfzoekenheid. Zy strekte zich derhalven nooit uit om geheel het Menschdom te omvatten. —— De volmaaktheid der Deugd was onbekend by de Wereld, tot dat dezelve geleeraard werd door de Godsdienstleere van CHRISTUS.

Deeze laatste verzekering van PERCY scheen my toe een vooroordeel te weezen, 't welk geen grond altoos in de waarheid hadt. Maar zodanig zyn de overhaaste besluiten der onkunde. My was van voorlange ingeboezemd, te

(*) Zie RICHARDSON's *Introduction to the Persian Dictionary.*

te gelooven, dat de zuivere Leer van goeddaadigheid en menschlievenheid onbekend was by allen, uitgenomen by den begunstigden Stam van BRAHMA; dat het *Christen*-geloof, even als dat der *Musulmannen*, een bekrompen stelzel was van bygeloovige verknogtheid aan de verwilderdste vooroordeelen, geschikt om haat te baaren en meedogenlooze vervolging aan te moedigen tegen allen, die in geloofsbegrippen van hun verschilden. Niets mag men dwaalender aanmerken dan dit denkbeeld van de *Christenheid*.

Door de heuschheid van mynen *Engelschen* Vriend, werd ik door hem begunstigd met het Boek, 't welk zy voor heilig houden; met der *Christenen Shaster*. De Voorschriften en Leevensregelen, welke ik daar in aantrof, zyn zuiver, eenvoudig, kragtig, alle geschikt en rechtstreeks ingerigt om op de neigingen van het hart te werken, en berekend om algemeenen vrede en geluk te doen gebooren worden op aarde, welke van daar verbannen waren, zints de dagen van *Sottee Jogue* (*).

De Liefde voor de Vryheid, in een Volk, dat door de grond-voorschriften van zyn *Shaster* geleerd is „ om anderen te doen gelyk zy wenschten dat anderen omtrent hun handelden," verheft zich boven den bekrompen geest van Zelfzoekenheid, en breidt zich uit tot de omvatting van geheel het Menschdom! Weldaadig Volk! 't Is hun verlangen, dat alle Volken deelgenooten zouden weezen van dezelfde zegeningen der Vryheid, welke zy zelve genieten. Het was ongetwyfeld met dit heerlyk vooruitzigt, dat zy Volkplantingen zonden na de wyduitgestrekte Landen van *America*. Om liefde voor Deugd en Vryheid te versprei-

(*) De Eeuw der Zuiverheid. De *Hindoos* rekenen den duur der Wereld by vier onderscheide *Jogues*, of onderscheide Eeuwen. De *Sottee Jogue*, of de Eeuw der Zuiverheid, wordt gesteld 3,200,000 Jaaren geduurd te hebben, wanneer het leeven der Menschen gezegd wordt zich tot 100,000 Jaaren te hebben uitgestrekt. De *Tirtah Jogue*, of de Eeuw in welke een derde van het Menschdom slegt was, welke 2,400,000 Jaaren duurde. De *Dwaper Jogue*, in welke de helft des Menschdoms tot boosheid oversloeg, bevat 1,600,000 Jaaren; en de *Collee Jogue*, in welke het geheele Menschdom bedorven was, is de tegenwoordige Eeuw. Zie HALHED's *Gentoo Laws*.

ſpreiden, bebouwden zy de overzeeſche Eilanden; *en om ons* Land van de hand des Onderdrukkers te verloſſen, bezogt dit braaf en edelmoedig Volk de ſtreeken van *Hindoſtan!*

Gy kunt u verbeelden hoe zeer begeerig ik was om onderrigt te worden wegens eenige byzonderheden, wegens den Regeeringsvorm, de Wetten en Zeden, van dit hoogbevoorregt Volk. —— Veronderſteld zynde dat de boven aangeduidde byzonderheden *waar* zyn, is het, ingevolge daar van, te verwagten, dat zy allen moeten gevormd zyn naar dit modél van volmaaktheid; en zodanig zyn ze, naar myn begrip, uit het berigt van PERCY opgemaakt, ongetwyfeld.

Het aan BRAHMA behaagd hebbende hun allen van één Cast of Stam te doen voortkomen, vindt men by hun geene onderſcheidingen, dan die belooningen der Deugd mogen heeten. Het is daar niet als in het bedorven Hof van *Delhi*, waar groote Rykdommen, eene onderdanige verkleefdheid aan den Staatsdienaar, en eene laage goedkeuring van de genomene maatregelen des Hofs, tot Tytels en Rang-onderſcheiding opleiden. In *Engeland* wordt de Eer des Adeldoms onveranderlyk toegekend naar weezenlyke verdienſten. De Eertytels en Voorregten deezer Helden van den eerſten rang daalen af op hunne Kinderen.

Wy mogen, met allen regt, veronderſtellen, welk eene zorg 'er beſteed wordt aan de Opvoeding deezer jonge Edellieden, wier zielen tot wysheid gevormd worden op aanzienlyke Schoolen ten dien einde opgerigt; Schoolen, waar ondeugd en dwaasheid beide even onbekend zyn; en waar de bekwaamheden van een Jongeling zo min gevaar loopen van de roest der onkunde als van het gevaar der verwildering! Uit deeze kweekſchoolen der Deugd worden zy opgeroepen tot den Raad des Volks, waar zy ſpreeken met al de deftigheid en belangneeming, die men mag verwagten van hunne vroegtydige opleiding tot ernſtig denken en diep naſpeuren. De Zoonen des Konings neemen, zo dra hun verſtand rypt, zitting in die Gerechtshoven, van welker beſliſſing geen beroepen op hooger valt. Naardemaal hun voorbeeld veronderſteld mag worden eenen bezielenden invloed op den jeugdigen Adel te hebben, kan men ligt begrypen, hoe geleerd, deftig en godvrugtig, die Vorstlyke Jongelingen moeten weezen;

hun-

hunne daaden zyn buiten twyfel spiegels van het welvoeglyke; en hunne lippen spreeken niets dan wysheid uit!

De Gelykheid aller Menschen in het oog van GOD, door hunnen Godsdienst geleeraard, is het een grondbeginzel hunner Staatkunde, dat geene Wetten verbindend zyn, dan die de toestemming des Volks wegdraagen. Alle Wetten worden, derhalven, uitgegeeven onder de heiligende bekragtiging der Volksvertegenwoordigeren. Ieder onderscheide deel des Ryks, Stad, en Gemeente, kiezen onder zich zelven de Persoonen meest uitsteekende in *Godsvrugt*, *Wysheid*, *Geleerdheid* en *Braafheid*, en verleenen hun de magt om in aller naam te handelen.

Omtrent vierhonderd van deeze uitsteekende Mannen, die by alle de vereischten van een *Hindoo Overheids*-Persoon (*) de kennis van een *Christen-Wysgeer* vereenigen, maaken de Regeeringsleden uit.

Niet staande onder den invloed van Partyschap, niet besmet met de laage beweegreden van Gierigheid of Eerzugt, streeven zy met een bestendigen tred voort op het pad der billykheid, en neemen niets ernstiger ter harte dan het algemeen Welweezen. Geen Oorlog kan 'er aangevangen, geene Belastingen kunnen 'er opgelegd worden, dan met toestemming dier Vaderlandlievende Volkshoofden. —— Oordeel, derhalven, myn Vriend! hoe ligt en weinig drukkend de last moet weezen, die opgelegd wordt door deeze Volksvertegenwoordigers, deeze Broederen des Volks. Nooit kunnen Menschen gelyk deezen de werk-

(*) Het is bevolen „ dat de Overheids-Persoon in onder„ dannigheid zal houden zyne *Lusten*, *Toorn*, *Gierigheid*, „ *Dronkenschap* en *Hoogmoed*; hy die buiten staat is deeze „ Driften by zichzelven in bedwang te houden, hoe zal hy „ het Volk kunnen onderwyzen en voorgaan? Hy zal zich „ niet laaten verleiden door de vermaaken van de Jacht, hy zal „ niet overgegeeven zyn aan het Spel, noch zich alzins ver„ maaken met dansen, zingen, of op eenig Muzyktuig te spee„ len. Hy zal niet zonder oorzaake overal omzwerven, noch „ iemand veragten zonder diens misslagen wel te weeten, noch „ ook eens anders meerdere verdiensten benyden; ook zal hy „ zich zorgvuldig wagten van te zeggen, dat lieden, die „ geene bekwaamheden altoos bezitten, bekwaame Mannen „ zyn." *Code of Gentoo Laws*, p. 52.

werktuigen zyn, om den Oorlog, met alle de daar van onafscheidelyke elende en jammeren, onder de Volken der aarde te verwekken; Volken, welke zy door hun *Shasten* geleerd worden als hunne Broeders aan te zien. In *Asia* zien wy dat verslindend monster altoos gereed om met vernielende woede op te donderen op de stem der nooit rustende dwinglandye; maar in *Europa* zyn de Vorsten Vrienden van den Vrede en Vaders des Volks.

Veelen onzer *Pundits* (*) hebben met verbaazinge beschouwd de hooggaande oneenigheden onder de naavolgers van den *Arabischen* Propheet gereezen, ter oorzaake van de verschillende verklaaringen, door hunne *Imaums* (†) gegeeven aan zekere plaatzen van den *Koran;* vergeetende dat het Opperweezen genoegen schept in verscheidenheid, en dat de Schepper, die in de groote uitgebreidheid van de werken zyner handen geen twee voorwerpen geheel gelyk aan elkander gemaakt heeft, ongetwyfeld geen minder zorge gedraagen heeft in het vormen van der Menschen Ziel, en met genoegen de verscheidenheden van begrippen onder de Kinderen der Menschen aanschouwt. Zy hebben hunne verwaandheid zo verre laaten gaan, dat de eene Secte tegen de andere haat en kwaadaartigheid heeft opgevat, om dat zy elke duistere plaats in de Schriften van hunnen Propheet niet juist in 't zelfde licht beschouwen!

Hoe wydverschillend hier van is het geval by de *Christenen!* De groote Stichter van dien Godsdienst elk Mensch de vryheid gelaaten hebbende, om die wyze van Godsvereering te verkiezen welke hy best geschikt vindt, om gevoelens van Godsdienstigheid op te wekken en uit te drukken, kiezen zy ieder voor zichzelven 't geen zy best keuren, laatende dezelfde vryheid aan anderen, overtuigd dat zy allen even aangenaam zyn in 't oog der Godheid, die berusten in zyn Wet, en gehoorzaamheid toedraagen aan zyne Geboden.

Schoon in de Heerschappy der *Musulmannen* alle Secten toegelaaten worden, is 'er slegts *éene Secte*, de *Regtzinnige* bygenaamd (‡), die bekleed is met Magt, en

(*) Geleerde Bramins.

(†) Zie *Preliminary Discourse of the Bramins*, gebruikt door Mr. HASTINGS, in de *Pootee*, or *Compilation of the Ordinations of the Pundits.* —— *Gentoo Laws.*

(‡) Zie *the Hedaya or Commentary on the Musulman Laws.*

en aan welke men het Gezag toevertrouwt. Maar onder de *Christenen*, welk eene Secte bestaat 'er by hun, die de voordeeligste onderscheidingen zou aanneemen op gronden zo rechtstreeks strydig met den geest van 't geen zy het *Euangelie* der Zaligheid noemen? —— Neen. —— Alle Secten, gelyk in 't oog des Hemels, moeten noodwendig, door de wyze en deugdzaame Wetgeevers van dit gelukkig Volk, toegelaaten worden tot een gelyk genot van elk regt.

De Priesters en Bedienaars van hunnen Godsdienst zyn, gelyk hunne Characters ten vollen worden opgegeeven in hun *Shaster*, Mannen, die de bykomende voordeelen van rang en rykdom versmaaden; die by hunne Gemeenten na geene onderscheiding staan, dan welke voortkomt uit hunne inwendige waarde en weezenlyke goedheid; niet dorstende na wereldlyke Eere; niet overgegeeven aan Weelde; vreemdelingen omtrent alles wat naar Gierigheid of Hoogmoed zweemt. Geen bitterheid voedende tegen de zodanigen die van hun in begrippen verschillen, hoort men nimmer van haat, tweedragt, of wraakzugt, onder deeze heilige Mannen, die, volgens de taal van hun *Shaster*, „ de dingen deezer wereld gebruiken, als niet „ gebruikende; alleen het oog op die der toekomende „ gevestigd houdende."

Hoewel myne onvermoeide beoefening der *Engelsche* Taale my in staat stelt om het een en ander in die Spraake te leezen, is het aan een *Arabisch* Afschrift deezer Boeken van den *Shaster*, onder den naam van *Euangelien*, aan welke ik de naauwkeurigheid myner kundigheden in deezen verschuldigd ben.

My niet aanmaatigende den sluier der Verborgenheid, met welke zommige plaatzen bedekt zyn, op te ligten; eene vermetelheid, welke voor eenen Vreemdeling zo onvoeglyk als onverschoonlyk zou weezen; slaa ik over, met diepe eerbiedenis, 't geen my eene Verborgenheid toeschynt. —— Maar die Magt, welke my geleerd heeft myn hart van de vuiligheid des vooroordeels te zuiveren, leerde my teffens eerbied te betoonen aan 't geen uitmuntend is, waar ik het ook moge aantreffen. In de geboden van den *Shaster der Christenen* ontdek ik de grootheid van het verheevene, en de eenvoudigheid der waarheid. Daar in is eene byzonderheid, die my door haare nieuwigheid en strydigheid met de elders aangenomene begrippen des menschdoms ten zeersten trof, en myne ver-

won-

wondering gaande maakte. —— In de Openbaaring, den *Christenen* verleend, worden de Vrouwen aangemerkt als redemagtige Weezens; als vrywerkende Schepzels! Met één woord, als de helft van het Menschdom, wier Zielen niet min kostlyk zyn in het oog des Alweetenden, dan die van de grootsche Heeren der Schepping! Wat kan zeldzaamer weezen?

De minderheid der Vrouwen schynt door de Wetten der Natuure zo zeer vastgesteld, en is zo onveranderlyk ingeboezemd door alle de Wetgeevers van BRAHMA gezonden om de Wereld met de kennis der waarheid te verlichten, dat zulks als eene onlochenbaare zaak voorkomt. 't Is waar, dat onze Godlyke Wetten (onvergelyklyk in wysheid!) niet, gelyk de Wetten der *Musulmannen*, de Vrouwen volstrekt uitsluiten van eenig aandeel aan de gelukzaligheid van eenen Toekomenden Staat; in den *Shaster* staat geschreeven, „ dat eene Vrouw, die zich „ met haaren Man verbrandt, met hem in het Paradys „ voor langen tyd zal leeven." Maar, zelfs in dit geval, wordt door de *Pundits* beweerd, dat de toelaating der Vrouwe in het Paradys afhangt van haars Mans geregtigdheid om in dien Gelukstaat toegelaaten te worden. Onzekere voorwaarden! hachlyke afhanglykheid, op welke eene Vrouw zich aan de vlamme opoffert! Wyslyk bestemden onze Wetgeevers, dat onkunde en onderwerping de cieraaden der Vrouwen zouden weezen; vooruitziende, hoe zeer het voorregt van onderzoek ten nadeele zou strekken van haare rust!

Christen-Vrouwen zyn veel gelukkiger: zy mogen de Hemelsche Gelukzaligheid genieten, zonder het gezelschap haarer Egtgenooten! Door geheel den *Christen-Shaster* heen, worden zy op eenen volmaakt gelyken voet met de Mannen gesteld; en aangemerkt, als een rang van dezelfde waardigheid met de Mannen in de redelyke Schepping bekleedende, en als even verantwoordelyk wegens het gebruik 't welk zy maaken van haar redelyk vermogen en de aanmaaningen des Geweetens. Welk een zorg, welk eene moeite, moeten wy dan niet veronderstellen dat zy besteeden in het vormen van het vrouwlyk hart! „ Gelyk het schynzel van de Maan de bloemen van de *Oshadi* doet ontluiken, zo (zegt de Wysgeer) doet de „ Opvoeding den bloezem des Verstands zich uitspreiden!" —— Waar de Vrouwen bestemd zyn om onder geen bedwang dan dat der Rede te staan, en niet bepaald worden

zen dan door de alweetenheid van het alziend oog, van welk een aanbelang moet dan derzelver Opvoeding weezen by alle verstandigen!

Overeenkomstig hier mede vinden wy Kost- en Leerschoolen voor de Vrouwen in *Engeland* overal opgerigt, waar, zo veel ik heb kunnen ontdekken, de beschaaving van het vrouwlyk verstand eene hoofdzaak uitmaakt, en zy alle nuttige en vercierende Weetenschappen zo wel beoefenen als haare Broeders op de Hoogeschoolen. Wanneer deeze jonge Dogters de loopbaane der oefeninge in deeze zetels van weetenschap hebben afgeloopen; komen zy te voorschyn als de Moeder van KRISHNA; de toorts der Rede verlicht haare zielen, en de staf der kennisse ondersteunt haare schreden op de loopbaane der deugd!

In dat verlichte Land is de Vrouw eene Vriendin van haaren Egtgenoot. Beweegredenen van hoogagting werken op de verkiezing van beiden; want daar hebben de Vrouwen de vryheid om de aanzoeken ten Huwelyk aan te neemen of te verwerpen; en, opgevoed gelyk zy opgevoed zyn, mag men vrylyk veronderstellen hoe zy altoos eene wyze keuze doen! —— Volgens hun Godsdienst, mogen de Mannen niet meer dan ééne Vrouw teffens hebben. Eene instelling, welke, in den eerste opslage, hard in uwe oogen moet schynen; maar, indien gy overweegt, welk een eindlooze bron van ongenoegen de twisten, de jalousyen en mededingingen, onder onze Vrouwen staag te wege brengen, zult gy misschien toestemmen, dat het getal der Vrouwen te verminderen geen zo groot ongeluk te agten is.

't Geen ik u gezegd heb, wegens het aankweeken van het verstand der Vrouwen, zal misschien belachlyk weezen in uwe oogen; maar neem het volgende ter proeve van de waarheid myner verzekeringe. Op zekeren dag bezig geweest zynde in het leezen van den *Shaster* van myn *Engelschen* Gast, zag ik op het eerste blad met zeer leesbaare, ja fraaije letteren geschreeven: „ De afscheidsgifte van CHARLOTTE PERCY aan haaren geliefdsten „ Broeder!" Ik ging met het Boek na myn Vriend, die nog in zyn kamer was, en vroeg hem of CHARLOTTE de naam was van zynen Broeder? —— Hy gaf my hier op met een glimplach te verstaan, dat CHARLOTTE de naam was van zyn dierbeminde Zuster. —— „ Uw Zuster!" hervatte ik met verwondering, „ Kan het zyn dat in uw „ Land eene Vrouw wordt toegelaaten den *Shaster* aan te

„ raa-

„ raaken? of leeren de Vrouwen ſchryven? 't Kan niet „ weezen; zulke zaaken voegen aan geen Vrouwen!" — Hy gaf my hier op te verſtaan, dat myne verwondering veroorzaakt werd, doordien ik altoos gewoon geweest was de Sexe in den vernederden ſtaat van onderwerping te zien; een ſtaat, die, waar dezelve plaats grypt, de kragten en vermogens der ziele uitdooft. De Mannen, merkte hy op, ontvingen van de Natuur geene drift, ſterker dan die van op overheerſching gezet te weezen. De meerderheid zyner lichaamsſterkte heeft hem in ſtaat geſteld die uit te oefenen over het zwakker gedeelte zyner ſoort, met onbedwongen hand. Naar gelange de maatſchappy in beſchaafdheid toenam, kreegen de voordeelen der Rede den voorrang op lichaamsſterkte, en de driften ontvingen door het bedwang eene maate van beſchaaving, die, zo zy derzelver natuur niet veranderde, ze althans minder doorſteekend woest maakte. —— De Vrouw van een *Hindoo*, merkte hy wyders op, wordt te deezer oorzaake met meer ontzags bejegend, en geniet eene veel grooter maate van geluk, dan de Vrouw van een onbeſchaafden *Afgan*. Maar het is niet in den aart der Mannen, om afſtand te doen van eiſchen zo ſtreelende voor hun trots; en de ingeſchaape zugt, om volſtrekt oppergezag te gebruiken, zou voor altoos de Vrouwlyke Sexe in een ſtaat van onderwerping gehouden hebben, indien het veelvermogend bevel van den Godsdienst die banden niet verbrooken hadt. Dit heeft de Godsdienstleer der *Christenen* ten vollen daargeſteld. En, om te toonen, hoe zeer het in de magt der Opvoedinge ſtaat, om den geest der Vrouwen te beſchaaven, zal ik, ten uwen gebruike, eenige Brieven vertaalen van die Zuster, wier naam gy in dit Boek geleezen hebt. Overeenkomſtig met die toezegging, vertaalde myn Vriend voor my verſcheide Stukjes, zo in dicht als in ondicht; my teffens afſchriften van het oorſpronglyke geevende, op dat ik ze zou kunnen vergelyken. Het bleek my uit dit alles, dat de Zuster van PERCY niet alleen heeft leeren leezen en ſchryven, maar zeer verre in denken is gevorderd; ja dat zy op eene bevallige wyze de Dichtkunst oefent.

(Het Vervolg hier naa.)

BRIEF,

BRIEF, OVER HET SCHOONMAAKEN DER HUIZEN IN DE MEYMAAND.

„ Veelmaalen hebben Buitenlanders de *Hollandsche* Zindelykheid gegispt, de Vrouwen wegens het altoosduurend schoonmaaken belachen, en niet vergeeten het Jaarlyks Feest van Schoonmaaken, in Meymaand of daaromtrent, door te stryken. Dit Jaarfeest der Zindelykheid is ondertusschen onzen Landgenooten niet alleen eigen. Het wordt ook in *America* gevierd, en wel met zulk eene uitbundigheid, dat Dr. FRANKLIN, die zoms den ernst zyner Werken door boertig schryven afbrak, een Brief schreef over *the American Whitewashing*, waar in wy zo veel overeenkomsts vinden met ons *Schoonmaaken* in Meymaand, dat wy het voornaamste zullen mededeelen, als een stukje van verlustiging. — Onze Leezeressen belgen zich niet over den Americaanschen boertenden Wysgeer, noch over ons, zyne naavolgers. Wy zullen op deezen Brief eenen anderen laaten toekomen, die, als van eene *Americaansche* Huismoeder geschreeven, uit de pen diens Wysgeers vloeide. Zie hier den eerstgemelden."

MYN VRIEND!

Ik wensch u eenig berigt te geeven van het Volk in deeze Nieuwe Staaten; maar ik ben 'er verre af van het noodige daar toe te bezitten: dewyl ik nog maar weinig meer dan de Steden *New-York* en *Philadelphia* gezien heb.

Slegts weinig Volks-eigene byzonderheden heb ik onder hun ontdekt. Hunne Zeden en Gewoonten zyn bykans dezelfde met die der *Engelschen*, welke zy, zints lange, gewoon waren naa te bootzen: want, vóór de Omwenteling, werden de *Americaanen* geleerd, en van hunne vroegste kindschheid af ingeboezemd, om de *Engelschen*, als voorbeelden van volmaaktheid in alle dingen, aan te zien. Nogthans heb ik één gebruik waargenomen, 't welk, zo verre ik weet, alleen eigen is aan dit Land (*). Een berigt hier van zal deezen mynen Brief uitmaaken, en u mogelyk eenig vermaak verschaffen.

Wanneer een jeugdig Paar in den Egt zal treeden, wordt, als een onmisbaar Artykel in het Huwelyksverdrag, vastgesteld, dat „ de Vrouw zal hebben, en voor altoos onschendbaar behou„ den,

(*) De Burger FRANKLIN heeft, dit schryvende, om de *Hollanders* niet gedagt, of des onkundig geweest.

„ den, het vry en ongestoord gebruik der Regten van het „ *Schoonmaaken*, met alle de plegtigheden en voorregten, daar „ toe behoorende." — Eene jeugdige Schoone alhier zou eerder de allervoordeeligste Egtverbintenis afslaan, en den vuurigsten wensch van haar hart verdooven, dan afstaan van dit onschatbaar voorregt. Gy zult u bevreemden waar in dit voorregt van *Schoonmaaken* bestaat. Ik zal, in deezen Brieve, tragten u eenig denkbeeld te geeven van die Plegtigheid, zo als ik dezelve heb zien volbrengen.

'Er is geen tyd in het jaar, waar in de Vrouw dit haar voorregt niet mag inroepen, indien het haar behaage; maar het laatste gedeelte van de Meymaand is vry algemeen bepaald tot dat einde. De oplettende Huisvader kan, uit zekere voortekenen, opmaaken, dat deeze storm op handen is. Wanneer zyne Egtgenoote meer dan gemeen knorrig is, misslagen by misslagen in haare Dienstboden vindt, zich over de Kinderen te onvrede vertoont, en klaagt dat alles omtrent haar vuil en morssig is —— zyn dit voortekenen, die niet moeten uit het oog verlooren worden: nogthans zyn ze niet beslissend in de aankondiging; dewyl de bui nu eens opkomt en aftrekt, zonder eenig ander uitwerkzel hervoort te brengen. —— *Doch*, wanneer de Man, opstaande en de plaats rondkykende, een groot vat met Kalkwater ziet, of grootere en kleindere vaten daar mede vervuld, heeft hy geen tyd te verliezen; hy gaat terstond na de kamer of vertrek, waar hy zyne Papieren en stukken van aangelegenheid bewaart, sluit het toe, en neemt, den sleutel in zyn zak steekende, de vlugt. Want een Egtgenoot, hoe bemind ook anderzins, wordt een hinderpaal geduurende dien tyd van vrouwlyke raazerny. Zyn gezag zwygt dan volkomen; en de geringste onder de *Schoonmaaksters* wordt meer dan hy. Hem blyft niets over, dan een kwaad te ontvlieden, 't welk hy niet kan voorkomen of maatigen.

Wanneer de Man des huizes vertrokken is, vangt de Plegtigheid aan. De wanden worden, in weinige oogenblikken, van alles, wat 'er aan hangt, ontbloot. Schilderyen, prenten, spiegels, leggen opeengehoopt op den vloer. De gordynen worden van de roeden afgenomen, de bedden in de vensterbank gebragt; stoelen en tafels, wiegen en slaapbanken, vervullen de plaats; de omheining kromt onder den last van vloerkleeden, deekens, oude en nieuwe kleêren, uit de kasfen gehaald, en uit de hoeken opgeschommeld. —— *Hier* ligt al het keukengereedschap, en vormt een afzigtigen hoop; op den voorgrond van de schildery, potten, pannen, roosters, keukenstoelen: *daar* heeft een kas uitgeleverd, stukkende vlesfen, beschadigde glazen, vergeeten drankvlesjes, papieren met poeders, oude kurken, verroeste muizenvallen, en wat meer te voorschyn komt als men alle hoeken uithaalt. —— Het geheel heeft volmaakt

het

het voorkomen, als of de dag daar was, dat alles, tot een lepelsteel toe, gelyk men zegt, moet verkogt worden, om den schuldeischer te voldoen.

De plegtigheid in zo verre volbragt, en het huis genoeg geledigd zynde, is de naastvolgende werkzaamheid, de wanden, en waar zulks verder moge te passe komen, te besmeeren met kwasten in Kalkwater gedoopt, *Witzel* geheeten. Emmers met water worden over alle vloeren uitgegooten; het beschot wordt geboend met zeepzop, gepaard, te meerder afneeminge, met het geen men schuurgoed noemt, bestaande in zand en gruis van den Steenkooper gehaald. —— De glasraamen ontgaan de algemeene zuivering niet. Geene hoogte schrikt af; de Schoonmaakster klimt op het afdak, met gevaar van den hals te breeken, met een glazenwasser in de hand en een wateremmer binnen haar bereik; emmer by emmer wordt aangedraagen en op onderscheide wyzen aangewend ter zuivering der glazen; dit gaat niet zelden met zulk een drift en onbezuisdheid toe, dat de voorbygangers op straat een onaangenaam aandeel van dit reinigend water krygen.

Men heeft my verteld, dat een Heer, een nieuw pak kleêren, door deeze bewerking bedorven, onbruikbaar vindende, by den Regter klagten inbragt tegen eene deezer Waternymphen; doch, naa lang onderzoek en veel overweegings, besloot het geheele Geregtshof, dat de aanklagte niet goldt; naardemaal de beschuldigde het gedaan hadt in de uitoefening van een wettig regt, en niet verantwoordelyk was voor de gevolgen. Het liep dus ongelukkig voor dien Heer af; want by het bederf zyner klederen moest hy de gemaakte Regtskosten tot een penning toe betaalen.

Dit besmeeren, boenen en schuuren, verrigt zynde, is het volgende werk, de hier en daar verstrooide en te lugten leggende stukken huisraad, ieder op zichzelve, te reinigen. Gy hebt wel eens het dak van een huis zien digt leggen, of een schip in 't water doen loopen, wanneer alle handen druk aan 't werk zyn; herinner u, indien gy kunt, de werkzaamheid, de woeling, het geraas, van zulk een tooneel, en gy zult u eenig denkbeeld kunnen vormen van het bedryf, 't geen ik u beschryf. —— Het ongelukkigst in dit geval is, dat het hoofdoogmerk van al dit bedryf daar in bestaat, *om de dingen schoon te maaken*; het betekent niets, hoe veele nuttige, cierlyke, of kostbaare, stukken geschonden of geheel bedorven worden door deeze kunstbewerking. Een gladde Mahonyhouten stoel en tafel met een gesneden lyst ondergaan het zelfde lot; zy moeten schoongemaakt worden, wat 'er ook van kome; of ze bedorven of ten onbruik raaken verschilt niets. By voorbeeld, een schoone in een lyst gevatte groote Kunstprent wordt op den vloer gelegd; kleindere daar boven op gestapeld; het druk-

drukkend gewigt breekt het glas van de eerste; doch dit heeft niets te beduiden. Een kostbaare Schildery zet men tegen den scherppuntigen hoek van een tafel; andere worden 'er tegen aan gezet, tot dat in 't einde de drukking van 't geheel de punt der tafel door het doek van de eerstgep'aatste drukt. De lyst en het glas om en voor een fraaije Prent moeten schoongemaakt worden; 't geen men daar toe bezigt lekt door, en de Prent krygt vlek by vlek; geen zwaarigheid, indien het glas schoon is, en de lyst blinkt, is het genoeg; al het overige verdient geen aanmerking. —— Een bekwaam Rekenkundige heeft eene nette berekening gemaakt, en uit veele proeven dit facit gevonden, dat het verlies en de verniesing, door twee Schoonmaakingen veroorzaakt, gelyk staan met één Verhuizing, en drie Verhuizingen met één Brand.

Wanneer de Pret van Schoonmaaken voorby is, beginnen de huislyke zaaken de oude gedaante weder aan te neemen. De storm stilt, en alles zou voorts wel zyn; doch het is onmogelyk, dat eene zo groote beroerte, in een zo klein gemeenebest, geene verdere gevolgen zou hebben. Want, twee of drie weeken naa deeze kunstbewerking, wordt het Gezin doorgaans aangetast met zeere keelen en zeere oogen, veroorzaakt door den ontsteekenden aart der kalk; of met zwaare verkoudheden, te wege gebragt door de uitdampingen der doornat gemaakte vloeren en wanden.

Onder myne bekenden is een Heer, die 'er zyn werk van maakte, om van alle dingen op eene Philosophische wyze reden te geeven. Hy merkte dit Schoonmaaken, 't welk ik eene Gewoonte genaamd heb, aan, als eene op haar bestemden tyd wederkomende Ziekte, aan deeze Lugtstreek byzonder eigen. De wyze, op welke hy dit stuk beredeneerde, was aartig; doch ik heb geen tyd om u dit in 't breede te ontvouwen. Het geen hy 'er uit besloot kwam hier op neder, dat de Kwaal ongeneeslyk was: dan, naa 'er lang op gepeinsd te hebben, dagt hy gelukkig genoeg te weezen, met iets uit te vinden, 't geen de Kwaal zou maatigen. Ten dien einde liet hy een klein verblyf in zyn tuin bouwen, voorzag het met eenige dagelyksche stoelen, tafels, en hing aan den wand eenige prenten van de goedkoopste soort. Hy leefde in de hoope, dat, wanneer de krankzinnige vlaag van Schoonmaaken zyne Vrouw en verder vrouwlyk Gezin mogt overvallen, zy derwaards zouden gaan, en het hart lustig ophaalen aan schuuren, schrobben, wryven, wasfen en plasfen; en dat hy, de Kwaal daar uitgewoed hebbende, in het Huis zelve des geene werking zou zien, en hy daar zyne ongestoorde wysgeerige rust genieten. Maar de proeve beantwoordde niet aan zyne verwagting; en het was onmogelyk die vervuld te zien; naardemaal, voor geen gering gedeelte, de voldoening van al dit bedryf bestaat in

het voorregt der Huisvrouwe, om ééns in 't jaar haar Man te plaagen, het huis te benaauwd te maaken, en voor dien tyd het geheele huisbestuur in eigen handen te neemen.

Daar is een veel beter middel dan 't geen die Philosooph gebruikte; het bestaat in de kamers met Papier te behangen; dit wordt nu ook over 't algemeen gedaan; en, schoon dit het Schoonmaaken geenzins afschaft, verkort het den tyd der vrouwlyke Dwinglandy op eene aanmerkelyke wyze. Dit Behangzelpapier is vercierd met bloemen of andere tekeningen, en geeft aan de kamers zulk een oog, dat de Vrouwen, zonder den toeleg te bemerken, gereeden ingang aan dit Kamerbehangzel gegeeven hebben.

Ook is 'er nog eene andere verligting in dit lot des Huisvaders. Hy heeft doorgaans het voorregt van een klein kamertje of kabinetje te bezitten, om 'er zyne Boeken en Papieren in te bergen, en vryheid om den sleutel zelve te bewaaren. Dit wordt aangemerkt als eene bevoorregte plaats, en staat eenigzins gelyk met het Land *Gozen*, te midden van de Plaagen van *Egypte*. —— Maar dan ook moet de Man ten uitersten omzigtig en altoos op zyn hoede weezen. Want ging hy onverhoeds uit, en liet hy den sleutel in de deur steeken, de Dienstmeid, die al oos op zulk eene gelegenheid loert, treedt terstond binnen met al het noodige reinigings-gereedschap; brengt alle de boeken en papieren in *orde:* doch voor den Man in *wanorde*, en zomtyds tot zyn schade.

Laat ik 'er u een voorbeeld van vertellen. Een Heer wordt door de Boedelredders van een Koopman gemaand om een schuld in des overledenen Boek gevonden, dertig Ponden Sterling bedraagende. Hy wist ten vollen, dit geld betaald, en 'er een Quitancie, naar behooren, voor ontvangen te hebben; maar, dewyl het reeds lang verleden was, wist hy terstond niet, waar die Quitancie te vinden. Hy werd in regten des vervolgd, en de tyd naderde dat 'er uitspraak over dit geval zou gedaan worden. Hy zette zich, in goeden ernst, neder, om een grooten bundel oude papieren, door hem losgemaakt en op tafel verspreid, naa te zien. Te midden van dit onderzoek werd hy schielyk afgeroepen, om eene zaak van gewigt. Hy verzuimde de deur van zyne kamer te sluiten. De Dienstmeid, die lang op zulk eene gelegenheid geloerd hadt, tradt terstond binnen met de noodige gereedschappen, en viel met groote drift aan het schoonmaaken en alles in *orde* te schikken. Het eerste voorwerp, 't welk haar oog trok, was de verwarde hoop papieren, op tafel liggende. Deeze werden terstond te zamen opgenomen, op dezelfde wyze als zy gewoon was gebruikte mesfen en vorken van tafel af te neemen; maar onder dit driftig voortslaan viel 'er een klein stukje papier ongemerkt op den vloer, en dit was juist de gezogte Quitancie; dewyl dezelve geen voorkomen hadt, dat eenige opmerking

king trok, werd ze nevens ander vuilnis opgeveegd, in een vuilnisblik gedaan, en op de plaats weggeworpen. De Koopman hadt verzuimd die post als voldaan te boek te stellen, en de vermeende schuldenaar hadt geen bewys van betaaling, en werd dus veroordeeld tot het betaalen van die som met de daar op gemaakte onkosten. Eenigen tyd naa dat dit alles afgedaan en het geld dus ten tweedenmaale betaald was, vondt een der kinderen, in den tuin speelende, de Quitancie.

Nog grypt 'er te *Philadelphia* eene andere gewoonte stand, en deeze staat met de bovengemelde in een naauw verband. Ik bedoel het Straatschrobben voor de deuren, op elken Saturdag-avond. Ik zag dit eerst aan als een Stads wet; doch, by nader onderzoek, bleek het my, dat het, als 't ware, eene Godsdienstige plegtigheid en eene voorbereiding tot den Sabbath was; en deeze, geloof ik, is de éénige Godsdienstplegtigheid, waar in de veelvuldige onderscheide Godsdienstäanhangen te dier Stede overeenstemmen. De plegtigheid neemt eenen aanvang by het ondergaan der zonne, en duurt tot tien of elf uuren 's avonds. Het valt voor een Vreemdeling vry bezwaarlyk, op die avonden de straat te betreeden. Hy loopt geduurig gevaar van een emmer met vuil water tegen de beenen te krygen; doch een gebooren *Philadelphiaër* is dermaate aan dit gevaar gewoon, dat hy allen ongeluk, met eene wondere behendigheid, weet te ontwyken. Het is uit hoofde van deeze omstandigheid, dat men een *Philadelphiaër* aan zyn huppelenden en overspringenden gang kan onderscheiden. —— De wegen in *New-York* zyn met ruwe steenen bestraat; deeze worden, wel is waar, niet geschrobd; maar de vuiligheid wordt zo schoon van voor de deuren weggeveegd, dat de steenen kantig en hoekig uitsteeken, tot groot ongemak der zodanigen, die niet gewoon zyn aan een zo oneffen pad. Maar gewoonte bevredigt ons met alles. Het is aartig genoeg een *Philadelphiaër* te *New-York* te zien; hy bewandelt de straat met zo omzigtige voorzorge, als of zyne toonen met lykdoornen bezet of met kalkagtige uitgroeizels van de jicht omkorst waren; terwyl een *New-Yorker*, even weinig de vlakke bestraating van *Philadelphia* goedkeurende, langs de vlakte voortschuift gelyk een Pappegay op een Mahonyhouten tafel.

Men moet bekennen, dat de Schoonmaakingen en Wasfingen, waar van ik in deezen gewaagde, met geene kleine ongelegenheden vergezeld gaan; maar de Vrouwen zouden, om geene reden ter wereld, zich laaten beweegen, om van haar voorregt af te stappen.

Niettegenstaande dit alles, kan ik u, op het sterkste, verzekeren, dat de Americaansche Vrouwen de getrouwste Huisvrouwen en beste Moeders zyn, die men in de wyde wereld aantreft. —— Ten besluite, ik hou my verzekerd, dat gy met

my

hy zult zamenstemmen in 't begrip, dat, indien een getrouwd Man slegts *éne week* in een geheel jaar te lyden hebbe, hy geen groote reden heeft om over den Huwelyksband te klaagen.

OVER DE BELEEFDHEID IN HET VOEREN VAN GESPREKKEN.

Eene Indiaansche Anecdote.

Nauwlyks treft men iet zeldzaamers aan, onder alle omstandigheden der verkeering, dan een goed en belangryk gesprek eenen tydlang voortgezet. Zo veele bykomende omstandigheden zyn 'er noodig, om die soort van uitmuntenheid te vormen, die een Man in staat stelt om in de verkeering te schitteren, dat iemand, met hoe veele gaven ook beschonken, zich nimmer verbeelden kan ze alle te bezitten. Maar 't geen nog meer strekt om de aangenaamheden des onderhouds te verminderen, is die voortdringende en elkander in den weg komende drift, om elkander in de reden te vallen, welk onderwerp ook de *stoffe* des onderhouds uitmaake.

'T Volgend voorval zal myne meening breeder ontvouwen, en eene voorbeeldige lesse verschaffen. —— Omtrent eene Eeuw geleden, was een aantal Zendelingen tot eene *Indiaansche* Natie afgevaardigd, met last om onder dezelve het Euangelie te verkondigen. Met alle tekens van hoogagting werden zy ontvangen: de Hoofden van den Stam zaten onder de schaduw van een ouden, grooten en eerwaardigen boom, om gehoor te geeven aan deeze nieuwe Onderwyzers. Niets kan men zich ernstiger en deftiger voorstellen, dan de welvoeglykheid, met welke dit alles aan de zyde der *Indiaanen* behandeld werd.

De Zendelingen en de Volkshoofden gezeten zynde, stondt een der laatstgemelden overeinde, en gaf den Zendelingen te verstaan, dat zy vryheid hadden, om de Leer, welke zy wenschten te prediken, voor te draagen. — De Zendelingen deeden, elk op hunne beurt, des eene voordragt. Naardemaal ieder veel meende te zeggen te hebben, duurde het zeer lang eer zy allen uitgesprooken hadden, en van de *Indiaanen* eenig antwoord konden bekomen. Deezen, egter, bewaarden al dien tyd een diep stilzwygen, onthielden zich van het betoon eeniger tekenen van onverduldigheid, schoon, ten aanziene van zulk een belangryk onderwerp, antwoorden, vraagen, en tegenwerpingen, in den geest opkwamen, en op de lippen zweefden.

Toen alle de Zendelingen, de een naa den anderen, hunne gevoelens dus in 't breede hadden voorgesteld, bewaarden de *Indiaanen* nog voor eenigen tyd het zwygen, om elk gelegenheid te verschaffen tot het aanvullen van het overgeslaagene, of het aandringen van deeze of geene byzonderheid.

Wan.

Wanneer zy dagten hier toe een genoegzaamen tyd verleend te hebben, rees de oudste der *Indiaanen*, met veel deftigheids, op, en begon met den voordragt hunner eigene gevoelens op het stuk van den Godsdienst. Nauwlyks hadt hy drie volzinnen uitgesprooken, of hy werd in het voortspreeken gestuit door twee of drie der Zendelingen te gelyk, met veel geschreeuws het bygebragte in den aanvang des voorstels ontkennende.

Een gloed van verontwaardiging verspreidde zich op de kaaken des *Indiaans*; naa eenige oogenblikken zwygens, sprak hy, met een gelaad, 't welk getuigenis van zelfbewuste meerderheid droeg, de *Europeaanen* in deezer voege aan. —— „ Met „ onzen Godsdienst, hoedanig dezelve dan ook moge weezen, „ tragten wy ons met geduld en bescheidenheid jegens elkanderen te gedraagen, en aan onze Leeraaren zelve een leerzaam „ voorbeeld te geeven van geduld en regtvaardigheid. — Wy „ luisterden na u met die aandagt en bedaardheid, welke voegt „ aan lieden die veel te leeren hebben; maar in uwe onbeschofte haastigheid, om ons by ons antwoord in de reden te „ vallen, hebt gy ons overtuigd, dat gy, met zulk eene „ maate van onkunde in de gewoone beleefdheden des leevens, „ zeer slegt geschikt moet weezen om ons met heilzaamen „ raad te dienen in de gewigtiger belangen den Godsdienst betreffende."

Naa dit zeggen rees de Vergadering op, en, in spyt van alle tegenbetuigingen, verzoeken en vertoogen, trok elk der *Indiaanen* na huis.

EENE ENGELSCHE ANECDOTE.

Eene Engelsche Vrouw, op haar doodbed zynde, liet haren Man roepen; en nadat zy getracht had om zyne gevoeligheid te roeren door het verhaalen van alles, het geen zy lyden moest, zoo bezwoer zy hem haar eene misslag te vergeeven, welke zy jegens hem bedreeven had. De Man haar beloofd hebbende, 't geen zy begeerde, bekende zy hem, dat zy ontrouw jegens hem geweest was. „ Ik verwacht van u insgelyks, zeide de Man, de vergeeving van het kwaad, 't welk ik u gedaan heb." De Vrouw hem dit met al haar hart beloofd hebbende; „ Heb ik dan nu, hernam hy, vernomen hebbende, 't geen gy my nu belydt, u dit vergeeven, zoo is het dan uw dood, welken gy my vergeeft."

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

BETOOG OVER HET ONAFSCHEIDELYK VERBAND DAT 'ER IS TUSSCHEN DE GESCHIEDENIS, DEN GODSDIENST EN DE ZEDELEER, VERVAT IN DE SCHRIFTEN DES OUDEN- EN, VOORAL, DES NIEUWEN-VERBONDS, TOT STAAVING DER WAARHEID EN GELOOFBAARHEID VAN IEDER DERZELVE IN HET BYZONDER.

Niet te kunnen gelooven aan het Historifche van den Bybel, en nogthans de daarin vervatte Zedelesfen voor waarheden te erkennen, en aan te neemen tot een rigtfnoer van zyn gedrag, is, naar myn gedagten, even zo veel, als dezelve aan te neemen buiten het waare zedelyk verband, met opzigt tot de eigenlyke betrekking tusfchen God en den Mensch, en tot de Eeuwigheid, of zonder te overweegen, hoe God, eertyds, zich aan de menfchen heeft geöpenbaard, hoe hy met hun gehandeld heeft, wat hy van hun heeft afgeëischt, en hoe hy zich verklaard heeft verder met hun te zullen handelen, zo in deeze als in de toekomende waereld; en is, ten anderen, even zo veel, als die Zedelesfen aan te neemen uit handen van bedrogenen of bedriegers.

Niet te kunnen gelooven, noch aan de oude Gods-regeering omtrent vroegere Volkeren, noch aan Bybelfche Voorzeggingen en derzelver Vervullingen, noch aan Wonderwerken, hoedanigen in de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds vermeld worden, noch aan de Goddelyke Zending, het wonderdaadig Leven, Lyden en Sterven, de Opftanding en de Hemelvaart, van Christus; dit alles moest, myns inziens, dan veeleer ten gevolge hebben, dat men ook geen geloof konde flaan aan de uitmuntende Voorbeelden van eenen Abraham, Jozef, Mozes en David, noch aan Jezus, als een allergodsdienftigst en deugdzaamst Mensch, noch aan deszelfs braave Apostelen, zo min als aan derzelver Godsdienst- en Zedeleer; en men

zou dan, oordeelkundiglyk, zo veel meer reden hebben om de waarheid van Jezus Leven en Leer (hier voornaamlyk ter zaake dienende) in twyfel te trekken, als de Beſchryvers daarvan meer misleid zouden geweest zyn, of als zy zelven meer bedriegeryen zouden hebben in het werk geſteld, om hunne Beſchryvingen geloofbaar te maaken. Want wie kan op dwaalgeesten of op leugenaars vertrouwen, ſchoon die ook zomtyds de waarheid mogten ſpreeken? Wat geloof verdient een blinden, ſpreekende over het licht en de koleuren? en wat ingang zal het vinden, op het woord van eenen wreedäart, wanneer hy zegt, gy moet barmhartig zyn? hunne waarheden zelve moeten hierdoor een verdagt voorkomen aanneemen, daar de gezonde reden ons zegt, dat iemand, die de zuivere waarheid zal voortbrengen, geen bygeloovige of dweeper moet weezen; en dat nog minder hy, die bereid is der waarheid hulde te doen, zich daarby van misleidingen of bedriegeryen behoeft te bedienen, noch ook kan bedienen, vermits 'er eene tegenſtrydigheid is tusſchen deeze twee zaaken, even ongerymd, als dat een moordenaar of dief tegen den doodſlag of de dievery zouden prediken, ja zelfs hunne redenen kragt byzetten door daadelyk te moorden of te ſteelen; en dus eene tegenſtrydigheid zoo tastbaar, dat alle verſtandigen gewoon zyn de dwaaling of het bedrog voor een voldoend bewys te houden van de ongegrondheid of valschheid van het geen iemand, als waarheid, wil opdisſchen.

Mogelyk denkt men hier tegen te kunnen aanvoeren, dat een wys man alleen op de zaaken moet letten, en niet op de perſoonen, die dezelve verhaalen of bedryven, noch op de werkwyze, waarvan de menſchen zich daarby bedienen; dat alleen de inwendige kenmerken van de echtheid dier zaaken 'er den ſtempel der waarde op kunnen en moeten drukken; en dat dus ook de Godsdienst- en Zedeleer, in de Euangeliſche en Apostoliſche Schriften vervat, voor zo veel die met de reden overëenſtemt, genoeg heeft aan haare eigene verhevenheid en ſchoonheid, om geloofd en betragt te worden.

Doch dan vraag ik, wat verhevenheid en ſchoonheid kan 'er uitblinken in eene Leer, waarvan men de Goddelyke Openbaaringen, Gods Voorzienigheid, het werk der Verzoening en zyn liefderyk Verbond met de menſchen, zich uitſtrekkende tot in de eeuwigheid, voor on-

ongerymde byvoegfelen houdt, en welke Leer men dus met eene reeks van dwaalingen of bedriegeryen verbonden acht, die niet anders zouden zyn, dan eene haatelyke fpeeling, in de ernftigfte zaaken, met de zielen der menfchen, en met de hoogstwaardige Godheid zelve? Moesten nu deeze dezelve niet geheel ontluisteren en in ons oog doen daalen? of moest daaruit zelfs niet het vermoeden in iemand ontftaan, dat hy die verhevenheid en fchoonheid flegts in een valsch licht befchouwde? Immers, men houdt de fraaifte kunstgreepen, de bevalligfte vertooningen, van gochelaars voor niets anders, dan gochelaaryen! En, diensvolgens, zou ieder verftandig mensch, myns achtens, moeten overhellen, om meer geloof te flaan, en den voorrang te geeven, aan eene minder verhevene Zedeleer, welke niet met zo veele dwaalingen, of met zo veel bedrog, was doormengd.

Veel wysgeeriger, derhalven, zou de handelwyze van zulk eenen my voorkomen, die, niet geloovende aan de Gefchiedverhaalen der Euangelisten en Apostelen, de Christelyke Leer, als een geheel verdagt ftuk, verwierpe; dan van iemand anders, die dezelve aanname tot eene regelmaat van zyn geloof en leven, ondanks dit zyn gevoelen, dat derzelver eerfte Verkondigers of bedrogenen, of bedriegers, waren geweest.

Doch wanneer wy zien op Mannen, die, ongeächt alle de gedrogtelyke Leerftelfelen, welke, onder het verbasterd Christendom, elkanderen zyn opgevolgd, en dikwerf, beurteling, de overhand hebben verkregen, om de verftanden te verbysteren, reeds tot die hooge maate van verlichting en overtuiging zyn gekomen aangaande Jezus menfchelyke Grootheid en diens verhevene Leer, dat zy geene twyfeling ontmoeten, zich daaromtrent met zekeren Deïstifchen Schryver in deezer voege uit te drukken: „ Zo de Infteller van den Godsdienst des Chris„ tendoms onze hulde niet waardig zy, als de Zoon „ van God, zou men, echter, hem nog altaaren behoo„ ren op te rigten, als aan den eenigen Wetgeever, die „ eene volmaakt gezuiverde Zedeleer heeft gebragt op „ aarde (*).” —— Wanneer wy, zeg ik, op Mannen zien, welke derwyze met hun harte kunnen fpreeken, en, des niet te min, het historifche der Schriften des Nieu-

(*) Zie *de la Philofophie de la Nature.* Tom. II. pag. 47.

Nieuwen Verbonds, nopens het wonderdaadige in Jezus Leven en Euangelium, als een verdichtsel, aanmerken; hoe zou het den zodanigen mogelyk zyn, in een gevoelen, zo onbestaanbaar met hun zelven en met de reden, te blyven steeken? En hoe zou het ook den zodanigen mogelyk zyn, in eene zaak van zulk een oneïndig aanbelang als deeze, uit hoofde hunner miskenning van het geen schriftuurlyk historisch is, even daaröm de best erkende Zedeleer met hun geloof te verzaaken? Neen, men zou het, naar myn begrip, ten dier aller opzigte, hoogst wysgeerig moeten keuren, dat zy, vervuld met een leevendig gevoel van de voortreflykheid der Euangelische Leer, hunne denkbeelden, op gelyke wyze, poogden te verryken met eenen gewissen grond voor de waarheid der Euangelische Geschiedenissen. Dat zy, eensdeels, met voorbyziening van het grof misbruik, 't welk, in uitlegkunde en toepassing, van de Schrifttuur gemaakt is, als zynde de schuld daarvan nimmer te wyten aan de Gewyde Bladeren zelven; en, anderdeels, met aflegging van dien laatdunkenden geest, welke zich afkeerig houdt van alles wat met den gewoonen, natuurlyken, loop der dingen niet wiskunstig is overëen te brengen, hoe luttel zy weeten van den aart der Natuur en haare werkingen; hoe verborgen het voor hun is, of het niet, dan al, met Gods Wysheid instemt, dat hy, ter bereiking van groote zedelyke oogmerken, de Natuurwetten, als voor een oogenblik, zonder krenking der algemeene vastgestelde orde in de stoffelyke waereld, opschorte, of wel, door eene hoogere daad van zynen Wil, vervange; en hoe onkundig zy zyn van de middelen, welke de Alvermogende daartoe in zyne hand heeft, hunne poogingen verdubbelden, om, naar de schoone aanpryzing in het Euangelium, met alle de opregtheid der duive en met alle de voorzigtigheid der slange, te onderzoeken, of de hier vooren gemelde Geschiedenis en Leer niet even gegrond en vast bestaan? of ze niet evenzeer met de waardigheid van den Schepper en Regeerder van het Menschdom, niet evenzeer met den toestand van het redelyk bezield, maar zwak en behoeftig, schepsel, zyn overëen te brengen? —— Dat zy, ten dien einde, zich met hunne verstandige naarvorschingen in het tydperk van die Geschiedenis verplaatsten; dat zy zich voor oogen stelden de algemeene verblindheid en verdorvenheid der toenmaalige Volkeren, zo Jooden als Heidenen, vol-

gens

gens de geloofwaardigste beschryvingen van Onchristenen en Christenen; dat zy hunnen aandagt vestigden op derzelver ingewortelde vooröordeelen, bygeloovigheid en ongeloovigheid, op derzelver verslaafdheid aan alles wat aardsch, vleeschelyk en zinnelyk, en afkeerigheid van alles wat zedelyk, geestelyk en hemelsch, was, en nog eens op derzelver heerschende gebruiken en misbruiken, denk- en spreek-manier; en dat zy, in dier voege, by de bron zelve, overwogen, of het niet moreel noodzaakelyk schynt geweest te zyn, dat de Insteller van het Christendom, als de Verlosser en Zaligmaaker van zulk eene waereld, te voorschyn kwam met uiterlyke tekenen van eene hoogere Zending, hy, die, anderszins, niets heerlyks aan zich had, maar arm en gering moest zyn, om den armen en geringen het Euangelium te verkondigen, en de gelykheid te herstellen onder de menschen; dat hy door bovennatuurlyke kragten geleid en ondersteund wierde, en zelf ook wonderen van weldaadigheid verrigtede, ten einde zich, als een Godsgezant, of als het hoogstnavolgenswaardig Voorbeeld van godsvrugt en deugd, te doen aanneemen, en nog meer zyne Leer, als Gods eigenen Wil, allerwege te doen ingang vinden en stand grypen. Herinnert men zich slegts aan het voorschrevene, is het dan niet, met grond, te verönderstellen, dat de menschen, in het algemeen, beneden het peil van redelyke kennis, en van zedelyk gevoel, waren afgedaald, zodat alle Goddelyke en menschelyke Leeringen, raakende Godsdienst en Deugd, hoe heilzaam en kragtig, als ydele schaduwen voorby zweefden boven hun verstand en hart? daar het bekend is, dat de uitmuntendste Joodsche Zedewetten vertreeden werden door der Jooden ondeugend gedrag, en kragteloos waren geworden door derzelver ydele by-plegtigheden, waarin zy het wezen van den Godsdienst stelden: daar het bekend is, dat de wetten der natuurlyke reden, door der Heidenen godloos en schandelyk leven, tot een louter spel werden gemaakt, terwyl de schoonste en nutste Zedelessen, welke sommigen hunner nog te voorschyn bragten, niets vermogten, om den Volksgeest te verlichten, of het harte des Volks te verbeteren; en dat aldus, Jooden en Heidenen te gader, in eenen zonden-slaap waren gevallen, waaruit zy door geene gewoone menschelyke kragten scheenen opgewekt te kunnen worden. —— Dat zy, dit nadenkende, te gelyk overwogen, of het gantsche werk der Verlossing, 't welk de ziel

ziel der Gewyde Geschiedenis uitmaakt, Gode en zyner liefde jegens het Menschdom niet, tevens, volkomen waardig zy? —— en of het, wanneer men, van den anderen kant, een oplettend oog slaat op het karakter zelfs der Euangelisten en Apostelen, zowel als op alle de omstandigheden, waarin dezelve zich bevonden, zonder eenig aanzien of gezach naar de waereld, omringd van veele magtige vyanden, aangehangen door weinige zwakke Vrienden, op redelyken grond, wel mogelyk kan geächt worden, dat die verstandige en deugdgezinde, die, voor altyd, alles opöfferende en steeds vervolgde, Mannen bedrogene domkoppen, of bedriegende deugdnieten, zouden geweest zyn?

Te meer zou ik zulk een onderzoek in die allen zeer wysgeerig noemen, aangezien het, myns oordeels, gantschelyk niet tot eere kan strekken van het hoogste Wezen, te verönderstellen, dat eene Leer, die, naar het eigen getuigenis van de waarheidlievendsten onder de Deïsten en Naturalisten, moet gehouden worden voor de schoonste, mensch- en Gode-betaamelyke, Leer, welke ooit aan het licht is gebragt, zou ingevoerd zyn door middelen van bedrog: want niet alleen de Euangelisten en Apostelen zouden, hadden zy dus gehandeld, hunne eigene voorgestelde grondregels om ver gestoten, en zich met hunne eigene woorden, als bedriegers, geschandvlekt hebben; maar de Regeerder van het Heeläl zelven (het zy met eerbied gesproken) zou daar door kunnen aangemerkt worden, alsöf hy de menschen zoo verkeerd geschapen hadde, en hen aan zulk eene orde van zaaken overgelaaten, dat zy, ten gevolge dier natuurlyke inrigting, door valschheid en misleiding moesten komen tot de kennis van zynen volmaakten Wil, tot de betragting van hunne verhevenste Pligten. —— Men denke eens, hoe onbestaanbaar zou het zyn met Gods Wysheid, met Gods rechtlievendheid, zo hy het, in de bestemming der dingen, noodig gemaakt hadde, dat de menschen door een louter, moreel gochelspel getrokken wierden tot eene Leer, welke hem doet kennen in zyne hoogste Volmaaktheden, als haatende alle leugentaal, en als hebbende eenen gruwel van allen bedrog; tot eene Leer, zo zuiver en heilig, naar de gelykenis van zyne eeuwige Wetten, dat derzelver Insteller durfde zeggen: *wie den wille myns hemelschen Vaders wil doen, die zal van deeze myne Leer erkennen, of zy uit God is, dan of ik van my zel-*

ven

ven spreeke. —— Mag men vermoeden, dat iets dergelyks heeft kunnen vallen in het ontwerp der onfeilbaare Goddelyke schikkingen, indien het anderszins ook konde vallen in het plan van menschen? Neen, het is Gode waardiger, van hem te denken, dat hy, in den tyd, tot bevestiging van zyn heilig en zaligmaakend Verbond, met Wonderwerken is tusschen beiden gekomen, of laaten wy liever zeggen, met ongemeene Verschynselen, die wy, slegts kennende een stipjen van de Natuur in zyne almagtige hand, gewoon zyn bovennatuurlyke gewrogten, Wonderwerken, te noemen; dan dat hy, reeds vóór den tyd, in het menschelyk geschapene den grond zoude gelegd hebben tot oorzaaken en gevolgen, uit kragt van welke het uitmuntendst samenstel van Godsdienst- en Zede-Wetten, door de uitzinnigheden der geestdryvery, of door bedrieglyke streeken, die noch hem, noch den mensch, betaamen, aan het Menschdom moest medegedeeld, ja geloof- en betragtens-waardig gemaakt worden.

In de daad, wanneer de Twyfelaar uit grondbeginselen, met zyne natuurlyke reden, dus, oordeelkundiglyk, en, tevens, welgezind, te werk ginge, zou hy, geloof ik, de heerlykste overëenstemming, en een onafscheidelyk verband, tusschen Jezus Geschiedenis en Jezus Leer ontdekken: hy zou, geloof ik, inzien, hoe de waarächtigheid en Godlykheid der eene tot staaving van die der andere dient, en hoe die beiden, te samen genomen, by het gros, dat geen hebben moeten uitwerken, wat door ieder, afzonderlyk, niet uitgewerkt had kunnen worden: hy zou, geloof ik, wel verre van het ten nadeele te duiden der Euangelische en Apostolische Geschiedenissen en Leeringen, dat dezelve, na een tydsverloop van zoo veele eeuwen, waarin ze op zulk eenen verren afstand beschouwd worden, uit het tegenwoordig gezigtpunt, met nevelen omtogen zyn; het veel meer voor iets zonderbaars houden, dat dezelve, desniettegenstaande, nog zulk een algemeen, klaarschynend licht verspreiden, en zoo duidelyke kenmerken van echtheid agter zich laaten: hy zou, geloof ik, getroffen worden door op te merken, dat, hoe meer men dezelve van naby gadeslaat, hoe meer gronden van waarheid en billykheid zich daarin opdoen, waar by alleen de ongerymde leerstelsels van het verbasterd Christendom verdwynen; terwyl, in tegendeel, hoe meer men alle andere, vroegere en laatere, waereldlyke His-

Historien en bloote menſchelyke Zede ſchriften nagaat, en tegen elkanderen in vergelyking brengt, men daarin des te meer valschheden, gebreken en tegenſtrydigheden, zal gewaar worden: hy zou, geloof ik, met verwondering, beſpeüren, dat in de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds den toetsſteen der waarheid gevonden wordt van eenen reeks van gevolgde, nog volgende en hierna te volgene Gebeurtenisſen: hy zou, eindelyk, geloof ik, zo zeer tot zyne verbaazing als beſchaaming, ondervinden, dat het licht, aangaande het hoogſte Wezen, de Deugd en de Onſterflykheid in hem zynde, en 't welk hy waant alleen geput te hebben uit de natuur en reden, hem waarlyk is toegevloeid uit de bron van de, door hem miskende, Bybelſche Historien; en opgeklaard door de zuivere en heilryke ſtraalen van de oorſpronglyke Leer des Christendoms.

J. D.

BERICHT AANGAANDE EENE ZEER VOORTREFLYKE OOGZALF. Door den Heer HUFELAND.

Zedert meer dan twaalf jaaren bediene ik my, ſteeds met het uitſteekendst gevolg, van de volgende Oogzalf, die, ſchoon zy hoofdzaakelyk uit de Roode *Præcipitaat* beſtaat, welke zo algemeen tegen de kwaalen der Oogen wordt gebruikt, echter eene byzondere kragt ſchynt te bezitten, dewyl dezelve, in veele gevallen, in welke andere bereidingen van dit middel geen den minſten dienst hadden gedaan, de verlangde geneezing zeer ſpoedig daarſtelde.

De bedoelde Zalf wordt dus bereid. Neem Roode *Præcipitaat*, geel wasch, en ongezouten boter, van ieder even veel op het gewigt; ſmelt de wasch en boter te zamen, doe 'er dan by den zeer fyn gewreeven *Præcipitaat*, en roer de ſtoffen geſtadig onder elkanderen, tot dat alles wel koud is. In den winter neemt men wat meer boter, dewyl de Zalf anders te hard wordt.

De groote voortreflykheid van dit middel ſchynt hier in te beſtaan, dat men op deeze wyze eene veel grootere hoeveelheid van *Præcipitaat* kan gebruiken, zonder eenigzins gevaar te loopen van de oogen te kwetzen, dan anderzins mogelyk is; dewyl het wasch de ſcherpte van

van dit Kwikmiddel veel beter omzwagtelt, dan enkel vet zou kunnen doen, waar van wy een gelykzoortig voorbeeld vinden in het met wasch bereid glas van *Antimonie.* Hier komt nog by, dat, volgens deeze bereiding, het Kwikmiddel onder de gesmoltene stoffen wordt gemengd, het geen buiten twyffel eene veel naauwkeuriger vereeniging der kwikdeelen met de deeltjes der vetstoffen veroorzaakt, dan ooit door eene enkele werktuigkundige wryving, zonder hulp der warmte, kan bekomen worden; naardien 'er met zodanig eene wryving nog steeds metaaldeeltjes kunnen overblyven, die, omdat zy niet behoorlyk door eene vereeniging met vetdeeltjes zyn verstompt, door hunne scherpe puntjes het zo gevoelig oog kunnen beledigen. Daarenboven heeft deeze Zalf nog dit voordeel boven de gewoone bereidingen, dat dezelve, door het kleevend vermogen der wasch, meerder aan den rand der oogleden hangen blyft, gevolgelyk niet zo ligt door de vogten van het oog ontbonden wordt, en dus minder werkzaam is op de oppervlakte des oogbols, dan wel op de *Meyboomiaansche* kliertjes der oogleden, die meestal de voornaame zitplaats der vogtige Oogontsteekingen uitmaaken. Meermaalen heb ik ondervonden, dat, wanneer by deeze Zalf dunnere vetstoffen, by voorbeeld *Althaa zalf*, wierden gedaan, met oogmerk om dezelve te verzagten, die daarentegen meerder prikkelend wierd, naardien de Zalf, nu dunner geworden zynde, zich meerder over de oppervlakte des oogbols verspreidde, en deszelfs zo gevoelige zenuwtjes nu sterker aandeed.

Het best gebruikt men deeze Zalf op de volgende wyze. Men neemt daar van de grootte van een klein wit erwtje tusschen de vingeren, en laat dezelve dus, of ook wel door middel van een kool vuur, vloeibaar worden. Hierop brengt men deeze stoffe in den binnensten ooghoek, tusschen de oogleden, waar door dezelve zich van zelve over de geheele binnenste oppervlakte verspreidt. Men doet dit maar ééns in het etmaal, en wel des avonds, even vóór dat men zich naar bed begeeft. Deeze voorzorg brengt zeer veel tot de geneezing toe; dewyl niets de werking der middelen, tegen de Ontsteekingen der Oogen, meerder bevordert, dan de duisternis, en de afweezigheid der lichtstraalen, die anderzins, door haare prikkeling, de werking der beste Oogmiddelen onnut kunnen maaken. In den morgenstond wascht men de Zalf

wederom uit de oogen, met laauwe melk; voornaamelyk, op dat niet eenige deeltjes der aangebragte vettigheden, door de hette des deels rans geworden zynde, hetzelve zouden prikkelen. By lieden, wier oogen zeer gevoelig zyn, kunnen ook lapjes, met deeze Zalf bestreeken, over de oogleden gehangen worden.

Van deeze Oogzalf bedien ik my by alle Oogontsteekingen, die van geen waaren ontstooken aart zyn, dat is by de zodanige, die geene aderlaatingen, bloedzuigers, enz. vorderen, by welke dit middel, ten minsten in den beginne, te veel zou prikkelen, en dus meer kwaad dan goed doen. Het best geneest deeze Zalf de vogtige Oogontsteekingen met opgezwollene oogleden, gelyk ook wanneer de oogleden aan elkanderen kleeven door eene scherpe lymerige stoffe. Ondertusschen doet het middel ook steeds den grootsten dienst in allerlei andere sleepende Oogontsteekingen, hoedanige zyn de zinkenaartige, de kropzeerige, de venerische, de schurftige, enz. Zelfs geneest somwylen, door het gebruik van dit middel, de ondoorschynendheid van het Hoornvlies; terwyl deszelfs vlekken 'er niet zelden door worden weggenomen.

BYZONDERHEDEN AANGAANDE DE THEE, EN DERZELVER BEREIDING IN CHINA.

(Getrokken uit de Reisbeschryving van Lord MACARTNEY.)

Overal, waar men in *China* de Theeboomen op eene geregelde wyze behandeld vindt, ziet men dezelve op ryen geplant, die voortgekomen zyn uit zaaden, op een afstand van vier voeten van elkander gezaaid, in een grond die vooraf van alle onkruid is gezuiverd. Zelden vindt men den Theeboom in laage moerassige oorden, dewyl deeze voor den Rystteelt bewaard worden. Zo veel te uitgebreider zyn daarentegen de bosschen dier boomen in het bergachtig gedeelte des Ryks, vooral in de Provincie van *Fochen.* Men houdt deezen boom laag, om zo veel te gemaklyker zyne bladeren te kunnen plukken, welke men driemaalen in het jaar inzamelt, eens in het Voorjaar en nog twee keeren geduurende den Zomer.

De lange en tedere takken van den Theeboom ontspruiten byna onmiddelbaar uit den wortel, zonder een tusschenkomenden stam: het is een heesterachtig Gewas, niet

niet ongelyk aan den Roozenboom. De bladen en opengegaane bloembladen gelyken ook wel eenigzins naar de Roos. De verschillende hoedanigheid der Thee hangt af, eensdeels van den grond, op welken de boom is gegroeid, anderdeels van den verschillenden tyd, op welken de bladen zyn geplukt, en eindelyk van de verschillende handelwyzen, die in de bereiding in acht genomen worden. De grootste en oudste bladen zyn de slegtste, en dienen alleen voor de armen. Deeze worden doorgaans verkogt zonder eene merkelyke voorafgaande bereiding, en hebben dien groenen smaak, die aan byna alle groene kruiden eigen is. Doch deeze groenheid verdwynt ras, om plaats te maaken voor den byzonderen smaak, die ieder gewas afzonderlyk kenschetst.

Eer de jonge en geachte bladen verkogt worden, ondergaan zy aanmerkelyke bereidingen. De bladen worden door vrouwen tusschen haare vingeren gewreeven, ongeveer in die gedaante, welke zy hadden, toen zy nog in den bladknop zaten: vervolgens worden de opgerolde bladen gestrooid op plaaten van gebakken aarde, of koper; van veel dunner maakzel, dan iemand in Europa dezelve zou kunnen vervaardigen. Deeze plaaten worden op een vuur van houtskool geplaatst, 't welk alle overgebleevene vogtigheid uitdroogt, terwyl de bladen door de uitdrooging die vaste zamengeschrompelde gedaante aanneemen, waar in wy dezelve ontvangen. De kleur en zamentrekkende smaak der groene Thee ontstaan hier uit, dat derzelver bladen zeer jong geplukt zyn, en haare volle rypheid nog niet bekomen hebben.

De gedroogde Thee wordt gepakt in groote kisten, die van binnen bekleed zyn met lood en met de breede bladen van eenige plantgewassen. Het is maar al te waar, dat de Chineesche arbeiders de Thee in de kisten pakken, door ze daar in te trappen met hunne voeten, gelyk men op zommige plaatzen het zap uit de druiven perst. Niettegenstaande dit morsig gebruik der Chineesche pakkers, zyn, zo wel de voornaame lieden als de gemeene, in dit uitgebreid gebied, ten hoogsten op deezen drank verzot. De beste Thee is duurder te *Pekin*, dan te *Londen*. Men vindt, vooral in het Zuidelyk deel des Ryks, zulke uitgebreide plantzoenen van dit Gewas, dat, al hield de aflevering naar Europa eensklaps op, zulks byna geene daaling in de pryzen binnenslands zou veroorzaaken; 't geen nog zo veel te aanmerkelyker is, om

om dat de hoeveelheid der Thee, onder anderen jaarlyks noodig voor 't gebruik van *Engeland* en deszelfs Volkplantingen, die in 't begin deezer eeuw geen vyftig duizend ponden beliep, thans vermeerderd is tot de verbaazende hoogte van twintig millioenen ponden.

De Hollanders zyn de eersten geweest, die dit Kruid in Europa hebben overgebragt. Gehoord hebbende, dat de Chineezen een algemeen gebruik maakten van het aftrekzel eener zekere Plant, trachtten zy dezelve te verruilen tegen de Salie, die in *China* alleen bekend was van wegen haare Geneeskundige deugden. Doch het Europisch Gewas maakte geen opgang; terwyl daarentegen het gebruik van den Chineeschen drank ras alom verspreid wierd.

BEHOUD- EN GENEESWYZE VAN BOOMEN, WELKER BAST RONDSOM DOOR SCHAAPEN IS AFGEKNAAGD.

MEDEBURGERS!

„ In de ommetrek van het gedeelte der Bataafsche Re-
„ publiek, 't welk ik bewoon, heb ik het genoegen,
„ om, zints een geruimen tyd, het Houtgewas, van
„ verscheidenerlei aart, in eene zeer groote maate verme-
„ nigvuldigd, en anders nutloos liggende streeken daar
„ mede beplant, te zien. Veel korter tyd is het geleden,
„ dat ik, in diezelfde ommestreeken, als daar toe zeer
„ geschikt, het allezins nuttig Schaapvee zag vermenig-
„ vuldigen, en geheele kudden dryven, waar men voor-
„ heen niet dan enkel loopende Schaapen, zo dezelve in
„ 't geheel, aanschouwde. Hoe schadeloos over 't alge-
„ meen het Schaap met regt beschouwd worde, kent
„ egter elk den knabbelenden aart deezer Beesten, en
„ weet, hoe dezelve, in grooten getale, door dit knabbe-
„ len, aan het Houtgewas geene geringe schade kunnen
„ toebrengen. In de boomgaarden onzer Boeren, die
„ onder het geboomte veelal Schaapen laaten weiden,
„ merkte men voorlang op, dat zy de jong geplante, door
„ omwindzelen, tegen dit geknabbel, niet zelden voor
„ dezelve doodlyk, beveiligden. Die voorzorge kan niet
„ gedraagen worden in wyduitgestrekte Houtplantadien,
„ en vinden deeze gevolglyk zich blootgesteld aan de in
„ vernieling eindigende afknaagingen van den bast. —

„ De

„ De Planter, wien dit ongeluk overkomt, zal gaarne een „ middel weeten, om dit doodlyk gevolg, indien dit geknaag zyn geboomte overkomt, geweerd te zien. Dusdanig een middel, om de geschondene Boomen te behouden en te geneezen, trof ik aan, in de *Transactions of the Society instituted at London, for the Encouragement of Arts, Manufactures and Commerce, with the Premiums offered in the Year* 1796. Vol. XIV; en, schoon daar alleen omtrent Vrugtboomen beproefd en goed gevonden, zou het, myns bedunkens, ook in andere gevallen van denzelfden dienst kunnen weezen; of althans, zo iemand het ongeluk hadt van die ongenoode Gasten in zynen Vrugtboomgaard te krygen, kunnen aangewend worden. Hoe het zy, ik oordeel het bekendmaaken eene plaats in uw *Mengelwerk* waardig, ten welken einde ik het aanbiede. Het is begreepen in eenen Brieve, door Mr. BUCKNALL ter gemelde Societeit ingeleverd, van Mr. FAIRMAN, van *Miller's House Lynsted, Kent.* —— Het middel van *Weder-Ombasting* der Boomen, door Schaapen afgeknaagd, stelt hy in deezer voege voor."

In den strengen Winter des Jaars 1794 kwam een aantal ter vetmesting gehoudene Schaapen in een my toebehoorenden uitgestrekten Vrugtboomgaard. Binnen korten tyd knaagden zy den bast af van verscheide Boomen; geheel in 't ronde waren zy daar van beroofd, en het hout bloot, ten minsten op een ommekring van zestien duimen.

Zeer trof my dit ongeval, en ik besloot iets in 't werk te stellen tot behoudenis deezer Boomen, en dezelve, indien mogelyk, voor den anders onvermydelyken dood te behoeden. Eerst liet ik de takken van verscheide der meest beschadigde Boomen afkappen, en van de grootste deezer takken haalde ik den Bast af, by strooken van twee of drie duimen breed, en stelde vier of vyf van deeze strooken rechtstandig rondsom de afgeknaagde gedeelten der Boomstammen; vooraf had ik zorgvuldig al het gebeetene weggenomen; daar op voegde ik de Baststrooken aan, zo verre de Boom ontbast was, en voegde de einden dier Baststrooken zodanig, dat ik my den omloop der sappen mogt belooven; vervolgens bond ik dezelve wel vast met bindgaaren; hier over streek ik een mengzel van klei en koemist, met een weinig zand; dit

al-

alles bewond ik met eenig oud doek. Hier in bestondt de geheele bewerking.

Mr. DYOT BUCKNALL begreep, dat deeze Genees- en Heelwyze der anderzins verloorene Boomen wel zou gelukken, en verzogt my dat ik hem die zou opgeeven. Ik deed het onmiddelyk, en hy verzekerde my 't zelve aan de Societeit te zullen zenden; doch verzogt my naderhand, dat ik zelve het in geschrift zou stellen en u overhandigen.

De Proeve, in de Lente des Jaars 1794 genomen, slaagde boven de verwagting van den Onderneemer. De aangelegde Baststrooken hegten zich zo vast, en zyn zo vol van sap, als de Bast van eenigen anderen Boom. Zy bloeiden zo sterk, en groeiden zo weelig, als of 'er geen leed aan geschied ware.

Ik moet, voegt 'er Mr. FAIRMAN nevens, hier by aantekenen, dat, stondt my deeze Boomgeneezende Proeve te herhaalen, ik zulks met eene meerdere behendigheid, of liever met eene omzigtiger voorzorge, zou doen; en moet hier byvoegen eenen misslag door my begaan, uit verhaasting gebooren; hier in bestaande, dat ik de Baststrooken soms verkeerd om geplaatst en de natuurlyke rigting niet in agt genomen hadt; in gevolge waar van de sappen niet konden omloopen.

HET LOT DER AFBEELDENDE KUNSTEN, IN VERSCHILLENDE TYDEN, IN NEDERLAND.

(Dienende tot een Vervolg op bl. 149.)

Wy beschouwden de afbeeldende Kunsten, van de Tekenkunst af tot aan de Beeldhouwkunst toe, als uitwerkselen van een edel vermogen, door de Wysheid en Goedheid van den Schepper aan het Menschdom verleend, om hem in zyne Werken te kunnen navolgen, het genoegen der Maatschappy te vermeerderen, waarin wy ons zoo zeer van de Dieren onderscheiden, boven alle andere Weezens, die met ons deezen Aardkloot bewoonen, verheffen. Wy maakten daaruit het billyk besluit op, dat indien wy onzen pligt en ons belang kennen, zoo wy eenigen smaak en liefde voor de schoone kunsten bezitten, zoo wy eenige zugt voor ons Vaderland hebben, indien in hetzelve zulke *geniën* gevonden worden, wel-

welke eene overheerſchende neiging en geſchiktheid voor de edele kunst bezitten, — dat wy dan ook den Kunſtenaar de verſchuldigde agting behooren te betoonen, hem het leeven wederkeerig aangenaam te maaken, hem aan het werk en een toereikend beſtaan te helpen, om zich zonder belemmering geheel aan de kunst te kunnen overgeeven, en daar in alle mogelyke vorderingen te maaken.

Laaten wy nu overzien het onthaal, dat de Kunſten in ons *Nederland* genooten hebben en nog genieten. —— Dat zy genooten hebben: — hieromtrend kunnen wy niet anders, dan een gunſtig berigt geeven. In vroeger tyden maakten onze Voorouders niet alleen voor zich zelven van de Teken- en Schilderkunst, die zelfs op de glasvenſters aangebragt wierd, en van de Beitelkunst veel gebruik, waar van de overgebleeve gebouwen, en het aantal Meesters welke toen leefden, ten bewyze kunnen dienen; maar 'er was, vóór de Hervorming, nog een andere ryke bron van aanmoediging en bezigheid voor den Kunſtenaar geopend. In den *Rooms-Catholyken* Godsdienst heeft men zich, gelyk bekend is, van tyd tot tyd, meer en meer toegelegd, om aan de Kerken alle mogelyke verciering te geeven. De eerdienst vorderde daarteboven ſchilderyen en beelden van Heiligen. De Schilder- en Beitelkunst kwamen daar toe te pas, daardoor ontbrak het de Meesters in beide vakken niet aan gelegenheid om zich te oefenen, en men kan niet ontveinzen, dat de toeleg van de *Roomſche* Kerk, om op de zinnen zoo wel als op de ziel te werken, en den openbaaren Godsdienst allen luister en ſtaatelykheid by te zetten, veel heeft toegebragt tot aanmoediging van de Tekenkunst zoo wel, als van de Muziek. Het misbruik, dat hier van gemaakt wierd, liep by de Hervorming te zeer in het oog, dan dat daar in ook geene verandering zou gemaakt worden. Evenwel is het te beklaagen, dat hier by door een woesten hoop, van een mogelyk opgeruid gemeen, uit verſchillende inzigten zulk eene helſche razerny haare woede heeft uitgeoefend, en met ſchenzieke handen zoo veele kunstſtukken in den berugten Beeldenſtorm heeft vernield. Terwyl men tot de eerſte eenvoudigheid der *Christenen* wilde wederkeeren, verviel men tot een ander uiterſte. Zelfs de Orgels wierden afgekeurd, hoe veel minder kon men dan Beelden en Schilderyen in de Bedehuizen verdraagen. —— Wyl de *Hervormde Catholyken* ſchielyk de meerderheid uitmaakten,

en

en in de bezitting van Kerken en Kloosters bleeven, was het te dugten, dat deeze gebeurtenisſen een allernadeeligſten ſchok aan de kunst zouden toebrengen, en die afkeer ook haaren invloed op de burgerlyke maatſchappy zou hebben: maar het tegendeel had plaats. De *Roomsgezinden*, welke hunne Kerken niet op den ouden voet zagen praalen, ſchaften zich in hunne huizen, wanneer zy vermogen hadden, de voortbrengſelen der kunst meer dan te vooren aan, en de Hervormden ſcheenen, hetgeen zy met genoegen in hunne Godsdienſtige zamenkomſten konden ontbeeren, in hun byzonder leeven niet te willen misſen. Alwaar maar eenigzins de Schilder- en Beeldhouwkunst kon te pas gebragt worden, wierden handen in het werk geſteld; en de zuinige, werkzaame aart der *Nederlanders*, meer op het weezenlyke en duurzaame, min op het wufte gezet, werkte daar toe mede. De benaauwde tyden, waarin men om de vryheid van gewisſe en in den burgerſtaat met zulk een ongelyken kans te gelyk moest vegten, mogten voor een korten tyd eenige opſchorting veroorzaaken; naauwlyks kwam 'er eenige ruimte, naauwlyks begonden Zeevaard en Koophandel zich uit te breiden en de bronnen van magt en welvaard te openen, of men dagt aan de kunst, en de Kunſtenaars vonden alle aanmoediging en bezigheid. In andere tyden en Landen mag de Oorlog verderflyk zyn voor Kunſten en Weetenſchappen, hier bloeiden zy beide zeer weelig. Eer *China* ons overlaadde met Porceleinen, leverde de wieg en bakermat van den onſterffelyken HUIG DE GROOT voor ryk en arm de onderſcheide voortbrengſelen van zyne hand over hand toeneemende fabrieken. Buiten de dagelykſche en werktuigelyke Schilders, kwamen hier dikwerf verdienſtelyke meesters te pas, om pronkſtukken kunſtig te beſchilderen. Hier en daar vindt men nog eenige overblyffelen, welke van kenners geſchat worden, en eene geheele uitmuntende verzameling van al wat zeldzaam en ſchoon van deezen aart was vond men by den kundigen en braaven Liefhebber MAARSSEVEEN. Dit ging het rykſte Kabinet van *Oost-Indiſche* Porceleinen, dat ik immer zag, te boven. Jammer dat deeze gedenkſtukken, geduurende zoo veele jaaren met yver byeenvergaderd, by eene openbaare veiling verſtrooid zyn. Voorts bezette men de ruime haardſteden met aardig geſchilderde tegeltjes, of men vercierde 'er de muuren van geheele vertrekjes mee. Dat ook hier by de kunst niet te onpas kwam, kunnen alleen de

ſchet-

schetzen en tekeningen van den beroemden TER HIMPEL, welke hy voor zyne fabriek ontwierp, getuigen, die by alle Liefhebbers gekend en gezogt worden. — De wanden van de kamers bestonden uit eikenhouten beschotten, met allerley lyst- en beeldwerk, of uit wit gepleisterde muuren, die met min of meer kunstige schilderyen waren behangen. Deeze trof men overal, in elk huis van eenig belang, aan, en de Schilders vonden daar door rykelyk werk. Hier van daan de verbaazende menigte schilderyen, tekeningen en prenten, welke van tyd tot tyd door een zeer bepaald gedeelte van ons Gemeenebest zyn uitgeleverd. Wanneer men nagaat, hoe veele Kunststukken, uit ons Land gegaan, door gansch *Europa* verspreid zyn, en daar by voegt de menigte, die 'er van tyd tot tyd op Verkoopingen geveild, en die nog in onze Kabinetten aangetroffen wordt, die meestal in den tyd van eene Eeuw geschilderd zyn, kan men eenig denkbeeld maaken van den buitengemeenen bloei der Schilderkunst in dien tyd. Men trof openbaare en byzondere Teken- en Schilderschoolen in de ruimte overal aan, en derzelver kweekelingen, zoo dra zy op hun eigen wieken begonden te dryven, wierden aan het werk geholpen door kunstlievende burgers of kunsthandelaars; of zoo zy hooger vlugt wilden neemen, en zich door hunnen roem voor de eerste Kabinetten geschikt maaken, begaven zy zich naar *Italien*, het algemeen kweekschool der kunst, om daar de werken der groote meesters, of de ryke en grootsche natuur, te bestudeeren. Indien zy goede gronden gelegd, indien zy geest en lust hadden om te werken, konden zy die kosten op een goed vooruitzigt veilig onderneemen. Zommigen reisden op hunne kunst, en wierden hier en ginds door Vorstelyke begunstigers uitgenoodigd en aan 't werk gehouden. Welk eene ry van *Nederlandsche* Kunstenaars zouden wy niet kunnen opnoemen, die elkander zonder tusschenpoozing zyn opgevolgd, of gelyktydig in *Nederland* geleefd hebben, —— HOUBRAAKEN geeft, bl. 130 van zyn tweede Deel, eene lyst van zestig voornaame Meesters, welke elkander in den tyd van 1560 tot 1660 onmiddelyk vervangen hebben, of tydgenooten geweest zyn. Hy telt 'er RUBBENS, JORDAANS, BREUGEL, SNYDERS, TENIERS, enz. onder, die eigenlyk *Brabandsche* Schilders zyn; maar wy kunnen, behalven deezen, zeer veele groote Meesters noemen, welke tot ons Land en de *Nederlandsche* School behooren: FRANS HALS, POELEN-

BURG, J. DAVIDSE DE HEEM, REMBRAND VAN RHYN, EM. DE WIT, FERD. BOL, ADRIAAN en ISAAK VAN OSTADE, CORN. BEGA, GERARD DOU, GABRIEL METZU, BARTH. BREENBERG, JAN BOTH, ADAM PYNAKER, JAN STEEN, en zoo veel anderen meer, om van de Glasschilders niet te ſpreeken. Toen was het inderdaad een gulden eeuw voor de kunst; terwyl het beeldwerk niet vergeeten wierd: overal, waar het maar eenigzins te ſtade kwam, wierd de beitelkunst gebezigd; in lusthoven en buitenplaatzen, huizen, huisraad, gouden en zilveren vaten, en wat meer van dien aart was. Wy kunnen daar door ook eenige bekwaame kunſtenaars in hout, ſteen en metaalen noemen, ſchoon derzelver aantal by dat der Schilders niet in vergelyking komt. Deezen hebben zich een onſterflyken naam by alle beſchaafde Volken, die eenigen ſmaak in de kunst hebben, verworven; hunne werken worden op den duur alom gezogt, en duur betaald, hoe zeer de jalouzy van zommige bevooroordeelden, of de waan van misleide napraaters, de *Nederlandſche* School zoo wel als de *Nederlandſche* Natie miskennen. —— Dan, hoe ſtaan 'er onze *Nederlanders* in deezen tyd mee? volgen zy de voetſtappen van hunne Voorouderen, en vindt de kunst by hun geen minder onthaal? —— Wanneer men gelooft dat de ruwheid der zeden merkelyk is verminderd, naar maate de beſchaaving van geſlagt tot geſlagt is toegenomen —— dat de Natie meer verlicht is, dan dezelve in de voorige Eeuw en den aanvang van deeze was, zal men niet dan een gunſtig denkbeeld van onze tyden kunnen vormen; en ondertusſchen beantwoordt de uitkomst geenszins aan deeze verwagting. By de beſchaaving hebben de zeden en leevenswyze van andere Natien meer en meer invloed gekreegen, en die hebben ons geleerd onze deftige en *masſive* wooningen naar de hunne te ſchikken, onze vertrekken in hunnen ſmaak te *meubileeren*, onze verkeering in dezelve, zoo wel als onze kleederdragt, naar hunnen maat in te rigten, en, met één woord, alles, zelfs onze taal, onze denkwyze, in een anderen vorm te gieten. Onze voornaamſte en welvaarendſte Steden hebben daar door een gansch ander aanzien gekreegen. Kleine en afgelegene behouden de voorige gedaante, die men, met veragting, *ouderwetsch* noemt. Wat wy daarby in zommige opzigten ook mogen gewonnen hebben, de kunst heeft 'er een aanmerkelyk verlies by geleden. De

Beeld-

Beeldhouwkunst komt in onze huizen zoo min als in de Kerken, zelfs niet in onze hoven, die, hoe klein ook, allen op den zoogenaamden *Engelschen* trant moeten ingerigt zyn, langer te pas: want ik reken de krul- en loofwerken, tot welke zich onze meesters thans verlaagen moeten, niet onder het beeldhouw-werk. Maar onze kunstschilders hebben, naar maate van hun veel grooter aantal, grooter nadeel door de allesbeheerschende MODE geleden. Sedert dat onze *Chinaas* Vaarders het Oost-Indisch Porcelein by geheele laadingen aanvoerden; sedert de *Saxische* en soortgelyke Fabrieken wierden opgerigt, en het *Engelsch* Aardewerk in trein raakte, liet men het *Inlandsche* voor den gemeenen man en den Boer over. In aanzienlyke huizen, op wel ingerigte tavels, dorst men het niet langer gebruiken. De tegeltjes wierden uit de schoorsteenen en van de muuren opgeruimd. De kunst kwam voor beide Fabrieken zoo min te pas als voor de glasvensters. De witte muuren wierden gaandeweg met doek bekleed, en het wierd een noodzaakelyk vereischte in een deftig huis, behangen kamers te hebben. De schilderyen wierden daardoor minder noodig; men verkoos nog wel voor ryke zaalen fraai geborduurde tapyten, of min of meer kunstig geschilderde behangsels; een gedrukt doek rekende men toen daar voor te gemeen: maar ook dit heeft de mode overgeholpen. Men verkoos daarop breede zyden stoffen, in *Vrankryk* geweeven, waar by niet anders, dan geschilderde *Onyxen* te passe kwamen; en eindelyk verviel men tot gedrukte papieren, of eenkleurig geverwd doek, met papieren lysten beplakt. Het weinige, dat de Schilderfabrieken leverden, verviel daar door ook, en dezelve konden dus geene bekwaame meesters, welke daarin een maatig bestaan vonden, en somtyds zich tot Kabinetschilders verhieven, meer in het werk stellen. De heerschappy der mode had zoo veel invloed, dat heerlyke zaalstukken van WENIX, HONDECOETER, MOUCHERON, DALENS, en andere braave meesters, voor zulke arme eentoonige behangsels, die men overal in denzelfden smaak aantreft, moesten plaats maaken. Men besloot wel, tot eenige afwisseling, de ledige vakken met prenten in lysten te behangen; en had men daartoe *Nederlandsche* prenten, of, dat nog beter was en meer verscheidenheid zou geeven, tekeningen van onze leevende meesters, naar schildery of van eige vinding,

verkozen, de schade was nog eenigzins geboet: dan neen, men bedient zich meestal van *Engelsche* prenten. Deeze hebben by lieden van den *Ton* in zoo verre de voorkeur, dat een bekwaam kunstenaar, teffens een kunstkooper, schoon hy een *Nederlander* is, my verklaard heeft, zes *Engelsche* prenten tegen een *Hollandsche* of *Fransche* te verkoopen: by veelen komen dezelve in geen de minste aanmerking, en hy vindt zich daar door genoodzaakt, om onder alle zyne kunstprenten een *Engelsch* adres te zetten. Wat dunkt u, zou men de *Nederlandsche* kunst en kunstenaars wel grooter vernedering kunnen aandoen? Zou men het voorregt, dat men boven veele andere *Natien* bezit, en de gunstige bedeeling der Voorzienigheid, wel met grooter versmaading kunnen beantwoorden? Kan 'er iets smertelyker voor allen, die de schuldige hoogagting aan onze nationaale kunst toedraagen, en iets smertelyker voor derzelver beoeffenaars, plaats grypen? Zoo trapt men den roem van 't Vaderland, het welk met zoo veel recht op zoo veele uitmuntende meesters, op een REMBRANT, VAN DEN EEKHOUT, MIEREVELD, VAN DER HELST, WILLEM en ADRIAAN VAN DER VELDE, BAKHUIZEN, POTTER, BERCHEM, WOUWERMAN, MELCHIOR HONDECOETER, de WENIXEN, JACOB DE WIT, JAN VAN HUISSUM, de beide MOUCHERONS, behalven de reeds genoemden, — alle FENIXEN in de kunst, en zommigen daarin *unicq*, boogen kan, met voeten. Hunne werken, wel is waar, worden nog gezogt en hooggeschat, om dat Vreemdelingen dezelve tegen goud opweegen; maar zy zyn nu enkel in de Kabinetten van voornaame liefhebbers beslooten, daar zy te vooren overal, zelfs in burgerhuizen, wierden aangetroffen. En wat uitzigt is 'er, om immer opvolgers van zulke voorgangers te verwagten, om dit vak, dat van jaar tot jaar door den greetigen trek vermindert, weder aan te vullen? De kunst wordt nog wel in ons Land aangekweekt door de Tekenschoolen, welke in voornaame Steden aangelegd zyn, en door de milde ondersteuningen uit deeze en geene Fondsen: maar wat kan het baaten, zoo men zich van tekeningen, schilderyen noch prenten van *Nederlandsche* Meesters langer bedienen wil? Een gestadige aftrek is toch de beste aanmoediging. Het getal van bekwaame Kunstenaars, en die hebben wy nog inderdaad, is dan te veel. Wanneer hun arbeid niet ten nutte gemaakt,

maakt, of vreemde kunst de hunne voorgetrokken wordt, wat moet dan het gevolg zyn? Zy zullen den moed geheel laaten vallen, in de kunst veragteren, en een kommerlyken ouderdom te gemoet zien; of zy moeten elders hun toevlugt zoeken, daar de kunst beter opgang maakt, met minder onzydigheid behandeld wordt, gelyk sommigen reeds gedaan hebben. Elk een zal van de kunst een afschrik krygen, en zich genoodzaakt vinden die edele zugt in zich of in zyne kinderen geheel te onderdrukken.

Hoe duister is dan het vooruitzigt voor het toekomende! Wy zullen het gemis zien en beklaagen, wanneer het te laat is. Wanneer de kunst naar elders verhuist, zullen wy ons in het zelfde geval bevinden met die Landen, waar de kunst verwaarloosd en vervallen is. Wanneer wy ons iets van dien aart willen aanschaffen, zullen wy met ons geld naar andere Landen moeten te markt gaan: welk een schade, welk een ongemak, zullen wy daar by lyden? —— Dan mogelyk denkt men, dat de vrugten der afbeeldende Kunsten alleen tot de Weelde behooren; dat wy zonder dezelve gelukkig kunnen leeven —— dat het genoeg is, indien onze Fabrieken maar welvaaren. Ik kan begrypen, dat menschen, welke geen *Enthusiasme* in 't geheel voor de kunst hebben, zoo spreeken; zy zullen, het geen ik in myn voorgaand Vertoog gezegd heb, niet bevatten, niet gelooven. —— Maar laat ik hen dan vraagen, moet alles, wat tot de weelde behoort, afgeschaft en verwaarloosd worden? En wat noemt gy weelde? alles wat niet volstrekt tot behoefte, tot de noodzaakelykheden onzes leevens, behoort? wel wat zou 'er dan al kunnen en behooren afgeschaft te worden! Elk heeft toch iets, daar zyne zinnen op gezet zyn, dat hy niet gaarn zou willen missen, wyl hy 'er aan gewoon is, en het tot genoegen zyns leevens bydraagt. Gy zult toch niet verkiezen in een schamele hut uw intrek te neemen, schoon gy het daar mede des noods zoudt kunnen redden? Een gemakkelyke warme wooning, die wel ingerigt is, maakt toch een groot deel van ons wel-leeven uit. Gy zoudt het in dezelve met eenige stoelen, tavels en banken, kunnen redden: maar een hol, ledig huis is ongevallig; het moet toch *gemeubileerd* en maatig vercierd zyn. Maar begrypt gy niet, dat tot dit alles de tekenkunde te pas komt, die de grondslag is van alle kunsten? Uwe huizen zouden zonder dezelve ongeschikte kluizen

 zyn,

zyn, uwe hoven wildernisſen, en uwe Steden een zeer ſlegte vertooning maaken, zoo uwe Bouwmeesters niets van de tekenkunst verſtonden. — Hoe zouden uwe ſchepen een vereischt fatſoen krygen, uwe vestingen in een ſtaat van tegenweer gebragt worden, zonder plannen, zonder tekeningen? Wat zou 'er van de Aardrykskunde, zulk eene nutte weetenſchap, worden, indien de Landmeeter zyne kaarten niet kon tekenen? —— Maar denkt gy dat dit alles met pasſer en liniaal kan verrigt worden; dat men het handtekenen, gelyk men het noemt, daarom wel zou kunnen ontbeeren? — Gy wilt dan ook nimmer het genoegen hebben, om uwe ouders, uwe vrienden, uwe egtgenooten en kinderen, en veele beroemde mannen en vrouwen, in afbeelding bewaard te zien? Gy wilt dan ook geene aanmerkelyke gebeurtenisſen, geene roemryke gevallen, die in en buiten uw Vaderland in zulk eene menigte te land en ter zee voorgevallen zyn, door de kunst vereeuwigd hebben? Gy wilt uwe kinderen het genoegen en het nut beneemen, om gemakkelyk vroege bevattingen te krygen van gevallen en voorwerpen, en al ſpeelende te leeren? want zonder tekenkunst kunnen 'er geene prenten gegraveerd worden. Wat zouden wy weeten van andere gewesten en volken, derzelver kleeding, huisraad en gereedſchappen, zoo de graveerkunst de reisbeſchryvingen niet ophelderde? Zonder dezelve zou de Oudheidkundige zeer verlegen ſtaan, en hy zou een groot licht misſen, zoo hy de ophelderingen van gedenkſtukken en penningen misſen moest. Welk een ſteun vindt de Geneeskunst niet in de naauwkeurige aftekening van de in- en uitwendige deelen van 't menſchelyke ligbaam — in de afbeelding van allerleye kruiden; — wat hulp de Wysbegeerte, en vooral de Natuurlyke Historie? Onmogelyk kan zy alles door de naauwkeurigſte beſchryving ons aan 't verſtand brengen, onmogelyk zich zelf alles verbeelden, zonder dat de Teken- en Graveerkunst het haar gemakkelyk maakt. Zou ik alles opnoemen, waarin de kunst te pasſe komt, in lang had ik niet afgedaan; maar dit zal genoeg zyn om de nuttigheid van eene kunst aan te toonen, zonder welkers invloed zelfs veele Fabrieken nooit met eenigen ſmaak kunnen ingerigt worden: — eene kunst, welke boven alle Fabrieken in evenredigheid het grootſte voordeel en eene zuivere winst oplevert, om dat de ſtoffen, welke zy noodig heeft, in geene aanmerking komen. En kon men het weeten, of berekenen, welke ſchatten hebben

de

de tekeningen en tafereelen, die openbaar of uit de hand verkogt zyn, niet aan ons Land, vooral in deeze Eeuw, waarin de kunst zoo *gemonteerd* is, opgebragt! Een PHILIP WOUWERMAN wist een ſtukje doek met penceel en weinig verwen, eenige ſtuivers bedraagende, tot de waarde van tweehonderd gulden te brengen; zelden wierd hem meer betaald: en deeze prys is nu tot vierduizend gulden geklommen. Welk eene winst, welk een interest! Dit heet ik klei in goud veranderen. Het zelfde zou ik van een FRANS VAN MIERIS, van een GABRIEL METZU, van een GERRIT DOU, van een ADRIAAN VAN DER VELDE, van een JAN BOTH, en anderen meer, kunnen zeggen. En tot welk eene hoogte zouden de pryzen geklommen zyn, indien een algemeene en verderflyke Oorlog geene ſtremming, geen ſchaarschheid van gereed geld, en duurte van leevensmiddelen, veroorzaakt had. Herſtelt zich alles door eene algemeene Vrede, dan zal ook de voorige trek wederkeeren, en zelfs hoe langer hoe grooter worden, naar maate de agting voor de kunst zich verder uitbreidt. —— Dan wat zullen wy eindelyk leveren, wanneer al onze bronnen van kunst opgedroogd zyn? En dit zullen zy zeker, wanneer men onze Kunſtenaars zonder werk en zonder brood laat loopen. Al het voordeel zal dan buiten ons Land gaan; en wy zullen voor den roem, dien wy plagten weg te draagen, het billyk verwyt moeten hooren: „ De *Nederlanders* ſtaken boven de meeste andere Volken van *Europa* in de Teken- en Schilderkunst uit; maar zy hebben hunne *Nationaale* Kunſtenaars zonder aanmoediging laaten zugten. Zy hebben den waaren ſmaak voor het waare ſchoon verwisſeld met de zugt voor beuzelingen, of hunne winſten alleen over voor zinnelyke genietingen en luidrugte vermaaken. Zy zyn hierin ook van hunne Voorouders verbasterd, en nu misſen zy een voordeel, waar andere Natien te vergeefsch naar getragt hebben, maar het welk hun grond van zelfs opleverde, en met een weinig aankweeking in den grootſten bloei kon behouden zyn."

H. . . E. M. E.

„ *Aan de Uitgeevers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.*

„ Geachte Vrienden!

„ Alles wat uit de pen van den beroemden BENJAMIN „ FRANKLIN is voortgevloeid, verdient de opmer- „ king van elken wysgeerigen menschenvriend. Het vol- „ gende Stukjen las ik onlangs in het Fransche Maand- „ werk, *l'Esprit des Journaux*, voor de maand Maart „ deezes jaars. Hoe het daar worde opgegeven blykt uit „ het Opschrift, en de bygevoegde Aantekening. Het „ kwam my voor den grooten Man waardig te zyn; en „ ik vond 'er, myns oordeels, de duidelyke blyken in „ van die edele openhartigheid, die schrandere eenvou- „ digheid, die waare braafheid, welke deezen doorluch- „ tigen *Amerikaan* altoos kenmerkten. Ik besloot het te „ vertaalen. Kunt gy het in uw *Mengelwerk* plaatzen, „ het is zeer tot uwen dienst. Ik ben, met achtinge en „ heilwensch,

H........ April 1798.

Uw bestendige Leezer en
Goedgunner

E. S. N.

FRAGMENT *der Gedenkschriften van* FRANKLIN, *door hemzelven opgesteld, maar niet uitgegeven* (*).

Omtrent deezen tyd (in het jaar 1730) vormde ik het stoute en moeilyke ontwerp om tot de zedelyke volmaaktheid te geraaken. Ik begeerde myn leeven door te brengen zonder eenigen misslag te begaan in eenig oogenblik; ik wilde my meester maaken van alles wat my daartoe konde vervoeren; van natuurlyke neiging, gezelschap, of gewoonte. Daar ik het goed en het kwaad kende, of meende te kennen, zag ik niet, waarom ik niet altoos het

(*) Dit Stuk is getrokken uit een Engelsch Handschrift, zynde het vervolg van hetgeen BUISSON vóór eenige jaaren gedrukt heeft, en alsnog niet uitgegeven.

het éêne zoude kunnen doen en het andere vermyden. Maar weldra befpeurde ik, dat ik eene veel moeilyker taak had ondernomen dan ik my in den beginne verbeeld had. Terwyl ik myne aandacht befteedde, en myne zorgen aanwendde, om my van éénen misflag te hoeden, viel ik dikwyls, zónder het te bemerken, in eenen anderen: de hebbelykheid deed haar voordeel met myne onoplettendheid, of wel de neiging was te fterk voor myne reden.

Ik befloot ten laatften, dat, hoezeer men by befpiegeling overtuigd mogt zyn, dat het van ons belang zy volkomen deugdzaam te weezen, deeze overtuiging evenwel niet genoegzaam ware om onze valfche ftappen te voorkomen; dat men de ftrydige hebbelykheden moest afbreeken, goede aanneemen en zich daarin verfterken, eer men op eene beftendige en eenpaarige rechtheid van gedrag kon rekenen. Om daartoe te geraaken bedacht ik daarom de volgende fchikking.

In de onderfcheiden optellingen van zedelyke deugden, welke my by het leezen onder het oog waren gekomen, was de lyst meer of minder talryk, naarmaate de fchryvers een grooter of kleiner getal van denkbeelden begreepen onder dezelfde benaaming. De *Maatigheid*, by voorbeeld, had, volgens fommigen, alleen betrekking tot eeten en drinken; terwyl anderen de beteekenis uitftrekten tot de gemaatigdheid in alle andere vermaaken, in alle lusten, geneigdheden en driften van het lichaam en van de ziele, en zelfs tot de gierigheid en de eerzucht. Ik ftelde my voor, tot meerdere klaarheid, liever gebruik te maaken van een grooter getal van woorden, en aan ieder derzelven weinige denkbeelden te hechten, dan my van minder uitdrukkingen te bedienen en ze met meer denkbeelden te verbinden. Onder dertien naamen begreep ik alle Deugden, welke ik diestyds befchouwde als noodzaaklyk of als wenfchelyk, en by ieder derzelve voegde ik een kort voorfchrift, hetgeen ten vollen aantoonde hoe ver ik derzelver beteekenis uitftrekte.

Ziehier de naamen deezer Deugden, met ieders voorfchrift.

1. *Soberheid.* Eet niet tot dat het u bezwaart: drink niet zoveel, dat 'er uw hoofd door aangedaan worde.

2. *Stilzwygendheid.* Zeg niets dan hetgeen nuttig kan zyn

zyn voor anderen en voor uzelven. —— Vermyd beuzelachtige gesprekken.

3. *Orde.* Dat elke zaak by u haare plaats hebbe, en elk gedeelte uwer bezigheden zynen tyd.

4. *Standvastigheid van Besluit* (*). Neem vastlyk voor te doen hetgeen uw plicht is, en doe, zonder missen, hetgeen gy hebt voorgenomen.

5. *Zuinigheid.* Maak geene onkosten dan tot welzyn van anderen of van uzelven; dat is te zeggen, geef niets te onpas uit.

6. *Vlyt.* Verlies geen tyd; wees altoos bezig met iets nuttigs, en onthoud u van alle bedryven, die dat niet zyn.

7. *Oprechtheid.* Gebruik geene schadelyke vermommingen; laat uwe gedachten onschuldig en rechtmaatig zyn, en volg dezelve wanneer gy spreekt.

8. *Rechtvaardigheid.* Benadeel niemand, het zy door hem kwaad te doen, het zy door verwaarloozinge van hem het goed te doen, waartoe uw plicht u verbindt.

9. *Gemaatigdheid.* Vermyd de uitersten: wacht u van u te vertoornen over de verongelykingen van anderen, hoezeer gy meent 'er reden toe te hebben.

10. *Zindelykheid.* Duld geenerlei morsigheid aan uw lichaam, aan uwe klederen, of in uw huis.

11. *Bedaardheid.* Laat u niet ontroeren, het zy door beuzelingen, het zy door gewoone of onvermydelyke toevallen.

12. *Kuischheid.* Geef u zelden over aan het minvermaak: gebruik het nooit dan tot uwe gezondheid, of om nakomelingen te verwekken; maar nooit in die maate, dat gy uwe reden bederft, uwe krachten verliest, of het zy uwe eigene rust en achting, het zy die van anderen, benadeelt.

13. *Nederigheid.* Volg JESUS en SOCRATES na.

Myn oogmerk was de hebbelykheid van alle deeze deugden my eigen te maaken. Ik dacht, dat het goed zoude weezen, in plaatze van myne oplettendheid te verdeelen door de onderneeminge om ze alle te gelyk magtig te worden, dat ik de aandacht, geduurende eenigen tyd, op eene van alle vestigde, en, wanneer ik my van deeze verzekerd had, overging tot eene andere; en zo vervolgens,

(*) *Resolution.*

gens, tot dat ik ze alle dertien had doorgelopen. En daar het voorafgaande verkrygen van sommige my dat van andere gemaklyker konde maaken, stelde ik ze, met dat oogmerk, in de orde, welke men zo even gezien heeft. De *Soberheid* had de eerste plaats, als geschikt om die koelbloedigheid en juistheid van gedachten te bekomen, die zo noodzaaklyk zyn, wanneer men eene bestendige waakzaamheid moet in acht neemen, en zich op zyne hoede houden tegen de altoos byblyvende aanloksels van oude hebbelykheden, en tegen de kracht van geduurige verzoekingen.

Deeze deugd eenmaal verkregen en gevestigd zynde, werd de *Stilzwygendheid* zeer veel gemaklyker. Daar ik wenschte kundigheden op te doen ten zelfden tyde, waarin ik my zocht te volmaaken in deugd, overwoog ik, dat men hiertoe eerder geraakte door behulp van het oor dan van de tong; en dewyl ik daarom my wilde ontslaan van de hebbelykheid, die by my veld won, van babbelen, van aartigheden en snaakeryen te zeggen, welke my alleen in beuzelachtige gezelschappen aanneemelyk konden maaken, gaf ik de tweede plaats aan de *Stilzwygendheid.*

Door middel van deeze, en door de *Orde*, welke op haar volgt, hoopte ik meer tyd te krygen tot het voortzetten van myn ontwerp en van myne letteroefeningen. De *Standvastigheid van Besluit*, eenmaal tot eene hebbelykheid geworden, moest my bevestigen in myne poogingen om de overige deugden te verkrygen. De *Zuinigheid* en de *Vlyt* moesten my bevryden van de schulden, welke ik nog had, my overvloed en onafhangelykheid bezorgen, en daardoor de betrachting der *Oprechtheid* en der *Rechtvaardigheid* gemaklyker maaken, enz.

Ik besloot vervolgens, dat, overeenkomstig met den raad van PYTHAGORAS, in deszelfs gulden Verfen, een dagelyks onderzoek noodzaaklyk ware, en bedacht, om dit wel in te richten, de volgende schikking.

Ik maakte een klein Boekjen, waarin ik voor elke Deugd eene bladzyde schikte. Op die bladzyde trok ik lynen met rooden inkt, zodat zy verdeeld wierd in *zeven* kolommen, eene voor elken dag der week, welke ik merkte met de eerste letter van deszelfs naam. Over deeze kolommen trok ik *dertien* roode dwarslynen, stellende aan het begin van elke dwarslyn de eerste letter uit

uit den naam van eene der deugden. Op deeze lyn, en in de gepaste kolom, konde ik, met een klein ſtreepjen gewoonen inkt, alle misſlagen aantekenen, welke ik, by myn onderzoek, bevinden zoude dien dag tegen deeze deugd begaan te hebben.

Ik nam het beſluit, om aan elke der deugden, de eene na de andere, geduurende eene week, eene geſtrenge oplettendheid te beſteeden. Dus droeg ik in de eerſte week groote zorg om het maaken der geringſte inbreuk op de *Soberheid* te vermyden; laatende de andere deugden over aan het gewoone beloop der dingen: alleen tekende ik elken avond de misſlagen aan van den afgelopen dag. Ingevalle ik dus, geduurende de eerſte week, myne eerſte lyn, gemerkt *Soberheid*, geheel zuiver mogt kunnen houden, beſchouwde ik de hebbelykheid dier deugd als genoeg verſterkt, en derzelver vyanden, de daartegen ſtrydende neigingen, als genoeg verzwakt, om het verder uitſtrekken myner oplettendheid, het voegen der naastvolgende deugd by de voorige, te kunnen waagen, en toe te leggen om in de tweede week twee lynen zuiver van merktekenen te houden.

Dus tot de laatſte deugd voortgaande, konde ik mynen kring volkomen doorloopen in dertien weeken, en deezen loop viermaalen in het jaar herhaalen; even gelyk iemand, die eenen tuin heeft in orde te brengen, niet onderneemt al het onkruid in eens uit te rukken, hetgeen buiten zyn bereik en boven zyne krachten zoude weezen, maar op éénen tyd ſlechts op één bed arbeidt, en, wanneer hy dit heeft afgedaan, tot een tweede overgaat. Ik moest dus (ten minſten ik vleide my hiermede) het aanmoedigende vermaak genieten van myne vorderingen in de deugd te zien op myne bladzyden, door het allengskens uitwisſchen der ſtreepjens op myne lynen, tot dat ik ten laatſten, na etlyke herhaalingen, het geluk zoude hebben van myn boek geheel ſchoon te zien, by het eindigen van een dagelyks onderzoek van dertien weeken.

Myn klein boeksken had tot opſchrift deeze verſen uit den CATO van ADDISON.

„ Hier houd ik ſtand: en zo wy zeker zien en hooren
„ Een Hooger boven ons (dien wy aan 's hemels licht
„ Aan al dit aardſche zien natuurlyk voor 't gezicht)

„ Hy

„ Hy schept in deugd vermaak; en zulk een welbehaagen
„ Is 't hoogste heil (*)."

Eene andere plaats uit CICERO.

„ o Wysheid, leidsvrouw des leevens! o naspoorster der „ deugden, en der ondeugden uitdryfster! Een dag wél „ en naar uwe bevelen doorgebragt is te kiezen boven „ eene in zonde versleten onsterflykheid (†)."

Nog eene andere uit de *Spreuken* van SALOMO, alwaar hy spreekt van de wysheid en de deugd.

„ Lengte van dagen is in haare rechterhand; in haare „ linkerhand rykdom en eere: haare wegen zyn wegen „ der lieflykheid, en alle haare paden vrede." SPR. *Hoofdst*. III, *vs*. 16, 17.

Daar ik God beschouwde als de bron der Wysheid, oordeelde ik het plichtmaatig en noodzaaklyk ter bekominge van dezelve zyne hulp te zoeken. Ik stelde daarom het volgende korte Gebed op, en plaatste het aan het hoofd der tafelen myns onderzoeks, om het dagelyks te gebruiken.

„ o Magtige Goedheid! Weldaadige Vader! Barm„ hartige Geleider, vermeerder in my de Wysheid, op„ dat ik myn waar belang moge kennen: versterk myn „ besluit om alles uit te voeren wat zy voorschryft: laat „ myne goede diensten jegens uwe andere kinderen U „ welbehaagelyk zyn, als de éénige in myn vermogen „ staande daaden van erkentenisse voor de aanhoudende „ gunsten, welke Gy my bewyst."

Ook

(*) Het kwam my best voor, het oorspronglyke van deeze plaats, gelyk ook van de uit CICERO en TOMPSON ontleende woorden, uit den tekst wech te neemen, en by wege van Aantekeningen aan den voet der bladzyde te plaatzen. E. S. N.

Here will I hold: if there is a power above us
(And that there is, all nature cries aloud
Thro' all her works) he must delight in virtue,
And that which he delights in, must be happy.

(†) *o Vitæ philosophia dux! o virtutis indagatrix, expultrixque vitiorum! . . . Unus dies bene, & ex præceptis tuis actus, peccanti immortalitati est anteponendus.* CIC. *Tusc. Quæst*. Lib. V, Cap. 2.

Ook bediende ik my van dit Gebed, getrokken uit de Gedichten van TOMPSON:

„ Vader des Lichts en des Leevens! Gy zelve het
„ hoogste Goed! Leer my wat goed is, leer my uzel-
„ ven kennen. Behoed my tegen dwaasheid, ydelheid
„ en ondeugd; tegen alle laag bejag, en vervul mynen
„ geest met kennisse, met den zielsvrede van een gerust
„ geweten en met reine deugd, met geheiligde, waare
„ en onverwelkelyke gelukzaligheid (*)."

Dewyl het voorschrift van Orde eischte, dat ieder gedeelte van myne bezigheden zynen bepaaldlyk aangewezen tyd had, behelsde eene bladzyde van myn boekske het volgende ontwerp voor het gebruik der vierentwintig uuren van den natuurlyken dag.

Ontwerp voor het gebruik der vierentwintig uuren van den natuurlyken dag.

Morgen-vraag: Wat goed kan ik heden doen?

Uuren

5, 6, 7 } Zoras ik opsta my wasschen en de opperste Goedheid aanroepen, de bezigheden van den dag regelen, de letteroefeningen, welke ik onder handen hebbe, vervolgen, ontbyten.

8, 9, 10, 11 } Werken.

12, 1 } Leezen, of myne rekeningen opneemen, middagmaal houden.

2, 3, 4, 5 } Werken.

Uu-

(*) *Father of light and life, thou Good supreme*
o Teach me what is good, teach me thyself.
Save me from folly, vanity, and vice,
From every low pursuit, and fill my soul
With knowledge, conscious peace, and virtue pure,
Sacred, substantial, never fading bliss.

Uuren

6, 7, 8, 9. Alles op zyne plaats schikken, avondmaaltyd houden, musiek of uitspanning, of gezelschap, onderzoek van den verlopen dag.

10, 11, 12, 1, 2, 3, 4. Slaapen.

Avond-vraag: Wat goed hebbe ik heden gedaan?

Ik begon de uitvoering van dit Ontwerp met myzelven te onderzoeken, en volhardde daarin eenen tydlang, maar brak ze tusschen beiden af by sommige gelegenheden. Ik stond verbaasd, toen ik bevond, dat ik veelmeer vervuld was met gebreken dan ik my verbeeld had, maar ik had ook het genoegen van ze te zien verminderen.

Ter vermydinge der moeite van myn boeksken (hetgeen door het schraapen van het papier ter uitwisschinge der merktekenen van oude misslagen, om plaats te maaken voor nieuwe, geheel vol gaten was geworden) van tyd tot tyd te vernieuwen, schreef ik myne tafels en myne voorschriften over op de yvooren bladen van een memorieboekjen: de lynen werden daarop met rooden inkt getrokken om te blyven staan, en ik tekende myne misslagen aan met eene stift van roode aarde, waarvan ik de trekken gemaklyk konde uitwisschen door 'er eene natgemaakte spons over te stryken.

Na eenigen tyd doorliep ik mynen kring slechts eenmaal in het jaar, en vervolgens slechts eenmaal in etlyke jaaren, tot dat ik het eindelyk geheel naliet, zynde buitenshuis ingewikkeld in reizen, bezigheden en menigvuldige verrichtingen. Evenwel droeg ik altoos myn klein boeksken by my. Myn ontwerp van *Orde* gaf my de meeste moeite, en ik bevond, dat schoon het uitvoerbaar ware, wanneer iemands zaaken van dien aart zyn, dat zy hem de geregelde beschikking over zynen tyd laaten, gelyk, by voorbeeld, die van eenen boekdrukkers werkman, dit zo niet meer was voor eenen meester, die zyne betrekkingen met de wereld moet hebben, en dikwyls

de

de menfchen, met welken hy te doen heeft, ontvangen op het uur, dat hun gevoegelykst is. Ik vond het ook zeer bezwaarlyk de *Orde* te onderhouden in het bergen van goederen, papieren, enz. op hunne plaatzen. Ik was niet vroegtydig aan dien regel gewend, en daar ik een uitmuntend geheugen bezat, had ik weinig gevoel van het ongemak hetgeen uit het gebrek van orde voortkomt. Dit punt noodzaakte my tot eene lastige oplettendheid: myne misflagen, ten deezen opzichte, kwelden my zodanig, myne vorderingen waren zo gering, en myne wederinftortingen zo menigvuldig, dat ik bykans voornam omtrent dit gebrek de gemaklykfte party te kiezen.

Iets, hetgeen wel voor de Reden wilde doorgaan, luisterde my ook van tyd tot tyd in, dat deeze uiterfte kieschheid, welke ik myzelven afvorderde, wel eene foort van dwaasheid in het zedelyke konde weezen, die my belachelyk zoude maaken, indien zy bekend ware; dat een volmaakt character de ongelegenheid wel eens zoude kunnen ondervinden van een voorwerp te zyn van haat en nyd, en dat hy, die het goede wil, een klein aantal van gebreken in zichzelven moet dulden, om het zynen vrienden niet ongemaklyk te maaken.

Om de waarheid te zeggen, ik vond, dat ik onverbeterlyk was in het ftuk van *Orde*, en tegenwoordig, nu ik oud ben geworden, en myn geheugen flecht is, gevoele ik de noodzaaklykheid daarvan leevendig; maar, alles in aanmerking genomen, fchoon ik nooit gekomen ben tot die volmaaktheid, welke ik zo gaarne had willen bereiken, fchoon ik 'er zelfs verre af ben gebleven, hebben, evenwel, myne poogingen my beter en gelukkiger gemaakt, dan ik zoude geweest zyn, indien ik deeze onderneeming niet had aangevangen: gelyk iemand, die eene volmaakt goede hand in het fchryven tracht te krygen, door het navolgen van een in plaat gefneden voorbeeld, fchoon hy nimmer dezelfde volmaaktheid kan bereiken, evenwel, door de poogingen, welke hy aanwendt, zyne hand beter, en zyn fchrift draagelyk zal maaken.

Het kan voor myne nakomelingfchap nuttig zyn te weeten, dat hun Voorvader aan deeze kleine kunstgreep, met Gods hulpe, het beftendige geluk van zyn leeven is verfchuldigd geweest, tot aan zyn negenenzeventigfte jaar, waarin dit gefchreven is. De wederwaardigheden, welke het overige zyner dagen nog kunnen verzellen,

zyn

zyn in de handen der Voorzienigheid; maar, indien zy komen, moeten de gedachten van zyn voorig geluk hem behulpzaam zyn in ze met gelatenheid te verdraagen. Aan de *Soberheid* schryft hy toe zyne langduurende en bestendige gezondheid, en hetgeen hy nog van eene goede lichaamsgesteldheid heeft overgehouden; aan *Vlyt* en *Zuinigheid* de onbekrompen toestand, welken hy al vroeg heeft bereikt, de overwinst van zyne middelen en van kundigheden, welke hem in staat hebben gesteld om een nuttig burger te zyn, en hem eenigen naam gegeven onder de geleerden; aan de *Oprechtheid* en aan de *Rechtvaardigheid*, het vertrouwen van zyn Vaderland en de aanzienlyke bedieningen, waarmede men hem bekleed heeft. Kortom, aan den invloed van alle deeze deugden, hoe onvolmaakt hy ook moge geweest zyn in ze zich eigen te maaken, gelooft hy die eenpaarigheid van geestgesteltenisse, die vrolykheid in de verkeeringe, verschuldigd te zyn, welke nog zyn gezelschap doet zoeken door menschen, die jonger zyn dan hy. Hy hoopt, dat sommigen zyner afstammelingen zyn voorbeeld zullen volgen, en 'er zich wel by bevinden.

Men zal opgemerkt hebben, dat, hoewel myn Ontwerp niet te eenemaal was zonder betrekkinge tot den Godsdienst, 'er nogthans geene spooren van eenig Leerstuk in voorkwamen. Dit had ik voorbedachtelyk vermyd; want ik was overtuigd van de nuttigheid en van de uitmuntendheid myner inrichtinge; ik geloofde, dat zy ook nuttig moest zyn voor andere menschen, hoedanig derzelver Godsdienst mogt weezen, en was voorneemens ze ten eenigen dage in het licht te geeven.

Ik had een oogmerk om over elke Deugd eene kleine Verhandeling te schryven, waarin ik zoude hebben doen zien het voordeel van ze te bezitten, en de rampen, welke de tegengestelde ondeugden volgen; ik zoude aan myn Boek den titel gegeven hebben, *de Kunst der Deugd*, dewyl het de middelen en de wyze zoude aangetoond hebben om zich de Deugd eigen te maaken, waardoor het onderscheiden zoude geweest zyn van eene bloote opwekkinge, welke, geene middelen aanwyzende, waardoor men een deugdzaam mensch kan worden, gelykt naar de taal van hem, die, om de uitdrukking van eenen Apostel te gebruiken, enkel *met den woorde en met de tonge lief heeft* (I JOANN. III: 18), en den naakten en hongerigen vermaant *warm en verzadigd te worden*, zonder hun mid-

delen aan de hand te geeven om kleeding en voedsel te bekomen. (JAC. II: 15, 16.)

Maar de zaaken hebben zulken keer genomen, dat myn opzet, om die Verhandeling te schryven en uit te geeven, nooit zyne vervulling heeft gekregen. Wel is waar, ik stelde van tyd tot tyd eenige korte Aantekeningen in geschrift, over de gevoelens, de redenkavelingen, enz., welke ik daarin wilde gebruiken, en ik hebbe nog eenige van die Aantekeningen: maar de byzondere oplettendheid, welke ik, in de eerste jaaren myns leevens, hebbe moeten besteeden aan zaaken, die my persoonlyk betroffen, en naderhand aan de algemeene zaaken, heeft my verplicht dit tot eenen anderen tyd uit te stellen. En daar deeze Verhandeling, in mynen geest, verbonden is met een groot en uitgestrekt ontwerp, welks uitvoering een geheel mensch vordert, en waarmede eene onvoorziene opvolging van opgedragen posten my tot nog toe verhinderd heeft my bezig te houden, is zy onvoltooid gebleven.

Myn oogmerk was in dat Werk te bewyzen, dat, volgens de enkele beschouwing van des menschen natuure, ondeugende daaden niet nadeelig zyn omdat zy verboden zyn, maar dat zy verboden zyn omdat zy nadeelig zyn; dat het belang zelfs der zodanigen, die geen ander geluk dan hier beneden wenschen, vordert, dat zy deugdzaam zyn: en in aanmerking neemende, dat altoos in de waereld veel ryke Koopluiden, Vorsten en Gemeenebesten zyn, welken tot bestuuring hunner zaaken eerlyke Bedienden noodig hebben, en dat deezen zeldzaam zyn, zoude ik ondernomen hebben de jonge luiden te overtuigen, dat geene hoedanigheden beter geschikt zyn om een arm mensch tot welvaart te leiden dan eerlykheid en braafheid.

Myne lyst van deugden bepaalde zich in het eerst tot twaalf: maar een van myne vrienden, een Kwaker, onderrichtte my, met zachtzinnigheid, dat ik in het algemeen gehouden wierd voor hoogmoedig; dat ik daarvan dikwyls blyken gaf; dat ik in de verkeeringe, niet te vreden met gelyk te hebben, wanneer ik over eenig stuk in redentwist geraakte, nog daarenboven aan anderen wilde bewyzen, dat zy ongelyk hadden; dat ik daarby moedwillig was, waarvan hy my overtuigde door het bybrengen van verscheiden voorbeelden. Ik besloot daarop tot de onderneeming, om my, indien het mogelyk ware,

van

van deeze ondeugd, of van deeze dwaasheid, te geneezen, ter zelfde tyd, waarin ik de geneezing der andere werkstellig maakte, en ik voegde by myne lyst de *Nederigheid.*

Ik kan my niet beroemen op eenen grooten voortgang in het weezenlyk verkrygen deezer deugd; maar ten opzichte van haar uitwendig voorkomen hebbe ik veel gewonnen. Ik schreef my tot eenen regel voor, het rechtstreeks tegenspreeken der gevoelens van anderen te myden, en ik verbood my alle stellige verzekering ten voordeele van myne eigene. Ik ging zelfs, volgens de oude wetten van onze *Junto* (*), zo verre, dat ik myzelven het gebruik verbood van alle uitdrukkingen, welke eenig volkomen beslist gevoelen aanduidden, als *zekerlyk*, *ongetwyffeld*, en ik nam in derzelver plaatze aan, *ik begrype*, *ik vermoede*, of, *ik verbeelde my*, dat eene zaak dus of zo is, of, *het komt my op dit oogenblik voor*, *dat*, enz. Wanneer iemand iets verzekerde hetgeen my voorkwam eene dwaaling te weezen, weigerde ik my het vermaak van hem ruwlyk tegen te spreeken, en hem op staande voet eenige ongerymdheid in zyn voorstel te toonen. Maar in myn antwoord begon ik met aan te merken, dat, in sommige gevallen, of onder sommige omstandigheden, zyn gevoelen juist zoude weezen, maar dat het geval, waarvan men sprak, *my toescheen* eenigzins van verschillenden aart te zyn (†).

Schie-

(*) Veele Leezers zullen weeten, dat eene *Junto* eigenlyk eene bepaalde Vergadering van menschen is, ingericht tot bestuuring van eenige zaaken, b. v., een Raad van Regeeringe. Vandaar is het woord overgebragt tot besloten gezelschappen, welke tot bepaalde einden, en onder bepaalde regelen, byeenkomen. E. S. N.

(†) Misschien hebben sommigen, onder het leezen van des Schryvers lyst van deugden, eenigzins vreemd opgezien, dat zy, op No. 13, de navolging van SOCRATES nevens die van JESUS vonden aangeprezen. Hoe veel achtinge men ook moge hebben voor den Griekschen Wysgeer, hy blyft altoos verre beneden den Zaligmaaker. Zo dacht zelfs J. J. ROUSSEAU: en FRANKLIN was een oprecht Christen. Maar, behalven dat hy, zo als hy zelve zegt, in dit Stukjen al het leerstellige wilde vermyden, lost ook deeze paragraaph de zwarigheid op. Hetgeen hier gezegd wordt is volmaaktlyk in den smaak van SOCRATES, die, gelyk bekend is, door diergelyken redeneertrant, en

Schielyk ondervond ik het voordeel van deeze veranderinge in myne manieren. De gefprekken, waaraan ik deel nam, werden 'er aangenaamer door; de zedige toon, waarop ik myne gevoelens voorftelde, bezorgde denzelven een gunftiger onthaal, en minder tegenfpraak: ik onderging niet zo veel befchaaminge, wanneer het bleek, dat ik ongelyk had; en wanneer het gebeurde, dat ik gelyk had, verwierf ik gemaklyker van anderen, dat zy hunne dwaalingen lieten vaaren, en zich met my vereenigden.

Deeze gefteldheid, waaraan ik my in den beginne niet konde onderwerpen zonder eenig geweld te doen aan myne natuurlyke neiginge, werd my eindelyk zo gemaklyk en zo gewoon, dat, misfchien, in de laatfte vyftig jaaren, niemand, zo ik geloove, heeft kunnen befpeuren, dat my eene enkele beflisfende uitdrukking is ontvallen. Aan deeze hebbelykheid (gevoegd by den naam van braafheid, welken ik had) ben ik voornaamelyk verfchuldigd, dat ik reeds vroegtydig een groot vertrouwen verwierf onder myne medeburgeren, wanneer ik hun eenige nieuwe inftellingen, of eenige veranderingen in de oude, voorfloeg, en dat ik naderhand eenen zo grooten invloed kreeg in de Staatsvergaderingen, toen ik een lid van dezelve was geworden; want ik was maar een flecht redenaar, nooit welfpreekende, dikwyls aan haperingen onderhevig, zelden net in myne uitdrukkingen, en evenwel deed ik myne meening doorgaans boven dryven.

Geene onzer natuurlyke geneigdheden is, misfchien, moeilyker te bedwingen dan de *Hoogmoed*. Men befchaame hem, men doe hem den oorlog aan, men werpe hem ter aarde, men fmoore hem leevende, altoos fteekt hy het hoofd weder op, en vertoont zich van tyd tot tyd. Buiten twyffel zult gy hem in dit verhaal dikwyls befpeuren, misfchien in het oogenblik zelve, waarin ik fpreeke van hem onder te brengen: en het kan wel zyn, dat gy my hoogmoedig vindt tot zelfs in myne Nederigheid.

en zydelingfche aanvallen, zyne partyen overtuigde zonder ze te befchaamen of te verbitteren. E. S. N.

IETS OVER DE HOLLANDSCHE OLYPHANTEN, THANS TE PARYS.

(*Uit het Fransch.*)

De beide Olyphanten, Mannetje en Wyfje, zyn in het *Museum* der Natuurlyke Historie, te *Parys*, aangekomen. Zedert lang had men de plaats gereed gemaakt, die hun zou ontvangen. Dezelve is een ruime, luchtige, en zeer lichte, zaal, in welke men een kagchel geplaatst heeft, om hun 's winters te verwarmen. Deeze zaal is verdeeld in twee vertrekken, die met elkander gemeenschap hebben, door middel van een ruime deur, die in een sponning loopt. De wanden van deeze vertrekken zyn doorluchtig, zamengesteld uit zwaare sterke balken, en worden op een bekwaamen afstand omringd door een houten schutting, ter halvermans hoogte, om de toekykers op eenigen afstand te houden, en voor ongelukken te behoeden.

Men heeft den vroegen morgenstond waargenomen, om de Olyphanten in het bezit hunner nieuwe wooning te stellen. Men begon met het Mannetje, 't welk met voorzichtigheid uit zyn geopend hok ging, en met zeker wantrouwen in zyne nieuwe wooning trad. Zyne eerste zorg was, de plaats wel te doorsnuffelen. Ieder balk van het traliewerk onderzogt hy met zyn slurf, en beproefde de sterkte daar van, door ze te doen schudden. Men had de voorzichtigheid gebruikt, om de groote schroeven, die het houtwerk zamen verbinden, van buiten te plaatzen: hy zogt en vond ze; doch tragtte te vergeefsch dezelve met zyn slurf los te draaijen. Toen hy by de sponningdeur kwam, die de vertrekken van elkander scheidt, bespeurde hy ras, dat dezelve alleen geslooten was door middel eener yzeren roede, die in de hoogte kon worden opgeligt; straks deed hy dit met zyn slurf, waar op de deur van zelve in zyne sponning week. Dus kwam hy in het tweede vertrek, alwaar hy zyn ontbyt gereed vond, 't geen hy op zyn gemak opat, zo dat hy nu geheel en al gerust gesteld scheen.

In dien tusschentyd was men bezig om ook het Wyfje te doen binnen gaan. Na hun vertrek uit Holland hadden die Dieren elkander niet gezien, maar alleen gerooken dat zy niet verre van elkander waren; zelfs waren zy niet in elkanders gezelschap geweest te Kameryk, alwaar zy overwinterd hadden. Het Mannetje ging, gedurende dien tyd, nooit liggen; maar sliep staande, leunende tegen de tralien van zyn hok. Steeds waakte hy voor zyn Wyfje, 't welk alle nachten gerust ging liggen slaapen. Op het minste gerucht, op de minste verdenking van eenig gevaar, schreeuwde hy met een sterk geluid, om zulks aan zyne beminde bekend te maaken.

Met reden verwagtte men van deeze Dieren sterke aandoenin-

ningen van vreugde, wanneer zy elkander, na eene *zo lang*-durige fcheiding, zouden wederzien.

Zo ras het Wyfje binnentrad fchreeuwde zy alleen door het vermaak van zich wederom in vryheid te zien; doch zag het Mannetje nog niet, 't welk in het tweede vertrek bezig was met eeten. De laatfte wist ook niet, dat zyne gezellinne zo naby was. Doch de *Cornac*, of oppasfer, hem geroepen hebbende, keerde hy zich om; en aanftonds liepen die Dieren naar elkander toe, met een zo luidruchtig gefchreeuw van blydfchap, dat de geheele zaal 'er van daverde. Uit hunne flurven bliezen zy intusfchen zo fterk, dat het geluid naar een geweldigen wind geleek. De vreugde van het Wyfje was de luidruchtigfte: zy drukte haar genoegen voornaamelyk uit door het klappen met de ooren, die zy met eene ongelooflyke fnelheid bewoog. Voorts ftreek zy met haar flurf het lichaam van het Mannetje, met de grootfte tederheid: voornaamelyk hield zy de flurf, geduurende een langen tyd, by een zyner ooren, en bragt dat werktuig daarna wederom, met eene zeer verliefde houding, aan haar eigen mond. Het Mannetje handelde byna eveneens omtrent het Wyfje; doch zyne vreugde was bezadigder, en meer inwendig; hy fcheen dezelve uit te drukken door de traanen, die in menigte uit zyne oogen vloeiden.

Na dien tyd zyn zy niet weder van elkander gefcheiden, en leeven in het zelfde vertrek. De zamenleeving deezer twee Dieren, hunne hebbelykheden, hunne natuurlyke tederheid, en hunne gehegtheid aan elkander, die door het verlies hunner vryheid nog is toegenomen, zullen ongetwyfeld zeer fraaije waarneemingen opleveren voor de gefchiedenis van hun geflacht.

Deeze twee Olyphanten zyn geboortig van *Ceylon*, en, nog zeer jong, in Holland overgebragt. Zy zyn ongeveer vyftien jaaren oud: hunne hoogte is zeven voeten en eenige duimen. Hunne flagtanden, die zeer kort waren, zyn gebroken; doch zullen in 't vervolg wederom uitgroeijen. De ftaart van het Mannetje hangt tot op den grond; doch die van het Wyfje is korter.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Niets gaat boven de middenmaat. Het overdrevene is altyd fchadelyk, voor den mensch zeer nadeelig. Het overdrevene maakt ons of befpottelyk, of wezentlyk ongelukkig. Onze eigenliefde, wel befteed, behoorlyk aangelegd, is een edel, ja waarlyk een zeer edel, gefchenk van onzen algemeenen Vader, den wyzen, den almagtigen Voortbrenger en Vormer van 't Geheelal, en den mensch als een zegengift gefchonken, om

om hem voor onverschilligheid te bewaren. Dan die zelfde eigenliefde, kwalyk door ons aangelegd, in hoe veele ongelegenheden brengt die ons vaak niet, wanneer wy dezelve overdreven gebruiken. Eene al te groote eigenliefde maakt ons verwaand en opgeblazen. Dan hoe kwalyk staat de hoogmoed en opgeblazenheid den mensch niet? Hy maakt 'er zich bespottelyk en veragt door, by al de wereld. —— Bespottelyk, zo dat men den opgeblazen, den verwaanden, dwaas met vingers nawyst; schadelyk ook niet minder voor zich zelven, want hy wordt van ieder veragt, en niemand wil met hem te doen hebben. Van al de wereld veragt, trekt niemand zich zyner aan, wanneer hy in ongelegenheden komt; en hoe zelden mist het, dat hoogmoed voor den val gaat, of dat het ongeluk hem volgt? —— Zo schadelyk is dan de eigenliefde, als zy anders voordeelig is —— even gelyk een mes in de hand van een kind, of een heilzaam geneesmiddel, toevertrouwd aan een onkundigen kwakzalver. Dus blykt het omtrent de eigenliefde, hoe schadelyk de overdrevenheid zy voor den mensch. Dan in duizend andere gevallen is dit niet minder blykbaar. —— Hoe veele bewyzen zoude ik daar van kunnen aanvoeren, voor zo ver wy zulks in onderscheiden gevallen in onze dagen gezien hebben, en heden ten dage nog geduurig zien gebeuren. Heethoofdige dwazen heeft men rollen zien spelen, welke hun zelven onaangename gevolgen hebben op den hals geladen, en veel kwaad, en nadeel aan anders goede zaken, te weeg gebragt. —— Ook is de overdrevenheid, aan den anderen kant, weêr dikmalen de oorzaak geweest van veel kwaad, en heeft eene gansche omkeering van zaken bewerkt by de kwade party, daar de goede zou gezegevierd hebben, had eene al te groote overdrevenheid niet alles voor dezelve bedorven. —— Gelukkig, indien wy ons spiegelden aan kwade voorbeelden, om onze daden beter in te rigten, om niet door onze verkeerde handelwys eene allerbeste zaak te verbrodden, welke, ongetwyfeld, door een al te grooten yver, en eene onberadene overdrevenheid, niet anders dan groote schade en nadeel te wagten heeft.

Hoe gelukkig zouden wy Nederlanders niet zyn, die tog den geest van navolging bezitten, en van anderen zo gretig alles overnemen, indien wy daaromtrent altyd de beste keuze deden, en wy volgden niets na, dan alleen het goede, om onze zeden te verbeteren. —— Dan, helaas! het tegendeel is maar al te waar —— wy behouden veelal het kwade, en het goede laten wy varen. —— Onze broeders de Franschen moeten wy in alles navolgen. —— Dat wy dezulken navolgden, die, de dweepery veragtende, prys op Godsdienst, op deugd en goede zeden, stellen. Maar juist doen wy het tegenovergestelde. Wy volgen dezulken na, welke roem stellen in geen Godsdienst te hebben. Zo te leven meenen wy veelal dat thans de

geest

geest van den dag medebrengt. —— Is het wel te verwonderen, dat menschen, door den Oorlog aan een ruw leven gewoon, zich weinig met den Godsdienst bemoeijen, en geringen prys op denzelven stellen? By den Krygsman vindt men minder Godsdienstige grondbeginzels, dan by hun, welke, met den Oorlog niets te stellen hebbende, gerust en vreedzaam in eene stille en geregelde Maatschappy hunne dagen doorbrengen. Wy genieten die voortreffelyke voorregten nog, dat wy gerust leven, in 't midden der woelingen, welke Europa zo zeer ontrusten. —— Dan zou men niet billyk verwagten, dat onder ons, even daarom, de Godsdienst op den hoogsten prys zou geschat worden? —— Dan het tegendeel is maar al te waar. Van dag tot dag verflaauwt onder ons de Godsdienstyver, en de lust om God te dienen is bykans geheel uitgedoofd, terwyl een bederf van zeden onze geheele Natie besmet. — Waar van daan ontstaat dit alles? Voornamelyk hier uit, dat wy Nederlanders bykans algemeen bezield zyn met den geest van navolging; en, 't welk het slimst van allen is, onze navolging bepaalt zich doorgaans op het kwade, 't geen onze zeden bederft, ons tot Deïsten vormt, of, dat nog erger is, tot Godverzakers. Welk eene dwaze handelwys! —— Kan ook een Land, of Maatschappy, zonder Godsdienst in stand blyven? — Welk eene dwaasheid van ons, Nederlanders! Willen wy navolgers van anderen zyn; welaan, laat ons het goede overnemen, en het kwade verasten! Wy hebben de voorbeelden, om ons aan te spiegelen: het geen wy zien dat anderen by God en alle Braven moet veragtelyk maken, laat ons dat vlieden, en, integendeel, 't geen ons beminnelyk maakt, laat ons dat navolgen, en naarstig betragten.

Wat behoort ons voornaamste doel te zyn? Groote en pryslyke daden te verrigten, grootmoedig te zyn, en tevens nederig van harte, Godvreezend en liefdadig. Nimmer te roemen op groote daden, maar groote daden in stilheid uit te oefenen. Groot te zyn, maar klein te schynen.

C. V. D. G.

N A B E R I G T.

Den Burger N. N. zy kennelyk, dat wy van zyne toegezondene Recensie geen gebruik kunnen maaken, en by ons ook met geene andere, van dien aart, behoeft lastig te vallen.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

PROEVE OVER HET AANBELANG VAN ONZEN PLIGT TE DOEN.

Het pad des Opregten is welgebaand.

SALOMO.

(Naar het Engelsch.)

In de Gefchiedenis der *Lacedemoniers* vinden wy opgetekend, dat PYRRHUS, in den nacht vóór dat hy den aanval op *Sparta* deedt, ten uiterften vermoeid en afgemat, zich in zyn tent begaf, en gerust doorfliep tot den morgen, wanneer hy droomde dat hy bezig was met den blixem te zwaaijen over *Sparta*, 't geen de geheele Stad in vuur en vlam zette; waar op hy in eene vervoering van blydfchap ontwaakte. —— Onmiddelyk riep hy zyne Krygsbevelhebbers zamen, en deelde hun den Droom mede. Maar LYSIMACHUS, zyn Gunfteling en Vertrouwde, gaf aan dien Droom eene uitlegging, niet ten voordeele des Veldheers. —— „ Gy weet, PYRRHUS," voerde hy hem te gemoete, „ dat Plaatzen, door den Blixem getroffen, by ons voor heilig gehouden worden. Ik ben, „ derhalven, van oordeel, dat de Goden u hier door „ hebben willen te verftaan geeven, dat *Sparta* zo heilig „ en onfchendbaar is als eene plaats door den Blixem getroffen." —— PYRRHUS gaf hem hier op ten antwoord: „ Gaarne wil ik u toeftaan, myn Vriend, dat niets onvaster gaat dan onze gisfingen over dat flag van zaaken; maar met dit alles blyft dit zeker, *dat wy onzen Pligt moeten doen*; dat wy ons, derhalven, zonder „ verder aan mynen Droom te denken, ten aanval gereed maaken."

Schoon de Gefchiedenis ons, met geene zekerheid, onderrigt, dat PYRRHUS, in deezen aanval, gelukkig flaagde,

is, nogthans, de grondregel, door hem te *nedergesteld*, ter wederspreeking van het onzeker onderrigt uit Droomen en Voortekenen te haalen, van dien aart, dat dezelve onze aandagt verdient, als welgepast en wys.

In veele gevallen is het twyfelagtig, of de gelukkige uitslag een bewys oplevert van de goedheid eener zaake; maar, om ons gedrag, in alle netelige gevallen, te regelen, is 'er geen onfeilbaarder regel, geen regel die ons schootvryer stelt tegen de beschuldigingen van anderen, of de verwyten van ons eigen hart, dan *dat wy onzen Pligt moeten doen.*

Zulks veronderstelt, nogthans, eene vooraf gaande kennis van 't geen onze Pligt is, als mede dat 'er een zekere maatstaf van Pligt is, die door alle Menschen, in alle mogelyke gevallen, moet gevolgd worden. In de gewoone handelingen tusschen den Man en zynen Naasten komt dit neder op *strikte Regtvaardigheid.* De natuur van deezen Regel is zo eenvoudig, en valt zo gereedlyk te verstaan, dat men het onmogelyk mag agten, een mensch aan te treffen, die kan voorwenden onkundig te zyn van 't geen die regel hem aanwyst. Wordt dezelve minder volbragt dan wel behoort, zulks bewyst, in geenen deele, de zwaarigheid om dien regel te bevatten. Het strekt alleen ten blyke dat dezelve wederstreefd wordt door eene sterker neiging, door eene geliefkoosde drift, die om oogenbliklyke voldoening schreeuwt, schoon ten koste van alles wat den naam van beginzel draagt, en die drift is doorgaans Zelfbelang of Eigenbaat.

Aangespoord door een dier beiden, zal, wanneer de zaak haare zwaarigheid in hebbe, het besluit niet weezen *onzen Pligt te doen;* maar ons geliefd oogmerk, door welk middel ook, op welk een kans af, en ten welken koste, te bereiken. Niet zelden gebeurt het, dat de Mensch zich gebragt vindt in een geval, 't welk hem doet zeggen: „ In dit geval, waar in ik my met myn Naasten bevinde, is de zaak dermaate ingewikkeld, dat geen van „ ons beiden kan overeenkomen in het geschil wat regt is: „ ik wensch regt te doen; maar ik moet my zelven niet „ benadeelen; en ik heb geen regel om my naar te richten" —— en misschien zyn 'er geen Droomen of Voortekens om zyn gedrag te regelen.

In alle gevallen van deezen aart zal het geenzins bezwaarlyk vallen, te bepaalen, wat Pligt eischt, niettegen-

genstaande het in twyfel hangen der partyen, wegens de gemaakte zwaarigheid, bevonden zal worden te ontstaan, niet uit den aart des gevals; maar daar uit, dat zy meer bezorgd zyn omtrent hun beginzel van belang, dan dat van regtvaardigheid. Een derde, een vierde, een vyfde persoon, ja al de wereld buiten hun, vindt geen zwaarigheid om elk zyne byzondere eischen regtmaatig toe te kennen; maar men loopt het grootste gevaar, om een der beide partyen, zo niet beiden, te mishaagen met uitspraak te doen. —— En van waar dit onaangenaam gevolg om de rol van beslisser te speelen? Om dat één van beide de partyen, indien niet beiden, het oog gevestigd hielden op een byzonder punt, in verband staande met hun belang; doch 't welk niets te doen heeft met het regt der zaake. Elk vreesde voor een verlies; even of te winnen altoos regt was en te verliezen onregt, als of het niet zo zeer een gedeelte van iemands pligt uitmaakte, iets, tegen zyne neiging aan, op te offeren, als het vrywillig af te staan.

Op deezen grondslag van Eigenbaat rust die *Gewoonte der Wereld*, welke de zeldzaamste verwarring in onze denkbeelden over regt en onregt heeft te wege gebragt, en dien geest van het voeren der Geregtsgedingen, welke in alle Geregtshoven heerscht, en wel in zulk eene maate, dat dezelve, behalven de schadelykheid, belachlyk is. Het is misschien geen myner Leezeren te binnen geschooten, om op te merken, dat, indien 'er in onze (*Engelsche*) Geregtshoven twee duizend twistgedingen afgedaan worden, de uitslag daar van hier op neder komt, dat één duizend blyken *onregtmaatig* te zyn in hunne beginzelen; want het is zeker, dat een der Partyen ongelyk heeft; en het kan gebeuren dat zy beiden ongelyk hebben, 't welk de lyst nog zal vergrooten.

Maar dit zal altoos het geval weezen, wanneer de menschen vergeeten, dat de regel, in gevallen wanneer wy zwaarigheid vinden, is *onzen Pligt te doen*, en ons niet te laaten beheerschen door het geen de gewoonte der wereld andere menschen geleerd heeft te doen of te onderstaan. Werden de beginzels van Regtvaardigheid, die allereenvoudigst zyn, in opmerking genomen, by de opkomst eener schynbaare zwaarigheid, dezelve zou onmiddelyk verdwynen, en geen spilling van geld, geen kwisting van welspreekenheid, zou noodig weezen om tot een be-

besluit te komen. Indien het eenvoudigste beginzel, 't welk ooit van 's menschen tong rolde, ooit uit eene pen vloeide, aangenomen werd — ik meen - de gulden regel, *om anderen te doen gelyk wy willen dat ons geschiede!* —— indien deeze onze Gids ware in ingewikkelde gevallen, hoe menige weezenlyke gevaaren, en daadlyke verliezen, zouden wy niet vermyden! Hoe veele kwellingen, die onzen hoogmoed krenken, ontgaan! Hoe veel geraaktheid, welke het hart verhardt, ontwyken! Hoe veel beter, over 't geheel, zou het met de menschlyke Maatschappy gesteld weezen! Hoe veel meer geschikt om den kring des gezelligen geluks te verbreeden, en de Mensch met zynen Naasten te bevredigen!

Doch veelen worden 'er gevonden, die veronderstellen, dat eene zaak van bezwaar het afwyken van de striktste regelen der Regtvaardigheid, voor een tyd, billykt. Dit is een zonderling misbegrip, en verraadt geene geringe maate van onkunde in de menschlyke natuur; want indien 'er een geval is waar in wy meer dan in eenig ander ons moeten vasthouden aan den strikten regel van Regtvaardigheid, het is in geval van bezwaar; dewyl, hoe groot dit bezwaar ook moge weezen, hoe onverstaanbaar in woorden of figuuren, de Mensch, die zynen Naasten doet gelyk hy wenscht dat hem geschiede, dezelve het klaarste voorstel vindt, 't geen hy kan aantreffen. Laat braafheid braafheid ontmoeten, en alle geschil verdwynt, en, het geen nog beter is, eene groote maate van onderlinge liefde en agting wordt hier uit gebooren, welke wy niet altoos zien te voorschyn komen uit de beslissingen, die enkel voortvloeijen uit naauwkeurige berekening. De Man met een braaf en ruim hart, en die onregt schroomt te pleegen, dewyl hy schroomt zyn Pligt *niet* te betragten, zal aan geene kleinigheden blyven hangen, des niet twyfelen; ook zal hy, die stout genoeg is om door een vooroordeel heen te breeken, niet hairklooven.

Maar 'er doet zich een ander bezwaar op, 't geen de afwyking van de beginzels der Regtvaardigheid, in gevallen van moeilykheid, vergezelt, welk waarschynlyk niet in den zin geschooten zal weezen van menschen, die onvast zyn in hunne beginzelen; naamlyk, dat elke afwyking van de regelen des strikten Regts den gereeden weg baant tot andere en verdere afwykingen; en het staat

te

te duchten, dat de Man, die van *zwaarigheid* tot *onregt* overstapt, niet schroomvallig zal weezen om ten zynen voordeele te beslissen in min ingewikkelde gevallen. En, in de daad, wy zullen wel ras ontwaaren, dat, by lieden van deezen stempel, geen geval eenig bezwaar zal opleveren; want, indien een Mensch Eigenbaat ten grondslage legt van alle zyne bedryven, zal hy in de volvoering van zyn plan slaagen, naar maate van zyn vermogen en behendigheid.

De eenige *weezenlyke zwaarigheid*, in zulk een geval, is de moeilykheid om te weeten waar op te houden: want terwyl een Man het zo kan beleggen, dat hy de donkere zyde van zyne daaden verbergt, of de ondersteuning en eene regtvaardiging zyner bedryven van de wereld ontvangt, zal hy met aangroeiende stoutheid voortvaaren, tot hy in 't einde eene stellige en uitdruklyke wet overtreedt, en in 't openbaar zo eerloos wordt als hy steeds lang in 't verborgen geweest is. Voorbeelden van zulk een val in goedberugtheid en middelen zyn niet zeldzaam; en zullen veelvuldig blyven, indien wy, in onzen handel met het Menschdom, de weinige korte en eenvoudige voorschriften, welke de Regtvaardigheid vordert, over 't hoofd zien. — Houden wy ons aan deeze vast, alles is in veiligheid. Wyken wy er van af, neemen wy andere leidslieden, 't zy wy, met de Ouden, Droomen raadpleegen en op Voortekenen afgaan, of met de Hedendaagschen alleen op ons eigen voordeel letten, en alles geoorlofd rekenen, 't welk geen inbreuk maakt op de stellige Landswetten, dan zyn wy niet langer veilig, of buiten gevaar van ontdekking en onheil. Dat wy, derhalven, indien wy ons niet veilig kunnen verlaaten op onze waakende of slaapende Droomen, den raad van PYRRHUS volgen — *Laaten wy onzen Pligt doen!*

IETS OVER DE VOORTREFLYKE GENEESKUNDIGE EIGENSCHAPPEN VAN HET Onopordum Acanthium, OF *Ezelsdistel*. Door Doctor HANDEL, te *Idstein*, in 't *Nassau-Usingensche*.

Volgens myne bevindingen in eene vry uitgebreide Practyk, kan ik met een goed geweeten bevestigen

al het voortreflyke, 't geen door BORELL, STAHL, ZIMMERMAN, VATER, ROS, en ELLER, aangaande de kragten van dit gewas, is ter nedergesteld.

In het byzonder vinde ik met de waarheid overeenkomstig, 't geen die beroemde mannen, aangaande deszelfs voortreflykheid, in het uitroeijen van kwaadaartige Zweeren, gefchreeven hebben. Nog voor weinige weeken bedwong ik met het versch uitgeperste zap deezer plant eene Zweer, die alle tekenen van een nabyzynd Kankergezwel aankondigde. De daar door aangetaste Lyder was een Postknegt, die, na met het vergif der Venusziekte geheel doordrongen te zyn geweest, eene bovenmaatige hoeveelheid van Kwikzilver gebruikte, en daar door eene kankeraghtige Verzweering bekwam, die, van den linker vleugel der Neus beginnende, zich, tot op een halven duim na aan de kin, verspreidde, en niets dan een verschriklyken marteldood voorspelde.

Alle de gewoone middelen wierden in dit geval aangewend; doch de zaaken gingen van kwaad tot erger, tot dat ik dagelyks een compres, met het versch uitgeperste zap van den *Ezelsdistel* bevogtigd, zes of acht maalen liet aanleggen, met dit gewenscht gevolg, dat ik, tot myne verwondering, en tot verbaazing dier geenen, welke den ongelukkigen reeds voor onherstelbaar hadden verklaard, dit hardnekkig ongemak binnen veertien dagen geheel geneezen zag.

Meer dergelyke gevallen zoude ik kunnen aanhaalen; doch bespaare dezelve tot een uitvoerig Vertoog, 't geen ik voorneemens ben over de uitmuntende kragten van dit Geneesmiddel in het licht te geeven. Kortelyk zal ik maar aanmerken, dat ik, teffens met het gebruik der vereischte inwendige Geneesmiddelen, door de uitwendige wasschingen, met dit zap, zo wel de drooge als de vochtige schurft geneeze, zonder het gebruik van eenige zalf hoegenaamd.

Met behulp van het zelfde middel genees ik ook meermaalen den Daauwwurm en het Kwaadzeer der kinderen; gelyk ook de heftigste Venerische Oogontsteekingen en Chankers van den allerkwaadaartigsten aart, en dat wel binnen een zeer korten tyd. De Sprouw geneest door middel van dit zap ook veel spoediger, dan door de *Borax*. Terwyl de stank en scherpe etterstoffe van verouderde verzweeringen aan de beenen daar door merkelyk verbeterd wordt.

Aan-

Aanmerking van den REDACTEUR. — De kragten van het vermeld Gewas, ten onrechte door veele der beste Schryveren over de *Materies Medica* verwaarloosd, verdienen voorzeker alle aandagt en een naauwkeuriger onderzoek. Het zap van deeze plant heeft, onder anderen, ongetwyfeld meermaalen veel dienst gedaan in verouderde en kwaadaartige Verzweeringen; doch dat men 'er eene waare Kankerachtige Zweer mede zou kunnen geneezen, durven wy geenzins verzekeren, of gelooven. Het bovengemeld voorbeeld bewyst zulks ook in geenen deele, dewyl de aldaar gemelde Zweer voorzeker geene waare Kanker geweest is; maar wel eene kwaadaartige en zeer gevaarlyke ontaarting, door het Venusfmet, of liever door de in al te groore hoeveelheid aangewende Kwikmiddelen, veroorzaakt, waar door wel Verzweeringen ontstaan kunnen, die de uiterlyke gedaante van Kankerachtige Gezwellen en Verzweeringen aanneemen; doch daar van echter in aart hemelsbreed verschillen.

BERICHT WEGENS DE CHINEESCHE HENNIP.

Door

B. FAUJAS-ST-FOND.

De *Chineesche* Hennip overtreft oneindig veel, in alle haare hoedanigheden, de *Europeesche*, en verdient daarom ten hoogsten de aandagt der Natuurkenners. De Heer ELIOT, die eenigen tyd te *Canton* vertoefd had, gaf daar van, in 1781, dertig of veertig zaadkorrels aan den Heer FITZ-GERALD. Deeze wierden eerst gezaaid den vierden van Zomermaand, en dus eene maand te laat; dan, niettegenstaande dit verzuim, bekwamen de meeste stengen eene hoogte van veertien voeten, terwyl de grootste derzelve beneden een omtrek bezaten van zeven Engelsche duimen. Op zyn tyd bloeiden deeze planten zeer fleurig; doch zy stierven door de vroegtydige koude, eer hun zaad behoorlyk ryp was. FITZ-GERALD nam verder waar, dat iedere plant, beneden, tusschen de dertig en veertig zydtakken had voortgebragt, die by paaren, in eene horizontaale houding, geschikt waren, terwyl een groot aantal van hoogere takken in allerlei orde geplaatst

plaatst waren, meestal met tusschenruimten van vyf of zes duimen tot boven aan den top. Sommige der benedenste zydtakken hadden eene lengte van vyf voeten, en de overige wierden al kleinder en kleinder, tot aan den top; zo dat de plant in zyn bloei eene fraaije kegelvormige gedaante vertoonde.

Na dat dezelfde Waarneemer deeze Hennip op de gewoone wyze had doen rotten, en beproeven wilde, of de draad gemaklyk van het houtachtig deel zou kunnen gescheiden worden, zag hy, tot zyn groot genoegen, dat de geheele draadachtige bast kon worden weggenomen zonder te breeken, niet alleen van 't benedenste des stams tot boven, maar insgelyks van het begin der zydtakken tot aan hun einde. Niet alleen was de menigte der bekomene Hennip ongemeen groot, maar de draad was buitengewoon sterk. De draad, welke hy bekwam van tweeëndertig planten, woog, na welgedroogd te zyn, drie en een vierde pond. Doch de planten hadden denkelyk niet eens haaren vollen wasdom bekomen, dewyl de zaaden niet ter rechter tyd in den grond gekomen waren. De Zomer was zeer droog, en de grond, in welken de planten stonden, niet van de vruchtbaarste soort, en desniettegenstaande waren de planten weekelyks genoegzaam elf duimen opgeschooten.

De *Engelschen* begreepen zeer wel, dat het voor hunne Zeemagt van het uiterst aanbelang zou zyn, indien zy dit nuttig gewas konden aankweeken; zo dat het de aandacht des Parlements en der verlichtste Landbouwers naar zich trok. Ondertusschen waren 'er geene zaaden meer voorhanden, en het bekomen derzelve was zeer bezwaarlyk, om dat de uitvoer van dit gewas, in *China*, onder zeer zwaare straffen verboden was. Dit verbod spoorde intusschen den nayver des te sterker aan, om zich van het bezit van dit nuttig voortbrengzel meester te maaken. Met een der uit *China* te huis komende Oost-Indische Schepen der eerstvolgende Retourvloot ontving men ook reeds een pond van dit zaad, verborgen onder andere Waaren; welke schat ter hand gesteld wierd aan den Heer BANKS, Voorzitter der Koninglyke Societeit, die 'er, onder anderen, aan my en den Heer BROUSSONET twee oncen van gaf, om daar mede eene proef in *Frankryk* te neemen, voornaamelyk in het Zuidelyk deel des Ryks, in 't welk wy beiden een Landgoed bezaten. Op dat,

dat, zo de plant in *Engeland*, van wegen het koud climaat, niet slaagde, men dezelve wederom uit *Frankryk* zou kunnen bekomen, in welks Zuidelyke Provincien het zaad ongetwyfeld wel tot zyne volle rypheid zou geraaken. Wy namen dit geschenk met groote dankbaarheid aan; en ik stelde my voor, om, by myne terugkomst in *Frankryk*, myne zaaden te verdeelen onder de voornaamste wysgeerige Landbouwers; maar 'er ook vooral van te doen zaaijen in het Zuiden des Ryks. Ik gaf van myne zaaden aan de Heeren, MALESHERBES; zyn Schoonzoon DE ROSAMBO; TRUDAINE; BOUTIN; LAVOISIER; HELL, voor den *Elsas*; VARENNE DE FENELLE, voor *Bresse*; DE BUFFON, voor zyn Landgoed te *Montbard* in *Bourgogne*; THOUIN, voor den Kruidtuin te *Parys*; en aan MOREL, voor *Montélimar*. Daarenboven bewaarde ik nog vyftig zaadkorrels, om daar mede in het volgend jaar eene proef te neemen in het Département *de la Drome*, alwaar ik 'er dan zelve het oog op wilde houden.

De *Chineesche* Hennip slaagde alomme, zelfs verre boven onze verwagting. De planten hadden in den Kruidtuin te *Parys*, in Augustus, de hoogte van veertien voeten, en in September van vyftien tot zestien voeten. De Heer HELL schreef uit den *Elsas*, dat de planten, welke uit zyne zaaden waren voortgekomen, den twintigsten van Herfstmaand de hoogte van zeventien voeten bereikt hadden, en dat de zydtakken zo uitgebreid en sterk waren, dat het gewas eerder naar een boom dan naar eene zaaiplant geleek. By den Heer DE MALESHERBES, in *Bresse*, en elders, slaagde het gewas even volkomen; overal bekwam men de schoonste mannelyke en vrouwelyke planten: doch van *Bourg* tot aan *Parys*, en van daar tot in den *Elsas*, hoopte men te vergeefsch op zaad, om de plant daar uit in een volgend jaar wederom te kunnen doen voortkomen; geene der planten konde zaad geeven vóór de beginnende nachtvorsten, die hen alle deeden omkomen. Uit *Engeland* schreef men my het zelfde; alles sneuvelde ook aldaar door de koude Herfstnachten, eer 'er iets tot rypheid was gekomen. Anderzins was men overal ten hoogsten over het gewas voldaan, ten opzichte van de sterkte, de fynheid en de lengte, der draaden, in welke gewigtige hoedanigheden dit gewas de gewoone Hennip oneindig veel overtrof. Intusschen had de Heer THOUIN, om te beletten dat hy niet geheel van een zo kostbaar gewas zou beroofd worden, daar van

 ee-

eenige planten met een kluit aarde opgenomen, in potten gezet, en dus in eene trekkas geplaatst, met dit gevolg, dat hy zaaden bekwam van eene genoegzaame rypte om wederom te kunnen groeijen. Nog beter slaagde het gewas te *Montélimar*; van daar vernam ik reeds in 't laatst van Herfstmaand, dat de plant volmaakt geslaagd was; dat wel, van wegen de buitengewoone droogte, het gewas zo hoog niet was opgeschooten, als elders; doch dat het zaad zyne volkomene rypheid bekomen, en men daar van meer dan een pond verzameld had. — In het volgend jaar zaaide ik myne overgebleevene zaaden, met het best gevolg, in het Departement *de la Drome*, bekwam aldaar planten van twaalf voeten hoogte, en volkomen rype zaaden. Tot hier toe heb ik aangehouden met het voortteelen van dit gewas, en steeds met het gewenscht gevolg. In het Zuiden van *Frankryk* bekomt men steeds best ryp zaad. Ik heb daar van aan veele myner Vrienden gegeeven; doch hun daarby steeds gewaarschuwd, om dit gewas nooit te zaaijen in de nabyheid van gewoone Hennip, dewyl het overstuiven van het stuifmeel alsdan het Chineesch gewas ras zou doen verbasteren. Ik wagt alleen naar den Vrede, om myne verpligting omtrent de *Engelschen* te voldoen; want het is onze pligt hun te rugge te geeven 't geen zy ons geleend hebben. Reeds voorlang zoude ik deeze proeven, door my en myne goede Vrienden genomen, bekend gemaakt hebben; doch hiervan ben ik afgeschrikt, ik beken het, door de bittere herdenkingen, die my met afgryzen deeden herinneren, dat van die elf persoonen, aan welke ik myne zaaden had medegedeeld, en die zich met de grootste geestdrift op de vermenigvuldiging van dit nuttig gewas toelegden, om daar door het algemeen belang te bevorderen, geduurende het Schrikbewind, acht naar het schavot gesleept zyn, zonder eenige acht te slaan op hunne jaaren en uitsteekende verdiensten. Buffon was dood; men wreekte zich op zyn Zoon; hy wierd zonder mededogen om hals gebragt.

WYZE OM BOTER TE VERBETEREN, TE UDNY EN DAAROMSTREEKS IN GEBRUIK.

(Overgenomen uit *The general View of the Agriculture of the Country of Aberdeen; drawn up, for the Consideration of the Board of Agriculture, by* JAMES ANDERSON, L. L. D.)

De volgende wyze van Boter te verbeteren, wordt by zommigen, in *Udny* en in de Nabuurschap, te werk gesteld, welke de Boter veel beter maakt, dan alle andere Boter.

Neem twee deelen van het beste gewoone Zout, een deel Zuiker, en een deel Salpeter; meng dit volkomen zamen. Neem één Once van dit mengzel voor elke zestien Oncen Boter, bewerk het wel, en sluit het ten gebruike weg.

Ik ken geene eenvoudige verbetering, in dit vak, grooter dan deeze, vergeleeken met de gewoone handelwyze om alleen gemeen Zout te gebruiken. —— Ik heb de proeve onbevooroordeeld zien neemen van een gedeelte Boter, gemaakt op deeze wyze, en een gedeelte met Zout alleen. Het verschil was zeer groot, ja zo groot, dat ik zou durven veronderstellen, dat de Prys van beide op een openbaare markt zeer aanmerkelyk zou verschillen. De Boter, met het mengzel veryaardigd, was leenig, zagt, schoon van kleur, hadt niets van het brokkelige, noch een zouten smaak; de andere was, in vergelyking, hard, talkagtiger, en veel zouter. Ik heb Boter, op die nieuwe wyze gelegd, geëeten, die drie jaaren oud was, en deeze hadt den smaak van eerstgelegde Boter.

Noodwendig staat hier by aan te merken, dat Boter, volgens dit voorschrift gelegd, drie weeken of eene maand moet staan blyven, eer men dezelve gebruikt. Opent men het vat schielyker, dan zal men het Zout niet genoeg met de Boter vereenigd vinden; en ook soms de koelheid van den Salpeter proeven, 't welk vervolgens geheel verdwynt.

BE-

BESCHRYVING VAN HET OBSERVATORIUM VAN HERSCHEL.

Door een Fransch Reiziger.

Ten tien uuren in den avond begaf ik my naar het huis van den beroemden Sterrekundigen, HERSCHEL. Men bragt my, langs een netten trap, in een ruim vertrek, opgecierd met Kaarten, Sterrekundige en Natuurkundige Werktuigen, Spheeren, Hemelgloben, en een groot Clavier.

In plaats van den meester van het huis, zag ik aan het einde der kamer eene jonge Juffrouw zitten by eene tafel, met verscheide kaarsen voorzien; een groot opengeslaagen boek lag voor haar; zy schreef haare waarneemingen; met groote ingespannenheid van geest beurtelings ziende op een Sterrekundig uurwerk en op eene andere wyzerplaat, waar van my het gebruik onbekend was.

Ik naderde zeer zachtjes en op myne teenen, om de Juffrouw niet te stooren in eene bezigheid, die haar geheele aandagt scheen te vorderen. Ook kwam ik achter haar te staan, zonder dat zy my, zo veel ik merken kon, bespeurde; wanneer ik zag, dat het boek, 't geen voor haar lag, de Atlas was van FLAMSTED, gelyk ook, dat zy, na den stand der wyzers naauwkeurig te hebben opgenomen, op eene geschreevene voor haar leggende Kaart punten aantekende, die my Sterren scheenen te betekenen.

Deeze ingespannenheid van gedagten, het werk 't geen verricht wierd, de tyd der nacht, de jeugd en de sexe der persoon, de diepe stilzwygenheid, die in 't geheele huis heerschte; dit alles te zamen genomen verwekte by my eene treffende deelneeming; tot dat de Juffrouw, zich by geval omkeerende, en myne vreeze bespeurende van haar te zullen stooren, opstond, om my haar leedweezen te betuigen, dat ik haar van myne komst geen kennis had gegeeven. Voorts zeide zy my, dat zy bezig was, met de waarneemingen, die haar Broeder deed, te volgen, en daarvan de uitkomsten aan te tekenen: zynde deeze thans boven bezig, met van de schoone heldere lucht gebruik te maaken, om de standplaats van eenige Gesternten nader te bepaalen.

Myn Broeder (zeide Juffrouw CAROLINA HERSCHEL) is

is reeds geduurende twee uuren aan zyn werk, en ik onderſteun hem hier met al myn vermogen. Dit uurwerk wyst my de uuren, minuten en ſeconden, aan; en deeze andere wyzer heeft boven, door ſnoeren, gemeenſchap met het Telescoop van myn Broeder. Door middel van onder ons bepaalde tekens, welke hy my met het draaijen van deezen wyzer geeft, weet ik net, wat hy boven waarneemt, en ik teken op deeze groote Kaart de Sterren aan, welke hy telt, of die welke hy ontdekt, zelfs in de afgelegenſte deelen des Hemels."

Vervolgens begaf ik my naar het bovenſte gedeelte van het gebouw, in 't welk de eigentlyke waarneemingen gedaan worden. Het huis zelve is niet bovenmaaten hoog; doch, 't geen van meer belang is voor den Sterrekundigen Waarneemer, het ſtaat in eene ruime vlakte, die een vry gezicht heeft, van eene genoegzaame uitgebreidheid, en waar geene trillingen, door 't voorby ryden van zwaar gelaaden rydtuigen, veroorzaakt worden, die zo nadeelig zyn voor de naauwkeurigheid der ſtanden, in welke zich Sterrekundige werktuigen moeten bevinden. De Telescopen zelve zyn in de open lucht geplaatst, en rusten op zeer eenvoudig en ſchrander uitgedagte voetſtukken, door welker middel een jongeling, in een der benedenvertrekken, zo aan de werktuigen, als aan den waarneemer, eene beweeging mededeelt, die in eene tegenſtrydige leiding met die des aardkloots ſtaat, en, daar zy van dezelfde ſnelheid is, bewerkt, dat de Hemelſche lichaamen, die men wil waarneemen, niet buiten het veld van het Telescoop geraaken. Daarenboven is aanmerkenswaardig, dat deeze groote werktuigen met eene zo juiste naauwkeurigheid gemaakt zyn; dat zy zo ſterk zyn, en dat men zo veele middelen heeft uitgedagt, om dezelve in ſtaat te ſtellen om alle de guurheden van het ſlegtſte weder te verduuren. Onder anderen zyn de ſpiegels zodanig geplaatst, dat zy met het grootst gemak op allerleije wyzen verplaatst kunnen worden, niettegenſtaande zy van een buitengewoon gewigt zyn.

Hier zag ik dat gedenkwaardig Telescoop, waarmede HERSCHEL, in 1781, de achtſte Planeet ontdekte; terwyl hy, in laater tyd, nog daarenboven waarnam, dat dezelve twee Wachters heeft, die beide in kringen beweegen, die nagenoeg cirkelrond zyn, en den Zonsweg byna rechtſtandig ſnyden. Uit dankbaarheid aan zyn weldoener, gaf de Sterrekundige aan deeze Dwaalſter den naam van

Georgium Sidus, of *Gesternte van Koning George*. Doch de gezamentlyke Sterrekundigen van *Europa* waren van oordeel, dat men voornaamelyk dankbaarheid verschuldigd was aan den uitvinder; zy herdoopten de Planeet eerlang eenpaarig, en noemden haar de *Planeet van Herschel*. LA PLACE heeft, in zyn uitgeleezen Werk, *Uitlegging van het Systema van het Heelal*, dezelfde Planeet genoemd *Uranus*. Myne betrekkingen tot verscheiden Leden der *Londensche* Societeit thans door den Oorlog afgebrooken zynde, weet ik niet wat tot deeze verandering aanleiding heeft kunnen geeven; doch ik denk, dat de zedigheid van HERSCHEL hier van de oorzaak zal geweest zyn, en hem niet zal hebben toegelaaten, een eerbewys aan te neemen, 't geen hem anderzins zo wettig toekwam.

Dit Telescoop, waarmede ik het genoegen had, gedurende meer dan twee uuren, waarneemingen te doen, heeft maar eene lengte van zeven voeten, en een middellyn van zes duimen en zes lynen. HERSCHEL heeft my verzekerd, dat hy meer dan honderd-veertig spiegels gegooten en bewerkt had, eer hy zyn werktuig tot den tegenwoordigen trap van volmaaktheid had kunnen brengen. Naast dit Telescoop was 'er een geplaatst van tien voeten lengte. Doch by deeze laatste maat heeft de uitvinder geenzins de grootte zyner werktuigen bepaald. Twee andere, ieder twintig voeten lang, ondersteund door een zeer zwaaren toestel, zyn daar nog bygevoegd: deeze steeken verre uit boven het huis, en zyn, in de daad, verwonderenswaardige werktuigen; een derzelve heeft een spiegel van byna negentien duimen middellyn, en van honderd en vyftig ponden zwaarte.

Dewyl deeze heerlyke werktuigen van het *Newtoniaansch* maakzel zyn, moet de waarneemer zich noodwendig by het voorste einde van den buis bevinden, om by het oogglas te zyn, 't geen op de gewoone wyze niet zonder ongemak en gevaar zou kunnen geschieden. Doch de schrandere HERSCHEL heeft een draaijend gestoelte uitgevonden, 't geen door een weluitgedagten toestel zodanig wordt bestierd, dat de waarneemer zich ook dan, wanneer het werktuig het meest in de hoogte gaat, op die plaats volkomen veilig en op zyn gemak kan bevinden, en den loop des Kykers en der Sterren volgen. Van daar is het, dat de onvermoeide Wysgeer het eerst van alle stervelingen duidelyk gezien heeft, dat het bleekste en afgelegenste deel van den Melkweg weezenlyk uit een on-

oneindig aantal van afgescheidene Sterren bestaat. Van daar heeft hy het eerst leeren kennen die zo groote menigte van zogenaamde dubbele Sterren, en de zogenaamde nevelachtige Vlekken aan den Hemel. Hy heeft door zyne werktuigen getoond, dat 'er geene dubbele Sterren bestaan, al zo weinig als Vlekken (*nebuleuses*); maar dat de eerste wel degelyk gescheiden zyn, en dat de laatste uit een oneindig aantal van naby elkander geplaatste Sterren bestaan.

Wanneer de onvermoeide Waarneemer op zyne plaats gezeten is, en in de minst bekende deelen van den Hemel eene Vlek, of eene Ster van de kleinste soort, wil zoeken, die voor het bloot oog onzichtbaar is, geeft hy zyne medehelpster daar kennis van, door aan een schel te trekken, die in haar kamer uitkomt. Dan opent zy het venster, en haar Broeder vraagt de onderrichtingen, die hy noodig heeft. Straks ziet de Zuster de geschreevene Kaarten in, die zy voor zich heeft, en zegt: Broeder, zoek by de Ster *Gamma* van *Orion*, of ergens anders in een of ander Gesternte, naar 't welk hy vraagt; hierop sluit zy haar venster, en gaat weder aan haar werk. Hy moest wel zeer onverschillig zyn voor de voortplanting der weetenschappen, die zich niet zou verheugen over eene zo loflyke overeenstemming. Wenschelyk was het, dat 'er onder alle Geleerden zodanig eene eendragt heerschte; alsdan zouden de voortgangen der weetenschappen veel sneller zyn.

De Heer HERSCHEL noodigde my, om de voornaamste merkwaardigheden, die toen aan den Hemel te zien waren, te bezigtigen. Wy begonnen ons onderzoek met den Melkweg, en ik zag, met verbaazing, door den twintigvoets *Kyker*, dat het bleekste gedeelte van dien Weg bestond uit een ontelbaar aantal van helder blinkende Sterren, die alle wel degelyk van elkanderen onderscheiden waren.

Vervolgens bragt hy in het brandpunt van dit Telescoop de Ster aan den voet der *Geit*; deeze verspreidde een zo sterk licht, dat het oog hetzelve naauwlyks kon verdraagen. Door het licht van dit beeld verder te doen vallen op een stuk papier, 't geen met kleine letters beschreeven was, kon men, schoon het anderzins geheel donker was, de regels zeer gemaklyk zien en onderscheiden. Het is voorwaar niet onvermaaklyk, de voorwerpen dus onderscheidenlyk verlicht te zien door den

glans

glans eener Ster, dat is door het licht eener *Zonne*, *die* verscheidene honderden millioenen mylen verwyderd is van de uiterste grenzen van ons Zonnestelzel.

De zogenaamde dubbele Sterren, die met de beste *Achromatische* Kykers niet onderscheidenlyk kunnen gezien worden, vertoonen zich aanmerklyk van elkander verwyderd, wanneer hun beeld zich vertoont in het *Herscheliaansch Telescoop* van twintig voeten. Zodanig is het ook ongeveer gesteld met de zogenaamde *nebuleuses* van MESSIER. Wanneer men dezelve beschouwt met het zevenvoets Telescoop, schynen zy nog kleine vlekjes, en hun licht is zwak en verward. Doch derzelver vertooning in het twintigvoets Telescoop laat geen twyfel meer over, of zy bestaan uit verzamelingen van Sterren, die alleen zodanig ineengesmolten schynen, om dat zy op een onmeetlyken afstand van ons geplaatst zyn. Men ziet ze dus zeer onderscheiden en naauwkeurig.

Dit afgedaan zynde, gingen wy over tot het beschouwen dier Sterren, die, gelyk HERSCHEL het eerst ontdekt heeft, andere kleuren bezitten dan de gewoone, onder welke 'er zyn, die een blaauw, andere die een blaauwachtig, en weder andere, die een oranjekleurig, licht verspreiden. Dit zo verschillend licht der Sterren is voorzeker niet toe te schryven aan eenig gezichtkundig bedrog, noch aan de uitwerking der spiegels en oogglazen, van welke de Heer HERSCHEL gebruik maakt. Ik maakte hem, ten opzichte van deeze zaak, allerlei tegenwerpingen; en de schrandere Waarneemer antwoordde altoos met waarneemingen, tegen welke niets was in te brengen. Dus bragt hy, by voorbeeld, verscheidene maalen in het brandpunt van het Telescoop zogenaamde dubbele Sterren, ten naasten by van dezelfde grootte, en die, zo het scheen, niet verre van elkanderen verwyderd waren: ik zegge, zo als het scheen; want die afstand is onmeetbaar groot, dewyl die lichaamen zo verre van ons afstaan. Deeze waren van dezelfde kleur, als de Sterren gewoonlyk hebben. Doch hierop bragt hy in het brandpunt twee andere nabuurige dubbele Sterren; en nu zag men, dat de eene volkomen blaauw was, terwyl de andere een zilverkleurigen glans verspreidde. By eenige dier dubbele Sterren was de blaauwe aan de rechter-, by andere aan de linkerhand. Ook toonde hy my een aantal geheel afzonderlyke Sterren, die alle een zeer verschillend licht uitgaven.

De

De Waarneemer zeide my, met groote zedigheid, dat deeze waarneeming van geene groote verdienſte was, om dat dit onderſcheid zo gemaklyk was te ontdekken, dat men 'er zyne werktuigen niet toe noodig had, dewyl de grootſte en beste *Achroamatiſche* Kykers dit verſchil der kleuren van het Geſternte insgelyks vertoonden. Echter wierd de waarheid van het waargenomene in het begin ten ſterkſten betwist, om dat het gemaklyker is, iets te ontkennen, dan te onderzoeken. Doch eerlang wierd de echtheid deezer ontdekking, gelyk zulks behoorde, eenpaariglyk bevestigd door de beroemdſte Sterrekundigen uit *Duitschland* en *Italie*, gelyk ook te *Parys* door de waarneemingen van CASSINI, MECHAIN, enz.

De Heer HERSCHEL toonde my insgelyks een groot Werk, 't welk zyne ontdekkingen, aangaande de Sterren, behelsde, en 't geen hy denkt in het licht te geeven, als het geheel voltooid zal zyn. Onder andere aanmerklyke zaaken zal men hier vinden des Schryvers waarneemingen, ſtrekkende tot bevestiging der reeds vóór hem gedaane ontdekkingen, dat 'er zomwylen Sterren verdwynen. Niet alleen zal hy aantoonen, dat zulks plaats gehad heeft omtrent Sterren die in de oude Kaarten des Hemels gevonden worden, maar zelfs ook omtrent eenige, die men in den Atlas van FLAMSTED aantreft, en dus nog vóór weinige jaaren in weezen waren. Het ſchynt dus, dat 'er niet zelden allergewigtigſte omkeeringen in een of ander deel des Hemels voorvallen, en wel zodanige, dat 'er geheele Zonnen worden uitgebluscht, waar door dan ook teffens het beſtaan ophoudt van de leevende ſchepzelen, die de bewooners waren dier Waerelden, welke voorheen door die Zonnen verlicht wierden.

Jupiter, beſchouwd door het Telescoop van twintig voeten, ſchynt veel grooter dan de geheele Maan, wanneer zy volkomen vol is; het geen ook niet zeer te verwonderen is, om dat deeze Dwaalſter, ſchoon altoos op zyn minst vyfmaal verder van ons verwyderd dan de Zon, duizendmaal grooter is dan de Aardkloot. De drie groote evenwydige Banden vertoonen zich dan zeer onderſcheiden, en de Wachters zyn van eene waarlyk ontzettende grootte.

Niet minder aanmerkenswaardig was *Saturnus*, benevens zyn Ring en deszelfs ſchaduwe, die door dit werktuig zo zichtbaar wordt op het lichaam dier wonderlyke Planeet. De Heer HERSCHEL deed my waarneemen, hoe duidelyk en groot de tusſchenruimte zy, tusſchen het lichaam

van *Saturnus* en den Ring, zo dat men gemaklyk tusschen hun beiden niet alleen den blaauwen Hemel zien kan, maar zelfs eenige Sterren. Door middel van eenige blinkende punten op den Ring, heeft hy waargenomen, dat dezelve, eveneens als *Saturnus* zelve en de overige Planeeten, eene eigene rollende beweeging heeft van het Westen naar het Oosten.

De *Micrometer*, van welke de Heer HERSCHEL gebruik maakt, is zeer eenvoudig, en bestaat alleen uit twee enkele zyden draaden, die wel evenwydig geplaatst en goed gespannen zyn, en naar goedvinden tot elkander gebragt, of van elkander kunnen verwyderd worden. Dit werktuig was zedert lang zeer wel bekend; doch HERSCHEL heeft hetzelve zeer aanmerklyk verbeterd, met een gemaklyk middel uit te denken, om eene draad, naar welgevallen, over eene andere te beweegen, en, door zodanig een toestel in het Telescoop te plaatzen, met de grootste naauwkeurigheid hoeken te meeten.

De uitvinder van zulke uitmuntende Sterrekundige werktuigen heeft de grootte zyner Telescoopen geenzins bepaald tot twintig voeten. Hy was toen ter tyd bezig met het vervaardigen der noodige toebereidzels tot het maaken van een Telescoop van veertig voeten lengte, en van een daar aan evenredige middellyn. Het oogmerk, waar toe de konstenaar zulke groote lichaamen tracht te vervaardigen, is niet, de voorwerpen merkelyk te vergrooten, dewyl zy dan te duister en verward zouden worden; maar, door middel van een zo groot veld, eene meerdere hoeveelheid van licht te bekomen. Hy zeide my, dat hy menigvuldige zwaarigheden voorzag, om een Telescoop van zo eene ongewoone grootte en zwaarte tot volkomenheid te brengen; doch dat hy 'er ook zulke aanzienlyke voordeelen van verwagtte, dat niets in staat zou zyn hem daar van af te schrikken. [Na dien tyd is dit verwonderenswaardig werktuig tot den grootsten trap van volmaaktheid gebragt. De spiegel van hetzelve weegt tweeduizend ponden; de zwaarte van den geheelen toestel wordt begroot op veertigduizend ponden. En het licht, 't geen dit werktuig verzamelt, is, volgens het zeggen van LA LANDE, die 'er door gezien heeft, zo groot, dat de zogenaamde nevelachtige Vlek van *Orion* een licht verspreidt, zo helder als dat van den vollen middag. Ziedaar wat HERSCHEL zelve 'er van zegt, in een Brief, geschreeven den 10 September 1791, aan den Heer WATSON: „Myn Telescoop van veertig voeten lengte is thans het

„ bes-

„ beste werktuig, 't welk ik bezit: dat is te zeggen, dat
„ ik met dit werktuig, beter dan met eenig ander van myn
„ maakzel, kan zien die zaaken, welke aan den Hemel
„ het moeilykst zyn te onderscheiden. By voorbeeld,
„ *Saturnus*, zyne Wachters en zyn Ring, of liever zyne
„ *Ringen*: want ik heb onlangs een Vertoog overgegeeven
„ aan den Voorzitter onzer Societeit, betreklyk tot dee-
„ ze Dwaalster; waar in ik betoogd heb, dat die Ring
„ zeer duidelyk is te zamengesteld uit twee Ringen, die
„ door een zeer aanmerklyken afstand van elkander ge-
„ scheiden zyn; zodanig, dat ik door middel van myn
„ Telescoop den blaauwen Hemel zeer gemaklyk tusschen
„ hun beiden heb kunnen zien. Ook heb ik door meetin-
„ gen bevonden, dat de tusschenruimte tusschen deeze bei-
„ de Ringen zeventienhonderd eenënveertig onzer mylen
„ bedraagt. De middellyn van den buitensten Ring heeft
„ de grootte van ruim tweehonderd en tweeëntwintig on-
„ zer mylen. Insgelyks heb ik waargenomen, dat de
„ vyfde Wachter van *Saturnus* rondom zyne As draait
„ in den tyd van zevenënnegentig dagen, zeven uuren en
„ zevenënveertig minuten, welke tyd volmaakt dezelfde
„ is met dien van zyn loopbaan rondom zyne Planeet. Zo
„ dat deeze beweeging volkomen overeenkomstig is met
„ die der Maan rondom den Aardkloot, die insgelyks in
„ den tyd, dien hy besteedt om zyn loop rondom de
„ Aarde te volbrengen, eenmaal rondom zyne As draait."
Door middel van dat zelfde Telescoop, ontdekte de Heer HERSCHEL na dien tyd nog twee nieuwe Wachters van *Saturnus*.]

Tot aan het aanbreeken van den dageraad bleef ik op dit verbaazend tooneel van onderzoek, steeds bezig met door den Hemel te reizen, met behulp van een Gids, die zich nooit verdrietig toonde over myne onweetenheid, noch over de ongeschiktheid myner vraagen. Ik vertoefde aldaar ongeveer geduurende zeven uuren, onafgebroken bezig met het waarneemen der Hemelsche lichaamen.

Het was onmogelyk om dien tyd lang te vinden, dien ik op eene voor my zo nuttige en vermaaklyke wyze mogt besteeden. Deeze schoone nacht ging voorby als een droom, en scheen maar eenige oogenblikken te duuren; doch het herdenken daar aan zal nooit uit myn hart gewischt worden, even weinig als myne dankbaarheid aan den Heer HERSCHEL en zyne voortreflyke Zuster, van wegen de gulle vriendelykheid, met welke zy my ontvingen, en myne kundigheden vermeerderden.

TWEE BRIEVEN OVER DE LAATSTE ONTDEKKINGEN IN AFRICA.

Eerste Brief aan den Sweed WADSTROEM.

Uit *Londen*, 9 Mai 1797.

Uw landsman, Mr. JOHANSON, heeft my verzocht u te schryven, en u eenig nieuws, betrekkelyk *Africa*, mede te deelen; ik zal het genoegen hebben, ten dien opzichte, aan uwe nieuwsgierigheid te voldoen.

De laatste tydingen van *Sierra Léona* (*), geteekend 9 Febr., zyn, in 't begin van April, door het Compagnie-schip, *the Calypso*, aangebragt. Mr. LOWER, Opper-chirurgyn, heeft my een brief van myn waardigen Vriend J. GRAY medegebragt, die werkelyk de eerste in rang is onder de leden van den Raad der Colonie. Deze Vriend wyst my op den brenger des briefs, Mr. LOWER, om berichten omtrent de Colonie te krygen: ik heb nog geen gelegenheid gehad, om my met hem zoo lang te onderhouden, als ik wenschte; maar hy heeft my verzekerd, dat dezelve zich in een bloeienden staat bevindt. Hy was genoodzaakt naar Europa te rug te keeren, om zyne gezondheid te herstellen, is voorneemens daarna terstond naar *Sierra Léona* te rug te keeren, en hoopt, dat dit niet lang zal aanhouden.

Mr. AFZELIUS heeft ons boonen van goede Koffy medegebragt, die op de bergen uit de natuur groeit. Ik heb

(*) De Rivier *Sierra Léona* loopt door dat gedeelte van de Kust van *Africa*, dat zich uitstrekt tusschen de Kust van *Gambie* en de Kust van de *Graines*. PIEDRO CINTRO, een Spaansch Reiziger geeft aan deze streek den naam van *Sierra de los Leones*. *Leeuwenbergen*, omdat het geluid van den donder, dat hy daar hoorde, geleek naar het gebrul van leeuwen; men heeft ze vervolgens gewoonlyk *Sierra Léona* genoemd, en de Rivier heeft haar naam ontleend van het gebergte.

Om kennis van deze Colonie te krygen, moet men het groot Werk van WADSTROEM lezen, en voorts een Memorie in het *Institut. National* te *Parys*, in 1796, door GREGOIRE voorgelezen; en de Reis naar de Rivier *Sierra Léona*, en op de Kust van *Africa*, in 1785, 1786 en 1787, te *Londen*, in 't Engelsch, uitgegeven, door JOHN MATTHEW, 1791.

heb ze gezien, en ben overtuigd, dat de deugd derzelve zoo goed is, als die van de Eilanden, of die zelfs overtreft. Mr. GRAY heeft eene Plantage, die ik hoope, dat voor hem voordeelig zal worden. Toen hy my laatstleden Zomer schreef, had hy reeds meer dan duizend planten in een bloeienden staat.

„ De Gouverneur, zegt hy, heeft op de bergen een huis laten bouwen. Ik zelf heb ook een deel gronds op die bergen, en wy hebben besloten daaraan allen arbeid te koste te leggen, terwyl men bespeurd heeft, dat de wilde Koffy in de vlakten niet gevonden wordt. Ik heb eene aartige Buitenplaats by de Rivier, op een korten afstand van de Stad. Ik geloof waarlyk, dat de Gouverneur en ik het overige van ons leven in dezen fraaien oord zullen doorbrengen."

Het is u niet onbekend, dat vóór twee jaren van hier zes persoonen naar *Sierra Léona* zyn gezonden, op kosten van de Societeit, en met oogmerk, om hunne reis tot *Timbo* voort te zetten; maar het schynt, dat het hun, nadat zy te *Sierra Léona* zyn aangekomen, aan moed ontbroken heeft. Twee van hun zyn naar America vertrokken, en de anderen onmiddelyk naar Engeland te rug gekeerd.

Het is mogelyk, dat zy wél gedaan hebben, schryft my een Vriend, want de inwooners van *Joola* hebben hun Koning ASIMAMME JEDDER om 't leven gebragt, en na dien tyd heeft geen blanke het binnenste van *Sierra Léona* durven doortrekken.

Men bemerkt in het verschiet denzelfden uitslag der reize van Mr. PARKER aan de Rivier van *Gambie*, en terugkomst te *Tombout*. Ik heb verplichting aan zyn Broeder en Zuster, Mynheer en Mevrouw DICKSON, voor het nieuws, dat ik u zal mededeelen. Het schynt, dat het Fransch Esquader, gecommandeerd door Mr. RENAULD, den mond der Rivier *Gambie* geblocqueerd, en verhinderd heeft, dat men van daar berichten in Europa heeft kunnen krygen. Anders zouden wy reeds aangelegene tydingen gehad hebben. 't Is jammer, dat de Oorlog altyd zoo groot een hinderpaal is aan de voortgangen van konsten, en voor het menschdom nuttige ontdekkingen.

De eerste berichten, die Mr. PARKER ons met twee Schepen, die door de Franschen genomen zyn, had gezonden, zyn weggeraakt. Ondertusschen is een der twee

Kapiteins in de maand July hier aangekomen, die het volgende bericht heeft gegeven:

„ Mr. PARKER, na eerst de afwisselingen van het saisoen en de ongestadigheid van het climaat doorgestaan te hebben, door eene sterke koorts te *Junkacunda*, 350 mylen van den mond van *Gambie*, aangetast geweest zynde, had zyne gezondheid weergekreegen, en zich gereed gemaakt, om in de maand January 1796 zyne groote reis te ondernemen, verzeld van een Neger van goeden naam, welken hem Doctor LAIDLEY, die zich te *Pisina*, omtrent 30 mylen hooger op gelegen, ophoudt, bezorgd hadt. Zy moesten ieder voor zich een paard hebben, en dan nog een derde voor de bagage. De duplicaten der eerste berichten van Mr. PARKER zyn ontvangen, met het verslag van de toebereidselen tot zyne reis; maar zy zyn nog niet bekend. Doctor LAIDLEY zal alle de Wisselbrieven respecteeren, die Mr. PARKER zal noodig hebben te trekken. De naam van Doctor LAIDLEY alleen is genoeg. Zyne kennis in de Geneeskunde heeft hem het vertrouwen doen winnen; hy wordt veele honderden mylen ver in het binnenste van *Africa* geëerd."

Men meent, dat de reis van Mr. PARKER kan geëindigd zyn binnen twaalf maanden, en zonder ongeluk hoopt men hem dit jaar te zien te rug komen. Deze hoop is gegrond op een brief van Doctor LAIDLEY, aan een zyner vrienden alhier, geteekend, aan de Rivier *Gambie*, 23 Mai 1796. Zie hier een uittrekzel:

„ Uw brief voor Mr. PARKER zal hem terstond gezonden worden, hoewel ik weinig hoop heb, dat ze hem zal aantreffen. Gisteren kwam hier een van zyne berichten; daardoor kryge ik kennis, dat hy, in zyne tocht naar *Sego*, door *Gytimm* gereisd is, en dat hy het territoir van *Dissiti* is doorgetrokken, eer de Oorlog tusschen den Koning van dit land en dien van *Sego* is verklaard geweest. Zoo hy niet reeds zoo ver gekomen was, zou hy genoodzaakt geweest zyn, herwaards te rug te keeren, en van hier, niet dan langs een verren, moeielyken en gevaarlyken omweg, naar *Ginné* hebben kunnen komen. Ik ben zeer blyde, dat hy zoo schielyk op het grondgebied van den Koning van *Sego* heeft kunnen komen, en ik hoop, dat hy welvaart, en reeds te *Tombout* is aangekomen. Ik verneem, dat 'er brieven vam hem zyn aan *Galambo* en *Dessego*, voor de Africaansche Societeit, en ik verwachte ze alle dagen.

„ Ik ben, enz."

Dit

Dit is, zoo veel ik weete, het laatste bericht, dat men van Mr. PARKER heeft ontvangen. Wy stellen allen 'er groot belang in, om dien grooten en moedigen Reiziger weer te zien.

Men heeft my gezegd, dat de Africaansche Societeit met een van uwe Sweedsche landsluiden een verdrag zal aangaan, om zyne residentie te *Cairo*, in *Ægypte*, te neemen, met den toeleg, om zich vervolgens van dien kant naar het binnenste van *Africa* te begeeven.

Ik hoop, dat dit bericht uwe verwachtingen van *Africa*, die welligt door de rampen van den Oorlog merkelyk verflauwd zyn, zal verleevendigen. Ik wensche u oprechtelyk den besten uitslag van alle uwe onderneemingen.

J. BOIS.

Londen, 8 Nov. 1797.

Waarde Vriend!

Ik heb uwen brief den 7 Oct. door den Deenschen Graaf HENRIQUES ontvangen, waaruit ik met vermaak zie, dat gy nog steeds voortgaat u bezig te houden met nuttige zaaken, en dat gy met den grootsten yver onafgebroken uw werk maakt, om voor de weetenschappen en voor uwe vrienden van dienst te weezen.

Men heeft zeer onlangs brieven van Mr. PARKER ontvangen, waarin hy bekend maakt, dat hy tot *Tombout*, of *Tombeucton*, niet heeft kunnen voortreizen; maar dat hy echter vry zeker meent den oorsprong van den beroemden Vloed *Niger* ontdekt te hebben: dat hy gelukkig aan de Rivier *Gambia* is te rug gekomen, waar hy voorneemens is de gelegenheid af te wachten, om met de Westindische Retourschepen zich weder naar Europa te begeeven.

'Er zyn, na myne terugkomst, twee Schepen van *Sierra Leona* aangekomen, die ons bericht geeven, dat de Volkplanting zich thans byna in denzelfden staat bevindt, waarin ik dezelve heb verlaaten; en dat ze mogelyk wel iets beter gesteld is. Ten minsten ik heb met genoegen vernomen, dat de Colonisten, geduurende de twaalf laatste maanden, byna geheel en al van hunne eigene voortbrengzels hebben kunnen bestaan; dat zy groote plantagies hebben van Africaansch en *Fernambuksch* Katoen; waarmede zy wonderbaarlyk wel slaagen, en wel 12000

 Kof-

Koffyboomen, ten deele afkomstig uit *Brasilie*, en ten deele van dat soort, het welk ik hier heb gevonden. Allen, die geplant zyn, groeien met den besten uitslag. Men heeft 'er zich bediend van myne Kina (*), die dezelfde uitwerking doet, als de Americaansche. Men heeft ze met het zelfde goed gevolg beproefd te Londen.

De communicatie met het binnenste gedeelte des lands wordt van dag tot dag meer open. De inboorlingen gaan voort hunne kinderen naar school te zenden. Men heeft eene vrye Constitutie vervaardigd voor de Colonie, gebouwd op dezelfde gronden, als de Fransche; zy verschilt alleen in de form van de uitvoerende macht. Men heeft getracht, om ze in werking te brengen; maar dit heeft tot hiertoe zwaarigheden gevonden.

Voorleden maand is van hier, naar *Sierra Léona*, een Schip vertrokken, vol Methodistische Missionarissen, die voorneemens zyn het Euangelie aan het Volk van de *Joulah* te prediken. Gy weet, dat men in het vorige jaar iets dergelyks beproefd heeft; maar dat dit niet gelukt is. Geen van hun, die 'er toe afgezonden waren, durfde zich veel verder waagen, dan *Sierra Léona*, en niemand wilde zelfs daar blyven, als hy maar gelegenheid vond om te vertrekken. Ik verbeelde my, dat zy, die 'er dit jaar heengegaan zyn, het zelfde lot te wachten hebben, en dat die heete drift wel zal bekoelen, en op niets uitloopen.

Ik bedanke u, myn waarde Vriend, voor de moeite, die gy voor my hebt genomen. Het zou zeker eene zeer groote aanmoediging geeven, indien het Fransche Gouvernement my wilde schadeloos stellen voor een der gevoeligste verliezen, die ik te *Sierra Léona* heb geleden.

Ik kenne zeer wel de naamen BROUSSONET en MICHAUT, en 't geen door hun is 't licht gegeeven. Het zal my het grootste plaisier van de wereld doen, hen in persoon te leeren kennen. Het plan van den laatsten, om de Negers te onderwyzen, en dezelve in Africa te laaten reizen, om ontdekkingen te doen, is groot, het regtmaatigste van al wat ik heb hooren voorstellen, en het eenige dat ik voor uitvoerlyk houde. Niemand kan 'er meer naar verlangen, dan ik; ik wensche met geheel myn hart, dat

(*) Men gebruikt thans den bast van de *Circhona* van *St. Domingo* en *Cayenne*, byna met het zelfde goed gevolg, als die van *Peru*.

wat het tot dadelykheid komen, en onderfteund zal worden door een Gouvernement, dat de weetenfchappen bemint en begunftigt.

Ik ben u, gelyk ook uwen Vriend MICHAUT, wien gy uit myn naam wel zult willen bedanken, zeer verplicht voor het ftuk *Myrica cerifera*, dat gy my door uwen Deenfchen kundigen Vriend hebt gezonden.

Men heeft, op myn verzoek, van *Sierra Léona* eene vry groote quantiteit *Circhona* laaten komen, byna drie vaten; en men heeft 'er werkelyk in alle kwartieren van Londen proeven mede genomen, die dus verre alle wel uitgevallen zyn.

Myne vriendelyke groete aan uwen waardigen Vriend LASTEYRIE, indien hy met zyne fraaie verfamelingen uit Spanje is te rug gekomen. Ziedaar hoe men moet reizen, om voor de weetenfchappen en voor het menschdom nuttig te weezen. Ik omhelze u, myn waarde Vriend.

AD. AFZELIUS.

EENE NIEUWE ONTDEKKING VOOR AARDRYKSBESCHRYVERS.

MUNGO PARKER, Agent van de Societeit, die zich bezig houdt met ontdekkingen in *Africa* te doen, in Engeland te rug gekeerd, bevestigt al het geen men reeds door een voorloopig bericht van den Major HOUGHTON wist, van het aanzyn eener Stad, *Housfa* geheten, gelegen aan eene groote Rivier naby *Tumbuctoo*, tweemaal grooter en meer bevolkt dan Londen, tot hiertoe in Europa geheel onbekend, en die voor den Koophandel eene nieuwe en zeer voordeelige bron fchynt te zullen openen. PARKER zal binnen kort het verhaal van zyne Reis in 't licht geeven.

IETS OVER DE STAD WASHINGTON, IN HET LANDSCHAP COLUMBIA, IN NOORD-AMERICA, WELKE THANS GEBOUWD WORDT, OM, MET DEN JAARE MDCCC, TEN ZETEL TE DIENEN DER VEREENIGDE STAATEN IN AMERICA.

Wegens de Stad *Washington* hebben wy, den aanleg betreffende, niet alleen een befchryvend Verflag,

maar ook een wel uitgevoerd Plan of Platte Grond diens Werks, gegeeven (*). De Berigten desaangaande liepen tot Jan. 1793. Van tyd tot tyd hebben wy uitgezien na bescheiden, wegens den voortgang van dat Werk, op een zo grootsch plan aangelegd. Eenig laater verslag troffen wy aan, in een *Journal of an Excursion to the United States of North America*, by HENRY WANSEY, F. A. S. in den Jaare 1796 uitgekomen: schoon deeze Reiziger die Stad, uit bekrompenheid van den tyd, tot zyne Reize bestemd, niet bezogt hebbe, deelt hy ons deeze bekomene narigten mede.

De geheele platte grond van de Stad *Washington* bestaat uit meer dan vier duizend *Acres*. De grond, de middelbaare hoogte genomen, is veertig voeten hooger dan het water der Riviere, en nogthans kan een Stroom van versch water, *Watt's Branch* genaamd, tot op eene halve myl van de Stad gebragt worden, tot de hoogte van veertig voeten boven het waterpas der Stad zelve, 't welk zeer gemaklyk zal weezen voor alle waterleidingen, en handwerken.

Veele Huizen zyn reeds gebouwd, en een vry schoon Hotél, welks bouw meer dan dertig duizend *Dollars* kost.

De Stad is nu verdeeld in duizènd twee honderd en zes en dertig Loten, ter bebouwing. Elk Lot bevat den grond om drie of vier Huizen te stichten, volgens de algemeene regels, die in agt genomen moeten worden om ze gelykvormig te maaken. De diepste Loten zyn twee honderd en zeventig voeten, zeventig breed, aan de Straaten uitkomende. Een *Square* heeft van twintig tot dertig Loten in zich. De waarde van ieder Lot is van veertig tot twee honderd Ponden Sterling.

In de Stad *Washington* zal eene Universiteit worden opgerigt; daar zal de Munt, de Tol, de Schatkamer, weezen; daar zullen de Opper-gerigtshoven, de Verblyfplaatzen voor de Afgezanten, zyn; met één woord, alle Gebouwen ten openbaaren dienste.

De Stad zal gebouwd worden, naar een plan gemaakt voor ieder Straat, van een fynen witten Steen, gelyk aan *Portlandschen*. Elk Huis zal veertig voeten hoog zyn van den

(*) Zie onze *Algem. Vaderl. Letteroef.* voor 1793. *Mengelw.* bl. 497. De keurige Afbeelding, daar geplaatst, is ook afzonderlyk, by onze Boekhandelaars te bekomen.

den grond tot het dak; in alle hoofdstraaten; die van zeventig tot honderd voeten wyd zyn. De eerste of hoofdstraat werd aangelegd naar eene naauwkeurig genomene Meridiaan, tot dat einde getrokken door Mr. ELLICOT, welke loopt door het Capitool, de Zetel der Wetgeevende Magt, op eene hoogte, van waar de Straaten, als zo veele straalen, in onderscheide rigtingen loopen. Dit ziet derhalven over de geheele Stad heen. Van daar kan men waarneemen elk Schip dat ter Haven in- of uitgaat, en elken wagen of paard, over de brug ter Stad inkomende. Een der Straaten, *Pensylvania* geheeten, is vier (*Engelsche*) mylen lang.

Het Huis van den President zal ook gebouwd worden op een opgaanden grond, hebbende een verrukkend watergezigt, en tevens op het Capitool ziende, en de voornaamste gedeelten van de Stad; desgelyks het middenpunt zynde van andere Straaten, als straalen daar uit voortkomende.

Alle de groote toegangen, en zulke Straaten als onmiddelyk op openbaare Plaatzen uitloopen, zyn van honderd en dertig tot honderd en zestig voeten wyd; aan ieder zyde met wandelplaatzen met boomen beplant, en een rydweg in het midden. Elke Straat zal aangelegd worden naar de afmeeting, ingerigt volgens den eersten Meridiaan. 'Er zyn Gelastigden benoemd, om toe te zien dat alle deeze schikkingen en bepaalingen wel in agt genomen worden. —— Ik heb menigmaal by my zelven gevraagd, of dit Plan niet te grootsch is, naar den tegenwoordigen stand der dingen.

De oorspronglyke Ontwerper deezer Stad was de groote WASHINGTON zelve. Het vooruitzigt van eene Vredebreuk met *Engeland*, en andere zaaken van dringende aangelegenheid, heeft onlangs den voortgang van dit Werk niet weinig gestremd. Hoe voordeelig de ligging ook moge gekoozen, hoe fraai het plan moge gemaakt zyn, zal, schoon de weg tot de grootheid dier Stad als afgebaakend is, het nogthans jaaren lang, even gelyk andere groote onderneemingen der *Americaanen*, als 't ware een Lichaam zonder Ziel zyn. Veel hunner plans loopen zeer in het bespiegelende, en zyn in de uitkomsten niet van die noodzaaklykheid, welke zo dikmaals kragt en klem byzetten aan de volvoering van groote plans in *Europa*. Door de Straaten van andere *Americaansche* Steden wandelende, trof my menigmaal dit denkbeeld, —— *allerwegen het voorkomen van een breeden omvang, waar in veel baan te vul-*

vullen valt! —— Niettemin moet men bekennen, dat hunne Plans niet ongeëvenredigd zyn aan het sterk toeneemen der *Bevolking.*

De Handwerklyke Kunsten maaken slegts geringe vorderingen in de *Vereenigde Staaten van America.* Hier van valt de rede van zelve in 't oog: zy besteeden hun meeste aandagt en grootsten vlyt aan den Landbouw, die in den tegenwoordigen stand der dingen hun de grootste voordeelen aanbrengt. —— De *Americaanen* in deeze Staaten zyn vlytig, maatig, beleefd, verpligtend; doch men klaagt dat zy in den Handel langzaame Betaalers zyn.

UITTREKZELS UIT DE BRIEVEN VAN EEN HINDOO RAJAH, OVER DE ZEDEN DER EUROPEAANEN. Door Mejuffrouw ELIZA HAMILTON.

(*Vervolg van bl.* 290.)

„ Wy hebben, in een voorgaand Stukje, de gunstige „ Gevoelens, die de *Hindoo Rajah* ZAARMILLA „ hadt gevormd van *Engeland*, opgeevende, gevoelens „ die hem bewoogen om dat Land te gaan zien, opge„ merkt, dat de Rajah MAANDAARA dit oogmerk sterk „ tegenging. Thans zullen wy bybrengen, wat hy daar„ tegen aanvoerde, in eenen Brieve aan zynen Mede-Ra„ jah ingerigt."

* * * *

Ik bemerk, dat gy onder den invloed staat van eene begocheling, en dat de valsche Vreemdeling zich bediend heeft van zeker tovermiddel om uw verstand te verwilderen. Wat zou de geest van uw Vader, wat zou de geleerde *Pundit* (*), aan wiens onderwyzingen wy beiden even veel te danken hebben, zeggen, indien zy konden hooren, dat ZAARMILLA het noodig oordeelde om zich te onthouden onder de Ongeloovigen, en ongodsdienstige Eeters van bloed, om by hun kennisse op te doen? Kan een Geslacht, afkomstig van het stof, 't geen BRAHMA van zyne voeten schopte, en dat dus minder is dan de gemeen-

(*) Een geleerd Bramin.

meenfte *Sooder*, die de eer heeft van uw fchoenriem te ontbinden, —— een Geflacht, 't welk, fchoon minder woest dan dat der *Mufulmannen*, ten opzigte van hun, die eene menfchelyke gedaante omdraagen, hun in wreedheid overtreft omtrent alle andere bezielde weezens hier op aarde; —— kan iemand uit dat Geflacht in ftaat weezen om den Afftammeling van duizend Rajahs te onderwyzen? —— Dat is onmogelyk. —— Van den Mier moogt gy vlytbetoon leeren; van den Hond eene les in getrouwheid neemen; het Paard kan u onderrigten in naarftigheid; de Olyphant u onderwyzen in geduld, grootmoedigheid en wysheid; maar verwagt van de *Europeaanen*, verwagt van de *Engelfchen*, niet, in Kennis en Deugd te zullen vorderen.

Nogthans verwondert het my niet, dat gy u door hun hebt laaten beleezen. Ik weet, in hoe verre de booze Geesten hun byftaan in die kunst; van hunne vergevorderdheid in dezelve had ik eens eene zeer beflisfende proeve.

Toen de *Engelfche Saïb* (*), by wien RURSHA BEDWAN voor *Mounshi* [Tolk] diende, zich te *Agra* onthieldt, fchiep hy vermaak in de zodanigen, die hem bezogten, te verbaazen met de ten toon fpreiding van zyne Toverkunst. —— Onder andere kunftenaaryen, deedt hy het geheele gezelfchap, beftaande uit meer dan dan twintig Perfoonen, hand aan hand, in de rondte ftaan. Hierop draaide hy de kruk om van een klein werktuig, enkel beftaande uit Metaal en Glas, (doch 't geen ik veronderftel dat de booze Geesten infloot, die op zyn bevel gereed ftonden;) dit bragt te wege, dat wy allen, ten zelfden tyde, door de armen heen, een flag voelden, als of elks armen door een zwaaren ftok waren ftukken geflaagen; terwyl egter niemands arm in 't minst verzeerd was. Dewyl wy allen den ftoot voelden juist op het zelfde oogenblik, was het onmogelyk dat hy ieder van ons kon aanraaken: het is derhalven blykbaar, dat het niet anders dan Tovery kon weezen, die zulk eene zeldzaame uitwerking te wege bragt. —— Op eenen anderen tyd hadt hy het doordringend daglicht uitgeflooten, 't welk altoos ongunftig is voor zulke bedryven. Hy liet ons zien, hoe geheele Legers van Menfchen, van Olyphanten, van Paarden, langs den muur voor ons heenen gingen.

(*) Zo veel als een Heer, een Man van onderfcheiding.

gen. Als zy verdweenen werden ze opgevolgd door een ontstelde Zee, vuur uitgeevende, en schuimende met allen vertoon van een geweldigen storm. Schepen zeilden op de golven des diepen Oceaans; menschen vertoonden zich, verwilderd door de ongelegenheid, waar in zy zich bevonden, stelden alles in 't werk om de schepen van de scherpe rotzen, welke hun dreigend omringden, af te houden, of het leeven aan de overzwalpende zeegolven te onttrekken. Het gezigt dier elendigen perste ons de traanen uit de oogen, en wy borsten uit in jammerklagten. —— Maar ziet, op het eigen oogenblik liet men het licht in de kamer schynen, de vertooning verdween; en wy zagen niets dan het gewoon behangzel der kamer.

' Zou de Zoon van COASHHIND het Land zyner Vaderen verzaaken, en ommewandelen in streeken, waar het glansryk Hemellicht der Zonne de Inwoonders schaars verwaardigt met zyne gulden straalen, om hunne kunstenaaryen als de even verhaalde uit te oefenen? Zeker, 'er zyn Gochelaars genoeg in *Hindostan*, die hem, voor eene geringe belooning, zouden onderwyzen in de *Toverkunst* en in haare verborgenheden; en daar de Duivels, door welken zy hunne kunstenaaryen pleegen, Duivels van ons eigen Land zyn, moeten ze van eenen min schadelyken aart weezen dan die der Vreemdelingen.

Zo verre zyn ze van door Wysheid bestuurd te worden, dat de Wetten, door welke die *Volken zich* laaten beheerschen, verfoeilyk zyn, en ongerymd. *Dit* zal ik u bewyzen door de volgende spreekende daaden, van welke ik zelve ooggetuigen was, geduurende myn kort verblyf in hunne Legerplaatze. Even gelyk gy, had ik toegelaaten dat myn geest ingenomen wierd met een gunstig vooroordeel ten aanziene van een *Volk*, welks gedrag zo zeer ten voordeele van onze Natie gestrekt heeft.

De orde en geregeldheid, welke onder hun heerschte, vervulde my, in den aanvange, met een zeer hoog gevoelen van hunne deugd en wysheid. Ik had nog geen blyk gezien van eenige Godsdienstplegtigheid door hun waargenomen, wanneer, op den derden dag naa myne komst, myne aandagt getrokken werd door een' optogt, welken ik veronderstelde ter eere te zullen strekken van hunnen *Dewtah* (*). —— Nieuwsgierig om den aart hunner

(*) De Godheid, aan welke eerdienst wordt toegebragt.

ter Godsdienstplegtigheden te zien, volgde ik, te deezer gelegenheid, dien stoet, na het gedeelte der Legerplaatze, werwaards dezelve den weg nam. Wanneer ik, zo zeer tot myne verwondering als schrik, een armen Soldaat op het felst zag geesselen. Dat een onzer Priesteren, vrywillig, alle die slagen als eene boetedoening leedt, zou my niet bevreemd hebben. Wy zien dagelyks voorbeelden van grooter lichaamssmerten, die onze *Fakeers* zichzelven aandoen. Maar ik kon my van de uiterste verbaasdheid niet wederhouden, toen ik berigt ontving, dat deeze wreede Plegtigheid eenen Krygsman werd aangedaan, wegens de beuzelagtige misdaad, dat hy eenige weinige Roepyen eenen zyner Officieren ontvreemd hadt. —— Ongetwyfeld, dagt ik, de Zeden deezes Volks moeten wel zeer zuiver zyn, in welks oogen zo gering een Misdryf met zo zwaar eene straffe wordt t'huis gezogt.

Terwyl ik nog peinsde op het tooneel door my aanschouwd, werd ik genoodigd in de Tent van eenen Officier, die my, naa myne komst in de Legerplaatze, met zeer veel beleefdheids bejegend hadt. Niet lang hadden wy zamen gesprooken, (want hy wist zich in het *Mhors* zeer wel uit te drukken,) of verscheide zyner Mede-Officieren kwamen hem een bezoek geeven. Zy spraken in hunne Landtaale, en het bleek, uit de hevige vlaagen van lachen, waar in zy uitborsten, dat zy een zeer genoeglyk onderwerp behandelden. Ik begeerde te weeten wat de stoffe was van hun gesprek, 't welk zo veel vreugde en gelach verwekte, en verzogt myn Tolk om opheldering. Hy vermeldde my het onderwerp van hunne vrolykheid. —— En waar in bestondt het? De *Oneer* van een hunner eigene Landgenooten, een Oversten van hoogaanzienlyken rang, wiens Egtgenoote hadt toegelaaten dat de fakkel haarer kuischheid uitgeblaazen wierd door den vuilen adem eens verleiders! Hoe groot, riep ik uit, en zwaar moet de straffe niet weezen, welke den snooden bedryver van zulk een verschriklyk misdryf wagt? Indien de ontvreemder van eenige weinige Roepyen eene zo geduchte geesseling moest ondergaan, wat zal hem wedervaaren, die laag en booshartig het bedde van zynen vriend bevlekte, diens eer schondt, diens huislyken vrede verwoestte? Indien het gewigt der straffe geëvenredigd is aan de misdaad, en de snoodheid des bedryfs, dan kan de verbeelding zich naauwlyks iets voorstellen, zo schriklyk als het lyden waartoe die mis-

daa-

daadiger zal verweezen worden! —— Deeze myne aanmerking, door den mond myns Tolks aan het gezelschap medegedeeld, verdubbelde de luidruchtige vreugde van het gezelschap. Vervolgens hoorde ik, te myner uiterste verbaazinge, dat de Oneere, een deezer aanzienlyke *Europeaanen* aangedaan, geboet wierd, niet door straffe aan den Misdaadiger, niet door hem aan 't leeven te komen, niet door schande, hem of zyn Geslacht aangedaan: maar door het betaalen van eene somme Gelds! — Kan 'er Deugd bestaan onder een Volk, dat meer prys stelt op eenige weinige stukjes Zilver, dan op zyne Eer?

Deeze byzonderheid kon niet nalaaten het hoog gevoelen, 't welk ik van dit Volk gekoesterd hadt, veele graaden te doen daalen op de schaale myns oordeels. Maar ik zou my misschien langer onder hun opgehouden hebben, was ik geen ooggetuigen geweest van een allerschriklykst bedryf, 't welk myne ziel met verontwaardiging en afkeer vervulde. —— Ja, myn misleide Vriend! ik zag deeze Helden, die gy u voorstelt als zo zuiver, zo onbeschadigend, zo vol goedaartigheid — ik zag hun, (myn hart yst, myne hand beeft!) met een gelaad 't welk de hoogste voldoening vertoonde, een heilig afstammeling van een gevlekte Koe verslinden! Ja, ZAARMILLA, dit ongelukkig Kalf, waar voor duizend heilige *Fakeers* hun leeven zouden gewaagd hebben, werd geslacht op het bevel van deeze onmenschlyke *Europeërs*, en zonder eenige de allerminste knaaging opgeëeten!

„ Naa eenige verdere waarneemingen van gelyken „ stempel, ontmoeten wy den Brief, waar in de Bramin „ SHEERMAAL zyne waarneemingen mededeelt, gedaan „ geduurende zyn verblyf in *Engeland*, en welke MAANDAARA aan ZAARMILLA zendt, om hem de beoogde Reis „ na *Engeland* te ontraaden."

(*Deeze Brief in 't volgend Stukje.*)

LEUCADIA.

Eene Spaansche Vertelling.

(*Naar het Fransch van* DE FLORIAN.)

By een schoon maanlicht, in 't midden van den Zomer, keerde een bejaard Heer, met zyn Gezin, terugge van eene wandeling in de nabyheid van *Toledo*. Zyne Vrouw ging met hem gearmd: zy waren vergezeld van hunne Dogter, omtrent zeventien jaaren oud; en eene Dienstmaagd, hun éénige Huisgenoote. Deeze bejaarde Heer, van eene Familie, die in ver-

wal gemaakt was, afkomftig, doch van een uitsteekend Character, heette Don CARLO, zyne Vrouw Donna MARIA, en hunne Dogter, die schoon van gelaat, dan nog schooner van ziel was, droeg den naam van LEUCADEA.

Op het onverwagtst vertoonde zich een jong Ridder, die desgelyks eene wandeling deed. Zyn naam was RUDOLPHO. — Hy was een van die bedorven Characters, die zich verbeelden, dat de naam van Edelman, en de verwagting van een ryk Erfgoed, genoegzaam waren om alle gevoelens van eer en geregeldheid van gedrag te verzaaken. Hy was pas van tafel opgestaan, vergezeld van zyne tafelgasten, even gelyk hy door den wyn verhit. Welhaast kwamen zy by Don CARLO en diens Gezin. Het was gelyk de aanval van wolven in eene kudde schaapen. Zy hielden stil. Zy zagen met een onbeschoften opslag van oogen de Moeder en de Dogter aan. Een hunner nam eenige vryheden met de Dienstmaagd. De oude Heer, tusschen beiden treedende, wordt bespot. Met een beevende hand trekt hy zyn zydgeweer. RUDOLPHO, lachende op dien wederstand, ontwapent den Grysaart, grypt de hulplooze LEUCADEA, en voert haar met geweld mede na de Stad, vergezeld door zyne misdaadige medegenooten.

Terwyl Don CARLO de hevigste verwenschingen tegen de roovers zyner Dogter uit, terwyl Donna MARIA vol angst schreeuwt, en de Dienstmaagd stokstyf staat van verbaasdheid, bevondt zich de ongelukkige LEUCADEA in de armen van haaren wegvoerder, die, zyn eigen huis bereikt hebbende, door een geheime deur inkwam, zyne vrienden deedt heenengaan, en zyn slachtöffer in zyn eigen kamer bragt. Hy tradt 'er in zonder eenig licht, en door de huisbedienden niet bemerkt. Hy sluit de deur; en, eer LEUCADEA tot zich zelve komt, pleegt hy het grootste misdryf, waartoe verhitting door den wyn, en beestagtige wellust, kan aanprikkelen.

RUDOLPHO, de eer van eene hulplooze Maagd op die trouwlooze wyze geschonden hebbende, stondt eenige oogenblikken in beraad, welk een stap nu te neemen. Hy ondervond, ongetwyfeld, een gevoel van knaaging toen LEUCADEA tot zich zelve kwam. De kamer was zeer donker; zy zugt, zy beeft, zy roept met een beklemde stem: „ Myne Moeder! myne Moe„ der! waar zyt gy? —— Myn Vader! spreek — spreek — „ zeg my waar ik ben! ...... Welk bed is dit? —— ô Myn „ GOD! ben ik dan verlaaten? ...... Hoort niemand my? „ —— Ben ik in myn graf? ...... Ach! wreed schepzel! — „ Behaagde het den Hemel" ....

Toen zy deeze woorden uitte, greep RUDOLPHO haare hand: de ongelukkige Schoone gaf een gil, rukte zich van hem los, en zeeg neder op den vloer. RUDOLPHO voegde zich by haar. Op haare knieën liggende, sprak zy, onder een vloed van traanen, op den weemoedigsten toon: „ Ach! wie gy ook „ moogt weezen, gy hebt my tot het ongelukkigst en veragt-

„ lykst schepzel gemaakt! Indien gy nog eenig gevoel van eer
„ bezit, indien gy vatbaar zyt voor eenig medelyden, zo bid
„ en smeek ik u, dat gy een einde aan myn leeven maakt!
„ Deeze weg staat u alleen open, om het ongelyk, my aan-
„ gedaan, te boeten! —— Gy kunt zulks met de uiterste vei-
„ ligheid doen; geen ziel is hier tegenwoordig; uw misdryf zal
„ een geheim blyven, en min snood weezen dan 't geen gy
„ gepleegd hebt. Ik wil het u vergeeven, ik wil u alles ver-
„ geeven, indien gy my van het leeven berooft; in den dood
„ heb ik myn éénige toevlugt."

RUDOLPHO verliet, zonder eenig woord te spreeken, zyn kamer; sloot de deur, en haastte zich na buiten; ongetwyfeld om verzekerd te weezen, dat niemand in huis, of op straat, de volvoering van zyn oogmerk kon verhinderen.

Hy was niet uit het vertrek gegaan, of LEUCADEA rees op, vervoegde zich aan eene zyde des vertreks, en, rondsom tastende, vondt zy een venster; zy opende de luiken, van besloten hebbende zich daar uit te werpen. Dan in dit oogmerk vondt zy zich verhinderd door yzeren traliën; doch het licht der maane, door de opening ter kamer invallende, ontdekte haar wat 'er in was. LEUCADEA stondt stokstyf van verbaasdheid, een prooi aan steeds afwisselende bedenkingen. Doch rondsom zich ziende, en alles wat in de kamer was opneemende, zo huisraad als schilderyen, ontdekte zy een Gouden Kruisbeeldje, op eene Bidplaats staande. Dit nam zy weg, en verborg het in haaren boezem. Hierop de blinden weder sluitende, wagtte zy in den donker af, welk een lot de barbaar over haar beschooren hadt.

Welhaast keerde RUDOLPHO weder. Hy was alleen, en nog zonder licht. Hy zogt en vondt LEUCADEA, blinddoekte haare oogen met een zakdoek, nam haar, zonder een enkel woord te spreeken, by de hand, bragt haar op straat, en, naa verscheide straaten omgeloopen en doorkruist te hebben, hieldt hy stil by eene groote Kerk. Hier liet hy haar staan, en liep in aller yl weg.

Het leedt eenigen tyd eer LEUCADEA het waagde om den blinddoek ter zyde te schuiven. Eindelyk, niets rondsom zich hoorende, deedt zy dien weg, en vondt zich naby eene groote Kerk. Haar eerste denkbeeld was, op haare knieën te vallen, en tot God de vuurigste gebeden uit te storten. Dit gedaan hebbende, rees zy op, en keerde, met beevende schreden, na het huis haars Vaders.

De ongelukkige Vader en diens ontroostbaare Egtgenoote zaten haare vermiste Dogter met heete traanen te beweenen. Zy hooren aan de deur kloppen; Don CARLO snelt 'er heen, en, de deur openende, ziet hy zyne LEUCADEA; hy drukt haar in zyne armen, onder het uitboezemen der onbeschryfbaarste blydschap.

De Moeder haast zich om deel te neemen aan dit hartroerend tooneel. Zy werpt zich in de armen van haare Dogter. Beiden om-

omhelzen, beiden spreeken zy tot haar te gelyk; zy noemen haar hun geliefde kind, hun eenige vreugd, de eenige steun hunner hoogklimmende jaaren. Zy besproeijen haare wangen met afbiggelende vreugdetraanen; zy doen en herhaalen eene menigte van vraagen; zy geeven haar geen oogenblik tyd om te antwoorden.

Leucadra wierp zich, toen de eerste tedere aandoeningen eenigermaate bedaard waren, voor haars Vaders voeten neder, en verhaalde, met neergeslaagen oogen, en een gelaat van schaamte bloozende, wat 'er gebeurd was. Overmeesterd door haare aandoeningen, was zy bezwaarlyk in staat het treurig verhaal ten einde te brengen.

De gryze Vader beurt haar op, en drukt haar aan zyn harte, zeggende: „ Myne waarde! schuld alleen onteert; maar gy zyt „ onschuldig. Vraag uw geweeten: verwyt het u eenig on„ kuisch denkbeeld, eenig woord, eenige daad, onvoegelyk „ voor uwe Sexe? Neen, myne beminde Dogter! gy zyt nog „ dezelfde; gy zyt nog myne deugdzaame Leucadra! Myn va„ derlyk hart agt en bemint u, misschien in hooger maate, dan „ vóór uw ongeluk!"

Leucadra, vertroost door die verzekeringen haars Vaders, kon nu de oogen tot hem opheffen. Zy toonde hem het Kruisbeeld, 't geen zy weggenomen en in haaren boezem verborgen hadt, in de hoop, dat het, ten eenigen dage, ten middel mogt dienen om haaren wegvoerder te ontdekken. —— Don Carlo nam het Kruisbeeld, 't welk hy eenige oogenblikken, in diep gepeins, bekeek; traanen rolden hem ten oogen uit. Wat 'er in zyne ziel omging, kan het vaderlyk hart alleen bezeffen. Toen hy zich in staat voelde om te spreeken, boezemden zyne lippen de gevoeligheid uit van diepgewonde eer —— gewond in het tederst gedeelte. Zyne vervoeringen maakten een diepen indruk op het hart van Leucadra. —— De goede Donna Maria bragt eerlang zyne ontroering en driftvervoering eenigzins tot bedaaren. Zy nam het Kruisbeeld van hem af. De ongelukkige Vader poogde nu zelfs zyn toorn te vergeeten, op dat hy in staat mogt weezen, om, op nieuw, zyne ongelukkige Dogter te vertroosten.

Naa eenige dagen, dikwyls in traanen gesleeten, herstelde Leucadra; in zekere maate keerde haare bedaardheid van geest weder: maar zy ging nimmer uit; als bedugt, dat een ieder, die haar ontmoette, haare schande op haar aangezigt zou kunnen leezen. —— Helaas! zy hadt welhaast een meer ontzettende reden voor haar t'huisblyven.

Leucadra ontdekte haare zwangerheid. Haare Ouders konden haar niet dan met moeite overhaalen, om een leeven te bewaaren, 't geen zy thans als ondraaglyk aanzag. Veele dagen lang wilde zy naauwlyks eenig voedzel neemen. Haare genegenheid, egter, tot haare Ouders, en een gevoel van de gewigtige pligten, die ontstaan zouden uit haare nieuwe betrekking als Moe-

 der,

der, bewoogen haar, in 't einde, om met *gelaatenheid te berusten* in haar droevig lot.

Toen het verwagte tydperk naderde, huurden Don CARLO en zyne Vrouw een klein Landverblyf, werwaards zy heenentoogen zonder eenige Dienstbode mede te neemen. Zelfs toen de tyd daar was, riep men den bystand eener Vroedvrouwe niet in: Donna MARIA volvoerde alles zelve. LEUCADEA verloste gelukkig van een welgemaakten Zoon. Don CARLO hieldt het Kind ten doope, en gaf het zyn eigen naam. LEUCADEA, die met zorge hadt opgezien tegen deezen staat van Moeder, voelde nu al de kragt der moederlyke tederheid; en het gezigt van haar Zoon werd zo noodzaaklyk voor haar bestaan, dat men besloot dit Kind in huis te houden, en te doen doorgaan voor een Agter-Neefje van Don CARLO.

Het Gezin keerde met den tyd weder na *Toledo*, waar niemand de reden van het uit de Stad weezen deezes Gezins vermoed hadt. Het geval van RUDOLPHO was geheel onbekend. Hy hadt zyne Geboortestad, kort naa dit gebeurde, verlaaten, en *Napels* daar voor verwisseld. En LEUCADEA, algemeen geagt en bemind, genoot het geluk van Moeder te weezen, met de eer, aan het character van eene voorbeeldlyk leevende Maagd verschuldigd.

De kleine CARLO groeide voorspoedig op, en nam van dag tot dag toe in aanvalligheid. Zyn verstand, zyn voorkomen, waren boven zyne jaaren, toen hy zyn zevende jaar telde. Op zekeren dag, dat 'er een groot Stierengevegt gehouden werd, stondt dit Kind aan de huisdeur, om de jonge Ridders te zien, die na dit gevegt heenenreeden. Hy was alleen: hy begaf zich aan de overzyde van de straat, om de Ridders te zien die van den anderen kant kwamen: in een oogenblik geraakte een Paard met den opzittenden Ridder aan 't hollen, en reedt over het arme Kind heenen; het lag weenende op straat, zich wentelende in het bloed, 't geen uit eene hoofdwonde vloeide. Veel volks schaart zich om het Kind heenen. Onder die hoop zag een oud Edelman, gevolgd door zyne bedienden, op weg om het Stierengevegt te gaan zien, het gewonde Kind, schoot toe, nam het op, wiesch het bloed van 't aangezigt, zondt een zyner bedienden om een wondärts, en, door de menigte heendringende, bragt hy het Kind in zyn eigen huis.

Don CARLO, diens Vrouw en Dogter, vernamen welhaast het ongeluk, het Kind overgekomen. De laatstgemelde liep op straat, als eene bysterzinnige Vrouw, roepende om haar *Zoon*. — Haar Vader hadt moeite om haar in te haalen; haar te vergeefsch smeekende, het Kind haar Zoon niet te noemen. Elk een beklaagde hun, en verhaalde welk een weg de oude Edelman met het Kind was ingeslaagen. Zy spoedden zich derwaards. Zy werden gebragt in eene kamer, waar zy het Kind reeds onder de handen van den wondärts vonden. LEUCADEA was 'er eerst: zy snelt na haar Kind, drukt het aan haar hygenden boezem, besproeit het met vreugdetraanen, en verlangt de wonde

te

te zien. Het lieve Kind, 't welk nog schreide, begint te lachen, op 't oogenblik dat het zyne Moeder ziet; hy streelt haar op zyne gewoone wyze, haar verzekerende dat hy wél was. De wondärts verklaart de wonde niet gevaarlyk. LEUCADEA doet hem herhaalde keeren die troostvolle verzekering doen; terwyl Don CARLO en diens Egtgenoote den Edelman voor het betoon zyner menschlievenheid bedanken, en hem vermelden dat het Kind een Agterneef is; tragtende, op eene bewimpelde wyze, verschooning te vraagen over de groote maate van zorgvuldigheid en toegenegenheid, welke hun Dogter ten aanziene van dit Kind betoonde.

Toen de wondärts vertrokken was, zat LEUCADEA by het bed, waar op de Kleine gelegd was, en, de kamer van rondsomme beziende, stondt zy ten hoogsten verbaasd, daar hetzelfde Huisraad, dezelfde Schilderyen, te ontmoeten, welke zy voorheen by het maanlicht, in dien ongelukkigen nacht, beschouwde! Zy zag dezelfde Bidplaats, van welke zy het Kruisbeeld hadt weggenomen; alles deedt zich aan haar oog als ten vollen hetzelfde op. LEUCADEA twyfelt niet in 't minste of zy bevindt zich in hetzelfde huis, in de eigenste kamer, waar zy zo ongelukkig eenmaal was heengevoerd.

Dit gezigt trof haar ten diepste; bleekheid bedekte haar aangezigt, roodheid volgde welhaast, en zy viel in zwym. Elk boodt haar bystand, en, tot zichzelve gekomen, bragt men haar t'huis. —— Don CARLO wilde het Kind medeneemen; doch de oude Edelman verzette 'er zich tegen; verzoekende dat het Kind, tot de volle herstelling, daar ten huize mogt blyven. Don CARLO, bezorgd over zyne Dogter, geeft aan dit voorstel gehoor, en begeeft zich na huis.

Op het eerste oogenblik dat zy zich alleen bevonden, ontdekte LEUCADEA wat zy gezien hadt, en verzekerde haare Ouders, dat dit het eigenste huis was, werwaards zy geweldig heengesleept geweest was. Don CARLO besloot terstond, nader onderrigt op te doen, ten opzigte van een Persoon, wiens kennis voor hem van zo veel aangelegenheids was. Reeds hadt hy vernomen dat de menschlievende Edelman Don DIEGO DE SANTELANA heette: welhaast ontdekte hy dat diens éénige Zoon RUDOLPHO genaamd was, en zich zints omtrent zeven jaaren te *Napels* onthieldt; als mede dat diens verblyf in *Italie* hem zo geregeld in gedrag gemaakt hadt als hy voorheen los was. Men voegde 'er by, dat die jonge Heer voor een der schoonste en bekwaamste Jongelingen gehouden werd, en zyn fortuin in *Castilie* zou maaken.

Don CARLO deelde deeze ontdekkingen aan zyne Vrouw en Dogter mede. Zy konden niet twyfelen of deeze RUDOLPHO was de Man die LEUCADEA onteerd hadt; maar hoe was het mogelyk te veronderstellen dat hy dit aangedaane ongelyk zou willen boeten, door zyne hand te geeven aan eene jonge Jufvrouw, wel van edele afkomst, maar bykans zonder middelen?

—— Don CARLO kon dit niet als mogelyk beschouwen, en was reeds bedagt op welk eene wyze hy dien hoon door wraakneeming zou betaald zetten. —— LEUCADEA smeekte hem de beschikking op die zaak aan haar over te laten. Bezwaarlyk liet haar Vader zich overhaalen; doch gaf in 't einde toe aan haare onophoudelyke en dringende aanzoeken. LEUCADEA kreeg langs hoe meer bedaardheid van geest.

Zy was sypkyk bedagt op de stappen, die haar in een zo netelig geval te neemen stonden. Haar Zoon was nog ten huize van Don DIEGO, en werd door hem met alle tederheid behandeld. De wond was geneezen. De Moeder, Don CARLO en Donna MARIA, bragten geheele dagen by het Kind door.

Op zekeren dag, dat LEUCADEA zich alleen bevondt met Don DIEGO, terwyl die goede Heer het Kind voor zich hadt, kuschte, en met het hoogste welgevallen sprak van het genoegen 't welk hy in dit Kind schiep, kon LEUCADEA zich van traanen niet onthouden. Zy poogde te vergeefsch die te verbergen. Don DIEGO vroeg, waarom zy zo zeer ontroerd en aangedaan was; hy vroeg het met zulk een ernst, deelneeming en vriendschapsbetoon., dat LEUCADEA, eindelyk, met neergeslagen oogen, en snikkende, verhaalde wat ten zynen huize gebeurd was; vertoonde hem het Kruisbeeld, 't welk Don DIEGO terstond herkende; en besloot haar verhaal met deeze woorden: „Uw Zoon heeft my onteerd, en ik omhels uwe „knieën! Uw Zoon heeft my tot schande en oneere gebragt, „en ik kan niet nalaaten u te beminnen als den toegenegensten „Vader!"

De kleine CARLO, het weenen van LEUCADEA ziende, viel mede op zyne knieën, en strekte zyne handen tot Don DIEGO uit; hem smeekende, zyne *goede Nigt* (want met dien naam was hy geleerd zyne Moeder te noemen) niet meer te bedroeven.

Don DIEGO bleef niet onaangedaan by een zo treffend tooneel. Hy beurde LEUCADEA en haar Zoon op, en omhelsde ze beiden; zweerende dat RUDOLPHO nooit eene andere Vrouw zou hebben dan LEUCADEA.

Op dien eigen dag vaardigde hy eenen Brief aan RUDOLPHO af; vorderende dat hy onverwyld na *Toledo* zou wederkeeren, waar hy een geschikt voorwerp hadt aangetroffen te zyner Egtverbintenisse.

RUDOLPHO vertrok ylings van *Napels*, en kwam ten huize zyns Vaders. — 't Was vooraf opgesteld, dat LEUCADEA noch haare Ouders ten huize van Don DIEGO zouden weezen by de aankomst zyns Zoons.

Naa dat de eerste oogenblikken, bestemd voor de vreugde der wederöntmoetinge, voorby waren, bragt Don DIEGO het Huwelyk op 't tapyt, waar over hy geschreeven hadt. Hy weidde breedsprakig uit over de Rykdommen van de bedoelde Bruid, en besloot alles met zyn Zoon eene afbeelding over te reiken van een allerleelykst aangezigt, 't geen hy ten dien ein-

einde hadt doen schilderen. —— RUDOLPHO sprong teruggé van schrik en afgryzen, en beweerde tegen zyn Vader, hoe hy onmogelyk zulk een weezen tot zyne Vrouw kon neemen. — Don DIEGO nam een straffer toon aan, en hieldt staande, dat, in een Huwelyk, niets anders dan Geld opmerking verdiende. RUDOLPHO, daarentegen, bestreedt dit beginzel met alle mogelyke welspreekenheid; vertoogende alle de elenden, daar door veroorzaakt; 'er byvoegende, dat zyn eenige wensch, zints eenigen tyd, zich alleen uitgestrekt hadt om eene deugdzaame en beminnelyke Wederhelft te vinden, aan welke hy middel van bestaan kon verschaffen, en met welke hy dat geluk zou kunnen smaaken, 't welk Schatten alleen met geene mogelykheid konden geeven.

Don DIEGO, zyne vreugde over die betuigde gevoelens verbergende, geliet zich het begrip zyns Zoons te bestryden. Op dit oogenblik kwam de knegt binnen, met de boodschap dat Don CARLO en diens Familie gekomen waren om by hem te eeten.

Nooit vertoonde zich LEUCADIA zo schoon; het scheen als of dien avond haare bekoorlykheden een dubbelen luister bekomen hadden. Zy schitterden in de oogen van RUDOLPHO, die, met veel nieuwsgierigheids, onderzogt, wie deeze Schoonheid was. — Zyn Vader, zich gelaatende hem niet te hooren, vervoegde zich tot Donna MARIA en LEUCADIA, en bemerkte, met groot leedweezen, dat het gelaat van LEUCADIA bedekt wierd met eene doodlyke bleekheid; dat haare hand in de zyne beefde, en dat zy, op 't gezigt van RUDOLPHO, op het punt was van te bezwymen. Ondanks haare poogingen, verliet haar de voorgenomene standvastigheid, en zy zonk bezwymend weg. RUDOLPHO snelde ten haaren bystande, met eene drift en angstvalligheid, die zyn Vader zeer voldeedt.

In 't einde kwam LEUCADIA weder tot zichzelve; en zy gingen aan tafel. Geduurende den maaltyd, kon RUDOLPHO geen oogenblik nalaaten het oog te slaan op 't gelaat dier onbekende Schoone. Zy bemerkte zulks; maar haare oogen ontweeken de zyne. Zy sprak weinig; maar 't geen zy sprak had eene bevalligheid en eene betoverende kragt, vergezeld met zeker inmengzel van zwaargeestigheid, 't welk het zyne bydroeg tot het genoegen, waar mede RUDOLPHO alles, wat zy uitte, aanhoorde. —— De kleine CARLO, naast zyn Vader aan tafel geschikt, was de liefttalligheid zelve. RUDOLPHO praatte met het Kind; en, verrukt door de bevalligheid, zeide hy, onder anderen, dat de Vader van zulk een Kind zich gelukkig mogt agten.

Van tafel opstaande, nam RUDOLPHO, diep getroffen door de bekoorlykheden van LEUCADIA, zyn Vader ter zyde, en zeide tot hem, op een eerbiedigen doch verzekerenden toon, dat geene bedenking, welke ook, hem zou kunnen beweegen om die te trouwen van welke hem het schriklyk portrait was ter hand gesteld. —— „ Het moet nogthans geschieden," sprak de Vader, —— „ of gy zoudt de voorkeuze moeten geeven

„ aan de jonge Juffrouw met welke gy thans den avondmaal-
„ tyd gehouden hebt." — „ Die jonge Juffrouw!" riep RU-
DOLPHO uit, „ Ik zou my den gelukkigsten der Mannen reke-
„ nen, indien zy de goedheid wilde hebben om my haare hand
„ te schenken!" —— „ En ik," was het antwoord van Don
DIEGO, „ zal de gelukkigste der Vaderen weezen, indien myn
„ Zoon, door deeze Egtverbintenisse, eene misdaad boet, waar-
„ door hy zyn edelen Naam schandelyk bezoedeld heeft!"

Hier op verhaalde hy aan RUDOLPHO, wat hy van het voorgevallene wist, en haalde uit zyn boezem het Gouden Kruisbeeld, met deeze woorden: „ Zie, myn Zoon! zie de Getuige en Regter van het snoode misdryf door u gepleegd. Zie „ Hem die u nooit vergiffenis zal schenken, voor dat LEUCADEA u eerst uwe misdaad vergeeven heeft!"

RUDOLPHO bloosde op die ontdekking, en wierp zich neder aan de voeten van LEUCADEA, met deeze woorden: „ Ik heb „ uwen haat, ik heb uwe veragting, verdiend; maar, indien de „ eerbiedvolste liefde, indien het opregtst berouw, eenig gunstbetoon verdienen, weiger my dan geene vergiffenisse. Eén „ woord van uwe lippen zal my den veragtlykften en elendigsten van alle Menschen, of den gelukkigsten en toegenegensten Egtgenoot, maaken!"

LEUCADEA aanschouwde hem, met oogen vol traanen, voor een oogenblik zonder eenig woord te spreeken: zich daar op tot den kleinen CARLO wendende, nam zy het Kind op haare armen, en boodt het zynen Vader aan; zeggende, met eene beevende stem: „ Dit is myn antwoord. Mogt dit Kind voor „ u de bron zyn van zo veel geluks, als het van weedom geweest is voor zyne Moeder!"

Men zondt onverwyld om eenen Priester, met een Alcayd en twee getuigen; en de Huwelyksvereeniging werd dienzelfden avond voltrokken. De schoone LEUCADEA kreeg de belooning haarer kinderlyke trouwe; en RUDOLPHO, die zints lange zyn losbandig gedrag verbeterd hadt, genoot het geluk van te ondervinden, dat 'er geen aardsch geluk is, 't welk met deugdzaame liefde mag vergeleeken worden.

BRIEF EENER AMERICAANSCHE VROUWE, OVER HET SCHOONMAAKEN DER HUIZEN IN DE MEYMAAND.

„ Ter beantwoording van eenen Brieve over het in 't hoofd „ vermelde Gebruik, dient deeze, mede gevloeid uit de „ pen van Dr FRANKLIN: wy laaten denzelven, volgens belofte, zo spoedig doenlyk volgen (*)."

MYN

(*) Zie hier boven, bl. 201.

* * * *

MYN HEER!

Ik heb onlangs eenen Brief aangetroffen over het *Schoonmaaken*, waar in die noodzaaklyke pligt van eene goede Huisvrouw onverdiend in een belachlyk licht gezet wordt. Ik zou het Prulschrift waarschynlyk reeds vergeeten geweest zyn. Maar het Jaargetyde komende, waar op de meeste Vrouwen het voeglyk oordeelen haare vertrekken te zuiveren van den rook en vuiligheid des Winters, bemerk ik, dat deeze spotagtige Schryver, in elk gezin, als 't ware, geleezen, en zyn geschryf aangehaald wordt, wanneer eene zorgvuldige Huismoeder het onderneemt om haar voorregt te handhaaven, en de pligten, aan haaren staat verknogt, te volvoeren.

De Vrouwen besteeden haar tyd doorgaans in iets beters dan schryven. De bezorging des Huisgezins, en wat daar aan vast is, rust voornaamlyk op haare schouderen : te deezer oorzaake zyn 'er slegts weinige Schrysters; en de Mannen, weetende hoe noodig onze huislyke bemoeijingen zyn tot hun en der Huisgenooten geluk, draagen veelal zorge om de Sexe te rugge te houden van zich in Letterbezigheden te verdiepen. Men hoort, uit dien hoofde, allerwegen zeggen : „ Myne Huisvrouw kan geen Verzen maaken, 't is waar, doch „ zy weet een smaaklyken Schotel te bereiden; zy kan geen „ Drukproeven naazien, maar zy houdt het oog op de Kinde- „ ren geslaagen, en brengt het werk der Dienstboden te regt; „ zy kan zich niet uitredden uit het wargaaren der Staatkun- „ de, maar zy breidt nette Kousen." Dit noemen zy eene Vrouw pryzen, en regt doen aan haar Character, met veele byvoegzelen van soortgelyken aart.

Ik zeg, dat de Vrouwen veelal haar tyd besteeden in iets nuttigers, dan schryven, te verrigten; anderzins zou de Briefschryver, van wien ik sprak, zo lang niet onbeantwoord gebleeven zyn. 'Er zyn egter Vrouwen onder ons, die soms de Naald nederleggen en de Pen opvatten. Ik verwonder my zeer dat niemand deezer Schrysters zich gezet heeft om den ons begekkenden Man te beantwoorden. Wat my betreft, ik maak geen eisch altoos van tot de classe der Schrysters te behooren. Nimmer liet ik iets drukken: maar ik kan het niet langer verdraagen, dien Briefschryver onbeantwoord te laaten, en zyne aanvallen op de Sexe niet te wederleggen.

Neem, myn Heer! alleen onzen toestand in opmerking. De Mannen zyn, over 't algemeen genomen, natuurlyk onoplettend op alle zindelykheid; doch waar toe die zagte benaaming? ik durf schryven, de Mannen zyn uit den aart morsige schepzels. —— Indien het niet ware, dat hunne verbintenis met de zindelyker Sexe hunne zeden beschaafde; en een gelukkigen in-

vloed

vloed hadt op den algemeenen loop huns leevens, *die Heeren* der Schepping zouden in morsfigheid vergaan, en volkryke Steden den dampkring besmetten met de schadelyke uitwaassemingen der ongeredderde morsfigheid. 't Is de oplettenheid en zorgvuldigheid der Vrouwen, die voorkomen dat de Mannen niet in volslaagene Zwynen veranderen, of althans op den voet dier door kladdigheid vermaarde Dieren leeven. *Hoe belangryk* zyn, derhalven, de diensten, welke wy Vrouwen betoonen —— en nogthans —— worden wy, ter oorzaake van deeze diensten, uitgelachen, en ten schouwspel gesteld van de ongezoutste jokkerny. —— Laage ondankbaarheid! Kladdige schepzels! — — Misschien, myn Heer! denkt gy dat ik in driftvervoering schryf. —— Neen, myn Heer! ik verzeker u dat ik nooit in myn gansche leeven bedaarder van geest was; en nogthans het is waarlyk genoeg om eene Heilige tot gramschap te vervoeren, als men in aanmerking neemt hoe onwaardig wy door de Mannen behandeld worden.

Daar is myn Egtgenoot, een goed soort van een Man evenwel; doch ik wil u eene beschryving van hem geeven. Hy kwam op zekeren dag in onze zydkamer, waar ik bezig was met een stuk Linnen, ten huislyken gebruike, te snyden. He„ mel!" riep hy uit, „ welk een omslag is hier? *Ik kan het* „ niet verdraagen dat 'er de Zydkamer uitziet *als* een *Sny*„ derswinkel; daarenboven moet ik eenige gewigtige Philoso„ phische Proeven doen, en daar toe ruimte van plaats heb„ ben." —— Gy moet weeten dat myn Man een van die Lieden is die gaarne voor Philosophen gehouden worden. Ik pakte myn Linnen op zo spoedig als ik kon, en zette my aan het breijen van een Kous; dit nam geen plaats weg, dit maakte geen geraas altoos. Onder dit werk wagtte ik af wat myn Heers gewigtige verrigting zou weezen. —— Binnen omtrent een half uur waren de tafels bezet met allerlei soort van voddery; vlesfen met water, kruiken met droogeryen, bordpapier, ander papier, kaarten, gom, en ik weet niet wat al meer: in gereedheid lagen messen, schaaren, vylen, naalden, zyde, gaaren, wasch, boeken en geschreeven papieren. Het verveelt my eene naauwkeuriger optelling te doen; want ik ben pas ter helft. Hy begon aan 't werk; en hoewel ik niet wist wat hy met alle die werkzaamheden wilde, kon ik nogthans duidelyk genoeg bespeuren dat hy in geen zyner kunstbewerkingen slaagde.

Ik verblydde my deswegen, dat beken ik, en had daar toe voldoende reden: want, naa dat myn Man zich zelven dermaate hadt afgesloofd, en zo veel kwaads gedaan als een aap in een porceleinwinkel, en de meiden geroepen om alles op te redderen, ging ik het allerliefst tooneeltje, daar aangerigt, eens met opmerking beschouwen. —— Ik zal u niet ophouden met eene stukswyze beschryving; genoeg is het u te melden, dat hy

by door het omstooten van zyn inktkooker myn beste mahonyhouten tafel met groote inktvlekken bezoedeld hadt; veel vitriool was door hem gestort, en een groot gat in myn beste vloerkleed gebrand; de marmeren plaaten om de haard waren besmet met gesmolten pik; daarenboven hadt hy drie porceleine spoelkommen verbryzeld, vier kelken, twee bierglazen, en een van myne beste caraffen —— en met dit alles, gelyk ik reeds gemeld heb, zag ik dat hy niet geslaagd was in eenige werking.

Zeg ondertusschen aan uwen Vriend, dien lasteraar van het Schoonmaaken, dat het op deeze wyze toekomt, dat onze kassen gevuld zyn met halve porceleine koppen, met gebroken bier- en wyn- glazen, met dekzels van theepotten, en glazen stoppen van uit den weg geruimde caraffen.

Ik zat dan, gelyk ik zeide, neder in de beschouwing van al de kladdigheid in myn zydkamer, en van de verwoesting, door myn Man aangerigt — daar zat ik als het Geduld op een zuil, lachende en vol smerte; het trof my diep. Ik had byna gewenscht, dat al die gesmolten harst, pik en vitriool, in zyn keel gekomen was dan op myn vloerkleed en haard. En het is eene groote onwaarheid; dat de Vrouwen geen magt over haar geest zouden hebben; want, niettegenstaande dit hoogst tergend gedrag, zeide ik niets, of bykans niets; alleen merkte ik, al boertende, op, dat een myner kennisfen my eens gezegd hadt, dat de rede, waarom de Philosophen den naam droegen van *Literary Men*, daar in bestondt, dat zy een groot *Litter* maakten (*) —— geen enkel woord meer. Een myner dienstboden ruimde alles weg, en de Philosooph zat in stil gepeins te neder.

Welhaast kwam 'er een Vriend, een Philosooph van dat slag, binnen treeden. „ Uw Dienaar, myn Heer! hoe vaart gy?" —— „ Hemel!" was het antwoord, „ ik ben dood moede en „ afgewerkt; ik heb den geheelen voormiddag bezig geweest „ met het doen van Proeven; maar alles te vergeefsch!" —— Op het hooren deezer klagte had ik meer werks om myn lachen, dan om voorheen myne gramschap, te bedwingen.

Myn *kostlyke* Vriend ging kort daar op uit, en ik, gelyk gy gereedlyk moogt veronderstellen, verzamelde al myne kragten; schrobbers, boenders, zeep, zand, afschraapschulpen, werden, met allen huishoudelyken yver, ter reiniging gebezigd. — En ik was zeker de grootste Wysgeer van ons beiden: want myne proefneemingen slaagden, daar de zyne mislukten. Alles was

(*) Deeze woorden, *Literary Men* en *Litter*, hebben wy onvertaald gelaaten, om dat de klank alleen de aartigheid maakt; het woord *Litter* komt voor in eene *Engelsche* spreekwyze, *to make Litter in a room*, die zo veel zegt als *alles in een kamer in wanorde maaken*.

was weder in orde, uitgenomen myn arm *vloerkleed* —— myn door vitriool beschadigd vloerkleed, 't welk tot een gedagtenisteken strekt van deeze Philosophische raazerny, of liever Philosophische dwaasheid.

Naauwlyks was deeze arbeid verrigt, of myn proefneemende Wysgeer kwam weder t'huis, en zei my, met de koelste onverschilligheid, als of het niets ter wereld betekende, dat hy, tegen drie uuren zes Heeren ten eeten gevraagd hadt. Het was toen over één uuren. —— Ik beklaagde my over deeze zo plotslyke kennisgeeving, en de kortheid des tyds. —— „Gekheid! gekheid!" voegde hy my toe, „gy kunt een groote „Schaapenbout neemen, en een Kalfsrib, met wat Aardappelen „'er by, en dit zal ons genoeg weezen."

Helaas! welk eene verwarring moet 'er plaats hebben in het hoofd van een Philosooph! Een Schaapenbout, een Kalfsrib, en Aardappelen! —— Ik wist niet of ik van lachen zou uitschateren of toornig worden; doch ik had geen tyd tot een van beide. In anderhalf uur moest 'er eeten voor den Heer en zyne Gasten gereed weezen. —— Myn *vloertapyt*, 't welk reeds zo veel van de Proefondervindelyke Natuurkunde 's mergens geleden hadt, stondt in den naamiddag door morsige Tabakrookers verder besmuld te worden.

Denk, denk eens naa, myn Heer! wat eene *Huisvrouw* in zulke omstandigheden te verdraagen hebbe; en dan —— dan nog —— naa dat alles, beschimpt en gehekeld te worden over haare zindelykheid, en wegens het Schoonmaaken in Meymaand op het belachlykst ten toon gesteld —— dit is meer dan de geduldigste onzer Sexe kan verdraagen.

't Geen ik u, in deezen haastig geschreeven Brief, vermeld heb, is slegts een flaauwe schets van de beledigingen en onheusche behandelingen, welke wy te verdraagen hebben van de zo zeer geroemde Meerderheid der Mannen. Maar men zal ons door uitlachen niet van onze zindelykheid afbrengen. Eene braave Huisvrouw laat zich liever ik weet niet wat al noemen, dan een *Slons*, even gelyk de Mannen liever een *Guit* dan een *Gek* heeten.

Ik zou u nog veel te schryven hebben; maar ik word geroepen: wy zyn juist bezig om ons tot het uitgelachen *Mey-schoonmaaken* toe te rusten, en ik heb het dus zeer druk. —— De tobbens, de emmers, de schrobbers, de boenders, het witvat, en de kwasten, staan gereed. —— Myn Man is op 't oogenblik uitgegaan —— zo veel te beter —— wanneer de Vrouwen recht aan 't schoonmaaken zullen gaan, is 't eerste morsige ding dat weg moet —— de Man. —— Ik moet besluiten, ik word al weder geroepen. Geen letter meer!

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDE- EN SCHRIFTMAATIGE BEDENKINGEN OVER DE PLIGTEN EN HOEDANIGHEDEN DER BEDIENAAREN VAN HET EUANGELIE; ALS MEDE WEGENS HET VOEGLYK GEDRAG DER LEDEN VAN DE CHRISTLYKE GEMEENSCHAP, TEN OPZIGTE VAN HUNNE LEERAAREN.

(Volgens het *Engelsch* van JAMES FOSTER, DD.)

Medeburgers!

„ Uw aanmoedigend antwoord (*), op myn voorstel, „ om, by de *Rede- en Schriftmaatige Bedenkingen*, „ *over de Instelling en het Einde van het Burgerlyk Bestuur, of de Pligten van Overheden en Onderzaaten*, „ dusdanige Bedenkingen, uit die zelfde verdienstlyke „ penne gevloeid, te voegen, *over de Pligten en Hoedanigheden der Bedienaaren van het Euangelie; als mede* „ *wegens het voeglyk gedrag der Leden van de Christlyke* „ *Gemeenschap, ten opzigte van hunne Leeraaren*, heeft „ my bewoogen om onverwyld aan derzelver vertaalinge de hand te slaan, en die Overzetting, by voeglyke „ Afdeelingen, aan Ul. toe te zenden. —— Ik blyf

Uw Begunstiger,

L.

* * * *

Ik heb ten oogmerke, in dit Vertoog, te handelen over de wederkeerige Pligten van *Christen-Leeraaren* en *Christen-Gemeenten* —— Pligten, die geenzins ontstaan uit een dier oorspronglyke en natuurlyke betrekkingen; welke de Schepper des Menschdoms, van den beginne, daar- en vastgesteld heeft; dan, desniettegenstaande, voortkomen uit eene *betrekking*, die tegenwoordig *daadlyk*

(*) Zie boven, bl. 86.

lyk bestaat. De *Verpligtingen*, daar uit ontstaande, zyn van het hoogste aanbelang; en de volslaagene *Verwaarloozing* derzelven gaat zwanger van zo heillooze gevolgen voor de Godsvrugt en Maatschappyelyke Deugd, als die van *eenige andere* betrekking, welke ook.

Het *Christen-Leeraarampt* is, in *zichzelve* beschouwd, geschikt om het grootst en verhevenst oogmerk, 't welk redelyke Weezens zich kunnen voorstellen, te bereiken; te weeten, om te bevorderen de eigenlyke waardigheid en volmaaking hunner natuure, en dezelve ten hoogsten toppunte van geluk, waar voor dezelve vatbaar is, op te voeren. —— En nogthans heeft men, bovenal in deezen laatsten tyd, het *Christen-Leeraarampt* met de uiterste *versmaading* bejegend; en is hetzelve, by veelen, een geliefd voorwerp geworden van *verguizing* en *uitlaching*. Dit moet zeker by zommigen toegeschreeven worden aan het *verderf* van hunne eigene *Zedelyke Beginzelen;* aan eene Zielsgesteltenisse, geheel tot dierlykheid neergezonken, en verduisterd door hebbelyk gewordene ondeugd. ——. Zy zyn misschien vyanden van het *Christen-Leeraarampt* en dit Character, hoe waardiglyk ook opgehouden, dewyl zy vyanden zyn van alle regelen, orde en regtheid, en van allen teugel om onbedwonge drift te breidelen. Vreemd, in de daad, zou het weezen, indien de *Slegten* geenen natuurlyken afkeer zouden hebben van de Leeraaren der strikte *Deugd* en *Braafheid;* de *Wellustigen* en *losbandig dartelenden* van de zodanigen, wier post en pligt hun roept, om zich daar tegen te verklaaren, de schandelykheid van een leeven, in *ydelheid* en *weelde* doorgebragt, tén toon te stellen, en de oordeelen van GOD aan te kondigen tegen die *buitenspoorigheden* van zinlyk genot, welke niet alleen onbestaanbaar zyn met de Belydenisse van een *Christen*, maar ook onteerend voor den Naam en het Character van een *Mensch.*

Nogthans is 'er iets zo *beminnelyks* in het *waare Christendom;* zulk eene blykbaare *voeglykheid* in verootmoedigende betuigingen van eerbied en dankbaarheid aan den Vader en Opperbestuurder des Heelals; zulk eene aangeboorene waarde in Braafheid en Regtvaardigheid; zulk eene zich voordeelig onderscheidende *bevalligheid* en *schoonheid* in algemeene Goedwilligheid, Zagtaartigheid, Bescheidenheid en Vergeeflykheid, — en de Schepper zelve

heeft,

heeft, goedgunstiglyk, een zo kragtdaadig zich doen geldenden Voorspraak voor deeze noodzaaklyke deugden daargesteld, in 't geen men gewoon is het *Natuurlyk Geweeten* te noemen, een der eerste beginzelen van onze inwendige *zedelyke gesteltenisse*, dat de bovengemelde versmaaders van het *Christen-Leeraarampt*, zelfs dan, wanneer derzelver getal vermeerderd wordt, door de toevoeging van *loshoofden* en *onbedagtzaamen*, die zich door de toverzangen van een speelend vernuft, of door eene in de mode gebragte ligtzinnigheid, hebben laaten vervoeren — dat, zeg ik, alle deezen, te gader genomen, zulk eene *ontzettende* Party niet zouden gevormd hebben, tegen den invloed der *Christen-Leeraaren*, indien niet maar al te veelen, die dit Character hebben aangenomen, *wapenen* verschaft hadden tegen hunne eigene zaak, en de *sterkte* van den vyand vermeerderd, door een onvoorzigtig en ongeregeld gedrag.

Der zodanigen onleschbaare *Gelddorst*; der zodanigen steeds werkend streeven na *Grootheid* en *Voorrang*; der zodanigen onbegrensde *trots*, en *begeerte* om heerschappye te voeren over het Geloof hunner *Medechristenen*; der zodanigen *luiheid* en *zelfzoekenheid*; der zodanigen betoon van een veel grooter en vuuriger yver voor hunne eigene byzondere *voordeelen* en *gezagtooningen*, voor den *uitwendigen staat der Kerke*, als mede voor louter menschlyke *Gewoonten* en *Plegtigheden*, dan voor de eenvoudige en weezenlyke *Waarheden* en *Voorschriften* van het *Euangelie*: en, met één woord, der zodanigen onderlinge *Vyandschappen*; hunne *verdrukking* van bezwaarde geweetens; hunne onderlinge strenge *berisping*, wegens *onwillige* dwaalingen omtrent stukken van zeer weinig aangelegenheids; hunne beperking des *Christendoms*, en van de *Gemeenschap der Heiligen*, tot die van hun eigen Geloofsleuze zyn; en eindelyk hun poogen, om hun *Invloed op het Volk* vast te stellen, te vermeerderen en uit te breiden, door onregtmaatige vooroordeelen in te boezemen, tegen de Characters en de Leerwyze van anderen. —— Deeze zyn *eenige* der oorzaaken; en de Gesprekken en de Schriften van den tegenwoordigen tyd toonen, dat zy onder de *voornaamste* oorzaaken te tellen zyn van den aanwas des *Ongeloofs* en der *Ongodsdienstigheid*.

Het is uit hoofde van deeze tastbaare en onnatuurlyke onbestaanbaarheid van onze handelingen, met die verhevene *Zedeleere*; met die grondbeginzelen van *Edelaartig-*

heid en algemeene *Vryheid*, welke het *Euangelie* allerwegen inboezemt, dat het *Christen-Leeraarampt* tot zulk eene diepe laagte van veragting en verfmaadheid gezonken is, dat CHRISTUS en diens heilige, deugdbevorderende Godsdienstléer gelasterd worden.

In de daad, het ftrekt ten zekeren en onlochenbaaren blyke van een *aan de oppervlakte zweevend oordeel*, van eene *bekrompenheid* van denkwyze en waarneeming, tegen de *inwendige* uitmuntenheid en *heilzaame* ftrekking van eene Leer of Inftelling zich op te werpen, ter oorzaake van louter *toevallige* en *bykomende* misbruiken, waar aan meest alle dingen in de natuur, en de beginzels van elke weetenfchap, in zekere maate, zyn blootgefteld. —— Wy zouden, waarlyk, op denzelfden grond, en even gelykaartig, de onvoorzigtigheden en zedenlooze gedraagingen van byzondere *Leeraaren der Wysbegeerte* tegen de *Wysbegeerte* zelve kunnen aanvoeren, als dergelyk eene verkeerde gevolgtrekking maaken uit het ongeregeld en onbeftaanbaar gedrag der geenen, die zich voor Leeraaren van den *Christlyken Godsdienst* uitgeeven.

Maar desniettegenftaande is het zeer te duchten, *dat* zommigen, van eene betere geaartheid dan de bovenvermelden, en die over 't geheel genomen opregte oogmerken koesteren, zich door alle die verkeerdheden dermaate hebben laaten *voorinneemen*, dat zy, op deezen vlotten grond alleen, het Leeraarampt aanzien als ten minften *noodloos*, en van eene *willekeurige* beftemming, indien niet als *hinderlyk* en *nadeelig* voor de zaak der Deugd, en de belangen der Menschlyke Maatfchappye.

Wat ftaat ons, in dit geval, te doen? De *Buitenfpoorigheden*, waar op de Tegenftanders des *Christendoms* zo zeer aandringen, welke zy verdubbelen, en al hun vernuft en welfpreekenheid te werk ftellen, om ze met de haatlykfte kleuren te fchilderen, zyn, ongetwyfeld, in maar al te veele gevallen, ten hoogften *fchandelyk* geweest: maar moeten zy, te dier oorzaake, *bedekt*, *vergoelykt*, *bewimpeld* worden? — Dit is, myns bedunkens, geheel niet raadzaam. Veel beter voegt het ons, *alle* gelegenheden waar te neemen, om zulke bekende overtreeders, die allen gevoel van *betaamelykheid* verlooren hebben, te verzaaken. Want, door dit middel, zullen wy beletten, dat de *fchande* algemeen worde, en het meestbeduidend hulpmiddel te baate neemen, om, ten minften, een gedeelte van het nadeel, 't welk onze heilige *Gods-*

dienst

dienst geleden heeft, te herstellen. Inzonderheid, indien wy 'er by in opmerking neemen, dat de Persoonen, die gelegenheid gegeeven hebben tot deeze *schande* en *aanstoot*, de zodanigen zyn, die CHRISTUS zelve, ten laatsten, zal *verlochenen*, en plegtig verklaaren, dat zy geen *last* altoos van hem gehad, of eenige de minste betrekking tot zynen dienst gehad hebben; en dat de ongeregeldheden, waar over men klaagt, nooit zouden gepleegd zyn, indien het Character van *Euangelie-Leeraar wel begreepen*, en *gehandhaafd* was op die wyze, waar op het in de Schriften des *Nieuwen Verbonds* beschreeven wordt.

Naardemaal verscheide plaatzen, dit onderwerp betreffende, eenen meer bepaalden zin hebben, welke alleen rechtmaatig kan toegepast worden op de *Apostelen* en andere *Buitengewoone Afgezanten* van CHRISTUS, by de eerste verkondiging der Euangelieleere, en alle de deelen van Pligt, welke behooren tot de *Christen-Leeraaren* in 't algemeen, gebragt kunnen worden tot het een of ander gedeelte eener vermaaninge van Apostel PETRUS, zal ik dezelve voor myn regel aanneemen in de verdere behandeling deezes Onderwerps, en naar de orde, die ze aan de hand geeft, myne aanmerkingen inrigten. De vermaaning luidt: *De Ouderlingen, die onder u zyn, vermaane ik, die een Mede-Ouderling ben. —— Weidt de Kudde Gods, die onder u is, hebbende opzigt daar over, niet uit bedwang, maar gewillig; noch om vuil gewin, maar met een volvaardig gemoed; noch als Heerschappy voerende over het Erfdeel des Heeren, maar als voorbeelden der Kudde geworden zynde* (*).

Deeze woorden geeven eene algemeene aanmerking aan de hand, van groote aangelegenheid, en voeglyk hier te maaken, eer ik voortvaare tot het ophelderen der byzonderheden; deeze aanmerking bestaat hier in — dat die *Prins der Apostelen* (gelyk de *Roomschgezinden*, om eenige vergoelyking te geeven aan de onbeschaamdheid en dwinglandy der *Bisschoppen van Roma*, hem ongerymd betytelen) geen anderen tytel dan deeze aanneemt, schryvende aan de *Ouderlingen* der Kerke, *die uw Mede-Ouderling* (†) *ben*. Hy maatigde zich geen *voorrang*, geen

(*) 1 PETR. V: 1. 2, 3.

(†) Onze gewoone *Nederduitsche* Overzetting heeft het woord

geen *Regtsgebied*, geen byzondere *Eere* aan; maar, als of hy gefchreeven had onder het onmiddelyk beftuur en den invloed van den *Geest der Voorzegginge*, en om voor te komen dat zyn naam zou misbruikt worden tot het heiligen en wettigen van buitenfpoorige en heerschzugtige eifchen, vertoont hy het Character van een *Ouderling* (hier zo veel betekenende als *Priester*), als een Character, niet van fchitterende *Grootheid*, maar van *Nutheid*; niet van *Eerzugt* en *Weelde*, maar van *Nederigheid* en *Maatigheid*; niet van *Gierigheid*, maar van *Edelmoedigheid*, en *verfmaading van wereldlyk gewin*; niet van *Traagheid*, maar van *Werkzaamheid* en moeitenee-ming ten beste der *Christlyke Gemeente*. —— En ftrekt zulks niet in het geringfte tot vermindering van de *Eerwaardigheid* der Bedieninge, door den Apostel befchreeven; dewyl het bekend genoeg is, dat *Naamen* en *Tytels van Eere en Onderfcheiding* toegevoegd kunnen worden aan de onwaardigfte en fnoodfte Characters; en dat, voor de onpartydige reden, de *waare en duurzaam byblyvende waardigheid* deeze is, welke fteunt op, en onderfchraagd wordt door, de ftrikte beginzelen van Deugd, die het uitgebreidfte en beftendigfte voordeel aan het Menschdom toebrengen.

Volgens deeze algemeene en onbetwistbaare Grondregelen der *Rede* en des *Christendoms*, kan het Leeraarampt, wanneer het beantwoordt aan het groot oogmerk van deszelfs inftelling, niet onwaardig geagt worden eenige maate van toegenegenheid en eere: dewyl, op de veronderftelling van het welflaagen, het Leeraarampt een dienst bewyst, zo groot, dat geen *grooter*, met betrekking tot tyd en eeuwigheid, kan beweezen worden aan *redemagtige Schepzelen*, *Onderdaanen*, *het Gezin*, of, naar 's Apostels bewoording, aan *de Kudde van* GOD.

Ik zal nu voortgaan, om eene meer byzondere, doch korte, omfchryving te geeven van de natuur en het oogmerk des Leeraaramptʂ, ten opzigte van alle de onderfcheidene takken, waar in PETRUS hetzelve verdeeld heeft.

woord Συμπρεσβύτερος door *Medeouderling* beter overgezet dan de *Engelfche* Vertaaling, *who am alfo an alder*, of, *die ook een Ouderling ben*.

(Verwagt dit in onze naastvolgende.)

GE-

GENEEZING VAN EEN KWAADAARTIG GEZWEL AAN HET VOORHOOFD, DOOR MIDDEL VAN HET BERNARDSCHE BYTMIDDEL. Door den Heer SIEBOLD.

Elisabeth Benkertin, eene gezonde, arbeidzaame, en ſterke Boerenweduwe, moeder van zeven kinderen, oud zevenënveertig jaaren, woonachtig te *Versbach*, een uur van *Wurtzburg*, bekwam, voor ongeveer achttien jaaren, eene Wrat aan de linkerzyde van het Voorhoofd. Zeven jaaren lang had zy die Wrat reeds gedraagen, zonder het geringst ongemak daar aan te lyden. Elf jaaren geleden, ten tyde dat zy van haar laatst gelukkig ter wereld gebragt kind in het kraambedde lag, begon de Wrat merkelyk grooter te worden, te ontvellen, dikwyls een etterachtig vogt uit te geeven, en zich weder met eene korst te dekken, die zy dikwyls zelve afplukte, doch meermaalen by toeval afſtiet, wanneer 'er doorgaans eene kleine bloedſtorting op volgde, die zy genas met 'er een compres op te leggen. Zes jaaren lang wierden haare maandſtonden opgeſtopt, zonder dat het haar eenigzins hinderde; met het zevende jaar kwamen dezelve echter wederom terug, hoewel in eene geringere hoeveelheid; en zy behield dezelve voorts op dien voet. Intusſchen had de Wrat een omtrek van ongeveer vier duimen bekomen, puilde ſterk uit, en vertoonde alle tekenen van een kwaadaartig Vleeschgezwel.

Op den vyfden van Louwmaand 1796 ſpatte het Gezwel erger open, dan het tot hiertoe had gedaan, en veroorzaakte eene groote bloedſtorting, die, daar het bloed zich met afgebrooken ſprongen ontlastte, genoegzaam bleek van eene ſlagaderlyke natuur te zyn. Zy verloor hier door, in eens, ongeveer anderhalf mengelen bloed, eer men in ſtaat was den bloedvloed door een aangelegden drukdoek te ſtuiten. Twee dagen laater ontſtond 'er eene nieuwe bloedſtorting, die zich binnen acht dagen tyds meermaalen hernieuwde; waar door de Lyderesſe niet alleen zeer verzwakte, maar zelfs meermaalen in flaauwte viel: in weêrwil van welke omſtandigheden een onkundig Wondheeler kon goedvinden haar eene ader te openen. Het aanleggen en bevestigen van den drukdoek, ja de op het ongemak geplaatſte ſchwam, hielp

 niets

niets meer: de bykomende flaauwte alleen was, by herhaaling, in ſtaat, den bloedvliet een einde te doen neemen.

Op den elfden dier maand wierd de Lyderes op een wagen ter geneezing gebragt naar het *Julius-Hospitaal.* Door zwakheid kon zy niet gaan; zy was zeer vermagerd, bleek, en van een zogenoemd *Hippocratisch* uitzicht. Ik onderzogt het ſponsachtig Vleeschgezwel naauwkeurig, en dagt, in den eerſten opſlag, dat het dat ongemak was, 't welk men noemt de *Fungus* van het harde hersſenvlies, waar van de beroemde LOUIS eene zo uitmuntende beſchryving heeft medegedeeld in het V de Deel der Schriften van het *Heelkundig Genootſchap te Parys.* Doch, den toeſtand der aangedaane plaats naauwkeurig onderzoekende, bevond ik, dat de Hersſenpan volkomen vast was, en dat in dezelve geen de minſte doorbooring plaats had.

Van zelve ſprak het, dat 'er maar één middel was, geſchikt om de geweldige bloedſtortingen, die anderzins een nabyzynden dood voorſpelden, te ſtuiten, *en de kankerachtige* ontaarting, die insgelyks uit dit *Gezwel te* vreezen was, te verhinderen; te weeten, de geheele grondige vernieling van het ongemak. Dit kon nu wel, door middel van het Mes, in zeer korten tyd geſchieden; doch de vernieuwde bloedſtorting, daar van onafſcheidelyk, deed my vreezen, dat de kragten der Lyderesſe hier toe te zwak waren. Verder kwam in aanmerking het werkelyk Brandyzer; dan ik vreesde dat de aanwending van hetzelve voor deeze verzwakte Vrouw te pynlyk zyn zoude; ook dat de door het brandyzer gemaakte korst te ſpoedig zou afvallen, en daar door gelegenheid geeven tot een vernieuwden bloedvliet. Hierom beſloot ik, dat niets veiliger zyn zou, dan een kragtig verteerend *Bytmiddel* aan te leggen; waar toe ik het volgende aanwendde, waarvan ik meermaalen, met het best gevolg, gebruik gemaakt had tot het verdelgen van verdachte Moedermaalen, die in holle, vooze, en kankerachtige verzweeringen overgegaan waren; gelyk ook in het verdelgen van verſcheidene kankerachtige gezwellen in het aangezicht.

℞ *Cinnabar.* ℥ß.
Sang. Dracon. gr. viij.
Arſenic. Alb. ℈ij.
M. F. Pulv. Subtt.

Hier

Hier by deed ik zo veel water als noodig was om 'er een dunne bry van te maaken, en overdekte, met behulp van een groot penceel, daar mede de geheele oppervlakte van het ongemak, nadat ik deszelfs oppervlakte met een spons wel had afgeveegd. Hier over lag ik wat plukzel, een Diapalmpleister, een drukdoek, en het gewoone hoofdverband. Koorts, pyn, en eene aanmerklyke zuchtige opzwelling van het geheele hoofd, waren de toevallen, die zich straks na het aanleggen van dit middel openbaarden, waar by zich nog ylhoofdigheid voegde; omstandigheden, die my een kwaade uitkomst deeden vreezen. Doch, onder het gebruik van eene Emulsie, en van slymige dranken, wierden de toevallen niet erger. Nadat het Bytmiddel lang genoeg gezeten had, deed ik insnydingen in de gemaakte korst, tot byna in het levendige, en lag 'er Terpentynolie op, met een Styraxpleister. Dan, daar ik, na verloop van acht dagen, nog geene ettering bespeurde, lag ik eene warme, weekmaakende, pap op het ongemak: hierop begon de verettering; de opzwelling van het hoofd verminderde; de pynen wierden draagelyk; de Lyderesse wierd beter en vrolyker van gestel, en begon wederom gerust te slaapen. Ondertusschen bespeurde ik eerlang, dat het Bytmiddel niet alleen het ongemak verteerd had, maar dat het diep genoeg was doorgedrongen, om niet alleen het peesachtig bekleedzel, maar zelfs het beenvlies van het bekkeneel, daar ter plaatze, te verderven; zo dat de oppervlakte van het been, ter grootte van meer dan vier duimen, eerlang geheel ontbloot voor den dag kwam; eene omstandigheid, die waarlyk niet veel goeds beloofde, dewyl men bezwaarlyk kon begrypen, op welke wyze de heelende Natuur, die hier toch alleen werkzaam kon zyn, zulk eene aanmerklyke ontblooting weder met de vereischte bekleedzelen zou kunnen bedekken. Ik hield inmiddels aan, den omtrek der wonde zodanig te behandelen als de omstandigheden vorderden, door al wat wel verstorven, maar nog niet verteerd was, door middel van Terpentynolie voor het verderf te bewaaren, en den vleeschigen rand te dekken met een Digestief en een dekpleister; terwyl op het ontbloot gebeente zelve droog plukzel wierd gelegd.

Ondertusschen nam de Lyderes dagelyks toe in kragten en in welvaarendheid, waar toe de aangewende middelen en voedzels niet weinig hielpen; dewyl ik haar

steeds een sterk afkookzel van den Koortsbast deed gebruiken, en haar dagelyks anderhalf mengelen melk met Gerstewater deed drinken, 't geen ten gevolge had, dat zy eindelyk zo volbloedig wierd, dat men haar, nog vóór haare volkomene geneezing, moest doen aderlaaten. Na verloop van vier weeken begonnen de randen der zweer behoorlyk te etteren; en om de Natuur nog meer te onderfteunen, plaatfte ik, midden op het ontblootte been, de Trepaan, met zyn doorboorende punt gewapend, en boorde een kring in het gebeente, tot diep in de eerfte beentafel, 't geen van eene uitmuntende uitwerking was; want eerlang kwamen 'er, zo uit het gaatje in 't midden, als uit den omtrek, door de Trepaankroon gemaakt, eene menigte vleeschheuveltjes voor den dag, die zich met andere, van den buitenften omtrek der beenöntblooting voortkomende, heuveltjes vereenigden, en allengskens een nieuw beenvlies daarftelden. Na verloop van vier maanden was de wonde geheel geneezen, en, tot verwondering van my en myne Leerlingen, met een zo vast lidteken overtrokken, dat iemand, die het ongemak niet gezien had, bezwaarlyk zou hebben kunnen gelooven, dat aldaar eene zo aanmerklyke vernieling van vaste deelen had plaats gehad.

Het met ftoutmoedigheid aangewend Bytmiddel vernielde dus dit gevaarlyk Gezwel. De gunftige en welbeftierde Natuur verrigtte het overige.

WAARNEEMINGEN VAN SPALLANZANI, AANGAANDE DE EIGENSCHAPPEN DES VUURSPUWENDEN BERGS OP HET EILAND STROMBOLI.

(Uit het Fransch.)

Stromboli, het eerfte der *Æolifche* Eilanden ten Noord-Oosten van *Sicilie*, wierd door de Grieken genoemd *Strongyle*, van wegen deszelfs ronde gedaante. De Poëeten ftelden hier de woonplaats van de Godheid der Winden; niet als of uit dit Eiland de onweders te voorfchyn kwamen; maar om dat de inwooners, uit de meerdere of mindere werkzaamheid van hun Vulcaan, en uit de ftreek, in welke de rook opklom, de verandering in den Dampkring konden voorzeggen. Deeze brandende Berg is ongetwyfeld de byzonderfte die 'er beftaat. Men ziet den *Etna*, den *Vefuvius*, de *Hecla*, en andere bran-

den-

dende Bergen, nu eens met eene groote woede uitbarsten, en brandende vuurstroomen uitstorten; doch zich daarna wederom ter ruste begeeven, geduurende veele jaaren, ja geheele eeuwen; eveneens als of de bron van het onderaardsche vuur geheel was uitgebluscht. Doch de uitbarstingen van den *Stromboli* zyn steedsduurende, en verschillen in aart van die der overige Vulcaanen. Van alle bekende Reizigers, is de beroemde SPALLANZANI de eenigste, die de eigenschappen van deezen vuurvloed heeft nagegaan, en die 'er onlangs het volgende bericht van heeft gegeeven.

Men rekent dat men ongeveer twee en eene halve myl moet klimmen, om van den oever der Zee op den top van deezen Berg te komen. De kleinste helft der reize is zeer gemaklyk, en als een welgebaand pad; doch het overige is ongemeen bezwaarlyk, door de steile helling van 't gebergte, 't geen men moet beklimmen, door het zand, waar in men met de voeten verzinkt, en door de losse scorien, die den weg puntig en glibberig maaken. Na dat de Waarneemer alle deeze beletzelen had overwonnen, bevond hy zich op eene der beide punten van den Berg, die van verre maar een enkelen kegel vertoonen. De hoogte, die hy beklom, lag tegen het Noord-Oosten: terwyl de andere top naar het Zuid-Westen ligt. De hoogte dier toppen is ten naasten by eene myl boven het waterpas der Zee. Ook kan men van den eenen top tot den anderen gaan, door eene ruime valei, die de aandagt des onderzoekers ten hoogsten waardig is. Men vindt daar in vyf luchtgaten (*Soupiraux*,) alle naby elkander gelegen, uit welke een witte zwavelachtige damp opgaat, die onverdraaglyk heet is. Deeze vyf luchtgaten zyn omzoomd met kleine kristallen, bestaande uit zwavel en ammoniac-zout; terwyl de grond over 't geheel bestaat uit zand en uitgebrande scorien. Dit zand is vogtig, zo boven als in de diepte, 't geen door twee redenen kan veroorzaakt worden: te weeten, door de onderaardsche wateren, die door het inwendig vuur in damp worden opgeheven; want 'er bestaat geen brandende Berg zonder water: of door het water des Dampkrings, 't geen door het zwavelzuur wordt aangetrokken. Hier ter plaatze is het aardryk zeer heet; overal, waar men met een stok in den grond steekt, komt de zwavelrook voor den dag, en vloeit 'er by aanhoudenheid uit.

Ver-

Verder Westwaards gaande, ontdekt men nog een verſchynzel, 't geen alle aandagt verdient. De twee toppen van den Berg vertoonen niets dat naar een mond van een Vulcaan (*Cratere*) gelykt; doch men vindt daar van de tekenen ten klaarſten in de valei; deeze vertoont zeer duidelyk eene kom, die, van het Oosten naar het Westen, drie honderd voeten lengte heeft, op twee honderd voeten breedte en honderd zestig voeten diepte. De binnenwanden van deeze kom zyn zamengeſteld uit laagen van *Lava*, die eene zeer hooge oudheid vertoonen. Het is zeer klaarblyklyk, dat deeze mond van den vuurſpuwenden Berg de eerſte en grootſte van geheel het Eiland is geweest; dat de *Lavaas* den grondſlag en den rand daarvan gemaakt hebben, en dat dezelve in vervolg van tyd gevuld is door de aarde, welke het regenwater heeft agtergelaaten, en door de ſtoffen, die nog heden uit de tegenwoordige opening van den vuurſpuwenden Berg geworpen worden; mogelyk ook door het inſtorten van het bovenſte deel van den rand.

Van de voornoemde toppen ziet men ten klaarſten de hagelbui van ſteenen, welke de vuurmond, die 'er ongeveer maar eene halve myl ten Noorden van verwyderd is, by aanhoudenheid uitwerpt. Duidelyk onderſcheidt men van daar de zombere boorden van den vuurſpuwenden mond. Beter dan op zee, ziet men ook, tot welke hoogte de ſteenen worden opgeworpen; het geen in ſterke uitwerpingen ongeveer geſchiedt ter hoogte eener halve myl. Thans bereikten zy in geenen deele de plaats, op welke de Schryver zich bevond; maar vielen weder neder in den vuurmond, of in deszelfs omtrek. Hoe aanmerklyk hem intusſchen deeze uitſtortingen toeſcheenen, waren zy echter gering, in vergelyking van het geen, volgens 't getuigenis zyner geleiders, in geweldiger uitbarſtingen plaats had; geduurende welke het, volgens hun zeggen, daar ter plaatze geenzins veilig zou geweest zyn. De menigte oude ſcorien, die rondsom hun lagen, beweezen dit ook genoegzaam; en de verzekering der gidzen, dat de ſteenen dikwyls meer dan eene myl verre in de hoogte geworpen wierden, kwam den Waarneemer geenzins onwaarſchynlyk voor.

De Schryver nog een vierde van eene myl nader aan de opening nedergedaald zynde, 't geen thans veilig kon geſchieden, beklom hy aldaar een heuveltje, van waar

hy een naauwkeuriger gezicht had op de uitbarstingen van den Berg. Hy zag toen zeer overtuigend, dat 'er geenzins zulke aanmerklyke tusschenpoozingen tusschen dezelve plaats hadden, als men voorheen meende. De reden van die dwaaling was deeze: dat men van verre maar alleen de geweldige uitbarstingen kan zien; maar geenzins de geringere, die zich maar tot de hoogte van vyftig voeten, of daaromtrent, verheffen, en die zo menigvuldig zyn, dat ze zelden meer dan drie of vier minuten tusschenruimte hebben.

De Reiziger had nu reeds veel waargenomen; doch zyne nieuwsgierigheid was zo groot, dat hy gaarne het inwendige van den vuurkolk wilde zien. Uit hoofde der nedervallende steenen, was het een allergevaarlykste zaak, nader te komen; doch hy ontdekte eene grot in het gebergte, die derwaards leidde, en waar door hy zeer naby aan den brandenden poel kon komen, zonder iets van de steenen te vreezen te hebben. Dus, zo verre het mogelyk was, genaderd zynde, zag hy, van naby, den omtrek van den brandenden oven, die een omvang had van byna drie honderd veertig voeten: de binnenwanden vernaauwden zich allengskens nederwaards; van het Oosten naar het Zuiden was de helling flaauw, doch voor het overige zeer steil; ook waren zy overal bekleed met eene geele zelfstandigheid, gelykende naar zwavel. De vuurkolk was tot eene zekere hoogte gevuld met eene gloeijende stoffe, ten naasten by gelykende naar gesmolten metaal. Deeze was de gesmolten *Lava* zelve, die zeer zichtbaar op tweeërley wyze wierd bewoogen, te weeten met eene geduurige draaijing in 't rond, en eene voortwerping van beneden naar boven. De gesmolten stoffe wierd in den kolk, met meer of minder snelheid, opgeheven: tot op den afstand van vyf en twintig of dertig voeten van den bovenrand gekomen, verwekte zy eene uitbarsting, met een slag, als van een geweldigen kort afgebrooken donder; op het zelfde ogenblik wierd de stoffe, met geweld, naar boven geworpen, met eene onbegryplyke snelheid, en met eene uitstorting van rook, vonken, en gloeijend zand.

Eenige ogenblikken vóór iedere uitbarsting zag men de oppervlakte der *Lava* zwellen, en in groote bellen opryzen, waar van sommigen verscheiden voeten middellyns hadden; straks braken deeze bellen, en op hun barsten volgde de donderende uitbarsting en het uitwerpen der

stof-

stoffen. Na iedere uitbarsting zakte de *Lava*, kwam weder op als vooren, en herhaalde dezelfde verschynzels. De *Lava* gaf weinig rook uit, wanneer zy zich ophefte, of nederzakte; doch zeer veel wanneer zy uitborst: met den slag verdwynt steeds alles, eveneens als aangestooken buskruid, uitgezonderd echter de nedervallende steenen. Zo men niet wist van waar die steenen kwamen, die met een gedruis, als dat van den donder, nederstortten, zoude men gezegd hebben dat zy uit den Hemel nederdaalden. Teffens zag men boven zich een zeer dikken zwarten rook, die zeer wel naar eene zwaare onweersbui geleek.

Deeze zonderlinge vertooningen, by dag, bewoogen den Wysgeer, om in zyne grot ook den nacht door te brengen. Hy kon toen duidelyk zien, dat de oppervlakte der gesmolten stoffe geen eigentlyke vlam opgeeft; zy was enkel door en door gloeijend, gelyk *gesmolten glas*; de geheele omtrek wierd tot op een aanmerklyken afstand verlicht door deezen glans, welke nu eens *grooter en dan weder kleiner was*, naar maate van de *beweeging der Lava*. By iedere uitbarsting vermeerderde de glans, voornaamelyk door het botzen der gloeijende uitgeworpene steenen, die een ongelooflyk aantal vonken deeden gebooren worden.

Gedurende deeze vertooningen gebeurde 'er iets, 't geen den onderzoeker geen geringen schrik aanjoeg. De uitbarstingen hielden op; de *Lava* zakte veel *dieper als* voorheen, en rees niet weder; de oppervlakte verminderde merkelyk in gloed. Op het zelfde oogenblik wierden de zwavelachtige dampen, die voorheen *in* stilte opklommen, met een geweldig gezuis voortgedreeven uit een groot aantal luchtgaten in de *nabuurschap; terwyl 'er* teffens eene heldere vlam uit dezelve te *voorschyn kwam*. Het gedruis wierd veroorzaakt door eene ongemeene hoeveelheid van wind, die uit de luchtgaten wierd uitgedreeven, met een geraas, 't geen veel had van dat der geweldig groote blaasbalgen in de Metaalsmelteryen te *Kremnits* en elders, hoewel met dit onderscheid, dat het gedruis in deezen Berg veel heviger was. Deeze aanmerklyke verandering in de werking van den Vulcaan, en de nabyheid der wind- en vuurspuwende gaten, die hem omringden, deed den Reiziger vreezen, dat 'er voor hem nadeelige gevolgen uit zouden voortkomen, vooral van wegen de menigte en het geweld des zwaveldamps, die in zyne nabuur-

baurfchap ontlast wierd. Doch zyne gidzen ftelden hem gerust, door hem te verzekeren, dat deeze omftandigheid maar van korten duur zoude zyn; dat wel ras de uitbarftingen zouden wederkeeren, en dat dan aanftonds de werking der luchtgaten, die zy *Refpiri* noemden, zoude ophouden; gelyk ook eerlang gebeurde.

Uit de vergelyking der onderfcheidene verfchynzelen van deezen vuurgloed, begreep de Waarneemer zeer duidelyk, dat eene byzondere veerkragtige vloeiftoffe, eene foort van *Gaz*, veel tot derzelver werkzaamheden toebragt. De groote bellen, die op de oppervlakte van de gefmolten *Lava* verfchynen, ontftaan, naamelyk, uit die luchtftoffe, welke de taaije ftoffe des gloeds doet uitzetten; van hier het gedruis, door het breeken der bellen veroorzaakt; wanneer, naamelyk, de opgeflootene vloeiftoffe zich met geweld ontlast, en den gloed met eene ongelooflyke fnelheid in de hoogte voert, van waar zy dan wederom in de gedaante van fteenen nederdaalt, die menigvuldig en groot zyn, naar maate de bellen uitgebreid en de uitbarftingen dus geweldig zyn geweest. By iedere uitbarfting ontfnapt de veerkragtige vloeiftoffe, en hierom zinkt de *Lava*; doch, dewyl dezelve, zonder ophouden, op nieuw uit de ingewanden des Bergs opklimt, ryst ook ftraks de *Lava* op nieuw; de uitbarfting hervat, en dus gaat alles doorgaans by aanhoudenheid op denzelfden voet. Wanneer, intusfchen, door gebrek aan inwendige hitte, de ftoffe van den vuurkolk niet tot eene genoegzaame dunheid wordt gefmolten, houden de uitbarftingen op; de *Lava* bezinkt, en de veerkragtige ftoffe, thans niet kunnende uitbreeken uit de oppervlakte van den gloed, wordt zydelings in de zogenaamde luchtgaten gedreeven, komt daar uit te voorfchyn met een geweldigen blast, en verwekt in dezelve vuurvlammen, door een gedeelte van den gloed met zich te fleepen.

De Abt SPALLANZANI heeft ook naauwkeurige Proeven genomen, aangaande den aart van de veerkragtige vloeiftoffe, welke het groot beweegrad is, niet alleen van den Vulcaan van *Stromboli*, maar ook van de werkingen van alle andere vuurfpuwende Bergen, de daar mede verknogte Aardbeevingen, enz. Mogelyk zullen wy hierna gelegenheid vinden, dienaangaande iets mede te deelen.

MID-

MIDDEL, OM EEN PRUIMENBOOM MET ZYNE BLADEREN EN VRUGTEN, GEDUURENDE DEN WINTER, GROEN EN VERSCH TE HOUDEN.

(Uit *le Feuille du Cultivateur.*)

Kies, naar uw goedvinden, een wel met vrugten belaaden Pruimboom; omring denzelven met een Traliewerk van houten latten en dwarslatten; en dek dit met goed droog Stroo, ter dikte van 8 of 10 duimen, en zelfs meerder, tot dat het geheele Traliewerk niets dan een Hooiberg gelykt. Men moet vooraf zorg draagen, dat, als men dit doet, de Pruimen nog niet volkomen ryp moeten zyn, maar alleen een weinig blaauw beginnen te worden. Aan het beneden-einde van het Traliewerk moet men eene opening laaten, op dat men by den boom kan komen; moetende men deeze opening vervolgens met 2 of 3 planken digt maaken, en dit vak verder, als het overige, met Stroo bedekken. Geduurende den Winter, moet men de sneeuw, welke op het stroo valt, niet wegneemen, nadien dezelve de innerlyke warmte bevordert, en de groente van den boom, en de rypheid der Pruimen, onderhoudt, welken 'er zagtjens in broeijen: kunnende men, door de opengelaaten opening, zo dikmaals men wil, by den boom komen, en, den geheelen Winter, versche Pruimen, met groene bladen, bekomen.

IETS OVER DE ALCARAZAS, OF SPAANSCHE WATERKRUIKEN.

(Uit het Fransch.)

In *Spanje* noemt men *Alcaraza*, eene soort van Kruiken, geschikt tot bewaaring en verkoeling van het drinkbaar water. Deeze soort van Kruiken hebben ongeveer een voet hoogte, op eene breedte van byna zes duimen, met een naauwen hals en een omgeboogen rand, om 'er gemaklyk eenig vogt uit te kunnen gieten.

Ik

Ik zal my niet in het breede uitlaaten over de afstamming van het woord *Alcaraza*; ook geloove ik, dat de uitvinder van dit nuttig huisraad onbekend is. Alleen zal ik zeggen, dat, volgens alle waarschynlykheid, deeze vaten door de *Mooren* in een algemeen gebruik gebragt zyn. Ik geloove dit zo veel te meer, omdat de beste *Alcarazas*, van *Madrid*, afkomstig zyn uit eene kleine Stad van *Andalouzie*, met naame *Anduxar*, die geduurende verscheidene eeuwen den *Mooren* behoorde. Mogelyk zyn zy zelfs oorsprongelyk uit *Africa*; want VOLNEY verhaalt, in zyne Egyptische Reize, dat men, door geheel *Africa*, een zeer algemeen gebruik maakt van aarden vaten, die het vermogen bezitten om het water te verkoelen, welke dus in aart, en denkelyk ook in zamenstel, met de Spaansche *Alcarazas* overeenkomen.

De *Alcarazas* zyn zamengesteld uit eene klei, die door het vuur eene groote hardheid bekomt, na dat men daar naauwkeuriglyk onder gemengd heeft eene groote menigte zand, en, zo ik meene, ook eene zeer kleine hoeveelheid van keukenzout. Wanneer een *Alcaraza* wel gemaakt is, moet dezelve zo poreus zyn, dat, zo ras men haar met water heeft gevuld, hetzelve naar buiten doordringe, en haar aldaar geheelenal bevochtige. Zo ras nu zodanig eene gevulde Kruik wordt blootgesteld aan de open lucht, of nog beter aan een aanmerkelyken luchtstroom, wordt het water binnen kort zo koel, dat, wanneer de hette te *Madrid* in den zomer nagenoeg overeenstemt met 100 Graaden van den Thermometer van FAHRENHEIT, het water, in deeze heete lucht, door dit middel eerlang zo koel wordt, of het een tydlang in een diepe kelder was bewaard geweest.

Ik zal my niet uitlaaten over het nut deezer Kruiken, die een der aangenaamste winsten zyn, die wy op de Spaansche Konsten en Handwerken kunnen doen. Geduurende de hette van den zomer koel water te kunnen drinken, is een vermaak, 't geen de meeste menschen naar waarde weeten te schatten. De ryke man bewaart het ys, geduurende den winter verzameld, als een schat; hy verandert daarmede, als 't ware, de orde der saisoenen; hy drinkt door dit behulp steeds een koelen drank, geduurende het geweld der zomersche hette. De burger van den middelstand vindt dienzelfden troost dikwyls, op eene minder moeijelyke en kostbaare wyze, in zyn wa-

terput. Doch de armoedige bewooner der groote *Steden*, de daglooner, die op de bovenſte verdieping of op een zolder woont, die noch ys, noch een put, tot zyn dienst heeft, moet zich dikwyls behelpen met half bedorven water, 't geen door deszelfs hette niet in ſtaat is den dorst te lesſchen. De voedſters, de kinderen, de arme zieken, zullen duizendmaal in eenen zomer die konstgreep zegenen, welke hun een onkostbaar middel heeft bezorgd, om frisch en heilzaam water te bekomen. Het water is eene zeer kostbaare zaak voor hem die daar uit de helft van zyn beſtaan moet trekken. Wat al ziekten komen 'er niet voort uit bedorven water? Hoe veele werklieden zullen goed water, behoorlyk in eene *Alcaraza* verkoeld, ſtellen boven ondeugenden wyn, of andere vergiftige dranken, aan welke zy hunne gezondheid, hun redelyk verſtand, hunne bezuinigingen, en dikwyls hunne zedelykheid, en de rust hunner huisgezinnen, opofferen! In *Spanje* ontmoet men zelden dronken lieden, denkelyk omdat de overvloed van goed en welverkoeld water hun de lust beneemt om zich aan kwaaden wyn dronken te drinken.

'Er zyn ook nog andere *Alcarazas*, die uit eene roode aarde gebakken zyn, en de byzondere eigenſchap hebben, van aan het water een ſmaak mede te deelen, die voor aangenaam en hartſterkend wordt gehouden. Doch aangaande deeze zal ik my niet verder uitlaaten, naardien zy kostbaar en niet voor een ieder te bekomen zyn.

De Schryver van dit bericht heeft, geduurende een verblyf van tien maanden in *Spanje*, getracht nuttige waarneemingen te verzamelen, waar toe meerder gelegenheid is, dan men ligt zou denken, naardien dit Land ons veel minder bekend is, dan veele der afgelegenſte Gewesten. Had hy hier langer kunnen vertoeven, denkelyk zoude hy gelegenheid gehad hebben, aangaande den den aart deezer Kruiken meerder weetenswaardige omſtandigheden mede te deelen. Ondertusſchen hoopt hy hier toe door den tyd in ſtaat geſteld te worden, naardien een voornaam Scheidkundige van *Madrid* hem beloofd heeft, naar de verſchillende aarden, die tot de zamenſtelling deezer Kruiken gebezigd worden, de Steenbakkeryen derzelve, en wat daar verder toe behoort, naauwkeurig onderzoek te doen.

Zo ras dienaangaande een volledig bericht is ingewonnen, zal men, denkelyk, door vermenging der geſchikte

aard-

aardzoorten, ook elders dan in *Andalouzie*, deeze zo nuttige vaten kunnen bereiden. Voorloopig kan men zeggen, dat de hoofdzaak hier in zal bestaan, om eene vermenging van aardstoffen te maaken, die door het bakken vaten oplevere, zo vol aanmerkelyke porien, dat het water daar door ongevoelig kan uitwaasfemen; hoedanig eene uitwaasfeming niet plaats kan hebben, zonder dat zich met den uitwaasfemenden damp een groote overvloed der warmtestoffe des dampkrings verbinde, het geen, door het verspreiden der naast aangrenzende vuurdeelen, eene aanmerkelyke verkoeling moet te wege brengen. Wat het zout betreft, het geen by de aarden gemengd wordt, ik denk dat zulks gefchiedt, om, daar het onder het bakken fmelt en verdwynt, het getal der porien dus te vermeerderen en te vergrooten.

BESCHRYVING DER NIEUWE BEZITTINGEN VAN HET FRANSCH GEMEENEBEST IN GRIEKENLAND.

(Uit het Fransch.)

Het gedeelte van den Venetiaanfchen Staat, 't welk, volgens de overeenkomst van *Campo-Formio*, in de magt der Franfchen moet blyven, bestaat uit een gedeelte van *Epirus*, en bevat verder de voorheen Venetiaanfche Eilanden der *Jonifche* en *Egeëfche* Zee.

Epirus, dat oude Koningryk van PYRRHUS, is nabuurig aan het Eiland *Corfu*, welks ligging, aan het einde van de *Adriatifche* Zee, daar van de bezitting aan *Venetie* verzekerde.

Het *Fransch Epirus* bevat de volgende Steden:

Larta, eene groote, welgebouwde, en handeldryvende Stad, thans de zetel van den *Metropolitaan* van *Lepanto*; welke Stad, door middel der Rivier die haar besproeit, gemeenfchap heeft met de Golf van *Ambracie*.

Burinto ligt aan de Golf van dien naam.

Preveza wierd gesticht door AUGUSTUS, onder den naam van *Nicopolis*, of de Stad der Overwinning, ter plaatze waar hy zyne Legerplaats had opgeslaagen, geduurende den Zeeslag by *Actium*.

Venizza is eene Stad, voorzien met een Kasteel, liggende aan de Golf van *Larta*.

Door het geheele Landſchap loopt de *Acheron*, die ontſpringt in het Bosch van *Dodone*, welks heilige Eikenboomen weleer ſpraken, gelyk de Ezels in Palestina. Zo wel verzierde als wezendlyke gebeurtenisſen hebben aan dit Land eene groote vermaardheid gegeeven in de Geſchiedenisſen. Ook zyn de volgende Eilanden in de *Joniſche* en *Egeëſche* Zeeën niet minder vermaard.

Corcyra, of *Corfu*, weleer *Pheacie*, was het Ryk van ALCINOUS, wiens Tuinen door HOMERUS bezongen zyn. *Corinthe* beſchouwde dit Eiland als een zyner Volkplantingen. De *Corcyreners* maakten weleer een magtig Gemeenebest uit. Het Eiland heeft vyfënveertig mylen lengte op tweeëntwintig mylen breedte. De Hoofdſtad *Corfu* heeft een Haven en Vestingwerken, welke den Venetiaanen ſchatten gekost hebben: voorts is hier een Grieksch Aartsbisdom, en eene Hoogeſchool van Konſten en Weetenſchappen. Het Eiland ligt onder een gezonde luchtſtreek. De vruchtbaare grond brengt een overvloed van honig, wasch, en de heerlykſte vruchten, voort. Ook zyn hier de wynen zeer lekker, en de zoutpannen menigvuldig. Men berekent de bevolking van dit Eiland op ongeveer zestig duizend inwooners.

Paxu en *Antipaxu* zyn twee kleine Eilandjes, die in de nabuurſchap van *Corcyra* liggen. Wat verder vindt men *Leucade*, ook *Sainte Maure*, doch by de Ouden *Neritis*, geheeten; een Schiereiland, welks landëngte de *Corinthiërs* doorgegraaven hebben. Op een der Voorgebergten van dit Eiland ziet men den Tempel van APOLLO, zeer beroemd door de ongelukkige ſlachtoffers der liefde, welke deeze plaats voorheen meermaalen uitkoozen om zich in zee te ſtorten, en dus hunne ongelukkige drift te geneezen. *Leucade* is vruchtbaar in graanen, wyn, olie, citroenen, oranjeappelen, amandelen, enz.; het bezit ſchoone weiden, en drie goede Havens, met naame *Englimento*, *Démata* en *Santa Maura*.

De *Echinades* zyn eene verzameling van kleine Eilanden, onder welke voornaamlyk uitmunten *Dulichio* en *Ithaca*, het Koningryk van ULYSSES, zo vermaard geworden door de poëzy van HOMERUS en de verheven proza van FENELON, den Schryver van den *Telemachus*.

Cephalonia, weleer *Epirus Melunna*, of *zwart Epirus*, is grooter dan *Corcyra*. De Hoofdſtad was weleer

Samo; welke Stad, thans niet meer in wezen, gelegen was, zo men meent, aan de zogenoemde Haven van *Guiscardo.* Men verdeelt dit Eiland in zeven Cantons: deszelfs vruchtbaarheid is onbegryplyk groot; de vruchtboomen geeven hier jaarlyks twee oogsten. Van hier komen voornaamlyk de Korenten.

Zazinthe, voorheen *Zante.* Dit Eiland heeft zyn naam, zo men zegt, ontvangen van eenen Zoon van DARDANUS: het heeft zes mylen lengte op vier mylen breedte, en eene schoone Haven. HOMERUS heeft de bosschen van dit Eiland niet weinig beroemd gemaakt door zyne heerlyke versen. Deeze bosschen bestaan niet meer; doch de vruchtbaarheid van dit Eiland is nog dezelfde als in voorige dagen. De *Zantische* Korenten zyn alom bekend.

De *Strophades* zyn kleine Eilandjes, op welke de Schryvers der oude verdigtzelen de Harpyen plaatzen, na dat zy uit *Bythinie* verdreeven waren. Zy zyn opgevolgd door de Monniken.

In de *Egeësche* Zee hebben de Franschen alleen bekomen *Cerigo*, weleer *Cythera*, Dit Eiland bezit weinig van zyne oude vermaardheid, door de Grieken daar aan gegeeven, van wegen den Tempel en den Dienst van VENUS. De oude schoonheden van dit Eiland zyn byna verdweenen; 'er is niets van overig, dan hier en daar eene aanloklyke en vruchtbaare valei. Eene geringe bevolking en een zeer overvloedig gevogelte zyn getuigen van een kwynenden akkerbouw. Men vertoont hier nog de Baden van HELENA, en de overblyfzelen van het Paleis van MENELAUS, voor die het willen gelooven.

UITTREKZELS UIT DE BRIEVEN VAN EEN HINDOO RAJAH, OVER DE ZEDEN DER EUROPEAANEN.

Door Mejuffrouw ELIZA HAMILTON.

(*Vervolg en Slot van bl.* 280.)

Dat uw Vriend, de edele Rajah, zich niet laate bedriegen. Laat hy zich niet ydelyk inbeelden, dat de *Christenen* in dat Land zulk een onwaardeerbaaren schat bezitten als de *Shaster* (*) door hem beschreeven; een *Shas-*

(*) Letterlyk, een *Boek.* —— De H. Schrift der *Hindoos* wordt, by uitneemendheid, de *Shaster* genoemd.

Shaster, welke de heilryke hoop der Onsterflykheid bekend maakt, geschikt om Vrede en Geregtigheid algemeen te doen heerschen, om de Menschen aan te zetten tot de beoefening van de zuiverste goedwilligheid en volmaaktste deugd. ô! Dat de Rajah niet denke, dat de kennis van zulk een Boek onder de *Christenen* bestaat. Is het, indien 't zelve bestondt, mogelyk, dat, in de tien jaaren, geduurende welke ik gemeenzaam omgegaan heb met *Christenen* van allerlei rang en staat; Krygsbevelhebbers, Opperhoofden in het Burgerlyk Bewind, Mannen die van de Letterkunde en Geleerdheid hun voornaamste werk maakten; is het mogelyk, vraag ik, dat ik nooit van zulk een Boek zou gehoord hebben? Dat de edele Rajah zelve oordeele.

Dat een Boek, van zeer ouden oorspronge, in de Volkstaal den *Bybel* geheeten, ten eenigen tyde onder de *Engelschen* bekend was, steunt by my op genoegzaam geloofwaardige berigten: maar, wel verre van zodanige Leerstellingen te behelzen als waar van de Rajah spreekt, bestaat de eerste proeve van vernuft, welke een Jongeling geeft als hy uit de Hoogeschool des Lands komt, *in* met zekere maate van veragting van dit Boek te spreeken. In waarheid, het is zints lange geen der minste voorwerpen geweest van de aandagt der Wysgeeren in *Europa*, om de Menschen te ontheffen van alle agtgeeving op de verderflyke Leeringen daar in begreepen. Hoe zeer dit Boek in versmaading is by die schrandere Wysgeeren, zult gy gereed daar uit opmaaken, als ik u verklaar, dat van de veelvuldige Wysgeeren, door my ontmoet, die tegen dit Boek geschreeven of gesprooken hadden, geen hunner zich verwaardigd hadt om den inhoud te onderzoeken. —— Een van deeze groote Mannen, een Geschiedschryver, heeft in 't licht gegeeven een *Werk*, grooter dan de *Mahabbàrat* (*), en schitterender dan de Lierdichten van SANCHA, met het liefdaadig oogmerk om zyne Landgenooten te overtuigen van de uitmuntenheid des *Mahomethaanschen* boven den *Christen-Godsdienst*. Of deeze hoogverlichte Lieden slaagen zullen om in *Engeland* het *Mahommedaanendom* in te voeren, is, myns oordeels, hoogst twyfelagtig.

Hoe uitlokkend de Leer der Veelwyvery, en het uitzigt

(*) Een Heldendicht in de *Shanscrit*-Taal.

zigt op het *Mahomethaansche* Paradys, ook moge weezen voor de zodanigen, doen 'er zich eenige hinderpaalen op, die de Volksbegrippen geweldig in den weg staan. De voornaamste zyn het verbod van Wyn drinken, de strenge Vastentyd van *Ramozin*, en bovenal de bevelen wegens de behandeling der Slaaven (*), welke zo zagt en toegeeflyk zyn, dat de *Christenen* van *Engeland*, die deel hebben in den Handel, gedreeven met hunne Medemenschen, (en deezen maaken geen gering aantal uit.) zich nimmer zullen laaten overhaalen om 'er zich aan te onderwerpen.

In gevolge van het bedrieglyk denkbeeld, 't welk den geest van den edelen Rajah vervult, ten opzigte van den Godsdienst der *Christenen*, zal hy, ongetwyfeld, overhellen, om te gelooven, dat hunne Menschlievenheid den wyden kring van het menschlyk Geslacht omvat. Dan, in hoe verre de Regel, *om anderen te doen*, *gelyk zy*, in verwisselde omstandigheden, *zouden wenschen behandeld te worden*, kan men leeren uit het volgend voorval, my op myne reis bejegend.

Naardemaal ik de vriendschap van aanzienlyke Lieden genoot, had ik het voordeel van overgevoerd te worden aan boord van een hunner Oorlogschepen, een grootsch gevaarte, welks zyden als met den donder bekleed waren. Dit Schip voerde omtrent zevenhonderd man, onder bewind van eenige weinige Opperhoofden, wier bevelen met de vaardigheid eens blixems volvoerd werden, en de blik van wier misnoegen gevolgd werd door de strengste strafoefening. Wy hadden twee derden van onzen weg na de Kust van *Groot-Brittanje* afgelegd, wanneer zich, op een vry grooten afstand, een Schip vertoonde, 't welk onze kundige Zeelieden begreepen dat in nood was. Ik was zo dikwerf getuigen geweest van wreedheden in ons Zeekasteel gepleegd, dat ik niet dagt, dat de verlegenheid, waar in deeze lieden zich bevonden, en die zy nimmer gezien hadden, by hun eenig mededogen zou verwekken. —— Hier in, egter, vond ik my bedroogen. Tot myne groote verwondering, werd terstond alles te werk gesteld om hulp aan deeze vreemde Scheeplingen toe te brengen; en ik zag de kloeke Zeegasten, die de Leeuwen

(*) Zie SALE's *Koran*, en HAMILTON's *Vertaaling van de Hedeya*.

wen van den Oceaan mogen heeten, alles aanwenden wat tot redding van het bykans zinkend Schip kon dienen. Eindelyk slaagden zy gelukkig in het betoon van hunne hulpe: en zy, die zich zo volyverig daar in gekweeten hadden, scheenen nu geheel ongevoelig voor de uitdrukkingen van dankbaarheid, welke die geredden uit de kaaken des doods hun betoonden. Onze Timmerman deedt zyn best om de lekken in het geredde Schip te herstellen.

Dewyl het weêr nu bedaard was, dreef de nieuwsgierigheid veelen van ons Schip aan, om aan boord van het geredde te gaan. Ik bevond my onder deezen. Maar, helaas! ô dat ik uit myne geheugenisse kon uitwissen het gedenken aan een tooneel, welks verschriklykheden geen pen kan beschryven, geen tong uitspreeken, geene verbeelding bevatten! Het was een *Engelsch* Schip, 't welk eene reis gedaan hadt na de Kust van *Africa*, van waar het nu na de *Engelsche* Volkplantingen in de *West-Indiën* vertrok, met eene Laading, niet van Zilver, Goud, kostbaare Speceryen; maar van eenige honderden der rampzaligsten onder het Menschdom; —— een Laading *Slaaven!* Deeze elendige weezens waren zamengepakt in de morssige hokken van een vaarende vulnishoop. Hun jammerlyk geschreeuw; hun grommend misnoegen; hun gelaat, waar op beurtlings de trekken van woede, van schrik, van wanhoop, te leezen stonden; het rammelen hunner ketenen; en de strenge oogslag der witte Barbaaren, die over hun het opzigt hadden: dit alles leverde eene vertooning op, welke de beschryving te leur stelt.

Voorzeker zal de grootmoedige Rajah zich niet verbeelden dat de Volvoerders van zulk eene wreedheid de Belyders kunnen weezen van eenen Godsdienst, die de Menschlievenheid in de hoogste maate aanbeveelt. Neen! Hadt een straal van kennisse hun verlicht, zy zouden, door de zwarte verwe van de huid der onbeschaafden heen, de uitvloeizels erkend hebben van den scheppenden Geest; zy zouden ontwaar geworden zyn, de Ziel, die, in den vorderenden voortgang door verscheide leevensstanden, ten eenigen tyde de Lichaamen van hunne eigene Kinderen kan bewoonen. —— Wat my betreft, toen ik het evengemelde jammertooneel, voor myne oogen opengeschooven, aanschouwde, vervroegde ik, in myne verbeelding, de weinige onverbeeldlyk snel voorbyvliegende jaaren, in welke de Zielen van deeze dwinglandsche

Blan-

Blanken zouden overgaan in de Lichaamen van zulke tot elende gedoemde *Negers;* terwyl de tegenwoordige slachtoffers hunner wreedheid, op hunne beurt, Meesters zouden worden, en met den schorpioen-geesfel der verdrukkinge het tegenwoordig lyden betaalen met al de bitterheid der wraake. —— Maar, helaas! de Godlyke Leer der Wedervergelding is onbekend by deeze *Christenen.* Geene vrees voor straffe in een ander leeven houdt de hand van medogenlooze wreedheid terugge. Geen begrip van de wraake eener getergde Godheid wendt hun af van het heftig bejag der Gierigheid, of geeft eenige stoorenis aan het genot hunner weelde. Want, en laat het geen ik aanvoere u niet doen twyfelen aan de waarheid van myn zeggen, wanneer ik vermeld, dat al deeze opeenstapeling van menschlyke elenden daargesteld wordt om den smaak der verdartelde *Europeaanen* te streelen, en dat de ongelukkige *Negers* uit hun Vaderland weggesleept, uit de armen hunner Bloedverwanten en Vrienden gerukt worden, tot geen ander einde, dan om Zuikerriet te planten en te bearbeiden; een werk, te zwaar voor de gemaklyke *Europeaanen.*

Wanneer ik van de Slaaven der *Christenen* spreek, moet uwe verbeelding zich niet vestigen op de Lyfeigenen in *Asia*, als of dier beiden omstandigheden gelyk waren. Neen: in gevolge der zagte Wetten van onzen *Shaster*, en zelfs overeenkomstig met de minder goedertierene instellingen van MAHOMETH, worden de Slaaven aangemerkt als Lieden, die, hunne vryheid voor bescherming verwisseld hebbende, geregtigd zyn tot de eischen van strikte Regtvaardigheid, Zagtaartigheid en Toegeeflykheid. Zy worden altoos met heuschheid behandeld, en zyn niet zelden de Vrienden en Vertrouwden hunner Meesteren. Maar by deeze blanke Wilden, die medogenlooze *Christenen*, worden zy gedoemd om alles te verduuren, wat wreedheid, aangezet door gierigheid, en dronken door overmagt, kan aandoen.

Ach! geliefd *Hindostan!* gelukkig Land! Paradys des Aardbodems! de eigenste Plant, die, in de over zee gelegene Eilanden, gemest wordt met het bloed der elendigen, verheft zich by u, en biedt zich aan als een vrywillig offer aan uwe zuivere, onschuldige, Kinderen! Dat lieflyk sap uitleverend Riet, 't geen de Inwoonders van *Europa* koopen voor eene opeenstapeling van jammeren, hunne Medemenschen aangedaan, is, aan de boorden van de

Ganga, de uitsluitende eigendom van de *lachende Godheid*, de hartstreelende *Cama* (*). Van deeze vormt de Zoon van *Maya* den boog, die de met bloemen vercierde pylen in de harten van de Kinderen der menschen schiet; met deeze nadert de schadelooze Kluizenaar de Altaaren der Landgoden; van deeze ontleenen de eenvoudige maaltyden der gunstelingen van *Veeshnu* (†) de smaaklykste toebereiding.

Maar myne waarneemingen wegens den Godsdienst der *Engelschen* houden hier mede niet op. Een volkomen onderrigt deezer zaake te verkrygen, was een myner hoofdnaspeuringen; en ik hoop het is den edelen Rajah bekend, dat een Bramin van myn character zich niet ligt laat bedriegen. —— De gewoonte, om den Zevenden Dag tot bedryven van Godsdienstigheid te schikken, wordt door den Rajah aangezien als eene instelling, wonder geschikt om den geest van Godsvrugt leevendig te houden, en strekkende om het hart te zuiveren, waar van zelfsonderzoek en boetedoening allergeschiktste middelen zyn.

Helaas! hoe zeer heeft zyne eenvoudigheid zich laaten bedriegen. Die Zevende Dag, 't is waar, wordt als een Heilige Dag waargenomen door de laagere Casten des Volks, en voorts door Werklieden besteed in het onschuldig vermaak om buiten in de velden te wandelen, hunne Vrouwen en Kinderen dus eenig vermaak aan te doen. By lieden van minder gezette zeden wordt deeze Dag aan de dronkenschap en onmaatigheid van allerleien aart toegewyd. Onder de aanzienlyker Casten wordt die Dag niet slegts geheel ongevierd gelaaten; maar dikwyls besteed als zeer geschikt om te reizen, uit noodzaaklykheid of vermaakshalven.

Een zeker getal, uit alle onderscheidene *Casten*, vermaaken zich, nu en dan, met, voor een uur of twee, in den voormiddag van dien Zevenden Dag, te zamen te komen in zekere groote Gebouwen, Kerken geheeten. Een bedryf, 't welk zy ongetwyfeld aanhouden in overeenkomst met zeker oud gebruik, welks oorsprong thans vergeeten is; schoon men 't zelve nog gedeeltlyk onderhoudt. Nieuwsgierigheid voerde my eens na een dier Kerken; waar een Persoon, in 't best zyns leevens, in 't

(*) De *Hindoo*-God der Liefde.
(†) De Onderhoudende Magt.

't wit gekleed, de plegtigheid verrigtte. Hadt de los- en ligtvaardigheid van zyne houding my tot geene andere gedagten gebragt, ik zou geoordeeld hebben', dat hy geroepen was om Gebeden voor de Godheid uit te ftorten; en, voor zo verre de onnavolgbaare vaardigheid zyner uitfpraake my toeliet te oordeelen, ftelde hy eenige dingen voor, die betrekking hadden tot een Toekomend Beftaan; zo dat iemand, min onderrigt dan ik was, op het denkbeeld zou gevallen weezen, dat eenige begrippen van dien aart daadlyk onder hun plaats hadden. —— Voorts zag ik elders de plegtigheden van dien dag befluiten door een ouden Priester, in een zwart kleed, die, op een treurigen trant en eenzelvigen toon, eene foort van vermaaning voorlas, uit een klein boek, 't welk hy in de hand hieldt. De waarheden, daar in begreepen, fcheenen my toe hem en zyne toehoorders even onverfchillig te weezen. De geringe aandagt, welke men betoonde aan 't geen hy voordroeg, fcheen hem niet te ftooren, of aan te zetten om op een klemmender trant zyn voordragt te doen; fchoon het hem waarfchynlyk aanzette om eerder aan het einde te komen. Dit hadt hy niet bereikt, of de gelaatstrekken zyner Toehoorderen klaarden op, en zy fcheenen elkander geluk te wenfchen, dat zy ontheeven waren van eene langer verdrietende plegtigheid.

Had ik nimmer dieper doorgedrongen in het Character deezer *Engelfche Christenen*, ik zou hun aangezien hebben voor Weezens, geheel onvatbaar voor ernftige en diepe aandagt-betooning in eenig Godsdienftig bedryf: maar eene diepere nafpeuring overtuigde my van het tegendeel, en dat, in de volvoering van zodanige plegtigheden als zy oordeelen van *weezenlyk aanbelang* te zyn, dit anderzins beuzelend Volk eene maate van gezetheid en volftandigheid kan betoonen, die eere doen zou aan een *Sanee affee* (*).

De Plegtigheden, op welke ik het oog heb', kunnen, myns agtens, gemaklyk gebragt worden tot de heilige Inftellingen der Geliefden van BRAHMA: dat Volk, 't welk de zuivere bron is, waar uit alle menschlyke wysheid voortvloeit.'

Voor het verftand van u, ô kundige Rajah! verfchuilt zich niet, hoe onze groote Voorouders, onvergelyklyk in

(*) Een Heilig, die in ftrenge afzondering leeft.

in Wysheid, zulke geheimzinnige voorſtellingen *voor uit*-ſteekende verſtanden beſchikten, als het niet voegt voor iemand, dan de heiligſte en geleerdſte der Braminen, na te ſpeuren. — De Godsdienſtigſten van die heilige Caste, naa zich van wereldſche gedagten gezuiverd te hebben, door jaaren onthoudens, geſleeten in de ſtilte van ſtaatlyke bosſchen, zyn, door veel oefenings en onvermoeide naſpeuring, in ſtaat, om de waare meening te bevatten van de Afbeeldingen, uitgehouwen in rotzen, gegraveerd op de hooge muuren van oude gebouwen, die, in 't oog des gemeenen volks, het voorkomen hebben van lompe ſteenen beelden.

Het is, ongetwyfeld, in naavolging van dit voorbeeld onzer oude Braminen, dat de Priesters van allerlei Godsdienstgezindheden geleerd hebben de eenvoudige Waarheid met den dikken en ondoordringbaaren wolk van Symboliſche Verborgenheid te bedekken, welke niemand dan zy zelve kunnen verklaaren. Deeze kennis des Gemeens zou allen yver dooden: maar diep is de eerbiedeniſſe der Onkunde.

'T Was, derhalven, niet van het Volk, *in de Plegtigheden*, door my beoogd, bezig, dat ik deswegen onderrigting kon wagten. Maar ik bezat een beter onderwyzer in myne eigene ſchranderheid en vinding; deeze leerde my welhaast, dat het voorwerp van hunne diepe Eerbiedenis veel overeenkomsts hadt met de Tekenen van onzen *Dewtah*, ſchoon niet gehouwen in rots van duistere holen, of op wanden van heilige Tempels, maar, beantwoordende aan den laagen en beuzelagtigen geest deezes Volks, geſchilderd op kleine ſtukjes ſtyf Papier! —— Ook is de wyze, op welke deeze Eerbiedbetooningen volbragt worden, niet volkomen gelyk aan de *onze*. 't Is niet noodig dat deeze Vereerders de zeven *afwasſchingen* verrigten, dat zy hunne lichaamen met aarde *beſtryken*, of hunne hoofden met koemest dekken; en, in ſtede van eene ſtaatlyke te nederbuiging voor deeze geſchilderde voorwerpen hunner Afgoderye, neemen zy dezelve vrylyk in de hand, en werpen ze, de een voor, de ander naa, op eene tafel met een groen kleed overdekt; vatten ze weder op, leggen ze weder neer; zomtyds 'er met eene oogenbliklyke bewondering op ſtaroogende, als zy op het midden van de tafel uitgebreid liggen; dan vatten zy ze weder op, met een heilige geestdrift, en keeren ze op de aangezigten om. —— En aan deezen *Poo-*

jah

jah (*) van Afgoden, in de Landtaal *Kaarten* geheeten, besteedt een groot gedeelte des Volks zyn tyd; allen genot des leevens, zo wel als elken huislyken pligt, opofferende aan het volbrengen van deezen gansch zonderlingen Eerdienst.

Men houdt voor een regel by ons, „ dat het alleen een „ Heremiet, die zich daar voor geheel uitgeeft, voege, *ge-* „ *heel* zyne driften en wereldlyke najaagingen te verzaa„ ken; doch dat het voor anderen genoeg, en voldoende, „ is, zich van derzelver misbruik te speenen." Dan de yver voor den *Poojah der Kaarten* boezemt eene veel hooger maate van zelfverlochening in. Ik weet voorbeelden van driftige Vereerders, die de straalen der gulden Zonne, op een der schoonste namiddagen van hun kortduurenden Zomer, buitensflooten, om zich deezen Eerdienst toe te wyen; die het gezang des Nagtegaals ontvlooden, alle fraai- en aangenaamheden, welke de Natuur aanboodt, verzaakten, met een bewonderenswaardigen moed; voorts aan de Altaaren van deeze Afgoden gingen zitten, en zo onbezweeken volhardden in dit eerbetoon, dat zy alle zielskragt bykans verlooren.

Hoe weinig ik ook overhelle om in te stemmen in het denkbeeld van den Rajah, ten opzigte van de meerdere uitmuntenheid der *Engelsche* Vrouwen in eenige andere byzonderheid, moet ik bekennen, dat zy haare onafiaatende standvastigheid in den *Poojah der Kaarten* tot zulk eene maate betoonen, dat dezelve naauwlyks kan overtroffen worden door een *Yogee* (†) in het bedryf der boetedoening.

De kwyning en verveeling, zo zigtbaar te leezen op 't gelaat der *Engelschen* in de Kerk, bespeurde men nimmer, in de allerminste maate, geduurende de volvoering deezer by hun zo veel gewigtiger gerekende Plegtigheid. *Hier* zelfs verloor die Priester die hartstochteloosheid, welke *daar* zo zigtbaar op zyn geheel gelaat geprent stondt. De

(*) Eerdienst.

(†) De naam van Godsdienstige Heremieten, uitsteekend van wegen de strenge volbrenging der Boetedoeningen, by de *Hindoos* zo weezenlyk noodig gekeurd tot hunne Geluksbevordering in eenen Toekomenden Staat. De vrywillige Boetedoeningen en Lyfkwelladien deezer *Yogees* zyn menigmaalen zo ten uiterften streng, dat ze teffens eene gelyke maate van bewondering en afschrik verwekken.

De aandagt zyner mede-Vereerderen was nu niet langer by hem een belangloos ftuk. Zyn yver werd tot opbruisfchende drift gewekt, en brak uit in ftrenge verwytingen tegen eene Vrouw, die recht tegen hem over zat; dewyl zy eenig voorbygaand blyk gegeeven hadt van onaandagtigheid in het volbrengen van dat gedeelte des Eerdiensts, 't welk zy op zich genomen hadt.

HET LEEVEN VAN MEJUFFROUW APHRA BEHN.

„ Schoon de bekendheid van Naam niet zelden ter aanpryzing ftrekke van de Leevensgefchiedenisfen, welke wy, „ van tyd tot tyd, in ons *Mengelwerk* plaatzen, heeft die, „ welke wy thans den Leezer mededeelen, in ons Land, dat „ voorregt niet, hoewel zy, nu ruim eene Eeuw geleden, in „ *Engeland* veel gerugts maakte, en nog niet vergeeten is. Het „ zeldzaame zal hier dan de plaats van die anders uitlokkende „ bekendheid moeten vervullen; en twyfelen wy niet, of het „ volgend Leevensberigt zal met bevreemding en genoegen „ door veelen, en inzonderheid de Schoone Sexe, geleezen „ worden."

Mejuffrouw APHRA BEHN ftamde af van een niet onaanzienlyk Geflacht in de Stad *Canterbury*. Zy werd gebooren onder de Regeering van CAREL den I; in welk jaar is onbekend. Haars Vaders naam was JOHNSON; diens betrekking tot Lord WILLOUGBY deedt hem de voordeelige post bekomen van Luitenant-Generaal van *Suriname* en zesëndertig Eilanden. Hy nam derwaards de reis aan, met zyn geheele Gezin. Zyne Dogter APHRA was toen nog zeer jong.

De Heer JOHNSON overleedt op de heenreize; doch zyn Gezin kwam behouden te *Suriname*, en betrok eene wooning, zo aangenaam gelegen, en ryk voorzien van zo veele fchoonheden, dat, volgens de befchryving van Mejuffrouw BEHN, de Natuur met de Kunst zich fcheen vereenigd te hebben om dezelve in den volften zin des woords fraai te maaken. In een haarer Romans, *Oroonoko* getyteld, geeft zy ons eene afbeelding van haare wooning in dien oord, en heeft daar toe een fterk kleurend penceel gebezigd. „ Zo ras ik," dus maalt zy dit Verblyf af, „ in dit Land gekomen was, werd het beste huis my ter wooning aangeboden; men heette het *St. John's Hill*. Het ftondt op een groote rots van wit marmer; aan den voet ftroomde de rivier; men zag in de diepte daar op neder, en

en kon aan die zyde niet afklimmen. De kleine golfjes, speelende en schuimende aan den voet van deeze rots, maakten het zagtst gemurmel en de aartigste kringen. De oever aan den overkant was vercierd met eene menigte van onderscheidene altoos bloeijende boomen, die elken dag wat nieuws opleverden, en van achteren beschut met hooge boomen van allerlei gedaante en kleur: dit leverde het verrukkendst gezigt op, 't welk de verbeelding zich kan schilderen. Aan den kant van deeze rots, na de Rivier, was een bosch van Oranje- en Limoen-Boomen, wier bloeijende en vrugtdraagende takken boven zamenliepen; het doorbreeken der zonne, die hier brandend heet schynt, afweerende. De koele lugt, uit de Rivier opkomende, maakte niet alleen deeze plaats geschikt ten genoeglyken verblyve op de heetste uuren van den dag, maar verfrischte ook bloezem en vrugten; alles, met één woord, was hoogst bekoorlyk. De wyde wereld kan geene plaats aanbieden zo vermaaklyk als dit boschje. Alle de tuinen, waar op *Italie* boogt, kunnen hier niet by haalen. En wonderbaar is het, te zien, hoe zulke groote boomen voedzel kunnen haalen op eene rots met zo weinig aarde overdekt."

Het was hier dat Mejuffr. BEHN kennis kreeg aan de Geschiedenis en den Persoon van den *Americaanschen* Prins OROONOKO, wiens lotgevallen zy zo fraai, en met zo veel gevoels, beschreeven heeft, in een Roman, met zynen naam betyteld, en waar op de Heer SOUTHERN zyn Treurspel *Oroonoko* gebouwd heeft; een gedeelte van welk Tooneelstuk zo treffend is, dat het bykans in het onnatuurlyke loopt.

Mejuffrouw BEHN verhaalt ons, dat zy dien grooten Man dikwyls gezien en met hem verkeerd heeft, en getuige geweest is van veele zyner groote bedryven. Onder anderen vermeldt zy, dat die Prins, met IMOINDA, zyne Vrouw, op zekeren tyd, zeer gemeenzaam aan haar huis verkeerde; dat zy by haar het middagmaal hielden, en zy van haaren kant alles deedt om dit Paar te onthaalen; dat zy OROONOKO onderhieldt met de Leevensverhaalen der *Romeinen* en andere groote Mannen, 't welk hem veel genoegen in haar gezelschap deedt vinden; dat zy IMOINDA jufferlyke handwerken, welke zy verstondt, leerde, Historien van Kloosterzusters vertelde, en tot de kennis van den waaren God zogt te brengen.

Deeze gemeenzaame verkeering tusschen haar en OROONOKO heeft wel eens gelegenheid gegeeven om haar gedrag in verdenking te brengen. Dan, door een der Beschryfsters van haar Leeven, wordt zy op dit stuk geregtvaardigd, en wel op deeze wyze: „ Ten aanziene van dien Prins kan ik niets vermelden buiten 't geen zy deswegen reeds der wereld heeft medegedeeld, maar niet nalaaten haar te verdeedigen tegen eenige onregtmaatige verdenkingen, welke verspreid zyn wegens haaren ommegang met dien Prins. —— Ik kende haar

zeer

zeer wel, en zy zou geen liefdensgevalletje voor my verborgen gehouden hebben; zy wist dat zy op myne geheimhouding kon staat maaken, zy had die ondervonden: dus neem ik het op my, de wereld te verzekeren, dat 'er tusschen dien Prins en ASTRÆA (*) niets van dien aart plaats greep. Zy stelde over 't algemeen prys op de ongemeene hoedanigheden van dien Prins, en, als zy de geschiedenis zyner ongelukken vermeldde, mogt zy met de DESDEMONA van SHAKESPEAR uitroepen, dat het jammer, hoogst jammer, was! doch dit kan men niet voor liefde aanrekenen. Daarenboven was het hart van dien Prins al te zeer gesteld op de standhoudende bekoorlykheden van zyne IMOINDA, om getroffen te worden door de (in zyn oog) zwakkere aanloklykheden eener blanke Schoonheid; en ASTRÆA's Bloedverwanten, daar tegenwoordig, hielden over haar een te waakend oog, om eene zwakheid der jeugd in haar te voorkomen, indien anders haare bekoorlykheden den Prins hadden kunnen verlokken."

Naa dat zy te *Londen* wederkeerde, trouwde zy aan den Heer BEHN, een Koopman te dier Stede, van Duitsche afkomst. Dit Huwelyk maakte haar belangryker, deedt haar character meer uitkomen, en gaf haar gelegenheid om op geene onvoordeelige wyze ten Hove te verschynen. Zy gaf Koning CAREL den II een zo naauwkeurig en bevallig verhaal van de *Surinaamsche* Volkplanting, dat hy hooge gedagten van haare bekwaamheden opvatte, en haar voor eene geschikte persoone hieldt, om, geduurende den Oorlog met *Holland*, met eenige zaaken van aangelegenheid belast te worden; dit deedt haar na *Vlaanderen* trekken, en te *Antwerpen* haar verblyf neemen.

Hier ontdekte zy, door haare staatkundige streeken, het oogmerk der *Hollanderen*, om de *Theems* op te zeilen, en de Schepen der *Engelschen* in de Havens te verbranden: zy deelde die kundschap aan het Hof van *Engeland* mede; doch, haar berigt, schoon welgegrond, gelyk de uitkomst bewees, uitgelachen en versmaad wordende, lag zy alle andere bemoeijingen met staatzaaken ter zyde, en vermaakte zich, geduurende haar verder verblyf te *Antwerpen*, met galanterien te dier Stede.

Doch, daar wy vermeld hebben dat zy den toeleg om de *Engelsche* Schepen te verbranden ontdekte, zal het niet ongevallig zyn hier vermeld te vinden hoe zy aan die kundigheid kwam. Zy deedt deeze ontdekking door de tusschenkomst van een *Hollander*, door haaren Leevensbeschryver VAN DER ALBERT geheeten. Als eene Staatshandelaaresse kon zy zich niet bedienen van de gewoone wyze om kundschap te verkrygen, door zich in openbaare plaatzen te mengen, of deel te neemen in

(*) ASTRÆA was de dichterlyke naam van Mrs. BEHN.

in de kabaalen van Staatslieden; zy floeg derhalven een anderen weg in, misschien ruim zo gewis: zy werkte met haare oogen. Deeze VAN DER ALBERT was op haar verliefd geweest vóór haar Huwelyk met den Heer BEHN. Hy hoorde van haare komst te *Antwerpen* niet, of hy spoedde zich daar heen, om een bezoek by haar af te leggen; en, naa eene herhaalde verklaaring van zyne voorige liefdebetuigingen, en dienstvaardigheid ten haaren gevalle, drong hy haar, om van hem eenige onloochenbaare blyken te ontvangen van de sterkte en opregtheid zyner liefde: voor welke hy geene belooning verlangde, vóór dat hy, door lange en getrouwe dienstbetooningen, haar overtuigd hadt dat hy ze verdiende. —— Deeze voorslag strookte dermaate met haare tegenwoordige begeerte om haar Land dienst te doen, dat zy die aanbieding aanvaardde, en zich van ALBERT bediende op zulk eene wyze als haar ten dienste des Konings te passe kwam. Op het einde des Jaars 1666, liet hy haar, door een byzonder daar toe afgevaardigden Boode, weeten, dat hy, op een bepaalden dag, by haar zou komen. Hy verscheen ten bestemden tyde, en ontdekte haar, dat CORNELIS DE WITT, die, met de overigen van zyne Familie, een onverzoenlyken haat hadt tegen de *Engelschen* en het Huis van *Oranje*, met den Admiraal DE RUYTER, aan de Staaten, den gemelden Tocht na *Engeland*, met dat oogmerk, voorgesteld hadt. Deeze voorslag, zamenstemmende met de berigten hun gegeeven door de *Hollandsche* Spionnen in *Engeland*, wegens de volstrekte veragteloozing van alle Zeetoerustingen, werd gunstig ontvangen, en men besloot die Landing in 't werk te stellen, als eene zaak, die niets bezwaarlyks in zich hadt, en zonder gevaar kon ondernomen worden. —— VAN DER ALBERT haar een geheim van die aangelegenheid vertrouwd hebbende, gepaard met zo veele bescheiden van volstrekte waarheid, dat zy 'er niet aan kon twyfelen, zondt zy, zo ras dit onderhoud was afgeloopen, een verhaal van deeze haare ontdekking na *Engeland*.

Maar wy kunnen van Mejuffr. BEHN's Galanterien te *Antwerpen* niet afstappen, zonder nog een en ander des te vermelden: dewyl zy door andere Minnaars werd aangevallen; en, schoon zy middel vondt om haare onschuld te bewaaren, is, nogthans, het verhaal, 't welk zy zelve daar van geeft, onderhoudend en geestig.

In een Brief aan eene Vriendinne schryft zy: „ Myn andere Minnaar is omtrent tweemaal zo oud als ALBERT, en ook tweemaal zo dik, schoon ALBERT niet van het vreemdste fatsoen is dat gy ooit gezien hebt; deeze Man heette VAN BRUIN: hy werd te myner kennis gebragt door ALBERT, die hem in Bloedverwandschap, hoe na weet ik niet, bestondt. Hem was aanbevolen, van ALBERT's wege, om my, geduurende zyn afweezen, van geld, en wat ik anders mogt noodig hebben, te voorzien.

Deeze oude Knaap hadt my flegts eenige keeren gezien, of hy begon gevoelig te worden voor de kragt myner oogen, die zyn oud vermolzemd geraamte brand deeden vatten; maar hy bezat geen zelfvertrouwen genoeg om my te zeggen dat hy my beminde; en zedigheid, gy weet het, is het algemeen gebrek zyner Landgenooten niet. Dikwyls gaf hy my, van ter zyde, te verftaan, dat hy een Man kende van middelen, en in goeden doen gezeten, die, fchoon vry verre in jaaren gevorderd, en uit dien hoofde zo beminnelyk niet als een Jongman, fmoorlyk op my verliefd was; en hy verlangde te weeten of myn hart in zo verre aan een ander verpand was, dat zyn Vriend niet eenige hoope kon fcheppen van te zullen flaagen. —— Ik gaf hem myne hooggaande verwondering te verftaan, te hooren dat een Vriend van ALBERT zich by my voor een ander opdeed, en dat, indien Liefde eene drift ware voor welke ik niet ongevoelig was, die nimmer in my kon vallen omtrent een oud Man; en wat des meer zy. Maar dit alles was vrugtloos. Twee dagen laater ontving ik een Brief van hem." —— Hier geeft Mrs. BEHN eene overzetting van den Brief van VAN BRUIN, in 't *Fransch* gefchreeven, en in den belachlykften ftyl. Hy vermeldt haar, dat hy dikwyls gepoogd hadt, de ftormen, die in zyn hart woelden, te *ontdekken*, en met zyn eigen mond de wallen van haare genegenheid te beftormen; maar, afgefchrikt door de fterkte haarer vestingwerken, hadt hy beflooten tot geregelder aannaderingen, en haar op een verderen afftand aan te vallen, en eerst te beproeven wat een Bombardement van Brieven zou kunnen uitwerken; en of deeze Carcasfen van Liefde, in haare ooghoeken geworpen, tot het midden van haar hart zouden doorbreeken, den buitenmuur van wederzin omver werpen, en het magazyn van haare wreedheid doen in de lugt fpringen: of zulks haar ook mogt beweegen om te daadigen, en zich op redelyke voorwaarden over te geeven. —— Vervolgens befchouwt hy haar als een Vragtfchip, na de *Indiën* beftemd; haar hair zyn de vlaggen, haar voorhoofd is de voorfteven, haare oogen zyn het gefchut, haar neus is het roer. Hy wenscht haar kiel eens boven water te zien, en wenscht haar Stuurman te zyn om over de Kaap de Goede Hoop na de *Indiën* der Liefde te zeilen.

Onze Dichteresfe zondt hem een gepast antwoord op deezen waarlyk hoogst belachlyken Brief. Zy gekjaagde met hem, als iemand, die zich op een zo onvoordeeligen liefdetocht waagde, en maakte eene grappige rekening van de kosten, welke op zulk eene reis loopen; als kanten, diamanten ringen, oor- en halscieraaden, ter verciering van de plaatzen des aanvals en der verdeedigingе; zyden ftoffen, kanten, enz. tot haaren verderen optooi.

Dit fchryven hadt eenen anderen Brief van BRUIN ten gevolge, in denzelfden ftyl; hier in gaf hy haar *Carte-blanche*,

om

om 'er de voorwaarden, naar eigen goeddunken, in te vullen. Mejuffrouw BEHN gaf hier op een antwoord, waar in zy, om zichzelve en haare kennisfen te vermaaken, zich geliet aan zyne minneklagten gehoor te geeven. —— Deeze Brief, kan men ligt denken, bragt haar vuurigen Minnaar welhaast in haar kamer; by welk bezoek hy zyne Liefdensverklaaring vernieuwde. De belachlykheid hier van, meldt Mejuffr. BEHN, ging bykans alle beschryving te boven. „ Maar," dit zyn haare eigene woorden, „ verbeeld u een oud, dik en waggelend *Hollander*, die alles kwalyk plaatfte wat hy dagt dat hem beminnelyk in myne oogen kon maaken. Jaaren wist hy dat my niet konden behaagen; hy zogt die derhalven door zyne kleeding te dekken, door zyn Paruik, en verderen jeugdigen opschik, te gemoet te komen. Eerbied wist hy dat ik van eenen Minnaar verwagtte; deezen zogt hy uit te drukken door zulke belachlyke buigingen, en hy hadt zulk een zot flag van lonken, en drukte zich in zulke wonderlyke bewoordingen uit, dat ik geen ernftig antwoord kon geeven: want hoe ernftig ook het onderwerp was, zyn perfoon en kleeding maakte 'er een klugtfpel van. 'Er was geene kleinigheid in de Galanterie, welke hy by de jonge Heeren in de Stad waargenomen hadt, of hy poogde die na te volgen, zelfs tot het verzen maaken toe; doch deeze waren in zyne eigene landtaale, en zullen, vermoed ik, zeer zonderling geweest zyn."

Mejuffrouw BEHN vermaakte zich met BRUIN in ALBERT's afweezen, tot dat hy door zyn aanzoeken lastig begon te worden, zo dat zy, om zich van hem af te helpen, zich gedrongen vondt de geheele zaak aan ALBERT te openbaaren, die daar op zo woedend werd, dat hy zynen Mededinger den dood dreigde; doch hy werd door haar ter neder gezet, en vergenoegde zich met hem zyn verraadlyk gedrag te verwyten, en zyn huis te verbieden. „ Maar dit," verhaalt zy zelve, „ bragt een zeer belachlyk tooneel voort: want myn *Nestoriaansche* Minnaar wilde voor ALBERT niet onderdoen; hy schatte zich zo hoog als zyn Mededinger, eischte hem voor 't mesje, naar landsgebruik, en beging duizend narrepotzen. Met één woord, niets dan myn volftrekt bevel kon hem voldoen; en op 't zelve beloofde hy my niet meer lastig te zullen vallen. Zich van my verzekerd houdende, was hy als van den donder getroffen, toen hy hoorde, dat ik hem niet alleen myn huis verboodt; maar zyn geheel gedrag, te mywaards gehouden, in al zyne belachlykheid aan ALBERT verhaalde. Met eene houding, vol tekenen van wanhoop, verliet hy niet alleen myn verblyf, maar ook den volgenden dag *Antwerpen*; het niet langer kunnende dulden in eene Stad, waar hy zulk eene nederlaage bekomen hadt."

Haar Leevensbeschryffter heeft ons een verder verflag gegeeven van haar gedrag omtrent ALBERT, waar in zy poogde haare

 eer

eer te bewaaren, zonder zich ondankbaar aan te *stellen*. Ook beloofde ze hem te zullen trouwen als hy in *Engeland* kwam. Doch ALBERT, na *Holland* wedergekeerd, om zich tot de reis na *Engeland* gereed te maaken, werd ziek, en stierf te *Amsterdam*.

Onze Dichteresse, op dien voet eenigen tyd te *Antwerpen* gesleeten hebbende, ging te *Duinkerken* scheep, om na *Engeland* over te steeken. In het overvaaren zag zy bykans haar einde: want het Schip, door storm op de kust gedreeven, zonk in 't gezigt van 't land; doch booten, van strand te hulp komende, redden alle de Schepelingen, en die aan boord waren.

Mejuffrouw BEHN kwam te *Londen*, en wydde de rest haars leevens toe aan 't vermaak en de Dichtkunst. Behalven drie Deelen Mengeldichten, schreef zy zeventien Tooneelstukken, en eenige Romans. Zy vertaalde FONTENELLE's *Geschiedenis der Orakelen*, alsmede zyn Stuk over de *Veelheid der Werelden*. Meer Overzettingen zyn van haare hand, onder anderen eene der *Brieven van* OVIDIUS. Zy schreef ook de bekende Brieven tusschen een *Edelman* en zyne Zuster. Haar vernuft bragt haar in hoogagting by Mr. DRYDEN, Mr. SOUTHERN, en andere Dichters van haar tyd. Veelvuldig waren haare *verkeeringen* met jonge Heeren, inzonderheid met eenen, met wien zy Briefwisseling hieldt onder den naam van LYCIDAS, die, zo als wy uit een haarer Brieven mogen opmaaken, haare liefde met geene genoegzaame wederliefde beantwoordde.

Naa eene langduurige ongesteldheid, overleedt Mejuffrouw BEHN den 16 April 1689. Zy werd in *West-minster* Abdy begraaven, waar een witte marmersteen met een opschrift gevonden wordt.

Aan dit Leevensberigt willen wy eenige getuigenissen van haare Tydgenooten toevoegen. Mr. DRYDEN, van de Overzetting der *Brieven van* OVIDIUS spreekende, zegt in de Voorreden: „ Men heeft my verzogt te melden, dat de Vervaardiger, die tot de Schoone Sexe behoort, geen *Latyn* verstaat; doch, verstaat zy het niet, dan vrees ik, dat zy *ons*, *die het verstaan*, reden geeft om ons te schaamen."

Mr. LANGBAINE drukt zich haarenthalve *uit*: „ Ik denk dat haar naam lang in gedagtenis zal blyven by de liefhebbers van het Tooneeldicht; als mede door verscheide andere Werken, beide in dicht en ondicht: zy werd door de Vernuften bykans gesteld met de onvergelyklyke Mrs CATHARINE PHILIPS."

Van alle haare Bewonderaaren spreekt Mr. CHARLES GILDON, die haar van naby kende, over haar met den hoogsten lof. In den Opdragtsbrief van haare Romans, schryft hy: „ Dichtkunst, dat hoogst genoegen voor 's menschen geest, wordt in vermaak gebooren, maar door smert geprangd en gedood. Deeze aanmerking moet ons te meer over Mrs. BEHN doen ver-

won-

wonderd ſtaan, als wier vernuft ſterk genoeg was om de vrolykheid te bewaaren te midden der teleurſtellingen, welke eene Vrouw van haar verſtand en verdienſten nooit hadt behooren te ondervinden. Maar zy bezat eene groote ſterkte van geest, en was meestresſe van haar denkvermogen, in ſtaat om in een gezelſchap te ſchryven, en teffens deel te neemen in 't geſprek. Ik zag haar dit doen, toen zy haar *Oroonoko* ſchreef, en andere gedeelten van haare Werken, waarin men akoos eene gemaklykheid van ſtyl aantreft, en een gelukkigen trant van denken. Over de Driften, en inzonderheid die der Liefde, ſchreef zy meesterlyk, en gaf aan alles zo tedere en fyne toetzen, dat men, ſchoon de naam verborgen ware, Mrs. BEHN zou ontdekt hebben."

„ Zy was," zegt haare Leevensbeſchryfſter, „ van een edelen en menſchlievenden aart; zomtyds driftig; zeer dienstvaardig voor haare Vrienden, met alles wat in haar vermogen was; ligter kon zy een aangedaan ongelyk vergeeven, dan iemand verongelyken. Zy bezat veel vernuft, oordeel en goedhartigheid. Meesterlyk verſtondt zy de kunst der verkeering. Gevoelig van geſteltenisſe, was zy een liefhebſter van vermaak. Wat my betreft, en ik kende haar van naby, zag ik haar nooit iets pleegen 't welk de zedigheid der Sexe niet voegt, ſchoon zy vryer en vrolyker leefde, dan veeler ſtyve naauwgezetheid wil gehengen." Dit is zeker van den gunſtigſten kant beſchouwd.

De Schryvers van de *Biographia Brittannica* houden haare Dichtſtukken niet voor van den besten ſtempel: ſchryven, dat haare Tooneelſtukken, ſchoon niet van vernuft ontbloot, vol zyn van onbetaamlyke tooneelen en uitdrukkingen. — Doch de eerſte deezer oordeelvellingen wordt tegengeſprooken door het getuigenis van DRYDEN, een bevoegd regter in deezen. — Wat de laatſte betreft, dit kan zo goed niet ontlegd worden. Dan laaten zy, die gereed zyn om haar des te berispen, overweegen, dat zy zich in de noodzaaklykheid bevondt om te ſchryven of te ſterven: de ſmaak der tyden was bedorven; en het is eene gegronde aanmerking, dat zy, die leeven om te behaagen, moeten behaagen om te leeven. — Misſchien wraakte Mrs. BEHN die tooneelen en beſchryvingen zo zeer als iemand haarer Berisperen; maar men moet iets toegeeven aan de menſchelyke zwakheid. Zy zelve was van een minzieken aart; zy voelde in haar boezem de driften woelen, welken zy beſchreef; en deeze omſtandigheid, gepaard met de dryfveer der gemelde noodzaaklykheid, is ongetwyfeld de oorzaak, dat haare Tooneelſtukken van dien ſtempel zyn. — Met één woord, Mrs. BEHN was ſchoon, was geestig; zy kan van onvoorzigtigheid niet vrygeſprooken worden; maar haar deswegen, gelyk men gedaan heeft, alles ſlegts ten laste te leggen, gaat te verre.

BESCHOUWING BY HET GRAF.

Zie daar de donkere Grafkelder, de woonplaats der wormen; het laatste enge verblyf van den grooten en den kleenen; de verzamelplaats der afgestorvenen. —— Wie kan dit zien, en zwygen? Ja, hoe schielyk snelt ons kortstondig leven heenen; dat leven, waar in men voor- en onspoed smaakt, zegeningen en rampen, by afwisseling, ten tooneele ziet verschynen: en, hoe ras loopt dit bestaan ten einde! men wordt geboren om te sterven; en naauwlyks is ons aanzyn daar, of elke tred, dien wy doen, is een stap nader tot ons Graf.

Naauwlyks zyn wy hier, of wy verdwynen, en ons leven is als een droom. Ja, Stervelingen! hier is uw einde; gy zyt niet meer; en naastbestaanden, of vrienden, hoe lief en waardig, moeten u derven. En welk een groot onderscheid is 'er thans in uw verblyf! Voorheen onvergenoegd, te onvrede over uwe wooning op het tooneel der waereld, waar ruime zaalen voor uw hoog geplaatst hart nog steeds te eng waren, is thans uwe wooning eene kleene wooning der duisternis; *allengskens* zal nu uw koud gebeente tot stof verkeeren. *Zoo kwaamt* gy; gingt weder heenen; wy zagen u na, en elk hunner, die u kende, met u had verkeerd, voor wien gy nuttig geweest waart, voelde uw gemis. Daar ligt gy nu —— gy rust van uwen arbeid, en ziet niet meer dat heldere licht, 't welk gy iederen morgen, by uwe ontwaaking, aanschouwde; deeze om op nieuw in meerder zorgen gedompeld te worden —— geene om aan zyne woelingen en driften den vryen teugel te vieren. Dan, hier eindigde uwe afgespeelde rolle; en, schoon de aarde trilt en beeft, de rommelende donders kraaken, gy zyt van alles onbewust; niets verschrikt u in uw somber Graf.

ó Zagte rust, voor u, die rampen, onderdrukking en tegenheden, hier moest smaaken! Hier, op deeze *plaats*, geniet gy kalmte, na duizenden van tegenspoeden. *Gewenscht* verblyf voor u! aangenaame slaap, die u gevoelloos maakt voor het lyden; lyden, 't welk hier beneden aan uw lot verkogt was. —— Dan, met welk eene angstige vreeze beschouwt de Dwaas deeze stille wooning! hoe trilt hy voor deezen doodslaap, en met welk eene diepe ontroering ziet hy deeze Grafplaats aan! Hier moet hy één zyn met hem, wien hy, om dat hy minder scheen, met verachting bejegende. Hier moet hy liggen by hem, dien hy nooit dan op een afstand wilde beschouwen. En denkt hy aan de heerschzugt, met welke hy anderen behandelde; aan zyne baldaadige verkwistingen en onnutte verspillingen, terwyl de om brood zugtende medenatuurgenoot, al spottende, of met geweld, van zyne wooning werd

ge-

gedreeven, daar hy nimmer aan het *zyn* van eene Godheid dagt; eene Godheid, van wien hy het bestaan en den tegenwoordig genooten zegen ontving, —— dan moet hy billyk beeven voor deeze verblyfplaats; een verblyf, zoo aangenaam voor den braaven!

Doch dat tevens de beschouwing van het Graf ons nimmer vervoere tot overdreevene sentimenteele verzugtingen. Neen, het aandenken hier aan moet ons, als verstandige Weezens, ten nutte verstrekken: het is hier, op deeze plaats, waar alle rampen eindigen; hier, waar men geen leed gevoelt, waar alle traanen ophouden; ja hier, by de lichaamen der afgestorvenen, kan de verstandigste, even als de minkundige, leeren, dat alle onze grootheid, woelingen, plannen en uitzigten, hoe wél overdagt, ééns in rook verdwynen; ja, alles is nietigheid! —— *Hodie mihi, cras tibi!*

Brielle, 1798. J. D. V.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Het is wel zeker, dat wy in veele opzigten zwakke en kragtelooze schepzelen zyn. Dan schuiven wy niet al te veel op onze zwakheden? Als wy alle onze vermogens behoorlyk aanwendden, welke wy nog in de daad bezitten, wat zouden wy meêr kunnen doen, dan wy nu doen! Wy geven te veel toe aan onze onmagt, en schuiven alles op ons onvermogen; terwyl veelal, regt ingezien, onze onwilligheid alleen de schuld heeft.

Aanschouw hem, hy is de man die my wel aanstaat, zyne wezenstrekken bevallen my, zyn gansche gelaad toont immers dat hy de braafheid zelve zy., Alle zyne gelaadstrekken bewyzen immers dat hy een deugdzaam en braaf man is. — Dan hoe vaak bedriegt ons het uitwendige niet! 's Menschen uiterlyke gedaante kan schoon, maar zyne inwendige gestalte bevlekt, zyn. Zyne uitwendige gedaante kan zuiver, maar zyne inwendige besmet, wezen. Hoe dikwils heeft de schyn bedrogen! — De scherpziendste oogen van eenen LAVATER kunnen bedrogen worden. Een schoon gelaad duid niet altoos eene schoone ziel aan, noch eene afzigtelyke gedaante een arglistig hart.

Wat is het dat den mensch verzekeren kan van de aangenaamheden des levens, dat hem van een gelukkig en vergenoegd leven hier op aarde kan verzekeren; wat is dat anders, dan Verdiensten? Deze maken den mensch waarlyk beminnelyk. Laat men Schatten, Rykdommen, bezitten, Ambten en Waardigheden bekleeden, wat zyn ze buiten Deugd, buiten Verdiensten? Laat men alle voorregten, allen overvloed, alle goederen dezer wereld, bezitten, en Deugd en Verdiensten derven, wat is de mensch zonder Deugd, wat is hy zonder verdiensten? ——

Im-

Immers niets, niets anders, dan een veragtelyk *schepzel*, een schepzel dat den rang onteert, onder welken het geplaatst is; een schepzel dat onder de geschapen Wezens het allerminst beantwoordt aan zyne bestemming.

Zyn het de aardsche bezittingen wel, zyn het de Rykdommen en Schatten der wereld wel, welke den mensch stellen kunnen in het bezit van bestendig genoegen, van ware gelukzaligheid; of dienen zy by veelen veeleer tot verleiding, en ten valstrik, om den mensch ongelukkig te maken, en hem te dompelen in eenen poel van jammer en ellende? zyn ze wel geschikt om den mensch te verheffen; of dienen zy veeleer, om hem te verlagen, dikwyls zelfs beneden den rang waar onder hy sorteert?

Wie is niet ingenomen met iemands deugdzaam gedrag en beminnelyke hoedanigheden? De Deugd word zelfs van de Ondeugd geëerd; uitstekende bekwaamheden schitteren niet slegts, maar ze hebben alle uitwerkzels op aller gemoederen, die men daar van verwagten kan. —— Zy maken, dat aller aandagt daar op gevestigd worde, en de belangens der zulken regt behartigd worden, en geven spoorslagen aan den yver van anderen, om dien op te wekken en te doen ontbranden.

Wie zyne ziel verrykt met wetenschappen —— wie *kundigheden* opzamelt, in eenen tyd, wanneer hy zich met dezelve verryken kan, want de dagen komen schielyk, dat men geene kundigheden meer kan opdoen; wanneer de ouderdom aankomt, verminderen 's menschen vermogens, en hy kan geene nieuwe kundigheden meêr opdoen: wie derhalven zyne ziele verrykt met wetenschappen, in de dagen dat hy de vermogens heeft om die te vermeerderen; al wie alzo handelt, die is de wyze man, zyne talenten op winst aanleggende. Hy maakt zich beminnelyk by al de wereld, zynen omgang aangenaam en nuttig by allen, met welken hy verkeert. Zyne gesprekken zyn leerzaam voor allen, die dezelve hooren. —— Als nu de zedigheid by hem eene byzondere hoofddeugd is, dan ontvangt zyn karakter eenen nieuwen luister. Verwaandheid *tog bederft al het* schoone, en maakt den mensch hatelyk en walgelyk. *Alle de* vruchten, welke de nederigheid draagt, zyn aangenaame vruchten; daar die van verwaandheid, van hoogmoed, doen walgen. Zulk een weet regt onderscheid te maken tusschen ware nederigheid, en die welke slegts in schyn bestaat; maar, in de daad, niets anders is, dan nederige opgeblazenheid. —— Dan kundige Lieden, welke zich bekwaamheden aanschaffen, en by hunne kundigheden waarlyk nederig zyn, kunnen niet missen eens ieders aandagt op te wekken, en tot zich te trekken —— allen op hunne gaven te doen verlieven, welke maar eenig gevoel van eer hebben, en luisteren naar de inspraak der Rede. —— Zo draagt altoos bestendig een goed gedrag, zo niet aller, ten minsten zeker de toejuiching aller Braven weg.

C. V. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDE- EN SCHRIFTMAATIGE BEDENKINGEN OVER DE PLIGTEN EN HOEDANIGHEDEN DER BEDIENAAREN VAN HET EUANGELIE; ALS MEDE WEGENS HET VOEGLYK GEDRAG DER LEDEN VAN DE CHRISTLYKE GEMEENSCHAP, TEN OPZIGTE VAN HUNNE LEERAAREN.

(Volgens het *Engelsch* van JAMES FOSTER, DD.)

(*Vervolg van bl.* 298.)

'T Is de korte opheldering des vermaans van Apostel PETRUS: *De Ouderlingen, die onder u zyn, vermaane ik, die een Mede-Ouderling ben. —— Weidt de Kudde Gods, die onder u is, hebbende opzigt daar over, niet uit bedwang, maar gewillig; noch om vuil gewin, maar met een volvaardig gemoed; noch als Heerschappy voerende over het Erfdeel des Heeren, maar als voorbeelden der Kudde geworden zynde* (*), die ik voorheb te ontvouwen.

Het eerste, waar van ik hier spreeken moet, is het vermaan, *Weidt de Kudde* GODS. —— Eenige van de spreekwyzen, hier gebezigd, zyn duidelyk zinnebeeldig; maar de algemeene zin is: Onderwyst de zodanigen, die aan uwe zorge toevertrouwd zyn, in de groote en belangryke beginzelen van den *Christlyken Godsdienst*; verklaart hun den *geheelen raad van* GOD, met betrekking tot hunne eeuwige behoudenis; pryst hun de *Pligten* aan, welke de *Euangelieleer* afvordert, en dringt de *Betragting* daar van aan, door alle de edelaartige, aanmoedigende, en ontzaglyke *beweegredenen*; tragt hun *oordeel* te overtuigen, als de eenige rechtmaatige grond om hunne *aandoeningen* over te haalen. Kweekt, door deeze han-

(*) 1 PETR. V: 1, 2, 3.

handelwyze, Godsdienstkennis aan; bevordert hunne inwendige regtheid, en die hebbelykheden van algemeene Goedwilligheid, die het *leeven*, de *sterkte*, en het *hoofdcieraad*, uitmaakt van 's Menschen Ziel.

Maar, behalven deeze algemeene opvatting der woorden des Apostels, behelzen dezelve eenige meer byzondere onderrigtingen, noodig onderscheidener te ontvouwen.

In de *eerste plaatze*, is het hoogst noodig, dat de Leeraars, als *Herders van* GODS *Kudde*, de Gemeente bekend maaken met de *gronden*, de *redenen*, en de algemeene *blykbaarheden* van den *Godsdienst*, zo den *Natuurlyken* als den *Geopenbaarden*. Zy moeten eenen aanvang maaken met het ontvouwen en bewyzen van de Grondbeginzelen des *Natuurlyken Godsdiensts*, als van welke niet alleen de *zekerheid*, maar zelfs de *mogelykheid*, eener *Godlyke Openbaaring* noodwendig afhangt. Deeze belangryke Stukken zyn, het Bestaan van GOD, zyne algemeene Voorzienigheid, zyn Zedelyk Bestuur, en een Toekomende Staat van Belooning of Straffe. Wanneer *die Grondslag* in deezer voege te regt gelegd *is*, *bestaat* de volgende natuurlyke stap in voort te gaan tot het geen *daar op gebouwd* wordt. Dewyl, indien zy agtloos zyn in het vaststellen van de *eerste Beginzelen des Christendoms*, de een of ander hunner Toehoorderen, in deeze Eeuwe van onbezonne Twyfelaary, groot gevaar loopen, om, eensslags de *Belydenis des Christendoms* verzaakende, tot de volslaagenste *Godlochening* te vervallen. —— Waarby ik mag voegen, dat een *redelyk* Geloof in GOD, en rechtmaatige begrippen wegens Hem, daar het Euangelie van *Godlyke* Herkomst is, eene onmiddelyke strekking moeten hebben om onzen eerbied voor zyn Gezag te versterken, en een dieper eerbied in te boezemen voor de *Wetten* en *Leerstellingen* daar in begreepen. En, indien het Volk desgelyks zorgvuldig onderweezen wordt in de *eigenlyke baarblyklykheden* van den *Geopenbaarden Godsdienst*, ten einde zy geen *ingewikkelde*, maar *redelyke*, Geloovers zyn, op vaste gronden, en overtuiging des verstands, moet hun Geloof eigenaartig een vaster en werkzaamer beginzel weezen van algemeene Godsvrugt en Deugd.

Een andere Regel, door *Christen-Leeraars* in agt te neemen, bestaat hier in, dat zy, by het ontvouwen van de byzondere *Leeringen* en *Pligten* des *Christendoms*, hunne

de Toehoorders tragten te overtuigen, dat dezelve een *wys* en *met zichzelven bestaanbaar Stelzel* vormen, en alle eene tot daadlyke beoefening opleidende en hartheiligende strekking hebben. Wel sterk behooren zy in te boezemen de ondergeschiktheid van de *Middelen* des Godsdiensts aan het *Einde*; van *Bespiegelingen* en *Plegtigheden* aan *onveranderlyke Zedelyke Pligten*. Want *Geloof* en *Rede* tegen elkander over te stellen, en als in tweestryd te vertoonen, is, en zal altoos niets anders weezen, dan een vrugtbaare wortel van onberekenbaar verregaand *Bygeloof* planten. Indien men de *Christlyke Beginzels* en *Voorregten*, als mede de Instellingen van *Doop* en *Avondmaal*, op eene andere wyze aandringt, dan als opwekkingen en aansporingen ter *Deugd*, is het zo verre van CHRISTUS *te prediken*, of het eigenlyk einde van diens Godlyke Zending te bevorderen, dat het ter omkeering daar van moet strekken, en niets anders dan een zeer verkeerd gebruik te maaken van den *Geopenbaarden Godsdienst*, om *allen* Godsdienst te ondermynen en het onderst boven te werpen.

Zodanige Leeraars volbrengen, derhalven, myns bedunkens, hunnen Pligt met de grootste *getrouwheid* en *zorge*, wier hoofdbedoeling strekt om de weezenlyke en onmisbaare Deugden eens heiligen leevenswandels in te scherpen —— wier onderwys doorgaande daar heenen strekt, om hunnen Onderwyzelingen in te boezemen Eerbied voor, en Liefde tot, GOD; zugt tot billykheid, waarheid, algemeene goedwilligheid, en vredelievenheid —— maatigheid, kuischheid, en alle andere pligten van Zelfbestuur; —— die de beginzelen van *Christlyke Vryheid* inboezemen, en allen (hoe zeer zy ook in bespiegelende stukken dwaalen) voor hunne *Broederen* erkennen, die *Godzalig*, *Regtvaardig* en *Maatig* leeven (*); die eene yverige *beoefening* der *Heilige Schriften*, en vryheid van *Godsdienstig Onderzoek*, aanpryzen. —— Zodanige Leeraars, zeg ik, dunken my hun pligt met de grootste getrouwheid en zorge te volbrengen, om dat zy overeenkomstig handelen met de volgende eenvoudige Regelen, te nedergesteld door de eerste Verkondigers van het *Euangelie*; te weeten: *Onderzoekt de Schriften* (†). Oordeelt gy voor u zelven wat regt is. *Schoon ik al het Geloof had*, *dat*

(*) TIT. II: 12. (†) JOANN. V: 39.

dat ik bergen kon verzetten, en de Liefde derfde, ik ware niets (*). *Dit is een getrouw woord, en deeze dingen wil ik dat gy ernstig bevestigt, op dat zy, die in* GOD *gelooven, goede werken mogen voorstaan: want deeze dingen zyn den Menschen goed en nuttig* (†).

Vraagt men, meer byzonder, in welk een licht het algemeen plan der *Christlyke Leere* het eigenaartigst kan worden voorgedraagen? Indien men my niet schuldig oordeele aan eene te groote aanmaatiging, met uitspraak te doen in eene zaak zo zeer betwist, ik zou als de hoofdsom voordraagen: „ Dat de algemeene *inhoud* van „ deeze Godlyke Instelling niets anders is dan de *her-* „ *leeving* van den Natuurlyken Godsdienst en Deugd, „ wanneer Ondeugd en verwilderende Geestdryvery de „ kennis daar van bykans in de gemoederen der men- „ schen hadt doen *versterven;* met de byvoeging van „ twee of drie eenvoudige stellige Bevelen, by welker „ invoering op het sterkst gewaakt was tegen Bygeloovige „ *Misbruiken*, en geschikt om de eeuwige Wetten van „ Deugd en Braafheid *aan te dringen.*"

Meer byzonder komen de beginzels, daar by aangepreezen; hier op neder: dat 'er is één GOD, *de Vader* (‡) en Opperheer van allen, *die alle dingen schiep door* JESUS CHRISTUS (§); dat het Menschdom by dit oneindig Weezen *aangenomen* is door de *Regtvaardiging des Geloofs* (**), instemmende, in het eindelyk doel daar van, met de algemeene wet der *opregtheid*, die, ten zelfden tyde dat zy elke daad van *moedwillige Ondeugd* verbiedt, toegeevend is ten opzigte van de *onwillige zwakheden* der Menschlyke Natuure. Dat de gunst van GOD zich tot alle Menschen uitstrekt, en zyne vergifnis schenkende Genade tot alle waare en opregte Boetvaardigen; doch betoond op *zulk eene wyze*, [dat *is door het Middelaarschap* van CHRISTUS] die de *Rede* noch kon ontdekken, noch met grond berispen; —— een middel, wyslyk uitgekoozen, om de *Bekeering* aan te moedigen door de hoop van *Genade;* om zondige menschen, der Godlyke gunste onwaardig, met byblyvende gevoelens van *Nederigheid* te vervullen, en *Bygeloof* uit te rooijen. Dat de Vader des Menschdoms altoos gereed is om hun

(*) 1 COR. XIII: 2. (†) TIT. III: 8. (‡) 1 COR. VIII: 6. (§) EPH. III: 9. (**) ROM. X: 6.

hun *bystand te bieden* in het streeven na zuiverheid des harten en gelukzaligheid. Dat hy, naamaals, *de wereld in regtmaatigheid zal oordeelen*, door JESUS CHRISTUS (*); aan wiens bestuur hy de wereld onderworpen, en de Menschen, wegens hun gedrag, verantwoordelyk gemaakt heeft. Dat, gelyk hy aan alle *onboetvaardige* Zondaaren, onpartydig, naar gelange hunner onderscheidene maate van *schuld*, straffe zal toewyzen, hy ook zyne *geloovige* en *getrouwe* Dienaaren zal beloonen met nimmereïndigend geluk en onsterflyke eere, ter oorzaake van het onveranderlyk genoegen, 't geen hy schept in de *Deugd*, en om deeze, in 't einde, *overwinnend* en *zegevierend* te maaken over boosheid en ondeugd. Eindelyk, dat, wanneer het lot des geheelen Menschdoms dus regterlyk zal beslist weezen, en gevolglyk de einden van CHRISTUS Middelaarschap geheel bereikt, *het Koningryk* GODE *den Vader zal overgegeeven worden — opdat de Zoon zelve zal onderworpen worden aan Hem*, (aan GOD) *die hem alle dingen onderworpen heeft, en* GOD *alles in allen zy* (†).

Een Stelzel als dit, over 't geheel, van dien aart, dat elk *bedagtzaam*, elk *Godsdienstig*, elk waarlyk *Zedelyk*, Mensch moet hoogagten en eerbieden; terwyl het allen, die 't zelve van geheelen harte gelooven, en toelaaten dat het deszelfs natuurlyken en regtmaatigen invloed op hun hart hebbe, *waarschynlyk*, hier op aarde; in vrede en gerustheid van ziel zal doen leeven, en *volstrekt zeker* de nimmereïndigende gunst van GOD, hier naamaals, doen smaaken.

De volgende tak van 's Leeraars Pligt, tot welks ontvouwing ik gevorderd ben, bestaat hier in: *dat hy het opzigt over de Kudde* GODS *hebbe*. In dit algemeene voorschrift zyn de volgende byzonderheden begreepen.

Vooreerst, dat hy den *staat* en *gesteltenisse* der Gemeente *onderzoeke*, en toezie (zo verre als zyn magt en invloed, die enkel *overreedend* en niet *dwingend* zyn, zich uitstrekken,) dat alle dingen, betrekking hebbende tot de openbaare Godsdienstpligten, met *ernst* en *welvoeglykheid* worden waargenomen, agtervolgens de voorschriften des Nieuwen Verbonds. —— Het voegt hem ook, toe te zien, dat geene gevaarlyke *Dwaalingen*, die het oog-

(*) HANDEL. XVII: 31. (†) 1 COR. XV: 24—28.

oogmerk des *Christendoms* omverstooten, of onbestaanbaar zyn met deszelfs weezenlyke beginzelen, tot *Losbandigheid* en *Zedeloosheid* strekkende, ter Kerke worden ingevoerd. —— En, schoon verschil in begrippen, omtrent stukken van minder aangelegenheids, slegts weinig opmerkings vordere, zyn, egter, begrippen, rechtdraads strekkende om losbandigheid en ondeugd te begunstigen, wanneer zy zich opdoen, *streng tegen te staan.* —— Maar hoe? Enkel door kragt van bewysredenen, door zagtmoedige en bedaarde overtuiging; want *de Dienstknegt des Heeren moet niet twisten, maar vriendlyk zyn jegens allen* (*).

Ten anderen, is het de pligt eens Ouderlings of Opzienders, de *Onkundigen*, naar maate van hunne verschillende omstandigheden, te onderwyzen; troost te verschaffen aan de *kleinmoedigen*, ondersteuning te verleenen aan den *zwakken*, versterking aan den *onvasten*, uit den weg te ruimen alle *ongegronde vermoedens* en *twyfelingen*, als mede de ligt buiten spoor slaande opwellingen der Jeugd te bedwingen, en eene vroege wending ter Deugd en Godsvrugt te geeven. Bovenal heeft hy zich toe te leggen om Deugd en Godsvrugt hun voor te draagen in het meest bekoorlyk licht, niet in eene treurige en afschrikwekkende gedaante. Eindelyk voegt het hem, de *ongeregeld wandelenden* te vermaanen en te bestraffen, daar zy door hunne ondeugden de eer van het Christen-character bevlekken.

Maar, om dit laatstgemelde gedeelte van zynen pligt met den verlangden uitslag te volbrengen, staat hem wel naauwkeurig agt te geeven op voeglyke omstandigheden van *tyd* en *plaats*, als mede op de byzondere *characters* en *geaartheden* der Persoonen, welke hy vermaant of bestraft. Die vermaaningen en bestraffingen moeten toegediend worden met alle blyken van tedere *belangneeming* en *vriendschap*; met volslaagene verwydering van allen *trotsch*, *heerschzugt* en *drift*. —— 'Er kunnen Zondaars weezen, zo geheel van alle braafheid ontbloot, zo ongevoelig voor allen bezef van het onderscheid tusschen goed en kwaad, dat hun te vermaanen, of te bestraffen, alleen strekt om ons ten voorwerp te stellen van hunne versmaading en haat. Onze Zaligmaaker heeft daarom, en de

(*) 2 Tim. II: 24.

de Leeraars, en de *Christenen* in 't algemeen, ontslaagen van zich met deezen te bemoeijen. *Geeft*, is zyn woord, *het heilige den honden niet*, *werpt uwe paarlen niet voor de zwynen; op dat zy dezelve niet ten eenigen tyde met de voeten vertreeden, en zich omkeerende u verscheuren* (*).

In deezer voege heb ik een kort verslag gegeeven van de *natuur* en het *oogmerk* des *Leeraarampts*, en hoofdzaaklyk aangetoond wat 'er ligt opgeslooten in de woorden van Apostel PETRUS, *weidt de Kudde* GODS, *en hebt het opzigt daar over.* —— Ons staat nu voorts te onderzoeken, met welke *Gemoedsgesteltenisse*, en op welk eene *wyze*, deeze aangelegene pligt moet volbragt worden.

Ten deezen aanziene betuigt de Apostel, in de eerste plaats, dat een Leeraar zyn post te volbrengen hebbe, *niet uit bedwang*, *maar gewilliglyk*; dat is, niet als een opgelegde *last* of *taak*, niet enkel uit *vreeze* voor *straffe*, indien hy verwaarloozend of ontrouw is in het werk zyner bedieninge; maar van harten tot den dienst geneigd, en die zich *gewillig* en *vry* daar toe heeft overgegeeven.

In de tweede plaats, *niet uit vuil gewin*; dat is, niet om winst te doen als het *voornaam* en *heerschend* beginzel, niet uit *Geldgierigheid*, welke eene zo laage en schandelyke drift is, dat dezelve iemand *ongeschikt* maakt tot eenige *post* van aangelegenheid, en buiten staat stelt om *eerlyk* en *onpartydig* te weezen in de volbrenging daar van, en inzonderheid onbevoegd maakt tot een Ampt van eenen Godsdienstigen en zedelyken aart, als geheel onbestaanbaar zynde met de Liefde tot GOD, en de verbanning van alle Deugd. —— *Niet om vuil gewin*, *maar met een volvaardig gemoed*; dat is, een *onbaatzugtige* en *edelmoedige* gesteltenisse, welke *vermaak schept* in goed te doen, en in zichzelven eene *neiging* en *inwendige begeerte* voelt, om de eer van GOD en de zaligheid der onsterflyke Zielen te bevorderen.

Noch ook als Heerschappy voerende over het Erfdeel des Heeren; dit wil zeggen, zich niet aanmaatigende dat *Regtsgebied* over het Geweeten, die *heerschappye* over het Ge-

(*) MATTH. VII: 6.

Geloof der *Christenen*, 't welk de Apostels zelve weigerden; niet ſtreevende na *grootheid* en praalenden *voorrang*; maar *als voorbeelden der Kudde geworden zynde*, van *nederigheid* en *gemaatigdheid*; zichzelven gelukkig agtende van in de gelegenheid geſteld te weezen om hunne *Christen-Broederen*, in dien zo nuttigen ſtand, nuttig te weezen: drukkende de voetſtappen van hunnen grooten Meester, *die niet kwam om gediend te worden; maar om te dienen* (*). —— Teffens *Voorbeelden* zynde van een blaakende, doch te gelyk voeglyke en bedaarde, *Godsvrugt*; van *Liefde* tot *alle* Menſchen; van *gemeenzaamheid* en *meewaarigheid*; van *deftigheid*, zonder ſtuurschheid; van *zelfbedwang*, zonder bygeloovige geſtrengheden; van *yver*, zonder bedilzugt of geweldige driftvervoering; van *openhartigheid* en *eenvoudigheid* des harten, ver afgeſcheiden van vooroordeel en list; van *naarſtigheid*, *voorzigtigheid*, en *welbeſtuurde* driften; van een vuurige *begeerte* tot kennis voor zichzelven, en eene gereedheid om dezelve vrylyk aan anderen mede te deelen; van *welTevredenheid*, *opgeruimdheid*, en eene bedaarde *onderwerping* aan de ſchikkingen der Voorzienigheid; en van eene *ſtandvastige* en *onbuigzaame* braafheid, die zich egter voor onvoorzigtigheden wagt; welke, ſchoon zy gevaar *vermydt*, wanneer het met eere kan ontgaan worden, en met behoud van een goed geweeten, en in zo verre 's Volks vooroordeelen inwilligt als ſtrekken kan om de *gereedſte* en *onſchadelyke* middelen te gebruiken om de rechte beginzels van den Godsdienst hun in te boezemen, egter nimmer eenige Kunſtenaaryen bezigt om hun *verkeerde denkbeelden* in te boezemen; nooit, door vooraf overlegde *dubbelzinnigheden* in de voordragt, hun in *dwaalingen* ſtyft, of in 't minst hunne *ondeugden* ſtreelt; en, tot zulk eene harde proeve opgeroepen zynde, allen wereldlyk belang opoffert, om de zaak der *Christenheid* en der Deugd, welke de zaak van GOD is, te handhaaven.

Ik zal hier alleen nog byvoegen, dat de *Christen-Leeraars* de ſterkst mogelyke aanmoediging hebben; om dus *onbeſmet*, *yverig* en *getrouw*, te weezen in het werk hunner bedieninge, en het vercieren van de Godsdienstleer, welke zy prediken, door den veelvermogen-

(*) MATTH. XX: 28.

genden glans van een *Godvrugtig* en voorbeeldlyk leevensgedrag: naardemaal zy, zich in deezer voege gedraagende, de volstrekte verzekering hebben, dat zy, *wanneer de Overste Herder verscheenen zal zyn, de onverwelklyke kroone der heerlykheid behaalen zullen* (*).

(*) 1 PETR. V: 4.

(*Het Vervolg hier naa.*)

OVER HET HEILZAAM GEBRUIK DER ZWAVEL-LEVER-LUCHT, BY HET LOOD-COLYK EN METAAL-VERGIFTIGING. Door J. C. KRAUSS, *Med. Doct. te Amsterdam.*

De menigte der dagelyks uitgevonden en met zo veel ophefs aangeprezen Geneesmiddelen is dikwyls zo groot, dat de waarheid-minnende Arts dikwerf niet weet, welke hy meer vertrouwen zal, of de uitnodigende alles beloovende aanpryzing van den Uitvinder, of *zyn eigen*, met genoegzaame theoretische kundigheden gepaard, Practisch gevoel.

Wat hiervan ook zyn moge, zo is yder Arts verpligt, zo veel het zonder nadeel van zynen Lyder geschieden kan, zodanige middelen te beproeven, welke hem, na rype vergelyking der dierlyke huishouding (voor zoo verre zy ons bekend is) met de physicaale of doode krachten, nuttig schynen, en in het tegenovergestelde onschadelyk zyn, om, ware het mogelyk, het heir der menschelyke Kwaalen en Ongemakken hoe langer hoe meer met zekerheid en wezentlyk nut te bestryden, en te overwinnen.

Het Lood-Colyk, eene in deeze Landen gewis zeer menigvuldige, en wegens zyne gevolgen akelige, ziekte, is, tot dus verre, door veele Geleerden, zoo wel buiten als binnen deeze Republiek, zeer naauwkeurig nagespoord, en men heeft ook dikwyls de Lyders, door den tyd, door het gebruik van ander water, verandering van lucht, enz. hersteld; edoch veelmaalen gebrekkig, en zulks alleen, dewyl 'er tot dus verre geen middel bekend was, 't welk de zich in 't ligchaam bevindende Loodstoffen, onmiddelbaar, door zyne grootere vermaagschap, uit zyne

verbinding ſtelde, amalgameerde, of in eene andere *onſchadelyke* gedaante deed overgaan. En zoude dan een dusdanig Geneesmiddel de naſpooring van een Arts niet verdienen? De door den beroemden HANNEMAN, tot vernietiging der overboodige Kwikzilver-werking, zoo wel als tot de Neutraliſatie van andere vergiftige Metaalkalken, in het menſchelyke Ligchaam, geroemde Zwavel-Leverlucht verdient hier boven alles de opmerking der Geneesheeren. PAPING, in zyne geleerde Disſertatie *de Sulphurito Calcis*, heeft haar reeds de behoorlyke achting bewezen; en het is eene uitgemaakte zaak, dat niets beter is om de Kwikzilver-ziekte, door de dikwerf verbaazende hoeveelheid van dit Metaal, door zogenaamde Geneesmeesters der Venusziekte allengskens toegediend, veroorzaakt, (welke, nog altoos de gedaante der lang vernietigde Venusſtof naboottſende, daarom met nog meerder Kwikzilver geſtadig met het grootſte nadeel beoorlogd word,) te geneezen, als de Zwavel-Leverlucht, benevens by tyd en wylen daarby aantewendene Geneesmiddelen. —— Zoo het hier de plaats was, zoude ik dit niet alleen duidelyk kunnen bewyzen, maar met genoegzaame voorbeelden ſtaaven.

HUFELAND, in zyne uitmuntende Verhandeling over de *Calx Ant. Sulph.* (zie *Vad. Letteroefening* No. 12 en 13 van 1797.) heeft de werking der Zwavel en derzelver Leverlucht zoo duidelyk en overtuigend voorgedraagen, dat ik geen reden vinde dezelve te herhaalen, of den grond myner Proefneening daardoor te ſtaaven. Alleen heb ik daarby te voegen, dat ik van dit middel, ten opzichte van het neutraliſeeren der Kwikzilver-werking, zoo wel door redeneering als ondervinding, zoo volkomen overtuigd was, dat ik geen zwaarigheid maakte om hetzelve by het hier te beſchryven Geval aan te wenden, en waar in ik zoo volmaakt gereusſeerd ben, dat ik my zelven niet wederhouden kan, om het tot nut des menschdoms, vooral in dit Gemeenebest, bekend te maaken, en de aandacht myner Kunstgenooten tot het uitbreiden deezer heilzaame uitvinding op te wekken, en ter beproevinge uit te noodigen. —— Wat geluk voor my, byaldien dit voor het (vooral hier te Lande, alwaar dit ongemak, uit hoofde van het dikwyls vergiftigde Drinkwater, zoo veelvuldig is) lydend menschdom van zoo veel nut mogt zyn, als ik zulks vuurig wenſche!

Zie hier het Geval.

Dames Schaalwyk, 35 jaaren oud, van een ſterk geſpierd en zo genaamd cholericq geſtel, wierd den 1 Maart 1798 door een zwaar Colyk aangetast; hy gebruikte toen eenige huismiddelen, *Opiata*, enz. Dan deeze niet helpende, liet hy een Arts roepen. Na verloop van 14 dagen wierd hy in zo verre beter, dat hy zyne bezigheden weer konde opvatten. —— Den 31 Maart ſtortte hy weder in, en gaf zich aan een ander Geneesheer over; doch zonder verligting —— 'er wierd Rhabarbar met Kreeftsoogen, verſcheide andere zagte purgeermiddelen, gebruikt, verſcheide klisteeren aangewend, en tot tweemaalen bloed afgetapt; maar alles vruchteloos. — Den 14 May wierd ik by hem geroepen; en alles onderzoekende, de voorgaande Geneesmiddelen met de nog ſtandhoudende kwaal vergelykende, de trekkingen, pynen in de leden en vooral in de gewrigten, de rillingen en beevingen, benevens de zigtbaare trekkingen in de voorarmen waarneemende, de krampagtige echter niet koortſige pols, de aardkleur des aangezigts, het ſtarzien der oogen, eindelyk de doorboorende pynen van den navel tegens de ruggeſtreng gefixeerd, zomtyds van zelve open lyf, geenzins beſlagen tong, appetyt om te eeten, ſlaaploosheid, en, als 'er zomtyds al wat vaak kwam, het ſchielyk weder met ſchrik wakker worden, de dunne, weinig geverfde, en gering bewolkte, krampachtige urine, enz. alle deeze tekenen deeden my aanſtonds tot een vergiftiging door Lood beſluiten. Ik liet myn lyder daadelyk een lavement van lynöly zetten, en inwendig het *Oleum Riccini* ℥iij. in de 24 uuren gebruiken; verbiedende te gelyk niets meer van zyn regenwater te drinken, en dit water te laaten onderzoeken. 's Anderendaags, den 15, wederkomende, was myn Zieke lydelyker; want hy had een weinig rust gehad, en de pynen waren niet van die hevigheid, echter nog hevig genoeg. Het water, in twee onderſcheiden Apotheeken onderzogt, vertoonde eene groote quantiteit lood-bezinkſel. —— Daar ik nu van myne indicatie zeker was, konde ik met meerder zekerheid de oorzaak der ziekte aantasten. Ik ordonneerde dienvolgends de *hepar. Sulph. calcar.* (Vid. *Pharm. Amſt.* p. 120) ʒiß met *aq. deſtil.* ℥viij, alle twee uuren een lepel vol.

Den 16. De lyder had, ſchoon onrustig, echter met meer verkwikking geſlaapen, de pynen en trekkingen der leden waren voorby; ook die in den buik, zoo lang hy liggende was, waren geheel over; maar alleenlyk, als

als hy opzat, had hy meer eene fpanning in het middenrif, dan wel pynen. Ook had hy, geduurende dien tyd, rykelyk uitgewaasfemd, en ontlasting gehad. Ik bleef by hetzelfde voorfchrift, en liet om de 2 uuren 2 lepels vol gebruiken.

Den 17. Alles was beter, daar was maar zomtyds nog een idee van pyn, en eenige trekkingen in den grooten toon van het linkerbeen; de flaap nog min of meer onrustig, echter beter. Dezelfde middelen; alleenlyk voegde ik 'er nog ʒß *hep. Sulph.* by.

Den 18. De Zieke was volkomen beter, en deed zelfs, zonder myn weeten, 's avonds, als het vry koel was, een boodfchap, een half uur van zyn huis af, heen en weder, zonder bezwaarnis.

Den 19. Ter gelegenheid van het Conftitutie-feest, reguleerde hy, zonder eenig onaangenaam gevoel, als Adjudant, zyne Burger Compagnie, op de wapenplaats; en daar hy geen ongemak voelde, woonde hy zelfs op de parade de Festiviteit by, zonder het minfte nadeel te gevoelen.

Den 20, was hy volmaakt wel, en ik liet hem maar de rest van zyne nog voorhanden zynde middelen opgebruiken, waarover hy hartelyk blyde was, vermits hem het onaangenaame daarvan reeds lang verveelde. Om echter de veerkracht der ingewanden, die zeer veel geleden hadden, eenigzints te herftellen, liet ik hem een aftrekfel van Koorts- en Cascarillenbast gebruiken.

Den 22, hernam hy zyne bezigheden, fchoon wat zwakkelyk, echter zonder andere bezwaaren.

Den 24, was de Zieke nog even wel; flaap, appetyt en ontlasting alles behoorlyk, en de krachten namen dagelyks toe. Hy continueerde met dezelfde middelen.

Den 27, was hy zo volmaakt wel, dat ik onnoodig achtte hem iets meer dan een goeden leefregel aan te raaden, en is tot heden, zonder eenigen aanval van deeze Ziekte, wel en gezond gebleven.

De Huisvrouw des Lyders, benevens vier kinderen, en nog andere lieden die van denzelfden regenbak dronken, waren wel, fchoon de leden van des Lyders huisgezin een zeer bleek en aardachtig uitzien hadden.

Verdere Proefneemingen van anderen zullen, gelyk ik niet twyffel, deeze Geneeswyze tot het onfeilbaare verheffen. Want, fchoon men de eigentlyke werkingsaart, (wegens de tot dus verre nog niet zeer gevorderde kennis in

de

de dierlyke huishouding, en derzelver reageerend en vitaal vermogen; de Chemicale werking van een levend schepsel op een dood Chemicaal ligchaam) nog niet beredeneeren kan, zo is het echter waar genoeg, dat de Zwavel byna het grootste gedeelte der metaalen en metaalkalken Chemisch neutraliseert; wanneer men nu hierby in aanmerking neemt, dat de Leverlucht, zeer doordringend, buiten het ligchaam het zelfde bewerkt, en dat zy, door den mensch inwendig gebruikt, door den reuk by de uitwaasseming weder waargenomen word, zo weet ik niet hoe veel 'er tegen in te brengen ware, indien men dit middel dezelfde Chemicaale werking ook in een levend ligchaam, was het ook maar a posteriori, toeschreef.

WAARNEEMINGEN OP DE MAGNETISCHE VLOEISTOFFE EN HET ZEEKOMPAS. Door den Zee-Capitein O' BRIEN DRURY.

(*Uit het Engelsch.*)

De Magnetische Vloeistoffe, en de Verschynzels, daar uit ontstaande, zyn niet min zonderling dan duister, en hebben te lang de aandagt der Wysgeeren bezig gehouden, dan dat ik eene veronderstelling, dit stuk betreffende, in 't midden zou brengen. Ik heb alleen voor, met weinige woorden, van eene daadzaak te spreeken, welke ik vermeen dat der Zeevaard van dienst kan weezen, inzonderheid dan, wanneer de verandering van het Zeekompas ooit gebruikt wordt als eene wyze om de Lengte op Zee te bepaalen.

Het is niet noodig in een breedspraakig verslag te treeden van de Proeven, die ten bewyze strekken van de Magnetische stoffe, die steeds rondsom en door den Zeilsteen vloeit; daar deeze ten vollen beweezen wordt door de verplaatzing van vylzel van staal, gelegd op een glas boven een Zeilsteen geplaatst.

De ondervinding leert ons, dat de Kompasnaalde, zo wel als alle andere Magneeten, 't zy door kunst gemaakte of andere, steeds iets van de Magnetische kragt verliezen; 't welk dikwyls een verschil van meer dan een streek baart. Ook hou ik my ten vollen verzekerd, dat de groote misrekeningen aan boord dikwyls meer ontstaan

uit de onnaauwkeurigheid van het Kompas, dan uit eenige andere oorzaak.

Staal kan niet te veel getemperd worden om tot Naalden in het Zeekompas te dienen; hoe meer het gehard is, hoe bestendiger de Magneetkragt is, daaraan medegedeeld; maar om die Magneetkragt te bewaaren, en gevolglyk het Poolaanwyzen der Naalde, prys ik aan, die Naalde in Tin, welgepolyst zagt Yzer, te besluiten, of aan de Poolen te wapenen met een weinig zagt Yzer.

Door veelvuldige Proefneemingen heb ik bevonden, dat de dus ingeslootene Kompasnaald de Magneetkragt veel volkomener bewaarde, dan de oningeslootene. Zomtyds heb ik gedagt, dat de Magneetkragt der dus ingesloote Naalde toenam, terwyl die van oningeslootene en ongewapende in het aanwyzen van de Pool afnam.

Eenigen tyd geleden plaatste ik een ingeslootene Kompasnaald, een gewapende Kompasnaald, en een oningeslootene en ongewapende, in eene kamer, drie maanden lang; elk hadt, op dien tyd, juist dezelfde rigting, en bykans dezelfde graad van kragt. —— Naa het verloop van drie maanden, bevond ik dat de ingeslootene en gewapende Kompasnaald niets in 't minste van derzelver rigting verlooren hadden; de andere was twee Graaden veranderd, en had zeer veel van de Magneetkragt verlooren. Indien 'er eenige verandering by de twee andere gemelde Kompasnaalden plaats hadt, was deeze al te gering om waargenomen te kunnen worden.

Deeze eenvoudige Waarneemingen zyn, zo verre ik weet, nieuw, en kunnen aanleiding geeven tot eene aanmerklyke verbetering onzer Zeekompassen. Ik geef dezelve aan de bedenkingen der Wysgeeren over.

DE VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN VAN HET EILAND MALTHA, UIT DE NIEUWSTE BERIGTEN OPGEMAAKT.

Medeburgers!

„ Te meermaalen schikte gy eene plaats, in uw *Mengelwerk*, voor Land- en Plaatsbeschryvingen, van „ welke de tydsomstandigheden meer dan gewoonlyk deeden spreeken. Ik twyfel overzulks niet, of *de voornaam-*

„ *ste*

„ *ste Byzonderheden van het Eiland Maltha, uit de nieuwste* „ *berigten opgemaakt*, zullen u welkom weezen, en eene „ plaats, in 't zelve, waardig gekeurd worden; daar de „ bemagtiging diens Eilands, door den onvergelyklyken „ BUONAPARTE, van 't zelve zo zeer als ooit doet spree„ ken. Gevalt u deeze Beschryving, dan zal ik, binnen „ kort, een Verslag laaten volgen van de *Maltheezer Rid*„ *derorde*. Meer heb ik niet te berigten, en blyf

Ul. welwenschende

Medeburger (*).

Het Eiland *Maltha*, oudtyds *Melite* geheeten, ligt, met *Goza*, en eenige andere mindere Eilandjes, daar toe behoorende, in de *Middellandsche Zee*, ten Zuiden van *Sicilie*, en dus na den kant van *Africa*, tot welk Wereld-deel zommigen het betrekken. De afstand van *Sicilie* wordt tusschen de zeventien en achttien Zeemylen geschat. By de Ouden was *Melite* reeds bekend als een Eiland, beroemd wegens de veiligheid der Havens, aan eene Zee, onder hun voor gevaarlyk vermaard (†). Men heeft alle reden om vast te stellen, dat het door de *Pheniciers*, de Inwoonders van *Tyrus* en *Sidon*, eerst bevolkt is; althans het komt als eene Volkplanting der *Pheniciers* by de Ouden voor, die wegens den naamsoorsprong zeer verschillend denken, en zich in elkander omverstootende gissingen, met welke wy ons niet zullen ophouden, verliezen. De taal, die nog onder de Landlieden op dit Eiland gesprooken wordt, wil men dat de *Punische* of *Phenicische* zy; niet ongegrond stelt men, dat deeze Eilanders daarom by de *Romeinen* en *Grieken* den naam van *Barbaaren* draagen (‡).

De

(*) Wy bedanken den Zender, en zullen, met genoegen, zyn beloofd Verslag inwagten; eene spoedige zending zal ons het stuk welkomer maaken.

(†) Wie des berigten begeert, raadpleege CELLARII *Geogr. Antiq.* Tom. I, p. 1020—1023.

(‡) Onder deezen naam komen zy voor, *Handel.* XXVIII: 2. Want dit Eiland was het, waar op PAULUS Schipbreuk leedt; schoon eenigen een ander Eiland van dien naam in de *Adriatische*

De gedaante des Eilands is langwerpig rond; men rekent den omtrek op ruim tien uuren gaans in de lengte, en vier uuren in de breedte. Omtrent midden op het Eiland ligt *Citta* of *Civita Vecchia*, oudtyds de Hoofdstad, en ook wel *Citta Notabile* geheeten. Dan deeze, schoon nog een Bisschoplyke Zetel, heeft haar ouden luister verlooren. De tegenwoordige verblyfplaats des Grootmeesters en der Orde van de *Maltheezer Ridderen* heeft de oude Stad in haare vernaamdheid doen taanen; hoewel zy alle aantrekkelykheid niet verlooren hebbe. De Stad ligt in 't ronde, en heeft een welgesterkt voorkomen. Nog praalt zy met verscheide schoone Huizen, aan den oorspronglyken *Maltheezer* Adel toebehoorende; de Cathedraal-Kerk, het Bisschoplyk Paleis, en diens Seminarium, steeken boven alle uit. Dan noch de oudheid, noch de geestlyke aantrekkelykheden, kunnen opweegen tegen die van de verblyfplaats des Grootmeesters; weshalven de Bisschop zich daar veel meer tyds ophoudt, dan in zyn eigen Paleis.

De nieuwe Stad ligt op de Noordlyke *kust des Eilands*. Eigenlyk bestaat dezelve uit het *zamenstel* van onderscheidene Steden; de voornaamste wordt *la Valette* geheeten, naar den Grootmeester die 'er de Stichter van was (*).

Dee-

sche Zee daar voor houden: de gegrondheid van het eerste, en de zwakheid van het laatstgemelde, gevoelen, toont HAMELSVELD, in zyne *Aardrykskunde des Bybels*, VI D. bl. 268, enz.

(*) Deeze Grootmeester, JOANNES DE VALETTE PARISOT, een *Franschman*, was de dappere verdeediger en behouder van *Maltha*, in het viermaandig beleg, tegen de *Turken*. Hy werd overal bewonderd en toegejuicht, van alle oorden werden hem gelukwenschingen gezonden, en wegens zyne overwinning werd in verscheide Staaten openbaare vreugde bedreeven. PHILIP DE II, Koning van *Spanje*, zondt, tot blyk van hoogagting, een Afgezant om hem een zwaard te vereeren, en een dagge, welker greepen van vast goud waren, vercierd met edele gesteenten, en verbondt hy zich om 's jaarlyks eene somme gelds te betaalen, tot onderstand van het herstellen der verwoeste en tot puin geschoote Vestingwerken. Wegens deezen aanval, en het ontzet, verdient geleezen te worden WATSON *Hist. der Regeering van* PHILIPS DEN II, I D. bl. 165 tot 232. Schoon deeze Grootmeester de Stichter der Stad zy, wordt een

Deeze Stad is aangelegd op een smalle lange Landtong, die egter niet, buiten het Eiland zelve, in zee uitsteekt. Behalven dat dezelve aan drie zyden met water omgeeven is, en aan den uithoek na zee een sterk Fort heeft, is de Stad van alle zyden verschanst, en wordt aan de Landzyde van agteren gedekt door het Fort, in het gedeelte *Floriana* geheeten. —— De Landtong, waar op men goedgevonden heeft deeze Stad aan te leggen, wordt door twee lange, doch daar aan in evenredigheid niet breede, waterboezemen van het overige des Eilands afgescheiden; die aan de Oostzyde wordt met grond voor de beste Haven deezer zonderlinge Zeestad gehouden.

Zonderling noem ik die Stad, en eene korte beschryving zal die benaaming wettigen. De steilheid der straaten op den oneffen rotzigen grond is zo groot, dat het gebruik eens rydtuigs niet alleen ongeraaden, maar volstrekt onmogelyk is; dit gebrek wordt vergoed door een welaangelegden straatweg, met een voetpad langs de huizen, waar in op de anders moeilykste plaatzen trappen gemaakt zyn. De platte grond der Stad heeft veel van een Dambord; want alle de straaten doorkruissen elkander, zo in de lengte als in de breedte, met rechte hoeken. Het eenzelvige, 't welk uit zulk eenen aanleg noodwendig ontstaat, wordt afgebrooken door twèe uitgestrekte Marktpleinen, de plaats rondsom de Hoofdkerk en voor het Paleis des Grootmeesters. Behalven dat de straaten over 't algemeen dat eenzelvige voorkomen hebben, in strekking zyn ook de Huizen, tot vermeerdering daar van, alle gebouwd van een gladden, ligtgeelen, steen, de gewoone en gemaklyk bewerkbaare bouwstoffe op dit Eiland.

Kenners geeven aan de Bouworde van 't Paleis weinig roems. Voor het Paleis is de Hoofdwagt en de Kanselary. Het laatst aangelegde gebouw, de *Thesaurie*, steekt boven allen in bouwtrant uit. Het Geregtshof, het Stadhuis, en de Verzamelplaatzen der verschillende Taalen uit welke de Ridderorde is zamengesteld, als mede de twee Kerken, die van *St. Jan*, de Hoofdkerk, en die der

een laater Grootmeester, VIGNACOURT, gezegd 'er het leeven aan geschonken te hebben, door 'er Waterleidingen aan toe te voegen.

der *Jesuiten*, onderscheiden zich het voordeeligst onder de Stadsgebouwen. 't Is in de eerstgemelde, waar de Ridderorde op *la Valette* den Godsdienst verrigt, en gevolglyk den Grootmeester ter Kapél verstrekt. In dezelve heeft hy zyn zitplaats op een Throon ter zyde van het Hoofdaltaar. Hy heeft een zwarten mantel om, met het *Malthezer* Kruis daar op. Twee Pages, in 't wit gekleed, staan steeds agter hem, en worden, wanneer zy vermoeid zyn, door twee andere vervangen, die zo lang gezeten hebben. Een dubbele ry van Banken omringt, in drie gedeelten van een vierkant, het Hoofdaltaar. Op de voorste zitten de Grootkruisfers, de Baillifs, en andere Persoonen van aanzienlyken rang, desgelyks met een mantel, vercierd met het Kruis, omhangen. De agtersten worden door Ridders van een minderen rang, enkel in het zwart gekleed, bezeten. Naa dat de Godsdienst voleindigd is, brengen de Ridders, by paaren, den Grootmeester t'huis. In Kerkcieraaden steekt dit Kerkgebouw boven alle andere op het Eiland uit. Hier praalen de Grafgedenktekens der Grootmeesteren. Behalven eenige Gedenktekens, van *Rhodus* medegenomen, vertoont men 'er *den Hoed en* het Zwaard, door den Paus den Grootmeesteren, naa hunne verkiezing, overgezonden.

Het herbergen der Kranken behoort tot de oorspronglyke Instellingen deezer Ridderorde, en mag men zeggen dat de Broederliefde zich hier met de grootste pragt vertoont. Den Lyders wordt hier het eeten in zilver opgedischt; dan, 't geen meer zegt, is, dat men, in dit Gesticht, dat der Mannen althans, (want daar is 'er ook een voor de Vrouwen,) zonder onderscheid van Jaaren, Rang, of Godsdienstbelydenisse, zo veele Zieken en Gekwetsten opneemt als 'er zich aanbieden; alleen worden *Roomschen* en *Onroomschen* van elkander afgescheiden. Tot zevenhonderd bedden kunnen 'er gespreid worden. Geen benaauwde of bedorven lugt besmet de verblyfplaats deezer ongelukkigen. Behoorlyk worden de stervenden, als mede die met Venerische kwaalen behebt zyn, van de andere onderscheiden. Men schryft op eene ley, naast de bedden hangende, welk soort van spyze ieder Lyder moet worden toegereikt. Ieder Zieke, rekent men, kost daags omtrent vier Hollandsche Schellingen. Aan vier Doctoren en vier Chirurgyns is het opzigt over de Zieken aanbevolen; behalven dat ieder deezer nog een Hel-

per heeft, pasfen verfcheide der jongere Kweekelingen in de Genees- en Heelkunde, voor welken hier Lesfen gehouden worden, de Zieken op.

Floriana, een gedeelte van *la Valette*, flegts door een poort, en een daar op volgende Esplanade, afgezonderd, beftaat uit twee rechte en breede Hoofdftraaten, en twee andere, die ter zyde afloopen.

Byzonder meldenswaardig zyn de Havens te deezer Stede. De Oostlyke loopt langs *la Valette* en *Floriana* heen, en ftrekt agter *Floriana* nog verre landwaards in. Aan den overkant heeft dezelve veele inhammen, die aan de Schepen de grootfte veiligheid verfchaffen. De Landtongen, door deeze boezemen uitgefneeden, ftrekken de eene ten grondflage van een Fort; twee andere draagen de kleine Steden *Ifola* en *Borgo*, met het daar agter liggend *Burmola*. Laatstgenoemde plaatzen zyn alle, gelyk de Hoofdftad, verfchanst; doch voor het overige veel minder dan deeze.

De Westlyke Haven is in veele opzigten aan de Oosterhaven gelyk, behalven dat de Landtongen aan den overkant geen Steden hebben; maar in tegendeel vindt men hier het *Lazareth* voor de Schepelingen die Quarantaine moeten houden, en de Vesting *Manoël*; deeze Sterkte hadt ten Stichter den Grootmeester EMANUEL VILHENA, die, daar hy zyne meeste inkomften tot welzyn van den Staat befteedde, onder anderen deeze Vesting op eigen kosten bouwde. Dezelve is of uit rots gehouwen, of van vierkante fteenen opgemetzeld, en ligt op eene Landtong; met zwaar gefchut, ten getale van omtrent vyftig ftukken, bezet. Alles, wat tot eene goede Vesting noodzaaklyk is, wordt hier gevonden. De Krygsbezettingen der veelvuldige Sterkten zyn zwak; doch voor den tyd van nood zyn alle Eilanders ter verdeediging huns Vaderlands opgefchreeven. Met dit alles zouden de veelvuldige Vestingwerken niet behoorlyk bemand kunnen worden, om tegen allen aanval beveiligd te weezen.

In de Oosterhaven is de verblyf- en legplaats der Scheepsmagt van de Ridderfchap, die niet veel te beduiden heeft; uit een of twee Liniefchepen en eenige Fregatten beftaande; behalven eenige Galeien, wier Manfchap, zo dezelve niet uit gevangen Slaaven beftaat, wordt zamengefteld uit Booswichten, dien de Regtbanken van *Maltha*, van *Sicilie*, en de *Napolitaanfche*, tot deeze ftraf verwee-

 zen

zen hebben, wier ſtaat het uiterſte van menschlyke ellende uitmaakt, en een treffend tegenbeeld oplevert van de behandeling in het Hospitaal deezes Eilands den zieken aangedaan. Men verbeelde zich de tot deeze ſtraf verweezenen aan hunne roeibanken geketend, allerjammerlykst gekleed, vol ongedierte, met het ſlegtst mogelyk voedzel geſpyzigd, zonder eenig ander nagtleger dan de plank waar aan zy geklonken zyn. Wanneer het in zee op roeijen aankomt, om de Galei een meer dan gemeenen ſpoed by te zetten, zweeft de ſtok des Opzienders over de Roeijers, (het werk dier Galeiboeven,) van rug tot rug, en van ſchouders tot ſchouders; en moet voor de traagheid eens enkelen, of de opvatting dat dezelve plaats heeft, zomtyds door alle zitters aan eenen roeibank vergolden worden.

Behalven de oude en de tegenwoordige Hoofdſtad, telt men thans, op *Maltha*, twee en twintig Dorpen, hier *Caſals* geheeten. De Oostlyke helft des Eilands is van dezelve rykst voorzien; en liggen dezelve veelal zeer digt by elkander, of men ziet, eene hoogte beklommen hebbende, een aantal teffens, die gevolglyk niet verre van elkander verwyderd liggen. De huizen zyn meestal netjes van denzelfden ſteen als *la Valette* gebouwd; de Parochie-Kerken en Kapéllen, niet zonder ſmaak gebouwd: volkryk zyn deeze Dorpen; en de bevalligheid der Landſchilderye ten deezen aanziene neemt toe door veelvuldige Lusthuizen der Ridderen, die in de nabuurſchap van *la Valette*, en verder op in het Eiland, liggen. Waar onder de twee Lusthoven des Grootmeesters, *Il Bosquetto* en *St. Antonio*, uitſteeken (*).

By de rykheid en vrugtbaarheid, welke in deeze zo byzonder wel aangelegde plaatzen heerscht, levert het vertoon der Landsdouwen een vry min ſtreelend gezigt op. Behalven eenige ſteile Rotzen langs de *Kust*, *en* eenige *Hoog-*

(*) Men vindt ze in 't breede beſchreeven in *Eenige Berigten omtrent de Pruisſiſche, Oostenrykſche en Siciliaanſche Monarchyen, benevens zommige daar aan grenzende Staaten*, (door den Heer MEERMAN) IV Deel, bl. 345. 't Is uit dit Werk, als het laatſte, ons bekend, 't welk een breedſpraakig berigt van dit Eiland geeft, dat wy de meeste hedendaagſche byzonderheden ontleend hebben. —— Ook vindt men keurige Berigten wegens dit Eiland, in de beroemde Reizen van BRYDONE en DE BORCH, IV Deelen, in gr. 8vo.

Hoogten, zo aan den Zuid- als aan den Westkant van *Maltha*, verheft zich de grond slegts met zagte golvingen. Dan de over 't algemeen rotsagtige bodem heeft, om 'er het zaad aan te kunnen vertrouwen, met aarde moeten overdekt, en telkens weder aangehoogd worden. Om deeze met veel moeite daar gebragte aarde voor wegspoeling door het water, en verstuiving door den wind, te bewaaren, omringt een muur van ruw gehakten en onregelmaatig op elkander gestapelden steen de kleine daar binnen beslootene akkers. Door het veelvuldig aanhoogen steeken de akkers boven den weg uit; 't welk, van de vlakte gezien, een onbevallig vertoon maakt. De vlyt der Landbouweren, door nood geperst, heeft de kaale rotzen als gedwongen vrugt te geeven. Zy lagen terrassen tegen de steilten aan, en wierpen ze met aarde vol.

De Zuidelyke ligging van *Maltha* is alleen genoeg om ons te herinneren aan de Lugtstreek, en over 't algemeen aan de Gewassen, welke de grond oplevert. Hette heerscht 'er doorgaande; dan in den Zomer is het schier ondraaglyk heet; de zeewinden koelen het af. Men gevoelt 'er *ook* soms de onaangenaame uitwerkzels van den *Scirocco*-wind, door de engte van het kanaal niet genoegzaam verkoeld. Onder den veelal helderen hemel komen de vrugten vroeg tot rypheid. Aardbeziën zyn 'er tegen het einde van Maart ryp; Vygen in 't begin van Juny eetbaar. De Appelcinaas vallen 'er ongemeen sap- en geurryk; de Oranjeboomen praalen 'er met heerlyke vrugten; de Palmboom verheft 'er hier en daar den cierlyken kruin. Katoen groeit 'er in overvloed, en is het door den verkoop dat men zich van Graanen voorziet, die 'er anders zo weinig groeijen dat ze slegts voor twee of drie maanden de Inwoonders zouden kunnen spyzigen. *Sicilie* is de koornschuur voor *Maltha*. Van schaduwryk geboomte, 't welk geen eetbaare vrugten draagt, maakt men hier geen werk.

Omtrent twee uuren van de Hoofdstad is eene natuurlyke zeldzaamheid, *Macaluba* geheeten. Dezelve is eene langwerpig ronde diepte in een rots, aan alle zyden genoegzaam loodrecht nederdaalende. Na beneden ziende, kan men zich van afgryzen niet onthouden; dan men ontdekt tevens, meer dan honderd voeten beneden zich, een Tuin, waar in Wyngaarden, Vygenboomen en andere weelig tieren. Langs een smallen trap, in de rots uitge-

houwen, daalt men in deezen vrugtryken afgrond neder. De regelmaatige aanleg, nu en dan zeker door de kunst geholpen, en slegts hier en daar door uithoolingen van het water in den steen afgebrooken, doet dit voorwerp met verwondering beschouwen, en na den oorsprong gissen.

Niet verre van de oude Hoofdstad, daalt men in een onderaardsche Grot neder, in welke men wil dat Apostel PAULUS, by zyn vertoeven naa de schipbreuk op dit Eiland, zich menigmaal ten gebede afzonderde. Dat het Bygeloof van deeze Grot steenen afbeitelt, is zo zeer geloofiyk, als het ongelooflyk is, dat die steenen, gelyk de Gidsen de Geloovigen verzekeren, telkens wonderdaadig weder aangroeijen. Een Marmeren Beeld van dien Apostel houdt zyne gedagtenis in weezen; als mede een in de Kerk boven de Grotte gebouwd, waar men verscheide stukjes van 's Mans beenderen, onder meer andere zeldzaamheden van dien aart, vertoont. Een derde Beeldtenis van dien Apostel ziet men op het Kerkhof, ter plaatze waar men wil dat hy voor het Volk zou gepredikt hebben. De plek, waar hy aan een afgelegen hoek in 't westlyk deel des Eilands zou geland weezen, en gastvrye herbergzaamheid ontmoette, wyst men aan; doch met hoe veel zekerheids laat zich denken.

Het voorval met de Adder doet de Overleveringen, by BARONIUS te vinden, zeggen, dat zedert de landing van PAULUS, en 't geen hem daar met de Adder wedervoer, ten einde de kragt diens Apostels, door genade aan dit Eiland toegestaan, des te meer bekend kon worden, en blyken zou dat dit geenzins door eene natuurlyke hoedanigheid veroorzaakt zy, de Slangen van dit Eiland, of geheel uitgerooid zyn, of ten minsten, als geen vergif meer hebbende, hoewel zy iemand byten, geen letzel veroorzaaken; ook wil men dat de grond van dit Eiland een tegengif tegen het Slangenfenyn zou weezen. Welke grollen! Over het bestaan der Slangen op dit Eiland wordt getwist. NIEBUHR heeft eerst zulks gelochend, en beweerd, dat zy misschien op den dorren rotzigen grond des Eilands niet leeven konden; doch naderhand heeft hy de mogelykheid van het bestaan der Slangen op dit Eiland erkend. Volgens de berigten, die de geleerde MICHAËLIS in zyne Aanmerkingen op de Handelingen der Apostelen mededeelt, zyn ze

'er met de daad (*). Doch laaten wy hier op niet langer stilstaan.

De wegen op het Eiland zyn omstreeks *la Valette* en de oude Hoofdstad draaglyk bruikbaar; voorts zo ruw en klippig, dat men alleen te voet en te paard voort kan komen. Het ryden met Rydtuigen is dus zeer beperkt, en geschiedt alleen op de weinige daar toe geschikte wegen.

De Bewoonders van *Maltha*, *Goza*, en de mindere Eilanden daar toe behoorende, bestaan uit Inboorelingen en Ridders, die alle Vreemdelingen zyn. Wanneer Keizer CAREL DE V, in den Jaare MDXXX, die Eilanden aan de Ridderorde schonk, was, door het slegt bestuur der *Siciliaansche* Onderkoningen, het getal der Eilanderen geen 20,000; en ging deeze geringe bevolking met een verval van alle takken des bestaans gepaard. Een beter bestuur en verstandige maatregelen hebben de volkrykheid dier Eilanden thans, zo men wil, tot eene hoogte van 110,000 gebragt, waar van *Maltha* zelve alleen 'er ruim 90,000 telt.

De Eilanders hebben in 't gelaad een zweem van het *Africaansche*; dan de Sexe kan op geene schoonheid roemen. De kleeding zet 'er niets treffends aan by. Wanneer zy over straat gaan, overdekt, veelal, een sluier van zwarte zyde het hoofd; in huis hebben zy een witten doek met de punt na boven geslaagen; de rokken zyn verre van sleepende. Aan de vlegtinge des hairs wordt hier blykbaar, zelfs onder Vrouwen van aanzien, weinig tyds verspild; doch het poederen niet vergeeten. De kleeding der Mannen heeft niets zonderling onderscheidends; de Landlieden alleen gaan veelal of blootvoets, of met zoolen, naar de wyze der Ouden vastgehegt.

De Landtaal is thans bastaard-*Arabisch*; ten blyke hier van kunnen de *Maltheezers* en *Barbaresquen* met elkander in het spreeken zeer wel te recht. Lieden van aanzien spreeken veelal *Italiaansch* en *Maltheesch*; doch de eerste taal met een tongval die het aanleeren verraadt.

Van het Character der *Maltheezeren* spreeken de *Siciliaanen* laag; doch zy kunnen niet wel voor onpartydige en dus bevoegde Regters gehouden worden. Zeker overtref-

(*) Men zie hier over Y. VAN HAMELSVELD, *Bybel verdeed.* VI D. bl. 131, 132.

treffen zy deeze ongunstige beoordeelaars in vlytbetoon, en naarstigheid, verre; en wat den Godsdienst aanbelangt, zullen zy in uiterlyk vertoon, en het inagtneemen van plegtigheden, elkander vry gelyk weezen. Alles ligt 'er in de diepste bygeloovigheid gedompeld (*).

In de Stad heeft alles door den Handel en Zeevaart een welvaarend voorkomen; zindelykheid heerscht 'er in de Straaten; overvloed vertoont zich op de Markten; aan Koffyhuizen en Liqueurwinkels is 'er geen gebrek, noch ook aan Goud- en Zilversmeden. Het Katoen, 't welk men op *Maltha* teelt, wordt 'er tot Kousfen en andere kleinigheden verwerkt; doch meest niet verder dan tot het spinnen gebragt, en dan na *Spanje* en *Sicilie* uitgevoerd. Van *Sicilie* ontvangt *Maltha*, behalven Koorn, veele leevensmiddelen. *Africa* verschaft 'er desgelyks haare voortbrengzels; zo dat 'er op het Eiland overvloed heerscht. De Handel te *la Valette* gedreeven, en de Ridders van allerlei Taalen daar woonagtig, maaken die Stad als 't ware *Europa* in 't klein.

Alle burgerlyke en lyfstraflyke Regtsgedingen der verschillende *Casalen* op *Maltha* worden ter eerste instantie in de *Oude Stad* beslist; die van *la Valette* op het Stadhuis te dier Stede, en van *Goza* op dat afgescheiden Eiland zelve. Men beroept zich van daar op het *Conseil d'Appèl*. Doch de Grootmeester verandert wel eens eenige Vonnisfen, naar loutere willekeur. Tegen hem, schoon hy Bezitter is van eene menigte goederen op het Eiland, kan men in geen regtsgeding treeden; buiten dit is men over 't algemeen met de Regeering wel te vrede.

De Weetenschappen worden 'er niet sterk aangekweekt. Men vindt 'er Boekeryen; die van den Grootmeester is uitsteekend. Ook eene Boekverzameling, die ter leezing dagelyks eenige uuren open staat. Geen een Boekwinkel van betekenis treft men aan in eene Stad, waar een Gymnasium gevestigd is, in 't welk men alle Weetenschappen onderwyst, en zelfs Academische bevorderingen uitdeelt. Dit Gymnasium is deels voor de *Maltheezer* jeugd bestemd; doch meest voor de Geestlyken die tot de

(*) De Heer MEIRMAN, die de *Heilige Week* te *la Valette* doorbragt, geeft 'er in het bovenaangehaalde Werk, bl. 357-359, een breed berigt van.

de Orde behooren, en hier allen moeten gestudeerd hebben. Dan geen uitmuntende Hoogleeraaren schynen hier Lessen te geeven. Liefhebbers van Muntkabinetten, en van Verzamelingen tot de Natuurlyke Historie behoorende, kunnen op *Maltha* het een en ander van hunnen smaak aantreffen.

BEDENKINGEN OVER DE ONREGTMAATIGE BESCHULDIGINGEN, AFGEGEEVEN TEGEN DE WAARE WYSGEEREN, TEN AANZIENE DER STAATSOMWENTELINGEN.

(Uit *le Spectateur François*, van den Burger DE LA CROIX, voorheen Professor in de Rechtsgeleerdheid, in het *Lyceum*.)

Ik beweer, zegt PLATO, *dat myn Ontwerp eener Staatsgesteltenisse, hoe hersfenschimmig het ook zy, gedeeltlyk in weezen kan komen, niet slegts onder ons, maar zelfs overal, indien men slegts ééne verandering in het Staatsbestuur wilde maaken. En welke zou deeze verandering anders zyn, dan* DAT DE WYSGEEREN TEN THROON STEEGEN, *of* DAT ALLE VORSTEN WYSGEEREN WIERDEN. *Dit denkbeeld zal hun voorzeker stooten, die de waare Wysbegeerte niet kennen; doch de overigen zullen erkennen, dat 'er, zonder haar, geen herstel is voor de rampen der lydende Menschheid.* PLATO de Republ. L. V. p. 473.

Naar het denkbeeld van veelen der zodanigen, die by de Omwenteling in *Frankryk* lyden, zyn alle de Dwaalingen, alle de Onregtvaardigheden, en alle de Vervolgingen, welke elk Vriend des Menschdoms moeten grieven, het werk der Wysbegeerte. Dan, mogen wy niet, met meer waarheids, beweeren, dat deeze gevolgen zyn van het veragten haarer Lessen; en dat het doof blyven voor haare stemme ter oorzaake strekt van zo veel onrusts, jammers en verwoestings, als wy hebben zien gebeuren en beweenen?

Heeft niet de Wysbegeerte allerlei gedaanten aangenomen, zich van allerlei taalvermogen bediend, om de *Fransche* Monarchen te doen begrypen, dat zy zich, zonder uitstel, bezig moesten houden met de bevordering van het geluk hunner Onderdaanen; dat zy, het alge-

meen welweezen opofferende aan de hebzugt eeniger byzondere Persoonen, zelfs geene verzadiging schonken aan de greetige inhaaligheid hunner Hovelingen; dat zy zich blootstelden aan het gevaar, om, in de harten hunner Onderdaanen, die liefde uit te dooven, zo eigen aan het Volk onder hunne heerschappye, en die het begtste steunzel was van hunnen Throon? Werden niet de dagen des Schryvers van den *Telemachus* door ballingschap verbitterd, om dat hy, onder het oog van LODEWYK DEN XIV, de Pligten van een groot Koning durfde afschetzen? Vondt RACINE zich niet met den last der ongenade gedrukt, om dat hy het hart van dien zelfden Vorst hadt poogen te beweegen tot deerenis met de onheilen zyns Volks?

Stelde VOLTAIRE, MONTESQUIEU, MABLY, ROUSSEAU, met één woord, alle Wysgeerige en Zedekundige Schryvers, alle hunne poogingen niet te werk, om LODEWYK DEN XV uit zyne schandlyke ongevoeligheid op te wekken, en in zyn bevroozen hart eenige zaaden van deugd te strooijen? — Welke lofspraaken, *tot vergrootens toe*, hebben zy niet uitgeboezemd over HENDRIK DEN IV, om den nayver zyner *Afstammelingen* op te wekken, en hem te doen herleeven in de Erfgenaamen zyner Kroone! De beste raadgeevingen zyn versmaad, de heilzaamste oogmerken gelasterd.

Toen werd de yvergloed der Wysbegeerte brandend; zy nam de toon der Voorzegginge aan, en besloot met duidelyk aan te kondigen die Gebeurtenissen, welke onze oogen nu aanschouwen, en die onze harten verbaazen. Deeze waarheden scheenen zo onwaarschynlyk, dat men 'er naauwlyks eenige agt op sloeg. Ten bewyze van 't geen ik hier zegge, voer ik alleen aan, de volgende plaats van EMILIUS: „ Gy vertrouwt op *de thans bestaande orde en inrigting der Maatschappye, zonder te* „ bedenken, dat deeze onderhevig is aan onvermydbaare „ Omwentelingen. De grooten worden klein, de ryken „ arm, en de Monarch een Onderdaan. Zyn de wisselingen des lots zo zeldzaam, dat gy verwagten moogt „ dezelve te zullen ontgaan? Wy naderen tot een staat „ van beslissing, tot de Eeuw der Omwentelinge; en „ wie kan u borg blyven, wie instaan voor 't geen u „ alsdan zal overkomen?" —— Om deeze Voorzegging nog meer klems by te zetten, voegt de Schryver, in eene Aantekening, 'er nevens: „ Ik hou het voor *onmoge-*

„ lyk,

„lyk, dat de groote Monarchyen van *Europa* langen tyd
„zullen duuren: alle hebben zy geschitterd; en elke
„Staat, die schittert, is naby aan zynen val. Ik heb meer
„byzondere redenen, dan deeze algemeene Grondregel,
„voor myn gevoelen; doch het is myne zaak niet, de-
„zelve op te haalen; en ieder, die de oogen wil openen,
„ziet ze maar al te duidelyk."

Koningen, Kerkvoogden, Edelen, Financiers, was het mogelyk, het lot, u over 't hoofd hangende, duidlyker te voorspellen? —— Gelukkig voor hem, die op deezen toon uwen schielyk aanstaanden val voorspelde, dat hy door u alleen met versmaadende kleinagting bejegend werd.

Indien de Overheden met geene onverbiddelyke gevoelloosheid de Grondstellingen verworpen hadden van de BECCARIAS, de FILANGIERES, de DUPATYS, en van alle de zodanigen, die hun in den naam der Menschheid bezwooren om gelykerhand de bescherming uit te strekken over onschuld en elenden, zouden zy dan hunne verdeedigers niet gevonden hebben in die Nationaale Vergadering, welke hunne magt verbrak? —— De Edelen, zo nayverig op het behouden der inkomsten aan den Adelstand gehegt, en alle die eischen van dienstbaarheid, welke de Bewoonders des Plattenlands vernederen, hebben zy niet tegen hun gaande gemaakt eenen Staatsdienaar, die zich een beschermer zou betoond hebben van hunne eigendommen?

Verre van uit eigen beweeging en vrywillig na de stem der Rede te luisteren, en geringe opofferingen te doen aan het algemeen belang, hebben zy hunne afmattende plaageryen verdubbeld; Menschen geslacht, om hunne Beesten te behouden. Nogthans, in stede van 't geen hun overkwam aan hunne eigene onregtvaardigheid te wyten, en aan hunnen hoogmoed en flugge ongevoeligheid de wraak hunner voorige Afhangelingen toe te schryven, leggen zy dit der Wysbegeerte ten laste.

Ach! dat men de Wysbegeerte niet langer lastere! Zy voorzag alle die onheilen; zy waagde en braveerde vervolging, om dezelve af te wenden; doch haare poogingen vielen vrugtloos uit. Vorsten hebben hunne Onderzaaten, in stede van derzelver drukkenden last te verligten, met meer lasten bezwaard; de Grooten, in plaats van hun te gemoete te komen, drukten ze te zwaarder; de Priesters, wel verre van de Gemeenten op te bouwen en te

te ftichten, deeden dezelve fchande aan; de Overheden, in plaats van de Onderzaaten te befchermen, mishandelden hun. —— Het oogenblik van 's Volks magt is aangebrooken. Op 't zelve herinnerde het zich niets anders dan het lyden en de verdrukkingen, welke zy zo langen tyd verduurd hadden. Is 's Volks wraak verfchriklyk geweest, 't was de Wysbegeerte niet, die aan dezelve den fpoorflag gaf; integendeel, zy heeft haare poogingen ingefpannen om die te maatigen; maar het was niet meer in haare magt, om de buitenfpoorigheden te beteugelen, welke zy met heete traanen beweende, dan om het goede, 't welk zy ten oogmerke hadt daar te ftellen, te bewerken.

Het is niet in het tydperk dat de vlam der Omwentelinge lichterlay opbrandt, dat de ftem des Wyzen eenige magt bezit om de hollende driften der menfchen te beteugelen. Wat vermogten de *Romeinfche* Redenaars, wat de Wysgeeren te *Rome*, ten tyde van SYLLA en de Driemannen? Niet meer dan de DE THOUS en L'HOSPITALS in de hooggaande Staatsonlusten ten hunnen dage. Zou een FENELON, een MONTESQUIEU, een VOLTAIRE, en een ROUSSEAU zelve, waren zy nog in leeven, een eindpaal hebben kunnen ftellen aan de bloedige bedryven, die onze Vryheid bezoedelen, en de klaagtoon onzer Wetgeeveren wekken? —— Gedwongen tot vrugtloos weeklaagen, zouden wy zien dat zy geleeken na den Stuurman, die, geduurende het woeden van eenen verfchriklyken ftorm, een verbaasd oog geflaagen houdt op het Schip, welks roer hy niet langer kan in handen houden.

Dat men my eenen enkelen Wysgeer noeme, dien naam waardig, die het Volk opgehitst heeft tot vernieling en moord; die het Volk niet aangemaand heeft om edelmoedig te zyn by de zegepraal, wettigen eigendom te ontzien, de zwakken te fpaaren, en de fchuldigen alleen naar de regelen des Regts te veroordeelen!

BEDENKINGEN OVER DE HUISLYKE MONARCHIE.

(Naar het Engelsch.)

MEDEBURGERS!

Analogie, zeggen de Wysgeeren, is eene zekere betrekking en overeenkomst tusfchen twee of meer dingen, die, in andere opzigten, geheel van elkander verfchillen. Deeze Analogie heeft derhalven deel in alle onze redenkavelingen, en dient om te ontvouwen en op te helderen; en in die gevallen, waar 'er weezenlyk eene groote gelykheid tusfchen de vergeleekene zaaken plaats heeft, mag men eene vry groote maate van vertrouwen ftellen op de gevolgen uit gemelde Analogie getrokken. — Maar ik vrees, dat, even gelyk veele andere dierbaare dingen in algemeen gebruik, de Analogie blootgefteld is om gebezigd te worden waar dezelve van geen dienst altoos kan weezen; of waar dezelve veeleer het oordeel verbystert en bedwelmt, dan onderrigt. Dikmaals neemt dezelve de gedaante van Vernuft aan; en dus, in ftede van eenige weezenlyk daar zynde betrekking tusfchen de vergeleekene voorwerpen aan ons te ontdekken, worden wy alleen begogeld door eene grillige overeenkomftigheid, welke geen grond altoos heeft dan in de vrugtbaarheid eener fpeelende verbeelding. Van dien aart was misfchien het bewys van een oud Geneeskundigen tegen de Lichaamsbeweeging. De menfchen, zeide hy, moeten geen Lichaamsbeweeging maaken; dewyl de boomen, die nooit van plaats veranderen, veel rasfer en fterker groeijen dan de menfchen.

Ik ben tot het voorftellen deezer denkbeelden geleid, door het waarneemen van de Toepasfing, welke ten deezen dage gemaakt is, van zekere Staatkundige Leeringen, op het Huishouden; waar mede de invoerders dier begrippen zeker geen oogmerk hadden, dat zy ooit iets zouden te maaken hebben.

Noodloos is het, hier op te haalen, hoe zeer de beginzels van *Monarchie*, *Ariftocratie* en *Democratie*, ten deezen dage zyn uitgeploozen; met welk een heeten yver, met welk eene bitterheid, dezelve voor- en tegengefprooken zyn. Het fchynt als of het beftaan der wereld afhangt

hangt van eene onmiddelyke beslissing deezer gewigtige onderwerpen; al het oude zal, als 't ware, voorbygaan; eene geheel nieuwe orde van zaaken gebooren worden, vol van gevolgen, die, in derzelver vooruitzigt, niet wel te berekenen vallen.

Hadt men over deeze Onderwerpen alleen gehandeld, in zo verre 'er Koningryken, Vorstendommen en Burgerstaaten in betrokken zyn, nimmer zou ik eenige neiging gevoeld hebben om 'er iets tegen in te brengen; dewyl, in dit geval, myns oordeels, de baane des onderzoeks niet te ruim en te vry kan opengesteld worden: doch, daar ik bevind dat Analogische list onderwerpen heeft onderhanden genomen, welke met het Staatkundige in geen noodzaaklyk verband staan; daar ik ontwaar worde dat men poogt *Revolutionaire* gevoelens te verspreiden, zo wel in *Huisgezinnen* als in Koningryken, oordeel ik het hoog tyd, dat wy uitzien na eenige middelen, om Huislyke Regeeringloosheid en Huwelyks-Oproer te voorkomen.

Ik weet wel, dat de zodanigen, die een *Huisgezin* en een *Staatsbestuur* met elkander vergelyken, ARISTOTELES op hunne zyde hebben, en die groote Wysgeer gezegd heeft, dat het Bestuur van een Huisgezin natuurlyk *Monarchaal* is; maar ik hou my verzekerd, dat die schrandere Man deeze uitdrukking niet in de volste ruimte wilde opgevat hebben; en dat, dewyl hy een Huisgezin by eene Monarchie vergeleek, wy deeze gelykenis niet moeten voortzetten tot de minste byzonderheid toe. Hy hadt waarschynlyk het oog op de Aartsvaderlyke beginzelen van eenen Staat, wanneer het Hoofd eens Gezins die magt bezat over de goederen en het leeven zyner Kinderen, welke nu, naar de voorschriften der wysheid, by den Staat berust.

Nogthans heeft men onlangs dit gevoelen van ARISTOTELES ongelukkig toegepast om eene volkomene Analogie in te voeren tusschen een Huisgezin en een Staatsbestuur; en dewyl eenige Volken, uit noodzaaklykheid, of tot Opstand gedwongen, de Monarchaale Regeeringsvorm verworpen hebben, daar uit de hoogstgevaarlyke stelling afgeleid, dat dit zelfde in de Huisgezinnen mag geschieden. Dit, Burgers! is eene Nieuwigheid, welke wy moeten tegengaan; dit betreft ons elk, hoofd voor hoofd: wie zal zeggen waar op dit zal uitkomen, waar eindigen!

Met ARISTOTELES dan, stemmen wy toe, dat het Beheer eens Huisgezins Monarchaal is. De eerste Nieuwigheid, wel-

welke de hedendaagsche Hervormers hebben willen invoeren, is de natuurlyke orde der dingen ter zyde te schuiven; naamlyk, de *Opvolging* in de *Manlyke Linie.* Altoos ben ik een bewonderaar geweest van PHARAMOND, den (veronderstelden) invoerder van de *Salische* Wet in *Frankryk*, uit kragt van welke de *Mannen* alleen erven. —— En, eer ik verder gaa, verzoek ik eenige myner Leezeren te regt te brengen, in hunne begrippen, deeze Wet betreffende. Men heeft gedagt, dat die Wet byzonder de Kroon des *Franschen* Ryks betrof: daar dezelve, met de daad, algemeen insluit, dat geen deel der Erfenisse aan eene Vrouwe zal vallen, maar alles in de Manlyke Linie overgaan; en strekt dezelve zich zo wel uit tot byzondere Persoonen, als tot die des Koninglyken Gezins. Ik ben, 't is waar, niet van begrip, dat dezelve zich zo verre moet uitstrekken; doch zo verre het de Erfenisse betreft van de *Kroon des Huisgezins*, is het eene natuurlyke en hoogstregtmaatige Wet; en hou ik my verzekerd, dat, indien ARISTOTELES thans aan myne zyde stondt, hy zou zeggen, dat, wanneer hy een Gezin tot eene Monarchie maakte, hy daar mede meende dat de *Man* de Monarch zou weezen. —— Wat een Volk betreft, ben ik mede van begrip, dat de *Salische* Wet goed is, of de algemeene inrigting onzer Wetten is verkeerd. Want waarom zouden wy veronderstellen, dat eene Vrouw meer geschikt is om eene *Koningin* te weezen, dan om een Parlementslid te zyn, of eenige aanzienlyke Post in Kerk of Staat te bekleeden? Nogthans wordt het eerste gezegd regt en voeglyk te weezen; en het laatste zou men, als ongerymd en belachlyk, uitjouwen. Maar dit by wyze van uitstap.

Ik zeg, Burgers! dat de eerste stap, dien onze nieuwe Planmaakers genomen hebben, is, het Regt van Opvolging te betwisten, en de Vrouw op den Throon te heffen; niet met verstooting van den Man, maar in daadlyke mededinging met hem; niet dewyl hy afgesloofd, krankzinnig, of onbekwaam tot regeeren, is; maar om dat zy 'er een nevens hem ten Throon willen heffen, en hem de teugels der Regeeringe uit de handen neemen. —— Van hier is het, Burgers! dat wy in zo veele Huisgezinnen twyfelingen hooren opwerpen, wegens het Godlyk Regt der Mannen om hunne Huisgezinnen te beheeren; en deeze twyfelingen, hoe nederig ook voorgedraagen, en met hoe veel schynbaare kieschheid omkleed, doen welhaast de be-

beginzels der Onderdaanen wankelen, zetten *hún tot op*stand aan, en veroorzaaken dikwyls een daadlyk oproer, 't geen zeldzaam gestuit wordt zonder groot kwaad en nadeel voor beide de partyen, en ongelukkig bykans nimmer zonder toegeevingen van den Monarch, die tot geen ander einde strekken, dan om de wederhoorigen te verharden, en onbeschoft in veelvuldige eischen te doen worden.

Ik heb tot dus verre eenige toegeevenheid betoond aan de redekaveling uit de Analogie afgeleid, dewyl het bygebragte gezag groot en eerwaardig is; maar, indien wy, met deeze Nieuwigheidzoekers, deeze Analogie verder uitstrekken, zullen wy bevinden, dat, zo als de Redeneerkundigen spreeken, *de Gelykenis mank gaat*. Men kan geen meer gelykvormigheden bybrengen tusschen des *Konings Throon* en des *Vaders Armstoel;* en wy moeten of eene menigte van byzonderheden zamenvoegen, die geen natuurlyk verband hebben, en dus eene ongerymde verbinding zouden opleveren; of wy moeten gerust nederzitten, met de erkentenis dat het Beheer eens Gezins Monarchaal is: niets meer kan 'er van gezegd, of geen verder gebruik van de Stelling van ARISTOTELES *gemaakt*, worden.

Maar, indien de Rustverstoorders der Huisgezinnen verder willen gaan, zou ik hun vraagen, welk eene soort van Monarchie het is, die men in een Gezin heeft vastgesteld? Is het eene volstrekte of eene bepaalde Monarchie? Waar huisvest de uitvoerende Magt? Hoe worden de Geldmiddelen geheeven? door wie besteed? — Lang eer zy tot de laatste deezer voorgestelde Vraagen gekomen zyn, zullen zy bemerken, dat de Analogie niets meer betekent, en dat het Bestuur van een Gezin weinig of geene gelykheid heeft met het Bestuur van een Koningryk. De Vader eens Gezins verwekt zyne Onderdaanen; een Koning vindt ze reeds verwekt, en heeft niets te doen dan voor opvolgers te zorgen. In een Gezin is de Vader de eerste Schatbewaarder en algemeene Betaalsheer; hy bekleedt meest alle Bedieningen in eigen persoon, van Souverain af tot Beul toe. Wanneer hy eenig gedeelte van zyn gezag afstaat, wordt het nog onder zyn oog waargenomen, en overeenkomstig met zyn bevel; en in zeer weinige gevallen verleent hy magt om naar welgevallen te handelen. — Maar, 't geen bovenal hem Oppermagtig maakt, bestaat hier in, dat hy, wegens zyne Inkomsten, geene verpligting heeft aan zyne Onderdaanen;

maar

maar zy alles, wat zy bezitten, aan *Hem* verschuldigd zyn. —— Nog eene rede, waarom hy Oppermagtig is, ontstaat daar uit, dat hy de Stichter en Grondvester is van zyne Monarchie; hy verkiest zyne Wederhelft. Indien zy hem koos, zou, ik stem het toe, het geval geheel veranderen; maar niets van dien aart valt voor; uitgenomen, zo men my berigt, in eenige weinige gelegenheden, staande dat vreemde tydperk, 't welk men een *Schrikkeljaar* noemt, waarschynlyk om dat dan eenige persoonen de perken van Zedigheid overtreeden. Maar zelfs deeze uitzondering grypt zo zeldzaam stand, dat ik ze myne tegenspreekers geheel wil toegeeven; zy zal myne redeneering niet in 't minste verzwakken.

De Monarchie in een Huisgezin is egter geene volslaagene Monarchie; dan zou dezelve in Dwinglandy veraarten: 't is een bepaalde Monarchie. De Oppermagt is gebonden aan een groot Wetboek, te breed om het hier op te haalen. 't Geen byzonder zyn Gezagbetoon omschryft kan op het Register gevonden worden, onder de woorden: *Gezond Verstand*, *Genegenheid*, *Ouderliefde*, *Eigenbelang*; *Huwelykstrouw*, en andere soortgelyke. De raadpleeger met dit Wetboek, deeze Hoofdstukken naslaande, zal bevinden, hoe naauwkeurig de Wetten voorgeschreeven en de Grondregels vastgesteld worden, volgens welke hy zyn gedrag moet schikken. En, schoon 'er geen geschreeven Verdrag is tusschen de Onderdaanen en den Souverein, doet hy zeer staatlyk, en doorgaans in eene *Kerk*, een plegtigen Eed, wanneer hy zyn Huislyken Staat aanvaardt; en nimmer verbreekt hy dien Eed, of schendt eenig gedeelte van de bovengemelde Wetten, ongestraft. —— Deed hy zulks, vorderde hy van een zyner Onderdaanen af, eenig slegt bedryf te volvoeren, of iets, 't welk ongerymd is, te doen, zy mogen het weigeren; en schoon hy des wraake mogt neemen als een dwingeland, hy heeft geene magt, hun te dwingen, om iets, strydig met hun geweeten, te bedryven. —— Zo veel wegens de paalen, die zyn gezag beperken.

Ten aanziene van alle de weezenlyk nuttige takken zyns Bestuurs, mag hy als volstrekt heerschende worden aangemerkt. Staat een zyner Onderdaanen tegen hem op, hy heeft de middelen by de hand om gehoorzaamheid af te vorderen, of hun te verwyderen uit de Maatschappy, van welke zy niet verdienen langer Leden te blyven. Indien zyne Wederhelft afwykt van de verbin-

tenisse met haaren Heer aangegaan, en het zo verre brengt dat zy in *misdaadige verstandhouding* met den vyand treedt, dan mag hy haar geheel verwyderen, en eene andere in haare stede kiezen. —— Voorbeelden hier van, schoon dit nooit geschied dan op het bybrengen van de voldingendste bewyzen, zyn, in deeze laatste dagen, vry veelvuldig geweest; en kan ik die menigvuldigheid niet wel aan iets anders toeschryven, dan aan de oproerige denkbeelden, met zo ongebonden eene vryheid verspreid tegen de magt en waardigheid der Huislyke Regeering. Deeze ondermynen de grondslagen van gehoorzaamheid, boezemen eene veragting in voor den Persoon van den Souverain, en doen het oor leenen om te luisteren na de inboezemingen van een Overweldiger, die raadslagen smeedt tegen de *Kroon*, en de eer van den Souverain.

Ik moet, nogthans, hier aanmerken, dat de voorwaarden, op welke de Monarch des Gezins zyn gezag behoudt, zodanig zyn, dat, in gevalle beweezen kan worden, dat hy zyne Echtgenoote verwaarloosd of mishandeld, haare eer op deeze of geene wyze bevlekt heeft, hy haar mag afscheiden van zyn hof; doch haar met een genoegzaamen voorraad moet voorzien, en hy geene andere in haare plaats mag neemen, zo lang zy leeft. Zo zeer zyn de magten, die eene Familie-Monarchie uitmaaken, tegen elkander opgewogen.

Nu, myne Medeburgers! welk slag van Lieden moeten het weezen, die deeze Regeeringsvorm zouden willen veranderen; die, begogeld door Analogische Drogredenary, (want ik wil dit geen redeneeren noemen,) eene Regeeringloosheid zouden willen invoeren, onder het dekkleed van Hervorming? Voorzeker, zy moeten zeer slegt slag van lieden weezen; dewyl zy niet onkundig kunnen zyn, dat de Regeeringsvorm, in de Huisgezinnen aangenomen, *zesduizend* jaaren reeds bestaan heeft, —— bestaan heeft met zo veel voordeels als met mogelykheid van eenige Constitutie kan getrokken worden, en met zo weinig misbruiken als men kan verwagten van den onvolmaakten staat der menschlyke natuure.

Nogthans, indien wy dwaas genoeg zyn om ons te laaten begochelen tot het gehengen deezer nieuwigheden; indien wy, by voorbeeld, in stede van de *Monarchie*, eene *Gunarchie* vastfstellen, of het geen JOHN KNOX de *Heerschappy der Vrouwen* noemde, dan zal de orde der

Na-

Natuur omgekeerd, en het zwakfte vat tot het fterkfte gemaakt worden; waar uit een onnoemlyk aantal ongelegenheden moet ontftaan, om niet te zeggen van ongebondenheden.

Egter heeft deeze jammerlyke ommekeer reeds daadlyk ftand gegreepen in veele *Familien van Fatfoen*, gelyk men ze gelieft te noemen. Wy leezen, in de Dagpapieren, dat Mevrouw AVERECHTS een Bal geeft; dat Mevrouw SPILZIEK een Kaartparty en Avondmaaltyd zal houden; in deeze aankondigingen worden de naamen der Mannen en Meesters even min gefpeld, als of zy een o in 't cyfer waren. —— En wat is het gevolg geweest, Burgers! van zulk eene losmaaking der zedelyke beginzelen; wat anders, dan dat de Regeering, door het uitvaardigen van dreigende verboden, zich daartegen heeft moeten verzetten. —— Dit zyn de heerlyke vrugten van die Nieuwigheden; dit de veranderingen, door die zogenaamde vryheid van denken en doen ingevoerd.

Een ander gevolg, 't welk voortvloeit uit de pooging van eene Omwenteling te doen ftandgrypen in het Huislyk Beheer, is het aankweeken van een Partygeest. In ftede van eensgezindheid en wettige gehoorzaamheid, vinden wy de Huisgezinnen vol Partyfchappen; deeze hangt de zyde van den Heer, geene die der Vrouwe aan. Waar de laatstgemelde Party de overhand heeft, gaat zulks vergezeld met eene ontzettende verkwisting der Inkomften; en die Party wordt niet zelden de doorbrengfter van ontelbaare duizenden. De geheele Staat wordt bankbreukig; en de leden worden genoodzaakt uiteen te gaan, en elders een goed heenkomen te zoeken. Niet zelden ook vormt de vermoedelyke Erfgenaam eene fterke Party tegen den Souverain; en, door middel van vreemde troepen, het doorgaand gevolg eener buitenlandfche opvoeding, keert hy den Throon om, op welken hy als Opvolger hadt moeten zitten.

Maar ik heb myn Brief tot eene ongewoone lengte uitgerekt: 't geen ik daar in fchreef moet genoegzaam weezen om het gevaar aan te toonen, van uit de *Analogie* te redenkavelen, of de gelykenis te verre uit te ftrekken tusfchen een Koningryk en een Huisgezin, en, gevolglyk, om in het laatfte over te brengen die befpiegelende ftelzels en *Utopiaanfche* harsfenfchimmen, welke, binnen behoorlyke paalen omfchreeven, mogen dienen om het verftand der Staatkundigen bezig te houden en te fly-

 pen;

pen; maar, wanneer men poogt de uitvoering daar van over te brengen op de veel kleinder schaal van Huislyk Bestuur, verwarring, regeeringloosheid, en verderf moet naa zich sleepen. Het is gevaarlyk, al te kiesch te weezen, en oude Vastſtellingen omver te werpen, ter oorzaake van kleine gebreken; en ze te neder te smyten, eer wy verzekering bekomen hebben, dat wy iets, zo goed, indien niets beter, in stede kunnen stellen. Ik ben

Uw Medeburger

HUIS-POLITIEK.

HET PARADYS VAN SCHEDAD.

(*Eene Arabische Vertelling.*)

Weleer, lang vóór dat gezegend oogenblik, in 't *welk de* Propheet der waare Geloovigen de *waereld verlichtte*, en eer de geheiligde Koran uit den zevenden Hemel was nedergedaald, wierd *Temen* (*Gelukkig Arabie*) met een willekeurig gezag beheerscht door SCHEDAD. Deeze was een wreed en wellustig Despoot, verfoeilyk door zyne buitenspoorigheid en godloosheid; ja eerder een Monster dan een Mensch. By zyne overige afschuwelyke hoedanigheden voegde hy de dwaasheid van een Goddelyken Eeredienst te begeeren. Had hy deeze buitenspoorigheid alleen binnen de muuren van zyn Paleis beslooten, hy zou daaraan gemaklyk hebben kunnen voldoen: de Hovelingen van zyn tyd zouden hem, zonder de minste tegenkanting, hebben aangebeden; zy zouden zelfs, zo het gevorderd was, den Aap en de Papegaay huns Meesters tot de voorwerpen hunner aanbidding gemaakt hebben. Doch SCHEDAD begeerde, dat zyne Goddelykheid door het geheele Volk zoude erkend, en in ernst worden aangenomen voor een onfeilbaar Leerstuk in de Arabische Godgeleerdheid.

Om tot zyn oogmerk te geraaken, dagt hy een buitenspoorig middel uit, en niet ten onregte; want de zodanige slaagen dikwyls het best. Hy deed ten dien einde een uitgebreid veld, in het aangenaamst gedeelte van zyne Staaten, met een hoogen muur omringen. Een van binnen rondloopend Bosch van zeer hooge en schoone boomen bedekte het gezigt van het muurwerk, en omcingelde den grootsten en pragtigsten Tuin, die immer bestaan hadt. In denzelven vond men vrugtbaare velden, bepoot met de schoonste en welriekendste Lente-

tebloemen; van daar ging men in dreeven en wandelwegen, op het keurigst beplant met de uitgezogtste welriekende en vrugtdraagende boomen. Doorschynende beeken stroomden, met een zagt geruisch, over het goudkleurig zand, of botsten tegen schitterende keisteenen; met welk geluid zich de streelende stem van het zangryk gevogelte, 't geen het omringend geboomte bewoonde, op het liefkykst, vermengde. Op eene andere plaats spiegelde men zich in 't kristallyne vogt van een grooten vyver, in welks doorschynende wateren men de schoonste schelpdieren en visschen zag speelen. Van daar ging men in de verkwiklyke schaduw eener betoverende Valei, in welke een zilverkleurige waterval de lugt steeds verfrischte; terwyl men zich wat verder kon verlustigen in een Doolhof, zamengesteld uit de schoonste Palmboomen en steeds groenende Cederen. Overal, om kort te gaan, had de konst de betoverende schoonheden der natuure op het gelukkigst gebezigd.

Op eenen heuvel, in het middenpunt van dit betoverend verblyf, had SCHEDAD een kostelyk Paleis gebouwd, in 't welk smaak en rykdom elkanderen den prys betwistten. Alles vond men hier vereenigd, wat door eene vuurige verbeeldingskragt, tot gemak en vermaak, kan worden uitgedagt. De uitsteekendste Konstenaars, die door hunne weetenschap de zinnen kunnen streelen, waren hier byeenverzameld, door bekwaame Koks, Musikanten, Dansers, Potzemaakers, Poëten, enz. Dan, 't geen nog meer was dan dit alles, een talryke zwerm van jonge Schoonheden, wel minder zuiver, maar mogelyk nog aanvalliger, dan de Hemelsche *Hourls*, vercierde dit betoverend Kasteel.

Toen nu SCHEDAD alles had doen gereed maaken, 't geen tot het in werking brengen van zyn vreemd ontwerp moest dienen, deed hy aan de deuren van alle Tempels de volgende Bekendmaaking aanplakken:

„ SCHEDAD, God van *Yemen*, aan alle Geloovigen heil!
„ Voorgenomen hebbende alle andere Goden, die alleen beloo-
„ ningen na dit leven belooven, in weldaadigheid te overtreffen,
„ doen wy te weeten, dat wy in onze vlakte van *Yemen* een
„ Parydys hebben geschaapen, in 't welk Gylieden zult kun-
„ nen genieten alle de vermaaken van het tegenwoordig leven.
„ Wy zullen daar alle de geenen in opneemen, die, met ver-
„ agting van alle onnutte Deugden, opregtelyk in Ons geloo-
„ ven: en van dit oogenblik af aan zullen wy de hier nevens
„ genoemden van onze getrouwe Dienaaren in hetzelve doen
„ ingaan. ô Volk van *Yemen!* volg het voetspoor deezer
„ gelukkigen na, en verdien de Kroone der Uitverkoore-
„ nen."

De Gelukzaligen, wier naamen in de genoemde Afkondiging vermeld wierden, waren de onbeschaamdste der vleijers van SCHEDAD; de werktuigen zyner geweldenaryen, en de metgezel-

 len

len zyner wellustigheden: voorts ligtekooijen, die zich aan hem ten beste hadden gegeeven, en eenige andere Vrouwen van een listiger aart, die hem alleen met beloften hadden gepaaid.

Naauwelyks was het Edict afgekondigd, of SCHEDAD deed zyne nieuwbakken Heiligen, met groote plegtigheid, inleiden in het Paleis van *Iram*, en beval hun in vrede die gelukzaligheden te genieten, die hy hun had toebereid; wier waardye nog aanmerkelyk vergroot zou worden, door de menigvuldige bezoeken, waar mede hy hen dacht te vereeren. Na deeze inhuldiging verliet hy het Paradys, floot de deur, en beval de Wagt, die hy daar by plaatfte, alle Ongeloovigen, zonder genade, om hals te brengen, die het waagen mogten dit heiligdom te naderen.

De Geloovigen baadden zich intusfchen, zonder eenige wederhouding, in alle die vermaaklykheden, welke hunne Godlyke woonplaats hun kon doen genieten. Voor de eerfte reize bewonderden zy, ja beminden zelfs byna, den Dwingeland. Ja zomwylen vielen zy byna in verzoeking, van te gelooven, dat de bezorger van zo veele vermaaklykheden waarlyk een Godlyk Perfoon moest zyn: 't geen juist datgeen was, 't welk SCHEDAD verlangde. Ondertusfchen duurde hun *Geloof niet langer* dan hun geluk, 't geen fpoedigd eindigde. *Vermaaken*, die alleen in fchyn afwisfelden, maar indedaad dezelfde waren; vermaaken zonder ophouden, zonder moeite verkreegen en nooit afgebrooken, wierden ras fmaakeloos en eindigden in eene ondraaglyke zadheid. Maar dit was niet alles: door zich al te veel in vermaaken toe te geeven, wierden de Geloovigen niet alleen onbekwaam om dezelve meer te genieten; maar zagen zich daarenboven ten prooije aan alle ziekten en menfchelyke zwakheden, welke de Soldaaten van SCHEDAD niet in ftaat waren buiten het Paradys te keeren.

De gemelde onheilen wierden nog hier door verzwaard, dat de Gelukzaligen elkanderen in de waereld gekend hadden: toen ter tyd was hunne onderlinge liefde niet groot geweest, en thans, daar zy zich fteeds in hetzelfde gezelfchap bevonden, verfoeiden zy elkanderen. Het zy ze zich opgeflooten in hunne vertrekken; 't zy ze hunne ledige lichaamen afleiding tragten te bezorgen met de heerlyke Tuinen rond te wandelen, 't was alles hetzelfde, en zy wierpen op alles, 't geen zich aan hunne zintuigen aanbood, een blik van doodelyke verveeling. Van een verheven plaats in dit Paradys zag men op de Roode Zee, en de dorre rotzen, met welke dezelve omzoomd is. Wat zouden zy wel niet hebben gegeeven, om als Zeelieden ten fpeelbal te mogen dienen aan dit onftuimig water, of op die onbewoonde rotzen om te dwaalen.

De bewooners van dit Paradys bevonden zich in deeze vermaaklyke omftandigheid, toen de God van *Temen* hun met zyn eerfte bezoek vereerde. By die vermaaken, door welke hy on-

onderftelde dat zy als opgetoogen waren, hoopte hy thans het onfchatbaar geluk van zyne tegenwoordigheid te voegen. Doch, hoe groot was zyne verbaasdheid en verontwaardiging, toen hy, in plaats van een vreugdegefchrei van dankliederen, en van andere menigvuldige tekenen van erkentenis, niets hoorde dan klagten en murmureeringen. Hy tragtte intusfchen zyn misnoegen te ontveinzen, en, zyne verontwaardiging zo veel mogelyk verbergende, mengde hy liefkoozingen met zyne dreigementen, en zyne Heiligen nu eens vleijende en dan eens dreigende, bewoog hy hen om het nog verder in het Paradys uit te houden, en hun geluk met geduld te draagen. Deeze voorzorgen waren intusfchen niet voldoende: Schedad zou alle vrugt zyner poogingen verlooren hebben, zo hy aan de bewaakers van het Paradys geen order had gegeeven, om niet alleen de Godloozen, die zich in het Paradys wilden begeeven, om hals te brengen; maar insgelyks de Vroomen, die poogingen mogten doen om uit dit Hemelsch verblyf te ontfnappen.

Schedad keerde in zyne Hoofdftad terug, in eene verfchriklyke woede. Zich in zyne ontwerpen geheelenal te loor gefteld ziende, tragtte hy zich aan een ieder te wreeken. Hy zag zyn Paradys en zyne Godlykheid veragten, en om dit eislyk onheil te ftuiten nam hy zyne toevlugt tot een ander middel. Hy liet eene tweede Afkondiging uitvaardigen, in welke hy bekend maakte, dat hy, in aanmerking neemende de ondankbaarheid van zyn Volk, en de zo geringe genegenheid van hetzelve om in de zegeningen van zyn Paradys te deelen, nu eene Hel zou fcheppen, waar in hy alle Godloozen zou doen werpen, die maar in 't geringfte aan zyne Godlykheid zouden durven twyfelen, of zich eenigzins durfden ftellen tegen de uitvoering zyner ontwerpen.

In deeze laatfte onderneeming flaagde het Monfter ten vollen. Doch eindelyk verloor het Volk van *Temen* allen geduld, ftond tegen den dwingeland op, en vermoordde hem. — Onder anderen kunnen wy uit zyne Gefchiedenis leeren, dat het gemaklyker is, de menfchen te kwellen, dan dezelve gelukkig te maaken.

DE EINDIGENDE DAG.

Fragment.

Ja! — de dag is weder geëindigd! weder één dag tot ons leven toegevoegd, ééne kleene fchakel, aan onze levensketen gehegt, — hoe *veelen* zyn zy, die den blyden Morgen vrolyk zagen aanlichten, en reeds *niet meer* in leven zyn! die, vóór het eindigen van deezen dag, ook hun dierbaar leven geëindigd hebben, — een leven, dat voor fommigen pas aanvangelyk was, dat met plannen en uitzigten verzeld ging, en welke ontwerpen thans ook in *eenen flag* ophouden —— hoe veelen beloofden zig alles, op den aannaderenden Morgen, ja, van de nog voorhanden zynde jaaren! even of men gewisfe ze-

zekerheid bekomen had van nog een aantal *jaaren in leven te* zullen zyn. —— Ach! welk eene dwaasheid; daar men dagelyks, ja, te aller uuren, zoo veele voorbeelden ziet, dat ons *fortuin* en leven kort, onbestendig, en ras voorbygaand is, even als rook die door een enkelen wind verdwynt. En stelle men dan de jaaren der kindsheid, die wy al sluimerende doorbrengen; die onzer onervaaren losse jeugd, die wy enkel verdartelen; die als Man, wanneer wy ook zeer dikwyls *de allerellendigste verrigtingen uitoeffenen*, en onzen tyd in *drift* en *caprises* ten einde brengen; en onzen ouderdom, waar in de vermogens verstompen en verminderen, —— hoe gering en hoe weinig zyn dan die jaaren, waar in wy eigentlyk leeven, waar in wy nuttig zyn, en beantwoorden aan de bestemming, waar toe wy hier geplaatst zyn; maar ook, hoe niets beduidend brengen wy veeltyds onze dagen ten einde; men loopt, en draaft — men is den gantschen dag *de bezige*, en verrigt niets, dat wezenlyk den naam van nuttig verdient; —— beuzelingen die niets in zig bevatten; verrigtingen zonder kragt, voordeel, of genoegen, voor ons zelven en anderen; stellende u zelve gelyk met het redenlooze vee, dat enkel voortleeft, omdat het leeft. Dan gy vergeet dat de *weggevlooden* tyd niet weder kan herroepen worden, —— *neen* —— *weg is* dezelve, en komt nimmer weder. *Onvergeevelyk is het*, wanneer gy in staat waart geweest den geleedenen tyd nuttig te besteeden, en deeze gelegenheid zoo jammerlyk hebt verwaarloosd: wie weet hoe gy nog reikhalzend zult verlangen naar dien zoo onnut verspilden, en nu weggevloden, tyd, die mooglyk, in zyne gevolgen en einden, de grootste nuttigheid voor het menschdom zoude aangebragt hebben, en een heilzaamen zegen agtergelaaten voor uwe Burgers, Medebroederen, of Huisgenooten. Neen —— laat nooit één uur, éénen dag, door u ten einde gebragt worden, die, in zyne gevolgen, niet beantwoord heeft aan uwe zoo groote verpligting, als Mensch, als de heerlykste der Schepselen. Het staat zoo schoon, zoo luistervol, aan zyne waarde te beantwoorden, en *geensins op eene dolle wyze* zyne onstuimige driften den vryen toom te vieren. Bedenk welk een verheven Schepsel *gy zyt*, en met welke schoone heerlyke vermogens gy geschapen zyt; en maakt gy gebruik van die edele talenten, hoe *veel nut* kunt gy dan toebrengen aan uwe medenatuurgenooten, die gy anderfins, door uwen lastigen ommegang, tot verveeling verstrekt. Nog eens —— het is ten hoogsten strafbaar, ja onvergeevelyk, zoo gy ooit één oogenblik des tyds laat voorbygaan, zonder nuttig te zyn geweest voor anderen of voor u zelven — het heerlyk, het genoeglyk aandenken, van ook in zynen kring *iets* toegebragt te hebben, dat nuttig in zyne gevolgen was, is de grootste aangenaamheid in dit leven, en gy bevordert, hier door, het oogmerk en einde uwer wording.

Brielle, 1798. J. D. V.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDE- EN SCHRIFTMAATIGE BEDENKINGEN OVER DE PLIGTEN EN HOEDANIGHEDEN DER BEDIENAAREN VAN HET EUANGELIE; ALS MEDE WEGENS HET VOEGLYK GEDRAG DER LEDEN VAN DE CHRISTLYKE GEMEENSCHAP, TEN OPZIGTE VAN HUNNE LEERAAREN.

(Volgens het *Engelsch* van JAMES FOSTER, DD.)

(*Vervolg van bl.* 341.)

In het voorgaande een kort en algemeen verslag gegeeven hebbende van den aart en het oogmerk des *Christenleeraarampts*, en de verpligtingen, daar uit voortvloeijende; zal ik, met dezelfde beknoptheid, daar by voegen, het voornaamste van den Pligt der *Leden* eener *Christlyke Gemeenschappe* ten opzigte van hunne Leeraaren. —— Eene stoffe van *geen minder* aangelegenheids voor de eer des *Christendoms*, voor de bevordering van waarheid en deugd, en den bloeistand der *Christlyke Gemeenten*, dan het goed gedrag, de voorzigtigheid en getrouwheid der Leeraaren zelve. Want, in elk geval van betreklyke Pligt, en waar *wederkeerige* verpligtingen zyn tusschen de Partyen daar in betrokken, 't zy Overheden en Onderzaaten, Ouders en Kinderen, Heeren en Dienstbooden, moet de gebrekkige beantwoording aan een der beide zyden noodwendig verwarring baaren, en vergezeld gaan met heillooze ongeregeldheden. Dit is de rechtstreeksche en noodzaaklyke strekking der dingen, de onveranderlyke gesteldheid der natuure; en, in het stuk, 't geen ik thans gaa overweegen, wordt zulks, buiten allen kyf, bevestigd, door de standhoudende ondervinding.

De *Gebreken* der *Christenleeraaren*, gelyk ik voorheen heb opgemerkt, hebben dikwyls stoffe tot hoogklinkende

klagten opgeleverd, en men heeft niet naagelaaten dezelve met de zwartste kleuren af te schilderen. Maar, schoon het geroep des *Ongeloovigen*, en van den alles uitkrytenden *Vrygeest*, doorgaans *hierby* ophoude, mag men met rede vraagen, of 'er *geen andere* regtmaatige grond van klagte is? of het *ongeregeld* gedrag zich alleen tot *die zyde* bepaale?

Geen mensch kan dit beweeren, of, eerlyk zynde, het zelfs waagen van ter zyde met een wenk dit te verstaan te geeven, zo hy iets weete van de *Geschiedenisse* der Christlyke Kerke, of den *tegenwoordigen* toestand van den Godsdienst onder ons. In tegendeel is het allen bekend, dat, door 's Volks *onverschilligheid* en *laauwheid*, ernstige Godsvrugt en betragting van Zedelyke Deugd in deerlyk verval geraakt zyn, in Gemeenten voorzien van Leeraaren geheel tot hun post toegerust, van voorbeeldlyken yver en braafheid. 's Volks *trots*, en *yitzugt*, hunne bittere *verdeeldheden* en *partyschappen*, hunne *onbuigzaame styfzinnigheid*, hunne *bekrompenheid van begrippen*, en de ontmoediging, welke zy daar door gegeeven hebben aan een verstandig en vry onderzoek van den zin der Heilige Schriften, baarden de jammerlykste verwarring. Ja ik mag my onderwinden vry uit te zeggen, dat ze moeten geteld worden onder de hoofdoorzaaken van een *zwak*, *niet vorderend*, en *onkundig* Leeraarschap; de reden waarom eenigen van de meest *verdienstlyken* wederstreefd zyn in het toebrengen van dat nut, 't welk zy zouden hebben kunnen uitwerken; teffens eene *sterke verzoeking* voor anderen tot *verbastering* en *geveinsdheid*. —— Ik vermeld deeze dingen, niet om eenig verwyt te doen aan eenige Gezindheid onder de *Christenen* in 't byzonder, (want alle Gezindheden zyn 'er *in zekere* maate aan schuldig); maar enkel om te toonen, van welk een groot aanbelang het is, dat het *Volk* zyn pligt te recht verstaat, en zorgvuldig betragt.

De eerste tak van 's Volks Pligt omtrent de Leeraars, tot welks voordragt ik my natuurlyk geleid vind, dewyl dezelve met de daad de grond en het steunzel is van alle overige, bestaat in een *eerbiedigend* gedrag, en hun, ten allen tyde, te behandelen met *behoorlyke agting en eere*. —— Maar, ten einde dit myn zeggen niet misduid en geoordeeld worde eenigzins naar *Hoogmoed* te smaaken, wanneer zulks aangedrongen wordt door iemand

van

van myn Character, verzoek ik, ten deezen opzigte, myne meening wat nader open te leggen, en verstaan te worden met de volgende *Bepaalingen.*

Ik wil dan in geenen deele aangemerkt worden als een *Voorspraak* van *veel zich aanmaatigende Domkoppen*, die geheel ongeschikt zyn om anderen te onderwyzen; noch ook van de *luien* en *ondeugenden*, die schandvlekken zyn van het Leeraarampt; noch van die *stoute bedriegers*, die 'er op uit zyn om de Geweetens der menschen te verslaaven; maar alleen van Persoonen van *weezenlyke verdiensten*, van *bekwaamheid*, *yver* en *getrouwheid* in het werk hunner bedieninge, en die, in stede van *Heerschappye te voeren over het erfdeel des Heeren*, *voorbeelden der Kudde zyn* (*). —— Ook is de *eerbied*, voor welken ik pleit, geenzins eene *volstrekte onderwerping* aan de gevoelens van eenige Leeraaren, hoe zeer ook met reden geagt van wegen hunne Kunde of Godsvrugt.

Want, indien de *Christenen* hunne geestlyke Leidslieden blindlyk volgen, en alle hunne Leerstellingen met een ingewikkeld geloove aanneemen, dan liggen zy bloot voor ontelbaare *bedriegeryen*, en hebben geen behoed- of schutsmiddel tegen de domste Geestdryvery, noch tegen *Ongodsdienstigheid* zelve. In tegendeel, hoe vryer hunne gevoelens getoetst worden aan den algemeenen regel des *Gezonden Verstands* en de maatstok der *Geopenbaarde Godsdienstleere*, zullen de zodanigen, die onder hun onderwys staan, meer vorderen in Godsdienstige en *Christlyke* kundigheden, meer zich aangezet en bevestigd vinden in de betragting van alle Deugd.

Ik wil, overzulks, in stede van dit te ontzeggen, elk *Christen* wel ernstig aanmaanen tot eene *onpartydige beoefening* der *Heilige Bladeren*, als een allereigenaartigst middel voor elk, om een met *zichzelven bestaanbaar*, en *redelyk*, Stelzel te vormen van Geloof en Leeven, van rechtmaatige begrippen wegens de GODHEID, van de uitgestrektheid der *Godsdienstige* en *Zedelyke* verpligtingen. Door dit middel zullen de *Christgeloovigen* een strikten en gemaklyken Regel hebben om volgens te handelen, en de hoope der Gelukzaligheid op eenen *vasten* grondslag te doen rusten; terwyl het verwaarloozen van deezen regel zo veele onbegryplyke Geloofsartykelen heeft ingevoerd;

leer-

(*) 1 PETR. V: 3.

leerstellingen, der waare Godsvrugt vyandig; *donkere*, wanhoop inboezemende, gevoelens wegens de GODHEID, en bygeloovige, yzing aanjaagende, verschrikkingen.

Daarenboven zal het leezen der Heilige Schriften, met onpartydigheid, opregte en eerlyke Zielen vervullen met *nederigheid* en *goedwilligheid*, met *gematigdheid*, *verdraagzaamheid* en onderlinge *opregtheid*; terwyl het tegenovergestelde dier handelwyze, of het verzuim van dit voorschrift, duistere en geweldige *Geschillen* vermenigvuldigt, en voortzet met een dollen *yver*, zonder verstand of eenigen zweem van bescheidenheid.

En, — om thans slegts nog één voordeel te vermelden van 't geen ik tegenwoordig aanprys, —— door dit middel zal het gros des *Christendoms* de *gronden* zyns Geloofs beter verstaan, en gevolglyk 'er te vaster in gevestigd weezen. De *Christgeloovigen* zullen volkomener onderrigt weezen van de *innerlyke voortreflykheid* der Godsdienstleere, welke zy belyden, van de sterkte en het gewigt der *uitwendige blykbaarheden*. In deezer voege zullen *zy* Geloovigen weezen, niet op den *voet van enkel Overlevering* en *Gezag*, ('t welk *alle* Godsdienstbelydenissen even zeer schraagt); maar op gronden van redelyke *Overtuiging* en *Keuze*. — Uit al 't welk wy mogen afleiden, dat voor Leeraars en Onderwyzelingen het een algemeene pligt is, de *Schriften te onderzoeken* (*): deeze vryheid ongemoeid, en door geen schrik vervaard gemaakt, of door *Anti-christische* verdrukking gedwarsboomd, uit te oefenen, denk ik in opregten gemoede, (en gave GOD dat de *Christenen* allen dit uit het zelfde oogpunt beschouwden!) is het *hoogste* en meest te schatten van alle uitwendige Christlyke voorregten.

En nu, is 'er in dit alles iets 't welk naar *Heerschappy*, iets 't welk naar *Geestlyke dwinglandy*, smaakt? iets dan 't geen strekt om de ziel uit te breiden en op te klaaren? —— Het moet, volgens deeze beginzelen, geheel 's Volks eigen schuld weezen, indien het *onkundig*, *verslaafd* of in de strikken van *bygeloof* verward is. Men zal dan min klaagen over *Priester-bedrog*, en veel meer, dan men gewoon is te doen, over *zelfbedrog* en *zelfmisleiding*. Want, wanneer de *Christenen*, ten eenigen tyde, aangemaand worden om *hunne Voorgangeren te gedenken*, *hen* ge-

(*) JOAN. V: 39.

geloof naa te volgen; hunne Voorgangeren gehoorzaam en onderdaanig te zyn (*), is dit eeniglyk in zo verre als zy verpligt zyn zich te onderwerpen aan *eenige andere* wyze en redelyke instelling: het is niet aan zulke *Voorgangers* en *Leidslieden*, als *Heerschappy* voeren over hun *Geloove;* maar aan de zodanigen, die enkel aangesteld zyn om hunne Onderwyzers te weezen in het waare *Christendom*, en Medehelpers tot hun heiligen wandel en geestlyke blydschap.

Eindelyk, de *Eerbied*, den Leeraaren verschuldigd, wordt niet gevorderd uit hoofde van eenige zonderlinge *verdienste*, die by hun huisvest, en nog minder uit hoofde van enkele *Tytels* of *uitwendige Onderscheidingen*, of eenig aan hun Ampt verknogt *gezag*, of in hun woonende *Heiligheid;* maar ter oorzaake van de *nuttigheid* des Characters, 't welk zy bekleeden, als het naar eisch en eerlyk door hun wordt opgehouden. Overeenkomstig hier mede vinden wy, dat PAULUS de Geloovigen te *Thessalonica* aanmaant, *om de zodanigen, die onder hun arbeiden, en hunne Voorstanders waren in den Heere, zeer veel in liefde te agten, om huns werks wille* (†). Een voorschrift, zeker, 't geen zo verre is van eenen *buitenspoorigen* en op eerbetoon vlammenden eisch, dat het veeleer aangedrongen wordt door alle beginzelen van rede en edelmoedigheid.

Daarenboven, dewyl het onmogelyk is, dat het *gewigt* en *aanbelang* van eenig opmerking verdienend Character kan opgehouden worden, indien de zodanigen, die 'er mede bekleed zyn, *versmaad* en veragt worden, volgt hier uit noodwendig, dat de minagting, betoond aan *getrouwe Dienaaren van* CHRISTUS, waarschynlyk zich niet zal bepaalen tot hunne *Persoonen;* maar ook strekken om hunne *Bediening* zelve in veragting te brengen. En een veragt *Leeraarschap* is altoos geweest, en zal altoos zyn, een in diezelfde maate *onbevorderlyk* en geen dienst doend Leeraarschap. Dat de *Christenen*, derhalven, zorge draagen, dat noch een blinde yver, noch trotschheid, noch een bedilziekheid van aart, immer de zaaken tot dit *uiterste* brenge, ter minagting van het *Christendom* en het stremmen van deszelfs op- en voortgang.

Een

(*) HEBR. XIII: 7, 17. (†) I THESSAL. V: 12, 13.

Een ander gedeelte van den Pligt der *Christenen* jegens hunne Leeraaren bestaat in hun een *voeglyken Onderstand* te schenken. —— Hier op behoef ik niet lang staan te blyven; dewyl 's Menschen eigen rede, indien hy immer op dit stuk eenigzins nadenkt, hem moet overtuigen, dat dit een tak is van natuurlyke *Billykheid* —— dat zy, die *geheel en al* hun *arbeid* te koste leggen om Godsdienstige kundigheden en deugdsbetragting onder de Christenen te bevorderen, en gevolglyk medewerken tot de hoogste gelukzaligheid des Menschdoms, en menigmaalen zich zelven, uit dien hoofde, groote tydlyke voordeelen, welke zy anderzins zouden kunnen behaalen, ontzeggen, het Leevensonderhoud ontvangen van de zodanigen, die zy ten dienste staan, en ik mag 'er byvoegen een *voeglyk* en *eerlyk* onderhoud, naar gelange van het gewigt en het nut van den *Dienst*, tot welken zy zich hebben overgegeeven.

En deezen *Eisch*, zo zeer zamenstemmende met alle beginzelen van *natuurlyke billykheid* en *regt*, heeft het *Euangelie* met zo sterke en uitdruklyke verklaaringen bekragtigd, dat 'er geen ontwyken aan is. Zo beveelt Leeraar PAULUS, in zynen Brieve aan de *Galaters*: *die onderweezen wordt in het Woord, deele mede van alle goederen den geenen die hem onderwyst* (*). In diens Apostels eersten Brieve aan de *Corinthers* is eene zeer byzondere en opmerkenswaardige plaats, dit onderwerp betreffende: *Hebben wy niet magt om te eeten en te drinken? Hebben wy niet magt om een Wyf, eene Zuster zynde, met ons om te leiden, gelyk ook de andere Apostelen, en de Broeders des Heeren, en* CEPHAS? *Of hebben alleen ik en* BARNABAS *geen magt van niet te werken? Wie dient ooit in den kryg op eigen bezoldinge? Wie plant eenen wyngaard, en eet niet van zyne vrugt? Of wie weidt eene kudde, en eet niet van de melk der kudde? Spreek ik dit naar den mensche, of zegt ook de Wet het zelve niet? Want in de Wet van* MOSES *is geschreeven, gy zult eenen dorschenden Os niet muilbanden. Zorgt* GOD *ook voor de Osfen? Of zegt hy dat ganschlyk om onzen wille? Want om onzen wille is dat geschreeven; overmits die ploegt op hoope moet ploegen, en die op hoope dorscht moet zyner hoope deelagtig worden. Indien wy* uli-

(*) GAL. VI: 6.

gylieden het geestlyke gezaaid hebben, is het eene groote zaake, dat wy het uwe, dat lichaamlyk is, maaijen? —— *Weet gy niet dat de geenen, die de heilige dingen bedienen, van het heilige eeten? en die den Altaar steeds by zyn, deelen met den Altaar? Alzo heeft ook de Heere geordineerd, dat zy, die het Euangelie verkondigen, van het Euangelie zullen leeven* (*); schoon de Apostel het onbepaald laat, op welk eene wyze dit *Onderhoud* den Leeraaren moet bezorgd worden. —— Lieden, die het *Christendom* verzaakt hebben, of geene belydenis van *eenigen Godsdienst* in 't geheel doen, mogen dit alles voor ydel gesnap en beuzeltaal houden; maar ik ben verzekerd, dat geen *Christen* kan naalaaten overtuigd te weezen, dat dit Onderhoud verschaffen aan de Leeraaren een *standhoudende* en *onvermydelyke tak* van den pligt eens *Christens* is.

Wy mogen by dit alles voegen, dat naauwlyks iets zo veel medewerkt tot de eer en het nut des Leeraarschaps, als dat men den stand der geenen, die in deezen arbeid bezig zyn, boven angstvallige zorg en bekommerdheid om brood verheffe, en boven den peil der armoede. Voeglyk ruime leevensomstandigheden wekken de leevenskragten op, schenken aan de zielsvermogens vryer werking, boezemen een voeglyk vertrouwen en moed in. Terwyl, wanneer een Mensch met schaarsheid worstelt, zyne *bekwaamheden*, beëngd, zich niet ten voordeeligste kunnen uitbreiden. Hy kwynt; zyne beste lessen verliezen een groot gedeelte van haar gewigt; zy worden, inzonderheid door lieden van een trotschen aart, met onbeschoftheid en versmaading behandeld. —— Iets zodanigs moet een ieder, die der zaake van den *Christlyken* Godsdienst een goed hart toedraagt, en verlangt dat de verpligtingen ter Deugd onderschraagd worden door openlyk betoon van hoogagting, zorgvuldig tragten te voorkomen, en daar aan het zyne toebrengen.

Veroorlof my, hier nog by te voegen, dat het geen ik thans aangedrongen heb, niettegenstaande het aanbelang der zaake, een stuk schynt, waaromtrent veele *Christlyke Gemeenschappen* zich zeer onverschillig gedraagen. Die, in stede van hunnen Leeraaren een voeglyke Wedde te bezorgen, (schoon zy daar toe geregtigd zyn door

(*) 1 COR. IX: 4—14.

door het regt der natuure, door het *Euangelie*, gelyk wy gezien hebben, bekragtigd,) handelen als of zy hun wilden *noodzaaken* tot *zelfverlochening*, en hun ontzetten van de deugd en de belooning toegezegd op vrywillige *zelfverlochening*; Menfchen, by welken eene zo groote onevenredigheid gevonden wordt tusfchen hunne *zorg* en *uitgave* voor *tyd* en *eeuwigheid*, als of het tegenwoordig *dierlyk Leeven* de vervulling ware van hunne vuurigfte verlangens, en de welftand en *onfterflykheid* hunner Zielen flegts een onopmerkenswaardig gedeelte van hun geluk.

Maar, dewyl dit een kiesch en teder onderwerp is, zou het verder hier op ftilftaan en aandringen, naar zommiger begrip, te veel naar *Zelfbelang* fmaaken; en zal ik daarom veele andere byzonderheden, daartoe behoorende, met ftilzwygen voorbytreeden. Voor alles wat ik gezegd heb in 't algemeen, dienen de *noodwendigheden* van veele waardige Huisgezinnen, de billykheid der zaake, en de aandrang daar op in de *Christlyke* Openbaaring, zo ik hoop, tot een genoegzaame verdediging. — Wat my betreft, om alle *perfoonlyke verdenkingen* te voorkomen, ik verklaar zo veel te bezitten als ik *verlang*, en meer misfchien dan ik met gemaatigheid zou kunnen *vorderen* (*).

(*) Men zie de voornaamfte Leevensbyzonderheden van J. FOSTER, in de *Nieuwe Vaderl. Letteroef.* III D. 2de Stuk, bl. 331. Waar wy aangetekend vinden, dat, in den beginne van FOSTER's Predikdienst in eene kleine Gemeente, zyne inkomften zo gering waren, dat hy in de gedagte nam om eenig handwerk te aanvaarden. Vervolgens kwam hy in ruimer omftandigheden; doch zo groot was zyne Milddaadigheid, dat hy nimmer van de gaven hem gefchonken, of van zyn vast inkomen, iets opleide tot gebruik in 't toekomende. Het boven aangehaald *Leevensberigt* leezende, zal men bevinden dat FOSTER de Man was die over de Pligten des Leeraars en der Gemeente-Leden zo mogt fpreeken als wy hem hooren doen in een en ander Vertoog. *Aant. van den* VERTAALER.

AANMERKINGEN OVER DE GENEESKUNDIGE KRAGTEN VAN DE BISMUTHKALK, (*Magisterium Bismuthi.*)

(Uit het *Journal der Erfindungen*, &c. Stuk II, p. 100.)

Het is in de daad zeer zonderling, dat zomwylen een voortreflyk Geneesmiddel, ſtraks na dat het bekend wierd, wederom zodanig in de vergetelheid gedompeld wordt, dat het, zelfs in deeze veelweetende tyden, voor het meerendeel den beoeffenaars der Geneeskunde verborgen blyft. Dit is onder anderen ook het geval van de *Bismuthkalk*, welke, reeds in 1786, door ODIER (*Samml. auſerles. Abhandl. zum gebrauche pract. Aerzte*, 12 *Band* ſ. 326) als een voortreflyk Krampſtillend middel, byzonder tegen Maagkrampen, ten ſterkſten is aangepreezen; doch waar van men na dien tyd weinig meer gehoord heeft. Daar wy in ſtaat zyn de gedagte waarneemingen met verſcheidene proeven, door een uitmuntend Geneesheer genomen, ten vollen te bevestigen, zullen wy dezelve hier mededeelen, om ook het onze by te brengen tot de verdere bekendmaaking van een zo nuttig Geneesmiddel.

G** den 19 Febr. 1793.

„ Het *Magisterium Bismuthi*, het geen ODIER, in 1786, en na hem eenige weinige andere Artzen, tegen Maagkrampen van allerlei ſoort hebben aanbevolen, ſchynt by ons, niettegenſtaande deszelfs zo zeer geroemde werkzaamheid, nog niet veel gebruikt, en dus deszelfs heilzaame Geneeskragt niet naar behooren bevestigd, te zyn. Daar ik zelve, door myne ondervinding, van het nut deezes middels, tegen een der ſmertlykſte en hardnekkigſte kwaalen, overtuigd ben, achte ik my verpligt, tot verdere aanpryzing van hetzelve, het myne toe te brengen, en teffens andere Artzen te verzoeken, om insgelyks deszelfs werkingen te beproeven, en hunne waarneemingen openlyk mede te deelen. In veele Apotheeken is deeze Kalk nog niet ingevoerd als een inwendig Geneesmiddel, en wordt dus aldaar, tot nog toe, ook niet

 met

met de vereischte zorgvuldigheid vervaardigd. *Wy hoopen*, intusschen, dat dit middel welhaast beter bekend zal worden, dan alleen als een uitwendig blanketzel, waar toe het tot hier toe voornaamlyk gebezigd wordt. Te *Geneve*, waar de Maagkrampen zeer veelvuldig zyn, gebruiken de Artzen, vooral de Heer ODIER, dit middel thans reeds zeer dikwyls; en in de Apotheek van den Heer COLLADON, daar ter plaatze, wordt jaarlyks ten minsten een pond van dit middel verbruikt. Zelve heb ik eerst voor korten tyd eenige Proeven met dit middel in het werk gesteld, waar van ik de volgende alhier zal mededeelen."

Eerste Geval.

„ Een Man, oud 45 jaaren, van een schraal gestel, die, onder eene maatige levenswyze, en zonder veel beroepsbezigheden, voorheen een goede gezondheid genoot, bespeurde, omgeveer een jaar geleden, een vingerbreed beneden den navel, naar den kant der *valsche ribben* der rechter zyde, in de diepte des *onderbuiks*, *eene* vaste, by tusschenpoozen wederkeerende, *pynlykheid*, die nu eens van een knypenden en dan eens van een steekenden aart was. Gewoonlyk verscheen dit toeval twee of drie uuren na den eeten, nu eens spoediger, dan eens traager, en duurde doorgaans drie uuren lang, of daaromtrent. De Lyder voer voort met zyne beroepsbezigheden waar te neemen; doch volbragt dit steeds gebrekkig. Door uitwendige drukking wierd de pyn noch vermeerderd noch verminderd, en op het gevoel kon men volstrekt niets tegennatuurlyks, op de aangedaane plaats, ontdekken. Door het drinken van melk en water bekwam de Lyder doorgaans eenige *verligting*; doch daar hy een liefhebber was van bier, *kon hy zich* daar kwalyk naar schikken. Waarschynlyk was de grond zyner kwaale te zoeken in een plaatzelyk gebrek van eenig ingewand, mogelyk in eene beginnende verharding van den twaalfvingerigen darm. Door Podagra of Ambeijen was de Lyder nooit aangetast geweest. Ook kon men niets in zyne voorige omstandigheden ontdekken, 't welk eenig licht ten opzichte van het ontstaan deezes ongemaks kon geeven. Zyn voorige Arts, een Man van wiens gegronde kennis men alles goeds verwagten kon, had met alle de aangewende middelen niets kunnen uit-

voeren; het geen den ongeduldigen Lyder bewoog tot my zyne toevlucht te neemen. Daar ik met zekerheid niets over den eigenlyken aart der kwaale kon bepaalen, besloot ik my vooreerst by *Palliative* middelen te houden; ten welken einde ik de voorkeuze gaf aan het *Magisterium Bismuthi.* In den beginne gaf ik dagelyks drie maalen twee greinen, gemengd met zuiker; eerlang wierden de giften tot drie greinen vermeerderd, en zo allengskens tot zes greinen. Reeds in den beginne gevoelde de Lyder eene aanmerklyke verligting; en toen de giften, na verloop van twaalf dagen, tot zes greinen waren vermeerderd, verdween de pyn geheel en al. Thans hield de Lyder op met het gebruik van het middel, en bleef vier weeken lang zonder pyn; doch wierd na dien tyd daar wederom door aangevallen. Door het herhaald gebruik van het middel verdween de pyn wederom; doch zo ras men met het middel ophield, keerde de kwaal, na verloop van eenige dagen, weder terug. Daar nu de Lyder eene grondige geneezing vorderde, en vreesde dezelve niet door dit middel te zullen verkrygen, verliet hy my, en nam zyn toevlucht tot een anderen Geneesheer; doch hoe het verder met hem is afgeloopen, zulks is my onbekend."

Schoon nu in dit geval geene volkomene geneezing heeft plaats gehad, mogelyk doordien men niet lang genoeg met het middel heeft aangehouden, heeft het toch, zo lang het wierd aangewend, de ziekte in toom gehouden, en was dus ten minsten van veel meerder uitwerking, dan alles wat voorheen gebruikt was. Edoch, de beide volgende Gevallen zyn meer beslissend.

Tweede Geval.

„ Een jong Vrouwspersoon, twintig jaaren oud, die, geduurende een langen tyd, aan kramptrekkingen en zenuwtoevallen van allerhande soort gesukkeld had, en, na een geweldigen schrik, dagelyks, na zonnenondergang, wierd aangetast door een aanval van bewusteloosheid, vergezeld met algemeene stuiptrekkingen, maakte, op myn raad, gebruik van Zinkbloemen en Valeriaan. Na zulks drie dagen lang gedaan te hebben, verdween dit toeval; doch nu bekwam zy, straks na het nuttigen van eenige spyzen, een geweldige Maagkramp. Dagelyks liet ik haar, vóór den eeten, twee greinen *Bismuthkalk* gebrui-

bruiken; en reeds met de eerste gifte hielden de pynen op. Zy gebruikte het middel nog twee keeren, en haare pynen kwamen niet weder. Doch haar eerste ongemak op de zenuwen keerde naderhand meermaalen terug, na geweldige gemoedsbeweegingen."

Derde Geval.

„Eene gezonde sterke Meid, drieëntwintig jaaren oud, wierd aangevallen door een geweldige Maagpyn, die dagelyks op onbepaalde tyden wederkeerde, en wel met zo veel geweld, dat de Lyderes haare smert niet kon verbergen, maar daar door als ineen kromp. Verdere omstandigheden kan ik aangaande de oorzaak der kwaale niet vermelden, naardien deeze Lyderesse op het land woonde, en ik alleen by monde over haaren toestand wierd geraadpleegd. Bezwaarlyk viel het dus, eene beredeneerde Aanwyzing tot geneezing te maaken; waarom ik het best dagt, maar aanstonds eene proef te neemen met de *Bismuthkalk.* Gelyk boven *vermeld is, begon* ik met giften van twee greinen, met *zuiker gemengd*, om dezelve allengskens te vergrooten. Naauwlyks waren, op dien voet, de poeders tot vier greinen *Bismuthkalk* vermeerderd, of zy wierd verlost van haare verschriklyke pynen, tegen welke, door verschillende Artzen, een groot aantal verschillende middelen te vergeefsch was voorgeschreeven, gelyk zy my met de hartlykste uitdrukkingen van vreugde en dankbaarheid meldde. Ook bleeven die pynen, 't geen nog niet gebeurd was, een geheel vierendeels jaar weg; wanneer zy wederkeerden; doch ook ras, door *Bismuthkalk*, in poeders van twee greinen zwaarte voorgeschreeven, weder weggenomen wierden."

„Nog heb ik twee Gevallen waargenomen van Maagpynen, die zeer klaarblyklyk voortkwamen uit verzamelde kwaade stoffen en winden, in welke ik, tot demping der toevallen, eer ik een begin maakte met de grondige geneeswyze, de *Bismuthkalk* deed gebruiken, met zeer groote verligting, zonder dat 'er iets nadeeligs door wierd uitgewerkt."

„De *Bismuthkalk*, van welke in alle de vermelde gevallen gebruik gemaakt is, was bereid op de volgende manier. —— Een deel Bismuth wordt ontbonden in twee deelen sterkwater of Salpeterzuur, het geen niet zeer krag-

kragtig, maar zo veel mogelyk moet gezuiverd zyn van Vitriool- en Zeezouts-zuur. Den Bismuth moet men maar by kleine gedeelten in het vogt werpen, en dus zeer langzaam smelten. Hierop verdunt men de ontbinding met een of tweemaal zo veel water, om de grofste deelen te doen nederploffen, en het bytend vermogen der ontbinding zo veel te verzwakken als noodig is om het vogt door vloeipapier te kunnen doen gaan, zonder dat hetzelve daar door worde aangevreeten. Vervolgens gaat men over tot het nederploffen der Bismuthkalk uit het scheidvogt, 't welk nu gezuiverd is van zyn zwart poeder, dat, geduurende de oplossing, te voorschyn komt, en door GREN gehouden wordt voor Bismuth-zwavel. Tot de nederplossing van eene once Bismuth heeft men noodig drie gewoone emmers zuiver water; voorts gaat die nederplossing zeer langzaam in zyn werk, en, geduurende die bewerking, moeten de glazen niet gesloocten zyn. Vervolgens moet het nederzinkzel, door 'er meermaalen zuiver water op te gieten, zorgvuldig verzoet, en op eene warme schaduwagtige plaats gedroogd worden; doch niet in den zonneschyn, dewyl het poeder daar door zyne witte kleur zou verliezen. Den Bismuth, welke nog in de aflossing overblyft, kan men daar uit doen nederploffen door middel van een vast loogzout, en het verkreegen poeder tot blanketzel gebruiken, of weder tot Bismuth reduceeren."

A. Br.

REDENVOERING OVER DEN INVLOED VAN DEN NATUURLYKEN, ZEDELYKEN EN STAATKUNDIGEN TOESTAND DER VOLKEREN, OP HUNNE BOUWKUNDE.

Uitgesproken door den Burger PONCE, *in eene Vergadering van een Genootschap der Weetenschappen, enz. te Parys.*

De Wysbegeerte is niet vreemd aan de fraaije Konsten; zy is het, integendeel, welke, tevens met de Natuur, door derzelver beoeffenaars moet geraadpleegd worden, en die hunnen arbeid moet bestieren. Ongelukkig de Konstenaar, die, hardnekkig tegen haaren zachten invloed, zyne verbeeldingskragt niet ontsteeken voelt door de straalen van haaren fakkel.

De

De Bouwkonst is, zonder tegenspraak, eene der nuttigste Weetenschappen; zy draagt een grootsch kenmerk; zy doet de zinnen krachtdaadig aan; zy biedt eene ruime stoffe tot onderzoek voor de verbeeldingskragt, voor de opmerkzaamheid van den Wysgeer, en voor de nieuwsgierigheid van den Reiziger. Dikwyls ontdekt de wel onderrichte kenner der geschiedenissen, in het midden der Ruïnen, naauwkeurige voetspooren der zeden, gebruiken en wetten, van weleer vermaarde Volkeren, die niet meer bestaan.

Terwyl de Schilderkunst, de Muziek en de Beeldhouwkunde, de Zeden van een Volk door hunnen invloed leiden, is de Bouwkunde aan hun ondergeschikt, dewyl zy steeds te worstelen heeft tegen het gestrenge der zaizoenen, het ongunstige van het climaat, de woede der elementen, en de ongeschiktheid van den grond, die dikwyls, door zyne losheid, aan haare werken de noodige steunpunten ontzegt. Deeze weetenschap is steeds gebonden aan de vooroordeelen der Stervelingen; zy heeft gevoel van de vernedering der Volkeren, en van het bederf der Zeden. De Natuur, welke de Konstenaar nooit moet verwaarloozen, de Zedekunde en de Regeeringsform, hebben zodanig een invloed op de Bouwkunde, dat 'er geen minder onderscheid zou moeten zyn in den smaak en de vercierzels van twee Gedenkstukken, die tot hetzelfde oogmerk opgericht zouden moeten worden te *Parys* en te *Peking*; dan 'er plaats heeft, tusschen de platte daken van *Italie*, en de in eene spits toeloopende hutten der *Siberiärs*.

In *Egypte*, waar het byna nooit regent, hebben de meeste openbaare gebouwen geen daken; doch hoe meer men de Noord-Pool nadert, zo veel zwaarder en hooger wordt het dakwerk gemaakt, om te beter tegenstand te bieden aan de stortregens en sneeuwvlaagen, waar mede zy overlaaden worden. In dezelfde Gewesten voorziet men de huizen met weinig venlters, en plaatst dezelve, zo veel mogelyk, naar het Zuiden. In de Zuidelyke Gewesten zien de vensters daarentegen steeds naar het Noorden. In de heete Landstreeken zyn de straaten over het algemeen zeer naauw, en loopen zo veel mogelyk evenwydig aan de Evennachtslyn. Op de Eilanden onder den Wind, die op gezette tyden door Orcaanen onderst boven worden gekeerd; te *St. Domingo*, alwaar het aardryk dikwyls onder de voeten der inwooners wegzinkt, durft men om die redenen geenerley trotsch gebouw oprichten. Wendt men het oog naar *Groot-Brittan-*

tonje, dan ziet men dat de belasting op de vensterraamen een groot nadeel toebrengt aan de uitwendige verciering der huizen: naardien men, om die reden, 'er niet meer maakt, dan die volstrekt noodig zyn, om het licht en de lucht binnen te laaten. Ten tyde van JULIUS CÆSAR, wierd 'er te *Rome* eene belasting gelegd op het plaatzen van Kolommen aan de openbaare gebouwen, 't geen ten gevolge had, dat die vercieringen eerlang in onbruik kwamen. Op andere tyden en plaatzen heeft daarentegen de dweepzucht en het bygeloof aan de Bouwkonst groote beletzelen in den weg gelegd. De Mahomedaanen hebben bepaalde afmeetingen voor de huizen der verschillende Secten, en 'er valt niet aan te twyffelen, of de Gebouwen der heerschende Kerk zullen wel de aanzienlykste zyn. Op dezelfde wyze hebben zich de Bouwkonstenaars in de Roomsch Catholyke landen, geduurende verscheidene Eeuwen, steeds genoodzaakt gezien om de Chooren hunner Kerkgebouwen naar het Oosten te richten, niettegenstaande zodanig eene plaatzing dikwyls in het geheel streed tegen de inrichting der toegangen. De zo nuttige Bouwkunde heeft dus steeds te kampen, zo tegen de vervolgingen der tollenaaren en de woede der elementen, als tegen de vooroordeelen en driften, die het menschdom onteeren.

De Reizigers, die langs de boorden des *Nyls* trekken, staan verbaasd over het gezicht der menigvuldige duivenhokken, die op eene zeer eentoonige wyze de daken der meeste wooningen uitmaaken. Deeze zonderlinge verciering is het gevolg eener wyze wet, welke een ieder berooft van zyn natuurlyk recht om te trouwen, en eene huishouding op te zetten, zo lang hy geen duivenhok gebouwd heeft: om dat de duivendrek de beste mest is voor een groot gedeelte van den Egyptischen grond, en niets de heilzaame overstroomingen van het Nylwater meerder hulpe biedt in het vruchtbaarmaaken des aardryks.

Te vergeefsch zou de Bouwkunde veelmaalen eene groote pooging willen doen: te vergeefsch zoude een groot Konstenaar zich willen verheffen boven den smaak zyner Eeuw. Zyne poogingen zullen ydel zyn, zo niet de openbaare toestand zyner landgenooten aan zyn scheppenden geest de noodige middelen tot uitbreiding zyner bekwaamheden verschaft. Het betaamt alleen aan een groot Volk, om aanzienlyke Gedenkstukken te doen oprich-

richten. Het Gemeenebest van *St. Marin* zoude in zyn boezem kunnen bevatten beroemde Schilders, Boetzeerders en Beeldsnyders; doch het vernuft van een uitsteekenden Bouwmeester zoude zich daar al te veel bepaald vinden, en zyne stoute ontwerpen zouden eene reusachtige onevenredigheid daarstellen. 'Er bestaan zelfs Landen van eene onmeetelyke uitgebreidheid en van een zeer overvloedigen rykdom, in welke de Regeeringswyze den Konstenaar geenerhande hulpe zoude aanbieden, om zyne ontwerpen te doen slaagen.

In *Frankryk* bestaan zekerlyk veele Gedenkstukken, welke alleen door die van *Griekenland* en van *Italie* overtroffen worden; doch onder die, welke, geduurende de voorige Regeeringsform, gebouwd zyn, vindt men geen bepaalden kenschetzenden smaak, dan alleen in de Kerken. Ondertusschen was de Eerdienst, daar in geoeffend, niet gunstig voor de algemeene schoonheid; de te groote menigte benadeelde ook de volkomenheid deezer Gebouwen; terwyl men uit den aart der zaake ook niet kon verwagten die *aangenaame verscheidenheid*, die, in de gelykzoortige gebouwen der Grieken en der Romeinen, wierd waargenomen; om dat, in de Tempels der verschillende Godheden, geheel en al verschillende Eerdiensten wierden uitgeoeffend. Daarom zyn zy ook, het *Pantheon* uitgezonderd, naauwlyks de aandagt waardig van de kenners en beoeffenaars der verhevene Bouwkunde. De Paleizen der oude Koningen, hoewel vervuld met heerlyk uitgevoerde gedeelten, bezitten echter, het kolomwerk uitgezonderd, geenzins die voortreflyke eenheid van smaak, en daar door die waare grootheid, die eigenlyk geschikt is om het verblyf uit te maaken van een Opperhoofd van een groot Volk. De reden hier van is, dat men nooit een algemeen bestek heeft gehad, en dat alles stukswyze is ontworpen en daargesteld. Daarenboven zyn zodanige Werken de voortbrengzels der eigenzinnigheid van lieden zonder kennis en zonder smaak. De geheime invloed van een Staatsdienaar, of van eene begunstigde lichtekooy, besliste doorgaans, wie de uitvoerder van het gemaakte ontwerp zou zyn; terwyl wederom de tegenwerking van een ander dikwerf het Werk in zyne daarstelling, door geheime inzichten, bedierf.

Wat verder betreft de Paleizen der ryke lieden; de afscheiding der leden van eene en dezelfde huishouding van elk-

elkanderen; de verwydering van het vaderlyk opzicht; de menigvuldige dienstbooden, die insgelyks ruime vertrekken moeten hebben; de menigvuldigheid der vertrekjes, welke de behoeften der hedendaagsche Dames en Heeren vorderen; alle deeze uitvoerigheden in het uitwerken van een gebouw, die een groot aantal kleine vensterraamen vereischen, belemmeren den Bouwkonstenaar niet weinig, en het gelukt hem niet diergelyke tegenstribbelingen te overwinnen, dan door byzondere uitsteekende bekwaamheden; en 'er is een waarlyk scheppende geest noodig, om, desniettegenstaande, aan zodanige Werken die algemeene grootschheid, die schoone evenredigheden en die schilderachtige schakeeringen, te geeven, welke den waaren smaak der verhevene Bouwkunde kenschetzen.

Steeds hebben 'er in *Frankryk* bestaan, en men vindt 'er nog heden, zulke uitsteekende Vernuften, die gebooren schynen om de Konsten te doen herleeven. Onder de ouden kan men, in deezen opzichte, aanhaalen DE LORME, DESBROSSES, PERRAULT, de MANSARDS, SOUFLOT, en nog eenige andere; maar deeze groote mannen, overal met tegenkantingen moetende worstelen, hebben niet altoos gelegenheid gehad om hun talent te doen ontwikkelen. De buitensporige verkwisting der pracht en weelde in de huishouding aan den eenen, en de steeds vernieuwde uitputting der geldmiddelen, door de buitensporigheden van het Hof, aan den anderen kant, hebben de Regeering en de voornaame lieden steeds verhinderd, om hunne kragten te vereenigen, tot het daarstellen van zodanige gebouwen, als anderzins den Staat tot eere zouden gestrekt hebben. En hoe zeer wy sommige onzer nieuwere Gedenkstukken als zeer schoon bewonderen, smert het ons, dat wy daar in niet steeds aantreffen die vereischte evenredigheden, wier gemis niet zo zeer te wyten is aan den smaak van den Bouwmeester, dan wel aan de bekrompenheid der beurs, welke zodanig een Werk heeft moeten bekostigen. Daar de kundigste Werkmeester steeds bepaald is door de ruimte en de kosten tot de uitvoering bepaald, kan hy niet volmaaktlyk slaagen, zonder den zamenloop van duizend omstandigheden, die hy niet altoos kan te boven komen.

Toen *Rome* dat aantal van verbaazende Konststukken deed gebooren worden, waar van wy de overblyfzels

nog bewonderen, had die Waereldstad de *Tarquinen* verjaagd, en zy had de Vryheid bemagtigd. Of ten minsten, wat stukken van laater tyd betreft, de *Romeinen* herinnerden zich nog, dat zy vry waren geweest: want deeze beroemde Hoofdstad der waereld had onder de eerste Keizers nog haaren ouden werkzaamen geest behouden. De *Romeinen* waren toen nog het eerste Volk op den aardbodem. De vrye Konsten, na dat zy *Griekenland* verlaaten hadden, vestigden alhier hunnen zetel. Het Nationaal Character stortte zyn invloed uit over alle de voortbrengzelen der Konst. En hoe groot de gebreken der *Romeinen* ook thans reeds waren, 'er bestond nog by hen, zo niet die waare liefde voor het Vaderland, welke alles voor hetzelve doet onderneemen, ten minsten de Volks-hoogmoed, die daar dikwyls de plaats van vervult. Voorts was ook de drift van dit groote Volk voor het Schoone zo vermogende, dat de Keizers, in tyden van Vrede, dikwyls gebruik maakten van de betoverende schoonheden der Bouwkunde, om hetzelve het verlies der Vryheid te doen vergeeten.

Het is aanmerkenswaardig, dat het waare *Schoon zo kenbaar* is in de Werken, die gebouwd zyn geduurende de gouden Eeuw van VIRGILIUS, HORATIUS, OVIDIUS, PLINIUS, QUINCTILIANUS, enz. Zeer uitmuntende zyn ook de Gedenkstukken der dagen van TRAJANUS en der ANTONINUSSEN, die uitmuntende Vorsten, die tot een cieraad hunnes leeftyds verstrekten. Doch die waare kenmerken van het groote en schoone vindt men niet meer in de Gebouwen gesticht onder den dwingeland CARACALLA; zelfs ontmoet men geene aanmerkenswaardige overblyfzels van de Gestichten van den uitzinnigen geessel des menschdoms, NERO. Het zo beroemd gouden Paleis en alle de andere Gebouwen van dien wreedaard zyn geheel vergeeten, niets is 'er van overgebleeven, en dus heeft men reden om te denken, dat alle kenmerken van waare grootheid daar aan ontbrooken hebben.

Indien, niettegenstaande de laagte, tot welke het *Romeinsche* Volk vervallen is, echter MICHAEL ANGELO, BRAMANTE en PALLADIO Gedenkstukken hebben nagelaaten, die met de schoonste Stukken der Oudheid om den voorrang kunnen dingen, zo moet men de voortreflykheid deezer nieuwere Konstenaars minder toeschryven aan het gelukkig climaat van *Italie*, en aan de schoonheid der gebezigde bouwstoffen, dan wel aan eene soort van trotsch-

grootscheid, welke deeze weleer zo groote Natie heeft overgehouden, en die, daar zy, in de tegenwoordige nietigheid deezer overwinnaaren der Waereld, geene grootere werkzaamheid kon uitoeffenen, zich geheel en al bepaald heeft tot de Fraaye Konsten, wier beoeffening den *Italiaanen* eene soort van vermaardheid gegeeven heeft. Het warm Climaat deezer Gewesten geeft ook mogelyk eene meerdere gevoeligheid aan de vezelen, en doet ze meer aangedaan worden door de voortbrengzels der nyverheid. Daarenboven is de Bouwkonst in *Italie* eene soort van wellust, en byna de eenige heerschende by lieden van gevoel. Eindelyk wordt de Konstenaar aldaar niet alleenlyk aangespoord door de schoone voorbeelden die hem omringen, maar insgelyks door den zuiveren smaak der Konstkenners en der uitsteekende liefhebbers van alle de Volkeren, die te *Rome* zamenvloeijen, als de plaats, die de Hoofdstad is der beminnelykste Konsten.

Met dat alles kan men niet ontkennen, dat de goede smaak allengskens in *Italie* begint te verdwynen, en dat een groot deel der hedendaagsche Konststukken zeer verre verwyderd is van den schoonen smaak der aloudheid, het geen alhier zo veel zichtbaarder is dan elders, van wegen de menigte der heerlyke Voorbeelden van Schoonheid, die den waarneemer van alle zyden omringen. Zodanig iets kondigt, zonder twyffel, aan, het naderend verval der konsten in deeze schoone Landstreeken, die het eeuwen lang hebben uitgehouden tegen de woede van het Bygeloof, en tegen de onverschillige vadzigheid der Regeering.

Het was in de eeuw van den grootsten bloei van *Athene*, in de tyden van PERICLES, in de oogenblikken van rust, en op kosten van geheel *Griekenland*, dat in die vermaarde Stad gesticht wierden het Parthenium, de Tempel van JUPITER, en ontelbaare andere meesterlyke Gebouwen, die vercierd wierden met de onnavolgbaare Konststukken van PHIDIAS en PRAXITELES: om nu niet te spreeken van veele andere voortreflyke Stichtingen, die den Griekschen grond, in de gedenkwaardige oogenblikken zyner Vryheid, vercierden. Zodanige Konstwerken getuigen niet zo zeer de grootheid van *Athene*, dan wel der *Athenienser*s, en der Gemeenebesten, die derzelver nayveraars waren in roem en deugden. Dezelve strekken ten bewyze, dat de grootheid eener Natie niet alleen

moet geschat worden volgens deszelfs grondgebied, maar eerder naar den geest der inwooneren, de natuurlyke ligging des lands, de grootheid van zyner koophandel, de volmaaktheid zyner wetten, en, daar het vooral op aankomt, de naauwkeurigheid van derzelver uitvoering.

In verschillende Tydvakken heeft men eene langduurige rust kunnen genieten, in welke de menschen, vermoeid van moorden en verwoesten, nayverig hebben geschenen van eene andere soort van roem. De *Persiaanen*, de *Mediërs*, de *Egyptenaars*, de *Chineezen* en de *Mooren*, hebben onmeetelyke Gebouwen opgericht; doch geen deezer Gedenkstukken, zelfs niet die geene, die in den nieuweren Gothischen smaak zyn ingericht, en die eenige ongedwongenheid en vastheid van geest vertoonen, bezitten de kenmerken van waare Schoonheid. De Konstenaars, het groote en het edele willende zoeken, hebben dikwyls alleen het reusachtige gevonden, en doorgaans hebben zy in de ongerymdheid den goeden smaak meenen aan te treffen. Te vergeefsch zoude men voor *het tegendeel* zich beroepen op de bekende Tuinen *van Semiramis*, wier bestaan alleen een gevolg was van eene wilde Oostersche verbeeldingskragt; op het zo vermaarde *Persepolis*; op den Doolhof van *Memphis*, nog honderdmaalen grooter dan die van *Crete*; op de *Egyptische* Pyramiden, die met haare toppen de wolken schynen te doorbooren, en op alle gelyksoortige zogenaamde Wonderen der Waereld, die voor het zweet en het leven van zo veele duizenden van menschen gekogt zyn, en die het aardryk eerder schynen te overlaaden dan te vercieren. Deeze aloude Gedenktekenen zyn voor den man van smaak, en in de oogen van den smaakvollen Konstenaar, niets dan onbehouwen klompen, die de verbeeldingskragt verschrikken, en die niets aan het hart en aan den geest doen gevoelen. De Wysgeer ziet in dezelve niets, dan de ydele pogingen van een hoogmoedigen dwingeland, om daar door zyne gedagtenis, indien mogelyk, der vergetelheid te ontrukken, en dezelve niet in het stof zyner begraafplaats te doen smooren.

Wanneer men de Meesterstukken van het oude *Griekenland* vergelykt met de nieuwere Gebouwen, in dat gewest gesticht door de Grieksche Keizers; wanneer men verder overweegt, dat de aloude Gedenkstukken van *Griekenland* en van *Italie* den grootsten trap van volkomenheid

heid bereikt hebben, dan zal men overtuigend zien, dat de ryke Landstreeken, de vrye Regeeringsformen, en de gematigde Gewesten, het best geschikt zyn om de Bouwkonst te doen bloeijen. Dat eindelyk de rust des vredes, de beschaafdheid der zeden, en eene blaakende hoogachting voor de voortbrengzels van den geest, by een Volk volkomen onontbeerlyk zyn, om te doen gebooren worden, of te doen herleeven, die schoone Tydperken van de Bouwkunde der Oudheid, wier Overblyfzels wy niet dan met bewondering kunnen aanschouwen.

GESCHIEDKUNDIG VERSLAG WEGENS DE MALTHEEZER RIDDERORDE, UIT DE OUDHEID EN DE JONGSTE BERIGTEN OPGEMAAKT.

Medeburgers!

„ Ul. gunstig aanneemen en vaardig plaatzen van het „ door my gezondene Stukje, betreffende *de voornaamste Byzonderheden van het Eiland Maltha, uit de nieuwste Berigten opgemaakt*, gepaard met Ul. verzoek om 't geen ik u, de *Maltheezer Ridders* betreffende, had toegedagt, heeft my tot het vervaardigen daar van aangezet, en de spoedige toeschikking zal, zo ik hoop, volgens uw schryven, dit Stukje to aangenaamer maaken. Ik blyf, als voorheen,

Ul. welwenschende

Medeburger."

De *Ridders van Maltha*, met dien eernaam bestempeld, ter oorzaake van den geduurigen Oorlog, welken zy voeren tegen de Zeeroovende Mogenheden van *Barbaryen*, maaken een Godsdienstige Krygsorde uit, welke verschei. de andere benaamingen gedraagen heeft; immers zy worden ook genoemd, *Hospitaalers van St. Jan van Jerusalem; Ridders van St. Jan; Ridders van Rhodes; Orde van Maltha*, en ook de *Religie van Maltha*. Naamen,

men, herkomstig van de lotgevallen, welke deeze Rang van Lieden ondergaan heeft, en de plaatzen door hun betrokken; gelyk hunne Geschiedenis, welker hoofdsom wy zullen opgeeven, ten vollen zal uitwyzen.

Omtrent den Jaare MXLVIII stichtten eenige *Napolitaansche* Kooplieden te *Jerusalem* eene Kerk, waar in de Godsdienstoefening, naar de *Latynsche* Kerkgebruiken, zou gehandhaafd worden, aan welke zy den naam gaven van *Santa Maria della Latina*. Zy bouwden desgelyks een Klooster, naar de Orde der *Benedictynen*, om Pelgrims of Bedevaardgangers te ontvangen. Naderhand voegden zy daar aan toe een Hospitaal, om zorg te draagen voor de Zieken, onder het bestuur van een Rector, die tot deeze post benoemd werd door den Abt van *Santa Maria della Latina*. Behalven deeze Gestichten hadden zy ook een Kapél ter eere van ST. JAN DEN DOOPER.

GODFRIED VAN BULLION, *Jerusalem* vermeesterd hebbende, begiftigde dit Hospitaal met eenige Goederen, welke hy in *Frankryk* bezat; anderen deeze milddaadigheid in het doen van ruime begiftigingen volgende, werden de inkomsten van dit Hospitaal, op eene verbaazende wyze, vermeerderd. —— Vervolgens besloot de Rector, GERHARD TORN geheeten, met de *Hospitaalers*, zich af te scheiden van den Abt en de Monniken van *Santa Maria*, en eene afzonderlyke Broederschap op te richten, onder den naam en de bescherming van ST. JAN DEN DOOPER; van hier kreegen zy den naam van *Hospitaalers*, of *Broeders van St. Jan van Jerusalem*.

Paus PASCAL DE II bevestigde, in den Jaare MCXIII, door eene Bulle, de begiftigingen aan het Hospitaal geschonken, 't welk hy onder de bescherming van den Heiligen Stoel nam; beveelende, dat, naa de aflyvigheid van GERHARD TORN, de Rectors door de *Hospitaalers* zouden gekoozen worden. —— RAYMOND DU PUY, de Opvolger van GERHARD, nam den naam van *Meester* aan, en schreef een Regel voor aan de *Hospitaalers*. Deeze Ordensregel droeg in 't Jaar MCXX de goedkeuring en bekragtiging weg van Paus CALIXTUS DEN II. Dit was de eerste oorsprong der *Orde van Maltha*.

De eerste Grootmeester, bevindende dat de inkomsten van het Hospitaal zeer verré overtroffen 't geen noodig was tot het onderhoud van arme Pelgrims en gewonde

de Perfoonen, befloot het overfchot te befteeden om kryg te voeren tegen de Ongeloovigen. Met dit oogmerk, in dien tyd zo heilig als lofwaardig gerekend, boodt hy zich aan by den Koning van *Jerufalem.*

In drie rangen werden de *Hospitaalers* verdeeld. De eerfte beftondt uit *Edelen*, welken hy beftemde tot het draagen der wapenen en het voeren van den kryg, ter verdediging des Geloofs en de befcherming der Bedevaardgangeren —— de tweede beftondt uit *Priesters* en *Capellaaanen*, die de Mis en Kerkdienst zouden verrigten —— en de derde uit *Dienaaren*, die niet edel waren, maar ook ten Krygsdienst beftemd. Hy maakte desgelyks beftelling op de wyze om *Mede-Ridders*, of *Broeder-Ridders*, aan te neemen. Alle die verrigtingen werden, in den Jaare MCXXX, goedgekeurd en bekragtigd door Paus INNOCENTIUS DEN II, die aan deeze Ridders het Wapen fchonk, beftaande in een wit Kruis op een Zilveren Veld, 't welk tot nog de Standaard van de Orde is.

Naa het verlies van *Jerufalem*, trokken zy eerst na *Margath*, vervolgens na *Acre*, welke laatstgemelde plaats zy, in den Jaare MCCXCVIII, manmoedig verdedigden, Het geheele *Heilig Land* verlooren hebbende, begaven zy zich na *Cyprus*, waar Koning HENDRIK VAN LUSIGNAN, dien zy derwaards gevolgd waren, hun de Stad *Limisfon* fchonk. Op dit Eiland onthielden zy zich den tyd van achttien Jaaren, wanneer zy den *Saraceenen* het Eiland *Rhodes* ontweldigden, en op 't zelve zich in 't Jaar MCCCVIII nederzetten. Ten deezen tyde namen zy eerst den naam van *Ridders* aan, en wel dien van *Ridders van Rhodes.*

ANDRONICUS, Keizer van *Conftantinopolen*, verleende aan hunnen Grootmeester, FULK DE VILLARET, de Inhuldiging tot die Orde, en deeze vergunning kreeg de bekragtiging van Paus CLEMENS. In het volgend Jaar verdedigden zy, bygeftaan door AMADEUS, Hertog van *Savoyen*, zich zelven en hun Eiland, tegen eene Legermagt der *Saraceenen.* —— In den Jaare MCCCCLXXX deedt hun Grootmeester D'AUBUSSON eene manmoedige verdediging tegen MAHOMETH DEN II, en behieldt het Eiland, in fpyt eener talryke Legermagt, die een beleg van zes maanden, met allen ernst, doorzette. —— Dan in 't Jaar MDXXII werd het Eiland aangetast door

SOLYMAN, met een Leger, 300,000 man sterk, en door hem vermeesterd, naa dat de Ridders twee honderd en dertien Jaaren bezitters van 't zelve geweest waren (*).

De Grootmeester en de Ridders begaven zich, naa dit door hun diep betreurd verlies, eerst na het Eiland *Candia.* Eenigen tyd laater schonk Paus CLEMENS DE VII hun *Viterbo.* Eindelyk schonk Keizer CAREL DE V hun, in 't Jaar MDXXX, *Maltha*, 't welk zy, niet zonder veel moeite, en een hoogst gevaarlyken aanval, ten tyde van PHILIPS DEN II, tot heden dat de aloverwinnende BUONAPARTE ten deezen Zomer, naa een geringen wederstand, 't zelve onder de Heerschappy van de *Fransche* Republiek gebragt, of der Groote Natie onderworpen heeft, bezeten hebben (†). —— Door de verkryging deezes Eilands, als een Gifte des Keizers, veranderden zy weder van Naam, en voerden dien van *Ridders van Maltha*, schoon hun eigenlyke naam is *Ridders van de Orde van St. Jan van Jerusalem*, en hun Grootmeester, onder zyne andere Tytels, nog dien behoudt van *Meester van het Hospitaal van St. Jan*, en *Beschermer der Armen van onzen Zaligmaaker* JESUS CHRISTUS.

De Ridderorde van *Maltha* heeft geene andere Landen onder haar beheer, dan het Eiland, naar 't welk zy laatst den naam voeren, en eenige andere kleine plaatzen in de nabuurschap, welker voornaamste zyn *Goza* en *Comino*.

Laa-

(*) W. ROBERTSON geeft eene beschryving van dit Beleg en de dappere Verdediging der Ridderen in zyne *Hist. der Regeering van Keizer* CAREL DEN V. III D. bl. 240; ten slot schryvende: „ CAREL en FRANÇOIS, beschaamd over het verlies, door „ het Christendom, om hunne staatzugtige verschillen, geleden, „ zogten daar van elkanderen den blaam te geeven: terwyl „ *Europa* aan beiden de schuld gaf. De Keizer schonk, by wy- „ ze van vergoeding, den *St. Jan's* Ridders het kleine Eiland „ *Maltha*, daar zy hun verblyf vestigden, en daar zy met min- „ der magt en luister hun oude dapperheid en onverzoenlyken „ haat tegen de Ongeloovigen blyven behouden."

(†) Wy treeden in geen verslag deezer Vermeesteringe; de Nieuwspapieren van den dag hebben ons des onderrigt, en eene uitvoeriger Beschryving geeven wy, mogelyk, by eene nadere gelegenheid.

Laaten wy, by dit hoofdzaaklyk vermelden der lotgevallen dier Ridderschappe, nu eene beschryving geeven van derzelver Staatsbestuur, zo als 't zelve op *Maltha* was ingerigt. —— Het Staatsbestuur der Ridderen van *Maltha* mag den naam draagen van *gemengd*, deels Monarchaal, deels Aristocratisch. Het is Monarchaal met betrekking tot de Inwoonders van *Maltha* en de byliggende Eilanden, en zelfs ten aanziene van de Ridders, in alles wat de Instellingen en Regelen van hunne Orde betreft. —— Dan het is Aristocratisch ten opzigte der beslissing van eenige belangryke zaaken, welke niet afgedaan kunnen worden dan door den Grootmeester en het Capittel. 'Er zyn twee Raaden: de eene de gewoone, bestaande uit den Grootmeester, als Hoofd, en de Groote Kruisfen; de andere, den vollen Raad geheeten, zamengesteld uit den Grootmeester, de Groote Kruisfen, en de twee oudste Ridders uit elke *Taal*.

De Grootmeester, die door de Hoofden der Orden gekoozen wordt, mag met alle deeze toegeschikte Raaden, in zeker voege, als volkomen Souverain des Eilands aangemerkt worden: het staat aan niemand der Leden vry, een voorstel te doen, dan aan hem; en hoewel hy in den grooten Raad slegts twee stemmen hebbe, geeven de voorregten, die te zyner uitdeelinge staan, hem eenen zeer sterk werkenden invloed. Zyne inkomsten worden op ruim 200,000 Daalers geschat, deels herkomstig uit het geen hy trekt van de Commanderyen, die te zyner begeevinge staan, en die deels uit de uitgaande en inkomende Regten, aan hem afgestaan, gevonden worden. Hy gaat gewoonlyk in 't zwart gekleed, met het groote witte Kruis op de borst. De Vreemdelingen worden hem meest door één der Ridderen, aan welken zy aanbevolen zyn, voorgesteld, en herhaalen, van tyd tot tyd, hun bezoek, of komen, ten minsten vóór hun vertrek, zyne orders vraagen. Zyn Paleis vereenigt van binnen ruimheid en gemaklykheid. De Wapenzaal bevat 30,000 Snaphaanen, in *Frankryk* gemaakt. 'Er is een Winter- en Zomer-Raadzaal in dit Paleis; in dit laatste verrigt hy 's jaarlyks de voetwasfching aan een twaalftal arme, afgeleefde, meest blinde, lieden. 'Er is eene zaal met Schilderyen en Oudheden, Naturalien en andere zeldzaamheden. Hy heeft zyn byzondere Boekery, met oude en nieuwe Werken, *Fransche* en *Italiaansche* Literatuur,

 en

SOLYMAN, met een Leger, 3c ɛe der Boeken zyn gehem vermeesterd, naa dat en dertien Jaaren bezitter Taalen van Maltha verstaat ren (*). . ..atien, uit welken de Orde is

De Grootmeester en waren acht in getal; te weeten, dit door hun diep ber rankryk, Italie, Arragon, Duitsch-Candia. Eenigen ty gland. Elk deezer heeft zyne by-VII hun Viterbo. E. By de eerste, die van Provence, hun, in 't Jaar MD root-Commandeur — by die van veel moeite, en e hoofd Maarschalk van de Orde — by van PHILIPS DE yk wordt het hoofd met den naam van BUONAPARTE lier bestempeld — by de Italiaansche is derstand, 't z admiraal — by de Arragonsche heeft het Republiek tytel van Conservateur — by de Duitsche heeft, be ofd Opperbaljuw der Orde — by de Castideezes Ei is het hoofd Groot-Canselier — by de Enweder v was voor deezen het hoofd Groot-Turcopolier, tha, sc lonel der Ruitery.

van S k deezer Taalen heeft, behalven die Eertytels, byzyne dere Gewesten, in de Landen, waar toe zy behooren, het ar aan toegekend. Dat die van Provence den voorrang ons eft is daar aan toe te schryven, dat RAYMOND DU PUY, e eerste Grootmeester, van daar herkomstig was. — Ten aanziene der Engelsche Taal valt aan te merken, dat dezelve, ten tyde der Regeering van HENDRIK DEN VIII, ter oorzaake der Kerkverschillen, is afgeschaft. Koning JACOBUS DE II streelde zich ydel met de hoope van dezelve weder te zullen hersteld zien. Het achttal van Taalen is egter nog in stand, dewyl men die van de Anglo-Beijersche stichtte.

Ieder deezer Taalen bestaat uit een verschillend getal van Prioraaten; elk deezer wederom uit eene menigte Commanderyen, die omtrent 750 beloopen. Voor dat men Professie doen kan, moet men twee jaaren op Maltha gewoond, en twee Tochten, Caravanes geheeten, op de Galeien, of vier op de Fregatten, bygewoond hebben. Het doen dier Tochten bestaat in niets meer dan in mede te vaaren, en, wanneer het op vegten met de Barbaaren, of Turken, aankomt, mede te schieten. De vier Toch-

(*) Van dit alles geeft MEERMAN, in zyne Berichten van de Pruissische, Oostenrykschs en Siciliaansche, Monarchien, een meer byzonder berigt. Zie het IV D. bl. 363—365.

..o de Fregatten zyn intusschen te kiezen bo-
..o de Galeien, waar de bekrompenheid der
.., de onreinheid der Galeiboeven, en de
.. welke men daar ziet oefenen, een zwaare
..g mag heeten, voor iemand, aan gemak, zinde-
..., en menschlyke behandeling, gewoon.

..n eene Commandery te bekomen zyn 'er nog vyf ..dere jaaren verblyfs op *Maltha* noodig. Doch de Grootmeester kan van veele deezer regelen ontslag verleenen. De Commandeur heeft het bestuur over zyne Commandery, dat is van zekere goederen aan de Orde toebehoorende. Deeze Commanderyen brengen zeer veel op; in zommige Prioraaten zyn de minsten van 3000 en verscheidene van 30,000 Daalers, jaarlyksche Rente. Zy worden naar de oudheid der Ridderen vervuld; doch de Grootmeester heeft, in vyf jaaren, één en twintig Commanderyen *de Grace* (gelyk ze genoemd worden) te begeeven. Die eens den rang van Commandeur op een der gezegde wyzen verkreegen heeft, behoeft nimmer weder op *Maltha* te verschynen.

De Inkomsten der Prieurs, Groot Kruissen, Hoofden der *Taalen*, zyn nog veel aanzienlyker. Elke *Taal* heeft haar byzonder bepaalde Intrek, of *Auberge*, te *la Valette*. Oorspronglyk waren deeze groote en veelal fraaije Gebouwen bestemd, om jonge Ridders, wier inkomen nog geen 2000 Daalers bedroeg, te huisvesten en te spyzen. 'Er pleeg, in deeze *Auberges*, eene stipte regelmaatigheid en orde in agt genomen te worden; de eetenstyd, de voorraad van brood en wyn, was stipt bepaald; het Hoofd der *Taale* bekostigde alles. Dan, gelyk alle inrigtingen, met den tyd, van de eerst aangenomene orde meestal afwyken (*), bekomen thans de meeste *Taalen* Geld in stede van die benoodigdheden, zo dat de Ridders eeten en hun intrek neemen waar het hun behaagt. Drie telt men 'er slegts, naamlyk de *Auberges* van *Italie*, *Arragon* en de *Anglo-Beijersche*, waar in men naar de oude inrigting leeft. Die van *Provence* gaat voor een der bezienswaardigste.

De Ridderorde, wanneer men alles byeen rekent, wordt op

(*) In den Jaare 1776 heeft men een algemeen Capittel gehouden, in 't welk men een nieuw Wetboek, de Inrigting der Orde betreffende, vervaardigd heeft. Het zag in den Jaare 1781 te *Maltha*, in folio, het licht.

op 8000 begroot; van deezen onthoudt *zich slegts een* tiende gedeelte op het Eiland. Koninglyke en Vorstlyke Kinderen heeft men onder deeze Ridders geteld; doch meest allen zyn het jonger Broeders uit Adelyke Huizen, welke uit de Commanderyen, die de Orde in zo veele reeds gemelde Gewesten van *Europa* bezit, hunne Inkomsten verwagten. Om in 't Lichaam der Ridderschappe opgenomen te worden, moeten zy hun Adeldom door vier Quartieren aan 's Vaders en Moeders zyde kunnen bewyzen. Zy zyn verpligt de gewoone Monniksgelofte van eeuwige Kuischheid te zweeren: men mag zeggen, dat, over 't algemeen, geen Eed niet alleen trouwloozer werd naagekomen; maar dat zelfs geen Eed, minder met voorneemen om denzelven naa te komen, van de lippen rolde. De Ridders komen 'er ruiterlyk genoeg voor uit, dat zy hunne Gelofte alleen beschouwen als een Verbod van een wettig Huwelyk aan te gaan. Het krielt op *Maltha* van ongebondene Vrouwspersoonen, die by deeze Ridderen de plaats eener Egtgenoote vervullen. —— De Gelofte van Armoede, *door hun mede* afgelegd, sluit ook bykans de mogelykheid *des Huwelyks* buiten.

Het klinkt vreemd, van Armoede te hooren, naa het vermelden van zo groote Inkomsten; doch Armoede betekent hier het missen van allen eigendom. Zo ras naamlyk een Ridder ligt te zieltoogen, worden alle zyne bezittingen verzegeld, en korte dagen naa zyn dood eigent zich de Orde, aan welke zy te rug komen, dezelve toe. Alleen heeft de Ridder het weinig betekenend verlof om eene geringe som aan zyne bedienden en dergelyken te maaken. De Grootmeester staat hier in met den minsten Ridder gelyk. Deeze schikking levert eene zeer natuurlyke reden op, dat de Ouders der Ridderen hun by *uitersten* wille niets van hun vermogen naalaaten, dan een jaargeld geduurende hun leeven. Ieder Ridder wordt in het Prioraat, waar men rekent dat zyn Vaderland behoort, ingelyfd; ook kan hy alleen op de Commanderyen, welke in dat Prioraat openvallen, aanspraak maaken.

Eene Orde, die zo veele en zo ryke inkomsten uitdeelt, moet zelve zwaare inkomsten bezitten; dit doet dezelve met de daad. Het evengemelde terugkomen der Bezittingen in de algemeene Schatkist, (op *Maltha* onder den naam van de *Schatkist van St. Jan* bekend) brengt hier veel aan toe; ook moeten de Commandeurs

van

van hunne Commanderyen, 's jaarlyks, daar in zwaare schattingen opbrengen; deeze bedraagen ten minsten dertig ten honderd; daarenboven trekt de Orde de twee eerste jaaren van elke openvallende Commandery.

Het Volk deezes Eilands betaalt geene Belastingen, hoegenaamd; van de Leevensmiddelen worden noch uitgaande noch inkomende Regten geheeven. Alle andere Artykelen betaalen niet meer dan drie en een half ten honderd; doch het aangeeven der goederen verre beneden de waarde, hier, gelyk elders, in zwang, is oorzaak dat 's Grootmeesters Schatkist geen volle twee en een half ten honderd kan berekenen.

Men vindt ook Vrouwlyke *Hospitaalers van de Orde van St. Jan van Jerusalem*, zomtyds *Chevalieresses*, of *Ridderessen*, geheeten, van dezelfde oudheid als de Ridders zelve: haar post was, Bedevaardgangsters en Zieken op te passen; en dit is nog haare bezigheid in het Hospitaal voor de Vrouwen gesticht.

Op *Maltha*, ten einde wy 'er dit byvoegen, bevindt zich nog inlandsche Adel, die, slegts in posten van minder aangelegenheids, in het bestuur des Eilands met de Ridders deelt, en voorts van de Ridders volkomen afgezonderd leeft. Deeze houdt zich met den Landbouw onledig, woont op Buitenplaatzen, die hun toebehooren, of onthoudt zich in de oude Stad, van eigen inkomsten leevende. Geheel zyn deeze Edellieden van de Ridders verwyderd. Hier toe geeft aanleiding den trotsch, dien eenige Ridders, als of ieder hunner Souverain van het Eiland was, ten hunnen opzigte aanneemen; hier toe werkt mede het treffend gevoel van hunnen verminderden invloed op den voorouderlyken grond, zints de Ridderorde zich hier gevestigd heeft; en nog wordt die afzondering versterkt door eene geheel niet ongegronde jalousie ten opzigte van jonge Ridders, welke zo verre gaat, dat zy hunne huizen, voor al wat het Ridderkruis van *Maltha* draagt, sluiten, om hunne Egtgenooten en Dogters voor den gevaarlyken aanval dier Kuischheid gezwooren hebbende Ridderen te behoeden; dit gaat zo verre, dat eene Vrouw deezes Adels, die zich eenigen ommegang met eenen Ridder veroorloft, daar door haaren goeden naam in de waagschaal stelt, of, mag ik liever schryven, verliest.

Dit gedeelte van *Maltha's* Inwoonders leeft dus in een beperkten kring onder elkander voort; en het Eiland schier

schier nimmer verlaaten hebbende, kan, in hunne omstandigheid, niet wel anders dan zekere styfheid hun deel weezen. Een gebrek nogthans, waar van Vreemdelingen, buiten de Orde, die eenigen tyd op *Maltha* sleeten, en toegang kreegen tot deezen ouden Adel, hun vryspreeken; getuigenis geevende van eenen vriendlyken en niet onbevalligen ommegang.

ZEDIGE VERDEDIGING DER LEGAATZOEKEREN.

Sic qui, pauperiem veritus, potiore metallis
Libertate caret, dominum vehet improbus, atque
Serviet æternum, quia parvo nesciat uti.

HORATIUS.

MEDEBURGERS!

Het bejag en bezit van Schatten en Rykdommen, *hoe zeer ook* veragt door eenige Wysgeeren, hoe *zeer ook uitgejouwd* door Hekeldichters, gaat ten *minsten van één* voordeel vergezeld. Indien Rykdommen geene weezenlyke Vriendschap kunnen bezorgen, verschaffen zy nogthans iets, 't welk 'er zo zeer op zweemt, dat het beantwoordt aan de meeste inzigten, eigen aan afneemende leevensjaaren; te weeten, ontzagbetoonende opmerkzaamheid, toevoorziende bezorgdheid, voorkomende vriendlykheid, en tedere deelneeming. Het betoon deezer aandoeningen en werkzaamheden brengt veel, zeer veel, toe, om de ongemakken van Ouderdom, en 't verval van kragten, te verzagten; zy laaten zich by uitstek zien in eene soort van Menschen, gewoon eene groote maate van toegenegenheid te betoonen —— Menschen, welken men den naam van *Legaatzoekers* geeft, of, om het nog sterker uit te drukken, *Legaat-bejaagers* noemt.

Door de Schryvers, in 't algemeen, worden deeze *Legaatzoekers* geen regt gedaan. Zy worden naamlyk door hun afgebeeld als Laaghartigen, als Geveinsden, als Gierigaarts; ondeugden, genoegzaam om een character te schandvlekken, en by het Menschdom, over 't algemeen, in haat te brengen. Maar ik verbeeld my, in alle nederigheid, dat wy, het weezenlyk Character der *Legaatzoekeren* in opmerking neemende, ons in staat zullen bevinden, om veel te hunner verschooninge in te brengen, hunne afgerigtheid en hun gedrag in een gunstiger dag te plaatzen. Myne geringe bekwaamheden mogen niet ten vollen tot deeze taak zyn opgewassen, ik voel my egter aan-

ge-

gedreeven om dezelve te onderneemen, met inzigt om eenigen dienst te doen aan verscheide agtenswaardige Persoonen van myne kennis, die deezen weg, om rykdommen te verkrygen, hebben ingeslaagen, of denzelven nog bewandelen.

Staa my toe, myne Medeburgers! in de eerste plaats, by te brengen, dat de *Legaatzoekers* onze hoogagting, in geene geringe maate, verdienen; dewyl zy de vreeze des doods, zelfs omtrent die hun het naast bestaan, overwonnen hebben. Zy schroomen niet, even gelyk het vrolyk; huppelend en bedagtloos, gedeelte des menschdoms, de door zwakheid sukkelenden te bezoeken, de laatste sprankels van den lamp des leevens te zien, of het oog te slaan op eene dooddreigende wonde. Zy schuuwen de Ziekenkamer niet, om na plaatzen van vervrolyking te snellen; zy verwyderen zich niet, om het zugten der lydenden; of het snikken der stervenden, te ontgaan. Neen; zy aanschouwen deeze Voorwerpen, zo verschriklyk voor den vrolyken en onbedagtzaamen, met de grootste bedaardheid; zy wagten den jongsten leevenssnik af met eene tedere bekommerdheid, en ontvangen den laatsten adem, onder angstvallige verwagting. Zy gaan veeleer in het Klaaghuis, dan in het Huis der Maaltyden; weetende, dat, binnen korten tyd, alle traanen van hunne oogen zullen worden afgewischt, en dat zy zich zullen verheugen over den gelukkigen Staatswisseł van hunnen beminden Vriend, die na een beter plaats heenen gaat, terwyl zy agterblyven om te worstelen met de *verzoekingen*, boven welke hy verheven is.

Wyders ontleenen, Medeburgers! de *Legaatzoekers* geene geringe verdienste daar uit, dat zy eene zo volkomene en meesterlyke zegepraal bevogten hebben over hunne driften en aandoeningen, dat zy in staat zyn om zichzelven toe te wyen aan den dienst van den ouden en den zwakken, en met een geduld, 't welk Job ter eere zou gestrekt hebben, alle de ongemaklyke luimen en knorrigheden, bykans onafscheidelyk van de door hun bezogte en opgepaste Lyderen, verdraagen. Terwyl anderen de grilligheden des ouderdoms ontvlieden, en het klaagen der Zieken schuuwen, dienen zy alle verligting schenkende vertroosting toe, doen de stroomen van de tederste deelneeming vloeijen, komen de minste wenschen van den bedroefden voor, en brengen ligtenschap toe aan zyne smert, door zorgvuldige oppassing. Zy schynen voor zichzelven zo veel te voelen, dat zy den Lyder van het denken op zyn eigen ongemak aftrekken, dat hy zyn ongemak als een zegen aanmerkt; dewyl het zulk eene tederheid veroorzaakt, zelfs by de zodanigen, van welken hy het zo weinig wagtte, die hy zo zeldzaam gezien en aan welken hy zo weinig kennis hadt, en soms van verre gekomen is, enkel met het liefderyk oogmerk

om

om te waaken by, en hulp toe te dienen aan, *een oud, hulp* behoevend en stervend man.

Ten derden. Indien men mogt tegenwerpen, dat dit *slegts* de vertooning is van Medelyden, en geen daadlyk betoon dier meewaarigheid, 't geen ik toestaa, dat, in deeze en geene gevallen, kan plaats hebben, moeten wy nogthans in aanmerking neemen, dat, 't geen wy, door deeze aanmerking, onttrekken aan de opregtheid der *Legaatzoekeren*, wy dit in hun vernuft moeten wedervinden. Is het eene gemaklyke taak voor een Man van een verhard harte, en van eene zelfzoekende geaartheid, misschien daarenboven van ruwe en onbeschaafde zeden, op éénmaal het vertoon van liefderykheid te aanvaarden, medelyden en eene belanglooze deelneeming te vertoonen? —— Voor zommigen, 't is waar, moge de oude geaartheid, van onder het nieuw aangenomen momtuig, uitkyken; maar indien de ongelukkige Lyders bedroogen worden, indien zy allen bystand en vertroosting ontvangen, welke zy kunnen wenschen of begeeren, indien zy opgepast, gekoesterd en gestreeld worden, ontvangen zy alles wat zy kunnen wenschen; en het uitwerkzel van de opregtste deelneeming valt hun ten deele. 'Er kan geene verdienste opgeslooten zyn in het betoonen van een *Medelyden*, 't geen wy met de daad *voelen; dewyl het ons* onmogelyk is 't zelve te bedekken; *het waarlyk* aangedaane hart zal kloppen, rechtschapen traanen zullen als uit een beek onze oogen ontvloeijen; maar een Medelyden, 't geen wy niet voelen, uit te drukken, de tederste oppassingen toe te brengen zonder de minste maate van hoogagting, te klaagen om dat men het einde niet ziet, diepgehaalde zugten uit een vergenoegden boezem te loozen, dit heeft, zult gy my wel willen toestaan, eenige verdienste. Het wyst uit, dat de *Legaatzoekers* de grootste Tooneelisten deezer eeuwe zyn; en, in de daad, ik heb my te meermaalen verwonderd, dat eenige van myne kennissen, op dit stuk zo meesterlyk afgerigt, het tooneel niet betreeden hebben. Hadden zy die keuze gedaan, zy zouden de uitmuntendste Mannen in dit vak *voorby ge*streefd, en de lofaurieren der beroemdsten hebben *doen* verdorren.

In de vierde plaatze, Medeburgers! zal men eerst de verdiensten van de *Legaatzoekers* op den rechten prys schatten, als wy in aanmerking neemen het geduld, 't welk zy somtyds een reeks van jaaren betoonen. Tot dus verre heb ik hun alleen beschouwd als hun oogmerk bereikende door eene veelal kortstondige oppassing van het voorwerp huns verlangens: maar die gevallen zyn niet veelvuldig. Veel algemeener gebeurt het, dat zy dagen, maanden, jaaren, moeten besteeden in bestendige oppassing, eer zy iets in 't minste voor hunne ongeloofiyk besteedde moeite ontvangen. En hoe veele

uit;

uitwendige toevallen maaken, geduurende die jaaren van beproeving, hunne vrees gaande; hoe vaak taant de zon hunner vuurigste hoope! Is het een Oom? Hy kan zyne Dienstmaagd trouwen, en alle verwagting in rook doen vervliegen. Is het eene Tante? Een Regiment Dragonders kan ter woonplaatze worden ingelegerd, en een Colonel een Man van belanglooze liefdedrift weezen. —— Vergunt my hier nevens te voegen, de laage dienstbetooningen, tot welke zy soms genoodzaakt zyn; de vermoeienissen, welke zy ondergaan moeten, en het bedwang, waar in zy hunne driften noodwendig moeten houden. Zy moeten weenen wanneer hun vriend weent, blyde zyn als hy blyde is. Zy moeten zich wagten van alle tegenspraak, zyne gevoelens niet wederstreeven, dan alleen om hem de eer der zegepraal te schenken. Zy moeten zich wel wagten van hem te herinneren dat zyne verstandsvermogens afneemen; en geenzins in gebreke blyven in het betoon van de veelvuldige onderwerpingen, die een minder aan zyn meerder verschuldigd is. De uiterste en grootste proeve van geduld is daar in gelegen, dat zy moeten blyde zyn als hy van eene gevaarlyke ziekte bekomt, van vreugde opspringen met een bedroefd hart; en glimplachen op het gelaad brengen, 't welk veeleer een kwynend en in traanen wegsmeltend oog zou vertoonen.

Eindelyk, Medeburgers! hebbe men te bedenken, dat de *Legaatzoekers* niet altoos zyn te rangschikken onder het gelukkigste gedeelte des menschdoms. Zy vinden zich somtyds onderworpen aan veel grooter kwellingen, dan ik tot hier toe heb opgeteld. Het besprooken Legaat kan zo twyfelagtig uitgedrukt weezen, dat het in regten betwist en ter zyde geschooven worde; het kan by de opgevatte verwagting verre te kort schieten, of de zaaken des Testamentmaakers in zulk een staat weezen, dat 'er niets van kome; of, eens toegestaan zynde dat zyn schat onmeetelyk groot is, dat de uiterste wil geheel in orde bevonden, doch dat zyn Naam 'er niet in geleezen wordt. Grooter teleurstelling dan deeze, durf ik wel zeggen, kan geen mensch wedervaaren; en nogthans vinden *Legaatzoekers* 'er zich dikwyls aan blootgesteld; en op een tyd, wanneer menschlyk besluit 'er niets tegen doen kan. Een ongeluk kan ons nooit zwaarder treffen, dan wanneer alle hoope verdweenen, alle vooruitzigt dik bewolkt is, en wy niet voorwaards kunnen zien op eenig voorwerp 't welk vergoeding schenkt. In deeze ontzettende ontknooping, wanneer alle geduld uitgeput of noodloos is, (want wat is geduld zonder hoope?) zult gy my wel willen toestaan dat hun geval allerongelukkigst moet gerekend worden, en dit het geval alleen zynde van Lieden die onder den thans beschreeven naam vallen, dat wy dan een geluk niet benyden, 't welk aan een zo heillooze tegenkeer onderworpen is.

Dus heb ik, Medeburgers! myn best gedaan om het Cha-

racter der *Legaatzoekeren* in een voordeeliger *daglicht te* zetten dan het doorgaans geplaatst wordt. Ik hoop in alle nederigheid, dat men het aangevoerde niet gering en verwerplyk zal agten, en dat wy voortaan deeze Lieden zullen aanmerken als een byzonder soort van Philosophen; eene Secte, die zich van alle andere onderscheidt door eene onafiaatende standvastigheid, met welke zy jaagen na een voorwerp, *'t welk geen nut doet*; door hun geduld onder veragting, trotschheid en grilligheid; door hunne verregaande bedreevenheid om de zagte gemoedsaandoeningen te laaten werken by het bedde eens stervenden; en door de dieptreffende kwellingen, welke zy ondergaan moeten, uit hoofde van gebreklykheid of ongenoegzaamheid in een Testament, daar in aangeweezen door den Regter, de eischen der Erfgenaamen, en duizend andere onaangenaame toevallen van dien aart.

Wy zullen, voortaan, zo als ik hoop, hun niet aanzien als benydenswaardige voorwerpen, noch hun dat deel des geluks, 't welk hun somtyds ten deele valt, misgunnen. Zy maaken, daarenboven, een zeer ouden Aanhang uit; de Romeinen hadden hunne *Captatores* en *Hæredipetæ*, en in ons Land hebben zy, zints eeuwen, gebloeid.

Eene nog bykomende reden om hun in een *gunstiger licht dan* gewoonlyk te beschouwen, bestaat hier in, *dat zy met de algemeene* vooroordeelen, tegen hun opgevat, te worstelen hebben. Doorgaans worden zy gerekend te behooren tot laagdenkende, zelfzoekende, geveinsde en inhaalige, Menschen; ook meent men waargenomen te hebben, dat Rykdommen, langs deezen weg verkreegen, of opeengestapeld wierden, zo dat zy voor den bezitter van geene beduidenis waren, of verkwist met eene onbedagte hand. — Ook zyn 'er, die denken, dat geen mensch, die een geest van onafhanglykheid en gezond verstand bezit, om eenige reden zich zal willen onderwerpen aan de wangunst en kwellingen, die de *Legaatzoekers* veelal wedervaaren. — Doch of dit gevoelen regtmaatigheid ten grondslage hebbe, laat ik aan 't oordeel uwer Leezers. *Terwyl ik* blyf, enz.

BRIEF VAN BONIFACIUS VEREDIK, AANGAANDE ZYN VRIEND DEN BURGER MINUTIEUX, AAN D****.

(*Uit het Fransch.*)

Myn Vriend MINUTIEUX is een man van gezond verstand, en een voortreflyk hart; hy is een waardig Vriend, van wien ik byzonder veel werk maak; doch heeft het ongeluk van niet voldaan te zyn, of hy moet volkomen *in alles zyn* zin

zyn en gemak hebben; iets dat in deeze wereld onmogelyk is; waar door hy zich dan wel eens belachelyk maakt, en, in plaats van zyn oogmerk te bereiken, zich allerleije onaangenaamheden op den hals haalt. Tot zyne verbetering, zo het mogelyk is, en tot eene waarschuwing voor anderen, die aan het zelfde zeer mogten hinken, zal ik u een bericht geeven van de belachelyke rol, die hy onlangs te *Parys* speelde. —— Veertien dagen geleden, kwam hy te *Parys*, daar hy in geen vyftien jaaren geweest was, na my vooraf een brief geschreeven te hebben, waar in hy my kennis gaf, dat hy aldaar noodwendige zaaken te verrichten had, en my verzocht, voor hem naar een verblyf om te zien; dewyl het myne denklyk te klein was om hem te logeeren. Hy begeerde niets dan een stille oord, een net huis, een huiswaard, die hem, behalven van huisvesting, ook van kost en drank kon voorzien; en dat maar voor den tyd van ééne maand. Ik vond dit alles ten vollen naar myn genoegen in de straat van *Tournon*. By zyne aankomst was hy zeer wel voldaan over 't geen ik voor hem verricht had; doch schreef my een dag daaraan het volgend briefje.

„ Myn waarde Vriend, de straat is stil, maar, 't geen wy „ niet hadden kunnen voorzien, achter is het niet om uit te „ houden. Ik heb deezen nacht geen oog kunnen toedoen. „ Een kroeg, of liever een luidruchtig mothuis, heeft den „ tuin en den geheelen omtrek als tot een hel gemaakt. Naau„ welyks hadden de gezangen en kyveryen der drinkebroeders „ een einde genomen, of van alle kanten begon het haanen„ gekraai. Toen deeze hunne aangenaame muziek geëindigd „ hadden, begonnen de meiden tapyten te kloppen, en de „ jongens vlesfen te spoelen. Zo dat ik tot hier toe geen „ oog heb kunnen sluiten. Kom derhalven, mag ik u bidden, „ nog deezen morgen by my, om een ander kwartier te „ zoeken. Zonder u geraak ik in *Parys* nog om hals."

Straks ging ik naar myn Vriend, en wy begaven ons op weg; doch eer hy durfde uitgaan, vernam hy wel naauwkeurig naar het weêr, en verstaande dat het koeltjes was, wond hy zich in zyn zwaaren reismantel, en scheen zeer verwonderd, dat ik geen overrok had aangetrokken. Hy prees my, dat ik my zo hard maakte tegen het weder, en zeide, dat het hem speet, dat de zwakke staat zyner gezondheid hem noodzaakte allerleije voorzorgen te neemen; doch, zo ik geloove, had hy ook nooit eene proef genomen, om zich daar van te ontdoen. —— Wy wandelden naar de straat van *Varennes*, en daar de zon al hooger en hooger rees, zag ik ras, dat myn Vriend, binnen kort, door de hette van zyn reismantel byna zou stikken. —— „ Ik zweet, zeide hy, dat het my tappe„ lings van het lyf loopt, maar ben 'er niet over te onvre„ den; ik heb op myne reis de zaaden van meer dan eene ver-

 „ koud-

„ koudheid opgedaan; deeze ruime *uitwaasseming zal my daar* „ denklyk van verlossen."

By de *Invalides* gekomen zynde, vonden wy een aartig huis, waar kamers te huur stonden; wy gingen in huis, en myn gezelschapsman, die doornat van zweet was, verzocht in eene kamer te mogen zitten, alwaar gestookt wierd. Straks sloot hy naauwkeurig deuren en vensters, om langzaamerhand te verkoelen. Toen hy, na een geruimen tyd, genoegzaam bekomen was, bezag hy het huis. Doch ongelukkiglyk bespeurde hy dat het beste vertrek nog niet bewoond was geweest, nadat het op nieuw behangen was. Straks ging MINUTIEUX 'er op af, zonder meerder onderzoek te doen. Hy verzekerde my, dat niets gevaarlyker voor hem was, dan de verf-reuk, en dat het vaaren over een rivier, met een schuit die nieuwlings geverwd was, hem in zyn Land eene langduurige en gevaarlyke ziekte had veroorzaakt.

Een voorbygaand Vriend zeide ons, dat 'er eene kostelyke gelegenheid was op het eiland *St. Louis*. Aanstonds begaven wy ons derwaards; doch dewyl de hette nog toenam, en wy een uur tyds noodig hadden om daar te komen, begon myn Vriend MINUTIEUX zodanig te zweeten, dat hy niet verder voort kon, en zyn reismantel in een *winkel liet, met* verzoek, om dezelve wel te bewaaren, tot hy die zoude laaten haalen.

Ter plaatze onzer bestemming gekomen zynde, was myn Vriend ongemeen voldaan over de schoone gebouwen, en het heerlyk gezicht, 't geen de *Seine* oplevert by haar binnenstroomen in *Parys*. Zyne vreugde over deeze heerlyke gelegenheid werd niet verminderd door het bezien der aangeweezene wooning; alles was ten vollen naar zyn zin. Hy kwam met den huiswaard overeen, om daar nog dien nacht te slaapen. Wy aten in deeze nieuwe wooning. Ik wilde hem medeneemen naar den Schouwburg; doch hy vond zich verplicht te bedanken, dewyl hy zyn kostelyken reismantel nog niet terug had, zonder welken 'er niet aan te denken was om van daar weêr naar huis te keeren. Ik ging dan vergenoegd heen, en dagt dat alles nu wel was.

Naauwlyks was de zon weder boven de kimmen, of ik bevond, dat ik my geweldig misrekend had. Ik ontving van zynent wege weêr een briefje, om toch zo ras mogelyk by hem te komen, dewyl hy in de doodelykste ongelegenheid was. Naauwlyks by hem komende, klaagde hy, dat hy de ongelukkigste aller menschen was, en nog heden moest verhuizen. Op myne vraag, wat hapert 'er toch aan? heeft men u eene pots gespeeld? hebt gy eenige ontrouw aan den kant van uwen huiswaard, of zyner vrouw, bespeurd? Neen, zeide hy, niets van dit alles. De vrouw is zo gedienstig als ge-

gevergd kan worden, en de man is den geheelen dag buiten huis aan zyn werk. Maar, boven myn hoofd heb ik een zuigend kind, en dat eeuwig gewieg — gedurende den geheelen nacht. —— Myn Vriend! een kind en de rust kunnen onmogelyk onder een dak woonen. Ik heb nog geen half uur geslaapen zederd ik in *Parys* ben. Laaten wy spoedig een kop koffy drinken, en 'er dan op uitgaan, om een verblyf te vinden daar het houbaar is.

Spoedig ontbeeten hebbende, stapten wy 'er op uit. Thans zogten wy eene gelegenheid in 't zogenaamd *Moeras*, een schoone en stille hoek der Stad, minder bevolkt dan het overige van *Parys*, alwaar ik hoopte dat myn Vriend naar genoegen onder dak zou geraaken. Op weg verhaalde hy my, dat hy zich eene waarschuwing van een Vriend herinnerde, dat men, naamelyk, om in *Parys* rust te hebben, de bovenste verdiepingen moest bewoonen, dat men aldaar niet alleen een zuiverder lucht inademde, maar zulks ook het veiligst middel was om gerust te slaapen. Hy dagt ten minsten, voegde hy 'er by, dat men te *Parys*, al zo min als elders, de kinders op de daken wiegde.

Het had veel moeite in, om eene geschikte wooning op eene aanmerklyke hoogte te vinden. 'Er waren ook allerhande hinderpaalen, die hem afschrikten. Nu was het een blikslaager, die hem deed beeven door den klank van zynen hamer; straks daarop verplichtte ons de nabyheid van een hoefsmid, ons schielyk weg te pakken: want MINUTIEUX verzekerde, dat hy nergens grooter afkeer van had, dan van den stank der brandige hoeven. Eens zouden wy in een huis gaan, 't geen anders een zeer goed voorkomen had; toen myn Vriend gelukkiglyk bespeurde, dat de klopper der deur van een nabuurig huis met lompen bekleed, en de straat met eene zwaare laag zand bedekt was; ziet gy niet, zeide hy, dat hier een zieke in huis is? ik zoude echter niet gaarne van *Parys* een rotkoorts, of de kinderziekte, medeneemen. Een ander huis scheen hem te nieuw, om zonder gevaar bewoond te worden. Een ander was daarentegen te oud, en hy vreesde dat het hem zou kunnen verpletteren. Aan een ander oord vreesde hy voor brand, wegens de nabyheid eener smeersmeltery. Hoe menigvuldig intusschen de hindernissen ook waren, wy vonden eindelyk een net vertrek, op eene hooge verdieping, 't geen een ruim gezicht had over stille tuinen, en verre van de straat.

Myn Vriend was ongemeen voldaan met zyne nieuwe wooning, en verzocht my, tegen den volgenden middag, ten eeten. Wy scheidden zeer vergenoegd; doch my beving eene groote ongerustheid. MINUTIEUX, zeide ik by my zelven, heeft hier niet te vreezen voor een nabuurige kroeg; het gewieg der kinderen zal hem ook niet kwellen: doch hy is naby

aan het dak, en wy hebben om geen katten *gedagt*; mogelyk zullen deeze, geduurende den nacht, een nog erger muziek maaken dan de voorige onaangenaame gasten. Zeer beschroomd myn Vriend den volgenden morgen bezoekende, vond ik hem echter zeer vergenoegd; hy had wel geslaapen, alles was naar zyn zin; hy zeide niets beters te kunnen begeeren, en was reeds begonnen met het afdoen der zaaken, om welke hy in *Parys* gekomen was. Dubbel voldeed my dit, om dat myne eigene omstandigheden vorderden, dat ik voor een dag of tien buiten de Stad ging, en dus gerust kon zyn, dat myn Vriend het wel had.

Na dat ik myne zaaken afgedaan had, en weer terug gekomen zynde, was myn eerste werk naar den toestand van myn Vriend MINUTIEUX te verneemen. Ik meende hem voorzeker te vinden daar ik hem gelaaten had; doch dit was buiten den waard gerekend. Zyn gewezen huiswaard was zelfs zeer knorrig op hem. „ Deeze wonderlyke man (zeide hy) „ is maar drie dagen by my gebleeven. Onder voorwendzel, „ dat myn zoon, die het vioolspeelen leert, den geheelen „ dag door valsch speelt; dat zyn meester een even slegt „ muzikant is; dat hy liever van den morgen tot den avond „ zou willen gegeesseld worden., dan onder een *dak woonen* „ met iemand die vioolspeelen leert, en *duizend* dergelyke „ zottizes meer, is hy opgekraamd."

Voorts alhier vernomen hebbende, dat hy naar het bolwerk de *Berg van Parnassus* verhuisd was, begaf ik my ten spoedigsten derwaards, en vroeg den Heer MINUTIEUX te spreeken. Hier kwam eene dikke mama voor den dag, die my berichtte, dat hy het by haar maar vierëntwintig uuren had kunnen houden. Toen ik naar de reden van dit spoedig vertrek vernam, zeide zy my: „ Den volgenden morgen, „ na dat wy dien kwast in huis gekreegen hadden, moest 'er „ een loog gekookt worden; doch Mynheer was te fyn van „ neus, om den reuk daarvan te verdraagen, en hoepelde, zo „ ras doenlyk, op, na de straat *d'Antin*."

Oogenblikkelyk liep ik derwaards, doch ik kwam al weêr te laat; by ongeluk woonde op dezelfde verdieping een Vroedmeester, en by vergissing wierd 'er dikwyls, zo by dag als by nacht, aan zyne deur geklopt, om den Vroedmeester te roepen. Dit had hem zodanig verveeld, dat hy zo ras mogelyk verdweenen was. Eindelyk vond ik de plaats zyner wooning; doch deeze was geheel uit de buurt, en het was reeds laat. Hierom ging ik naar huis, met oogmerk om den volgenden morgen myne reis te vervolgen. Doch hoe stond ik te kyken, toen ik, te huis komende, MINUTIEUX met zyn knegt en zyn valies daar vond.

„ Och! myn Vriend (riep hy uit) wat is dat *Parys toch* een „ afschuwelyke Stad. Tot hier toe weet ik niet, waar *ik* myn

„ hoofd

„ hoofd zal nederleggen; wees zo goed om my, gedurende „ deezen nacht, te herbergen." Gaarne, zeide ik; een bed is tot uw dienst. „ Geenzins (hervatte hy), geef my maar een ma„ tras in uwe eetzaal, morgen zal ik 'er weêr op uitsnuiven, „ en wel iets goeds vinden. Myn laatste verblyf behaagde my „ uitermaaten wel; doch ik ben van daar verjaagd door de haa„ telyke nabyheid eener Corps-de-garde. Ik meende dol te „ worden van 't geroep *Qui vive! Patrouille! Caporal!*"

Naauwlyks was de zon boven de kimmen, of wy gingen al weêr aan het zoeken naar eene wooning; doch het is laat in den avond, en wy hebben nog niets gevonden 't geen voldoet. Ik vreeze zelfs, dat MINUTIEUX al dien tyd, welken hy bestemd had om in *Parys* te blyven, tot het zoeken naar een verblyf zal noodig hebben, en dus naar huis moeten keeren, zonder de zaaken af te kunnen doen, om welke hy herwaards gekomen was.

ZOMER-ZANG.

Fillis.

Jeannette, wat beduid dit, zo vroeg in den morgen in 't veld, en dat wel met een korfje aan den arm? Heb ik 'er u niet meermaalen meê gezien?

Jeannette.

Ja Fillis, dat was onlangs nog in de Lente, toen gaarde ik 'er van de geurigste bloempjes en de edelste kruiden in; en weet ge voor wie? Voor Ameline, om 'er een lentekrans van te vlegten. —— Nu gà ik Zomervrugten opzamelen, en wel voor die zelfde Herderin —— dan wil ik 'er nog eenige Bloemen en Kruiden byvoegen, en dit klein geschenk wil ik Ameline aanbieden. Wat zy dan zeggen zal? Ik heb ook, als de herders zongen, hun eenige deuntjes afgeleerd; zo een wil ik by myn geschenk voegen, en haar aanbieden.

Fillis.

Ja, ik weet dat gy zingen kunt; onlangs hoorde ik u een Lentelied zingen, toen gy op dat groene Moschheuveltje een bloemkrans zat te vlegten. Toen heb ik u beluisterd; ook heeft het gevogelte u beluisterd, want het paarde of zyne stem met de uwe of het zweeg stom stil. —— Kom laat ik nu uw Zomerlied eens hooren —— aandagtig zal ik luisteren, en wy zullen dezen dag zamen vrolyk wezen. —— Hier op begon Jeannette aanstonds dit volgende Herderslied.

Jeannette.

Wees welkom milde en vruchtbare Zomer —— wees driemaal welkom. Gy zyt het die met de schoonste vruchten pronkt.

pronkt. De gouden Koornair buigt zich als voor den fikkel; de Abrikoos en Perfik hangen te blozen —— de Druif zwelt aan de edele ranken. —— Van dat alles gaar ik in myn korfje. ô Edele vruchten! hoe liefelyk ftreelt gy de tong en het gehemelte. Nu is de noeste Landman bezig met den fikkel in 't koorn te flaan, of de edele vruchten te plukken. Zo word de nyvere vlyt beloond. De rype Peer valt in de plukkende hand. —— Tuinman plukt de blozende Abrikoos en gloeijende Perfik, terwyl men ginds de goudgeele Appelen door vrolyke Landmeisjes in biezen korfjes ziet vergaderen. —— Wat is de Zomer mild, hy fchenkt ons allerhande vruchten, en fiert onze tafels met het fmakelykst Ooft, terwyl men vergast word op allerlei gezondheid bevorderende Groentens. — Voornamelyk is de Zomer my aangenaam, om dat ik Ameline dan vruchten kan fchenken. Nu zing ik dit Zomerlied voor haar. Ja voor haar is dit Gezang —— voor haar —— zou ik ze voor myne beste Vriendin niet zingen? My dunkt ik zie haar my vriendelyk aanlachen. Lachjes, welke zich met de aanvalligfte vriendelykheid op hare roozen-lipjes vereenigen. —— Dan uwe fchoone ziel, Herderin, is vooral bevallig; want gy is met de edelfte deugden gefierd, en dit noopt my vooral tot zingen.

Welkom, driemaal welkom, vruchtdragende *Zomer*: Welk een aangename tyd, zo mild, zo ryk in vruchten, zo ryk in de fmakelykfte vruchten! —— Welk een gewenschte tyd! Ik wil nu Ameline dit korfje met deze Vruchten en Bloemen ten gefchenke geven. Hoe vriendelyk zal zy zien, als zy dit korfje met wat Zomervruchten en Bloemen ontvangt! —— Het is voor u; ja dit kleen korfje is voor u, Ameline. —— Het is nog een gefchenk van de deugdzame Dafne; en weet ge wat deze zei, toen zy 't me gaf? —— Dit korfje, zei zy, zult gy aan niemand immer geven, dan alleen aan zulk eene Herderin, wier deugden het waardig zyn. —— Vaar wel korfje! nu zult gy voortaan aan den lieven arm van *Ameline hangen*; want zo een, als Dafne 't waardig keurde, *is Ameline* —— en Ameline alleen. —— Ik wensch, *dat gy nog* veele Zomers aan den arm van Ameline zult hangen, en ik dan, aan haar gedenkende, ook aan dezen blyden dag gedenke, en op dien een vrolyk Zomerlied zingen mag. —— Dat nimmer loeijende ftormen, of woedende onweêrsbuijen, hare befchaduwde hut befchadigen, of hare kudde benadeelen! —— Ameline leve gelukkig!

Filis.

Ja waarlyk Jeannette, dat is een gepast Zomerlied, een Zang, die Ameline wel zal aanftaan. Zeker ik ben ook zeer getroffen door dat lied, en 't zal gewis Ameline wel aanftaan, om dat het zo opregt als eenvouwig is.

C. v. D. G.

MENGELWERK,

TOT FRAAYE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

REDE- EN SCHRIFTMAATIGE BEDENKINGEN OVER DE PLIGTEN EN HOEDANIGHEDEN DER BEDIENAAREN VAN HET EUANGELIE; ALS MEDE WEGENS HET VOEGLYK GEDRAG DER LEDEN VAN DE CHRISTLYKE GEMEENSCHAP, TEN OPZIGTE VAN HUNNE LEERAAREN.

(Volgens het *Engelsch* van JAMES FOSTER, DD.)

(*Vervolg en Slot van bl.* 380.)

In de ontvouwing der Pligten van de Leden der Christlyke Gemeenſchappen of Gemeenten, met welke wy ons bezig houden, en waar van wy het Slotgedeelte thans zullen mededeelen, komt voorts in aanmerking, dat zy verpligt zyn, om, volgens eene uitdrukking der Heilige Schrift, (die veelligt belachen zal worden door eenige Loshoofden, zogenaamde ſchrandere Lieden van den ſtempel des tegenwoordigen tyds, ſchoon zy mogelyk nog zo verre niet gekomen zyn, dat zy *openlyk* allen Geloof in den *Christlyken Godsdienst* verzaaken) zich te vervoegen by *den Dienst des Woords*; zo wel als by alle andere openbaare Godsdienstverrigtingen; want zonder zulks is de Dienst van een Leeraar volſtrekt *wanvoeglyk* en *nutloos*: en zou het veel beſtaanbaarder gehandeld weezen, zich daar tegen *voluit te verklaaren*; en alle Godsdienſtige Gemeenſchappen te *ontbinden*.

De voordeelen van *Openbaar Onderwys* en *Gemeenſchaplyke Godsvereering* loopen van zelve in 't ooge. Zy immers houden leevendig het algemeen bezef van de GODHEID, van eene Voorzienigheid, als mede van de groote *Verpligtingen*, welke de Godsdienst van ons afvordert. En, ware het niet, dat deeze *ſtaatlyke* vastgeſtelde Godsdienstoefeningen plaats greepen, dan zou men, (niettegenſtaande eenige tusſchenvallende *misbruiken*) met rede, mogen vraagen, of niet een groot getal, zelfs in *Christen*

Landen, geheel zou overstroomd weezen met *de diepste onkunde* en *barbaarschheid*. Den *openbaaren Eerdienst* geheelenal te verwaarloozen moet de jammerlykste gevolgen naa zich sleepen voor het *Christendom* en de *Zedelykheid*. De *Verstandigsten* en *Besten* zullen hunne goede geschiktheden daar door vermeerderd en verbeterd vinden. Of, indien het waar mogt weezen, dat zy geene verdere *Vorderingen* konden maaken, (gelyk *trotschheid* en *zelfbedrog* misschien zommigen inboezemen, doch 't welk ik geloof dat geen waarlyk *zedig* Mensch van zichzelven zal gelooven,) zal nogthans hun *voorbeeld* van grooten dienst weezen om *anderer yver* aan te vuuren: terwyl, in tegendeel, hun geheel agterblyven eenen invloed kan hebben op *veelen*, die wel zeer het *onderwys* en de opwekking behoeven, om op dezelfde wyze te handelen, waar door zy, in 't einde, eene *onverschilligheid*, voor alles wat Godsdienst heet, aanneemen.

Dan, ten opzigte van de *Christenen*, is de verpligting hier toe nog klaarder en onlochenbaarder: want van de *Geloovigen*, zelfs ten tyde der *Apostelen*, wordt met zo veele woorden vermeld, *dat zy allen eendragtlyk volhardende waren in het bidden en smeeken* (*); *dat zy allen eendragtlyk by een waren* (†); *dat zy volhardden in de Leere der Apostelen, in de gemeenschap, in de breekinge des broods, en in de gebeden* (‡).

Dat, in deeze Godsdienstige Zamenkomsten, *Redenvoeringen* en *Vermaaningen* voor het Volk gehouden wierden, zo wel als dat men 'er *Gebeden* en *Dankzeggingen* uitstortte tot den Almagtigen, is ontegenzeglyk uit de volgende Geschiedkundige Getuigenissen, die beweeren, dat PAULUS en BARNABAS, wanneer zy vergaderd waren met de *Gemeente te Antiochie*, (de plaats waar de *Geloovigen* eerst *Christenen* genaamd werden) *eene groote Schaare leerden* (§); dat PAULUS, *op den eersten dag der weeke, wanneer de Discipelen zamengekomen waren om brood te breeken, by hun predikte* (**). —— Gemelde Apostel geeft dit getuigenis van *zichzelven* en van de *Gemeente te Ephesen*; dat *hy hun niets onthieldt van 't geen hun nuttig was; maar hun geleerd hadt en in 't openbaar en van huis tot huis; betuigende beide Jooden en Grieken de be-*

(*) HANDEL. I: 14. (†) HANDEL. II: 1. (‡) HANDEL. II: 42. (§) HANDEL. XI: 26. (**) HANDEL. XX: 7.

bekeering tot GOD *en het Geloof in den Heere* JESUS CHRISTUS (*). Even 't zelfde wordt ten opzigte van de Apostelen in 't algemeen getuigd, te weeten, *dat zy niet aflieten* JESUS CHRISTUS (of diens Leer) *te prediken* (†). Hierom heeft de Schryver van den Brieve aan de *Hebreen* het waardig gekeurd om als een ſtuk van rechtſtreeksch *Apostolisch* bevel de Geloovigen op te leggen, *op elkander agt te geeven tot opſcherping van Liefde en Goede Werken, en de openbaare Byeenkomſten niet na te laaten, gelyk zommigen de gewoonte hadden* (‡); —— tegen dit verzuim moesten dus de vroegſte *Christenen* reeds op het ernſtigst gewaarſchuwd en des afgemaand worden. —— Ik mag hier by voegen, dat het, ten minſten *over 't algemeen*, voeglyk is, dat de *Christenen* de openbaare Godsdienstoefeningen bywoonen, in die *Christen-Gemeenſchap*, tot welke zy meer onmiddelyk *behooren:* en zulks om deeze eenvoudige en elk in 't oog vallende rede, dat, zonder zulks, het naauw mogelyk is, dat *byzondere Gemeenten* zouden kunnen beſtaan, en dat gevolglyk, dit veragtloosd zynde, de *openbaare Eerdienst* zelve niet geregeld zou kunnen onderhouden worden.

Nog eene zaak zal ik aanpryzen, eer ik dit onderwerp afgehandeld reken, hier in beſtaande, dat de Toehoorders, in het hooren *prediken des Woords*, zorg moeten draagen om zich door geene *ydele nieuwsgierigheid* te laaten inneemen: want dan zou het ſlegts een kortſtondig, beuzelagtig, nutloos, vermaak verſchaffen —— dat zy niet voornaamlyk moeten blyven hangen aan de *fraaiheid* der Redenvoeringe, aan de *bevalligheid* der uitſpraake des Redenaars: dit, op zichzelve beſchouwd, kan alleen de *verbeelding* treffen; maar het *oordeel* niet opſchranderen, noch het *Zedelyk Character* verbeteren. Nog veel minder moeten zy de openbaare Godsdienstoefeningen en Onderrigtingen bywoonen om bot te vieren aan eene *bedilzieke* geaartheid, om *misſlagen* op te ſpeuren en te berispen, en met veragting te ſpreeken van kleine *misſlagen* en *onnaauwkeurigheden*, welke de Leeraar, in zyne voordragt, begaat: dewyl zulk een bedryf *trotschheid* en *zelfbedrog* voedzel verſchaft, en een geest van *twistgraagte* teelt.

(*) HANDEL. XX: 20, 21. (†) HANDEL. V: 42. (‡) HEBR. X: 24, 25.

teelt. —— Bovenal moeten wy zorg draagen om *ons*-zelven te ontdoen van allen *Vooroordeel*, 't welk de ziel onvatbaar maakt om het sterkste licht van waarheid en baarblyklykheid in te laaten; 't welk elke *menschlyke zwakheid* in eene *hoofddwaaling* herschept, en zich door geene *welspreekenheid* laat beweegen, noch door *kragt van reden* overwinnen.

Voorts is het een onvermydelyk gedeelte van den pligt der *Christen-Gemeenten*, den Leeraaren toe te staan, om *met vrymoedigheid hun den geheelen Raad van* GOD *te verklaaren* (*); dat wil zeggen, alles voor te draagen, 't geen zy *oordeelen* eene belangryke *waarheid* of *pligt* van het Euangelie der zaligheid te weezen; hoe zeer zulks ook moge afwyken en verschillen van aangenomene *Leerbegrippen* en vastgestelde *gevoelens*. Deswegen zy 'er geen *bedwang*, geen schroomwekkende *schrik*: maar men geeve alle mogelyke aanmoediging tot eene vrye en onpartydige beoefening der Heilige Schriften: naardemaal dit de éénige weg is, langs welken een Leeraar voor zichzelven juiste begrippen van het *Christendom* kan vormen, en in staat weezen om ze anderen voor te draagen. De *Christenen*, in 't algemeen, kunnen geen *voordeel* altoos trekken van de geoefendheid hunner Leeraaren, indien deezen zich bepaalen tot zekere geliefde Leerstellingen, als de maatstaf van waarheid, van welke zy nooit willen afwyken.

Het *Christendom* is eene zaak, die, *over 't geheel genomen*, niet meer geleerd kan worden door den *Prediker* dan door de *byzondere* Leden der Gemeente. Men geeve hem derhalven al de *ruimte*, die rede, geweeten, en een vuurige zugt om de waarheid te kennen, *vorderen*, en de zwakheid der menschlyke natuure, om *alle waarheid* te bevatten, altoos zal eischen. Indien hy met de daad *onfeilbaar* was, 't geen wy weeten dat hy niet is, zo wel als wy weeten dat *wy zelven* niet onfeilbaar zyn, dan gingen wy zeker; anderzins is het volstrekt onmogelyk dat men van den eenen of anderen kant eenige *vorderingen* maake. Volgens die ongerymde veronderstelling zouden wy ons omschreeven vinden binnen een kring van drieste onkunde, waar door *Rede* noch *Openbaaring* heen kan breeken.

Doch

(*) HANDEL. XX: 27.

Doch bovenal wil ik den *Christenen* in 't algemeen geraaden hebben, niet *trotsch* en *vermetel* genoeg te weegen, om, ten allen oogenblikke, by elke gelegenheid, de brandklok van *Kettery* te kleppen; dit bedryf is, door alle de Eeuwen der Kerke heen, het werktuig geweest van *schande* en *geweld*, en de oorzaak van eindlooze *scheuringen* en de deerlykste *verwarringen*. —— Want hoe onverdeedigbaar is het deeze haatlyke Misdaad ten laste te leggen aan Mannen van *eerlyke beginzelen* en een *voorbeeldlyk leeven*: Mannen, die volstrekt het tegenbeeld uitmaaken van de *Ketters* in de Schriften des Nieuwen Verbonds vermeld, en die, indien het gezag van Apostel PAULUS iets beduidt, met geene mogelykheid aan dat *Misdryf* kunnen schuldig staan: immers die Kruisgezant beschryft de *Ketters* als lieden *by zichzelven veroordeeld*, gedreeven door *eer-partyzugtige* en *zelfzoekende* beginzelen.

Een andere tak van den pligt der Leden eener Christlyke Gemeente is de *gunstigste* uitlegging te geeven aan de *openlyke Gesprekken*, en aan *elk gedeelte* van het gedrag der Leeraaren. Duidt niets *ten ergsten*, 't geen in een *gunstiger* zin kan worden opgevat. Ziet kleine misslagen door de vingeren; *bedekt*, in stede van voor 't licht te haalen, de algemeene *zwakheden* der menschlyke Natuure, die bestaanbaar zyn met algemeene *Braafheid*. Verwagt niets van hun boven 't geen de Wetten van *Rede* en *Godsdienst* vorderen; vormt geene *Regels van gedrag* voor de Leeraaren, ten aanziene van de gewoone en daaglyksche leevensgevallen, dan waar aan ook alle anderen onderworpen zyn.

Voert men my hier te gemoete, „ dat zy gesteld zyn om tot voorbeelden aan de geheele wereld te strekken." Ik vraag, *waar van?* En antwoordt, dat zy voorbeelden moeten weezen van alles wat waarlyk *deugdzaam*, *lofwaardig* en *regt* is; —— maar niet van *Geestdryvery* en *Bygeloof*; niet van een *streng*, *grommig* en *zemelknoopend* gedrag; niet van *droef-* en *zwaargeestigheid*; niet van een trotsche en versmaadende *afzondering van de wereld*; niet van een der wyze en goede Voorzienigheid bedillend gedrag in het versmaaden van de genietingen der *Leevensaangenaamheden* en *verkwikkingen*, welke GOD gunstryk den bewoonderen deezer aarde toereikt. —— Want deeze dingen zyn zo verre van gedeelten der waare Godsvrugt uit te maaken, dat ze veeleer den naam van het *tegen-*

overgestelde mogen draagen — waare Godsvrugt bestaat grootendeels in het volbrengen der *Zamenleevingsdeugden*, en haare wegen worden door SALOMO beschreeven als *wegen van lieflykheid*, en hy noemt alle haare paden *paden des Vredes* (*).

Vergun my hier nog by te voegen, 't geen zeer dikwyls te passe kan komen, dat, indien gy eenig ongunstig *vooroordeel* of *begrip* tegen uwen Leeraar hebt opgevat, het uw pligt is de eerste gelegenheid waar te neemen, om, in een vry en openhartig onderhoud over dit onderwerp, dat *vooroordeel* of begrip weg te neemen, en niet toe te laaten, dat het zich *vestige* en opgroeije, en daar door zo diep inwortele, dat het *onuitrooybaar* worde. — Misschien kan het geval eene *uitlegging* krygen, die geheel *voldoet*; of. althans de oorzaak van *kwaalykneeming* zeer verzagt. Doch, wat hier van ook zyn moge, het is een lydig onregt, het Character eens Leeraars aangedaan, hem niet in de gelegenheid te stellen om zich zelven van blaam te zuiveren; of *vooroordeelen* tegen hem te behouden en aan te kweeken, zonder verzekerd te weezen van derzelver wel- of kwaalyk- gegrondheid. — Volgde men dien zelfden regel ten opzigte van de menschen in 't algemeen, die men ten nadeele van eens Leeraars Character zo ligt aanneemt, dan zou, de erg- en kwaad- denkenheid der wereld in aanmerking genomen zynde, als mede hoe gereedlyk men *mistast* en overhelt om ten kwaade te duiden, algemeene tweedragt, en onderling leed berokkenen, onvermydelyk weezen.

De laatste raadgeeving, welke ik ten deezen opzigte voor te draagen heb, (die misschien meer van een enkel voorzigtigen dan strikt gesprooken van een Godsdienstigen aart is,) bestaat hier in, dat de Leden eener *Christen-Gemeente* hunnen Leeraar, zo min mogelyk, betrekken in hunne byzondere *geschillen* en *oneenigheden*, of hem tot *Scheidsman* en *Regter* inroepen; ten einde hy zyne *agting* niet verlieze by de eene of andere der twistende Partyen; en daar door zyne *nuttigheid* over het geheel verlooren gaa. Dat zy liever, in dit geval, de zaak brengen voor andere Vrienden, die misschien gelyke bekwaamheden hebben, om in netelige en duistere gevallen van dien aart te beslissen, en minder gevaar loopen van *aan-*

(*) SPREUK. III: 17.

aanstoot te geeven. —— Doch, indien gevallen van deezen aart onder de *kennisneeming* van den Leeraar moeten komen, vordert de algemeene regtvaardigheid, dat het hem vergund zy met volmaakte *vryheid* te oordeelen, zo als de *billykheid* der zaake hem toeschynt te vorderen; en dat zich niemand belge over 't geen hy *oordeelt* een regtmaatige uitwyzing des gevals te weezen.

Ik heb geoordeeld van deeze byzonderheid bepaald te moeten gewaagen; dewyl ik weet, dat zulks somtyds *onverzoenlyke* verdeeldheden heeft veroorzaakt; en 't is, in de daad, zeer eigenaartig, een ryke springwelle van *tweedragt*. Maar, indien een Leeraar *mishandeld* of *vervolgd* wordt, uit deezen of anderen hoofde, is het de pligt der Gemeente hem te *verdeedigen*, zyne eer en braafheid te *handhaaven*. Het is *alleronedelmoedigst*, *allerlaagst*, hem in zulk een geval te *verlaaten* (wanneer hy lyden moet om het onlosmaaklyk aankleeven van de zaak der waarheid en der eerlykheid), welk ook het *character* en de *magt* zyns verdrukkers moge weezen. Zulk een laage, verraadelyke toegeeflykheid in de zodanigen, die de Leeraar regt hadt om te verwagten dat zyne *Vrienden* zouden weezen en handhaavers zyner *onschuld*, kan hem niet alleen buiten staat stellen, om, ten tyde van zulk een ongelukkigen en onverdienden zamenloop van hem benadeelende oorzaaken, van dienst te zyn; maar ook zyne nuttigheid, voor het toekomende, grootendeels wegneemen.

BEDENKINGEN OVER DE MOGELYKHEID VAN DE GEHEELE UITROEIJING DER KINDERZIEKTE.

Getrokken uit eene Verhandeling over die stoffe van C. G. GRUNER, *Hoogleeraar te Jena*.

De Geschiedkunde en de Analogie pleiten voor de mogelykheid eener geheele vernietiging der *Kinderpokjes*. Iedere aansteekende ziektestoffe kan, onder zekere voorwaarden, afgekeerd worden, zo men maar de middelen, die tot zodanig een oogmerk dienen moeten, wil aanwenden. De meer of min gemaklyke demping van zodanig een kwaad bepaalt, ten deezen opzichte, niets. Volksziekten, wier oorzaak kennelyk gelegen is in eene be-

besmettende ziektestoffe, kunnen verminderd en eindelyk geheel verdelgd worden, wanneer men het aanvoeren van zodanig een vergift, op de best geschiktste wyze, verhindert.

De *Melaatschheid* is eene aloude Oostersche Ziekte; geduurende de Middeleeuwen woedde dezelve met geen mindere hevigheid in het Westen, voornaamelyk na het wederkeeren der Kruisvaarders. Met dat alles hebben de Leproozenhuizen, en de andere ten dien einde genomene maatregelen, om de aangestokenen geheelenal van de Gezonden af te scheiden, zo veel uitgewerkt, dat thans byna geene waare Melaatschen meer gevonden worden, en die, welke 'er voor gaan, doorgaans aan andere min kwaadaartige huidziekten zukkelen. Toen zich, in onze dagen, deeze ziekte, denkelyk op nieuw uit het Oosten aangebragt, te *Martigues* vernieuwde, beperkte men de alleenleevende aangestokenen in hunne wooningen; men verbood hen het huwelyk, om dat deeze kwaal zich door de voortteeling vermenigvuldigt; de overigen, die verdagt waren van besmet te zyn, wierden in het *Leproozenhuis* geplaatst, en dus wierd eerlang het verder *voortloopen* deezer schriklyke kwaale verhinderd.

De *Pest* is de tweede hoofdkwaal, die, van de oudste tyden af, door mededeeling van zyn vergift, de grootste verwoestingen onder het menschdom heeft aangerigt. Deeze ziekte tast alle menschen, zonder onderscheid, aan; zy is zeer besmetlyk en moorddaadig; haare smetstoffe deelt zich gemaklyk aan allerleye stoffen, kleederen en eetwaaren, mede; zy kan daar mede vervoerd worden, en zy behoudt haare besmettende hoedanigheden geduurende een zeer langen tyd. Met dat alles is deeze ziekte in onze Gewesten uitgeroeid, door de menigvuldige verstandige instellingen, waar door het medevoeren der besmetting uit het Oosten zo bezwaarlyk wordt gemaakt. En waarom zou men, door gelykzoortige middelen, de uitbreiding van het Pokvergift niet kunnen verhinderen?

De Geneesheeren, die, vooral uit liefde voor de Inenting, gelyk MARET, de uitroeijing onmogelyk achten, brengen hier tegen in, dat de Kinderpokken geneeslyk zyn; dat zy niet steeds alomme heerschen; dat 'er, ten ergsten gerekend, slegts een vierde gedeelte der aangestokenen omkomt, enz. Zulke redeneeringen betekenen weinig: doch 'er zyn nog meerdere zwaarigheden, in den aart van het

het Pokvergift zelven gelegen. „ Het Pokvergift (zegt „ MARET) hecht zich vast aan alle lichaamen die het „ kan bereiken, aan het vuil linnen, alle linnen, wollen „ en zyden kleederen, enz.; insgelyks aan leder, papier, „ vruchten en andere voedzelen. Het zelfde vergift ver„ mengt zich met het water, den wyn en alle andere „ dranken. Het onthoudt zich maanden lang in de lucht, „ zonder dat het verandering ondergaat; terwyl het be„ ſmettend vermogen, zo het niet te veel aan de lucht is „ blootgeſteld, ten minſten een jaar lang kan duuren, en „ jaaren lang, wanneer het naauwkeurig wordt opgeſloo„ ten. Dit vergift is verder van een vasten aart; wan„ neer hetzelve is opgedroogd, is het, noch door het „ gezicht, noch door den fynſten reuk, kenbaar. De aan„ ſteekende kracht is zo ontzettend, dat een onzichtbaar „ deeltje eener zodanige ſtoffe, tot het op nieuw voort„ brengen deezer kwaale, voldoende is, en dat men op „ deeze wyze het vergift van het eene einde der Wereld „ tot het andere kan overbrengen."

Is deeze ſchildery in allen deele waarachtig, zo is de vraag: welke ziekte verdient het ernſtigst opzicht der Politie, en derzelver krachtdaadigſte poogingen om eene volkomene uitroeijing te bewerken; de Pest of de Kinderziekte? Zy, die dit, ten opzichte der laatstgemelde kwaal, onmogelyk achten, komen nu verder voor den dag met de geweldige zwaarigheden in de uitvoering; als daar zyn: de ongeſchiktheid des menschdoms, om zich te onderwerpen aan de burgerlyke inſtellingen, die tot zodanig een oogmerk vereischt worden; gebrek aan doorzicht en overtuiging; misſlagen in de uitvoering der genomene maatregelen; teleurſtelling door het niet volkomen bereiken van 't begeerde oogmerk; ſlapheid in het uitvoeren van het gebodene; nalaatigheid of onwilligheid der nabuuren, om gelykzoortige voorzorgen te neemen, enz. Op dezelfde wyze redeneerde men ook, toen de eerſte proeven genomen wierden om het voortloopen der Pestziekte te bepaalen, en nogthans heeft men het, door ſtandvastig aanhouden, zo verre gebragt, dat aan deeze beſmetlyke kwaale paal en perk geſteld is. Edoch zal in deezen iets heilzaams verricht worden, dan moeten de Vorſten, en de Uitvoerende Magten der Gemeenebesten, zich vereenigen, om alle maatregelen, die tot uitroeijing eener zo geweldige kwaal kunnen ſtrek-

 ken,

ken, alomme, en zonder eenige uitzondering, ten ſtrengſten uit te voeren; wanneer zulks geenzins onmogelyk ſchynt.

De middelen, die het best geſchikt ſchynen om de begeerde vernietiging der Kinderziekte te wege te brengen, zyn de volgende. Vooreerst: *De verhindering van allen Omgang en Koophandel met de beſmette Plaatzen.* Deeze voorzorg is zeer uitvoerbaar; en indien dezelve van den beginne aan met behoorlyken yver in het oog wordt gehouden, zal het verſpreiden van het Pokvergift zeer bezwaarlyk, zo niet geheel onmogelyk, gemaakt worden. Indien eenmaal de Beſtuurers van Gewesten en Steden konden goedvinden aan alle hunne nabuuren kennis te geeven van het uitbreeken deezer ziekte; indien iedere Overigheid de Ingezetenen tot deelneeming aan deezen maatregel verplichtte; indien ieder Dorp door zyne Wagts zorgen liet, dat niemand, van zodanig een aangeſtoken plaats komende, aldaar wierd toegelaaten; indien ieder burger, in wiens huis de Pokjes mogten ontſtaan zyn, zich vrywilliglyk onthield van alle niet volſtrekt noodzaaklyke verkeering met andere menſchen, —— zou men reeds eene groote ſchrede gedaan hebben tot uitroeijing van dit verderflyk kwaad, zonder eenige buitengewoone moeite of kosten.

Het tweede middel is *een Cordon aan de Grenzen dier Plaatzen, van welke de Pokjes zouden kunnen worden aangebragt.* Doorgaans openbaaren zy zich op eene enkele plaats. De Regeering van zodanig een Stad of Dorp zou dus haare burgers behooren te waarſchuwen, om zich in geene verkeering of handel met de nabuuren in te laaten, en teffens kennis dienen te geeven, aan de nabuurige Rechtsgebieden, van het ontſtaan der ziekte. Deeze behoorden dan daarentegen de naar hen leidende toegangen meer dan naar gewoonte te bezetten, en niemand, die van zodanig eene plaats komt, het zy Inwooner, het zy Reiziger, door te laaten. Ras zou dit uuren gaans in de rondte bekend zyn, en elk noodzaaken op zyne hoede te zyn.

In de derde plaats behoorde men gebruik te maaken van *het Inſluiten van enkele beſmette Plaatzen of Huizen.* Hoe veel vermogende ook de reeds gemelde middelen zouden zyn, men zal echter, in den beginne, daar mede denkelyk niet kunnen beletten, dat zich het kwaad niet ergens openbaare. In dit geval is het noodig, dat de

huis-

huisvader, door een onbesmette en niet verdachte persoon, aan de Regeering kennis geeve van het ontstaane onheil, op dat dezelve de noodige maatregelen neeme, die de verdere verbreiding kunnen verhinderen, voornaamlyk door zodanig een huis te doen afsluiten, en allen omgang met de nabuuren te verbieden. Zodanig een maatregel heeft geene meerdere zwaarigheid in, dan de vrywillige opsluiting in hunne huizen, waar aan zich de Europeaanen te *Aleppo*, enz. ten tyde van Pest, steeds onderwerpen, en waar door zy meest altoos voor die kwaal, niettegenstaande alles om hen wegsterft, bewaard blyven. Van zelven spreekt het, dat men zorge moet draagen om den behoorlyken toevoer van Geneesmiddelen en Voedzels toe te laaten, die dan gemaklyk in de besmette huizen of plaatzen kan binnengehaald worden, zonder dat iemand der nabuuren daar eenig nadeel van te vreezen heeft. De buitengewoone hier door veroorzaakte kosten zullen naderhand gemaklyk verrekend kunnen worden. Mogelyk zal iemand tegenwerpen, dat de vryheid van den Koophandel hier door iets zou kunnen lyden. Dit is waar: doch het leeven is dierbaarder dan alle Koopmansgewin. Na het verdwynen van het gevaar, zal de geledene schade door een verdubbelde vlyt ook wel weder te overwinnen zyn. Eene bedenking van meerder gewigt zou zyn, hoe te handelen, zo de besmetting inviel ten tyde van den Oogst? In zulke gevallen had men maar alleen het loflyk voorbeeld te volgen van den overleden Graaf VAN KÖSTRITZ, die, zo ras zich de Roodeloop ergens, op een zyner Dorpen, openbaarde, zodanig eene plaats deed afsluiten, en het werk van den Oogst verrichten door de nabuuren. Dit had ten gevolge, dat de laatsten doorgaans van de besmetting vry bleeven; terwyl de Zieken gerust wierden gesteld wegens het bezorgen van hun toekomstigen nooddruft.

Het laatste middel is eene zoort van *Quarantaine*, dat is eene twintig- of liever veertigdaagsche afzondering der anderzins reeds geneezene Lyders van de Gezonden, na dat teffens alle elders beschreevene reinigingsmiddelen zyn in het werk gesteld. De grond deezes gebods ligt in de mogelykheid van het verbreiden der besmetting, wanneer de geneezenen zich, zonder eenige verhindering, weder onder de algemeene zamenleeving vermengen. Die zich aan

aan de eerstgenoemde voorzorgen onderworpen heeft, kan dit laatste bevel ook nog wel in acht neemen.

Aanmerkingen van den Redacteur.

Daar het Pokvergift in alle linnen en wollen kleederen, gelyk ook in de bedden, door middel van de etter, indringt, en, dus bewaard wordende, zich, na verloop van veele jaaren, weder kan openbaaren, zonder dat men de waare oorzaak der plotzelyk herbooren Epidemie kan ontdekken, zal tot het voorgestelde oogmerk niets dienstiger zyn, dan dat de Regeering der plaats, in ieder huis, na het afloopen der ziekte, daar een allernaauwkeurigst onderzoek naar laate doen, om alles, het geen niet onbetwistbaar door wasschen en zwavelen kan worden gereinigd, onder een weltrekkenden schoorsteen te doen verbranden, en allen verkoop van besmette bedden, enz. onder zwaare straffen doe verbieden. Dergelyke maatregelen behoorden in een wel ingerichten Burgerstaat ook genomen te worden omtrent de *nagelaaten bedden en kleederen*, niet alleen van *menschen die door* andere koortzige besmetlyke ziekten zyn omgekomen, maar ook van hen die door de Teering, enz. zyn weggerukt.

Daar ook uit eenige voorbeelden schynt te blyken, dat de Lyken der aan Pokjes gestorvene persoonen hun vergift jaaren lang in eene welgeslootene doodkist by zich behouden, en dat het onverhoeds openen eener zodanige kist, zelfs na verloop van twintig jaaren, aanleiding kan geeven tot eene vernieuwde *Epidemie*, —— zal, tot het bedoelde oogmerk, de uitroeijing der Kinderziekte, ook noodig zyn deeze Lyken in zeer dun verganglyk hout te kisten, ze op eene afzonderlyke plaats ter aarde te bestellen, en te gebieden, dat zodanig een graf niet, dan na verloop van by voorbeeld vyftig jaaren, moge geopend worden.

ZONDERLING EN GEDUCHT VOORVAL MET EENIGE BYENZWERMEN.

Een Voerman van Roermonde op de Stad 's Bosch, *de Veth* genaamd, reed, op den 25 July 1798, met zyne Vrachtkar, met drie ſtevige Paarden, voor elkander geſpannen, by het Dorp Myl, aan de grenzen van Peeland, buiten het territoir deezer Republiek, gelegen, langs eene zogenaamde *Byenhall;* eene plaats, waar verſcheide Korven met Byen naast elkander ſtaan. Eenige Byen vloogen uit die Korven, en plaatſten zich op een der voor de Kar geſpannen Paarden. De Voerman verjoeg die Byen, en doodde 'er eenige van. Wel ras vereenigden zich alle de Byen der naastſtaande Korven, en vielen met zodanig geweld op de drie Paarden, den Voerman, en een ruw-hairigen Hond, die naast de Kar liep, aan, dat, binnen korten tyd, een der Paarden, door de ſteeken van een dikken drom Byen, op de plaats zelve doodbleef, en de twee andere Paarden kort daarna mede geſtorven zyn; terwyl insgelyks de Hond, door het ſteeken der Byen dik opgezwollen, geſtorven is. De Voerman trachtte wel, door allerlei middelen, den drom Byen, die op hem aanviel, van zyn aangezicht en handen, al loopende, af te weeren, en wierd daarin door eenige lieden, met takken van boomen gewapend, geholpen; maar ook deeze, op hunne beurt door de Byen vervolgd, moesten de vlucht neemen: de Voerman, intusſchen, gelukkig in een huis geraakt, was zodanig door de Byen geſtoken, dat hy niet buiten levensgevaar geweest is.

Zie daar een zonderling Voorval, 't welk ik gemeend heb Ul. te moeten mededeelen, ten einde hetzelve, tot waarſchuwing, aan 't Publiek bekend te maaken. —— Het komt my niet onwaarſchynlyk voor, dat onder de weinige Byen, welke zich, by het begin der gebeurtenis, op een der Paarden geplaatst hadden, en die door den Voerman gedood zyn, eene Moederbye of eene zogenaamde Koningin, of eenig ander groot perſonage uit eene der Byenkorven, geweest zy, wier dood, door haare kinderen of onderhoorigen, op zo eene verſchriklyke wyze gewrooken is.

In *den Haag*, den 30 July 1798. B. DONKER CURTIUS.

AAN-

AANMERKINGEN OVER DE LANDENGTE VAN SUEZ, EN OVER DE MOGELYKHEID VAN DE VEREENIGING DER ROODE EN MIDDELLANDSCHE ZEEËN.

(Uit het Fransch.)

Indien men immer de vereeniging der Roode Zee met de Middellandſche konde te wege brengen, zou, in zekeren zin, de gedaante der Wereld veranderen. China en Frankryk zouden, als 't ware, nabuuren worden. Men zou het noodlot dier barbaarſche Eeuwen beklaagen, geduurende welke de Europeaanen, die naar Aſie wilden reizen, verpligt waren rondom Africa te zeilen. En Frankryk zou bloeijen door de vernietiging van den Engelſchen Koophandel, die dan noodwendig ten gronde zou gaan.

Om zich een denkbeeld te maaken van het gewigtig verſchil tusſchen de beide wegen, om uit *Europa*, *ter zee*, naar de Indiën te reizen, behoeft men alleen in aanmerking te neemen, dat de Schepen doorgaans binnen veertien of twintig dagen van Marſeille naar Alexandrie kunnen zeilen. Dat de goederen van daar binnen den tyd van vier dagen naar Cairo kunnen worden overgevoerd. Dat de reis van Cairo naar Suez insgelyks in drie dagen kan worden volbragt. Dat men, eindelyk, doorgaans, vooral geduurende de goede Mousſons, van Suez naar Suratte in dertig of vyf en dertig dagen kan zeilen. Zo dat het, langs deezen weg, niet onmogelyk zou zyn, een brief van Parys naar Suratte in vyftig dagen tyds te bezorgen. Ondertusſchen valt hier wederom tegen aan te merken, dat de terugreize niet zo gemaklyk is; dewyl men, geduurende den meesten tyd des jaars, op die reize, met tegenwinden te kampen heeft. Dan geduurende het Voorjaar en den Herfst ontbreekt het ook niet aan gunſtige winden, die de vaart van de Straat van Babel-Mandel naar Suez zeer doenlyk maaken; waarom ook de Turken en Arabieren, die zeer ſlegte Zeelieden zyn, deeze reis nimmer in andere jaargetyden onderneemen. Wanneer nu de Handel langs deezen weg eenmaal behoorlyk gevestigd is, zal het niet bezwaarlyk vallen, de tyden van den geſchikten Mousſon tot de terugreizen naauwkeuriger te bepaalen, en de reizen daar naar te ſchikken. Ook

valt hieromtrent aan te merken, dat de Roode Zee, van de Straat tot aan Suez, overal eene wydte heeft van veertig mylen, en dat niet alleen de Europeaanen beter Zeelieden zyn, dan de Arabieren; maar dat hunne Schepen ook oneindig beter by den wind zeilen. Zo dat deeze terugreize, op minder gefchikte tyden, wel voor de Oosterlingen, maar geenzins voor de Europeaanen, ondoenlyk zoude zyn; te meer daar zy in dit geval altoos de vloeden te baat hebben, en geduurende de ebben kunnen voor anker liggen.

De tegenwoordige omftandigheden hebben in Europa de aloude Vraag doen herbooren worden, of het niet mogelyk zou zyn, de Landengte van Suez door te graaven, en daar door langs een niet weinig verkorten weg naar de Oost-Indiën te vaaren.

De beroemde BUFFON heeft omtrent dit gewigtig onderwerp eene gedagte medegedeeld, die onderzogt dient te worden. Hy is naamelyk van gevoelen, dat de Middellandfche Zee veel laager ligt, dan het waterpas der Roode Zee en des Oceaans. Aanftonds valt in het oog, dat niets meerder ftrydt tegen de wetten der Natuurkunde en der Waterwerktuigkunde, dan twee Zeeën te onderftellen, die met elkanderen gemeenfchap hebben, en echter van een verfchillend waterpas zouden zyn. BUFFON grondt zyn gevoelen, voornaamelyk, op den loop des ftrooms in de Straat van Gibraltar, door welken het water, van het Westen naar het Oosten, naar binnen wordt gevoerd; welk verfchynzel, zyns erachtens, genoegzaam is, om te bewyzen, dat het water in den Oceaan hooger ftaat dan in de Middellandfche Zee, en dat het bed van den Oceaan in die Zee hellende afloopt.

De redeneering van den Heer DE BUFFON is voorzeker zeer toepasfelyk op Rivieren, om dat men weet, dat in dezelve altoos eene helling van het bedde plaats moet hebben; doch ten opzichte der Zeeën bewyst zodanig eene gevolgtrekking te veel. Want, wanneer men dus ten opzichte der Zeeën wilde redekavelen, zou daar uit volgen, dat dezelve nergens waterpas zyn; om dat men in dezelve, overal, tegen elkander inloopende ftroomen vindt, op kleine afftanden. 'Er beftaat geene Zeeengte, of 'er loopt een zeer duidelyke ftroom: dus zou dan volgen, dat alle Zeeën, die door eene Straat, of Zeeengte, van elkander gefcheiden zyn, een verfchillend waterpas hebben. Mogelyk zal hier op iemand aanmerken:

de

de stroom loopt in de Zeeëngten gewoonlyk *van het Oosten naar het Westen*, en dus in dezelfde rigting met den algemeenen loop der wateren; gevolglyk zyn deeze stroomen uitwerkzels van de algemeene wetten der beweeging. Maar de stroom loopt, in de Straat van Gibraltar, van het Westen naar het Oosten; dus moet hier eene andere oorzaak plaats hebben. Ondertusschen volgt daar uit niet, dat die juist in eene meerdere of mindere helling der beddingen moet bestaan; dewyl 'er een zo groot aantal gelykzoortige, steeds naar het Oosten loopende, stroomen wordt gevonden, dat deeze redeneering te veel zou bewyzen.

Het door den Heer DE BUFFON ondersteld verschil van waterpas doet hem besluiten, dat het doorgraaven der Zeeëngte van Suez mogelyk gevaarlyk zou zyn. Dit zou waar kunnen weezen, indien zyne bygebragte redenen voor dit onderscheid van waterpas op een genoegzaamen grond steunden, waar aan wy zeer twyfelen. De bewyzen, welke deeze beroemde Wysgeer voor zyn gevoelen bybrengt, zyn: 1°. Dat de Roode Zee *een tak is van* den grooten Oceaan; dewyl in deeze Zee *vloed en ebbe* plaats grypt, en dit water dus deel heeft aan de algemeene groote beweegingen der wateren. 2°. Dat de Middellandsche Zee in haaren boezem den Nyl ontvangt, die evenwydig loopt aan den Westelyken oever der Roode Zee, en Egypte, welks oppervlakte ongemeen laag ligt, doorloopt. Wat de laatste bewysrede aangaat, schynt het ons toe, dat men uit den evenwydigen loop des Nyls aan den oever der Roode Zee geenerlei gevolg tot de ligging van de bedding dier Zee kan trekken; dewyl de reden van den afloop des Nylwaters niet moet gezogt worden in den laagliggenden grond van Neder-Egypte, maar in den hooger liggenden grond van Opper-Egypte, en nog meer in het hoog Gebergte van Nubie en Abyssinie, waaruit deeze Rivier ontspringt.

Ten opzichte der eerste redeneering van den Heer DE BUFFON kan men hem zeer gevoegelyk toestaan, dat de Roode Zee een gelyk waterpas heeft met den Oceaan, vooral dat het bezwaarlyk valt te begrypen, dat de eene Zee een ander waterpas zoude hebben, dan de andere. Doch wy kunnen de door hem daar uit getrokkene gevolgen niet toestaan; dat, naamelyk, door het doorgraaven der Landëngte, de boorden der Middellandsche Zee zouden overstroomd worden. Noch ook zyne verdere gevolgtrek-

kings

king: dat, zo men al niet het hoogere waterpas der Roode Zee wilde erkennen, men echter zou moeten toestaan, dat de eb en vloed, die in de Roode Zee zeer kennelyk zyn, na de doorgraaving der Landëngte insgelyks zeer kennelyke beweegingen in de Middellandsche Zee zouden doen ontstaan, en dat om die rede de hoeveelheid van water aldaar ten sterksten zou vermeerderen. Ondertusschen meenen wy, dat hier veelligt hetzelfde zou gebeuren als in de Straat van Gibraltar, alwaar steeds het water van den Oceaan binnenloopt, zonder verandering in het waterpas te maaken.

Indien de Middellandsche Zee, in de daad, van een laager waterpas is dan de Oceaan, moet 'er eene onbekende Natuurkundige rede zyn, die zulks veroorzaakt; by voorbeeld onderaardsche gemeenschaplyke kanaalen met andere Zeeën. Doch wanneer 'er zodanige werkoorzaaken bestaan, die eene nadeelige uitwerking van het by Gibraltar instroomend water verhinderen, zullen dezelve ook wel toereikende zyn om dat meerdere water te bergen, 't geen, door eene veel engere doorgraaving by Suez, aldaar zou kunnen binnenloopen.

Dan, indien 'er ooit een ernstig besluit genomen wierd, om de mogelykheid van de vereeniging der beide Zeeën, door middel eener doorgraaving, te beproeven, zal men zekerlyk, in de eerste plaats, moeten beginnen met den grond, die tusschen de beide Zeeën gelegen is, te waterpassen. Ontdekte men nu door deezen weg een onderscheid van waterpas, 't welk eenige bedenking zou kunnen baaren, dan waren de gevolgen daar van nog altoos te weeren, door het aanleggen van een of meer zwaare schutsluizen.

Wat nu de verdere zwaarigheden aangaat, die tegen het beproeven deezer doorgraaving kunnen bygebragt worden; als daar zyn: het verzamelen van water in een zo heet, uitgedroogd, Land; het graaven eener graft door beweegbaar zand, 't geen dit gedeelte van Egypte als tot een Zandzee maakt, die mogelyk by den eersten storm het kanaal weder vullen zoude, enz. — daar over zullen wy op eene andere keer handelen. Deeze Vraagstukken verdienen een afzonderlyk onderzoek, en kunnen niet dan uit de Waarneemingen der Reizigers beoordeeld worden.

BYZONDERHEDEN, DEN EERW. WILLIAM CHILLINGWORTH BETREFFENDE.

(Ontleend uit *The Miscellaneous Works of* EDWARD GIBBON, *Esq.*)

WILLIAM CHILLINGWORTH, M. A. Lid van het Trinity Collegie, op de *Oxfordsche* Hoogeschool, vondt zich, acht en twintig jaaren oud zynde, bewoogen om van *Oxford* weg te gaan, en zich te begeeven na een Engelsch Kweekschool in *Vlaanderen*. Eenige geschilvoeringen met FISHER, een schrander *Jesuit*, mogten iets toebrengen om hem over te haalen; maar hy gaf zich over aan zyn eigen overreedend bewys, „ dat er „ ergens een onfeilbaar Regter in Geloofszaaken moest „ bestaan; en dat de Kerk van *Rome* de éénige Christlyke „ Kerk is, welke eisch kan maaken op dat Character."

Naa een korte Proeve van eenige weinige maanden, werd Mr. CHILLINGWORTH weder gefolterd door *Godsdienstige* bezwaaren. Hy keerde na *Engeland* weder, hervatte zyne Letteroefeningen, ontdekte zyne misvattingen, en onthief zich van het juk des Gezags en des Vooroordeels.

CHILLINGWORTH's nieuw Geloof was gebouwd op het beginzel, dat de Bybel, in zaaken van den Godsdienst, onze éénige Regter, en 's Menschen Rede de éénige Uitlegger is. Met zeer veel schranderheids beweert hy dit beginzel, als het Grondbeginzel van den Godsdienst eens Protestants: Een Boek, 't geen, naa de Godgeleerden te *Oxford* verbaasd te hebben, nog geagt wordt voor de bondigste verdeediging van de zaak der *Protestanten*.

De Geleerdheid, de Braafheid, de nieuwe Verdiensten van CHILLINGWORTH geregtigden hem tot bevorderingen; maar de Slaaf hadt zyne ketenen verbrooken, en hoe meer hy overwoog, hoe minder hy genegen was de XXXIX Artykelen te onderschryven. In een byzonderen Brieve verklaart hy, met al de kragt van taal hem eigen, dat hy ze niet kon onderschryven, zonder zyn eigen verdoemenis te ondertekenen, en dat, indien hy immer van dit onwrikbaar besluit te rug kwam, hy zynen Vrienden vryheid gaf om hem voor een Gek of een Atheist te houden.

Dewyl de Brief, in welken hy dit vermeldt, zonder Dagte-

tekening is, kunnen wy het getal der weeken of maanden niet bepaalen, welke verliepen tusschen deezen sterk verklaarden afkeer, en 't geen wy nog heden in het Register te *Salisbury* leezen: *Ego*, GULIELMUS CHILLINGWORTH, *omnibus hisce Articulis*, & *singulis in iisdem contentis*, *volens* & *ex animo subscribo*, & *censum meum iisdem praebeo*, 20 *die Julii* 1638, dat is, „ Ik, WILLIAM „ CHILLINGWORTH, onderschryf vrywillig, van geheeler „ harte, alle deeze Artykelen, in 't algemeen, en elk in „ 't byzonder, en geef 'er myne toestemming aan, den 20 „ July 1638."

Maar de Kanselier en Prebendaris van *Sarum* week welhaast af van zyne eigene onderschryving. Het Leerstuk van de Drieëenheid dieper onderzoekende, vondt hy, noch in de Schriftuur, noch in de vroegste Kerkvaders, steuns genoeg om zyn Regtzinnig Geloof te onderschraagen, en hy kon zich niet wederhouden te verklaaren, „ dat „ de Leer van ARIUS, of eene Waarheid, of althans geene „ verdoemlyke Kettery, was." —— Van deezen tusschenstand daalde hy af tot het omhelzen van de Leer der *Sociniaanen*; en, indien wy geloof mogen slaan aan eene twyfelagtige Historie en een algemeen aangenomen gevoelen, eindigden zyne angstvallig voortgezette naspeuringen in eene *Wysgeerige Onverschilligheid* (*).

Zo

(*) De Heer GIBBON neemt al te ligt een laster aan, welke tegen deezen grooten en braaven Man uitgestrooid werd door de Bygeloovigen der voorgaande Eeuwe, dat CHILLINGWORTH in een Wysgeerig Ongeloof zou zyn blyven hangen, welk, naar alle waarschynlykheid, zo loslyk niet was in zyn denkbeeld, als in dat van Mr. GIBBON. De beschuldigingen van Bygeloovigen als volwigtig aan te neemen voegt eenen Wysgeer weinig. CHILLINGWORTH werd voor een Ongeloovigen gescholden door de dolle Yveraaren van zyne Eeuwe, om dat hy gemaatigd, braaf en redelyk, was. Een TILLOTSON, een LOCKE, een EMLYN, enz. zyn op dezelfde wyze behandeld; nogthans was het *Christendom* van CHILLINGWORTH volmaakt overeenkomstig met dat van eenen NEWTON, LOCKE, WATSON, PALEY, en andere uitmuntende Mannen, zo kerklyke als wereldlyke Persoonen; Mannen, die niet alleen tot cieraaden van den Godsdienst, maar van de menschlyke Natuur, strekten. En daar het *Christendom* beleden en verdeedigd wordt, in deszelfs aangebooren aart, door zulke Mannen, de grootste Meesters

 in

Zo doorsteekend egter waren de braafheid *van zynen* inborst en de onschuld van zyn hart, dat deeze schynbaare ligtzinnigheid de agting van CHILLINGWORTH niet benadeelde. Zyne veelvuldige veranderingen ontstonden uit eene naauwkeurige naavorsching der waarheid. Zyne twyfelingen kwamen voort uit zyn eigen hart. Hy ondersteunde dezelve met al de kragt zyner rede, doch hy was te streng voor zichzelven; dan zo weinig rust in deeze overwinningen vindende, herstelde hy zich binnen kort, door een nieuw beroepen op zyn eigen oordeel; zo dat hy, in alle zyne veranderingen en wendingen, zyn eigen bekeerder was.

in het vak der redenkunde, kan hetzelve nooit eenig nadeel lyden door de uitlaching van deszelfs Tegenstanderen, hunne zydelingsche of meer openbaare aanvallen.

IETS TER GEDACHTENIS VAN DEN RINTELNSCHEN HOOGLEERAAR J. M. HASSENCAMP, *DOOR DESZELFS* AMBTGENOOT L. WACHLER. —— Vermeerderd uit eene KORTE LEEVENSBESCHRYVING VAN DEN AFGESTORVENEN, DOOR HEMZELVEN VERVAARDIGD IN 1792.

Den 6 October, namiddags ten 3 uuren, storf JOHAN MATTHÆUS HASSENCAMP, *Consistoriaalraad en Professor in de Welsprekendheid, Mathesis en Oostersche Taalen*, in den ouderdom van 54 jaaren, 2 maanden en 8 dagen; een man van zeldzaame eenheid en vastheid van karacter, merkwaardig als mensch, als geleerde, en in zyn werkkring. Hy bleef zich in rusteloozе werkzaamheid, die hem op eene byzondere wys eigen was, tot in de laatste oogenblikken van zyn by uitneemendheid werkzaam leeven, volkomen gelyk, en zag nog, een kwartier vóór dat zyne oogen gebroken werden, met merkelyke inspanning de brieven en paketten na, die met de post moesten verzonden worden. Hy had nooit ledige uuren. Zyn Dagboek, ryk in origineele invallen, strekt ten bewyze van de buitengemeene uitgestrektheid zyner kundigheden, en van de groote kunst, die hy bezat, om ieder oogenblik nuttig te besteeden, en in den eigenlykstén zin te leeven; zelfs in vriendelyke byeenkom-

komsten verloor zyn geest nimmer de gewoone veerkracht, ook daar was hy altyd in werking, en wist aan de gesprekken, ook in zeer gemengde gezelschappen, altyd leevendigheid en aangelegenheid te geeven. Hy was een voorbeeldig beminnaar van orde, zonder welke het hem ook onmogelyk zou geweest zyn, zoo veel af te doen, als hy werkelyk gedaan heeft, en dat wel in zaaken, die veelal zoo wyd en breed verschilden. Zyne groote waereld- en menschen-kennis, die hy zich door geduurig reizen had eigen gemaakt, was duidelyk te bemerken in de zeldzaame scherpzinnigheid, waarmede hy de menschen, aan derzelver goede en kwaade zyde, wist te leeren kennen, en in de geheimste ontwerpen in te dringen; in de nooit veronachtzaamde begaafdheid, om over zich zelven te heerschen, en minder te schynen, dan te zyn; in de bedrevenheid, om de wenschen der geenen, die hem dierbaar waren, te gemoet- en dikwyls ook voor-te komen; en in de toegeevendheid, waarmede hy zulken, die van hem verschilden, en 't geen naar zwakheid geleek, wist te verdraagen. Maar dan pleeg hy warm te worden, en meende hy recht te hebben, om van de anders welvoegelyke gematigdheid af te gaan, wanneer hy zich in de eer van zyn zedelyk karacter aangetast vond. Hy was bezield met een hoogen trap van gevoel voor waare vriendschap; weinige dagen vóór zyn dood glinsteren hem nog de traanen in zyne oogen, terwyl hy de woorden van SCHILLER uitsprak:

Wem der grosse wurf gelungen,
Eines freundes freund zu seyn.

Desniettemin was hy met zyne vriendschap karig, het geen zich uit de overige heerschende trekken van zyn karacter zeer wel laat verklaaren, en maar door kleine zielen, die allemans vrienden zyn, en nimmer een waaren vriend gehad hebben, kan misduid worden.

De rykdom van kundigheden, die hy bezat, liep elk, die hem kende, altyd in 't oog; hy zelf was 'er steeds op uit, om dezelven uit te breiden en te verbeteren. Liet hy eenige geleerde oefeningen, waaraan hy te voren overgegeeven was, vaaren, gelyk meermaalen zyn geval geweest is, dan ging hy altyd te raade met de berekening van het nut, welk hy 'er voor de waereld en voor zich zelven uit kon trekken; want hoe veel prys hy ook op ge-

geleerdheid ſtelde, de betrekking, waarin hy ſtond als mensch, had altyd den voorrang. Hy had een goeden ſmaak, en was zoo juist in het oordeelen over zaaken, dat zoo wel zyne tegenparty, als zyne vrienden, by rypere overweeging, niet konden nalaaten hem by te treden. In zyne Schriften bleven echter altyd nog ſpooren overig van het tydperk, waarin hy opgevoed en gevormd was; de gedaante, waarin alles te voorſchyn kwam, droeg duidelyke kenmerken van de eerſte ſchemering van licht, dat over onze Vaderlandſche Literatuur opgegaan is. Menigvuldige ontydige invallen en nevengedachten, waarvan hy te rykelyk voorzien was, om ze geheel te kunnen onderdrukken, en gebrek aan genoegzaame naauwkeurigheid en gepastheid van uitdrukkingen, kan men in 't gene, dat hy geſchreven heeft, met recht berispen.

Als Godgeleerde dacht hy helder en waarlyk opgeklaard; maar was geheel afkeerig, om anderen zyne rypere inzichten op te dringen, en nam, uit zucht voor de rust zyner medemenſchen, eene beminnenswaardige beſcheidenheid in acht, wanneer hy zelfs op de vrymoedigſte wyze zyne gedachten uitte. Hy verfoeide allen geest van partydigheid en ſchoolſche onverdraagzaamheid, en wilde zich nimmer in geſchillen over woorden inlaaten. Wanneer hy iets van die natuur ontdekte, kon hy zelden zyn misnoegen geheel verbergen. Met de oprechtſte hoogachting van liberale Godgeleerden, en de warmſte erkentenis van hunne verdienſten voor de zedelykheid en menſchelyke gelukzaligheid, oordeelde hy, dat de voorzichtigheid en omſtandigheden van den tyd aanraadden, om in zaaken, die de Godgeleerdheid en den Godsdienst betreffen, een middelweg te houden, en den toon in de *Annalen der Theologiſchen Litteratur* daarnaar ſteeds in te richten, alhoewel hem deswegens, van veele kanten, van tyd tot tyd zeer bittere, en dikwyls waarlyk beleedigende, verwytingen gedaan zyn. Met dit door hem aangelegd Tydſchrift had hy zeer veel op, en had al lang ſchikkingen gemaakt, om het ook na zyn dood te doen voortzetten, het geen hy ook werkelyk aan den ondergeſchrevenen, die het nu onafgebroken laat voortgaan, heeft opgedraagen.

De kracht der overtuigingen, die by den Vereeuwigden hadden postgevat, zyn bevestigd door de rust, waarmede hy zyne langzaame ontbinding te gemoet zag; door

de

de bedachtzaamheid, om voor zyne achtergelaatene Familie en Vrienden te zorgen; door het groot belang, dat hy, altyd aan zich zelven gelyk, ten laatsten toe bleef stellen aan alles, wat beslissend is voor het geluk en ongeluk der menschheid; en door de wyze overgegeevenheid en onderwerping, waarmede hy zich over den dood en den toekomstigen staat uitdrukte.

Die Zalige! zyn dorst naar waarheid en licht is gestild. Elk, die gevoel heeft van menschenwaarde en grootheid van ziel, zal zyn aandenken eeren, zyn naam met achting uitspreeken, en tegen de verachting en verkleining van onbeduidende menschen, die zwak genoeg zyn, om alleen op zwakheden te letten, en zeldzaame waarlyk schitterende hoedanigheden van den voortreflykften aart over het hoofd te zien, met warmte weeten te verdedigen.

LUDWIG WACHLER,

Rinteln den 8sten October 1797.

Professor der Theologie, Redacteur der Annalen der Theol. Litter. en Kerkgeschiedenis.

Eenige Byzonderheden uit de Leevensberichten van J. M. HASSENCAMP, *door hem zelven beschreven.*

Deze waarlyk uitmuntende Man zag te Marburg het leevenslicht. Zyn Vader, een Koopman en medelid van den Raad derzelver Stad, wierd hem reeds in zyn vyfde jaar ontrukt. Van de vroegste jeugd af had hy eene onweerstaanelyke neiging tot letteroefeningen, en legde de eerste gronden tot den hoogen graad van kundigheden, die hy zich vervolgends heeft eigen gemaakt, aan de School te Marburg, voornaamelyk onder het verstandig opzicht en de wyze leiding van Professor DIEL, een voortreffelyk Schoolleeraar, wiens gedachtenis HASSENCAMP, in deze Leevensberichten, met een leevendig gevoel van dankbaarheid, roemt.

In 1760 begon hy de Academische Lessen in zyne Vaderstad by te woonen, daar toen door J. W. SCHROEDER in de Grieksche en Oostersche Taalen, door COING en SPANGENBERG in de Philosophie en Mathesis, en door GEIGER en HAAS in de Algemeene en byzondere Staaten- en Kerkgeschiedenis onderwys werd gegeeven. Niet alleen in de Mathesis, maar ook in zyne geheele wyze van den-

denken, verklaarde de Vereeuwigde *zeer veel aan den* Hoogleeraar SPANGENBERG, een werkdaadig Christen, en in menigerlei opzichten eerwaardig man, eenig in zyn soort, tot wien hy altyd den vryen toegang had, en die hem ook naderhand, in weerwil van verscheidenheid van gevoelens, tot zyn dood toe met zyne vertrouwelyke vriendschap vereerde, verschuldigd te weezen. Ter dezer tyd werd hy ook in de Wolfiaansche Philosophie, die toen aldaar nog den boventoon had, ingewyd. Waaraan hy naderhand, toen hy zag, dat ze geenzins die waarde had, welke men 'er aan toeschreef, en die grootendeels neerkwam op verklaaringen van woorden, fyne onderscheidingen, en denkbeeldige, meestal geheel willekeurige, bepaalingen, die geen reëllen grondslag, hoe ook genaamd, hebben, evenwel dat groot nut toekende, dat jonge lieden, door derzelver beoefening, geregeld, scherpzinnig en grondig kunnen leeren denken, hoewel hy, ook tot dat einde, verre weg de voorkeur gaf aan de Mathesis. Zyn verblyf aan de Hoogeschool te Marburg werd niet weinig veraangenaamd door het nuttig verkeer, dat *hy daar* had, met geleerde tydgenooten, waaronder *hy ook den* beroemden Amsterdamschen Hoogleeraar WYTTENBACH mogt tellen.

De oude Prof. WYTTENBACH, KRAFT en DUYSING maakten toen aldaar de Theologische Faculteit uit, wier Lessen HASSENCAMP, na eenige jaaren zich alleen met de Taalen, Mathesis, en andere voorbereidende weetenschappen, opgehouden te hebben, nu ook begon by te woonen. Deze geleerde Mannen hadden hunne groote verdiensten. Hy rekende echter nog meer te danken te hebben aan den Hoogleeraar ROBERT, die tegen het einde van zyne Academische studien derwaarts kwam, en hem met raad en daad, tot nadere vorming van zyne wyze van denken en werken, en tot verkryging van grondige kennis in de Godgeleerdheid, van den meesten dienst geweest is.

In 1765 kwam hy allereerst als Schryver te voorschyn van eene *Commentatio philologico-critica de Pentateucho* LXX *Interpretum Græco, non ex Hebræo, sed Samaritano textu converso*, die hy, onder Voorzitting van Professor SCHROEDER, openlyk verdedigde. Het gevoelen, door hem in dat Strydschrift voorgestaan, vond toen vry wat tegenspraak. Naderhand hebben de beroemdste mannen, EICHHORN, DATHE en anderen, 'er hunne goedkeuring

aan

aan gegeeven. Het vervolg van deze schoone Verhandeling is naderhand door hem te Rinteln, in de vorm van Programmata, aan de geleerde waereld medegedeeld.

In het voorjaar van 1766 wierd hy by de Theol. Faculteit te Marburg onder het getal der Candidaten aangenomen. En nu reisde hy van daar over Cassel, daar hy alle merkwaardigheden bezichtigde, en zich ook andermaal liet examineren, naar Gottingen. Daar hoorde hy MICHAËLIS, WALCH, MULLER, LESS, KÆSTNER, HELLMAN en HEYNE, en maakte zich ondertusschen de ryke boekery, een der schoonste cieraaden van geheel Duitschland, en alwat in dien omtrek, ook voor de Natuurlyke Historie, van aangelegenheid is, ten nutte.

In 1767 liet hy *Anmerkungen uber die lezten paragraphen des Hrn Hofrath* MICHAËLIS *Einleitung in die Gottliche Schriften des Neuen Bundes* drukken, waarin de vooronderstelling van MICHAËLIS, dat de oude Syrische Kerk verscheiden boeken van het N. T., en wel byzonder ook de Openbaaring van Johannes, niet voor kanonyk gehouden heeft, werd tegengesproken. Prof. N. BARKEY heeft 'er eene Nederd. Vertaaling van in 't licht gegeeven: *Bewys, dat het kanonyk gezag der ἀντιλεγόμενα, dat is van Jacobus, Petrus tweede, Joannes tweede en derde, en Judas Brieven, mitsgaders der Openbaringen van Joannes, van de oude Syrische Kerk wel degelyk erkend is, tegen de aanmerkingen van den Heere* J. D. MICHAËLIS. Middelburg 1770.

Nu was zyne gezondheid door veel zitten en studeeren, en andere omstandigheden, in een wankelenden staat, die hem Gottingen deed verlaaten, en tot het besluit bragt, om door eene groote reis de herstelling derzelve te beproeven. Deze merkwaardige reis door een gedeelte van Duitschland, Holland, Engeland en Frankryk, heeft, volgens 's Mans eigen aanteekeningen, voor hem epoche gemaakt. Zy diende niet alleen ten voordeele van zyne gezondheid, maar verschafte hem de schoonste gelegenheid, om zyne tot hiertoe, zoo hy zelf zegt, nog bekrompene begrippen en naauw beperkte kundigheden meer te ontwikkelen en verder uit te breiden. Nu las hy niet meer in doode boeken; maar het groote leevendige boek der waereld, van natuur en konst, werd voor hem geopend, waarin hy zegt vlytig, en ook, dewyl hy daartoe tamelyk wel voorbereid was, niet zonder nut, geleezen te hebben.

Den meesten tyd bragt hy in Engeland door, keerde, na omtrent een jaar uitlandig geweest te zyn, in 1768 naar Marburg te rug, en begon daar Voorleezingen te houden. Maar kort daarna werd hy tot Professor in de Mathesis en Oostersche Taalen te Rinteln beroepen, 't geen hy ook aannam, en tegen Michaëlis derwaarts reisde.

Nu ving hy zyne Leerplaats aan met eene openbaare Redevoering *de eximia peregrinationum eruditarum utilitate, & de modo eas recte instituendi*, en schreef terzelver tyd *kurze geschichte der bemuhungen, die meereslange zu erfinden.* Hy had op reis gelegenheid gehad, hieromtrent nader onderricht te bekomen. In 1774 is van dit Stukjen eene tweede uitgave in 't licht verschenen.

Omtrent dien tyd nam hy ook deel aan verscheidene Maandschriften, Bibliotheeken, en geleerde Nieuwspapieren. Dit gaf ook aanleiding tot de uitgave van verscheidene kleine Stukjens, die onder de hand te uitvoerig voor eene recensie wierden. Zoo ontstonden zyne *Erinnerungen gegen die vom Herrn Dr.* KENNICOTT *herausgegebene Anmerkungen uber* I *Sam.* VI: 19. *(Observations on* I *Sam.* VI: 19.) *worin dessen neue auflosung der hier vorkommenden Schwierigkeiten gepruft, widerlegt, und eine andere an deren stelle gesezt wird.* Francf. *und* Leipz. 1770. Dit geschrift is ook door BARKEY in 't Nederd. vertaald uitgegeeven 1771. 'Er is ook eene Engelsche Overzetting van voorhanden. Hieruit ontstond eene vriendelyke penneštryd met den Jenaschen Prof. in de Oostersche Taalen, BOHN, die daartegen schreef eene *Untersuchung der bisher besonders von* BOCHART *und Dr.* KENNICOTT *gegebenen erklarung uber* I *Sam.* VI: 19. *wobey zu gleich eine richtigere bewiesen wird.* Waarop HASSENCAMP antwoordde in een *Sendschreiben an Hrn. Professor* BOHN, *die stelle* I *Sam.* VI: 19. *betreffend.* Ook hebben nog andere Geleerden voor en tegen dit Stukjen geschreven.

Aan soortgelyke aanleiding is ook zyn *Versuch einer neuen erklarung der siebenzig wochen Daniels*, 1772. (voornaamelyk ingericht tegen de verklaaring van MICHAËLIS) deszelfs oorsprong schuldig. Alsmede *der entdekte wahre ursprung der alte Bibeluberſetzungen; die in ihr voriges nichts versetzte Tychsensche erdichtungen, und der gerettete Samaritanische text, von einem eben so warmen freunde der achten, als abgesagten feinde alles afterkritik.* Minden 1775. Het deed hem naderhand leed, zich in dit

laatst-

laatstgenoemde Schrift eenige harde uitdrukkingen in drift te hebben laaten ontvallen, waarvan hy zelfs, hoewel hy anders in de zaak zelve meende het recht aan zyne zyde gehad te hebben, en hoezeer ook TYCHSEN, gewoon aan onvriendelyke bejegeningen van verdienstelyke mannen, minder rede scheen te hebben, om iets dergelyks euvel te neemen, in zyne Leevensberichten eene openbaare bekentenis van leedweezen heeft afgelegd.

In den Zomer des Jaars 1770 deed hy nog eene geleerde reis door Boven- en Neder-Saxen, en de Brandenburgsche Landen. Zyn verblyf te Berlin, waarvan hy in zyne Leevensbeschryving met veel opgenomenheid spreekt, vooral uit hoofde van de kennis, die hy aldaar, door toedoen van den Opperconsistoriaalraad TELLER, met de voornaamste lieden maakte, had voor hem het gevolg, dat hem vervolgens een en andermaal een post in de Pruissische Staaten werd opgedraagen, en wel laatst die van Consistoriaalraad en Rector van het Joachimthalische Gymnasium te Berlin, op zeer voordeelige voorwaarden, die hy evenwel, door de groote begunstiging van den Vorst van Hessen-Cassel, niet kon aanvaarden.

Omtrent dien tyd kwamen eenige Schriften over de Protestantsche Universiteiten te voorschyn, (*Raisonnement uber die Protestantische Universitaeten*, en *Abbtischen Briefe*). Daartegen schreef HASSENCAMP, *Ein anderer mit kleinen Akademien Sympathisirender Raisonneur, in einigen gegen das Raisonnement uber die Protestantischen Universitaeten in Deutschland gerichteten Briefen*, 1772. Waarin hy eene getrouwe beschryving van de Rintelnsche Academie gaf, en verscheidene misstellingen in de bovengenoemde Schriften weerlegde.

In 1771 begaf hy zich in den echt met de eenige Dochter van den Saxen-Eisenaischen Raad VON AVEMANN.

In 1778 deed hy weder, deels met andere oogmerken, en ook deels tot herstelling zyner gezondheid, eene reis door Duitschland, gebruikte eenige weeken de bronwateren te Langenschwalbag, en keerde langs den Rhyn te rug naar beneden. By welke gelegenheid hy de fraaie Stad Neuwied, en de Broedergemeente aldaar, leerde kennen; welk een en ander hem eene ruime stof gaf tot de gewigtigste waarneemingen.

In dien tyd werd hy ook gewoon medelid van het

Antiquarisch Genootschap te Cassel, by 't welk hy sedert ook verscheidene Verhandelingen heeft ingezonden.

In den Zomer van 1782 was HASSENCAMP met Prof. ROBERT, als Gedeputeerden van de beide Hessen-Casselsche Universiteiten Rinteln en Marburg, by de viering van het Jubile te Wurzburg tegenwoordig, waarvan de eerstgenoemde een omstandig naricht liet drukken in een Brief, in 1783 uitgekomen, *Briefe eines reisenden von Pyrmont, Cassel, Marburg, Wurzburg und Wilhelmsbad.* By deze gelegenheid hield hy in eene zitting van het Antiquarisch Genootschap te Cassel eene voorleezing *uber das bekannte alte Syrisch Chinesische Monument*, die ook in het voornoemde geschrift gedrukt staat, en had terzelver tyd het genoegen, dat een door hem ontworpen Opschrift voor het heerlyk Standbeeld van den Landgraaf Frederik den IIden aldaar werd goedgekeurd, het geen ook naderhand op dat heerlyk Gedenkstuk geplaatst is.

Voorts bericht ons de Vereeuwigde, dat hy nog verscheidene kleine Verhandelingen in Maandschriften, Bibliotheeken, en zoogenaamde Intelligenzbladen, deels met, deels zonder, naam, heeft laaten drukken, Programmata geschreven, Redevoeringen gehouden, en Voorleezingen ingezonden heeft, waarvan hy alleen de volgende noemt. Een Programma op het geboortefeest van den Landgraaf in 1784, *von dem grossen nuzzen der Strahlableiter und ihrer vortheilhaftesten einrichtung zur beschuzzung ganzer Stadte*, en een ander tot aankondiging van de Lykrede op denzelfden, (die hy ook zelf gehouden heeft,) *von den sporen der unsterblichkeit, welche sich in der altesten schriftlichen urkunde des menschengeschlechtes, in dem buche Hiob, vorfinden*, in 1785.

In 1789 begon hy, met een aantal van de beroemdste en opgeklaardste Godgeleerden in Duitschland, het nieuwe Theologische Journaal, onder den titel van *Annalen der neuesten Theologischen Litteratur und Kirchengeschichte*, dat zoo algemeen is toegejuichd, uit te geeven. In dat zelfde jaar ontving hy ook de waardigheid van Consistoriaalraad.

In 1791 liet hy een *Auszug aus* BRUCE *reisen nach Abyssinien, nebst einem Anhang dazu, welcher berichtigungen und zusatze aus der Naturgeschichte von* J. F. GMELIN, *und aus der alten, besonders orientalischen Littera-*

tur

nur von verschiedenen gelehrten enthält, vervaardigen, in 5 Banden, met Kaarten. Hy zegt zelf aan het Aanhangsel eenig deel gehad te hebben.

In dat zelfde jaar had hy het ongeluk zyne geliefde Echtgenoote, met welke hy 20 jaaren zeer vergenoegd geleefd had, te verliezen. Zy liet hem 4 kinderen, één zoon en drie dochters, achter.

Kort daarop deed hy wederom, ook deels tot herstelling van zyne gezondheid, eene geleerde reis naar Saxen, bezocht by die gelegenheid, onder anderen, in den omtrek van omtrent 20 mylen, vyf Universiteiten, Gottingen, Leipzig, Halle, Jena en Erfurt, en had de eer tot medelid van de Academie der Weetenschappen te Mentz aangenomen te worden.

Verder gaan de eigen Leevensberichten van den beroemden HASSENCAMP niet Hy zegt, aan 't einde derzelven, dat nu (in 1792) zyne beroeps- en ambts-bezigheden, en de uitgave der Theologische Annalen, die hem in eene uitgebreide correspondentie ingewikkeld hebben, al zyn tyd wegneemen; en dat hy, zoo lang het der Voorzienigheid behaagen zal zyn leeven en gezondheid te verlengen, zal voortgaan de waereld, naar zyn vermogen, van dienst te weezen.

En hierin is de onsterfelyke man, volgens het getuigenis van zyn Ambtgenoot, en allen, die hem gekend en van naby beaamd hebben, met rusteloozen yver, tot in de laatste oogenblikken van zyn roemwaardig leeven, volstandig gebleven. Het is niet te berekenen, hoe veel 's Mans onvermoeide arbeid, tot onafgebroken voortzetting der Annalen, wyd en zyd heeft toegebragt tot bevordering der algemeene opklaaring. Andere Schriften van aanbelang zyn 'er, zoo verre wy ons nu erinneren, sedert niet van hem in 't licht verschenen, behalven de *Lebensbeschreibung von* J. D. MICHAËLIS *von ihen selbst abgefast, mit anmerkungen von* HASSENCAMP, in 1793, en deszelfs *kleine Schriften, theologischen, philologischen, und mathematischen inhalts*, in 1794.

OP-

OPMERKLYK GEVAL, OMTRENT EEN' TER DOOD VERWEZEN MISDADIGER, IN ENGELAND.

(Medegedeeld door den Heer R. ARRENBERG, te *Rotterdam*.)

Daar men in Engeland nimmer een Pynbank gebruikt, om een misdadiger tot bekendtenis te brengen, maar de Rechter hem alleenlyk op den Eed van getuigen, en de klaarblyklykheid van de zaak, tot den dood, of eene mindere ſtraffe, veroordeelt, heeft deze manier van rechtspleging altoos veel goedkeuring by andere Natien verworven. WENDEBORN, die dezelve, in zyn *Staat van Groot-Brittanje*, naauwkeurig beſchreven heeft, houd' ze, verre weg, verkieslyk, boven die, welke in andere Landen in gebruik is, en het ontbreekt niet aan lieden in ons Vaderland, die, by gelegenheid van het afſchaffen der Pynbank in deze Republyk, en de raadpleging der Wetgevende Magt, om, in plaats van dezelve, *eene andere* manier van procederen daar te ſtellen, *beweren*, *dat* dezelve hier te lande behoorde ingevoerd te worden. Wat het beste zy mogen Staatkundigen en Rechtsgeleerden beslisſen; maar zeker is het, dat deze manier van Rechtsplegen in Lyfſtraflyke zaken geenzins zoo voldoende is, om een gemoedelyken Rechter in alle gevallen gerust te ſtellen dat hy geen onſchuldigen veroordeeld heeft, als men zich in het algemeen verbeeldt.

Zy, die gewoon zyn de Engelſche nieuwspapieren te lezen, waarin alle Lyfſtraflyke Rechtsplegingen publyk gemaakt worden, vinden daar in telkens voorbeelden van misdadigers, die wel tot het laatſte oogenblik de *hun aangetygde* misdaden ontkennen; maar wanneer *zy zien*, *dat* 'er geen pardon, of uitſtel van executie, te wagten is, hunne ſchuld belyden, en de billykheid van het over hun geſlagen vonnis erkennen; doch daar tegen vindt men ook menigvuldige voorbeelden van zoodanigen, die beſtendig de tegen hun ingebragte beſchuldiging ontkennen, zich aan de misdaad, om welke zy ter dood gebragt worden, onſchuldig verklaren, en 'er de eeuwigheid op inſtappen.

Dan boven en behalven deze daaglykſche voorvallen, zal het volgend opmerklyk Verhaal doen zien, dat een

Rech-

Rechter, in weerwil van een aantal getuigen en de grootſte klaarblyklykheid, kan misleid worden, en een onſchuldigen veroordeelen.

Vóór eenige jaren, kwam een Franschman, *Jacques Dumoulin* genaamd, met vrouw en kinderen en een geringe ſomme gelds, in Engeland. Zich in Londen ter neder gezet hebbende, won hy zyn beſtaan met groote partyen van geſmokkelde en aangehaalde goederen, die aan den Tol opgeveild worden, te koopen, en dezelven wederom in het klein te verkoopen. Schoon zy, die dezen handel dryven in Engeland, alwaar geen fatzoenlyk man die goederen zou durven koopen, zeer veracht worden, ſtond egter *Dumoulin* in taamlyk goede achting by allen die hem kenden, en zou dezelve waarſchynlyk behouden hebben, indien hy niet tevens onder het vermoeden geraakt ware van een valſche Munter te wezen. Dit vermoeden ontſtond hier uit, om dat *Dumoulin*, als hem iemand geld betaald had, telkens terug kwam, zeggende dat hy valsch geld ontfangen had, en, hoe zeer men hem van het tegendeel trachtte te overtuigen, altyd zoo ſterk op zyn ſtuk ſtaan bleef, en zoo lang aanhield, tot dat men hem het geld verwisſeld had; zoo dat hy daardoor welhaast al zyne achting en credit verloor.

Op zekeren dag, aan een man, *Harris* genaamd, met wien hy te voren nooit eenige zaken gedaan had, voor zeventig Ponden Sterlings aan goederen verkogt hebbende, betaalde hem die man, voor een gedeelte, met Guinies, en, voor het ander gedeelte, met Portugeesch goud. In het eerst maakte hy eenige zwarigheid om dat laatſte geld te ontvangen; doch, op de verzekering van *Harris*, dat hy al dit geld naauwkeurig bezien en gewogen had, nam hy het eindlyk aan, en gaf hem quitantie; dan eenige dagen daar na kwam hy by hem terug met zes Guinies, die hy zeide dat valsch en onder het geld geweest waren, 't welk hy van hem ontvangen had. *Harris* hield het tegendeel ſtaande, en weigerde die Guinies te verwisſelen. *Dumoulin* verzekerde, dat hy, dit geld van hem ontfangen hebbende, het terſtond in zyn bureau gelegd, en het niet aangeraakt had vóór dat hy 'er dien dag een Wisſelbrief mede had willen betalen, wanneer hy die valſche ſtukken 'er onder gevonden had.

Het gevolg van dit geſchil was, dat het voor den Rechter gebragt werd, en *Dumoulin* een Eed gedaan hebb-

hebbende, dat hy dit valſche geld, *in de daad*, van *Harris* ontfangen had, werd de laatſte verwezen om dat valſche geld tegen goed geld aan hem te verwisſelen. *Harris*, woedende van zich zoo bedrogen te zien door een valſchen Eed van *Dumoulin*, vertelde dit geval aan ieder een, en ontdekte toen, dat verſcheiden menſchen dezelfde historie met *Dumoulin* gehad hadden, en hier door verviel zyn credit dermaten, dat niemand meer met hem te doen wilde hebben. *Dumoulin*, ondervindende dat de vertellingen van *Harris* de oorzaak van zyn discredit waren, deed hem een proces van injurie aan. Voor den Rechter verſchenen, en de aanklagte gedaan zynde, verdedigde *Harris* zich yverig, deed een naauwkeurig en omſtandig verſlag van het geval, en een aantal getuigen by zich hebbende, die dezelfde moeilykheid met *Dumoulin*, over valsch geld, gehad hadden, bragt hy het zoo ver, dat de Rechter begon te vermoeden, dat *Dumoulin*, in de daad, een valſche Munter was, en hem derhalven in hegtenis deed nemen. Vervolgens order gegeven zynde, om zyn huis te doorzoeken, vond men in zyn bureau alle de *Inſtrumenten van* een valſchen Munter.

De pogingen, die men bewees dat *Dumoulin* gedaan had, om telkens valsch tegen goed geld te verwisſelen, de quantiteit, die men 'er nog van by hem vond, gevoegd by de ontdekking van de Inſtrumenten, maakten een volkomen bewys ten zynen laste uit. Hier by kwam nog de herinnering van de onbeſchaamdheid, met welke hy gedurig den een en ander gedwongen had het geld te verwisſelen; den valſchen Eed, dien hy tegen *Harris* gedaan, en het proces, waarin hy hem betrokken had; dit alles, te ſamen genomen, maakte *Dumoulin* zoo verachtlyk in de oogen van alle menſchen, dat een ieder verlangde hem voorbeeldig geſtraft te zien; ook werd hy, op den Eed der getuigen en de klaarblyklykheid van de zaak, ter dood verwezen.

Wie, die dit Verhaal tot hiertoe gelezen heeft, zal *Dumoulin* niet ſchuldig, en het over hem, naar de Engelſche manier van procederen, gevelde vonnis voor billyk en gegrond, oordeelen? maar wat gebeurde 'er? Terwyl *Dumoulin* onder het vonnis des doods zat, en nog maar weinige dagen te leven had, geviel het dat zekere Graveur *Williams*, door Londen rydende, van zyn paard ſtortte, en dien val oogenbliklyk beſtierf. *Zyne Vrouw*,

die

die hoog zwanger was, miskraamde van schrik, en kreeg zulke hevige stuipen, dat 'er niet dan de dood te wagten was. Voelende dat haar einde naderde, zond zy om de Vrouw van *Dumoulin*, en geëischt hebbende dat men ze by haar alleen zou laten, sprak zy haar in dezervoegen aan:

„ Mejuffrouw! ik heb u eene zonderlinge zaak te ont-
„ dekken. Myn man en drie andere personen (die zy
„ met namen noemde) hebben, sedert eenige jaren, al-
„ leen bestaan door het maken van valsche Guinies, en
„ dewyl men my dikwils gebruikte om dat geld uit te
„ geven, ben ik daar door agter het geheim geraakt.
„ Hier door weet ik, dat, één van hun by uw man als
„ knegt in dienst geraakt zynde, de anderen hem sleu-
„ tels bezorgd hebben, waar mede hy de bureau en les-
„ senaar van zyn meester konde openen, en dat hy door
„ dit middel telkens het goed geld daar uit genomen, en
„ het valsche 'er voor in plaats gelegd heeft; dat door
„ die kunstgrepen uw man zyn credit in den handel ver-
„ loren heeft, en nu ook zyn leven door een schandely-
„ ken dood staat te verliezen, indien men hem niet spoe-
„ dig tracht te redden.”

Na dat de Vrouw, met zeer veel moeite, alle die woorden uitgesproken had, kreeg zy weder eene hevige stuip, en stierf.

De Vrouw van *Dumoulin*, zonder tydverzuim, het een en ander den Rechter aangebragt hebbende, werden de beschuldigden in hegtenis genomen. Een van hun, verschrikt en ontsteld zynde, bekende terstond de geheele zaak, en wees de plaats aan daar het overige gereedschap en valsch geld verborgen was. Men vond, onder de goederen van den knegt van *Dumoulin*, verscheiden afdruksels van sleutels in wasch, benevens een bos met gemaakte sleutels. Toen hem dit alles door den Rechter vertoond werd, stortte hy een vloed van tranen, en bekende al het geen, waar mede hy beschuldigd werd. Gevraagd zynde, hoe die Instrumenten, welken in zyns meesters bureau gevonden waren, en die hy bekende de zyne te wezen, daar in geraakt waren, gaf hy ten antwoord, dat, toen hy gehoord had, dat zyn meester in hegtenis genomen was, hy wel begreep, dat de Justitie het huis zou komen doorzoeken, en vreezende dat men dit gereedschap by hem mogt vinden, hy daarom schielyk,

door middel van den sleutel, dien hy 'er van had, *zyns* meesters bureau geopend, en het daar in gelegd had.

Door deze bekendtenis, zag men nu de waare reden, waarom *Dumoulin* zoo dikwils valsch geld by den een en ander te rug gebragt had; dat alle zyne klagten gegrond waren, en zyn Eed zuiver was geweest; en dat, buiten dit zeer zonderling toeval, een eerlyk man, enkel op bewyzen, die, hoe groot een trap van waarschynlykheid dezelven ook mogten gehad hebben, egter valsch waren, onschuldig zou ter dood gebragt zyn geworden.

DE VOORDEELEN VAN ZICH DRUK BEZIG, ALS VERHAAST EN GEJAAGD, TE VERTOONEN.

(Naar het Engelsch.)

MEDEBURGERS!

Onder de veelvuldige stoffen, die ernstig of boertig behandeld zyn, door hun, die, van tyd tot tyd, u eenig Stukje ter plaatzinge toezenden, kan ik my niet herinneren, dat *de Voordeelen van zich druk bezig, als verhaast en gejaagd, te vertoonen*, door iemand zyn opgemerkt; schoon het niemand aan veelvuldige gelegenheden kan ontbreeken, als hy de bedryven en woelingen der Menschen nagaat, om getroffen te worden door de zonderlinge neiging, welke zich by zommigen opdoet, om zich te vertoonen als *verhaast* in alles wat zy verrigten, en de verdiensten van alle hunne bedryven doen bestaan in deeze eenige hoedanigheid, *verhaasting*.

Zulks mag, in den eersten opslage, strydig schynen met de natuurlyke neiging der menschen, die tot rust en *gemak overhelt*, of, gelyk een myner vrienden dit gewoon *is uit te drukken*, „ het vermaak te hebben van stil te *zitten*;" men zal het egter byzonder vinden, dat zo groot eene menigte zich met snelheid beweegt, dat wy, onder de uitsteekende charactertrekken van den Mensch in het gezellig leeven, die woeligheid en drukte mogen tellen.

Eenige verdiensten mogen wy 'er aan toeschryven, wanneer wy het van de zyde der Lichaamsoefening beschouwen; want het heeft niet gemaklyk kunnen vallen de natuurlyke en aangeboorene rustzoekende gemaklykheid te verzaaken; en deeze betoogingen van werkzaamheid in eene hebbelykheid te veranderen, dit moet in den aanvange zeer bezwaarlyk en voor veelen hoogst lastig geweest zyn, en, met de daad, onmogelyk om het

tes

ten vollen te bewerkstelligen. — Men mag desgelyks denken, dat de *Vlugvoetigen*, uit een ander oogpunt beschouwd, op verdiensten aanspraak hebben, als volgende de beste voorschriften der Gezondheidsleere, ik meen Lichaamsbeweeging, zonder welke, in zekere maate, het Lichaam niet lang gezond kan blyven. Menschen, immers, die zich aan dagelykſche wandelingen gewennen, en nooit toelaaten dat hun bloed of vogten door stilstaan bederven, merkt men op dat doorgaans een lang leeven, en in 't zelve eene groote maate van gezondheid, genieten.

Maar, Medeburgers! ik hoop dat ik niet van liefdeloos oordeelen verdagt zal gehouden worden, wanneer ik, aan de behoorlyke Lichaamsoefening en beweeging allen daar aan verschuldigden lof geevende, dat *verhaasten*, dat *jaagen*, waar over ik u, in deezen Brieve, wenschte te onderhouden, aan eene geheel andere oorzaak toeschryve; naamlyk aan dien trots, welke ons aanprikkelt om in het oog der by- en omstanderen als iemand voor te komen, die een Man van zaaken, een Man van belang, is.

Een Man, die langs straat wandelt met een traagen en als afgemeeten tred, en uit den weg gaat voor elke hindernis welke hem ontmoet, staat veel minder kans om in 't oog te vallen, dan hy, die, met slingerende armen, de snelle beweegingen der voeten volgende, zynen weg aflegt, als of hy zaaken van het uiterste belang volvoert; die een schrik mag heeten van blinde en gebrekkige Bedelaars, van Kruijers en Groenwyven. De eerstgemelde zal de Stad van het eene tot het andere einde doorwandelen, zonder iemands oog te trekken; terwyl de laatstgenoemde, eer hy één straat ten einde is, honderd oogen tot zich gelokt, en de aangaapende nieuwsgierigheid gaande gemaakt heeft om te weeten wie hy is, en na te speuren wat hy zal doen. —— Het kan, egter, gebeuren dat die beiden om een en dezelfde zaak uit zyn, of, 't geen nog waarschynlyker is, dat hy, die ernstig en deftig voortstapt, iets zeer gewigtigs in 't hoofd heeft, terwyl de ander, door veel vertoons van drukte, tragt *aan te vullen*, wat hem daadlyk in bezigheid ontbreekt. —— Indien beide deeze Lieden hunne Winsten aan 't einde van den dag, naar den tyd aan werkzaamheid besteed, afmaten, zou het verschil waarschynlyk niet groot weezen; maar het is de *Schyn*, het is de *Vertooning*, welke den liefhebber van *haastmaaken* behaagt, en hy verwerft den prys der overwinninge by de zodanigen, die alleen oordeelen naar 't geen voor oogen is (en dit maakt het grootste gedeelte des Menschdoms uit,) welke zyn mededinger zoekt te ontvangen uit de hand van het veel kleinder getal kundigen.

Op de Dorpen zien wy, op eene treffende wyze, 't geen een Schryver van naam genoemd heeft „ de waardigheid van „ Drukte." Een Postwagen komt niet op den Straatweg by

 den

den ingang, of de Voerman, den smaak der *Reizigeren* kennende, legt 'er de zweep over, rydt uit al zyn magt, tot schrik van oude en kreupele Vrouwen, en met gevaar voor kleine Kinderen, die even loopen; hy stoort de werkzaamheid der landlieden, die den hals uitrekken om te zien wie 'er komt. Dit, met het geraas der wielen, het gekletter van de zweep, en het blaffen der honden, zult gy my wel willen toestemmen, maakt geen gering gedeelte uit van iets *belangryks*; 't welk alles in 't einde bekroond wordt door het uitkomen van den Hospes, en het loopen der Knegts om den wagen te openen, en de Reizigers te brengen in de *Blaauwe Engel*, of de *Groene Valk*; plaatzen, niet zeer uitsteekend van naam, maar niet ongeschikt ten slotbedryf van dit vertoonmaakend ydel gewoel.

Behoef ik u te zeggen, dat, in het reizen der Persoonen van hoogen en uitsteekenden rang, voortvaaren en schielykheid het groot onderscheid uitmaakt tusschen hun en het Gemeen? Het schielyk aankomen der vooruitgezondenen, misschien slegts vyf minuten vóór de komst der hooge Persoonadien, om te zeggen dat zy op weg en naby zyn; de verwarring, welke die tyding in een Herberg te wege brengt, die of vol volks, of misschien niet zeer groot is; het geraas op de steenen, of de *wolk van stof*, die 'er opgaat — zyn groote dingen: deeze, Burgers! zyn *Dorpsvoortreflykheden*, die nooit in 't hoofd kwamen van langzaame en bedaarde Reizigers, die hunnen weg, zonder opschudding te maaken, afleggen. Zy verwekken een hoog en verheeven denkbeeld van de aangekomene Persoonen; een hoop menschen schaart zich om getuigen te weezen van het af- en binnentreeden dier aanzienlyke Persoonadien; 't welk, opdat alles wel zamenstemme en aan elkander beantwoorde, met een wip geschiedt; en zo wordt 'er alleen een ras voorbygaand verschynzel verleend aan den gaapenden toekyker, wiens verbeelding daar door misschien beter onthaal geniet dan door een volkomen gezigt.

Menschen, wier zaak het is, ten Hove, of elders *waar Gunsten* worden uitgedeeld, zich te vervoegen, weeten *ten vollen*, van hoe veel belangs het doorgaans is, *Drukte* te vertoonen, zo in 't komen als in 't heenen gaan. Schoon zy ter wereld niets anders te doen hebben dan een enkel Compliment by den Vorst, of die de Oppermogendheid verbeeldt, te maaken, bestaande in eene buiging en het prevelen van eenige woorden, zy vliegen heen, en streeven met dringend geweld ter trappe op. Dit Driftbetoon kan nergens anders uit voortspruiten dan uit een beginzel van pligtvaardigheid; en om de Gunstbetooners niet te laaten wagten. —— De omstaande menigte meet hun gevoelen over die Persoonen naar die maatstaf af. Hoe vaak ben ik ooggetuigen geweest, dat een oud jichtig Heer *ongezien*, althans onopgemerkt, op het voorplein hobbelde; *terwyl*

een

een jonge knaap, uiterlyk van aanzien, door zyn vluggen ſtap en vaardige beweeging, voor een Staatsman gehouden wierd, die eene dankbetuiging voor verkreegene bevordering ging afleggen. —— Deeze dingen, Burgers! mogen kleinigheden ſchynen: maar deeze beuzelingen „ zyn groot voor kleine lieden."

Ja, ik beken, dat ik ſoms, wanneer de gelegenheid zich daar toe gunſtig aanboodt, niet verſmaad heb hier van gebruik te maaken. Waargenomen hebbende, dat lieden, die traag en langzaam zich vervoegden na een plaats van eenig bedryf, als of zy met de daad niets te doen hadden, door de Oppasſers niet werden toegelaaten; terwyl ik, het vertoon maakende van groote drukte, en met een tred die belangrykheid aanduidde te voorſchyn treedende en doordringende, gereeden toegang verwierf. Dan in zulke haastvertooningen valt niet veel te berispen.

Misſchien zal men hier op inbrengen, dat myne ſtelling wegens het Haast- en Druktebetoon eene ſoort van trots is, dat dezelve niet zo zeer met dien naam moet beſtempeld worden, als de deftige tred, eigen aan een ſtaatlyken ommegang; maar ſchoon ik dit erkenne, zal het niet meer zeggen, dan dat 'er meer dan één weg is om het zelfde einde te bereiken; en hebbe men hier by te bedenken, dat dus eene manier van doen een middel is om vertoon van veelbeduidendheid te maaken, welk iedereen niet in zyne magt heeft. Maar alles wat verworven kan worden door het vertoonen van Haast en Drukte is gemaklyk voor iedereen verkrygbaar, zulks kan gereed en ten allen tyde te werk geſteld worden, te voet, te paard, en te wagen.

Waarom is het, dat zo veelen onzer jonge Kooplieden, die in den Zomer op een Buiten hun verblyf moeten neemen, om den heerſchenden ſmaak en mode te volgen, dikwyls gevaar loopen van hals en beenen te breeken, met, omſtreeks tien uuren in den voormiddag, in alleryl na de Stad te ryden, dan om hier door de Bewoonders van de ommeſtreeken in het denkbeeld te brengen dat zy Lieden van groote bezigheid en veel beduidenis zyn. Indien hunne voortvaarendheid ontſtondt uit bezorgdheid om 's morgens vroeg op hun Kantoor te weezen, zouden zy dit zelfde einde veel gemaklyker en veiliger hebben kunnen bereiken door hunne zagte bedden een uur of twee vroeger te verlaaten. — Veel, zeer veel, in de daad, van de ſchigtige en woelende voortvaarendheid, welke wy in lieden van bedryf waarneemen, moet toegeſchreeven worden aan het verlies der morgen-uuren; doch zy tasten deerlyk mis, indien zy denken, dat deeze kunnen ingehaald worden door zweep en ſpoor. Ik heb 'er veelen gekend, die groote middelen verkreegen, door welgeſlaagde Speculatien, en vlytige oplettenheid, die hun geregtigden tot den tytel van ſchrandere en yverige

Mannen; maar ik ontmoette nimmer onder hun, *die in den naamiddag kon vinden wat hy in den voormiddag verzuimd hadt.* Het valt bezwaarlyk op het eene gedeelte van den dag de verrigtingen van een ander gedeelte te volvoeren; dit, denk ik nedefig, is even bezwaarlyk als met de voeten te verrigten wat het werk der handen is, of aan den elleboog te beveelen, dat geen te doen, wat het oog moet uitvoeren.

Deezerwyze eenige aanmerkingen in 't midden gebragt hebbende, over de voordeelen, van het betoon eener woelende Drukte en Haast te verwagten, welke ik tot het beginzel van trots te rug gebragt heb, en de begeerte om een ydel vertoon te maaken, zou nu eigenaartig volgen, dat ik schetste de nadeelen, zo 'er eenige zyn, welke gepaard gaan met eene meer deftige voortvaarendheid. Ten deezen opzigte, nogthans, zal ik my, daar myn Brief reeds zo breed geworden is, bepaalen tot ééne bedenking; hier in bestaande, dat de veelvuldigheid der schynvertooningen de uitwerking daar van verydelt; en tot één geval, hier in bestaande: In de straaten van een onzer volkrykste Steden wandelende, kwam 'er een Postchais met vier paarden uit alle magt aanryden: het gebas der honden, het geschreeuw van Vrouwen en Kinderen, ging 'er, naar gewoonte, by op. Desgelyks schoolde eene groote menigte *volks zamen by de* deur der Herberge waar het Rydtuig stil *hieldt, vol nieuwsgierigheids* en begeerte om de groote Persoonadie te zien, die met zulk een buitengewoonen spoed kwam aanryden. —— En ziet, het was een Jong Heer, gevat om het maaken van valsche Banknooten, en die korten tyd daar naa werd opgehangen, dat 'er de dood naa volgde.

Uw Medeburger

P. Festina lente.

ANECDOTE, RAAKENDE DE RUITER.

Aan de Uitgeevers der Vaderlandsche Letteroefeningen.

GEACHTE MEDEBURGERS!

Het zoude overtollig zyn iets te zeggen tot lof van den grooten Admiraal MICHIEL ADR. DE RUITER. By elken Liefhebber des Vaderlands is de gedachtenis van deezen bykans weergadeloozen Man in zegening. Uitgestrekte kundigheid in de zaaken van zyn beroep, kloek beleid, onverschrokken dapperheid, bedaarde voorzichtigheid, tegenwoordigheid van geest in de neteligste omstandigheden, vereenigden zich in hem met de zuiverste liefde tot het Vaderland, en ontvingen eenen onbe-

bezwalkten luister van een algemeen deugdzaam character, van de ootmoedige godsvrucht des verlichten Christen. „ Ook „ hebben vreemden," zegt WAGENAAR, *Vaderl. Hist.* D. XIV, bl 395, „ hem genoemd den grootsten Zeeoverste zyner eeu„ we, en den trouwsten dienaar, dien eenige Staat immer heb„ ben kon." In den beroemden BRANDT heeft hy eenen Geschiedenisschryver gehad, wiens pen zyne voortreffelykheid recht kon doen en gedaan heeft.

Alles wat deezen Held betreft is waardig in gedachtenis te worden gehouden. Dit beweegt my u de volgende Anecdote te zenden, met volkomen vryheid, om ze, indien gy het goedvindt, in uw *Mengelwerk* te plaatzen. Het geval, daarin voorkomende, is wel omtrent de 40 jaaren na den dood van DE RUITER gebeurd, maar heeft tot den Admiraal de naauwste betrekking, en toont, hoe zeer hy bemind en geacht was by zyne onderhebbende manschap. My is het al voor jaaren verhaald door den Eerw. PETRUS BLIEK, Leeraar der Remonstranten te Amsterdam, en aldaar, ruim een jaar geleden, in eenen hoogen ouderdom gestorven. Het maakte toen by my eenen diepen indruk; dikwyls hebbe ik het overdacht, en nimmer uit het geheugen verloren, zodat ik het nog genoegzaam met de eigene woorden van Do. BLIEK kan voordraagen.

BLIEK dan verhaalde, dat hy in zyne jeugd, terwyl hy te Amsterdam op des Rectors school was, eens met eenigen zyner schoolmakkeren gelegenheid kreeg om de Admiraliteits Werf en de Schepen in het dok liggende te bezien. Onder anderen lag daar een Schip, *Haarlem* genaamd. Dit schynt een van de zwaarsten geweest te zyn. Ten minsten BLIEK, boven op de hut staande, had zynen makkeren toegeroepen: *Jongens, zulk een Schip heeft* DE RUITER *nooit onder zyn gat gehad.* Een hoogbejaard matroos, die als oppasser op dit Schip geplaatst was, dit hoorende, vraagde hem: *Wat* RUITER? *Wat* RUITER *meent gy?* —— *Wel*, zeide BLIEK, *den Admiraal* DE RUITER, *ik weet geenen anderen.* —— *Ach, myn Vader* DE RUITER, borst toen de oude Man, vol van aandoeninge, uit, *is 'er nog iemand, die van* DE RUITER *weet?* —— *Dat hoort gy*. hervattede BLIEK, *maar hebt gy hem gekend?* — *Zoude ik niet!* sprak de oude Zeeman, en verhaalde daarop, dat hy jaaren lang onder den Admiraal, en op deszelven Schip, gediend, onder anderen den laatsten tocht met hem gedaan na de Middellandsche Zee, en den Zeeslag had bygewoond, waarin DE RUITER zyne doodwonde ontving; dat hy ook vervolgens het lyk na het Vaderland had helpen overbrengen. BLIEK, die BRANDT had gelezen, vraagde daarop na eenige byzonderheden; onder anderen, of het waar was, dat DE RUITER nooit vloekte? De matroos zeide: *Ja; het hardste woord, dat hy ooit gebruikte, was, Kaerels! Maar dan moest hy heel boos weezen; anders was het, Mannen, of Jongens, of*

Maats,

Maats. Na nog eenig dergelyk gesprek, zeide de oude *Man*: *Maar, jonge Heer, gy zyt nog zo jong; gy hebt* DE RUITER *niet gekend: hoe weet gy zo veel van* DE RUITER? —— *Wel, dat heb ik gelezen in een Boek, dat van* DE RUITER's *leeven geschreven is.* —— *Och! is 'er zulk een Boek? Nu wenschte ik, dat ik leezen konde: dat Boek moest ik koopen, al zou ik 'er myn laatsten stuiver aan besteeden!* Eindelyk had BLIEK gevraagd, hoe zy het zouden geklaard hebben, indien zy op de terugreize met het lyk des Admiraals door eene overmagt van vyandlyke schepen waren aangevallen? Toen werd de oude matroos nog driftig, en antwoordde, met vuur: DE RUITER *was by zyn leeven onoverwinnelyk, maar na zynen dood nog meer.* —— *Hoe dat?* —— *Wel, jonge Heer, onze Officiers waren verwoed; en wy, Jan-maat, hadden malkaêr vervloekt, indien wy den brand niet liever in het kruid staken, dan het schip overgaven!*

Het kwam hier niet toe. Men weet, dat LODEWYK de *XIV*, in tegendeel, bevolen had het lyk des Admiraals met eereschooten te begroeten, wanneer het eene van zyne havens mogt voorby vaaren. Maar dit wist Jan-maat niet.

Ik ben,

Uw bestendige *Leezer* en *Heilwenscher*

H........ 22 Aug.
1798.

E. S. N.

TEGENWOORDIGHEID VAN GEEST, EEN REDMIDDEL.

Lord PETERBOURGH werd eens door het Gemeen aangezien voor den Hertog VAN MARLBOROUGH, toen deeze by 't zelve in ongenade vervallen was; men stondt op 't punt om hem mishandeling aan te doen. — Om zich uit die *verlegenheid* te redden, gaf hy twee Charactertrekken, het *tegenbeeld* diens Hertogs uitdrukkende, met deeze weinige *woorden* te verstaan: „ Myne Vrienden! ik kan u door twee redenen overtuigend „ verzekeren dat ik de Hertog VAN MARLBOROUGH niet ben. — „ Vooreerst, ik heb niet meer dan vyf Guinjes in myn zak „ —— en, ten anderen, deeze zyn geheel tot uwen dienst." —— Dit gezegd hebbende, haalde hy zyn beurs uit, wierp die onder de hem omringende menigte, en verliet hun onder de luidrugtigste toejuichingen.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

AANMERKINGEN, OVER DE EENZELVIGHEID EN ZATHEID EENIGER MODE-DWAASHEDEN.

(*Naar het Engelsch.*)

Men heeft opgemerkt, dat het uitwerkzel van schielyk verkreegene Rykdommen op de Zeden bykans onder alle menschen hetzelfde is. Het is eene verandering van toestand, tot welken de menschen zo onbereid schynen, dat zy van anderen ontleenen welk een gedrag zy te houden hebben; terwyl, in een leevenslotwisfel van nadeeligen aart, de ziel, als 't ware, inkrimpt, sterkte in eigen bronnen zoekt, of zich aan wanhoop in stilte en eenzaamheid overgeeft.

Het valt niet gemaklyk te zeggen, waarom wy niet even zeer bereid zyn om lotwisselingen te gemoet te treeden, welke bykans dezelfde gevolgen hebben. Schielyk verkreegene Rykdommen, en onverwagt ons overvallende Armoede, hebbe men gewis aan te merken als de sterkste beproevingen om tot slegte daaden over te slaan: maar wy schynen tegen dezelve niet even zeer op onze hoede, en zelfs een denkbeeld, min of meer, te koesteren, dat de Ryken strafloos snood mogen weezen, terwyl de misdryven, uit Armoede herkomstig, nimmer ongestraft moeten blyven.

Niets, egter, strekt onzer menschlyke natuure tot grooter eere, dan het geduld en de standvastigheid, met welke de Menschen, over 't algemeen, de lotwisfel by het ondergaan des wederspoeds verduuren; de vaardigheid met welke zy zich redden uit zwaarigheden, en de naauwkeurige wagt, welke zy houden over hun zedelyk gedrag, in omstandigheden van zeer neteligen aart en verlegenheid. Het is, in de daad, een bezwaarlyk stuk, in dien toestand, de slingerende evenaar der driften vast te houden, het pad des leevens zonder struikelen te loopen,

en is het mogelyk met spoed en wakkerheid *uit* de laagte weder na boven te klimmen. Het levert een sterk bewys van deugd op, en toont eene groote maate van het natuurlyk voorregt der zelfbehoudenisse, zich te verzetten tegen de verzoekingen, welke ons aanvallen, wanneer wy berooid en verdeedigingloos zyn, wanneer wy veragt worden, wanneer wy niemand hebben die ons bemoedigt; wanneer wy verdagt gehouden worden, en onze eigene braafheid moeten betoonen. —— By deeze ligt mismoedigmaakende oorzaaken mogen wy nog voegen, dat wy, in dien toestand verkeerende, den trotsch onzer vroegere dagen moeten overwinnen, en ons zelven schikken naar een leevenstoestand, in alle opzigten nieuw en onbeproefd. Nogthans is het, voor den waaren Menschenvriend, een aangenaame bespiegeling, te overweegen, hoe veelen deeze hindernissen te boven gekomen zyn, niet alleen zonder eenigzins schade te lyden aan hun Zelyk Character, maar met eene ten toon spreiding van vermogens, die tegenspoed alleen te voorschyn kan roepen, met een geduld, 't geen de Rykaart verre is van te kunnen betoonen, en eene volstandigheid, die de gelukkige en traage gunsteling des Fortuins alleen in anderen kan pryzen.

De zaak is volkomen het tegendeel by de zodanigen, die een schielyke en onverwagte aanwas van Middelen verkreegen hebben. Menschen, waar van de voorbeelden, ook in deeze dagen van vry algemeene *schaarschheid*, niet ontbreeken, en die ons geregtigen om deeze Proeve thans onzen Leezeren voor te draagen. —— Zy zyn niet alleen *onvoorbereid*; maar zy weeten niet waar een *geschikt voorbeeld* van gedrag te vinden. Zy volgen daarom de voetstappen der zodanigen, die vóór hun denzelfden weg bewandelden; en zy denken, dat Rykdommen, *dus* verkreegen, bestemd zyn om besteed te worden aan, en verspild te worden in, een zeker slag van voorwerpen, die dezelfde zyn voor alle menschen.

Deeze zyn de weinige plans van een overdaadig leeven, geschikt om trotschheid te voeden, door een ontleend ontzag te bezorgen, en eene betoonde dankbaarheid te verwerven. Vriendschapsverbintenissen, van zulk eenen aart als Rykdommen bezorgen, laaten zich schielyk vormen, en het is de zaak van den nieuwen aankomeling onder de Geldzakken, zich by de Ryken te vervoegen. Hy wordt, in dien kring, met opene armen ontvangen; hy

hy neemt gretig alle de dwaasheden zyner nieuwe Vrienden over; en welhaast krygt hy de ongelukkige overtuiging, dat 'er geen misdryf in snoodheid steeke, dan dat van niet in staat te zyn om het te volvoeren. Hy staat versteld over zyne voorgaande leevenswyze; over zyne spaarzaamheid, maatigheid, afkeer van kostbaare vermaakneemingen; hy kan niet nalaaten zich te schaamen over de onnozelheid en onkunde, waarin hy zo veele van zyne leevensjaaren gesleeten heeft. Aan die onkunde schryft hy toe, dat hy tot dit tydstip slegts *bestondt*: nu besluit hy, derhalven, om te *leeven*, en te genieten wat hem zo ruim en ryklyk is ten deele gevallen.

Indien wy het gedrag waarneemen van twintig zulke Lieden, die men, met eene Benaaming, weleer te *Rome*, in een anderen zin, gebruiklyk, *Nieuwe Menschen* (*Novi Homines*) zou kunnen betytelen, zullen wy 'er eene groote gelykheid in aantreffen; als dezelfde woeling om *uit te steeken*, behalven in zielshoedanigheden; dezelfde zugt tot *nieuwigheid*, zonder eenigen smaak. Zy vinden het bezwaarlyk, met eenen goeden uitslag, de onbedwonge vrolykheid en den bevallig schitterenden luister te volgen der zodanigen, die uit den schoot des Rykdoms, om zo te spreeken, gebooren en daar in opgevoed zyn; dit gebrek zoeken zy aan te vullen door uiterlyk voorkomen. Zy maaken eenen aanvang met de speelballen te worden van Lieden, die steeds gereed staan om hun alle de uitwendigheden van een leeven in een hoogen kring te bezorgen; en die, schoon zy hun een prys daar voor doen betaalen, verre boven de weezenlyke waarde, het niet in hunne magt hebben om hun te onderwyzen in het gebruik deezer dingen, ten einde zy zich niet volstrekt belachlyk aanstellen. — Eéne zaak, nogthans, is 'er, waar van zy wel ras volleerde kundigheid opdoen, en welke omtrent zo veel is als hunne nieuwe Vrienden van hun verwagten; naamlyk de gereedheid om van Geld af te stappen. Wie zich deeze hoedanigheid eigen gemaakt heeft, zal nimmer een onwelkome gast weezen in de gezelschappen die men van het eerste Fatsoen noemt, en nimmer eene maate van betoon van opmerking derven, door hem zo ruim en ryklyk betaald.

Daar is eene Eenzelvigheid in de geheele leevenswyze van een Man, die schielyk grooten Rykdom bekomt, zonder het rechte gebruik daar van te weeten, welke het bezwaarlyk maakt iets nieuws deswegen, in eene Proeve als

deeze, te vermelden. —— Eén Dier, nogthans, is 'er, waar aan zy groote verpligting hebben. Het *Paard* verschaft hun niet alleen lichaamsoefening, maar ook zielsvermaak; niet alleen voert het hun met de snelheid van een blixemstraal in goed gezelschap, maar levert stoffe op tot zulk een onderhoud als hun in staat stelt om 'er met een woordenvloed van te spreeken, en de schaarsheid van onderhoud te boeten. De eerste zaak is, derhalven, Paardryden te leeren, — de tweede, over dat ryden te spreeken. Het valt twyfelagtig, welke van beiden het zwaarst valt. Doch zonder de laatste, het vermogen naamlyk om met vaardigheid te spreeken over de eigenschappen van een Paard, diens sterkte, snelheid, kleur en ontelbaare andere eigenschappen, is 'er geene mogelykheid om eenig figuur te maaken; en, 't geen nog ruim zo slim is, geene gelegenheid om die tusschenruimten des gespreks aan te vullen, welke gelaaten worden op den tyd dat men geen gezondheden drinkt, weddingschappen aangaat, vloekt en zweert. Het is, derhalven, eene zaak van het uiterste aanbelang, in staat te weezen om van *Paardryden te spreeken*, en de zwaarigheid, om hier over *het woord te voeren*, wordt niet weinig verminderd, als wy aanmerken, dat eene naauwgezette aankleeving van de waarheid geen noodzaaklyk vereischte is. Spreekt men van een Paard, 't welk tien *Engelsche* mylen in één uur afloopt, men mag 'er een voorbeeld van twaalf mylen byvoegen: of wordt men hier in overschreeuwd, wat zwaarigheid om het tot vyftien of twintig te brengen.

Trekt men dit zeggen in twyfel, twee wegen om dien twyfel weg te neemen staan 'er open, *Zweeren* of *Wedden*. Het zweeren is de gewoonst betreedene; dewyl Eeden altoos op het einde van de tong leggen, en niet vorderen dat men de staatlyke tusschenkomst eens Vrederegters afwagte, of dien raadpleege zo hy somtyds in het gezelschap mogt weezen. — Het wedden, nogthans, wanneer het wordt voorgesteld, moet niet van de hand geweezen worden. En dit is een slag van bewyzen, welke lieden, thans het voorwerp onzer beschryvinge, nooit mist in 't werk te stellen, en een beter voermiddel voor rede, bewys, of betoog, kan men niet wel met mogelykheid uitvinden. —— Weddingschappen te doen is ook een zeer dienstig middel om het praaten aan den gang te houden, en komt zulks dikmaals te passe. Naardemaal wedden berekend is naar de verstandsvermogens der Partyen, leeraart de ondervinding,

ding, dat men 'er gebruik van maakt in de beuzelagtigſte gevallen, en omtrent de geringſte voorwerpen. Waren de voorwerpen van een anderen aart, het wedden zou niet te paſſe komen. By de andere gebruiken der Weddingſchappe komt, dat het een uitmuntend wapentuig is, om den *armen* Knaap, die zich in 't gezelſchap gedrongen en de ſtoutheid van wederſpreeken betoond heeft, in eens te neder te vellen. Schoon hy als een Engel praat, zal hy op het voorſtel van, *wed om twintig Guinjes!* te eenemaale verſtommen. Ik heb een overwinnaar van dien ſtempel gekend, die het op de minſte wederſpraak als in den mond beſtorven was, *wed of zwyg!*

Het ſchynt niet zonderling, dat menſchen, ſchielyk ryk geworden, zich in de noodzaaklykheid bevinden om anderen naa te aapen, en buiten ſtaat zyn om geldverkwistingen van hunne eigene vinding daar te ſtellen; doch het moet, met rede, onze verwondering wekken, dat menſchen, van welken de *Romeinen* reeds ſpraken als *fruges conſumere nati*, of *als gebooren om groote goederen 's jaarlyks te verteeren*, zulk een beperkten kring van bekwaamheden bezitten, dat zy geen nieuwe Plans uitdenken om hunnen Rykdom te beſteeden — Plans, zo nieuw als onvoegelyk — Plans, geſchikt om de wereld te verbaazen, zo door de nieuwigheid als door de ongerymdheid.

't Is eene bekende zaak, dat veelen, die in ruimen overvloed leeven, en hunne groote jaarlykſche inkomſten verkwisten, lieden zyn, welken het aan geene bekwaamheden mangelt: en, daar zy dezelve op geene andere onderwerpen te koste leggen, ze niet doen werken omtrent hun meestgeliefde onderwerp. —— Nog meer is dit te bevreemden; dewyl de Eeuw, welke wy beleeven, byzonder gunſtig ſchynt voor nieuwe proefneemingen en ontdekkingen; van welke niet weinige zich door derzelver ongerymdheid aanpryzen. —— Verſcheide ſtukjes zyn 'er geſchreeven, om ons te overtuigen, dat het *Christendom* en de *Zedekunde* geen vasten grond hebben; doch het is niet voor de vuist gehandeld, ons van deeze beginzelen te ontzetten, zonder ons eenige nieuwe van een anderen ſtempel in ſtede te geeven. Nogthans heeft men niets van dien aart beſtaan: en, in het onvoegelyk gebruik der Rykdommen, volharden wy met het pleegen van dezelfde dwaasheid en ſnoodheid als onze Voorouders, zonder verandering of verbetering. Schreef niet een van *Rome's* Dwingelanden eene Belooning uit voor den Ont-

dekker van een nieuw Vermaak? En ftrekt het niet tot een verwyt voor de vindingryke Eeuw, welke wy beleeven, dat dus eene belooning nooit gevorderd is, fchoon veelen die met de gulfte handen zouden uittellen? Is het geen fchande voor den fmaak van geldverfpillende Lieden, dat zy, hoe onbegrensd ook in hunne verteeringen, elendig bepaald zyn ten aanziene der voorwerpen? Moet men zich niet verbaazen, dat, wanneer wy een Meisje van plaifier — een Paard — een Speelbord — een fpel Kaarten, opgenoemd hebben, wy ons aan het einde van de Naamlyst vinden?

Menfchen, die hun hoogst geluk in het bezit van Rykdom ftellen, moeten eigenaartig de fchielyke verkryging daar van aanmerken als den grootften zegen; dewyl die niet vergezeld ging met arbeid of moeite, en voldoet voor de veronderftelde gebreken van *Geboorte:* maar dat weinige Menfchen de bekwaamheid bezitten om dien lotwisfel te verdraagen, leeraart de ondervinding met ontelbaare voorbeelden.

De meerdere voordeelen en het mindere gevaar van langzaam verkreegene Rykdommen behoeft geen betoog: wy zullen alleen, ten befluite van deeze Proeve, verkort, bybrengen de Gefchiedenis van ORTOGRUL, uit het Zedefchrift *the Idler* ontleend. —— „ ORTOGRUL, eenige „ uuren gefleeten hebbende in diep gepeins en afwisfe- „ ling van gedagten, viel in flaap. Hy droomde dat hy „ omzwierf in een woest eenzaam land, zoekende na ie- „ mand, die hem den weg zou aanwyzen om ryk te „ worden. Staande op een heuvel, befchaduwd door cy- „ presfen, in twyfel welk een weg hy zou opflaan, ver- „ toonde zich zyn Vader op 't onverwagtst aan zyn oog. „ — ORTOGRUL, zeide de oude Man, *ik weet uwe ver-* „ *legenheid, luister na uwen Vader! Wend uw oog na het* „ *gindfche gebergte.* ORTOGRUL gehoorzaamt: hy zag een „ waterftroom, van de rotzen ftortende, nedervallende met „ het geraas des donders; fchuim verfpreidende over de „ omftaande houtgewasfen. — *Slaa nu*, vervolgde de „ Vader, *uwe oogen op de valei tusfchen de bergen gele-* „ *gen.* ORTOGRUL zag om, en ontdekte eene kleine wel, „ die een waterftroompje voortbragt. —— *Zeg my*, voer „ de Vader voort, *wenscht gy om fchielyken Rykdom,* „ *welke u ten deele valt even als het water fchuimende van* „ *de hoogte nederftort; of om een allengskens langzaam* „ *voortgaande toeneeming, gelyk het laatst befchouwde beekje*

„ uit

„ *uit de kleine welle vloeijende?* —— Laat my fchielyk
„ ryk worden, zeide ORTOGRUL, laat de Goudftroom
„ fnel en geweldig zyn. —— *Zie nogmaals rondsom u*,
„ zeide de Vader. —— ORTOGRUL keek om, en zag de
„ bedding van den voorheen hevig nederftortenden Stroom
„ droog en woest; maar het beekje van de Wel naaoo-
„ gende, deedt zich aan zyn oog een wyd Meir op;
„ door den geftadigen fchoon langzaamen aanvoer fteeds
„ vol gehouden. —— ORTOGRUL ontwaakte, en befloot
„ ryk te worden door aanhoudend vlytbetoon, en in ftil-
„ te behaalde voordeelen."

Aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandfche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

Den 15 *April* des vóorleden jaars, des avonds laat buiten komende, wierd my berigt, dat den vorigen dag drie kinderen van een Landman, een half uur gaans van *Steenwyk*, door een dollen Hond gebeten waren. Ik gaf hiervan aanftonds kennis aan myn Vriend, den kundigen Geneesheer SCHUURMAN te *Steenwyk*, en verzogt hem den volgenden morgen deze kinderen met my te gaan bezoeken, het welk egter niet voor dien namiddag konde gefchieden. Wy konden van de kinderen alleen gewaar worden, dat zy door een kleinen Keeshond, welke den vorigen dag, om dat hy beesten gebeten had, op *Ruinerwolde* vastgelegd, en van het touw was losgebroken, met veel woede gebeten waren; dat dit zelfde hondje des morgens te *Westerbeekfloot* heen en weer gelopen had, zonder iemand te beledigen, en van daar was weggejaagd. Naderhand vernam ik, dat hetzelve, na nog een kind, 't welk ook aan de watervrees geftorven is, gebeten te hebben, op de *Oldemarkt*, drie uuren van *Steenwyk*, is doodgeflagen. Nadat de wonden wel met azyn en water waren uitgewasfchen, zyn ze alle met de grootfte zorgvuldigheid gefcarificeerd en zo veel doenlyk uitgefneden. —— Daar 'er geen Belladonna-wortel te bekomen was, raadde ik Boom-olie met azyn te geven, welk middel my door alle Groninger Artzen berigt was nog nimmer gefaald te hebben, te meer, daar ik zelve in vyf ge-

gevallen gezien had, dat, na den beet van een dollen *Hond*, door het gebruik van dit middel, geene gevolgen ontstaan waren. Daar ik slegts agt dagen ooggetuige der behandeling geweest ben, heb ik den Heer SCHUURMAN verzogt het beloop dezer gevallen dagelyks naauwkeurig aan te tekenen, en het is dit Berigt het welk ik de vryheid neeme u ter plaatsing aan te bieden. Ongelukkige gevallen kunnen dikwyls, wanneer zy getrouw opgetekend worden, meer nut doen, dan veeltyds opgecierde verhaalen van vermeende Geneezingen. Ik ben

Groningen, den 2 Sept. 1798.

Uw Medeburger,
E. J. T. à THUESSINK.

DRIE GEVALLEN VAN DOLLENHONDS-BEET.
Door den *Med. Dr.* SCHUURMAN, te *Steenwyk*.

De Dogter van HENDRIK KLAASSEN, op *Eesveen*, oud 14 jaaren, werd, op den 14 April *1797*, *door een* dollen Hond in het linker been gebeten, met een wonde van 1½ duim lang en ½ duim breed, aan de buitenzyde van het scheenbeen, een handbreed boven den voet.

Den 16 April, heb ik de wond, na dezelve met water en azyn afgewasschen te hebben, langs de randen na binnen gescarificeerd, benevens deszelfs oppervlakte, bestrooid met *pulvis Cantharidum*, en een Spaanschevliegpleister daar over heen gelegd.

Inwendig gebruikt zy dagelyks agt lepels vol boom-oly en vier lepels azyn, in vier giften egaal verdeeld.

17. Bevind zig welvarend; de blaarpleister afgenomen, de blaren doorgeknipt, de *Escara* in de wonden laten blyven, en met *balsamus Arcæi* verbonden.

19. Bevind zig welvarend; de pols regulier; de wonde suppureert, en geeft stank; de zwelling der wonde is nu verdweenen; gebruikt van een *mixtura oleosa* viermaal daags twee lepels vol.

℞ *Ol. olivar.* ℥iij.
Vitell. ovi *N*.i.
Syr. commun. ℥i.
Aq. coctæ ℥viij.
M.

20. Be-

20. Bevind zig wel; de wonde fuppureert goed, en geeft weinig ftank; continueert den drank.

22. Bevind zig wel; pols en afgang regulier, de tong en mond zuiver —— de wond fuppureert fterk, en geeft weer ftank van zig, word nog als te voren met *balfam. Arcæi* verbonden, tot dus ver de drank gecontinueerd.

23. Bevind zig wel; de wonde fuppureert wel, geeft weinig ftank; gebruikt nu van denzelfden drank viermaal daags een lepel vol.

24. Bevind zig wel; alles als de vorige dag.

25. Bevind zig wel; alles als de vorige dag; doch een weinig diarrhée, driemaal in de 24 uuren, misfchien veroorzaakt door het gebruik van nugteren kalfsvleesch. — Ook is 'er nog een opening gekomen of opengebroken aan de zyde van de wonde, een duim daarvan af, juist op het fcheenbeen; ook met *balfam. Arcæi* verbonden.

27. Zeer welvarend; de diarrhée gister opgehouden; de eerfte wond ettert wel, de tweede fluit een weinig; beide met *balf. Arcæi* verbonden.

29. Zeer welvarend; de eerfte wond blyft etteren, en matig diep, geen ftank, de tweede gefloten.

Den 1 Mey zeer welvarend; de wonde fuppureert goed; gebruikt nu dagelyks twee lepels vol van de *mixtura oleofa.*

3. Zeer welvarend; de wond blyft goed fuppureeren als te voren, de opening op zyde nog gefloten, maar in den omtrek is een weinig zwelling, en fchynt wat ontftoken te zyn; geen ftank.

5. Welvarend; de wond als te voren.

7. Welvarend; de wond als te voren, doch de omtrek meer ontftoken, de wond blyft even diep als te voren, met *balf. Arcæi* verbonden; gebruikt geen *mixtura oleofa* meer.

9. Welvarend; de wond als te voren, de omtrek meer ontftoken, breekt hier en daar met een klein oppervlakkig gaatje open, loost een dun vogt, de geheele omtrek rood, word met droog plukfel belegd, en de wond als te voren verbonden.

11. Dezen namiddag, na 's morgens en 's middags veel geëeten te hebben, heeft ze fterk gevomeerd, is nog walgagtig, de tong wit en een weinig geel beflagen, de pols fnel, en fterke hoofdpyn; de wond word voller, de omtrek minder ontftoken; als te voren verbonden.

12. Bevind zig zeer wel; heeft weer goeden eetlust;

tong; smaak in den mond, pols en alles, weer natuurlyk; zekerlyk is het toeval van gister door een overmatig gebruik van Aardappels ontstaan; de wonde als de vorige dag, en alzo verbonden.

14. Zeer welvarend; de wond word kleinder en meerder vol, van tyd tot tyd vertonen zig in den omtrek der wonde kleine zweertjes als kinderpokjes, die spoedig doorbreken, een weinig etterachtig vogt loozen, en met het opleggen van droog pluksel weer sluiten; nogthans blyft de omtrek der wonde drie vingers breed diameter in het ronde altoos nog rood, en met korstagtige plekken; de wond word nu alle dagen, om den door de warmte veroorzaakten stank, met *balsam. Arcai* verbonden.

17. Zeer welvarend; de wonde een weinig kleinder dan te vooren, de omtrek minder ontstoken.

21. Zeer welvarend; de wonde als te voren, loost matig veel etter; de omtrek word beter; alle dagen verbonden.

24. Zeer welvarend; komt by my te *Steenwyk* om de wond te vertoonen, die nu maar de grootte van een *stuiver* heeft, en byna met de huid gelyk; loost zeer weinig etterachtig vogt, doch een weinig dunner; met *balsam. Arcai* verbonden, en geeft geheel geen reuk meer.

27. Zeer welvarend; de wond byna geneezen.

30. Zeer welvarend; de wond is nu gesloten.

De Dogter van HENDRIK KLAASSEN, op *Eesveen*, oud 8 jaaren, werd, op den 14 April, door denzelfden dollen Hond gebeten in het regterbeen, met agt wonden, groot en klein; alle om het enkel en op den voet.

Den 16 April gelyk de vorige gescarificeerd, met *pulvis Cantharidum* bestrooid, en met *emp. vesicator.* bedekt; gebruikt boom-oly en azyn, dagelyks zo veel als het oudste Dogtertje.

17. Is zeer welvarend; doch kan niet gaan om de zwelling der wonden en voet, boven en onder dezelve; de pleisters alle afgenomen en met *bals. Arcai* verbonden; de kleine wondjes, die niet veel suppureeren, worden met *pulvis Cantharidum* bestrooid.

19. Bevind zig in alles zeer wel; de wonden suppureeren alle zeer veel; als te voren verbonden; gebruikt dezelfde *mixtura oleosa*, even zo veel als haar Zuster; de wonden stinken.

20. Zeer

20. Zeer welvarend; de wonden fuppureeren goed, een klein wondje met *pulv. Cantharid.* beftrooid, en met *balf. Arcæi* verbonden; continueert met den drank.

22. Zeer welvarend; de wonden fuppureeren tamelyk fterk, en ftinken meer; alle *Efcaræ* zyn nu afgevallen.

23. Bevind zig wel; de wonden etteren wel, behalven een klein wondje, dat ik met *pulvis Cantharid.* beftrooid heb, en na gewoonte alles verbonden; een wond, die ik vóór vier dagen met *pulvis Cantharid.* beftrooid heb, is nog vol met een witte korst, aan fpek gelyk; ettert weinig, ook met *balf. Arcæi* verbonden; gebruikt nu viermaal daags een lepel vol van den drank.

24. Bevind zig wel; alle wonden fuppureeren wel; na gewoonte verbonden.

25. Zeer welvarend; de wonden fuppureeren wel, en als te voren verbonden; een weinig diarrhée; heeft nugter kalfsvleesch gebruikt.

27. Zeer welvarend; geen diarrhée, de groote wonden fuppureeren wel, de kleine zyn droog; een weinig *pulv. Cantharidum* in de *balf. Arcæi* gemengd, en daarmede verbonden.

29. Zeer welvarend; de wonden blyven nu alle matig fuppureeren; met *balf. Arcæi* verbonden; geeven geen ftank meer.

Den 1 Mey volkomen welvarend; de wonden etteren zo goed niet meer als te voren, except de twee grootfte; alle met *pulv. Cantharid.* in de *balf. Arcæi* verbonden; gebruikt twee lepels vol van den drank.

3. Zeer welvarend; de wonden zyn nu alle goed open, en blyven etteren.

5. Zeer welvarend; de wonden met *balf. Arcæi* en *pulv. Cantharid.* verbonden.

7. Welvarend; de wonden als te voren verbonden; gebruikt verders geen *mixtura oleofa.*

9. Zeer welvarend; na gewoonte verbonden.

11. Welvarend; daar het weêr nu warmer is, geeven de wonden wederom ftank, en jeuken fterk; heb den voet, het been en derzelver wonden met warme karnemelk en water doen afwasfchen; de wonden zyn alle nog open, en als te voren verbonden.

12. Welvarend; de wonden na gewoonte verbonden, de kleine wondjes moeten met *pulv. Cantharid.* open gehouden worden, de jeukte is nu minder.

14. Welvarend; de wonden als te voren behandeld.

17. Zeer welvarend; de kleine wonden zyn nu byna gesloten; de groote zyn vol met de huid gelyk, en beginnen te sluiten; alle nog met *balſ. Arcæi* verbonden.

21. Zeer welvarend; de wonden zyn nu alle volkomen geneezen.

Den 15 Juny, als het kind niet ver van huis een boodschap gedaan had, en op den weg na huis zynde, ontmoette het een Hond, byna als die, door welken het gebeten was, en voor welken zy ſterk ſchrikte. Tot dus ver was zy volkomen gezond; doch een weinig te huis geweest zynde, klaagde zy over pyn in 't hoofd en beenen, die al telkens erger werd, tot op Zondag. Nu ſcheen 'er koorts te komen, die ſchielyk afliep en door een andere vervangen werd; nu was zy brandend heet en dan huiverig; de keel en borst werden vol met ſlym. De Vader kwam my zulks op Zondag berigten; doch ik konde, door andere bezigheden volſtrekt belet, de Lyderes niet komen zien. Ik liet een ſterke Spaanſchevliegpleister op de geweezene wonden leggen; doch de *radix belladonna* konde ik niet magtig worden om een proef daarvan te neemen. De benauwdheden werden ieder oogenblik ſlimmer; zy kon Zondag avond niet meer drinken; had eigentlyk geen vrees voor water; doch zeide niet te kunnen doorſlikken; een weinig dunne gekookte karnemelk kon zy nog drinken. Op Maandag morgen was zy aangedaan door de Zonneſtralen, en kon ze niet verdragen; de benauwdheden werden al ſlimmer, de koortsbrand heviger, als deeze nu afgelopen was, ſprak zy zeer wel, en was haar verſtand magtig; de keel was met veel taaije ſlym bezet; zy ſpoog geduurig van zig af, en is denzelfden avond omtrent negen uuren geſtorven.

De Dogter van JAN FRENS, op *Eesveen*, oud ruim 13 jaaren, werd door denzelfden dollen Hond, op den 14 April 1797, in het regterbeen, boven op den voet, gebeten, met een groote wond, langwerpig, ongeveer een duim lang, en zes kleindere wonden.

Den 16 April, gelyk de vorige kinderen geſcarificeerd en behandeld; gebruikt hetzelfde middel inwendig als de vorigen.

17. De Spaanſchevliegpleisters afgenomen en met *balſ. Arcæi* verbonden; de wonden zyn ook als die der andere Lyders gezwollen.

19. De pols is irregulier, en weinig eetlust; kan niet gaan

gaan om de zwelling der wonden, die alle fuppureeren, behalven een klein wondje, dat met *balfam. Arcæi* en *pulv. Canthar.* verbonden word; gebruikt van dezelfde *mixtura oleofa* als de vorigen.

20. Bevind zig beter dan den vorigen dag; de pols is meer regulier, de tong weinig beflagen; de grootfte wonden etteren wel, doch de kleine niet veel; worden beftrooid met *pulv. Cantharid.*, en met *balf. Arcæi* verbonden; continueert met den drank.

22. Bevind zig gezonder dan de vorige dagen, de eetlust is beter, en de pols regulier; de groote wonden worden diep, en etteren fterk, de kleine zyn droogagtig, worden zeer dik met *balf. Arcæi* verbonden; de zwelling van den voet houd nog aan; heeft deezen dag voor het eerst door de kamer kunnen wandelen; de wonden geeven nog ftank van zig.

23. Bevind zig wel; de voet nog gezwollen; het verband was van de wonden gezakt; alle kleine wondjes waren zeer droog; alle met *pulv. Cantharid.* beftrooid, en met *balf. Arcæi* verbonden; geeven geen ftank; gebruikt nu viermaal daags een lepel vol van den drank.

24. Welvarend; de wonden, den vorigen dag droog, etteren nu zeer wel; na gewoonte met *balf. Arcæi* verbonden.

25. Welvarend; de wonden na gewoonte verbonden als de twee andere kinderen; nugteren kalfsvleesch gebruikt, en daarvan misfchien diarrhée; doch niet extra fterk.

27. Zeer welvarend; meer appetyt dan de vorige dagen; de diarrhée houd aan, drie a viermaal daags; de groote wonden etteren wel, de kleine droog; met *pulv. Cantharid.* en *balf. Arcæi* verbonden.

29. Zeer welvarend; gister is de diarrhée opgehouden; de wonden etteren matig, doch beginnen zig een weinig te fluiten, daarom met *balf. Arcæi* en *præcipitat. rubr.* daar onder verbonden; de wonden geeven nog een weinig ftank.

Den 1 Mey zeer welvarend, namiddag ten vier uuren; doch 's avonds ten zeven uuren een zware huivering als een koude koorts, egter zonder dorst of gevolgd zweet, of fterke warmte; maar een ongeruste nagt, zo als my berigt is; de wonden kunnen met geen *merc. præcipitat. rubr.* open gehouden worden; een der grootfte is geheel gefloten; alle met *pulv. Cantharid.* en *balf. Arcæi* ryke-

kelyk verbonden; gebruikt twee lepels vol van den oly-drank.

3. Zeer welvarend, en is gister ook wel geweest, zonder koorts of huivering; de wonden zyn nu matig open, egter nog met *pulv. Catharid.* en *balf. Arcæi* verbonden, en al het wit opgetrokken vel, door de *Cantharides*, met de fchaar afgefneden, zo dat bloed te voorfchyn kwam.

5. Zeer welvarend; de wonden matig open; met *pulv. Canthar.* en de *balf. Arc.* gemengd verbonden.

7. Welvarend; de wonden na gewoonte verbonden; tot dus ver de oly-drank gebruikt.

9. Welvarend; de wonden geeven dus ver nog ftank; na gewoonte verbonden.

11. Welvarend; door het warme weêr meerder ftank, en het been met roosachtig uitflag, voornamentlyk om het enkel, bezet, dat fterk jeukt; met warme karnemelk en water het been en den voet, en alle wonden, gewasfchen, en na gewoonte verbonden.

12. Zeer welvarend; de wonden met *balf. Arc.* en *pulv. Cantharid.* verbonden; nu minder ftank en jeukte; ook nog met warme karnemelk gewasfchen.

14. Welvarend; de kleine wonden worden met veel moeite opengehouden.

17. Welvarend; de kleine wonden beginnen al meer te fluiten, en de groote worden meer vol en kleinder, geeven geen ftank of jeukte meer.

21. Zeer welvarend; de kleine en groote wonden byna alle geneezen; nog met *balf. Arcæi* verbonden.

24. Zeer welvarend; alle wonden zyn nu volkomen geneezen.

Den 23 July 1797, is het Meisje, van *Steenwyk* komende, zeer nat geregend, bevind zig den 24 niet wel, men denkt een weinig koortzig, 't geen aanhoud, en dagelyks erger wordt.

27. Klaagt over fterke heete Koortzen, en voornamelyk over een belemmerde pislofing; nu komt men my raad vragen; de tong vuil geel beflagen, kwaden fmaak, geen afgang. Ik bezorg haar een *infufio laxans* van *Tamarind. fol. fenn. & fal Glaub.*, waarvan veel ontlasting.

28. *'s Morgens tusfchen zeven en agt uuren:* zy legt op het bed, het uitzigt wild, fpreekt weinig, de tong een weinig beflagen, heeft een weinig pis geloosd, was als troebel dun bier, de pols klein en fnel, een weinig *fubfultus tendinum*, verfchrikt fchielyk, flaapt weinig, droomt on-

ongerust, kan wel eeten gebruiken als altoos; doch deezen morgen, zedert vier uuren, heeft zig de watervrees vertoond; kan uit geen Theeschoteltje drinken, probeert met een eijerlepeitje, heeft geen vrees voor water, doch maakt singuliere figuuren en draaijingen by het doorslikken, als of het veel pyn in de keel doet; slikt egter een lepeltje vol door, vreest voor een zagte lugt die de deur inkomt, en voor de zonnestralen; deezen morgen ten 10 uuren gebruikt zes greinen *pulv. radicis Belladonnæ.*

's Avonds ten zes uuren; heeft sterk gezweet, en continueert nog; blyft te bed leggen, eet van tyd tot tyd, kan nog niet drinken, de benauwdheid is niet beter, de pyn by het wateren slimmer; heeft den ganschen dag nog niet gewaterd, of misschien onbewust, het geen men voor zweet aanziet; heeft tot dus ver geen de minste pyn in de plaats der lidtekenen gevoeld, het grootste lidteken schynt een weinig gezwollen, waarop en op alle een sterke blaartrekkende pleister gelegd heb; de beenen zyn nu koud.

29. Is deezen nagt zeer onrustig geweest; telkens verheffingen van koorts, verzeld van een sterk delirium, by tusschenposing present en haar verstand volkomen magtig, heeft in den morgentyd een weinig gewaterd, had byna de couleur van dun bier en een geelagtig *sedimentum;* de keel werd al in den voornagt sterk met slym bezet; spuwt somtyds van zig, kan geen vogt gebruiken, hoegenaamd, wel vaster spys, als brood en koek; heeft deezen morgen ten vyf uuren zeven greinen *Bellad.* poejer met syroop ingenomen; een half uur daarna een weinig gebraakt; ten zeven uuren was zy nog present; om agt uuren werd de benauwdheid in de keel erger, die telkens toenam, zo dat 'er somtyds veel schuim op den mond kwam; de stuiptrekkingen door het geheele lichaam werden nu meerder en sterker, de pols geheel niet te vinden, de armen en beenen koud, en nog nat van zweet; de ademhaling met geluid verzeld; een sterk gerommel in de keel; het regter ooglid begon ten negen uuren te zwellen, het oog byna gesloten; en is ten tien uuren, na dat alle stuipen en verdere toevallen afnamen, gestorven.

Uit deeze drie Gevallen schynt men te kunnen besluiten, dat, hoe beter de wonden etteren, hoe minder gevaar de Lyders hebben van de Watervrees. By het eerste Meisje behoefde ik geen *pulvis Cantharid.* te neemen om de wond

wond open te houden; de *balſ. Arc.* was zeer voldoende; het gift ſcheen zig van zelven te willen ontlasten; de wond was niet alleen meer ontſtoken dan by de twee andere kinderen, maar derzelver geheele omtrek met veele kleine Zweertjes bezet, waaruit een geel etterachtig vogt liep by het doorbreeken. Dit kind blyft gezond, en de twee andere kinderen, welkers meeste wonden moeijelyk tot de ettering te houden waren, zyn aan de Watervrees geſtorven.

Een opwekkende oorzaak (*cauſa excitans*) ſchynt in ſtaat, iemand (te voren den Dollenhonds-beet geleden hebbende) de Ziekte en Watervrees te doen overkomen; zo als blykt uit het tweede kind van HENDRIK KLAASSEN, 't welk voor een Hond, haar op den weg ontmoetende, geſchrikt heeft, en daar op is ziek geworden, en aan de Watervrees geſtorven.

Opwekkende oorzaken (*cauſæ excitantes*) ſchynen niet in ſtaat te zyn door de inbeelding eenige toevallen der Ziekte te doen geboren worden; de voorbeſchikkende oorzaak (*cauſa prædiſponens*) moet wel degelyk aanwezig zyn: dit blykt uit het eerſte *kind, dat nog* gezond is; haar Zuster is aan de Watervrees geſtorven, door welke oorzaak zy haar dienst by den Boer heeft moeten verlaten; men zeide tegens haar, dat zy ook wel dol zoude worden, en daarom moest zy weer na haar Vaders huis keeren, eer haar die Ziekte in des Boeren dienst overkwam. —— Vervolgens is het kind van JAN FRENS geſtorven, 't geen haar wederom ſterk aangedaan heeft, en blyft met dat al nog gezond.

BYZONDERHEDEN, BETREFFENDE DE NATUURLYKE HISTORIE DER VISSCHEN. Getrokken uit een Werk van den Heer LACEPÈDE, over deeze ſtoffe.

De *Visſchen* verſchillen van alle andere Geſlagten der Dieren, door de by hen plaats hebbende vereeniging van rood bloed met Kieuwen; deeze byzondere werktuigen, die aan alle Visſchen eigen zyn, bevinden zich aan weerskanten van den kop; doch verſchillen in getal, van drie tot vyf: ook verſchillen zy in de onder-

ſchei-

ſcheidene Geſlachten merklyk in maakzel, ſchoon zy hier in overeenkomen, dat zy het werktuig der Ademhaaling uitmaaken, welke de gewigtigſte en weezenlykſte werking is van alle dierlyke ſchepzelen.

De Ademhaaling is by die Dieren, die met Kieuwen begiftigd zyn, eveneens als by hun, die daartoe van Longen gebruik maaken, die werkdaad, waar door een meer of min aanmerklyk gedeelte van het beginzel der levenslucht, 't welk zich op alle diepten, ook in het water, bevindt, met het bloed vereenigd wordt. Het is dit levensbeginzel, 't welk, zich in de Kieuwen vereenigende met het bloed der Visſchen, aan hetzelve zyne helderroode kleur mededeelt, en teffens, door het ontwikkelen der warmteſtoffe, die in de zuivere lucht verborgen ligt, aan die dierlyke vloeiſtoffe dien graad van warmte mededeelt, welken de aart van ieder ſchepzel vordert.

De Visſchen bezitten de gewoone zintuigen der Landdieren; ſchoon zommige, vooral het Gehoor, merklyk van het gewoon maakzel verſchillen. Ondertusſchen ſchynt de Reuk by de Visſchen over 't algemeen het volmaaktſte zintuig te zyn, en een ontelbaar aantal waarneemingen bewyst overtuigend, dat de Visſchen, met dit zintuig, van zeer verre als te zamen worden geroepen door de riekende uitvloeizels hunner prooijen; terwyl hunne vyanden zich door den Reuk reeds van verre doen kennen, en hen de vlucht doen neemen. De Reuk is, als 't ware, het waare oog der Visſchen; hy beſtiert hun weg in de duisternis der grootſte diepten, niettegenſtaande de onſtuimige oppervlakte der golvende Zeeën, en de volkomene ondoorſchynendheid van troebele ſtilſtaande wateren.

De Voortteeling is by de meeste deezer ſchepzelen zeer verſchillende van die der andere Dieren. Tegen het einde van het Voorjaar begeeven zich de Wyfjes, dikwyls door de Mannetjes verzeld, naar de ſtranden; terwyl andere zoorten de rivieren opzwemmen, en doordringen tot aan de kleinere beeken. Aldaar vinden zy de zandgronden en ſteenachtige plaatzen, die zy noodig hebben: door het ſlaan met hunne ſtaarten maaken zy het hun ſchadelyk ſlyk los, en ontlasten zich, na veelerleye beweegingen en wryvingen hunner lichaamen, van hunne eijeren, die daarop met het mannelyk zaad beſproeid worden. Indien de Mannetjes hunne Wyfjes

 niet

niet derwaards verzeld hebben, ontdekken *zy het* gebeurde van verre door den reuk, en komen 'er straks op af, zelfs van zeer groote afstanden.

Ondertusschen bestaan 'er ook talryke Geslachten van Visschen, in welke de Eijeren binnen in het lichaam der moeders tot volmaaktheid komen, of in een zak, die buiten aan het lichaam der Wyfjes vastgehegt is; by welke voorwerpen ook eene voorafgaande liefdesomhelzing der beide sexen plaats heeft. Zodanig wordt de Voortteeling volbragt by de *Rochen* en *Haaijen*, en onder de laatsten dus ook by den verschriklyken *Jonas-Haay* (*Carcharias*), welk ysselyk schepzel, na de met vergiftige werktuigen gewapende, wel het verschriklykste en gevaarlykste van allen is; want, met eene grootte, genoegzaam, om een mensch, ja zelfs een paard, geheelenal in te zwelgen, en een gewigt van meer dan *tien-duizend* ponden, heeft het eene groote snelheid in het zwemmen; en een vel 't geen bestand is tegen genoegzaam alle kwetzende werktuigen; zo dat men dit schepzel bezwaarlyk kan vangen, dan door middel van yzeren ketenen. Daarenboven is hetzelve met een *wydgaapenden* bek voorzien, waar in zes ryen lange zeer scherpe tanden, steeds gereed, om alles, wat hun voorkomt, te verslinden, en de steeds hongerende maag te vullen: zynde de gulzigheid van dit wanschepzel zo groot, dat het noch sexe, noch gezin van Dieren, ja niet eens zyns gelyken, zo het die meester kan worden, ontziet. Ondertusschen is dit Dier, als men het gevangen heeft, nog van eenig nut; dewyl 'er veel traan, vooral uit zyn Lever, kan getrokken worden: terwyl het vel alle de eigenschappen heeft van het gewoon Haaijevel.

Het zwemmen der Visschen gaat ook gepaard met byzondere omstandigheden. Behalven de snelle *voortstuwende* beweeging in eene horizontaale *richting*, *veroorzaakt* door hunne spieren, en bestierd *door* hunnen staart en vinnen, hebben zy het vermogen om hunne uitgebreidheid merklyk te vergrooten, en dus met eene aanmerklyke snelheid naar boven te ryzen of naar beneden te daalen. Dit vermogen wordt voortgebragt door de werking hunner zogenoemde zwem- of luchtblaas, die eene luchtstoffe van een byzonderen aart ontvangt, door een kanaal, de Luchtbuis genoemd. Wanneer de spieren, die deeze buis drukken, ontspannen worden, zet zich dezelve aanmerklyk uit, vergroot daar door de li-

lichaamlyke uitgebreidheid van den Visch, en doet hem; nu zoortgelyk ligter geworden zynde dan water, in de hoogte ryzen, eveneens als een luchtbol in den dampkring naar boven ryst. Wanneer daarentegen de genoemde spieren zich zamentrekken, wordt die lucht verdikt, de omtrek van den Visch kleiner, en hy zakt door de vermeerdering der eigenaartige zwaarte naar beneden. Wat de natuur dier luchtstoffe betreft, het is thans eene beweezene zaak, dat dezelve, ten minsten in verscheidene zoorten van Visschen, bestaat in Stiklucht, (*Gas Azôte*). Schoon de Visschen door de bestiering hunner Zwemblaas zich in het water, op verschillende diepten, in evenwigt kunnen houden, geraaken zy echter by dage zelden in slaap, of zy moeten op zeer diep water in stilte kunnen nederzinken, of ergens in eene onderaardsche holte kruipen, om dat hunne oogen door geenerlei zoort van oogleden gedekt zyn, en zy dus de duisternis tot hunnen slaap volstrekt noodig hebben.

Het Voedzel is by alle zoorten niet het zelfde. Zommige Geslachten vergenoegen zich met Zeeplanten en andere voortbrengzels van het Groeijend Ryk. Doch het grootst getal geneert zich met Wormen, Insecten, Eijeren door hunne eigene wyfjes gelegd, jonge Dieren van hun eigen geslacht; en in 't algemeen verslinden deeze alle Dieren, die zy kans zien te vermeesteren. Over het algemeen kunnen de Visschen in een korten tyd veel voedzel verzwelgen; doch zy kunnen ook lang zonder spyzen, en zommigen hunner niet alleen weeken, maar zelfs een geheel jaar lang, in het leven gehouden worden, zonder dat zy ander voedzel behoeven dan schoon water. Men kan tegenwoordig ook nagaan, dat het water, door verschillende zoorten van ontbinding en zamenstelling, in eene voedende stoffe kan overgaan; doch over het algemeen is dit voedzel niet toereikende om den honger van deeze Dieren te stillen. De prikkel des hongers kwelt voornaamlyk de grootere zoorten, die een overvloediger en kragtiger voedzel behoeven, dan zy langs deezen weg kunnen bekomen. Deeze behoefte is de oorzaak van den steeds duurenden oorlog, die onder deeze Dieren plaats heeft; waardoor talryke Geslachten altoos in een geduurigen staat van aanval of verdediging zyn, waardoor zy op hunne beurt dwinglanden of slagtoffers worden, en het uitgestrekt gebied der wateren als tot een geduurig slagveld maaken. Hierom vindt men

ook Visschen, die met zeer byzondere aanvallende *wapenen* voorzien zyn, gelyk de *Zwaardvisschen*, de *Eenhoorns*, enz. ja zelfs zommigen verdooven hunne vyanden, door middel van electrische schokken. Zommige zoorten zyn wel niet eetbaar, wegens hun vergiftigen aart; doch geene worden 'er gevonden, die met in de daad vergiftige wapenen voorzien zyn.

De Visschen behooren niet tot de waarlyk gezellige Dieren. Alles, wat de Voortteeling aangaat, behoort by hun onder de behoeften; zo ras aan dezelve voldaan is, kennen zy elkander niet meer. Zy betoonen geen de minste liefde aan hun kroost, maar verslinden hetzelve meermaalen. Zelden gaan zy jaagen in gezelschap. Het geen men verhaalt aangaande de groote verhuizingen en zeereizen der *Haringen*, inzonderheid dat zy zich ten dien einde Opperhoofden en Leidslieden zouden verkiezen, *is* geweldig vergroot. Daar hunne eenige bezigheid bestaat in aan te vallen of zich te verdedigen, en 'er geene redenen voor hun zyn, om hunnen prooi van hunne aannadering, of hunne vlucht, kennis te *geeven*, *hadden* zy die zoort van onvolkomene spraak *niet noodig*, *waar* mede de meeste overige Dieren elkander hunne behoeften te kennen geeven. Zy zyn dus volkomen stom, gelyk ook buitendien uit hun maakzel natuurlyk voortvloeit, dewyl zy geen Longen bezitten, noch iets der overige deelen die tot de spraak vereischt worden. Met dat alles zyn zy vatbaar voor eene zekere verbindtenis met de menschen; en zo zy, op zekere tyden, onder zekere geluiden, eenig voedzel ontvangen, komen zy voor den dag, zo ras zy dit geluid weder hooren. In veele plaatzen van Duitschland heeft men zelfs de gewoonte, om de Karpers en andere Visschen, die in de Vyvers bewaard worden, door middel van het luiden *van* een Klokje, tot het neemen van hun *middagmaal by* een te roepen.

DE

DE HUISHOUDING VAN DEN BEVER; STREKKENDE TOT WEDERLEGGING VAN VERSCHEIDE BYZONDERHEDEN, DIT DIER BETREFFENDE, VERKEERDLYK IN VROEGERE BERIGTEN DAAR AAN TOEGESCHREEVEN.

(Ontleend uit Mr. HEARNES *Journey from Hudsons Bay to the Northern Ocean.*)

„ Schoon het geenzins aan Beschryvingen van den *Bever*, en van de zonderlinge Leevenswyze deezes opmerkenswaardigen Diers, ontbreeke, agten wy de volgende der Vertaalinge, en plaatzinge in ons *Mengelwerk*, dubbel waardig, als grootlyks strekkende om de Huishouding van dit zeldzaam Dier van onwaarheden te zuiveren."

De gelegenheid, waar in de *Bevers* hunne wooningen bouwen, verschilt. Ter plaatze op welke zy veelvuldig zyn, bewoonen zy Meiren, Poelen, Rivieren, zo wel als de naauwe Kreeken, welke de veelvuldige Meiren, waar van dit Land eene groote menigte heeft, met elkander vereenigen; doch de twee laatstgemelde worden doorgaans van deeze Dieren gekoozen, als de diepte des waters en andere omstandigheden zich schikken: naardemaal zy als dan het voordeel hebben van een loopend water, om hout, en andere noodwendigheden, na hunne wooningen te voeren; en zy over 't algemeen moeilyker vallen te vangen, dan die in stilstaande waters hunne wooningen vestigen.

Daar is geen byzonder gedeelte van een Meir, Poel, Rivier of Kreek, 't welk de *Bevers* boven andere verkiezen, om 'er te bouwen: want nu eens doen zy zulks op den uithoek, dan eens in het diepste, van een Baay, en dikwyls op kleine Eilanden. Altoos, nogthans, verkiezen zy zodanige gedeelten, welke zulk eene diepte van water hebben, als den wintervorst wederstaat, en niet tot den bodem toe bevriest.

De *Bevers*, die hunne wooningen in kleine Rivieren of Kreeken stichten, waar het water gevaar loopt om op te droogen, wanneer de toevloed van achteren door de vorst ge-

gestremd wordt, zyn door een Instinct, tot verwonderens, geleerd om tegen dien ramp te voorzien, door een Dyk of Dam dwars over de Rivier te leggen, op eenen gepasten afstand van hunne wooningen. Deeze Dyk of Dam zie ik aan als het keurigste van alle werkzaamheden door den *Bever* verrigt; niet zo zeer ter oorzaake van de keurige netheid des werks, als wel om de sterkte en den weezenlyken dienst, welken zy daar van trekken: en dewyl het teffens zulk eene maate van schranderheid in dit Dier ontdekt, om naderende gevaaren te voorkomen, dat dezelve weinig voor die der Menschen behoeft te wyken, en zeker byzonder is in deeze Dieren.

In gedaante verschillen deeze *Bever-Dyken* of *Dammen* naar den aart der plaatzen, waar zy dezelve aanleggen. Indien het water der Riviere of Kreek niet veel strooms heeft, is de Dyk bykans regt; maar, in gevalle van sterker stroom, maaken zy den Dyk altoos met een zeer kromme lyn, met de ronde zyde na den stroom gekeerd. De stoffe, van welke zy zich in het vervaardigen bedienen, zyn dryvend hout, Willigen, *Berken*, of *Populieren*, als zy het kunnen bekomen; voorts van modder en steenen, in zulker voege gemengd als tot de meeste sterkte kan strekken: dan in den aanleg deezer Dyken volgen zy geene andere bouwwyze, dan dat het werk voortgaat in een geregelde rigting, en dat alle deelen eene gelyke sterkte hebben.

Op plaatzen, waar zich de *Bevers* lang ongestoord onthouden hebben, worden hunne Dyken, door veelvuldige herstellingen, een vaste bank, in staat om een groot geweld van Ys en Water te wederstaan; en dewyl de Willig, de Berk en Populier veelal wortel schieten en opgroeijen, leveren zy allengskens eene soort van geregeld geplante hegge op, welke ik, op *zommige plaatzen*, zo hoog gezien heb, dat de vogels *in* de takken nestelden.

Schoon de *Bevers*, die hunne wooningen in Meiren of andere stilstaande wateren bouwen, een genoegzaamen voorraad genieten van hun geliefde Element, zonder het behulp van een Dam, moet de moeite, welke zy hebben, om hout en de andere noodwendigheden tot hunne wooningen, zonder het behulp van stroomend water, te bekomen, eenigermaate de andere voordeelen, welke zy van zulk een stand trekken, opweegen: want men hebbe te bedenken, dat de *Bevers*, die in Rivieren en Kreeken

bou-

bouwen, altoos het hout boven hunne woonplaatzen afknaagen, derwyze, dat de ſtroom, met weinig moeite, het ter begeerde plaatze voert.

De Bever-huizen worden vervaardigd van dezelfde Bouwſtoffen als hunne Dyken, en zyn altoos in grootte geëvenredigd aan het getal der Bewoonderen, die zeldzaam meer zyn dan vier ouden, en zes of acht jongen; ſchoon ik, by toeval, het dubbele van dit getal wel eens heb aangetroffen.

Deeze Beverwooningen, ſchoon niet geheel onzer bewonderinge onwaardig, ſchieten verre te kort by de algemeene daar van gegeevene beſchryvingen: want, in ſtede dat 'er orde en geregeldheid in is waargenomen, zyn ze van een veel ruuwer maakzel dan hunne Dammen.

Zy, die het ondernomen hebben het binnenſte van de Wooningen der *Beveren* te beſchryven, en dezelve voorſtellen als hebbende onderſcheidene vertrekken, verordend tot verſchillende gebruiken; als eetzaalen, ſlaapkamers, voorraadverzamel- en oplegplaatzen, en één tot een heimlyk gemak, enz. moeten weinig des onderwerps kundig geweest, of, 't geen nog erger is, zich ſchuldig gemaakt hebben aan eene pooging om het ligtgeloovig gemeen te bedriegen, door de grootſte valschheden als waare daadzaaken voor te ſtellen. —— Een veeljaarig beſtendig verblyf onder de *Indiaanen*, geduurende 't welk ik gelegenheid had om veele honderden van deeze Beverwooningen te zien, ſtelt my in ſtaat, om, met volkomen zekerheid, te zeggen, dat alles, wat men van dien aart vertelt, volſtrekt valsch is: want, niettegenſtaande de ſchranderheid deezer Dieren, heeft men nimmer opgemerkt, dat zy na eenig gemak of geryf in hunne wooningen zoeken, uitgenomen eene drooge legplaats: daar ook eeten zy gewoonlyk de ſpyze, welke zy in het water hebben opgedaan.

Het gebeurt dikwyls, dat eenige van de groote Beverwooningen een of meer afdeelingen hebben, als men 'er dien naam aan wil geeven; doch dit is niets meer dan een gedeelte deszelfden gebouws, door de ſchranderheid des *Bevers* gelaaten om het dak te onderſchraagen. In dusdanige gevallen ziet men doorgaans, dat die onderſcheidene vertrekken, (gelyk het eenigen gelust ze te noemen,) geene gemeenſchap met elkander hebben dan door het water: zo dat zy, met de daad, dubbele of driedub-

bele Huizen mogen genoemd worden, eerder dan onderscheidene vertrekken van 't zelfde huis. —— Onder andere heb ik eene groote Beverwooning gezien, gebouwd op een klein Eiland, waarin omtrent een twaalftal vertrekken, onder één dak, zich opdeeden; en, twee of drie deezer alleen uitgezonderd, hadden zy geene gemeenschap altoos met elkander, dan alleen door het water. Dewyl 'er *Bevers* genoeg waren om ieder der vertrekken te bewoonen, is het meer dan waarschynlyk, dat elke Familie zyn eigen vertrek kende, en altoos zyn eigen deuringing; zonder verder eenige gemeenschap met de buuren te hebben, dan eene vriendlyke zamenleeving: en dat zy hunnen arbeid vereenigden in het oprichten der byzondere wooningen, en het aanleggen van dyken, waar dezelve noodig mogten weezen. Het valt moeilyk te bepaalen, of hun belang by andere gelegenheden eenigerwyze wederkeerig werkte. —— De *Indiaanen*, die, ten deezen tyde, by my waren, doodden twaalf *Bevers*, en vyf- en twintig jongen en half volgroeiden, uit het boven beschreeven Huis; en by nader onderzoek bevonden zy, dat veele *Bevers* hunne wakkerheid ontsnapt waren, en niet konden gekreegen worden dan ten koste van meer moeite, dan 'er noodig zou weezen, om dubbel dat getal, op eene min bezwaarlyke plaats, magtig te worden. —— De moeite, op welke ik hier doel, ontstondt uit de ontelbaare wykplaatzen welke de *Bevers* hadden aan de kanten van deezen Poel, en uit de dikte der gebouwen in eenige gedeelten.

Reisbeschryvers, die beweeren, dat de *Bevers* twee deuren in hunne Wooningen hebben, een aan de landzyde en een aan den waterkant, schynen nog minder met deeze Dieren bekend, dan zy die hun eene menigte van vertrekken, ten byzonderen gebruike geschikt, toekennen. Zodanig eene schikking zou geheel aanloopen tegen hunne leevenswyze, en teffens hunne wooningen geheel ten onbruike maaken, ongeschikt om hun te beschermen tegen hunne vyanden, of te beschutten tegen de felle winterkoude.

Ik kan my van lachen niet wederhouden, als ik de Schriften lees van veele Schryveren, die over de huishouding der *Bevers* de pen op 't papier gezet hebben: dewyl zy elkander den voorrang in het verzinnen van veel fabelagtigs schynen te betwisten. Maar de Verzamelaar van een Stukje, *Over de Wonderen van Natuur en Kunst*, schynt, in

in dit ſtuk, allen voor te ſtreeven: daar hy niet alleen verzamelde alle de vertelzeltjes, welke men by Schryvers over dit onderwerp ontmoet; maar dezelve zodanig vermenigvuldigd heeft, dat 'er weinig aan de Natuurlyke Historie van den *Bever* ſchynt toe te voegen, dan een Woordenboek van hunne Taal, een Zamenſtel van hunne Wetten, en een Schets van hunnen Godsdienst, om de volkomenſte Natuurlyke Historie van dit Dier te leveren, welke immer, met mogelykheid, kan worden aangeboden.

In de daad, 'er kan geen grooter bedrog, geen grooter hoon voor 't verſtand der Leezeren zyn, dan de pooging om hun eenige byzonderheden, aan den *Bever* toegeſchreeven, te doen gelooven; en, ſchoon het niet te veronderſtellen of te eiſchen is, dat de Opſteller van een algemeen Werk door en door kundig is van elk onderwerp, 't welk hem in de afwerking zyner wyduitgebreide taak voorkomt, en waar over hy niet voorby kan te ſpreeken, is egter eene zeer middelmaatige toedeeling van verſtand genoegzaam toereikende om hem te hoeden van geloof te ſlaan aan zulke wonderbaarlyke verhaalen, hoe zoetlyk ze ook mogen verteld, en hoe ſterk zy mogen verzekerd worden door den zich in verciering toegeevenden Reisbeſchryver.

(Het Vervolg en Slot hier naa.)

UITLEGGING VAN DEN DROES-STOEL EN DROES-KUSSEN, TE BENTHEIM.

Aan myn Vriend ****

Met genoegen voldoe ik aan uwe begeerte, om u eenige uitlegging van den zogenaamden *Droes-ſtoel* en *Droes-kusſen*, te *Bentheim*, te geven; dan alvorens daar toe te treeden, verzoeke ik, zo ik al iets ſtelligs deswegens mogt onderneemen op 't papier te brengen, het ſlegts als gisſingen aan te merken, die ik u niet behoef te zeggen dat ſomwylen het gevolg der oudheidkundige onderzoeken in die en nabuurige Landſtreeken zyn.

Aan de Noordwestzyde van de hooge muuren van het overoude Slot te *Bentheim* vindt men een regt opgaande,

doch zeer smalle, Steenrots, van ouds genaamd de *Droes-stoel*, waar op een ruim driemaal grootere ligt, die de benaming draagt van *Droes-kussen*, en den nieuwsgierigen Reiziger onder den thans bekenden naam van *Duivels-oor-kussen*, zonder eenige uitlegging, vertoond worden.

Het Slot, (zo wel als de Stad van dien naam, op Steenrotzen, welke aldaar in menigte gevonden worden, gestigt,) is, naar het algemeen gevoelen, vóór de gewoone tydrekening, gebouwd door *Drusus Nero Germanicus*, Stiefzoon van Augustus, en van denzelven derwaards gezonden om alle die en aangrenzende Landen tot aan de Noordzee toe onder de Romeinsche Heerschappy te brengen, op dat Romen van de eene Zee tot de andere heerschen zoude, en één van die Kasteelen, welke hy aan de Eems, Lippe, Rhyn en Elbe, en landwaards in, tot in toom houden der overwonnen Volkeren heeft aangelegd, en zynde deeze Sterkte aan de aldaar zig nedergeslagen hebbende *Tubanten* den naam verschuldigd van *Bentheim*, samengetrokken van *Tubantheim* (*), Land der *Tubanten*.

Deszelfs geheele bouworde toont duidelyk aan, dat het van eeuwen herwaards en wel Romeinsch is, uitgezonderd eenige kleine gedeelten, welke men gist onder de Frankische Regeering gebouwd te zyn.

Suetonius, in het Leven van *Tib. Claud. Drusus*, heeft aangetekend, dat hy was *wreed van aart*, mishandelende die geenen, die hem eenigzints in 't oog waren; zo dat de enkele naam van *Drusus* genoeg was om onze aldaar woonende Voorouders, hoe onvertzaagd ook, vreeze aan te jagen, en aanleiding te geven, dat zy, zynen naam in dien van *Droes* (†), en namaals *Duivel*, verdraaijende, den geenen, dien zy iets kwaads wenschten, toewierpen, *dat hem de Droes* (Drusus) *mogt halen*.

Uit deeze naamsverandering zoude men kunnen opmaken, dat deeze *Droes* of *Drusus*, op den ondersten steen (*Droes-stoel*) zittende, misschien denzelven tot zynen Zetel, voor of na het aanleggen dier Sterkte, gebruikt heeft, of

(*) *Heim*, een oud Duitsch woord, betekenende zo veel als *Land*, b. v. *Heim-wee*, ziekte van een die naar zyn Land verlangt.

(†) *Vaernewyk*, Hist. van Belgis, fol. 90 vso. —— *Picard*, Drentsche Oudheden, p. 177.

of tot het doen van aanspraken aan zyne Krygsknegten, of tot het uitspreeken van vonnissen over de door hem ten onder gebragte *Tubanten*, die hem, om zyne aan hun gepleegde wreedheden, den naam van *den Droes* agterlieten, en daarvan genoemd word de *Droes-stoel*, en dus vereischt de benaming van *Droes-kussen*, als het *rug-steunsel* des geenen op den *Droes-stoel* zittende, gelykerwyze afgeleid, geene nadere verklaring; hoe ook het *Droes-kussen* op den *Droes-stoel* gekomen zy, is een vraag, welke in allen deele gelyk staat met die over de omgelegene Huinebedden.

Zie daar, waarde Vriend! uwe vraag, wat of de zogenaamde *Droes-stoel* en *Droes-kussen* zyn, zo verre my mogelyk is, beantwoord. —— De weinige oogenblikken, welke ik by myne reize in 1792 aldaar vertoefd heb, hebben my buiten de mogelykheid gesteld u een aftekening of juiste bepaling der hoogte te kunnen mededeelen.

Het ware te wenschen, dat de vroegste bebouwers en Inwooners dier Landstreeken den Nakomeling een grondiger en uitgestrekter kennis van hunne bedryven hadden medegedeeld; zeker zoude men dan, de menigvuldige Oudheden in die en omgelegene Landstreeken beschouwende, geene verkeerde denkbeelden hegten aan het geen misschien gewoonten van eeuwen herwaards hebben agtergelaten.

den Haag, den 28 Augustus 1798. N.

BERICHT, AANGAANDE DE VERMAARDE ROMEINSCHE TAPYTEN, GEWEEVEN VOLGENS DE TEKENINGEN VAN RAPHAËL.

(*Uit het Fransch.*)

Deeze beroemde Tapyten, weleer een der aanmerklykste cieraaden van *Rome*, zyn, na de verovering deezer aloude Stad, door de Franschen, benevens veele andere Pronkstukken van smaak en konst, naar *Parys* overgebragt, alwaar zy thans voor een ieder in het *Museum* der *Louvre* te zien zyn. Het getal deezer Tapyten beloopt een-en-twintig, die niet alle even voortreflyk zyn; schoon de verheven smaak van RAPHAËL in alle ken-

kennelyk is. Het schynt dat RAPHAËL van zommige alleen, met 'er haast, de grondlynen getrokken heeft, en dat zyne Leerlingen het overige hebben uitgewerkt. De uitvoering der Stukken is derhalven, naar de onderscheide talenten der Leerlingen, verschillend uitgevallen, en nog meer of min bedorven, naar de verschillende bekwaamheid der werklieden. Men is niet genoegzaam bedreeven in de Geschiedenis deezer Tapyten, om met zekerheid te kunnen zeggen, welk deel RAPHAËL in de uitvoering van elk derzelve gehad heeft: zie hier eene lyst, volgens hunne meerdere of mindere voortreflykheid, waar uit men ook zal zien, dat de meestgeachtste byna alle in het *Museum* zyn.

1. *De Prediking van Paulus te Athene, in den Areopagus.*

2. *De Tovenaar Elymas, of Barjesu, door Paulus met Blindheid geslaagen, in tegenwoordigheid van den Oudburgemeester Sergius.*

3. *De Dood van Ananias.*

4. *Jesus Christus geeft aan Petrus de Sleutelen des Hemelryks.*

5, 6 en 7. *De Kindermoord te Bethlehem.* Onder deeze drie Tapyten is maar één dat uitmunt.

8. *De Opstanding van Jesus Christus.*

9. *Paulus en Barnabas verzetten zich tegen de Offerhanden, met welke die van Lystren hen wilden vereeren.*

10. *De aanbidding der Wyzen uit het Oosten.*

11. *De geneezing des Kreupelen in de poort van den Tempel, door de Apostels Petrus en Johannes.*

De volgende Tapyten zyn van minder waarde.

12. *De bekeering van Paulus.*

13. *De aanbidding der Herders.*

14. *De aanbieding van het Kind Jesus in den Tempel.*

15. *De wonderdaadige Vischvangst.*

16. *Het Martelaarschap van Stephanus.*

17. *Jesus Christus met zyne Leerlingen aan Tafel te Emaus.*

De vier volgende Stukken zyn de slegtste.

18. *De uitstorting van den Heiligen Geest.*

19. *De Hemelvaart van Jesus Christus.*

20. *Jesus vertoont zich aan Maria Magdalena onder de gedaante van een Tuinman.*

21. *Jesus Christus verlost de Oudvaders uit het Vagevuur.*

Deeze beroemde Tapyten wierden te Rome niet ten toon gesteld, dan alleen geduurende eenige weinige dagen der week, waarin de Sacramentsdag gevierd wordt; wanneer zy te zien waren op de Gallery, die van de plaats van St. Pieter naar het Vaticaan loopt: wanneer 'er steeds eene ontelbaare menigte van aanschouwers tegenwoordig was, om deeze Konststukken te bewonderen. Ondertusschen zyn deeze Tapyten naauwlyks meer dan eene schaduw der oorspronglyke Tekeningen, waar van 'er nog zeven in Engeland aanweezig zyn, die, volgens de naauwkeurige beschryvingen, meer dan iets anders, in staat zyn, ons een waar denkbeeld te geeven van het groot talent van RAPHAËL. Met dat alles is 'er in deeze Tapyten nog zo veel schoons overgebleeven, dat men, niettegenstaande de onvolmaaktheden, die, door de ongeschiktheid der werklieden en de veroudering der stoffen, daar in mogten aanweezende zyn, de kunde en den scheppenden geest van RAPHAËL daar in ten klaarsten ziet doorstraalen. Dus bevat, by voorbeeld, het Stuk, waar in Jesus de Sleutelen des Hemelryks aan Petrus overgeeft, veel onnavolgbaar schoons. Niet alleen is de houding der beide hoofdpersonadien verwonderenswaardig, maar vooral is aanmerkenswaardig de uitwerking deezer daad op de houding en wezenstrekken der overige Apostelen. Men ziet daar in, als naar het leven, de oprechte liefde en vriendschap van St. Jan, vreemd van allen nayver, en niet minder de verrassende verbaasdheid van den geenen, die achter hem staat, en zich zyn mantel, zonder dat hy het bespeurt, laat ontglippen, terwyl de gelaatstrekken van andere Apostelen zeer duidelyk hunnen nayver, verwondering en bedroogen verwagting, vertoonen.

Het verheven vernuft van RAPHAËL is niet minder zigtbaar in de Bywerken, die tot verciering en opheldering van het hoofdoogmerk der Tekeningen daar by gevoegd zyn; nooit zyn dezelve te onpas aangebragt, maar zy vermeerderen steeds de belangrykheid der Stukken. Zodanig zyn de houding van den Vader, die, geduurende de verwarring van het gevegt, het lyk van zyn' Zoon ontdekt; de gebaarden der Moeder, die, om haar Kind te be-

bewaaren, hetzelve aan haare borsten drukt; *de nieuwsgierigheid der Vrouwe*, die het hoofd van iemand, voor haar staande, op zyde drukt, om de plegtigheid, in dat stuk vertoond wordende, te beter te zien, enz. Weinige dier Byvoegzels zyn zo treffend, als, in het tafereel van het gebeurde te Lystren, de afbeelding des perfoons, die het kleed opligt van hem, die door Paulus geneezen was; dewyl zulks dient om de klaarblyklykheid des Wonderwerks te vermeerderen, en als eene spreekende uitlegging der Schildery daar te stellen.

Raphaël was, zo het schynt, geen groot beminnaar van het naakte beeldwerk; maar bezat daarentegen, in den hoogsten trap, de konst om zyne beelden te kleeden. Dit gedeelte van zyn arbeid is zo wel bekoorlyk door deszelfs natuurlykheid, als door zyne eenvoudigheid. Zomwylen verrykt hy zyn eenvoudigen styl door een oordeelkundig gebruik van borduurwerk, pasfementen, enz. Zodanige vercieringen komen ook voor in deeze Tapyten, en zyn zo voortreflyk *gebezigd*, dat de Oosterfsche overdaad geenzins aan den zuiveren smaak der konst hindert. Het oog van den Konstkenner schept meer behaagen in de dus gebezigde borduurzels en andere ouderwetsche vercierzels, dan in de pragtige zyden gewaaden, waar mede sommige laatere Konstschilders hunne beelden eer omhangen hebben dan gekleed.

Wat de Geschiedenis deezer Tapyten betreft, dezelve is zeer gebrekkig en oppervlakkig. Alles wat Vasari, die 'er het eerst van gewaagt, dien aangaande vermeldt, bestaat 'alleen in dat geen, 't welk hy van Raphaël zelven gehoord heeft, en komt hier op uit, *dat die Konstenaar dezelve getekend heeft op order van Paus* Leo *den Tienden; dat zy bewerkt zyn in Vlaanderen, en dat zy 70,000 Soldi gekost hebben.* Hy bepaalt noch het getal, noch de onderwerpen: zo dat men met geen voldoende zekerheid kan bepaalen, of alle bovengenoemde Tapyten van Raphaël zyn, en hoe veel deel zyn penceel daar in gehad heeft. Zelfs zyn 'er twee of drie onder, waar aan men byna zou twyffelen, of zy wel van zyne vinding zyn. Bottari verzekert, in zyne aantekeningen op het Werk van Vasari, dat de Tapyten in 't geheel twaalf in getal zyn, zonder echter te zeggen, hoe

hoe hy dit weet: terwyl hy door het meerder getal, 't geen 'er nog heden van aanweezende is, wordt tegengesprooken.

Na het vervaardigen der oorspronglyke Tekeningen, wierd de uitvoering der Stukken aanbevolen aan twee Vlamingen, MICHIEL COXIER en BERNARD VAN ORLEY, beide Leerlingen van RAPHAËL, die omtrent deezen tyd van Rome naar hun Vaderland wederkeerden. De Tekeningen wierden intusschen niet met de afgewerkte Tapyten te rug gezonden, en men weet niet in wiens handen zy verder geraakt zyn. Meer dan honderd jaaren laater vond men zeven van deeze Konststukken in Engeland, te Whitehal, onder de aanzienlyke verzameling van Tekeningen van Koning KAREL *den Eersten*. Doch zy waren toen in een elendigen toestand, en alle in vier of vyf reepen gesneeden, 't geen reeds ten tyde van 't weeven der Tapyten geschied was, tot gemak der Werklieden, die dus teffens op verschillende getouwen ieder een gedeelte van elk Stuk konden gereedmaaken. Deeze Tekeningen bleeven ongeveer in dien staat, tot na de Omwenteling, wanneer men ze op elkander gerold in eene kas vond liggen. Na dien tyd wierd 'er meerder zorg voor deeze Konststukken gedraagen; wordende dezelve in orde op doek geplakt, waar na men de weinige beschadigde plaatzen, die 'er in gevonden wierden, met de grootste zorg herstelde. Koning WILLIAM deed eene byzondere gallery voor deeze stukken te Hamptoncourt gereedmaaken, in welke gedúurende den winter gestookt wierd, op dat de vochtigheid deeze Konststukken niet beschadigen zou. In onzen tyd zyn zy naar Windsor overgebragt, alwaar ze nog heden in de vertrekken der Koninginne gevonden worden.

De Tekeningen der overige Tapyten zyn naar alle waarschynlykheid voor altoos verlooren gegaan. In het laatst der voorige eeuw wierd een aantal stukken derzelve naar Engeland overgebragt, en men ontdekte een groot stuk der Tekening, den moord van Bethlehem verbeeldende, 't geen geheel en al bedorven was. RICHARDSON, de Oudere, bezat eene verzameling van ongeveer vyftig zodanige stukken, bestaande in hoofden, armen, beenen, enz. meerendeels behoorende tot de Wyzen uit het Oosten, de Kindermoord van Bethlehem, en de Opstanding des Zaligmaakers. De persoon, die deeze verscheurde stukken aan RICHARDSON verkogt, zeide, dat men ze

geschonden had, om ze zo veel te *gemaklyker te kunnen* verdeelen onder een aantal kinderen van een talryk huisgezin, aan 't welk zy by erffenis gekomen waren.

Op verschillende plaatzen van Engeland en Spanje, te Mantua en Milaan, vindt men nabootzingen van deeze oorspronglyke Tapyten van Rome. Meermaalen zyn zy ook in het koper gebragt, zo alle te zamen, als afzonderlyk. De Plaaten van MARC ANTONIO zyn de voortreflykste, gelyk ook de Aanbidding der Wyzen uit het Oosten, door SANTO BARTOLI in het licht gegeeven. De zeven Tekeningen van het Engelsche Hof zyn in Plaat gebragt door NICOLAUS DORIGNY, op eene uitmuntende wyze, en overeenkomstig met het oorspronglyke. GRIBELIN heeft hetzelfde gedaan; doch zyne Plaaten zyn minder schoon, en te klein. In laater tyd heeft een Duitsch Konstenaar, met naame SOMMERAN, eene Verzameling van twintig Plaaten gegeeven, waaraan alleen ontbreekt de Steeniging van Stephanus: deeze Stukken zyn zeer net uitgevoerd; doch de weezenlyk *schoone smaak* der origineelen is daar niet in te *vinden. Tegenwoordig* is men te Rome bezig met de vervaardiging van geheel nieuwe gegraveerde Plaaten, die met zeer veel konst worden uitgevoerd. Reeds vyf daar van zien het licht, en verdienen den naam van uitmuntende Konststukken. Doch het is jammer, dat de Konstenaar te veel zyne eigene bekwaamheid in deeze Stukken heeft laaten blyken, en 'er zich niet toe bepaald heeft, om enkel eene getrouwe copie van de Werken van RAPHAËL te leveren. De Plaat van BARTOLI zal altoos een proefstuk blyven van eene waarlyk getrouwe en schoone navolging, en iemand, die zich in staat mogt bevinden, om op eene even voortreflyke wyze Afbeeldingen van de *overige* Tapyten te vervaardigen, zou veel *kunnen toebrengen* tot volmaaking van den goeden *smaak* in de Fraaije Konsten.

WAAR-

WAARNEEMINGEN OVER DE ZEDEN EN GEBRUIKEN DER PORTUGEESEN.

(Ontleend uit MURPHY's *Travels in Portugal.*)

De Inwoonders van *Lisſabon* mag men in vier rangen onderſcheiden; te weeten, de Adel, de Geestlykheid, de Kooplieden, en het Werkvolk. De waarneemingen, welke ik wegens elk deezer zal mededeelen, zyn van dien aart, ten minſten grootendeels, als elken Waarneemer der Maatſchappye en Zeden moeten in 't oog vallen. Om in de natuurlykſte orde voort te gaan, zouden wy, met die de Voetſtukken van den Staat uitmaaken, moeten beginnen: maar voor ditmaal zullen wy die orde omkeeren, en een aanvang maaken met de zodanigen die men wel eens de *Corinthiſche* Capiteelen van eene Maatſchappy genoemd heeft.

De *Portugeeſche* Adel mag aangemerkt worden als een Lichaam, geheel en al van de drie andere rangen onderſcheiden. De voornaamſte Staatszaaken worden denzelven aanbevolen. Zy onthouden zich in de Hoofdſtad, of in den omtrek, en bezoeken zeldzaam hunne Landgoederen in andere Provintien. Zy agten het eene groote eere, in de Hoofdſtad des Ryks gebooren te zyn, en ook daar in te woonen. Ook worden de Kinderen der Edelen in *Lisſabon* opgevoed, in eene Kweekſchool tot dat einde geſticht door Koning JOSEPHUS, bekend onder den naam van *Collegio dos Nobres;* het *Collegie der Edelen.* — Vóór de oprichting van dit Collegie ontvingen zy hunne opvoeding te *Coimbra*; eene plaats, oogſchynlyk veel beter tot dat oogmerk geſchikt: dewyl dezelve veele voordeelen oplevert, in eene handeldryvende Stad niet te vinden. De zuiverheid van de lugt, de ſtilte des lands, de aangenaame gezigten, welke *Coimbra* in ruimen overvloed oplevert, zyn ſterke opwekkingen tot Letteroefening; daarenboven is die Stad voorzien van eene Letterſchat, in verloop van eeuwen daar opgelegd; de huizen zyn 'er allerheerlykst. De Kweekſchool te *Lisſabon* is in alle de opgenoemde byzonderheden gebrekkig. Het blykt, derhalven, dat de Adel een ſlegte ruil gedaan heeft.

In vergelyking geſprooken is de *Portugeeſche* Adel niet zeer ryk: want ſchoon de Vaderlyke Erfgoederen groot

zyn, brengen ze weinig op. Ik twyfel *grootlyks of* iemand hunner eene Kaart gezien heeft van *zyne Landgoederen*, of juist derzelver afperkingen weet. Indien zy zich ooit verwaardigen om hunne aandagt te vestigen op het aanleggen van wegen, het graaven van gragten, en den Landbouw niet aanzien als een bedryf te laag voor een Edelman, kunnen zy de rykste Adel in *Europa* worden, ter oorzaake van de verbaazend groote uitgestrektheid hunner Landbezittingen.

De *Portugeesche* Edelen betoonen in de verteering hunner inkomsten eene groote maate van voorzigtigheid, zonder dat 'er een zweem van spaarzaamheid of gierigheid onder loope. In een Land, waar geen Wedloopen van Paarden, geen opengezette Huizen zyn om grof Spel te speelen; waar men geen geldverslindende Matresfen houdt, — kan een Edelman luisterryk leeven van een middelbaar inkomen. Gelukkig zyn deeze aanlokzels tot verkwisting by hun onbekend. Zy wekken ook den nyd des Volks niet op door tot over middennagt duurende Feesten, of den praal hunner Rydtuigen. *Hun tyd is* verdeeld tusschen hun bedryf ten *Hove en de gezellige* genietingen van byzonder aangelegde Gezelschapspartyen.

De Schoone Kunsten, die by deeze klasse van lieden in andere Landen van *Europa* de bronnen zyn van het best en uitgeleezenst vermaak, zyn by den *Portugeeschen* Adel meestal verwaarloosd; en schynen zy niet veel smaaks te vinden in het aankweeken der Weetenschappen, schoon zy voor beiden uitmuntende vatbaarheid bezitten. Zy brengen hun leeven door op den eenzelvigen toon van huislyk geluk, niet uitsteekende door schitterende bedryven, en zelden door ondeugden bezoedeld. De beroemdheid hunner doorlugtige Voorouderen geregtigt hun tot eere en agting; maar, terwyl zy zich beroemen in de herdenking van deezer bedryven, *schynen zy* de grondregels, door die Stamvaders gevolgd, te vergeeten. Men moet, nogthans, erkennen, dat zy veele beminnenswaardige hoedanigheden bezitten. Zy zyn Godsdienstig, maatig en edelmoedig, getrouw jegens hunne Vrienden, liefddaadig omtrent de armen, en zeer aan hun Vorst gehegt, wiens goedkeuring het hoogst geluk huns leevens uitmaakt.

Wat de Geestlykheid betreft, heb ik geene berigten van een genoegzaamen aart om my te vermeeten hun Character juist op te geeven; en ik zal van dezelve niet

spree-

ſpreeken volgens losſe geruchten. Onder de weinigen die ik de eer had te kennen, vond ik 'er die groote bekwaamheden en braafheid bezaten. Ten voorbeelde behoef ik alleen te noemen den Bisſchop van BEJA, wiens Godsvrugt en Geleerdheid eer zou doen aan de *Apostoliſche* Eeuwe. Ik zou hier ook mogen vermelden den Abbé CORRÊA, Capellaan van den Hertog van *Alafoens*; en Vader DE SOUZA, Schryver van verſcheide Stukjes over de *Arabiſche* Taal.

'Er zyn verſcheide andere Mannen van verhevene Talenten, onder de Geestlyken; maar opgeſlooten in naargeestige Cellen; en, 't geen nog zeldzaamer is, hoe grooter hunne bekwaamheden zyn, hoe meer zy zich van de wereld afzonderen. —— Men mag, overzulks, wel vraagen, waarom verpligten zy de wereld niet met hunne verkreegene kundigheden mede te deelen? De rede hier van is zeer klaar: De *Portugeeſche* Taal is zo weinig bekend, dat 'er geen of weinig vertier is in Boeken in die taal geſchreeven, buiten dat Ryk; en binnen 't zelve is het zeer verre dat 'er eene algemeene leeslust heerscht. Zeer weinige Boeken kunnen, derhalven, de kosten van het papier en drukken opbrengen, bovenal wanneer zy over Weetenſchappen handelen. Hier door worden Mannen van Letteren afgeſchrikt, om zich, op die pryslyke wyze, bekend te maaken, en de wereld blyft beroofd van hunne waarneemingen en wyze lesſen.

't Is waar, dat, in alle geleerde beroepen, Mannen zullen gevonden worden, die meer diensts zouden kunnen doen aan de Maatſchappye in eenen laageren kring; en onder de Geestlyken in *Portugal* zyn 'er, het doet my leed dit te moeten zeggen, maar al te veelen, op welken deeze aanmerking past; menſchen, die, door de natuur en opvoeding, beter geſchikt zouden zyn om den ploeg te beſtuuren, dan zich van de pligten huns ampts te kwyten.

De Kooplieden in *Lisſabon* zyn zeer naauwlettend op hunne zaaken, en, voor zo veel ik heb kunnen naagaan, ſtipt en naauwkeurig in hunne handelzaaken. Zy leeven op eenen vriendlyken voet met de vreemde Kooplieden, die zich hier onthouden, bovenal met de *Engelſchen*. Bankbreuken vallen hier zeldzaam voor; en zy zyn afkeerig van geſchillen: en het is eene welbekende zaak, dat de Regtsgeleerden en Regters in *Portugal* door hunne

Broeders elders, zelfs in *Engeland*, niet overtroffen worden in de twistzaaken op de lange baan te schuiven.

Een Koopman te *Lisfabon* brengt zyn tyd op de volgende wyze door. 's Morgens ten acht uuren gaat hy ter Kerke, ten elf uuren na de Beurs, eet ten één uuren, slaapt tot drie uuren, eet ten vier uuren fruit, en houdt het avondeeten ten negen uuren. De tusschenvallende uuren besteedt hy op zyn Koopkantoor, in het doen van bezoeken, en speelen op de kaart.

Wanneer men by iemand, die boven den rang van Koopman verheven is, een bezoek aflegt, is het noodig gedegend en gemanteld te weezen: is de Familie, by welke men zich vervoegt, in den rouw, men moet in 't zwart komen. De dienstboden zouden iemand, die een bezoek geeft, niet inlaaten, zo hy te voet kwame: gelaarsd in zulke huizen te komen zou men voor een hoon rekenen, of men moest ten zelfden tyde ook gespoord weezen. De Heer van den huize gaat den bezoeker voor, als hy hem uitgeleide doet; by het ingaan heeft het tegendeel plaats.

Het gemeene Volk te *Lisfabon*, en in *den omtrek*, *is* een arbeidzaam en sterk geslacht; veelen hunner leggen, door een zuinig leeven, een voeglyken voorraad op voor den ouden dag. Het is onaangenaam te zien met welk eene moeite zy werken, uit hoofde van de gebrekkigheid der gereedschappen. Hunne karren hebben het ruwe voorkomen van vroegere eeuwen: deeze voertuigen worden getrokken door een paar sterke Ossen. Het koorn wordt gedorscht door die zelfde Dieren, als in de dagen der *Israëliten*; hier zou nog het gebod letterlyk gelden, *een dorschende Osse zult gy niet muilbanden.* — Zy hebben veele andere gebruiken, welke ons zonderling voorkomen: by voorbeeld, de Vrouwen zitten met de slinker zyde na den kop des paards, als zy ryden; een Voerman zit op het paard aan de slinke hand; de Knegts speelen op de kaart, als zy hunne Heeren wagten; een Kleermaaker zit eveneens als een Schoenmaaker te werken; een Barbier verschynt op Zondag met een Degen, een Kokarde, twee Horlogien, of ten minsten twee horlogiekettingen. Een Herberg kent men aan een uitgestooken Druivenbosch, en het Huis van eene Vroedvrouw aan een wit Kruis. Een *Jood* onderscheidt zich door zyn bovenmaatig betoon van Catholyke Devotie.

De

De laagere rangen van beide de Sexen zyn zeer gesteld op den opschik: ik zag te meermaalen Vischwyven met gouden ketenen om den hals, en met gouden ringen aan de hand. De Groenvrouwen onderscheiden zich door eene byzondere kleederdragt.

Alle slaafagtige arbeid wordt hier volvoerd door *Galiciaanen*; deezen mogen de Houthakkers en Waterdraagers van de Hoofdstad genaamd worden; zy zyn geduldig, vlytig, en hunne getrouwheid is tot een spreekwoord geworden. Een der hoofdbezigheden, waar in zy dagelyks onledig zyn, is de Burgers van water te voorzien, 't geen zy op de schouders in kleine houten vaten draagen, uit de veelvuldige Fonteinen gehaald.

Elk *Galiciaan* is verpligt, naar een Stadsreglement, alle avonden een deezer gevulde watervaten na zyn huis mede te neemen, om des te vaardiger, by ontstaanen brand, tot blussen gereed te zyn; zy komen op het slaan der brandklokke terstond daarmede voor den dag; allen verzuim in dit stuk wordt hoog genomen, en zwaar gestraft; in tegendeel kunnen zy zich, in gevalle van betoon van wakkerheid en moed in het brandblussen, van eene ruime belooning verzekerd houden. Dan men heeft hier weinig brand; staande myn verblyf viel 'er geen voor.

In de huizen van vreemde Kooplieden zyn de *Galiciaanen* de eenige bedienden welke men gebruikt, en veele *Portugeesen* bedienen 'er zich van; hun de voorkeuze geevende boven de Inboorlingen. Zy kooken, houden de kamers schoon, en doen allen huiswerk. Zyn 'er in een *Portugeesch* huisgezin *Galicische* Meiden beneden de vyfen-dertig jaaren, deeze worden door niemand dan de Huismoeder en Dogter gezien; die jaaren bereikt hebbende, worden zy aan zichzelve overgelaaten, in de veronderstelling dat haare bekoorlykheden genoeg verflenst zyn om ze te beveiligen tegen de aanvallen van galanterie.

Zeldzaam ademen de *Portugeesche* Dames de zuivere lucht in, uitgenomen de korte poos dat zy zich na de digtbygelegene Kerk begeeven, 't welk zy ten minsten éénmaal op een dag doen.

De *Portugeesche* Dames bezitten veele beminnelyke hoedanigheden; zy zyn kuisch, zedig, en zeer op hunne Kinderen gesteld. Geene Vrouw gaat ter deure uit zonder toestemming van haaren Man, of Ouders. Om allen

agterdenken voor te komen, worden Mannen, *zelfs Bloedverwanten*, niet toegelaaten in de Vertrekken der Vrouwen te komen, of naast dezelve te zitten op openbaare plaatzen. Van hier is het, dat de Minnaars zelden de voorwerpen hunner liefde in 't oog krygen, dan alleen in de Kerk; en deeze is ook de plaats, hoe onvoeglyk het fchyne, van den minnehandel. —— Ondanks het naauwlettend oog van de *Duenna*, weeten de Gelieven Minnebriefjes te wisfelen; en dit op eene zo behendige wyze, dat niemand het kan bemerken, of zyn hart moet branden van dezelfde vlam. De kleine knaapen die het Altaar bedienen zyn dikwyls de boodfchapbrengers te dier gelegenheid. Wanneer een van deeze ongevleugelde Cupidos een Briefje van dien aart ontvangt, maakt hy door het volk heen te komen, tot hy by de Schoone is; dan knielt hy, herhaalt zyne *Ave Marias*, flaat op zyn borst; naa zyne gebeden gedaan en op zyn borst geflaagen te hebben, valt hy voorover op zyn aangezigt en handen, kuscht met een heiligen yver den grond; middelerwyl fteekt hy den Minnebrief onder de *kleederen der Schoone*, en haalt niet zelden een anderen weg. —— Op andere tyden maaken de Minnaar en Minnaresfe by het uitgaan der Kerke te gelyk te weezen by het Wywatersbakje; wanneer zy met alle behendigheid briefjes wisfelen, of althans het vermaak genieten van elkanders vingers te drukken.

Veelvuldig zyn de kunftenaaryen, tot welke zy zich gedrongen vinden de toevlugt te neemen, om allen agterdenken te weeren of te leur te ftellen; en in geen tydperk huns leevens betoonen de *Portugeefen* meer voorzigtigheids dan ftaande hunne vryery. Hunne natuurlyke geneigdheid tot geheimhouding is zeker een wel te passe komend hulpmiddel om jaaren agtereen onder den indruk dier tedere Drift te leeven; en zy zouden 'er de flachtoffers van worden, ware het die verfynde en tedere liefde niet, van welke GUEVARA deeze befchryving geeft: „ Zy gloeit, maar brandt niet; zy verlicht, maar „ befchadigt niet; zy verteert niet, fchoon zy brandt; zy „ doet niet duizelen, fchoon zy fterk glinftert; zy ver- „ fynt, zonder te vernietigen; en fchoon zy heet zy, nog- „ thans valt zy niet fmertlyk."

Zeer kostbaar zyn de Huwelyksfeesten: de middelen by lieden van gemeenen doene worden dikwyls geheel befteed aan de toebereidzelen by die gelegenheid. —— By alle rangen is de Slaapkamer voor Bruid en Bruidegom

gom naar en foms boven vermogen vercierd met linten en bloemen; dikwyls zyn de beddelakens van het Bruidsbedde met de fynste kanten omzet.

By de Doopplegtigheid hunner Kinderen, als mede by de Begraafenisse, maaken zy groote kostén; doch, in andere opzigten, zyn zy zeer zuinig en maatig, in 't byzonder de Vrouwen, die zelden iets anders dan water drinken: indien zy wyn drinken, dit doet haare kuischheid in verdenking komen, en verdenking grenst hier aan misdryf. De Keizerin *Dona* LEANOR, Dogter van EDUARD, Koning van *Portugal*, wilde dit onthoudend gebruik onder de *Duitsche* Hofdames invoeren: dan noch de redenen, noch het voorbeeld, van haare Keizerlyke Majesteit konden deeze beweegen, om de *Melk van Venus* voor een dronk koud waters te verwisselen.

De fpys- en dranköntheuding der *Portugeesche* Dames vertoont zich op haar gelaad, 't welk doorgaande bleek, bedaard en zedig is; zy, die zich wat meer aan lichaamsbeweeging overgeeven, hebben eene goede kleur. Haare oogen zyn zwart en fpreekende; haare tanden wit en geregeld. In den ommegang zyn ze beleefd en bevallig; haare manieren mogen den naam van inneemend en ongemaakt draagen. Het maakzel haarer kleeding ondergaat, misschien in eene Eeuw, geen ééne verandering. Modekraamsters, Hairkappers, en lieden van dat flag, zyn in *Lisfabon* zo onbekend als in het oude *Lacedemon*.

Het hertrouwen ftaat aan de Weduwen vry; doch zy bedienen zich van die vryheid zeldzaamer dan in andere Landen. 'Er zyn veele *Portugeesen*, byzonder by een ouderwets foort van lieden, die een tweede Huwelyk aanzien als eene foort van Overfpel, door de Wet alleen geheiligd. —— De Vrouwen neemen de Familienaamen haarer Mannen niet aan: zy behouden fteeds haare eigene. —— De Mannen worden doorgaans by hun Doopnaam aangefprooken; als *Senhor* PEDRO. Toe- of Bynaamen zyn hier ook zeer in zwang; zy worden ontleend van de onderfcheidene bedryven, merkwaardige voorvallen, woonplaatzen, of een in 't oog loopend gebrek of uitfteekenheid. — De Toe- of Bynaamen der Vreemdelingen vertolken zy veelal, inzonderheid wanneer dezelve naamwoorden zyn, of hoedanigheden uitdrukken; zo, by voorbeeld, noemen zy *Mr.* WOLF, *Senhor* LOBO; *Mr.* WHITEHEAD, *Senhor* CABEÇA BRANCA. By de Doopnaamen van Mannen en Vrouwen worden menigmaal, onder-

 fchei-

ſcheidingshalven, die der Ouderen gevoegd. Deeze gewoonte hadt ook zeer veel onder de oude *Ieren* plaats, en is heden ten dage nog in gebruik in de Zuidelykſte gedeelten van dat Ryk.

Wat den Middelſtand onder de *Portugeeſen* te *Lisſabon* betreft, zy verſchillen in hunne denkbeelden en zeden zeer veel van de overige *Europeërs*. De ongewoonte om te reizen, behalven na hunne eigene Volkplantingen, ſluit hun uit van hedendaagſche denkbeelden en gebruiken; te deezer oorzaake behouden zy veel van de voorige eenvoudigheid hunner Voorouderen, en weeten meer van 't geen 'er in *Aſia* of *America* voorvalt, dan van 't geen in *Europa* gebeurt. —— Het zy dit voortkome uit eene zugt tot gemak of mangel aan nieuwsgierigheid, zy hebben een afkeer van reizen, zelfs in hun eigen land. Een *Portugees* zal eer aan 't roer van een ſchip gaan zitten om het na *Braſil* te ſtuuren, dan de teugel van een paard in handen neemen om te paard van *Lisſabon* na *Oporto* te ryden.

Een Volk, in deezervoege verwyderd van de Naburvolken, is uit eigen aart afkeerig van den invloed van enkel beſpiegelende Leerſtellingen, die eene ſtrekking hebben om vastgeſtelde begrippen om te keeren. Het ſluit teffens buiten, de bronnen van hedendaagſche weelde, en thans heerſchende verfyningen, zo wel als verbeteringen.

Te deezer oorzaake zyn hunne behoeften, in vergelyking geſprooken, weinig, en gereed te voldoen. Hun zugt tot gemak ontheft hun van veele driftvervoeringen, waaraan andere Volken onderhevig zyn. Groote en tergende beledigingen vallen zeldzaam onder hun voor; doch, ééns beledigd zynde, valt het bevredigen bezwaarlyk. Driften, die zelden gewekt worden, werken, ééns gaande geworden, doorgaans te heftiger. Van hier heeft men onder hun ſomtyds geweldige wraakneemingen gezien; doch tegenwoordig heeft de waakzaamheid der Overheden, en de aanwas van beſchaafdheid, de punt van den moorddolk verſtompt.

De doorgaande maatige leevenswyze des Volks, en hunne onthouding van zwaaren arbeid; de zuiverheid van de lugt; en de menigte van mineraale bronnen, — zyn omſtandigheden zo gunſtig voor het menschlyk geſtel, dat wy natuurlyk zouden verwagten veelen onder de *Portugeeſen* te zullen aantreffen die eenen zeer hoogen ouderdom bereikten; deezen zyn egter zeldzaam; maar minder worden 'er door natuurlyke oorzaaken afgeſneeden vóór een tach-

tachtigjaarigen ouderdom, dan onder een gelyk aantal Persoonen, misschien in eenig ander gedeelte van *Europa*. Zeldzaam ontmoet men een *Portugees*, hoe hoogbejaard ook, kreupel door de jicht, of gekromd door zwakheid.

De schoonste en welgemaaktste Persoonen van beiderlei Sexe treft men aan in het Landschap *Extremadura*. Die bedervende geessel der schoonheid, de Kinderziekte, heerscht hier niet met hetzelfde vernielende geweld als in koudere gewesten. — De Inwoonders verzuimen eene zaak, welke, in een Land als *Portugal*, aan het menschlyk gestel alle volkomenheid zou byzetten; ik meen het Baaden: ook maaken zy geen Lichaamsbeweeging genoeg ter bewaaringe van de gezondheid.

De laagere rangen van lieden bezitten veele uitsteekende hoedanigheden; zy zyn Godsdienstig, eerlyk, maatig, ouderlievend, en onderdaanig aan hunne Overheden. —— Wy moeten, nogthans, niet verwagten deeze hoedanigheden by de *Portugeesen* te zullen aantreffen die omstreeks de Zee-havensteden woonen; de zeden zyn daar verbasterd en bedorven, door de verkeering met het uitschot van verschillende Volken. Vreemdelingen worden niet zelden misleid, als zy het Character eens Volks opmaaken; 't zelve door eene zo verkeerde middenstoffe beschouwende. Het is op het Land alleen, waar men de *Portugeesen* kan aantreffen in hunnen natuurlyken staat, niet bedorven door eenen vreemden invloed; en dan vindt men hun eerlyk, verpligtend, gespraakzaam, en beleefd.

Een *Portugeesche* Boer zal met zynen meerderen, of hooger bejaarden, niet wandelen, zonder hem, uit eerbied, de hooger of rechte hand te geeven. Hy gaat geen mensch voorby, of hy neemt den hoed af, en wenscht hem een lang leeven groetende toe. Van een afweezig Vriend spreekende, is hunne gewoone uitdrukking: „ Ik sterf van ongeduld om hem te zien!" Wanneer hy 's morgens zyne medearbeiders in het veld ontmoet, groet hy hun beleefd, en vraagt na den welstand van hun en van het huisgezin.

Zyn dagelyksche arbeid vangt met het opgaan der Zonne aan, en eindigt met den ondergang; hy heeft een half uur om te ontbyten, en twee uuren tot het middagmaal, ten einde hy zich op het heetst van den dag, door een middagslaapje, verkwikke. Werkt hy in den Wyngaard, dan geniet hy een voeglyk aandeel wyns.

Den

Den dag volarbeid hebbende, zingt hy den *Vesper*. Op Zondag snaart hy zyn Luit, of springt mede in den *Fandango*-dans. Zyne Jongens worden in de school van een nabuurig Klooster onderweezen; in dit gesticht vindt hy ook onderhoud voor zich zelven en zyn Gezin, als hy zich verlegen of tot werken buiten staat bevindt.

De *Portugeesche* Landlieden zien hun Land voor het gezegendst *Paradys* aan, en houden *Lissabon* voor de grootste Stad in de geheele Wereld. Zy hebben voor een spreekwoord: *Wie Lissabon niet gezien heeft, heeft niets gezien!* In de daad, zy hebben voor alles schier spreekwoorden, die, gegrond op eene veeljaarige ondervinding, over 't algemeen waarheid behelzen, schoon het even aangehaalde een doorslaand bewys van het tegendeel oplevert.

Van de Landen, die, gelyk het hunne, geen Koorn, Wyn en Olie voortbrengen, vormen zy een zeer laag denkbeeld. Zy schilderen by zichzelven af de elenden der Inwoonderen van Landen onder de Noordlyke Lugtstreeken, die te midden van ys en sneeuw steeds huiverend wegkrimpen; terwyl zy zich bakeren in hunne groene velden by het schynzel der alles verleevendigende Zonne.

Deeze omstandigheden, en de sterke geneigdheid welke zy hunnen Koning toedraagen, maaken hun Geboorteland hun dierbaar. Zy doen een groot gedeelte huns geluks bestaan in de milde Lugtsgesteltenisse, waar mede de natuur hun begunstigd heeft, en den overvloed van smaaklyke vrugten, welke de grond voor weinig arbeids oplevert. —— Te midden van allen onheil, houden zy zich verzekerd troost in den Godsdienst te zullen vinden; het troostmiddel, 't welk zy daar benevens meest bezigen, is de Muzyk; deeze verdryft de kommer der armen, en verheft de genietingen der vermogenden; en het leeven glydt gemaklyk heen over zo aangenaame tooneelen. —— Het zou vergeefsche arbeid weezen, een *Portugees* te willen overtuigen, dat hy een geluk, het zyne evenaarende, in een ander gedeelte der wereld zou kunnen genieten; hy is opgevoed in dit denkbeeld. En indien toeval of ongeluk hem dwingt zich in een ander Land te onthouden, kwynt hy als iemand die gevangen opgesloten zit.

(*Het Vervolg en Slot hier naa.*)

DE ZEE.

Beladen Zeeën, door den Mensch uit zugt tot vermaak, rykdom, of Oorlog, beladen —— Zeeën en Winden, hem dienstbaar gemaakt, getuigen van zyn kunst, en bevorderen zyne oogmerken.

YOUNG.

Welk eene groote, onoverzienbaare, ruimte vertoont zich aan myn bespiegelend oog! —— eene vlakte, welker aandagtige beschouwing my van verwondering als doet wegzinken, wanneer ik alle derzelver byzonderheden gadesla, en te gelyk de magtige hand van Hem, die dezelve voortbragt en in stand houdt. Laat ons hier eenige oogenblikken vertoeven —— hier, waar onderscheidene Tooneelen in en op zyn — waar men den donder der magtige Oorlogsvlooten hoort; woedende en bruischende golven ziet, —— en de Majesteit van den grooten Schepper zich op het luisterrykst vertoont. Ja, oneindige beweegredenen zyn hier, om hun, die de laagheid bezitten om den Maaker van dit alles te ontkennen, te gelyk van schaamte te doen bloozen!

ô Wyde waterplas! welk een aantal nuttigheden brengt gy het Menschdom aan! Gy draagt duizenden van Waterkasteelen, die ons alles, wat tot cieraad, vermaak en benoodigdheden, strekt, aanbrengen. Gy bergt in uwen ruimen schoot eene tallooze menigte van schepzelen, elk in zynen aart en kring geschikt tot onderscheidene einden, wyl niets te vergeefs geschapen is. Neen: onderscheidene schepzelen verschaffen ons ook onderscheidene voedzels op onze weltoegeregte tafels; en deeze alle komen ook op onderscheidene tyden te voorschyn, ten nutte en genoegen van het Menschdom, om ons te voeden en te verkwikken.

Hoe strekken duizenden van *Coraalen* en *Schelpen*, die heerlyke voortbrengzelen der Natuur, tot cieraad der kostbaare Kabinetten van die Verzamelaars, die zich over derzelver luisterryke verscheidenheid moeten verbaazen, en te gelyk den Formeerder derzelven roemen!

Dan! beschouwen wy dit grootsche Element in alle zyne woede en vreeslyke kragt, wanneer de God der Eere dondert, en de golven zich als bergen verheffen; hoe zorglyk, hoe rampvol, is dan de staat van hun, die zich met hunne vlottende Kielen op hetzelve bevinden! Aanschouw dan den anderzins zoo kundigen Stuurman, den vluggen Matroos, aan de stormen blootgesteld; alles wordt in 't werk gesteld, wat kunst en vlyt ooit uitdagten, om Schip en Volk te behou-

houden: dan niets kan hier baaten; de *kunst staat stil* —— het golvend ruim der rustelooze baaren woedt —— de winden verheffen zich als om stryd: —— alles kraakt en breekt —— het water oversteipt hun! —— Nu eens met de golven ten hemel ryzende, —— dan weder tot in den afgrond nederdaalende, verschynt het laatste, het gedugte oogenblik, en alles wordt een prooi der woedende golven; Schip, schat en schepzelen worden in de diepte der Zee bedolven; *de baaren sluiten zich over hun, en de dag van morgen weet niet meer dat zy ooit gebooren wierden*! —— ó Woedende baaren, wie kent uwe kragt? Door uwe magt worden veelen, zeer veelen, weggevaagd, en vlakten in Zeeën veranderd! Doch het was ook deeze groote waterplas, die ons, meer dan eens, andere Tooneelen vertoonde —— Tooneelen, oneindig onderscheiden van de zo even geschetste. Hier was het dat men alles opofferde ten nutte van zichzelven en ter eere van zyn Vaderland! Hier zag men weleer Oorlogsvlooten in bloedigen stryd tegen elkanderen; donderende Waterkasteelen de eer hunner *Vlag* bestryden, de roem hunner Natie handhaaven! Hier zag men een' TROMP en DE RUITER met leeuwenmoed stryden, ter handhaaving van Vryheid en Regten! Hier hoorde men de donderklooten, met vreeslyke kragt, uit *hunne trompen* vliegen; terwyl de alvernielende Oorlog *duizenden hier hun* graf deed vinden!

Zoo levert de vademlooze Zee een aantal ontzag-wekkende Tooneelen op.

Aanschouw dan dit Zeetooneel, ó Mensch! en bewonder uwen grooten Schepper! Dat ieders oog hier met ontzag en bewondering rondga: want wie is in staat zyn gezigt aan zulk een Tooneel te verzadigen?

Brielle,
1798.

J. D. V.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

VERKLAARING, WEGENS DE HERBERG, EN DE KRIBBE, IN WELKE DE HEERE JESUS ZOU GEBOOREN, EN GELEGD ZYN; volgens Z. PEARCE, in zyne *Commentary on* St. LUKE II vs. 7.

Daar de tyd der vieringe van het Kersfeest weder nadert, herinnert zich elk Christen, in ons Vaderland, die maar een weinig werk maakt om jaarlyks de verhandeling dier eerste Feeststoffe met een Godsdienstig oogmerk by te woonen, hoe zeer veelen onder de Protestantsche Leeraaren, met meerdere of mindere vertooning eener diepe Geleerdheid, alsdan den tyd, ter stichtinge, en Verheerlyking van het Opperwezen, bepaald, voornaamelyk te koste leggen aan het tweede, en hoogstwaarschynlyk *niet* van den Euangelist Lucas afkomstige, Vers van het 2de Hoofddeel diens Heiligen Schryvers. —— Eene reeks Historische Aanmerkingen, verre boven de bevatting van den gemeenen Hoorder, worden dan voor den dag gebragt; de naamen van *Cyrenius*, *Quintilius Varus*, en *Sentius Saturninus*, worden uitgebromd; en de tyd van ieders Stadhouderschap, en der Beschryvinge, met groote schroomvalligheid, en niet zelden verwarringe, onderzocht; oordeelkundige gissingen, over den zin, of tot verbetering, van den Grondtext, worden, met of zonder den lof des Geleerden, van wien zy ontleend zyn, telkens opgedischt; en terwyl de Gemeente onoplettend hoort, of haare kundiger Leden van de zaak een beter begrip krygen, by het leezen eener Bybelverklaaring, is het slot van alles, by den Leeraar, onzekerheid over dat geheele Vers, althans over de leezinge, zo als die ligt, en by zyne Hoorders verveeling, om niets meer te zeggen. — Intusschen loopt men het overige der Geschiedenis van 's Heeren geboorte, als viel daar over niets te zeggen, ter vlucht door; en ondervindt, dat dit breedvoerig en schitterend vertoon van Geleerdheid, welk zich de Leeraar veroorlofde, den tyd ver-

verflonden heeft; zo dat hem maar weinige oogenblikken ter Toepasfing, tot ftichtende en ter bevestiging in het Geloof dienende Aanmerkingen, het hoofddoel der Openbaare Godsdienstoefening, veelal overfchieten. Myn oogmerk is niet, aan te pryzen, dat men zich voortaan geheel onthouden moet, om iets te zeggen, of fomwylen in het breede zelfs te handelen, over het tweede Vers. Neen! tot zo lange hetzelve in de Vertaalingen des N. T. geleezen wordt, of althans door het eenpaarig oordeel van deskundigen niet voor *onecht* verklaard is, mag en behoort een Christen-Leeraar deswege zyn gevoelen voor de Gemeente niet altoos te verbergen. Het misbruik heb ik alleen willen wraaken; en, zo het geduurig opdisfchen van het zelfde gerecht, bovenal, wanneer het niet naar den algemeenen fmaak is toebereid, of voor de meeste monden aangenaam en gefchikt is, fatheid en tegenzin baart, kan het niet dan nuttig zyn, om naar verandering van fpyze, en een meer gevallig Geestelyk voedfel, te zoeken, wil men anders het *verval der* Godsdienftige Byeenkomften, 't welk *zich ook op Feestdagen vertoont*, eenigzins poogen te *herftellen*.

Met deeze bedoeling dan, en in hoope van door uw *Mengelwerk* eenig nader licht onder myne Landgenooten, over de Heilige Gefchiedenis, te verfpreiden, of ook aan Leeraaren van den Godsdienst gelegenheid te geeven, om eene aangenaame verwisfeling in hunne eerfte Kersftoffen te brengen, vat ik de pen op, om, naar geleide van den Letterkundigen Z. PEARCE, een vooroordeel te beftryden, 't welk, ten aanzien van de Wieg of Kribbe des Zaligmaakers, uit misverftand van Lucas verhaal H. II. vs. 7, zeer diepe wortelen gefchooten heeft. — Ziet hier, tot beter verftand van het volgende, de woorden, zo van den Grondtext, als van onze Nederduitfche Overzetters, waarop ik *doele*.

„ Ἀνέκλινεν αὐτὸν (τὸν πρωτότοκον) ἐν τῇ φάτνῃ διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς τόπος ἐν τῷ καταλύματι."

Zy (Maria) *leide hem* (haaren eerstgebooren Zoon) *neder in de kribbe, om dat voor hun geen plaatze was in de herberg.*

Het gros der Leezers, met naame van hun, die eenigen acht flaan *op den rustenden Ezel*, door het vernuft des Plaatfnyders, voor den gewoonen Bybel, hier, met gelyk recht, als de doornekroone by Jefus kruiziging, op den voorgrond geplaatst, moeten door de Vertaaling van deezen

zen volzin noodwendig de gemeene dwaaling begaan, als of het gezegend Kind buiten de herberg gebooren, en in de kribbe van een beestenſtal zy ter nedergelegd. De Getuigeniſſen der Oudheid, de taal der Dichteren (*), en ſchier alle de Overzettingen van vroegeren en laateren tyd, begunſtigden, behalven in ons Vaderland, door geheel de Christenheid, dien waan, aan wiens gegrondheid te twyfelen, mogelyk by veelen, die eenigzins bygeloovig of dweepende vallen, bykans voor Ongodsdienſtigheid en Ongeloof wordt aangezien. Men acht het aanſtootlyke, dat men anders ligt vinden zoude in deeze legplaatze van den Verloſſer der Wereld, genoeg weggenomen door het denkbeeld zyner diepe vernedering tot een behoeftigen en dienstbaaren ſtand op aarde; bovenal, doordien Bethlehem, eene kleene Stad, nu vol was door den zamenvloed van Davids Nakomelingſchap, ter gelegenheid der Beſchryving aldaar opgeroepen. —— Het laatſte valt niet te lochenen, als blykbaar uit den aart der zaake, en Lucas getuigenis ter deezer plaatze: echter, zo de woorden (κατάλυμα en φάτνη, *herberg* en *kribbe*) eenen anderen dan den gewoonen zin konnen hebben, zien wy niet, met wat recht men, uit den overvloed des Volks, in Davids Stad thans vergaderd, de noodzaakelykheid haalen kan, dat Jeſus in eenen ſtal, en eigenlyk gezegde beestenkribbe, zou gelegd zyn, terſtond na zyne geboorte. Aan den anderen kant immers is het geloovelyk, dat een aantal van Bethlehems Bewooners thans om dezelfde reden uithuizig waren, en uit gastvryheid, zo gemeen in het Oosten, hunne bekenden, Vrienden, en Landgenooten herbergden. Ook valt het niet te vermoeden, dat men, naar de toenmaalige zeden, ligt daar toe zal gekomen zyn, om eene zwangere Vrouw benevens haar Zoogkind, hoedanigen door alle tyden heen op de ontferming der menſchelykheid eene ſterke aanſpraak maakten, te verſtooten, en weg te zenden naar eenig verblyf, waar het vee, maar geenzins redelyke wezens overnachtten; een verblyf al verders, 't welk men te onrecht met eenige onzer hedendaagſche boerenſtallingen vergelyken zoude, en althans, dit mogen wy uit Joännes leeren (Hoofd. X.) van boven open zynde, blootſtond aan de onguurheid van

(*) *Vid.* SUICERI *Theſ. Eccl. in* φάτνη, om van Nieuwere *Dichters* niet te gewaagen.

van lucht en weder. En wie waren het, die deeze *hardheid*, zo ftrydig tegen de wetten der herbergzaamheid, pleegden? zekerlyk haare Bloedverwanten, haare Naastbeftaanden, Mannen en Vrouwen, beide van haar Stamhuis, in wier midden zy, na de ongemakken der gedwongen reize te hebben doorgeftaan, van haaren eerstgeboorenen verloste.

Doch de armoede, antwoordt men, is overal verfchoven; ook lochenen wy niet, dat Jefus, in zyne omwandeling op aarde, naar waarheid getuigd heeft, „ niet te hebben waar hy zyn hoofd nederleggen zoude." Alleen komt hier in aanmerking, of zyne Moeder Maria, en Jofeph zyn vermeende Vader, hoewel geene Lieden van Aanzien of Vermogen, in eenen zo geheel fchamelen en ongelukkigen toeftand waren, als waarvoor zy doorgaans gehouden worden. Het beroep nu van eenen Timmerman, die Jofeph was, duidt geenzins eene uiterfte geringheid aan; en Mária, de Bloedverwante en Vriendin van Elizabeth, de huisvrouw van Priester *Zacharias*, (Luc. I.) fchynt ons hierom toe van burgerlyke *afkomst* geweest te zyn. —— Dan laaten de woorden *beflisfen*, *of het* algemeen Vooroordeel, dan onze Aanmerkingen daartegen, het meest geloof verdienen.

Behálven ERASMUS, die echter op dit ftuk niet fchynt te hebben doorgedacht (*), is niemand der Geleerden, van hoe beroemden naam en bekwaamheid ook, zo ver my bewust is, vóór PEARCE, op het denkbeeld gevallen, dat κατάλυμα iets anders dan *eene herberg*, hier ter plaatze, betekenen zoude; dit echter is de grond der dwaalingen, waarin men doorgaands gevallen is. D. HEINSIUS (†), SAUMAISE (‡), DE CLERCQ (§), WETSTEIN (**), en anderen, merken aan, dat, volgens eene redenkundige vernaaming, (*metonymia*) het woord φάτνη in deezen volzin niet zo zeer *eene kribbe*, als wel *de ftallinge*, of *het hol*, aanduidt, waarin zy ftond: ook ftaaven zy hunne meening door gezach van onbetwistbaare plaatzen uit oude Schryvers, by wien het alzo gebezigd is.

Echter verfchillen zy onderling, of hier *de ftallinge* van

(*) *In Commentario, ad h. l.*
(†) *Exerc. Sacra in N. T.*
(‡) *Apud* BALDUINUM WALÆUM *in Cap. II. Lucæ.*
(§) *Ad Nov. Teft. in l.*
(**) ———— *in l.*

van de herberg, dan wel *eene ſtallinge*, afgeſcheiden van deeze, *een hol* buiten de Stad Davids, tot berging van het vee geſchikt, zoude bedoeld zyn. DE GROOT en WETSTEIN (*) pleiten inzonderheid voor het laatst gevoelen, als meest beſtaanbaar met de Zeden der Ouden, en de Getuigenisſen der Kerkvaders, die willen, dat de Heiland zyn eerſte daglicht zag in een zeker hol, welk men wil dat nog als 's Heeren geboorteplaats wordt aangeweezen. Maar toegeſtaan, dat φάτνη, even als het Latynsch *præſepe*, in eenen tweeden of oneigenlyken zin, wel eens *eene ſtalling* betekene, dunkt het ons echter vreemd, dat men *hier* tot denzelven zyne toevlucht zou moeten neemen, zo lang 'er mogelykheid is den eerſten of waaren zin des woords te behouden; dewyl dan de vernaaming, (of *metonymia*,) mag gerekend worden plaats te grypen, wanneer de echte betekenis een ongerymd denkbeeld oplevert. En, wat het Verhaal der Kerkvaderen, en de aloude Overlevering, aangaande Jeſus geboorte in zeker *hol*, omtrent Bethlehem, betreft, dit een en andere zweemt ons te veel naar een uitvindſel der Bygeloovigheid, dan dat wy ons overreeden konnen, dat het genoeg gezach hebbe, om te bewyzen, dat Lucas daarop doelde in zyn eenvoudig Geſchiedkundig bericht van Jeſus geboorte, en wel in het eenige woord φάτνη van Hem gebezigd. De eerſte, en alleen iets afdoende, ſpooren, immers, welke dat vermoeden begunſtigen, treft men aan by JUSTYN *den Martelaar* (†), en dus na een tydvak van ruim honderd jaaren; lang genoeg voorwaar, om te gelooven, dat de Waarheid toen alrede met eenige menſchelyke vercieringen was opgetooid. Althans die Schryver, en zo veelen hem gevolgd zyn, voldingen by ons niets het minſte tegen den Euangelist, welke, wanneer hy met hun had ingeſtemd, zich onzes inziens veeleer van het woord αὐλή, door Joännes ter aanduiding van *eenen beestenſtal* gebezigd (‡), zou bediend hebben, dan wel van φάτνη, 't welk men, om 'er die betekenis aan te hechten, in eenen oneigenlyken zin heeft op te vatten.

Dit zy genoeg, om ons niet te verliezen in eene zee van verſchillende meeningen en gisſingen der Uitlegkunde:

(*) GROTIUS *in Comment.* WETST. *ut ſupra.*
(†) *Vide*, *præter alios*, WETSTENIUM, *l. c.*
(‡) JOAN. X VS. 1, 16.

de: het is onze taak niet, de grootste *Mannen in het* vak der Letteren te bestryden; en zelfs verbiedt ons bestek, dat wy iets anders dan den zin van Lucas woorden zoeken op te delven, zonder ons in uitvoerige wederleggingen in te laaten. Niet zo verre zyn ook de Geleerden van het algemeen gevoelen over des Heeren geboorte- en legplaats afgeweeken, of onze aanmerkingen, daar tegen ingebragt, hebben insgelyks klem tegen hunne meer of min gegronde stellingen. Deeze dan in het midden laatende, zullen wy, naar geleide van PEARCE, alleen iets beters trachten aan te wyzen. Zo lange men het woord κατάλυμα hier door *herberge* vertolkt, in dien zin, als wy die benaaminge opvatten, en naar onze Zeden verstaat, zal het bezwaarlyk zyn aan φάτνη een ander denkbeeld dan dat van *eene beestenkribbe* te hechten, en dus niet ophouden van eenen stal, als de plaats van Maria's verlossing, te beschouwen. HESYCHIUS nu, SUIDAS, en verdere zo oude als hedendaagsche Letterkundigen, de kracht van gelyknaamige woorden (*Synonyma*) niet genoeg onderscheidende, hebben aan deezen waan voedsel gegeeven. *Maar* tracht men Lucas, het geen, onzes inziens, de beste wyze van Verklaaringe is, uit zyne eigen Schriften, en die van zynen Land- en Tydgenoot Marcus, door vergelyking, op te helderen, zo zal men bevinden, dat hun oordeel misschien te roekeloos geslaagen is. Immers, behalven dat de taalkundige oorsprong van het woord niets verders aanduidt, dan eene plaats, waar de Oosterlingen en Reizigers, bovenal in die warme Landen, gewoon waren, aan het huis van hunne Vrienden, of ook in eene herberg, zich *te ontbinden*, te ontgorden, van hun reisgewaad te ontdoen, en vervolgens te verfrisfen; schynt desgelyks het gebruik dit woord inzonderheid tot de betekenis van dusdanig *een gastvertrek* bepaald te hebben. *In één* en hetzelfde Verhaal, althans by Lucas XXII vs. 11 en Marcus XIV vs. 14, wordt het ook van de Nederduitsche Bybeltolken te recht door *eetzaale* overgezet, en dat meer is, by elk der Euangelisten, door ἀνάγαιον μέγα, of *eene groote opperzaale*, in het volgende vers omschreeven. —— Wederom het werkwoord, waarvan het onze afstamt, bezigt onze Euangelist in de taal der Schaaren, morrende over Jesus vertoeven by den Tollenaar Zacheus: alwaar, Luc. XIX vs. 7, καταλῦσαι niet zo zeer *herbergen*, als wel *zich ophouden*, *verfrisfen* of *het middagmaal neemen*, te kennen geeft, gelyk op te maaken is uit het voorgaande vs. 5, waar

waar de Heere hem aanzegt: „ Ik moet *heden* in uw huis blyven.” Nogmaals, wanneer de Discipelen hunnen Meester drongen, de vermoeide en hongerige Schaaren, die hem in de woestyne vergezelden, van zich te laaten gaan, „ op dat zy, in de omliggende vlekken en dorpen, *de noodige verfrissing* en fpyze vinden mogen,” konnen wy die woorden (Luc. IX vs. 12.) alzo met goed recht overbrengen, zonder dat wy, naar onze Zeden, met de gewoone Vertaaling, aan *het neemen van herberge* behoeven te denken. Eindelyk, en het geen zeer veel afdoet, wanneer Lucas, in het boeken der Gelykenis van den barmhartigen Samaritaan, van een openbaar verblyf voor vreemdelingen, of, als wy zeggen, van *eene herberg*, en *huiswaard* in dezelve, gewaagt, (Luc. X vs. 34.) bedient hy zich geenzins van het woord, ’t welk wy meenen dat *een gastvertrek* aanduidt, maar van geheel andere benaamingen πανδοχεῖον en πανδοχεῖ, die, naar de kracht der taale, *eene plaats*, en *eenen man* betekenen, *die allen ontvangt*.

Om deeze redenen te zamen genomen, vermeenen wy, met den beroemden PEARCE, dat, by de Gefchiedenis van Christus geboorte, naar Lucas verhaal, bepaaldelyk van *een gastvertrek* gewaagd wordt, onzeker of dat in eenig vriendenhuis, dan wel in eene herberg, ja zelfs in een der gewelven van een ruim en uitgeftrekt onderaardsch hol, geweest zy.

Maria derhalven, des Heeren Moeder, aldaar van haaren eerstgeboorenen verlost zynde, vond, om den toenmaaligen toevloed van vreemdelingen en bloedverwanten naar Bethlehem, in deeze kamer voor haar Kind geene andere legplaatze dan *eene kribbe*, waarvan zy dus zich genoodzaakt vond gebruik te maaken.

Offchoon wy nu geene reden hebben, om naar onze bovenftaande Verklaaring aan eene *kribbe* te denken, die in den ftal ter voeding van het vee was opgeflaagen, of daadelyk diende, behouden wy echter nagenoeg de gewoone Vertaaling; van oordeel zynde, dat φάτνη hier ten minften dien zin heeft. Maar hoedanige waren de Voerkribben der Ouden? Als de onze, van eene vaste en veelal onbeweegbaare zelfftandigheid, van hout of fteen, in den grond, of aan eenigen muur, gehecht? Zulks te gelooven ftrookt naauwelyks met de eenvoudige zeden der Oosterlingen, en het herdersleven by hun zo algemeen. Zy hadden geene gebouwen of ftallingen, waarin het vee in die warme gewesten wierd opgezet. Men dreef alleen

 des

des avonds de beesten, ten einde ze voor roofdieren of dieven te beveiligen, binnen omheinde, doch van boven opene, afſchuttingen; of hield, in gunſtiger jaargetyde, de nachtwacht over de kudden in het veld. Voorts gaf men aan paarden, kemelen, en ander groot vee, hun voeder in eene opgeſlagen of uitgeſpannen kribbe van grof linnen of zeildoek, aan ſtaaken vastgemaakt; by of aan welke de beesten gekluisterd of gebonden wierden (*), gelyk men nog heden ten dage in de legers gewoon is. Van dusdanig eene kribbe nu, of *hangmat*, om de zaak naar ons taaleigen uit te drukken, vermeenen wy, dat Lucas gewaagd heeft, als van de eerſte legerſtede des Heeren, die door deeze byzonderheid van de overige kinders te Bethlehem genoeg onderſcheiden wierd, om door de Herders uitgevonden te worden; en hiertoe, gelooven wy, geeft te meer aanleiding, wanneer men hier leest, op gezach van eenige handſchriften, *ἐν φάτνῃ in eene kribbe*, en niet *ἐν τῇ φάτνῃ in de kribbe*; hoezeer die bepaaling *der* kribbe, waarop het voorzetſel doelt, met groot recht, en zorgvuldig, in het 12 en 16 vers, vervolgens is bygevoegd, wyl aldaar *van de kribbe* geſproken wordt, waarin het Kind met 'er daad lag, en gevonden wierd; hier daarentegen *van eene kribbe*, in welke het zyne Moeder nederlegde.

Hecht iemand ten laatſten eenig geloof aan het Verhaal der Vaderen, en de Overlevering der Eeuwen, nopens Christus geboorte in een naby Bethlehem gelegen *hol*; wy willen deezen niet wederſpreeken, dat ook het woord *κατάλυμα* van een *gastvertrek* in zodanige onderaardſche wooning zou mogen verſtaan worden. Wy willen zelfs niet lochenen, dat de geringheid en het verval van het nederig Bethlehem in Juda, veelal door Herders bewoond, en in eenen bergachtigen oord gelegen, min of meer grond geeft aan dat vermoeden. Overbekend immers is het, dat oudtyds veele Jooden zich in holen onthielden, en dat deeze over 't algemeen het gewoon verblyf der menſchen waren, alvorens de konst hun leerde zich huizen te bouwen (†). Maar in deezen verkiezen wy niets te beſlisſen, dan dat Lucas ons toeſchynt dien waan of niet, of flaauwelyk, te begunſtigen.

Wy

(*) Homerus *Il.* III vs. 507. Virg. *Æn.* XI vs. 492.
(†) Ovid. *Metam.* I vs. 121. & *alii.*

Wy vergenoegen ons met deeze bydraage tot opheldering der Heilige Schrift, waarvan wy den lof der eerste voordragt aan den taalkundigen, doch welligt in ons Vaderland te weinig bekenden, arbeid van den beroemden Z. PEARCE gaarne toekennen. Voorts, daar wy de redenen, die ons al verders tot de uitgaave, in deezen tyd des Jaars voornaamelyk, aanporden, met genoegzaame breedvoerigheid aanvoerden, verhoopen wy, dat de gezegde oogmerken tot nut en stichting onzer Landgenooten, by het vast naderend Kersfeest, of ter wegneeming van een nog heerschend vooroordeel aangaande het eerste verblyf van 's Werelds Heiland, door eene gunstige en tydige plaatzing in uw geacht *Mengelwerk* zullen mogen bereikt worden, ten einde de Waarheid ook in deezen op het spottend Ongeloof zegepraale, en, bevryd van den smet der dwaalinge, met haaren eigen luister, en eenvoudig schoon, te voorschyn treede.

Ik ben, met allen heilwensch,

Uw Toegenegen Vriend

E. D. L.

PRACTISCHE WAARNEEMINGEN, AANGAANDE DE MEEST VOORKOMENDE VERSCHILLENDE ZOORTEN VAN MAAGPYN. Door Dr. G. C. CONRADI, *Stads Physicus te Northeim.*

De Maagpyn, of Maagkramp, eene der hardnekkigste en pynlykste plaagen van het menschdom, is geenzins altoos van denzelfden aart. Dagelyks komen 'er daarentegen twee zoorten van voor, die merklyk in natuur verschillen; dewyl de eene zoort ontstaat uit eene te groote zwakheid en slapheid der maagvezelen, en daarentegen de andere voortkomt uit eene vermeerderde prikkelbaarheid der Maag, en eene boven maate vermeerderde gevoeligheid der Maagzenuwen. Deeze verschillende zoorten van dit ongemak hebbe men zo veel te meer naauwkeurig te onderscheiden, om dat zy doorgaans by geheel verschillende Temperamenten worden waargenomen, 't geen eene aanmerklyke verscheidenheid in de Geneeswyze ten gevolge heeft.

De eerstgenoemde zoort van Maagpyn *wordt over het* algemeen beter gekend en geneezen dan de andere, dewyl zy als met den vinger wordt aangeweezen, door de algemeene zwakheid der vezelen, de bleekheid van het gezicht, de kwaade ſpysverteering, de ſteeds beſpeurbaare overblyfzels van kwalyk verteerde ſpyzen, die, in de Maag, ophoopingen van ſlym, bedorven galle, of ſcherp zuur, veroorzaaken. Waar uit volgt, dat deeze zoort van Lyders bykans geenerleye ſpyzen kunnen verdraagen; dat zy, na den eeten, eene drukking in de Maag beſpeuren, misſelyk worden, en dikwyls al het genuttigde wederom overgeeven, en dat zy *zich* doorgaans best bevinden wanneer de Maag geheel ledig is, waar van meestal het tegendeel by de Lyders der tweede zoort plaats grypt. De geneezing deezer kwaal wordt voornaamelyk volbragt door ontlediging der Maag, en verſterking van dezelve, zo wel als van het geheele lichaam: waarom ook bittere Geneesmiddelen, beweeging, en een ſchraale diëet, in dit geval zo heilzaam en noodzaaklyk zyn. Doch ik zal my thans *hier* over, dewyl de zaak overbekend *is*, niet verder *uitlaaten.*

De tweede zoort van Maagpyn, *die voortkomt uit* eene vermeerderde prikkelbaarheid der vezelen en eene te groote gevoeligheid der Maagzenuwen, is veel minder bekend dan de voorige; waarom ik wat naauwkeuriger over dezelve zal handelen. Deeze Ziekte komt voornaamlyk voor by ſterke Landlieden, of ten minſten by de zodanigen, wier gezonde honger, kragtige ſpysverteering, welgekleurd gezicht, en werkzaam leven, geene zwakheid der Maagvezelen doet vermoeden. Een te geſpannen en te gevoelig weefzel der vezelen is de voorbeſchikkende oorzaak (*Cauſa Prægumena*) van dit ongemak.

Deeze ongeſteldheid begint niet met een *geweldige pyn*; maar eerder met eene onaangenaame nyping *en drukking* in den omtrek der Maag, die eene groote *neerſlagtigheid* des gemoeds veroorzaakt: ook zomwylen ſchynt de pyn haare zitplaats in den rug te neemen, tegenover de Maag, en verwekt een gevoel als van een daar drukkenden knobbel, 't geen zommige Lyders dan ligt doet gelooven, dat zy eene verharding in het *Pancreas* hebben. By het toeneemen der kwaale gaat zy vergezeld met ſteekingen, die zich tot in de borst en rug verſpreiden: thans zoeken de Lyders gaarne een ſtillen hoek, drukken met verligting de

plaats

plaats van den Maagmond, zitten of liggen gaarne voorover gekromd: kunnen zy dit in een gezelschap niet doen, zo staan zy ten minsten gaarne voorover gebukt, met eene beklemde houding. Zyn de aanvallen allengskens geweldig geworden, dan komen zy aan met hitte, angst, zweet des aangezichts; waar by zich misselykheid voegt, die wel eens in uitbraaking van alles wat in de Maag is overgaat, 't geen zomwylen eene merklyke verligting voor eenigen tyd veroorzaakt. De aanval kan uuren en dagen lang uitgesteld worden, door het meer dan gewoon nuttigen van spyzen, en door eenig verzachtend geneesmiddel. Daarentegen zyn de aanvallen doorgaans hevigst na den middag, na de verteering der spyzen, en duuren tot aan den tyd van het avondmaal, wanneer eene nieuwe opvulling der Maag wederom verligting geeft. Door lichaamlyke beweeging wordt de kwaal doorgaans erger, en verheft zich door wandelen, ryden, enz. Buitendien zyn 'er nog twee oorzaaken, die veel toebrengen tot het ontstaan en verergeren van dit ongemak: te weeten, in de eerste plaats, alle onaangenaame gemoedsaandoeningen, en, ten tweeden, zuure spyzen en dranken, vooral buiten den tyd van het middagmaal genomen; als zuure wynen, zwaare belegene ligt in scherp zuur overgaande bieren, overmaat van boomvruchten, enz. al is het dat de Lyder anders niet aan een overmaatig maagzuur onderhevig was.

Een recht ingewortelde Maagpyn van deeze zoort is altoos bezwaarlyk te geneezen, en komt ligt wederom. Hoe meer de kwaal verouderd is, des te pynlyker en menigvuldiger worden de aanvallen. Doch is het ongemak nog in zyn begin, dan kan men het gemaklyk stuiten, door middel van een goeden leefregel, en de noodige geneesmiddelen. Wanneer het ingeworteld ongemak eene buitengewoone prikkelbaarheid van het geheele lichaam, en van den geest, heeft te wege gebragt, waar mede dan doorgaans eene hypochondrische lichaamsgesteldheid verbonden is, wordt de geneeswyze zo veel te langduuriger en zwaarder. Zo de Maag der Lyderen tot het verzamelen van Maagzuur overhelt, is de geneezing zwaarder dan anders. Zo ras de gewoone aanval na den eeten laater komt, en eindelyk uitblyft, begint 'er hoop tot eene gelukkige herstelling te komen.

Wat de Geneeswyze deezer kwaale betreft, dewyl de in de Maag voorhanden zynde zuure en gallige scherpten,

ten, door haare werking op de te *gevoelige vezelen*, *dikwyls* de toevallige oorzaaken van het ongemak zyn, doet men best de geneezing met een braakmiddel te beginnen. Zo de kwaal nog niet is ingeworteld, komt men haar zomwylen met een of twee gewoone braakpoeders te boven; doch zo de ziekte zich reeds tot eene bevestigde en ingewortelde zenuwkwaal geschikt heeft, zyn die Maagzuiveringen alleen niet voldoende. De hulpmiddelen, tot welke men nu zyne toevlucht moet neemen, zyn de volgende:

1. Pymonter-water. In eenige gevallen, in welke de kwaal reeds byna een jaar had aangehouden, genazen eenige weinige glazen van dit mineraal water dezelve als door tovery. De Lyders, die dit middel gebruiken willen, doen best daar van eenige glazen te drinken op den vroegen morgen, tegen den middag, en na denzelven. Ook raade ik hen, steeds eenige flessen van dit water, zelfs geduurende den winter, in voorraad te hebben, dewyl het ongemak ligtlyk wederkeert.

2. Een nog meer byzonder geneezend vermogen tegen deeze kwaale schynt my de kleine *wilde Valeriaanwortel* te bezitten. Doch, om haare behoorlyke uitwerking te doen, moet zy zeer frisch gestooten zyn, en in een welsluitend stopvlesje bewaard worden. Van dit frisch, krachtig, poeder laat ik driemaal 's daags twee coffylepeltjes vol in een half theekopje koud water inneemen. Kunnen de Lyders dit niet zeer lekker poeder onmogelyk gebruiken, dan schryf ik hen Pillen voor, uit dit poeder, en deszelfs naar behooren bereid *Extract*. Het *Extract* alleen, of een aftrekzel of afkookzel van het poeder, bezitten geenzins de kragten van het poeder zelve.

3. Het overvloedig drinken van koud water, en het wasschen van den omtrek der Maag, dus ook het *koud bad*, versterkt de vezelen, vermindert de te *groote gevoeligheid* van het zenuwgestel, en geeft doorgaans oogenbliklyk verligting in den aanval. Ondertusschen moet dit middel niet in het werk gesteld worden, zonder de goedkeuring van een bekwaam Geneesheer, die alle bykomende omstandigheden wel heeft overwogen.

4. In zommige ligtere gevallen voldoet ten vollen aan het oogmerk de Duivelsdrek, met Valeriaan *Extract* tot gelyke deelen in pillen vereenigd.

Doorgaans, te weeten zo lang 'er geene knoestgezwellen voorhanden zyn, bewerken deeze middelen eene volko-

komene herstelling; doch heeft dit geen plaats meer, dan moet men 'er nog eenige palliative middelen byvoegen, als Pepermunt-water, Bevergeil, enz. en wel vooral het Heulzap. Het laatstgenoemde middel is de eenige toevlucht tegen de hevige pynen en braakingen, die door een knoestgezwel der Maag veroorzaakt worden. Nog in den voorleden zomer wierd ik by eene Vrouw van 66 jaar geroepen, die door deeze toevallen reeds tot het uiterste gebragt was. Eene herhaalde allengskens vermeerderde gifte van Heulzap was het eenigste middel, waar door ik in staat geraakte het braaken te stuiten, en haar de zo lang gewenschte verligting van pyn en den ontbeerden slaap te bezorgen. Zommige deezer Lyders kunnen hierom ook dikwyls de aanvallen der pynen voorkomen, met steeds 's morgens een grein Heulzap in te neemen.

Voorts zyn de volgende Practische waarneemingen van veel gewigt in het behandelen deezer Ziekte:

1. Na het neemen van een Braakmiddel, moet men, ten minsten geduurende de eerstvolgende vierentwintig uuren, zo veel mogelyk, de gewoone lichaamsbeweegingen vermyden; dewyl de kwaal anders gaarne wederkomt.

2. De Magnesia is voor deeze Lyders doorgaans zeer nuttig; inzonderheid laat ik dezelve eenige dagen na het Braakmiddel gebruiken, om de zuure scherpte, die nog voorhanden mogt zyn, weg te neemen. Wanneer de Lyders sterk door het Maagzuur geplaagd worden, schryve ik ook dikwyls met een goed gevolg de Valeriana voor, vereenigd met een gelyk gewigt van Magnesia.

3. De Middelzouten zyn in deeze kwaal doorgaans zeer nadeelig. Geraaken dus deeze Lyders in handen van zodanige Geneesheeren, die alle Maagziekten beschouwen als de gevolgen van verzamelde kwaade stoffen, en dezelve behandelen met ontbindende middelzoutige purgeermiddelen, neemt de kwaal meestal zichtbaarlyk toe, dewyl de Maag nu van dag tot dag gevoeliger en prikkelbaarder wordt.

4. Na het overwinnen deezer Ziekte moet men niet plotsling ophouden met het gebruiken van Geneesmiddelen; maar allengskens: gelyk wanneer men tusschenpoozende koortzen door middel van den Koortsbast geneest.

5. Wanneer de kwaal onderhouden wordt door eene zwakke lichaamsgesteldheid, spreekt het van zelve, dat men

men ook algemeen versterkende middelen moet gebruiken. Wanneer daarentegen de kwaal ontstaat uit eene algemeene scherpte, die zich op de Maag geplaatst heeft, by voorbeeld die van het *Rheumatisme*, moet men de geneeswyze volgen, die zodanig eene ziektestoffe uit haaren aart vordert.

6. Tot verhoeding van wederinstorting der Lyders, zo ligt plaats grypende, moet men zich wagten voor allen zielsverdriet; voor wyn en zwaar bier buiten den maaltyd: insgelyks voor een langduurigen honger; dewyl daar door de gevoeligheid der Maag toeneemt. Indien de kwaal zeer hardnekkig is geweest, doet men ook veiligst zich te wachten voor alle vruchten, honig, honigkoeken, pepernooten, en veel haring; dewyl de ondervinding leert, dat alle deeze dingen ligtlyk een nieuwen aanval der kwaale bewerken. In plaats van bier, doet men ook best, geduurende den maaltyd, zuiver water te drinken. Hoe eigenaartig deeze laatste zoort van Maagpyn van de eerstgenoemde zoort verschille, blykt, *onder anderen*, uit het volgend aanmerkenswaardig *voorbeeld*. *Een* jong Geleerde, die reeds geduurende eenige *jaaren* aan dit ongemak gezukkeld had, en nu laatstlyk vier maanden aaneen door de pynen geplaagd geweest was, begaf zich naar een bruiloftsfeest, 't geen tot twee volle etmaalen wierd uitgerekt; hy voldeed daar zyn honger ten vollen, dronk drieërley zoorten van wyn en pons, byna tot dronkenworden toe. Deeze hem ongewoone brassery bragt gevallig in de stemming zyner maagvezelen die verandering te wege, die hy zedert langen tyd te vergeefs, door middel van geneesmiddelen en een schraale levenswyze, had gezocht. 'Er zyn nu acht maanden verloopen, en hy is tot hiertoe ten vollen gezond gebleeven. *Zodanig* een geval zou voor een Lyder aan de eerst *beschreevene* zoort van Maagpyn allerverderflykst geweest zyn.

DE HUISHOUDING VAN DEN BEVER; STREKKENDE TOT WEDERLEGGING VAN VERSCHEIDE BYZONDERHEDEN, DIT DIER BETREFFENDE, VERKEERDLYK IN VROEGERE BERIGTEN DAAR AAN TOEGESCHREEVEN.

(Ontleend uit Mr. HEARNES *Journey from Hudsons Bay to the Northern Ocean.*)

(*Vervolg en Slot van bl. 477.*)

Te ontkennen, dat de *Bevers* eene vry groote maate van schranderheid bezitten en betoonen, zou in my even ongerymd weezen, als het in die Schryvers is, die denken aan deeze Dieren niet te veel te kunnen schenken. Ik wil den *Bevaren* gaarne met eene volle maate wat hun toekomt toemeeten. Maar het is onmogelyk voor iemand te begrypen, hoe, of door welke middelen, een *Bever*, wiens volle hoogte, als hy overeinde staat, niet boven de twee en een halve voet is, of drie voeten ten allerhoogsten, en wiens voorpooten niet breeder zyn dan een *Engelsch* Halfkroons stuk, „ staaken, zo dik als een „ mans been, drie of vier voeten diep in den grond „ dryft." —— Dat zy „ deeze staaken met dunne takken „ doorvlegten," is even ongegrond.—Dat zy „ den binnenkant hunner wooningen met een mengzel van modder „ en stroo bepleisteren, met modder en steenen op hunne „ staarten gelaaden zwemmen," is nog ongelooflyker.

De gedaante en grootte van dit Dier laat hem, ondanks alle aan 't zelve toegekende schranderheid, niet toe, al zulke bedryven te volvoeren; en het zou even onmogelyk weezen voor een' *Bever*, om zyn Staart als een troffel te gebruiken, dan alleen op den vlakken grond, waar hy gaat, als het zou zyn voor Sir JAMES THORNHILL, om het verwelfzel van *St. Paulus* Kerk te beschilderen zonder steigering. De geledingen van hun Staart laaten niet toe, dat zy denzelven immer over hun rug brengen: natuurlyk hangt dezelve nederwaards; en het is niet dan met vry veel moeite, dat zy het sleepen van den staart op den grond beletten. Dit het geval zynde, kunnen zy niet recht overeinde zitten, gelyk een Eekhoorn, 't welk hun gewoon postuur is, (inzonderheid als zy eeten, of zich reinigen, ge-

gelyk een Kat of Eekhoorn doet) zonder hunne ſtaarten voorwaards tusſchen hunne beenen te krommen, in welk geval de ſtaart niet oneigen gezegd mag worden hun ten tafelbord te dienen.

Zo verre zyn de *Bevers* van ſtaaken in den grond te arbeiden, als zy hunne wooningen bouwen, dat zy het grootſte gedeelte des houts, door hun verwerkt, kruiswyze leggen, en bykans horizontaal, en dit zonder eenige andere orde, dan dat zy eene holte in 't midden laaten. Als eenige noodlooze takjes uitſteeken, byten zy dezelve met de tanden af, en werpen ze onder de overige, om den modder te beletten door het dak te vallen. —— Het is een verkeerd begrip, dat het houtwerk eerst voltooid en dan gepleisterd wordt: want hunne geheele Wooning, zo wel als hunne Dyken, zyn, van den eerſten aanleg af, eene verzameling van hout en modder, gemengd met ſteenen, als zy die kunnen bekomen. Den modder neemen zy altyd van den kant, of den grond, van de plaats, naby den ingang der wooning: en ſchoon hunne *voorpooten* zeer ſmal zyn, houden zy die ſtoffe tusſchen *dezelve onder* de keel; hout draagen zy altoos tusſchen de tanden.

Al hun werk verrigten de *Bevers* by nagt: zy zyn zo vaardig in hetzelve te volvoeren, dat ik gezien heb, hoe zy, in één nagt, zo veel modders verzamelden, als zeer veele duizenden bedroeg van de kleine hoeveelheden, die zy, op gemelde wyze, kunnen aanbrengen. Wanneer 'er zich eenig mengzel van gras of ſtroo in opdeed, was dit zeker by enkel toeval, en toe te ſchryven aan den aart van den grond, van waar zy den voorraad verzamelden. Dat zy met voorbedagtzaamheid en overleg een mengzel ten dien einde zouden maaken, is geheel van waarheid ontbloot.

Het is een uitſteekend beleid in de *Bevers*, *dat zy* aan de buitenzyde hunner Wooningen toemaaken of pleisteren, gelyk men het doorgaans noemt, elke breuk, welke zich voordoet, en daar toe verſchen modder bezigen; dat zy dit zo laat mogelyk in den Herfst doen, en zelfs wanneer de vorst vry ſterk wordt: door dien tyd af te wagten, wordt het nieuw aangelegde welhaast zo hard als ſteen, en belet hunne natuurlyke vyanden, hun, gedurende den winter, te ontrusten. —— Naardemaal men de *Bevers* veelvuldig over hun werk ziet heen en weder wandelen, en, van tyd tot tyd, een ſlag met den ſtaart geeven, in 't byzonder als zy in het water plasſen, heeft dit

dit buiten twyfel aanleiding opgeleverd tot het doen geboren worden der algemeen aangenomene begrippen, dat zy hunne ſtaarten als troffels gebruiken, en daar mede hunne wooningen pleisteren; terwyl dat kloppen met den ſtaart enkel eene gewoonte is, welke zy volgen, zelfs wanneer zy tam gemaakt zyn, inzonderheid als men ze vervaard maakt.

Het voedzel der *Beyeren* beſtaat voornaamlyk uit een grooten wortel, wel gelykende naar een koolſtruik; dezelve groeit aan de oevers van Meiren en Rivieren. Zy ſnyden ook, met hunne tanden, den bast van de boomen af, bovenal van de Populier-, Berken-, en Willigen-boomen. Dan het ys hun, in den Winter, belettende aan land te gaan, hebben zy geen boombast, om zich, geduurende dat ſaiſoen, te voeden, uitgenomen van zulke brokken, als zy in den Zomer geveld, en tegen over de deuren van hunne wooningen in het water geworpen hebben; en daar zy doorgaans ſterke eeters zyn, maakt gezegde wortel een goed gedeelte van hun winter-voedzel uit. In den Zomer veranderen zy hunne ſpyze; zich van verſcheidenerlei gewasſen bedienende, en ook besſen gebruikende, welke in dat ſaiſoen in hunne nabuurſchap groeijen.

Wanneer het ys in den voortyd los wordt, verlaaten de *Bevers* altoos hunne woonſteden, en zwerven den geheelen Zomer rond, waarſchynlyk om een beter woonplaats te vinden; maar, in gevalle dit niet gelukt, keeren zy tot de oude weder, korten tyd vóór dat de boombladeren afvallen, en leggen dan hun wintervoorraad van hout op. Zeldzaam beginnen zy aan den herbouw hunner wooningen, eer de vorst begint, en voltooijen nooit het buitenſte bekleedzel, eer de koude vry ſtreng is, gelyk wy alrede gemeld hebben.

Als de *Bevers* van woonſtede veranderen, of als het vermeerderen huns aantals het noodig maakt aan hunne wooningen eenige toevoegzels te maaken, of nieuwe te bouwen, beginnen zy, met vroegtyds in den Zomer hout ten dien einde af te byten; doch zeldzaam vangen zy met bouwen aan vóór in 't laatst van Oogstmaand, en voltooijen dezelve nimmer vroeger dan met den aanvang van de winterkoude.

Ondanks alles wat men verteld heeft van de zamenvergadering deezer Dieren in groote maatſchappyen, en het gezamenlyk oprigten van groote Steden, Dorpen en Ge-

Gemeenebesten, gelyk men ze wel eens heeft verkiezen te noemen, hou ik my, uit verscheide omstandigheden, verzekerd, dat, zelfs daar, waar de meeste *Bevers* in elkanders nabuurschap woonen, hun arbeid niet met onderlinge werkzaamheid wordt voortgezet in het vervaardigen hunner onderscheidene wooningen, en dat zy geen onderling belang hebben, dan in zo verre zy met elkander onder één dak woonen; en ook dan strekt het zich niet verder uit, dan in het aanleggen en voltooijen van den Dam of Dyk, die verscheide wooningen dekt en dient. In zodanige gevallen is het natuurlyk te denken, dat elk, die voordeel van zulke werken trekt, bystand biedt in den aanleg, overtuigd van de nut- en noodzaaklykheid voor allen.

De meeste verhaalen, ja ik mag bykans zeggen, alle verhaalen, welke wy van den *Bever* bezitten, zyn ontleend uit, en rusten op, het gezag der *Franschen*, die zich in *Canada* onthouden hebben; maar deeze berigten verschillen dermaate van den weezenlyken staat der dingen, en de waare Huishouding der *Bevers*, ten Noorden van *Canada*, dat zy veel aanleidings geeven om de waarheid van het geheel zeer in twyfel te trekken. By voorbeeld, de verzekering, dat zy twee deuren hebben in hunne wooningen, een aan den land-, en een aan den waterkant, is, gelyk ik reeds heb aangemerkt, geheel strydig met de waarheid, en loopt aan tegen het gezond verstand, dewyl zulks hunne wooningen voor hun nutloos zou maaken, zo als plaatzen waar in zy zich begeeven om de strenge winterkoude te ontwyken, als om ter schuilplaats te dienen tegen den gemeenen vyand. —— Het eenige, 't welk den Heer DU PRATZ, en andere *Fransche* Schryvers, heeft kunnen doen gissen, dat 'er iets zodanigs bestondt, moet ontstaan weezen uit het zien van eenige oude Beverwooningen, door de *Indiaanen* aangetast; want zy zyn genoodzaakt een gat aan de eene zyde der wooning te maaken, eer zy de bewooners kunnen uitdryven; en het is meer dan waarschynlyk, dat, in zulk eene zagte lugtstreek als *Canada*, de *Indiaanen* doorgaans gebruik maaken van zodanige holen aan de landzyde, 't geen ongetwyfeld aanleiding gegeeven heeft tot dit denkbeeld van twee openingen.

Ten aanziene van het uitwerpen hunner ontlastingen in hunne wooningen, door eenigen beweerd, dit is geheel bezyden de waarheid, dewyl zy zich tot die ontlastingen

gen altoos te water begeeven. —— Ik vind my te meer in staat gesteld om deswegen op eenen zo verzekerenden toon te spreeken, dewyl ik veele *Bevers* gehouden heb, tot dat zy zo tam waren, dat ze, op 't noemen van hun naam, kwamen aanloopen, en die zy kenden, volgden, even als een hond zyn meester; en zy waren zo zeer, als eenig Dier, 't welk ik immer zag, 'er op gesteld, om gestreeld te worden. Ik had een verblyfplaats voor myne *Bevers* vervaardigd, met eene kleine waterplaats by den uitgang; altoos gingen zy derwaards, en begaven zich te water, om de ontlastingen der natuur te voldoen; hun afgang, van een ligte zelfstandigheid, komt terstond boven, dryft op de oppervlakte, scheidt zich, en zinkt. Wanneer de Winter het water in myn Beverkom deedt digtvriezen, hielden zy de oude gewoonte, kwamen ten huize uit om hun gevoeg te doen, en hun water te maaken op het ys. Als de koude zo sterk toenam, dat ik genoodzaakt was myne *Bevers* in huis te bergen, vervoegden zy zich altoos na eene groote watertobbe, tot dat einde gezet; zo dat zy geene vuiligheid altoos maakten in het vertrek ten hunnen winterverblyve geschikt.

In dit vertrek waren zy de bestendige gezellen van de *Indiaansche* Vrouwen en Kinderen, en toonden zich derwyze gesteld op deezer gezelschap, dat, wanneer de *Indiaanen*, voor eenen geruimen tyd, afweezig waren, de *Bevers* de kenbaarste tekenen gaven van verdrietlykheid; by derzelver wederkomst lieten zy niet min duidelyk hun genoegen blyken, door tegen hun op te springen, in den schoot te kruipen, op den rug te gaan leggen, en als een Eekhoorn te gaan opzitten, en zich aan te stellen als kinderen, die zich verheugen op de wederkomst der ouderen.

Geduurende den Winter, leefden zy over 't algemeen van hetzelfde voedzel als de *Indiaansche* Vrouwen, en waren byzonder gesteld op ryst en pudding met rozynen. Vogels en ander wild smaakte de *Bevers* wel; nimmer gaf ik hun visch, schoon ik gehoord heb dat zy 'er altoos jagt op maaken. —— In de daad, 'er zyn weinige van de Graan- of Groente-eetende Dieren, die men niet tot Vleeschetende kan maaken. 't Is eene bekende zaak, dat onze Hoenders kunnen gewend worden om dierlyk voedzel te nuttigen. Duizenden van Ganzen, die te *Londen* ter markt komen, zyn gemest met beestenvet; en onze Paarden aan *Hudsons Baay* eeten niet alleen alle soorten van dierlyk

voedzel; maar drinken ook van de fpoeling voor de *Zwynen* gereed gemaakt. —— De geloofwaardigfte Schryvers verzekeren ons desgelyks, dat op *Ysland* niet alleen het Hoornvee, maar ook de Schaapen, in den wintertyd, meest gevoed worden met visch en vischgraaten. Op het Eiland *Orkney* gaan de Schaapen zelfs in den Zomer by ebbe geregeld na zee, om zich te vergasten met het geen de Zee heeft agtergelaaten. Zulks egter gefchiedt uit nood; want zelfs het beroemde Eiland *Pomona* levert hun tot leevensonderhoud niet genoeg op boven 't peil van hoog water.

BEKNOPT BERICHT DER REIZE VAN LA PEYROUSE, RONDSOM DE WAERELD.

La Peyrouse vertrok, op den 1 van Oogstmaand 1785, van Brest, met het Fregat *la Bousfôle*, voerende honderd-zeventien man, in gezelfchap van het onder zyn bevel ftaande Schip *l'Aftrolabe*, onder *den Capitein de Langle*, die honderd-achttien man aan boord had. Op den 15 dier maand kwamen de Schepen aan te Madera, en op den 29 te Teneriffe, alwaar zy, van wegen zyne ziekelyke gefteldheid, den Burger *Monge* ontfcheepten, die thans een aanzienlyke plaats bekleedt onder de Geleerden die den grooten *Buonaparte* verzellen. Den 29 van Herfstmaand kwamen zy onder de Evennachtslinie, en ankerden eerlang by het Eiland St. Catharina, op de Kust van Brazil, om zich van het noodig hout en water te voorzien. Van daar reisde men Zuidwaards, om het zogenoemd groot Eiland van la Roche te zoeken, 't geen door veelen gehouden wordt voor het *Land*, 't welk *Vesputius*, op zyne derde Reize, in 1502, ontdekte: dan men zogt dit, mogelyk verdicht, Eiland te vergeefsch.

Op den 25 van Louwmaand 1786 waren de Schepen voortgezeild tot aan de Straat van la Maire, en voeren door dezelve, op een halve myl afftands van het Vuurland, alwaar zy zich omringd vonden van Walvisfchen, die, daar zy nooit door iemand aangevallen waren, zeer gerust, tot op een piftoolfchoot na, aan de Schepen naderden: nergens zou men denklyk met meer voordeel de Walvischvangst kunnen oefenen, dan in deeze Zeeën.

Op

Op den 9 van Sprokkelmaand waren de Schepen door de Straat van Magellan reeds in de Zuidzee aangekomen. Naar zyne gedagten was LA PEYROUSE gezeild over die plaats, alwaar het voorgewende Land van Drake op de Kaarten is afgebeeld; doch hy bragt niet veel tyds door met daar na te zoeken, dewyl hy aan deszelfs bestaan niet geloofde. Vóór hem had niemand deezen gevaarlyken tocht gedaan, zonder een groot gedeelte van zyn volk door de scorbut te verliezen, en eene menigte zieken aan boord te hebben; doch aan boord van deeze Schepen was alles gezond.

Op den 24 van deeze Maand ankerden de Schepen in de Baai der Stad Conception. Deeze Stad, een vierde deel eener myl van de Rivier Biobio gelegen, bevat ongeveer tienduizend Inwooners, en is de woonplaats van een Gouverneur en een Bisschop. Het Land, aan den zuidkant der Rivier gelegen, wordt bewoond door Indiaanen, die steeds met Spanje in oorlog zyn. Nergens vindt men een vruchtbaarder Land: het Koorn geeft hier een oogst van zestig tegen een; de Wyngaarden zyn even vruchtbaar, en de Velden bedekt met ontelbaare Kudden, die, zonder dat 'er eenige moeite aan behoeft besteed te worden, tot in het oneindige vermenigvuldigen.

Op den 8 van Grasmaand bevonden de Reizigers zich by het Paasschen-Eiland, waar zy wel ontvangen wierden door eenige honderden naakte Indiaanen, aan welke zy eenige Europeesche Graanen en Huisdieren mededeelden. De bewooners van dit Eiland zyn zeer goedaartig, en hebben zelfs geene verdenking, dat de hier aanlandende Vreemdelingen iets kwaads tegen hen in den zin zouden kunnen hebben. Men vindt by hun eenige beginzels van Konsten; gelyk bleek uit eene vry wel gemaakte Scheepshelling, en uit eenige colossaale Standbeelden, niet zonder moeite en overleg vervaardigd. Daarentegen vond men by hun geen de minste spooren van Regeering, of van eenigen Godsdienst. De Mannen laaten niet de minste jalouzie blyken, schoon de Vrouwen den Vreemdelingen haare bekoorlykheden zonder eenige weerhouding aanbieden. Men meent zelfs bespeurd te hebben, dat zy alle Vrouwen en Kinderen, als een algemeen eigendom, bezitten. Ondertusschen zyn deeze Indiaanen, gelyk de meeste hunner Nabuuren, dieven van hun ambacht, en alle vriendelykheden, welke zy den Europeaanen betoo-

nen, alleen gegrond op de hoop om dezelve *zo veel te* gemaklyker te kunnen besteelen.

Wat laater passeerden de Reizigers de Evennachtslinie ten tweeden maale, en bezochten de Sandwichs-Eilanden. Aldaar vonden zy ongeveer dezelfde Zeden en Gebruiken als op het Paasschen-Eiland; alleen met dit onderscheid, dat hier daar te boven eene Godsdienstoefening en een Priesterschaar gevonden wierden. Deeze omstandigheid deed LA PEYROUSE gissen, dat deeze lieden geen menschenvleesch-eeters waren, en ook geene menschelyke offerhanden deeden aan de booze Geesten. Toen men hun vroeg, of zy ook menschenvleesch aten, antwoordden zy, dat zy daar van een grooten afschrik hadden, en dat zy ook geenzins den Heer *Cook*, die hier vermoord was, hadden opgegeeten. Ondertusschen kan men niet ten vollen af op zodanige gissingen en getuigenissen; naardien *Cook*, in tegendeel, de zekerste bewyzen had, dat de bewooners van Nieuw Zeeland menschenvleesch-eeters zyn: terwyl de gewoonte, om de gesneuvelde vyanden op te eeten, bykans algemeen plaats heeft by alle bewooners der Eilanden van de Zuidzee.

Van de Sandwichs-Eilanden begaven zich onze Reizigers Noordwaards, en bevonden zich op den 23 van Zomermaand 1786 in het gezicht van den Berg van St. Elias, op Behrings-Eiland. Op den 2. van Hooimaand ankerden zy in eene nieuwlings door hen ontdekte Haven, op eene Noorderbreedte van 58 Gr. 37 Minuten. Tot hier toe hadden zy zich over het onschatbaar geluk verheugd, van eene zo groote Reize gedaan te hebben, byna zonder een man te verliezen: dan, by het inzeilen van deeze Haven, verdronken, op het onverwagtst, een-en-twintig mannen, die met vier Chaloupen uitgezonden waren, om de noodige peilingen, enz. te doen, en, eer zy daar om dagten, door het geweld van een snellen stroom omverre geworpen wierden, en dus omkwamen. Eer LA PEYROUSE van deeze noodlottige plaats vertrok, liet hy, op een Eilandje in het midden der Baai, een Gedenkteken oprigten, ter gedagtenisse van het ongeluk, deeze braave lieden overgekomen, en deed eene daar op toepaslyke Inscriptie, in eene wel verzegelde fles gestoken, aan den voet dier Gedenkzuil begraaven.

De wilde bewooners deezer Gewesten bragten eenige stukken en brokken der verongelukte Booten aan, en ga-

gaven te kennen, dat zy een der Franſchen op het ſtrand begraaven hadden, waar voor men hun zeer wel beloonde. Voorts zond men met hun eenige Officiers, om nader te onderzoeken, hoe het hier mede gelegen was: naar maate zy verder van het Schip af geraakten, eischten en bekwamen de Inlanders meer belooning, en maakten zich eindelyk zoek, door een verhaaste vlucht. Toen bleek het, dat zy zulks maar enkel hadden uitgeſtrooid, om rykelyk beloond te worden: ook is hunne bekwaamheid in ſteelen en bedriegen zo groot, dat bykans nergens huns gelyken gevonden wordt. Wanneer zy eene vriendelyke en verplichtende houding aanneemen, zegt LA PEYROUSE, kan men reeds verzekerd zyn dat men beſtoolen is. Deeze lieden, voegt hy 'er by, zyn luiaards, groote ſpeelers, zeer oploopend van aart, en ſteeds gewapend met ponjaards, om de geſchillen, over het ſpel ontſtaan, te beſlisſen: zo dat, indien zy nog daarteboven kennis hadden aan eenig dronkenmaakend vogt, zy misſchien zelve hun geheel geſlacht zouden uitroeijen. De bewooners deezer landſtreeken bidden de Zon aan, met grooten yver; doch men vindt by hun verder noch Eerdienst, noch Priesters. By een zo onbeſchaafd Volk zou men niet ligt eenige bekwaamheid in de fraaije Konſten vermoeden: zy hebben daar in echter aanmerklyke voortgangen gemaakt; want zy verſtaan het Yzerſmeeden, het Koperſlaan, het Spinnen der Wolle van verſcheidene Dieren, het Vlechten van Hoeden en Manden uit verſchillende ſoorten van halmen, het Weeven, enz. Ook verſtaan zy het Graveeren van aartige figuuren in hout en ſteen; terwyl zy ook eene ſoort van Edelgeſteente nabootzen, door het hakken en polysten van Coraalen van Slangenſteen. Doch in den Landbouw zyn deeze Volkeren, even als de overige bewooners van de Eilanden der Zuidzee, onbedreeven.

In deeze tochten langs de Noordwestlyke Kusten van Noord-America, heeft LA PEYROUSE gelegenheid gehad, om zeer naauwkeurig de waare lengte en breedte te bepaalen van een aantal tot hier toe onbekende plaatzen en baaijen; zynde hy hier in gelukkiger geweest dan *Cook*, die, door het guure weder, 't geen hy aantrof, dikwyls in de onmogelykheid was, om zyne waarneemingen met de vereischte naauwkeurigheid te neemen. Men kan zich niet genoeg verwonderen over de uitmuntendheid der nieuwe wyze van waarneemen, waar van men thans gebruik

 maakt,

maakt, om de ligging der plaatzen *naauwkeurig te bepaalen.* Zo voortvaarende, als men thans *begonnen is*, zal, binnen den tyd van eene Eeuw, op den Aardbodem geen plekje overblyven, welks ligging niet naauwkeurig bepaald is.

Op den 15 van Herfstmaand 1786 liep LA PEYROUSE met zyne Schepen in de Baai van Montercy, op California, binnen, waar hy door de Spanjaarden op het vriendelykst ontvangen wierd. Een Luitenant Generaal, hier zyne woonplaats hebbende, is Gouverneur van de beide Californien, een Land van meer dan achthonderd mylen in den omtrek. Met minder dan driehonderd Soldaaten, houdt hy vyftigduizend, door dit gedeelte van America heen en weder zwervende, Indiaanen in bedwang. Van hier vertrokken de Reizigers naar Macao in China, geheel over de groote Zuidzee, alwaar zy, na eene Reis van omtrent drie maanden, aankwamen, in het begin van Louwmaand 1787. Zy voeren van hier, langs de Kusten van China, Japan en Tartarye, naar Kamtschatka, op eene Noorderbreedte van 56 Gr., van waar LA PEYROUSE zyne Journaalen, te land, naar Frankryk *overzond, door* middel van den Russischen Tolk *Leneps*, die hier van boord ging. De Capitein gaf hem alhier zyne gedenkschriften over, met eene hevige aandoening van droefheid, die een voorgevoel scheen in te sluiten van zyn aanstaand noodlot, het geen hun voor altoos dreigde vaneen te scheiden.

Thans zetten deeze onvermoeide Reizigers hun tocht wederom Zuidwaards voort, tot aan den vyftienden Graad der Zuidelyke breedte, zonder dat het hun gelukte eenige belangryke ontdekkingen te doen, of iets merkwaardigs te ondervinden. Op den 6. van Wintermaand bevonden zy zich aan het, op die breedte, door *Bougainville ontdekte* Eiland Manoa, een der gelukkigste streeken der waereld; dewyl de bewooners, zonder dat zy eenig werk behoeven te doen, een onuitputlyken overvloed genieten van de voortreflykste spyzen, zo uit het Groeijend als uit het Dierlyk Ryk. Zy scheenen ook zeer gedienstig en handelbaar: niet alleen bekwamen de Reizigers van hun het helderste water, 't geen ergens gevonden wordt; maar ook een groot aantal varkens, hoenders, duiven, vruchten, enz. voor eenige glazen Snuisteryen van geringe waarde. Hoe gelukkig intusschen deeze Eilanders scheenen, kon men gemaklyk een kwaaden en moorddaadigen inborst in

hun

hun erkennen, door de menigte van lidtekens, waar mede zy bedekt waren, en uit hunne wreede gelaatstrekken. Ras ondervond men ook hun trouwloozen aart: want de Capitein *de Langle* zich onder hun begeeven hebbende, met zestig mannen, zonder genoegzaame voorzorge, vielen deeze woestelingen, zo ras zy zich, door hunne groote meerderheid, van de overwinning konden verzekerd houden, op de Franſchen aan, en ſloegen *Langle* met elf zyner medgezellen dood; waar op de anderen de vlucht namen, en, met wonden bedekt, al zwemmende naar hunne Schepen ontkwamen. By deeze gelegenheid verlooren de Reizigers vier Booten, waar in veele goederen waren, tot ruilen geſchikt, welke de Wilden onder elkander verdeelden. Uit dit en meer andere ſtaaltjes van dien aart beſluit LA PEYROUSE, dat de wilde, natuurlyke en onbeſchaafde, mensch, door veele romaneske Wysgeeren doorgaans afgebeeld als een zeer rechtvaardig en zachtgeaart wezen, eigenlyk het wreedſte en trouwloosſte is van alle ſchepzelen. Mogelyk zal men zeggen, dat hunne wreedheid een gevolg is der beledigingen, hun door de Europeaanen aangedaan: dan zulks had ten minſten in dit geval geen plaats; dewyl men deezen lieden niets dan alles goeds gedaan had, en de ſtriktſte orders, ten dien einde gegeeven, naauwkeurig opgevolgd waren.

Dit geval maakte de Equipagien der beide Schepen woedend; en indien LA PEYROUSE het niet belet had, zouden zy eene geduchte wraak op de Eilanders genomen hebben. Eerlang vertrokken de Schepen van daar; en, van wegen de geweldige gisting der gemoederen, wilde de Bevelhebber aan geen der overige Eilanden van deezen Archipel aan land gaan. Daarentegen begaf men zich nu naar de Botany-Baai, in Nieuw Holland, alwaar de Schepen ter Reede kwamen, op den 24 van Louwmaand 1788.

Op deeze plaats ſchreef LA PEYROUSE zyn laatſten Brief aan den Minister van het Zeewezen, in welken hy den tocht beſchryft, dien hy voorneemens was te doen, om van daar naar Isle de France te zeilen. Ondertusſchen is hy aldaar nooit aangekomen; terwyl de plaatzen van herkenning op deeze Reize zo gemaklyk, en zo wel bepaald zyn, dat 'er, volgens het eenpaarig getuigenis der best onderrichtte Reizigers, geen de minſte hoop meer overig ſchynt, dat deeze Schepen, of hunne Equipagiën, ooit weder te recht zullen geraaken.

Te vergeefsch heeft de Fransche Constitueerende Vergadering een Tocht doen onderneemen, om LA PEYROUSE op te zoeken. Tien jaaren zyn nu reeds zedert dat rampspoedig tydstip verloopen, zonder dat men iets omtrent deeze Reizigers heeft kunnen gewaar worden; niettegenstaande de Zeelieden der verschillende Natien, op de Indiën vaarende, zich als om stryd beyverd hebben, om het hun overgekomen noodlot te ontdekken.

WAARNEEMINGEN OVER DE ZEDEN EN GEBRUIKEN DER PORTUGEESEN.

(Ontleend uit MURPHY's *Travels in Portugal.*)

(*Vervolg en Slot van bl.* 494.)

Weinig tyds vóór dat ik van *Lissabon* vertrok, hield ik het middagmaal in eene *Spaansche* Ordinaris, niet verre van het Klooster van *St. Franciscus, met een Heer,* die een Inbooreling was van *Maltha*, en een *Lid van de* Ridderorde, die den naam diens Eilands draagt. De algemeenheid zyner kundigheden, welke hy ten toon spreidde, en de juistheid zyner aanmerkingen, bewoogen my, om hem zyn gevoelen ten opzigte van de *Portugeesen* te vraagen. Hy was gereed om my daar op te dienen, en zyne my medegedeelde waarneemingen komen, zo ver myn geheugen het heeft toegelaatèn op te tekenen, hier op neder.

„ 'Er is geen Volk in *Europa*, welks weezenlyk Character minder bekend is dan dat der *Portugeesen*; want, vermids hunne Taal weinig geleerd, of buiten 's *lands* verstaan wordt, is alles, wat wy, ten hunnen *opzigte*, weeten, voornaamlyk uit *Spaansche* Schryvers ontleend; en zelden spreekt een *Spanjaard* gunstig van een *Portugees*. De laatsten, in tegendeel, welk een denkbeeld zy ook met de daad van de *Spanjaarden* mogen vormen, worden door de voorschriften der Christlyke Liefde geleerd met gemaatigdheid van hun te spreeken. Hier van hebben wy een treffend voorbeeld in JOSEPH TEXERA, een *Portugeesche Dominicaaner* Monnik. Deeze leefde in de zestiende Eeuw, en was Biegtvader van Don ANTONIO, vermoedelyken Erfgenaam der Kroone van *Portu-*

tugal, dien hy op eene reize na *Frankryk* vergezelde. Hier verklaarde hy, in een zyner Leerredenen, dat wy verpligt zyn alle Menschen lief te hebben, van welk een Godsdienst, Secte of Volk, zelfs de *Castiliaanen*.

„ Uit hoofde van de Staatkundige vyandschap, welke zints eeuwen bestaan heeft tusschen die twee mededingende Mogenheden, is het waarschynlyk, dat de berigten, welke wy van de *Portugeesen* ontvangen uit handen der *Spanjaarden*, van dien aart zyn, dat wy 'er niet op kunnen vertrouwen. —— Indien wy, van den anderen kant, het Character der *Portugeesen* opmaaken uit de Schryvers diens Ryks, dan zullen wy ons moeten voorstellen, dat zy niet alle mogelyke goede hoedanigheden bezitten, welke immer by eenig Volk worden aangetroffen; maar ook ontheven zyn van alle kwaade eigenschappen. Dan dit is even 't zelfde als de ydele pooging eens Schilders, om een schoone schildery, zonder schaduwen, te maaken.

„ Volgens de beste bescheiden, welke ik heb kunnen inzamelen, zyn de oude *Portugeesen* een dapper, werkzaam en edelmoedig, Volk geweest. In een tydperk, wanneer de andere Volken van *Europa* in vadzige luiheid en diepe onkunde gedompeld lagen, betoonden zy zich vlytig in de voortplanting des *Christendoms*, in het uitrooijen des ongeloofs, en het uitbreiden van den kring onzer kundigheden ten deezen aanziene.

„ Noodzaaklykheid, de moeder van veele bedryven, was de bron van alle hunne groote onderneemingen. Aan de eene zyde aangevallen door een magtigen en rustloozen nabuur, aan den anderen kant door de *Mooren*, die langen tyd het Land beroerd hadden, vorderden dier strooperyen en zamenzweeringen het betoon van allen vermogen, 't welk de zenuwen van den Staat konden bybrengen, om deszelfs onafhangelykheid te handhaaven. In 't einde werden de Ongeloovigen verjaagd; en zagen zy den trotsch der *Castiliaanen* vernederd.

„ Onder de Regeering van JOANNES DEN I, toen de *Portugeesen* zich ontslaagen vonden van buiten- en binnenlandsche vyanden, vervolgden hunne Krygslieden, aan de hardigheden des Krygs gewoon, en dier Veldheeren, bezield door Krygsroem, de *Barbaaren* tot in *Africa*. Hunne gevegten in die oorden, schoon onvoordeelig, en bykans verderflyk voor den Staat, gingen, in het einde, vergezeld van zeer gelukkige gevolgen voor de Mogenheden van *Europa*: dewyl zy een geest van onderneeming

aan-

aanbliezen en verspreidden, welke naderhand *aanleiding* gaf tot alle de hedendaagsche ontdekkingen in de *Zee*vaard.

„ De *Lusitanische* Soldaaten waren stoutmoedig en dapper, gehard tegen alle ongemakken des krygs, tegen vermoeienis, honger en dorst, welke zy, met het taaist geduld, leeden in de heetste lugtstreeken. In het veld grensde hun moed aan onbezonnenheid; hun natuurlyke vuurigheid van aart kon niet beteugeld worden, zelfs door de strengste krygstugt; zy betoonden zich al te zeer gesteld om proeven van dapperheid te geeven met buiten regel te vegten, waar door zy, alles in de war brengende, zich de nederlaage op den hals haalden; maar, wanneer zy in den phalanx streeden, vondt de vyand hun onverwinnelyk.

„ De rykdommen van *Asia*, de verslapping der Krygstugt, gepaard met de onkunde en inhaaligheid hunner Landbestuurders in *Indie*, bedierven in 't einde de Soldaaten, en wischten alle grootsche trekken van hun voorig Character uit.

„ Elk deel des Staatsbestuurs neigde *ten val, toen* Koning SEBASTIAAN den Throon beklom; op hem, als een laatste toevlugt, was al de hoop des Volks gevestigd. De blyken van moed en dapperheid, welke hy hun, in het vroegste tydperk zyns leevens, gegeeven hadt, scheenen de vervulling hunner verwagtingen te spellen; hy erfde zeker een goed deel der dapperheid zyner Voorvaderen, schoon de tyd welhaast ontdekte, dat hy zeer luttel van hunne voorzigtigheid bezat. Geen Vorst was immer met grooter zugt na roem en vermaardheid bezield, noch zogt een rechtstreekscher weg om die te verkrygen. Het geluk des Volks maakt de waare beroemdheid eens Vorsten uit; dit nogthans was het minst, door SEBASTIAAN *gezogt*. De ydele zugt, om in Krygsroem uit te steeken, nam hem geheel in, en dien beloofde hy zich te zullen behaalen in de velden van *Africa*: dan hy, en het grootste gedeelte der geenen, die hem derwaards volgden, plukten 'er geen lauren; maar vonden 'er ontydig hun graf.

„ De dood van deezen Vorst zou men min betreurd hebben, indien zyn Throonopvolger geen man geweest ware, wiens beste leevensdagen verloopen, en wiens verstandige vermogens met dezelve gesleeten waren. Hy was geheel ontbloot van die bekwaamheden, die de bloedende wonden des Ryks, welks bestuur hy aanvaardde, konden hee-

heelen. De Voorzienigheid, als 't ware de vast naderende ontbinding des *Portugeeſchen* Ryks gadeſlaande, ſchonk het een Cardinaal-Koning, om het ſtervende den zegen te geeven. —— Zo zien wy, dat Koningryken, even als byzondere Perſoonen, hunne Kindschheid, Manbaarheid, en Ouderdom hebben. Het *Portugeeſche* Ryk, onder een HENDRIK aangevangen, ging onder een HENDRIK ten gronde. De eerſte was een Held en een Staatsman beide: de laatſte bezat geene van die hoedanigheden; noch vulde het gebrek daar van aan, door zyne wysheid.

„ PHILIPS DE II voegde nu de Kroon van *Portugal* by die van *Spanje*. Het was de onveranderlyke Staatkunde van dien Vorst, en van diens Opvolgers, geweest, om *Portugal* in een ſtaat van onderwerping en dienstbaarheid te houden, door het van middelen ten welſtand en voorſpoed te ontzetten, en dagelyks meer en meer te berooven; tot in het einde de *Portugeeſen*, niet langer de ketens hunner vreemde Meesters kunnende draagen, opſtonden; en door hun vast beſluit, met eensgezindheid gepaard, het gebrek aan magt vergoedden, in het afwerpen van het ſlaafſche juk; en zints is dit Ryk ſteeds weder toegenomen onder eigene Vorſten.

„ Het is, egter, blykbaar, dat de vordering deezes Ryks in geenen deele geëvenredigd is aan de ryke bronnen van verbetering; ook is de oude Krygsgeest des Volks niet weder opgewekt. Eenige overblyfzels van den moed der Voorvaderen mogen nog hier en daar onder hun ſchuilen; doch de minagting, waar mede zy den Krygsman beſchouwen, is genoegzaam om alle vonken van Krygsonderneeming uit te dooven. Zints veele jaaren hebben zy Officieren by het Voetvolk toegelaaten, zonder bekwaamheden, zonder opvoeding; wier onkunde de misbruiken vermenigvuldigde, en de Krygstugt deedt verſlappen. Het misbruik liep in 't einde zo verre, dat men Officieren aanſtelde, genomen uit de Huisbedienden van Edele Familien. Toen de Graaf DE LIPPE tot Hoofdbevelhebber der *Portugeeſche* Krygsmagt was aangeſteld, poogde hy de waardigheid van den Krygsman te herſtellen. Op zekeren tyd ten middagmaal zynde by een *Portugeesch* Edelman, Collonel in den Krygsdienst, was een der knegts, die de tafel bedienden, in Officiers-Uniform gekleed: op dit vreemd vertoon des onderzoek gedaan hebbende, bevondt hy, dat die tafelbedienaar Capitein was by een Regiment voetvolk: onmiddelyk rees hy op,

op, en drong door, dat deeze Krygsman - *tafelknegt* dit werk zou staaken, en nevens hem plaats aan tafel neemen.

„ Het is altoos de handelwyze geweest van verstandige Generaals, om eene zekere maate van waardigheid aan Krygsposten te hegten; zy hielden het daar voor, dat Hoogmoed zo zeer te pryzen was in een Krygsman, als Nederigheid in een Priester; dat slaafsche Dienstbaarheid en Krygsgeest met elkander niet bestaan konden. Dit was gemelden Graave DE LIPPE's grondregel; en zo groot was zyn yver voor de eer der Wapenen, dat hy openlyk verklaarde, een oneer te zyn voor een Officier, wegens eene aangedaane belediging geene voldoening te eisschen, of die, gevorderd zynde, niet te geeven.

„ Zints de Regeering van JOSEPHUS DEN I, namen de zaaken een keer ten goede, niet alleen in het Leger, maar in bykans alle deelen des Ryksbestuurs. Toen deeze Koning den Throon beklom, lagen Landbouw en Manufactuuren zo zeer verwaarloosd, dat het Volk, *ten aanziene van* voedzel en kleeding, van vreemde *Volken afhing; de* Kunsten werden veragt, en de Inkomsten waren schaars. De *Engelschen* verzorgden, overeenkomstig met het Verdrag van *Methuen*, de *Portugeesen* van Wollen Kleeding, waar voor zy Wyn ontvingen. De aanmoediging, door dit Verdrag aan den Wynbouw gegeeven, en de gemaklykheid, waar mede de *Portugeesen*, door langduurige ondervinding, deezen arbeid voortzetten, bewoog de Landlieden, om den Landbouw te verwaarloozen, en zich geheel op het planten van Wynstokken toe te leggen; hier door vermenigvuldigde de Wynoogst, doch de Graanteelt nam in dezelfde maate af.

„ Zodanig was deels de toestand van *Portugal*, wanneer Koning JOSEPHUS tot zynen eersten *Staatsdienaar* *Senhor* CARVALHO, naderhand bekend onder den naam den Marquis DE POMBAL, benoemde. Het Ryksbestuur van dien grooten Staatsman maakt een Tydperk uit in de Jaarboeken van *Portugal*. Hy poogde, en niet te vergeefsch, de aandagt des Volks te bepaalen tot deszelfs waare belangen. De Landlieden werden verpligt hunne Wyngaarden te verminderen, en een derde gedeelte van dezelve tot Graanlanden aan te leggen. Deeze wyze inrigting ging gepaard met zo hoogstheilzaame uitwerkzelen, dat het tot den dag van heden toe *gerekend*

wordt voor een der heilzaamste bedryven zyns Ryksbestuurs.

„ Naardemaal bevolking het natuurlyk uitwerkzel is des Landbouws, verschafte hy bezigheid voor het opkomend en aangroeiend Geslacht, door Manufactuuren van veelerlei aart op te richten. Vlytbetoon deezerwyze opgewakkerd, begon het Land eene nieuwe gedaante aan te neemen. De Koopman sloeg de hand aan den handel, voorheen alleen door Vreemdelingen gedreeven; de Landman voedde en kleedde zich, en zyn Gezin, met de voortbrengzelen van eigen grond.

„ De poogingen van den Marquis, dus verre met eenen gewenschten uitslag bekroond, zetten hem aan tot verdere onderneemingsn. Hy poogde desgelyks een geest van vlytbetoon op te wekken by de Volkplantelingen, die langen tyd in de traagheid van het Moederland gedeeld hadden. Maar weetende, hoe zeer het een vrugtloos bestaan zou weezen, werkzaamheid en vlyt te verwagten van lieden, gebukt gaande onder de knellende ketens der slaavernye, deedt hy een Bevelschrift uitgaan, by 't welk de Inwoonders van *Brazil*, en van andere Volkplantingen aan de Kroon toebehoorende, in hunne vryheid hersteld, en geroepen wierden om dezelfde vrydommen te genieten als de Inboorelingen van *Portugal*. —— Eene daad zo vol regtmaatig- en menschlykheids, is genoegzaam om vergoeding te doen voor veele Staatkundige zonden, den Marquis DE POMBAL ten laste gelegd; en het strekt ter standhoudende eere van *Portugal*, dat het, de eerste onder de hedendaagsche Volken zynde, die het menschdom verslaafde, ook het eerste was, dat het voorbeeld schonk, om die banden te slaaken.

„ *Portugal*, op dat ik 'er dit nog byvoege, was het eerste Ryk, 't welk *Europa* eene les gaf in Zeevaard en Koophandel, op eene groote schaale gemeeten. Hadt Prins HENDRIK niet bestaan, wy zouden waarschynlyk nooit van COLUMBUS gehoord hebben. „ 't Is," merkt VOLTAIRE op, „ aan de ontdekkingen der *Portugeesen* „ in de Oude Wereld, dat wy die van eene Nieuwe „ Wereld hebben dank te weeten." Zy waren, met de daad, de eersten, die de kust van *Africa* bezogten, 't geen het denkbeeld van het bestaan der Westerwereld inboezemde, en den weg na *Indie* ontdekte.

„ Een Volk, 't welk dus vroegtydig bezig geweest is in zo veele hachlyke en grootsche onderneemingen, en, als

als 't ware, zyne kragten uitputte, wanneer de *meeste* der hun omringende Volken eerst uit de sluimering begonnen op te waaken, mogt met rede eenige rust neemen. Het schynt, dat het heden op nieuw een werkzaamer spoor zal opslaan; en wy moeten het aan den tyd overlaaten, om te zien, of het immer den ouden verdienstvollen naam der *Lusitaniërs* zich zal waardig maaken."

LEEVENSBERIGT VAN DEN EERWAARDIGEN JAMES FORDYCE, D. D.

(*Uit het Engelsch.*)

„ Nimmer blyven wy in gebreke, om, indien 't ons „ mogelyk is, ons *Mengelwerk* op te cieren met de „ Leevensberigten van Buitenlanderen, wier Werken, in „ 't *Nederduitsch* vertaald, de zodanigen, als 't ware, in „ zekeren zin, Landgenooten, wat de Letterwereld be„ treft, gemaakt hebben. Lang waren wy, den dood ver„ staan hebbende van Dr. JAMES FORDYCE (*), begeerig, „ om aan een Leevensverslag deezes Zedekundigen, en by „ onze Landgenooten; door veele zyner Werken, in dat „ vak, met roem bekenden Mans een plaats te geeven. „ Wy twyfelden niet dit te zullen vinden in eenig *En*„ *gelsch* Werk, 'er op uit om verdienstlyke Landgenooten „ te vereeuwigen. De langwyligheid en ongeregeldheid in „ het verkrygen van Boeken, uit dat Land, heeft ons „ buiten de mogelykheid gesteld, om ons verlangen, eer „ dan nu, ten deezen opzigte, voldaan te vinden; en „ verwylen wy daarom niet, 't geen wy des gevonden „ hebben, mede te deelen. — Het bevat veel weetenswaar„ digs, veel voor den redelyken Christlyken Godsdienst „ vereerends, veel 't welk ons aan de onderscheidene in „ onze Taale overgebragte Schriften herinnert. Het ver„ haal van 's Godvrugtigen Mans uiteinde, 't welk wy, vol„ gens het volkomenst naarigt, des betreffende, geheel zul„ len plaatzen, zal ons FORDYCE voorstellen, als stervende „ in die beginzelen, welke hy anderen ingeboezemd hadt; „ stervende met die aandoeningen, welke zyne redelyke

„ Gods-

(*) FORDYCE overleedt den 1 van Wynmaand des Jaars 1796.

„ Godsvrugt ademende Schriften elken verstandigen Lee„ zer inboezemen. —— Zyn Leeven beschouwd — zyn „ uitgang gezien. —— Ik twyfel niet, of de beste onzer „ Leezeren zullen wenschen, in hun kring, zo geleefd te „ hebben, om, by den jongsten stap op 's leevens loopbaa„ ne,' gelyk FORDYCE te kunnen denken en spreeken."

JAMES FORDYCE, een uitsteekend Godgeleerde onder de *Protestantsche Dissenters*, werd omtrent den Jaare MDCCXX, in de Stad *Aberdeen*, gebooren. Hy stamde af van zeer agtenswaardige Ouderen, die het zonderling geluk genooten, om, in een kinderryk Huisgezin, meest alle met meer dan gewoone gaven van den Hemel beschonken te zien, welke zy met alle zorgvuldigheid en vlyt opkweekten. Zyn Vader, een zeer geagt Man, bekleedde meer dan ééns de hoogste Regeeringswaardigheid in *Aberdeen*. Zyne Moeder stak onder de Vrouwen uit in kloek verstand, in beminnelyken aart, en voorbeeldlyke Godsvrugt.

Op de Taalschool te *Aberdeen*, en in het *Marischal Collegie*, te dier Stede, volbragt hy de loopbaane der Taalkunde, Wysbegeerte en Godgeleerdheid. Nog zeer jong zynde, verkreeg hy, volgens de wyze van bevorderen daar te Lande gebruiklyk, vryheid om het Euangelie te prediken. Welhaast werd hy Leeraar te *Brechian*, in het Landschap *Angus*.

Eenige jaaren te *Brechian* gestaan hebbende, werd hem aangeboden de Parochie van *Alloa*, digt by *Stirling*. De Ingezetenen waren vooringenomen met een ander Leeraar, dien zy kenden, en met een vooroordeel tegen den hun onbekenden FORDYCE vervuld. Hy ving, overzulks, zyn Dienstwerk aan onder het onaangenaam gevoel van den haat zyner Gemeente. Doch welhaast bragt hy die ongegronde opvatting te onder. Eensdeels, door den nadruklyken trant, op welken hy zyne Leerredenen voordroeg; anderdeels, en wel voornaamlyk, door den inneemend vriendlyken geest, welken hy betoonde in het volbrengen van de meer byzondere Amptspligten eens Leeraars, het bezoeken en onderwyzen der Leden zyner Gemeente; pligten, welke, op dien trant als dezelve volvoerd worden door de Kerklyken in *Schotland*, veel meer dan de Leerredenen toebrengen tot het Godsdienstig on-

derwys van de onaanzienlyker Leden der Gemeente; en die soort van vereeniging en gemeenschap voortbrengen tusschen hun en de Leeraars, welke de laatstgemelden in staat stelt, om, by verscheidene gelegenheden, een diepen en byblyvenden indruk op hunne gemoederen agter te laaten, en hun, gevolglyk, maatiger, arbeidzaamer en Godsdienstiger te doen worden, dan dezelfde clasfe van menschen is, in eenig gedeelte des Ryks.

Niemand wist beter, dan Dr. FORDYCE, hoe party te trekken van deeze wyze der Volksleeringe. Door zynen onvermoeiden yver in dit en andere deelen van zyn pligt, won hy zo zeer de agting en liefde der Leden zyner Gemeente, dat het vooroordeel week, en plaats maakte voor bewondering. De verknogtheid dier Gemeente aan haaren Leeraar werd welhaast zeer sterk; en toen hy, naderhand, deeze Standplaats verliet, en voor die van *Londen* verwisselde, werd zyn vertrek algemeen betreurd.

Het was staande FORDYCE's verblyf te *Alloa*, dat hy zich, als Schryver, deed kennen, door de op elkander volgende uitgave van drie Leerredenen. Een over *de Welspreekenheid op den Predikstoel*, gevoegd by *de Kunst van Prediken*, door zynen Broeder DAVID opgesteld. Een ander over *de Wyze van Stichting te bevorderen door openbaare Inrigtingen*, uitgesprooken by de Bevestiging van den Eerw. GIBSON, te *St. Ninians*, in den Jaare MDCCLIV, in het volgend jaar met Aantekeningen uitgegeeven. De derde over *den bedrieglyken en vervolgzieken Geest der Paaperye*, in het zelfde jaar uitgesprooken voor de Synode van *Perth* en *Stirling*, die, kort naa dat ze in 't licht kwam, van eene tweede uitgave gevolgd werd. Alle deeze Redenvoeringen trokken de aandagt, en verdienden ze. Maar eene Redenvoering, die, meer dan de voorgaande, opmerking baarde by het hooren, en vervolgens by het leezen, toen dezelve in den Jaare MDCCLX het licht zag, was zyne Leerreden, over *de Dwaasheid, Schande en Elende van Zondig Vermaak*, uitgesprooken voor de *Algemeene Vergadering der Kerk van Schotland* (*). De Schildery, in

(*) 't Was in zulke Kerkvergaderingen, dat Leeraars zich met een gelukkigen uitslag niet zelden bekend maakten; dit was het geval van den welspreekenden ROBERTSON. Zie de Voorrede voor het eerste Deel der *Geschiedenis van America*, bl. VIII—XI.

in deeze Leerreden opgehangen, van de rampzalige gevolgen en uitwerkzelen van zondig vermaak, droeg alle blyken van eene meesterlyke hand. De geest, de fraaiheid van opstel, de staatlyke ernst, het vuur, het gevoel, waar mede dezelve werd voorgedraagen, bragt een diepgaanden indruk voort op de talryke Vergadering van Leeraaren, en andere Mannen van den eersten rang, en verhief den Prediker tot eene hoogte zonder mededinger onder zyne Broederen in *Schotland*, als een in Welspreekenheid op den Kansel allen overtreffenden Redenaar (*).

Omstreeks deezen tyd ontving de Eerw. FORDYCE den rang van Doctor in de Godgeleerdheid, van de Academie te *Glasgow*. Met den Jaare MDCCLX, werd hy, eenstemmig, door de Gemeente der *Protestantsche Dissenters*, in *Monkwell-street*, te *Londen*, geroepen tot Amptgenoot van Dr. LAWRENCE, toen afgeleefd en zwak. Naa diens, kort daar op volgend, overlyden, was hy de éénige Leeraar dier Gemeente, en hield met het waarneemen van zyn Dienstwerk aan tot den Jaare MDCCLXXXII, wanneer het verval zyner Gezondheid, die zints een geruimen tyd afgenoomen was, het voor hem noodig maakte, den Predikstoel niet langer te beklimmen. —— Niet lang had hy in *Monkwell-street* gepredikt, of zyne bekwaamheden als Leeraar verschaften hem eene algemeene bewondering. Het aantal van de Leden der Gemeente groeide schielyk aan; en hy predikte, verscheide jaaren agtereen, met de kragt der Welspreekenheid, en het vuur van Godsvrugt, voor eene altoos talryke en menigwerf opgepropt volle Vergadering.

De uitwerking van Dr. FORDYCE's openbaare Redenvoeringen werd niet alleen vermeerderd door een houding en voordragt, op welke hy voorbedagtlyk uitgeweest was, en waarin hy gelukkig slaagde; maar ook door zyne persoonlyke gestalte, die op den predikstoel allerdeftigst was; door de uitdrukking op zyn gelaad, die ten allen tyde sterk was; doch meest bezield, wanneer de vuurigheid van zyn geest zich verhief in den Eerdienst, toegebragt aan den GOD der Waarheid. Het is door

(*) Deeze Redenvoering heeft men den *Nederduitschen* Leezer geschonken, in het III D. van den *Vriend der jonge Heeren*, door J. FORDYCE, by den Drukker deezes, J. YNTEMA, in 1788 uitgegeeven.

door veele zyner Toehoorderen opgemerkt, *dat hy, by* veele gelegenheden, niet alleen scheen te spreeken; maar de overtuiging, der zielen zyner Hoorderen, in te storten. Zyn oog, in de daad, was buitengemeen helder en doordringend; en hy hadt byzonder gelet op het uitwerkzel, 't welk een Redenaar dikwyls vermag voort te brengen op de Vergadering, door het verstandig en welberaamd gebruik van het veelbeduidend en spreekend oog.

Dr. FORDYCE muntte als Schryver niet min uit dan als Prediker, en 's Mans Schriften werden algemeen geleezen, bewonderd, en veele in verscheide Taalen van *Europa* overgezet. In het stuk van welspreekenheid en smaak worden zy door weinige, in het stuk van zedelyke strekking door geene, overtroffen.

Wat de Godgeleerde Gevoelens van Dr. FORDYCE aanbelangt, zy liepen in geene uitersten; zy draagen de kenmerken van eene gemaatigde en vrye denkwyze, voegende aan het Character van een Dienaar der Euangelieleere. Zyne onbekrompene denkwyze nam met zyne jaaren toe; nogthans, zonder dat hy te *beschuldigen was* van die zo zeer schielyke overgangen *in begrippen, die* eer tot blyken strekken van voorbaarigheid in het besluiten, dan van bedaard onderzoek; en die eer eene ligt getroffene en verrukte verbeelding, dan een bondig oordeel, aankondigen.

Men heeft gezegd, dat 's Mans vrye denkwyze in 't einde tot *Deistery* oversloeg; doch van deeze blaam is hy ten vollen gezuiverd door Mr. LINDSAY; die, de sterkste bewyzen voor het tegendeel bygebragt hebbende, in de Lykreden over hem uitgesprooken, betuigt: „ Let hier „ op, ô Voorstanders van het Ongeloof! en eerbied de „ redelyke zegepraal van een Geloof op Rede gegrond. — „ Beschouwt dit, gy Jongen! en laat u niet vervoeren „ door de begochelingen van een Stelzel, 't welk geene „ beginzels heeft van eene genoegzaame sterkte om u te „ behoeden tegen de valstrikken der ondeugd, en geen „ hoope schenkt, gelyk deeze, om uw hart te onderschraa„ gen, wanneer het ongeluk u aangrypt, of de krank„ heid u op het kwynend ziekbedde stort. —— Neemt „ dit in agt, ô Ouden van jaaren! en vind 'er u door „ bemoedigd, om, met vreugde, te loopen 't geen u nog „ af te leggen staat op de loopbaane der sterflykheid; ten „ einde gy, naa het geloove gevolgd, de gedagtenis ver„ eerd, en gedeeld te hebben in de vertroostingen der

„ zo-

„ zodanigen, die uwe voetstappen, in uwe jeugd, op het
„ pad der deugd vestigden, gy ook hier naamaals deelge-
„ nooten moogt weezen van hun gezelschap, deelgenooten
„ hunner vreugde in de gewesten van eeuwigduurende
„ vriendschap."

Sectenyver en Dweepery mogten een kreet tegen zyne Beginzelen opheffen, of, onder de hand, ter benadeelinge zyns naams, ongunstige berigten wegens zyne gevoelens verspreiden, aan zyne Godsvrugt viel geen twyfel. Deeze straalde door, met den volsten glans, in alle zyne Schriften; deeze hadt altoos in zyn openbaar Dienstwerk uitgemunt, dikwyls steeg dezelve tot een hoogte van heiligen yver op. Dan behoorde FORDYCE niet tot der zodanigen aantal, wier Liefde tot GOD, de liefde tot de Menschen, welke daar uit gebooren en daar door bezield moet worden, als verteert; die een grooten en veel gerugts maakenden yver betoonen voor de Zielen hunner Medemenschen, zonder blykbaar iets te voelen 't welk hun lichaamlyken staat en behoeften betreft. Neen! zyn hart gloeide niet warmer van Eerbiedenisse voor GOD, dan van weldaadigheid aan zyne Medemenschen; en miste hy nimmer, by alle gelegenheden, te toonen, hoe werkdaadig hy was in het bewyzen van liefdeblyken, zo verre zyne omstandigheden zulks gehengden.

Zo agtenswaardig was FORDYCE in zyn openbaar Character; in het huislyk leeven was hy beminnelyk en bemind. Byzonder teder betoonde hy zich in zyne huislyke betrekkingen. Zyn onderhoud in gezelschap was vrolyk, bevallig en leerzaam; en, schoon zyn voorkomen altoos eerwaardig was, bespeurde men 'er geen stugge strengheid in. Het was de waardigheid der deugd, die, wel verre van de vryheid des onderhouds te belemmeren, zelfs de opwellingen ter vrolykheid niet dempte, of eenig noodloos bedwang lag op de onschuldige vreugd der jeugdige jaaren.

Na de herderlyke zorg over zyne Gemeente, met den Jaare MDCCLXXXII, afgelegd te hebben, bragt hy het grootste gedeelte zyns overigen leevens door, op een Landgoed in *Hampshire*, in de nabuurschap van Lord BUTE, met wien hy gemeenzaam verkeerde, en tot wiens groote Boekery hy een vryen toegang hadt. Kort naa den dood van zyn Broeder, Dr. WILLIAM, ging hy na *Bath*, naa veel geleden te hebben van eene borstkwaale, aan welke hy veele jaaren onderhevig geweest was. Deeze

en andere zwakheden en ongemakken, aan *hooge jaaren eigen*, verdroeg hy met een volmaakt Christlyk *geduld. Hy* eindigde zyne dagen op den eersten van Wynmaand des Jaars MDCCXCVI; zes-en-zeventig jaaren bereikt hebbende. Hy stierf met de vrede Gods in 't harte, in de zegepraalende hoope des Christendoms, die zyne uitzigten in het toekomende opklaarde, en de verschrikkingen zyner ontbindinge wegnamen.

Dat wy des niet te veel zeggen, zal het volgend berigt zyns afsterwens, door zyne Weduwe aan een Vriend geschreeven, ten vollen bevestigen. —— „ Naauwlyks ontmoeten hier twee persoonen elkander, zonder een lofspraak over myns Mans Character, en een traan wegens zyn dood —— maar hy is niet gestorven —— naar allen schyn werd hy zagtlyk overgevoerd. —— Wy sleeten een zeer genoeglyken naamiddag en vooravond in myne kleedkamer, waar hy gaarne zat, om de frissche lugt van de valei daar beneden, en het heerlyk uitzigt: want hy behield, tot het laatste, zyn smaak voor alles wat schoon is in de Natuur. Wy hadden ons onledig gehouden met WILLIAM COOPER's *Sermon to the Jews.* —— Ik las vervolgens eenige Psalmen en Liederen. —— *Ach!* sprak hy, *dit voert my te rugge na* Monkwell-street, *daar zongen wy dezelve met myne nog geliefde Gemeente; dan wy zullen die naamaals op hooger toon aanheffen!* — Zich tot my wendende, voer hy voort: *Wy hebben tegenwoordig genoeg geleezen voor deezen avond — laaten wy, eer wy gaan eeten, nog eenig muzyk hebben.*

„ Myne Nigt speelt zeer goed: onmiddelyk zette zy zich aan een *Forte Piano*, om te speelen, en hem te onderfteunen in het zingen zyner geliefdste Stukjes; zy zong mede, dit vermaakte hem dermaate, dat hy het haar deed herhaalen: zich daar op tot my vervoegende, sprak hy: *Hoe veele dingen hebben wy niet ontvangen, waar voor wy onze dankbaarheid behooren te betoonen! Een musicaal gehoor is eene gaave, eenigen geschonken, anderen onthouden: 'er zyn veele dingen ryklyk om te genieten in dit leeven; in alles, wat ons tot* GOD *opleidt, mogen wy genoegen scheppen; wat ons van Hem verwydert, hebbe men te schuwen. —— Daar zyn Boeken,* Godsdienst-pleegingen, Voorbereidingen tot het Avondmaal, Voorbereidingen tot den Dood, *enz. geheeten; doch, wat my betreft, ik heb nimmer kunnen denken, dat zodanige Voorbereidingen bestonden in gezette tyden tot die verrigtingen, en dan tot*

de

de Wereld weder te keeren, als hebbende, ten aanziene van den Hemel, genoeg gedaan. Een Mensch is niet waarlyk tot den Dood bereid, dan wanneer hy, in den doorgaanden loop zyns leevens, zich geheel aan GOD *overgeeft; derwyze, dat zyne Ziel in den Hemel is, eer hy derwaards gaat; en hier toe kan hy alleen komen, door, in ſtille eerbiedenisſe, alle zyne gedagten, woorden en daaden, tot* GOD *t'huis te brengen; waar over ik u zo dikwyls onderhouden heb.* —— Ik antwoordde: „ Dat is waar, Doctor! dit is „ het kenmerk, waarvolgens een Mensch zichzelven moet „ beoordeelen: want een Mensch kan zich wegens zyne „ bedryven niet voor GOD beroepen, indien zyne daa„ den in zyn geweeten hem veroordeelen." —— GOD *zy geloofd! myne geliefde* HENRIETTE, vervolgde hy, *dat onze gevoelens in het Godsdienſtige zulk eene zamenſtemming met elkander hebben. Het heeft een groot gedeelte van het genoegen myns leevens uitgemaakt, dat gy met my ſmaak kondt vinden in zulk eene denkwyze.* —— *Daar zyn verſcheide bronnen voor u overig, indien ik u verlaat. Ik verlang zeer, dat gy 'er u van bedient. Nevens den Godsdienst en de Heilige Bladeren, hebt gy Boeken, Vrienden, en de Muzyk: ik zou 'er meer kunnen byvoegen; maar dit is genoeg.* — *Werp u zelve neder voor* GOD, *in den naam des Verlosſers. Hy zal zorge voor u draagen* —— *Hy zal u Vrienden verwekken!*

„ Ik verlangde ons geſprek eene andere wending te geeven, en zeide, met ontroering: „ Maar gy bevindt u immers beter, myne Waarde!" —— *Ik heb het,* antwoordde hy, *zeker gemaklyker, en minder pyn gehad, dan twee of drie weeken geleden; 'er ſchynen zich eenige gunſtige tekens op te doen; en ik verzeker u, myne Waarde! dat ik het leeven geenzins moede ben: want, ſchoon de Almagtige weet, dat ik reeds lange bereid geweest ben voor zyn opontbod, nogthans zal ik, indien het* HEM *behaage myn leevenslamp nog een weinig tyds te laaten branden, dit met genoegen genieten; ik ben de zyne!*

„ FORDYCE zat den gewoonen tyd naa het avondeeten op; hy hadt 'er zonder wederzin van genuttigd. Omtrent elf uur ſchelde hy de Meiden boven; die, nevens my en myne Nigt, hem na zyn ſlaapkamer hielpen. Tot myne onuitſpreeklyke vreugde, ſcheen het hem minder moeite, dan den laatſten tyd, te kosten, om de trappen op te klimmen: dit viel hem wel eens zo moeilyk, dat hy

op elke plaats, waar het voeglyk kon geschieden, een stoel gereed vond, om 'er op uit te rusten, eer hy verder klom. Hy vereenigde zich met ons in de betuiging van dankbaarheid en verwondering, dat hy, langer leevende, meer gemaks zou hebben.

„Hy sprak met my, op eene aangenaame wyze, over verscheide onderwerpen, tot één uur, en stond 'er toen op, dat ik na bedde zou gaan, en my, door zo laat op te blyven, niet afmatten. Ook verbood hy my, in den nagt op te staan (gelyk ik uit bezorgdheid voor hem menigmaal gedaan hadt,) ten ware dat hy my riep. Hy deed my dit belooven. Wy omhelsden elkander, en scheidden.

„Ik verliet hem welgemoed, helder van gedagten, en getroost; ja, ik mag zeggen, vrolyk. Wy vielen, elk in ons vertrek, in slaap; maar, dewyl het myne eene deur van gemeenschap hadt met het zyne, kon hy zich niet verroeren, zonder dat ik het hoorde. Hy werd omtrent twee uuren wakker, stak een waschlicht aan zyn lamp aan, die beide op een bedtafeltje stonden, met zyne medicynen. Hy ontstak dit licht, om te beter te *kunnen* zien by het inneemen van geestryke druppen: maar, vergeetende het waschlicht uit te doen, brandde het voort, en smeulde; de reuk hier van deed hem ontwaaken, misschien eenigzins onthutst. —— Hy riep aan my. Ik lag in myn eersten slaap. In het donker opstaande, struikelde ik, en stootte met myn hoofd tegen de deur. Die stoot hinderde my eenige minuten, en vertraagde myne komst. Ik hield my sterk, om hem niet te ontrusten. —— *Ik riep u, myne Waarde!* sprak hy, *ten einde de stank van het uitgegaane waschlicht u niet mogt verschrikken. Gy hebt, door dien stoot, uw opkomen by my duur betaald.* —— Dit zeggende, stond hy op, en riep de Meiden tot twee of drie keeren met een sterke stem. Zy, nevens myne Nigt, waren ras by ons.

„Met allen ernst drong ik 'er op, dat hy weder te bedde zou gaan; doch hy weigerde zulks, vóór dat ik iets tegen de ontsteltenis zou genomen hebben. Toen sprak hy: *Zyt gy beter?* Ik antwoordde: „ô Ja, wel! zeer „wel!" GOD *zy geloofd!* sprak hy, zyne handen om hoog heffende; en, met deeze woorden in zyn mond, viel hy in onze armen, zonder eenige zugt te loozen, of dat wy eenig geratel in zyn keel hoorden. Zyn Geest was onmiddelyk opgevaaren tot GOD, die denzelven gaf. —— Zo

sterk

ſterk was myn Geloof, dat ik op dit oogenblik dagt: Hy, die het oor vormde, zal myne klagt hooren, en het eerwaardig ſtof weder leevendig maaken. —— Myne Dienstbooden vloogen allerwege heen, en haalden een Doctor en Chirurgyn. Zy deeden wat zy konden, om het leeven weder op te wekken; doch te vergeefsch. Hy was uit myne armen gerukt, die altoos in myn hart zal blyven. Ik zag hem niet meer."

Zo beſchreef de Egtgenoote, eenigen tyd naa dit afſterven, den dood haars Mans, die zich door de volgende Werken by zyne Landgenooten, en door eenige ook by ons, beroemd gemaakt heeft.

1. *A Sermon and Charge at the Ordination of the Rev. Mr.* GIBSON, *Minister at St. Ninians*, 1754.

2. *Ordination Sermon on the Eloquence of the Pulpit*, gevoegd by *the Art of Preaching*, door zyn Broeder DAVID, 1754.

3. *A Sermon on the Spirit of Popery*, gepredikt voor de *Synode van Perth & Stirling*, 1754.

4. *A Sermon on the Folly, Infamy, and Miſery, of Unlawful Pleaſure*, gepredikt voor *the General Aſſembly of the Church of Scotland*, 1760 (*).

5. *A Sermon on the Death of Dr.* LAWRENCE, 1760.

6. *Sermons to Young Women*, 2 vol. 1765 (†).

7. *A Sermon on the Character and Conduct of the Female Sex*, 1776 (‡).

8. *Addreſſes to Young Men*, 2 vol. 1777 (§).

9. *A Charge at the Ordination of the Rev.* JAMES LINDSAY, *in Monkwell-ſtreet*, 1783.

10. *Addreſſes to the Deity*, 1785 (**).

11. *Poëms*,

(*) Volgens onze voorgaande Aantekening, in 't *Nederduitsch* vertaald.

(†) Deeze zyn uitgegeeven onder den tytel van *de Vriend der jonge Juffrouwen*, II Deelen, waar van een *tweede Druk* by onzen Drukker YNTEMA, in 1779, het licht zag.

(‡) Deeze Redenvoering maakt het eerſte gedeelte uit van het IIIde Deel van *de Vriend der jonge Juffrouwen*, by *denzelven*.

(§) Zy zyn, onder den tytel van *Vriend der jonge Heeren*, by den *bovengemelden* in 't Nederduitsch uitgekomen, 1780.

(**) Men vindt ze in het IIIde Deel van *de Vriend der jonge Heeren*.

11. *Poëms*, 1786 (*).
12. *A Discourse on Pain*, 1791.
13. *The Temple of Virtue, a Dream*, geschreeven door zyn Broeder DAVID (†).

(*) Eenige uitgezogte zyn geplaatst in het evengemelde derde Deel.
(†) Dit maakt het slot uit van het derde Deeltje der Nederduitsche Uitgave van *de Vriend der jonge Juffrouwen.*

Deeze uitmuntende Geschenken voor Neêrlands Jongelingen en Jonge Dogters, van den beminnelyken FORDYCE, zyn, by gemelden Drukker, ieder in III Deeltjes, nog te bekomen.

POPE, BY HET GRAF VAN EMMA.

(*Eene Wysgeerige Verciering.*)

By gelegenheid dat de beroemde Dichter POPE over een Dorps-Kerkhof wandelde, vestigde hy zyne *aandagt op een onlangs opgerigte* Graftombe. De hier door verwekte denkbeelden deeden hem in eene diepe mymering vervallen; en, zonder 'er om te denken, rolde hy tusschen zyne vingeren een papier te zamen, op welk hy de boertigste regels zyner *Dunciade* geschreeven had. Een oogenblik laater scheurde hy het papier, en wierp de stukken op het Graf. Het leven is te kort, zeide hy, om te leeren haaten, zonder onrechtvaardigheid; of zich te wreeken, zonder wroeging. Het Hekeldicht, gelyk aan eene, in 't duister geschooten, pyl, bedreigt de kwaaden, doch treft veelmaalen den goeden. De Haat is een verteerend vergift voor de ziel; zy doet het leven verslyten, en vernietigt, zonder vrucht, de oogenblikken van vergenoegen. Ongelukkigen! wier bestaan door deeze helsche drift vergiftigd wordt, gaat naar een Kerkhof, beschouwt de Grafsteden, leert aan het toekomende denken: de lucht, die gy aldaar inademt, zal uwe denkbeelden zuiveren; de jaaren, die nog niet gekomen zyn, scheiden u af van de voorwerpen, die gy haat; uwe drift zal bedaaren, uw oordeel verlicht worden.

De Dichter, nogmaals zyne gedagten op de Tombe vestigende, voer voort: vier voeten diep beneden deeze onlangs geroerde aarde, ligt een wezen, 't welk myns gelyken was. Vóór gisteren ademde, sprak, en dagt het. Heden is dat *alles* geëindigd. Het gevoel zal dit lichaam, waar van maar alleen de gedaante bestaat, niet weder bezielen. Hier houdt *alles* op,

aan deeze zyde der eeuwigheid; liefde, schoonheid, aangenaame vermaaken, die het leven verteeren, terwyl zy het vervrolyken; het geluk van bemind te worden, alles! — In deezer voege by zich zelven redekavelende, kwam, uit eene nabuurige wooning, eene jonge Dochter te voorschyn; zy was aartig, gelyk men van een meisje van zestien jaaren, dat nog merklyk in bevalligheden moet toeneemen, kan verwagten. De bleekheid van haar gelaat gaf aan haare geregelde trekken een zacht en sentimenteel voorkomen. Haar schoon hoofd stak een weinig vooruit, met dat stilzwygen, 't welk de behoefte der liefde kenschetst; en met eene openhartigheid van gevoel, 't welk zich nog niet heeft kunnen volmaaken. Met zodanig een gelaat kan men alles zeggen: de levendigste uitdrukkingen der liefde omzwagtelen zich met de onschuld: men spreekt nog niet; maar men gevoelt.

Het Meisje hield bloemen in de hand, die zy over het Graf strooide. POPE dagt aan zyn verscheurd Hekeldicht: de eerbetuiging was dezelfde; men begint te beminnen, wanneer men ophoudt te haaten. Het Meisje wierd POPE gewaar, die op het Graf staarde, en haar allengskens naderde. Misschien verlangt gy te weeten, zeide zy, ... en zy begon te schreijen. *Dit is het Graf van Emma en Lower.* Ik zal u, 't geen ik zo even gehoord heb, verhaalen. —— *Emma* en *Lower* wilden zich vóór gisteren in 't huwelyk begeeven; zy stelden die plegtigheid uit tot den volgenden dag: doch het woord *Morgen* behoort niet tot het leven; maar alleen tot de hoop.

De klok had reeds zeven uuren geslagen; van den anderen kant des muurs van het park hoorde men reeds het geblaet der schaapen, die naar huis gedreeven wierden. Dat wy ons haasten, zeiden de Herders; welk een vreeslyk onweder broeit daar! —— *Emma* ziet naar den hemel; hy is bedekt met wolken; de donder begint te rommelen, verzeld van een stortregen. *Emma* en *Lower* hebben zelfs den tyd niet, om in een der Zomerhuizen van den Tuin te vluchten. Gevallig bevinden zich de beide Gelieven in de nabyheid eener Grot, in het afgelegenst gedeelte van den Tuin: hier brengt *Lower Emma*.

Hoe traag loopt deeze dag ten einde! zeide hy: de dag van morgen, zal die dan nooit komen? Morgen zullen wy te zamen vereenigd zyn, en de dag van heden schynt my als eene eeuw tusschen u en my. — ô Myne waarde Moeder, zeide *Emma*, hoe groot zal uwe ongerustheid zyn! —— Wees gerust, antwoordde *Lower*; het onweêr zal eerlang bedaaren; ik zal u by haar brengen; zy zal eenige oogenblikken van ongerustheid vergeeten; doch ik, myne waardste, zal u nooit vergeeten. Morgen zal uwe Moeder my *Emma* geeven: morgen zullen de blyde huwelykszangen zich vereenigen met onze hei-

lige eeden. Morgen........ 'Er valt een verschriklyke *blixem*-straal, verzeld van een ontzettenden donderslag......... *Morgen* bestaat niet meer voor *Emma* en *Lower*!

Het onweder houdt eindelyk op. De hemel wordt helder. De nog overige verspreidde zwarte wolken daalen neder tot den gezichteinder. Een koele verkwikkende wind ruischt zoetjes door den lommer van het geboomte. De maan verspreidt over alle voorwerpen haaren bleeken melancholieken glans, welks betoverende kragt door de stilte van een schoonen nacht nog vermeerderd wordt. Straks weergalmt de omtrek der Grot van de duizendmaal herhaalde naamen van Emma en *Lower*.

Werwaards spoedt gy u, tedere Moeder van *de schoone Emma*? Helaas! zy had overal haare geliefde Dochter gezogt; zy dagt nu eindelyk aan de Grot. Ongelukkige Moeder! een vreeslyk voorgevoel ontrust haar, en schynt haar vleugels te geeven. Een aantal bedienden, met flambouwen in de hand, heeft moeite haar te volgen. *Zy* nadert de Grot. —— Ach! hoe beklaag ik haar!

De beevende Moeder roept te vergeefsch haar kind, en valt in flaauwte op het gezigt der struiken, die, aan den ingang der Grot, door den blixem getroffen, nog brandden. *Eenige haarer* bedienden ruimen de brandende takken *uit den weg; komen* in de Grot; doch het deerniswaardigst schouwspel doet hun verstommen. *Emma* zat op een bank van zooden; de eene hand om den middel van *Lower* geslagen, en met de andere bedekte zy haare oogen. *Lower*, voor haar op de knieën liggende, was met het lichaam gedraaid naar den ingang der Grot; hebbende zyne beide handen over *Emma* uitgestrekt, als had hy haar voor 't geweld des *blixems* willen beveiligen. —— Dus wierden twee Gelieven door denzelfden slag geveld, en verwisselden te gelyk het leven met den dood. Dus daalden zy, vervuld met de vleijendste vooruitzigten, plotsling in het graf.

Dit verhaal geëindigd hebbende, ging het Meisje heen, en liet den Dichter alleen. Hy staarde het Meisje na, en, haar niet meer ziende, vestigde hy zyn oog nogmaals op de Tombe. Ach! zeide hy by zich zelven, waarom stelden deeze Gelieven hunne vereeniging een dag uit? waarom trouwden zy niet gisteren? Doch laaten wy hen niet beklaagen, daar zy, ten minsten, in de verwagting van hun zo nabyzynd grootst geluk ten grave gedaald zyn. Maar laat ons, zo veel mogelyk, ieder dag verryken met die voordeelen, welke ons een volgende dag belooft, doch niet altoos geeft. De tyd vlucht, zy ontglipt ons, en neemt een deel van ons leven mede. Het is altoos te laat, wanneer wy de uuren terug roepen, om dezelve beter te genieten. Wy grypen naar het toekomende, gelyk een vogel een halm tragt op te vangen, door den wind

weg-

weggevoerd. Laaten wy elken loopenden dag gebruiken, als ware hy de laatste van ons leven. De morgen, het kind van den avond, volgt zyn' vader wel op in alle erflyke rechten van den tyd; doch is, ten onzen opzigte, dikwyls gelyk aan éen onterfden. Een tegel, vallende van het dak, een onverwagte aanval eener heete koorts, een ader, die in onze ingewanden berst, doet dikwyls voor ons den morgen, met alle zyne verwagtingen, verdwynen. Van het tegenwoordig oogenblik zyn wy meester; maar laaten wy geen jaaren vooruit rekenen. Het *Heden* is voor ons; draagen wy zorge, het niet te verliezen: kunnen wy de genoegens van *Morgen* ook genieten, zo veel te beter! maar wy moeten dat tydstip steeds beschouwen als een Vriend, dien ons de Hemel toezendt, en dien wy moeten vergasten, als of hy nog dien zelfden avond zal vertrekken.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Is het niet de grootste dwaasheid, men mag wel zeggen de grootste godloosheid, zich op ondeugden te beroemen? Al wie zich tot een redenloos dier verlaagt, heeft zich den naam van mensch geheel onwaardig gemaakt: nogthans zyn 'er zo veelen, welke 't eene eere rekenen, zich ver beneden het redenlooze te verlaagen. By zulk eene levenswyze lyd en de ziel en het lichaam beide. —— Zyt waakzaam, nugteren, en welbedagt; want waarlyk gy weet niet in welke gelegenheden gy komen kunt, dat gy alle uwe kragten en verstand van noden, ja dubbel van noden, hebt. Hy is een verderfelyk man in de zamenleving, die door zyn kwaade en verfoeyelyke voorbeelden anderen verleidt, en niet rust, voor dat hy medepligtigen in zyn kwaad heeft. —— Hoe kan de mensch de gaven, waar mede hy door zyn' Schepper beschonken is geworden, onverantwoordelyk misbruiken! Verdient hy niet de uiterste verágting, die zyn lichaam verderft, en zyne ziel verlaagt beneden het redenloosste wezen van God geschapen. — Gedenk, ô dwaze sterveling! dat gy, even als maar één lichaam, één leven, ook maar ééne ziel hebt; en gedenk 'er by, dat die ziel eeuwig aanwezig blyft, en in dien staat ook eeuwig gelukkig, maar ook eeuwig rampzalig kan wezen, al na dat gy de ontvangen gaven, van uwen Maker verkreegen, wel of verkeerd hebt aangelegd. —— Gedenk, dat gy uwe redelyke ziel ontvangen hebt tot eene bestemming, niet om dezelve te verlagen tot beneden het redenlooze: maar om die te verheffen, ware het mogelyk, tot den staat eens Engels. Zie, zo is onze bestemming, zo is de bestemming van elk mensch. —— Dan de gelegenheden kunnen nog veelal eene misdaad verzwaren, en dezelve onver-

verantwoordelyker maaken: by voorbeeld, *de dronkenschap is altyd eene onverschoonlyke misdaad:* maar, wanneer men in een post gesteld is, waar men vooral nugteren en welbedagt moet weezen, om dat 'er het algemeen, by zekere gevallen, onherstelbare schade by zou kunnen hebben, is het onvergeeflyk, onverantwoordelyk, ja ten uitersten godloos, zichzelven, door onmatig drinken, geheel buiten staat, en redenloozer te maken, dan het stomme vee, dat niet meer zuipt, wanneer de natuur zegt: ik heb genoeg. —— Hoe godloos, hoe onverantwoordelyk is dan niet het gedrag eeniger menschen, die den naam willen dragen van redelyke wezens, en zich nogthans gedragen als het redenlooze vee, met zich te beroemen op daden, waar over men zich behoorde te schamen.

Mensch, wie gy ook zyn moogt, wilt gy gezond leven op de waereld —— wilt gy veele gezonde dagen genieten —— haakt gy na lankheid van leven —— gy zult veele gezonde dagen hebben, en eenen hoogen ouderdom bereiken, volg slegts de lessen op, welke u door de dagelyksche bevinding geleerd worden —— leef ingetoogen —— leef matig. —— Indien gy bestendig deze lessen opvolgt, en gy leeft waarlyk matig en ingetoogen, ik ben wel verzekerd, dat gy u lankheid van dagen kunt belooven, en *gezondheid.* —— *Het is waar, 'er leeven menschen, welke altyd met krankheden en* ziekten te worstelen hebben, en die men zal zeggen dat gematigd en ingetoogen leeven. —— Het is waar, 'er sterven menschen, vroeg en in de vaag van hun leven, die voor 't oog van al de waereld voorbeelden van ingetoogene matigheid geweest waren. —— Het is zo —— dan, behalven dat elke regel zyn uitzondering heeft, kan het, behalven dat, nog wel ligt gebeuren, dat zulke menschen zich aan de eene of andere buitenspoorigheid overgaven, die voor 't oog der menschen altoos verborgen is gebleven: veele menschen zyn doorgaans nergens zorgvuldiger in, dan gebreken voor het oog der waereld te verbergen. Dan het zy hier mede zo het wil; het is en blyft een onveranderlyke waarheid, dat *de onmatigheid en losbandigheid de verdervers onzer gezondheid en van ons leven zyn.* —— Veelen, aan losbandigheden en onmatigheid overgegeven, brengen hunne dagen niet ter helfte; terwyl zy, gedurende hun kortstondig leven, aan allerley ziekten en ongemakken onderhevig waren, en een leven hebben doorgebragt vol jammeren en ellenden. —— Wil men derhalven hoope, gegronde hoope, hebben op een gezond en lang leven, wy moeten dan zelve daar toe medewerken, wy moeten ingetoogen en gematigd leven, onze driften bedwingen, en geene slaven worden van onmatigheid en losbandigheden.

De moeilykste zaak voor den mensch, om ter uitvoer te brengen gelyk het waarlyk behoort, is zich zelven regt te ken-

kennen. De zelfkennis is eene zaak van het alleruiterst aanbelang, schoon men mogelyk onder het gemeen zou wanen, dat het maar eene ligte zaak zy. Ons zelven vleyen wy, onze eigene vermogens en daden zien wy met een gunstig oog aan, terwyl wy die van anderen ongunstig beschouwen. Van hier, dat de mensch zyne eigene vermogens, zyne eigene bekwaamheden, met een woord, zyn eigen waarde, niet kent —— dit doet hem zo vaak onderneemen, waartoe hy niet berekend is; dit doet hem zo dikwils zyne natuurlyke zielsvermogens hooger schatten, dan zy in der daad zyn; schoon zulk een begane dwaasheid menigvuldige malen, door een verkeerde uitkomst, openlyk wordt gestraft: men ziet zelden, nogthans, dat het zyn gewenscht einde bereikt; de mensch wordt 'er niet beter, of niet wyzer, door.

Dingen te onderneemen, welke niet wel uitvoerlyk zyn, waren beter gelaten, dan ondernomen; het is ongelyk beter, iets, het moge zo schoon, zo voordeelig voor 't algemeen, en voor den onderneemer, zyn, als men met mogelykheid begrypen kan; beter is het, ongelyk beter, zo eene zaak niet te onderneemen, dan dezelve, ondernomen hebbende, te moeten laten steeken. Wanneer men zo iets onderneemt, in vooruitzigt, dat het voor 't Gemeenebest allervoordeeligst moet weezen; maar men kan het niet ter uitvoer brengen, dan zal het ten merkelyken nadeele strekken voor het Gemeenebest. Daarom moet men altoos de berekening eerst opmaken, of het geen men zal onderneemen ook uitvoerlyk zy; men moet zelfs dat geen agterwege laten en verwerpen, 't welk niet kan uitgevoerd worden, schoon anders het beste, het nuttigste en voordeeligste —— ook moet tyd en plaats wel in agt genomen worden.

Hy, die weldaden ontvangt, kan noch mag dezelve vergeeten, zonder zich aan de snoode misdaad van ondankbaarheid schuldig te maken. Dan hy, die weldaden schenkt, komt in eene geheel andere betrekking voor. Hy behoort te vergeeten, dat hy anderen heeft wél gedaan —— ten minsten verliezen zulke daden al hare schoonheden, en het blyven geene weldaden meer, wanneer men dezelve geduurig ophaalt, en hem onder het oog brengt, aan wien zy geschonken zyn, en onophoudelyk bewyzen van erkentenis daar voor vordert. —— Het is billyk, erkentenis voor geschonken goed te verwagten: als dit met ondankbaarheid en veragting wordt beantwoord, dan is hy, welke men weldaden geschonken heeft, veragting waardig, waardig dat men dezelve niet meer aan hem, maar aan dezulken schenkt, die zich door hun gedrag dezelve waardiger maken. —— Dan hy, die ze beweezen heeft, moet op zyne bewezen weldaden daarom niet pochen, of allerwege roem dragen; want in zulk een geval verliezen zy, even als in 't voorige, al haar schoon.

C. v. d. G.

HET KNAAPJE EN DE MAAN.

Eene Vertelling.

Zeker Reiziger ging eens op den weg, met zyn Zoontje aan zyne zyde. De Zon scheen toen zeer helder, en gaf veel warmte. Bleek, als een wit wolkje, stond te gelyker tyd de Maan aan den hemel. Het knaapje dreef met hare bleekheid, met haar onbeduidend schynsel, den spot, en achtte haar geheel aanwezen overtollig. —— De Zon ging onder, en, eer zy nog ter bestemder plaatse gekomen waren, was het gansch nacht geworden. Nu prykte de zilveren Maan in haren vollen luister. Nu verlichtte zy de Reizigers op hun pad. Nu deed zy hun de voorwerpen in ene zachte, aangename, schemering genoegzaam kennen. Nu verdreef zy voor hun henen de schrikken der eenzaamheid, en het akelige van den nacht. —— Het knaapje bekende daarop zyn onrecht, en bad de glinsterende schyf wel duizendmaal om vergeving. —— „ Uw „ bidden kan zy niet horen" —— sprak hem toen zyn Vader lagchend toe —— „ maar, wilt gy wys zyn, trek dan „ liever uit de overweging van uwen *begaanen misslag dezen* „ gedragsregel, voor het vervolg : „ „ *nooit moet men te* „ „ schielyk den man verachten, die, door overmagt belet „ „ zyn licht te doen schynen, langen tyd in zyne wezenlyke „ „ waarde niet wordt gekend. Wanneer de nacht aanbreekt, „ „ treedt zulk een dikwyls zo veel te schitterender te voorschyn, en wordt hy vaak het enig, koesterend, licht der „ „ zynen." " —— Het knaapje beloofde aan deze les te denken, en zy gingen verder. Thans hield hy zyn oog steeds onbeweeglyk op de liefelyke Maan gevestigd. „ Hoe meer „ ik haar aanzie," riep hy eindelyk uit, „ hoe meer ik het „ onrecht, dat ik haar deed, gevoele. Zy is niet alleen zo „ goed als de Zon; maar veelligt overtreft zy dezelve. Als „ ik tegen de Zon opzie, maakt zy my de ogen blind ; de „ Maan, daartegen, schynt in myne beschouwing behagen te „ vinden, want zy boeit mynen aanblik. Het licht der „ Zonne gaat van drukkende warmte vergezeld ; de Maan „ schynt zacht en koel. Wanneer de Zon" .... „ Niet „ alzo, myn Zoon," viel hem zyn Vader in de reden : „ verval toch nooit in den misslag zo veler menschen, die „ geloven nimmer iemand te kunnen pryzen, zonder dat „ zy een ander' tegen hem in de laagte stellen, smaden en „ verachten."

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

UITBREIDING VAN, EN OPHELDERENDE AANMERKINGEN OVER, DE WOORDEN VAN APOSTEL JACOBUS:

De zuivere en onbevlekte Godsdienst voor God en den Vader is deeze, Weezen en Weduwen te bezoeken in hunne verdrukkinge, en zichzelven onbesmet te bewaaren van de wereld, JACOBUS I. VS. 27.

Apostel JACOBUS, de bovenstaande woorden schryvende *aan de twaalf Stammen in de verstrooijinge*, mag men aanmerken, dat ten doele hadt, om te keer te gaan een valsch denkbeeld ten opzigte van den Godsdienst, 't welk stand greep onder de *Joodsche* Leeraaren en hunne Leerlingen van dien tyd, en inzonderheid heerschte by de *Schriftgeleerden* en *Phariseen*, de voornaamste Leidslieden des Volks, ten opzigte van Godsdienstige begrippen en daar uit voortvloeijende werkzaamheden. Dit ten grondslage gelegd en aangenomen zynde, zal men zeer gevoegelyk, by wyze van omschryving, daar aan deezen zin mogen geeven; —— een zin, geschikt om 's Apostels meening in het juiste licht te plaatzen, en misduidingen, waar voor deeze plaats anders bloot ligt, tegen te gaan.

„ De *Phariseen* en *Schriftgeleerden* beyveren zich groot- „ lyks om *wettische zuiverheid* aan te pryzen, deeze als „ het voornaamste gedeelte van den Godsdienst te doen „ voorkomen. Hier door hebben zy zich een grooten „ roem van Heiligheid verworven (*), schoon zy, ten „ zelfden tyde, als zy daar op aandringen, *liefdeloos*, „ *geldgierig* en *aardschgezind* zyn, ja *de huizen der* „ WEDUWEN, *onder den schyn van lang te bidden*, of het „ ver-

(*) MARK. VII: 3, 4. LUK. XVI: 15. HAND. XXVI: 5.

„ vertoon van Godsdienstigheid, *opeeten* (*). *Maar indien* „ zulk een bedryf voor *zuiveren* en *onbevlekten Godsdienst* „ doorgaat *by de Menschen*, is deeze het niet in 't oog „ van GOD *en den Vader*, van wien, en niet van feilbaare „ Menschen, gy de zuivere begrippen van den Gods- „ dienst moet leeren (†). Integendeel, *de zuivere en on-* „ *bevlekte Godsdienst voor* GOD *en den Vader* bestaat veel „ eigenaartiger in het betragten der Pligten van Mensch- „ lievenheid en Regtvaardigheid; Pligten, van welke de „ gezegde Leeraars weinig werks maaken, als, by voor- „ beeld, *het bezoeken van Weezen en Weduwen*; en dat „ een Mensch *zich onbesmet van de wereld bewaare*; door „ zyne *handen niet te bezoedelen* met schatgeschraap; „ de groote pligten van Regtvaardigheid en Liefde, die „ de banden der Maatschappye zyn, verwaarloozende."

Ten rechten verstande van deeze dus by uitbreiding toegelichte plaats, dienen de volgende Aanmerkingen.

1. De *Zedelyke Pligten*, hier met naame, en zo onderscheiden, aangepreezen, bevatten den *geheelen Godsdienst* niet; maar duiden alleen die *byzondere Deugden* aan, door de *Schriftgeleerden* en *Phariseen*, tegen welken JACOBUS hier zyn schryven inrigt, zo deerlyk verwaarloosd: waarom de groote Leeraar, te hunner bestraffinge, hun, onder anderen, te gemoete voert: *Wee u gy Schriftgeleerden en Phariseen, gy geveinsden: want gy vertient de munte, de dille en het komyn, en gy laat naa het zwaarste der Wet, naamlyk het oordeel, de barmhartigheid en het geloove* (‡).

2. Men merke hier by op, dat deeze *Zedelyke Pligten* niet overgesteld worden tegen de *weezenlyke Pligten* van *Godsdienstigheid*, begreepen in de *Liefde tot* GOD, een der *grootste Geboden van de Wet* (§); maar alleen tegen de *byplegtige* gedeelten van den Godsdienst, waar in de *Phariseen* steeds het grootste belang stelden, en met onaflatenden yver op aandrongen. —— Eene tegenstelling van gelyken aart doet zich op in de woorden van CHRISTUS, waar op JACOBUS misschien, in de plaats, welke wy thans overweegen, het oog hadt: *Nu gy Phariseen, gy reinigt het buitenste des drinkbekers en des schotels; maar het binnenste van u is vol van roof en boosheid. — Gy onverstan-*

di-

(*) MATTH. XXIII: 14. LUK. XVI: 14. (†) MATTH. XXIII: 19.
(‡) MATTH. XXIII: 23. (§) LUKAS XI: 42.

dige, die het buitenste heeft gemaakt, heeft hy ook het binnenste niet gemaakt? Doch geeft tot aalmoessen, 't geen daar in is; en ziet, alles is u rein (*).

3. De Pligten, op welke JACOBUS aandringt, zyn eigenlyk geen *Godsdienst* in 't geheel, indien zy niet hervoortkomen uit, en steunen op, een *Godsdienstig beginzel*, volvoerd wordende met een opzien tot GOD, in gehoorzaamheid aan zyne bevelen, en navolging van Hem, het voorbeeld van alle zedelyke volkomenheid. — Wanneer, derhalven, JACOBUS van deeze Pligtsbetragtingen spreekt onder het denkbeeld van *zuiveren en onbevlekten Godsdienst*, kan men redelykerwyze niet denken, dat hy dezelve in mededinging stelt *met*, en veel min *boven*, onze Pligten jegens GOD, op zichzelven aangemerkt.

4. *Godsvrugt* omtrent GOD, en wel inzonderheid de Pligt des *Gebeds*, is niet min gegrond op de natuur, de redelykheid en geschiktheid, der dingen, dan eenige *Zedelyke Pligt*, welken men ook wil neemen. *Godsdienstige Deugd* is, in de daad, de volmaaktste *Zedelykheid*; en, zonder het *Godsdienstig beginzel*, moet aan het stelzel van *Zedeleere* zeer veel haperen; (en wie weet niet, dat zulks het hoofdgebrek was in de anders veelal schoone Zedekunde der *Heidensche* Wysgeeren,) dewyl het agterwege laat de eerste en belangrykste *betrekking* in de geheele natuur. Ik meen de betrekking tusschen GOD en diens *redelyke* schepzelen; de Onderdaanen van zyn Zedelyk Bestuur: want, om hier de woorden van Dr. HUNT te bezigen, „ *Zedelykheid*, in de rechte betekenis en gepaste uitgebreidheid „ opgenomen, bevat alle bedryven, en sluit in alle verpligtingen, die ontstaan uit de gepastheid der dingen, „ of ten aanziene van GOD, of van den Naasten, of van „ ons zelven (†).” Weshalven men ten deezen opzigte met den Psalmdichter mag zeggen: *Heere! uw Gebod is zeer wyd* (‡)!

5. *Het eerste en grootste van alle Geboden is*, GOD *lief te hebben met geheel ons harte, met geheel onze ziele, en met geheel ons verstand* (§). De rang, aan dit Gebod, door den onfeilbaaren Zedeleeraar, toegeweezen, levert een spreekend bewys op, dat *Godsvrugt* het edelst bedryf is van 's menschen geest, en dat daaden, uit dit be-

(*) LUKAS XI: 39—41. (†) Dr. HUNT, *Sermon* XIII.
(‡) PSALM CIX: 96. (§) MATTH. XXII: 37, 38.

beginzel voortkomende, als uit de zuiverste bronne opwellen. —— Indien, derhalven, het *tweede Gebod*, de *liefde des Naasten* betreffende, *daar aan gelyk* is, heeft men het niet volstrekt gelyk, en veel min meerder, te agten, in stuk van aangelegenheid, met het *eerste Gebod* vergeleeken.

6. De eerste Tafel der Wet, welke de Godsvereering betreft, (als beschryvende het Voorwerp, de uitwendige wyze, de inwendige gesteltenisse, en den tyd ter Godsvereeringe geschikt) maakt een gedeelte uit van de *Zedelyke Wet*, en werd vooraan gerangschikt, uit hoofde van de meerderheid. Hierom is het, op dat wy 'er dit nog byvoegen, dat,

7. wanneer 'er van Pligten van Menschliefde en Godsdienst gesprooken wordt, en dezelve in eene andere orde voorkomen, dit moet aangemerkt worden als by wyze van opklimming voorgedraagen: men neeme, ten voorbeelde, de opmerklyke betuiging by Propheet MICHA, waar de Godsstem den verlegen en raadvraagenden *Israëller*, ten aanziene van den waaren Godsdienst, dit woord toevoegt: GOD *heeft u bekend gemaakt wat goed is, en wat eischt de Heere van u, dan regt te doen, weldaadigheid lief te hebben, en ootmoedig te wandelen voor uwen* GOD (*).

Hoe veel klaarheids dit alles, onzes oordeels, hebbe, brengt men eene tegenwerping in 't midden, hier op nederkomende: „ Stelt GOD zelve geen meer belangs in „ *Zedelyke Pligten*, in den gegeeven zin, dan in eenige „ *Godsdienstige Pligten* en de staatlykste Bedryven van „ Godsvrugt, door zyne versmaading van de laatstge- „ melde met de sterkste bewoordingen te verstaan te „ geeven, wanneer zy afgescheiden zyn van de eerste?"

Ten antwoord hier op dient: GOD hangt grooter gewigt aan de opgenoemde Zedelyke Pligten, dan aan de byplegtige gedeelten van den Hem toegebragten Eerdienst: hier over verklaart zich JESUS in het breede, als hy eene opheldering byzet aan de taal des Allerhoogsten by den Propheet HOSEA. *Ik wil Barmhartigheid en geen offerhande* (†). —— Het lydt geen twyfel in 't minste, of de staatlykste Godsvereeringen zyn, wanneer de Zedelyke Pligten onvolbragt gelaaten worden, Gode onbehaaglyk; Hy

(*) MICHA VI: 8. (†) MATTH. XII: 7, enz.

Hy verklaart zich deswegen menigvoud, en op 't nadruklykst, met eisch van de volbrenging der Zedepligten; bekend is zyne nadruklyke taal deswegen by Propheet JESAIA (*).

Doch hieruit volgt geenzins, dat de Allerhoogste grooter belang stelt in de *Zedepligten*, waar over wy hier handelen, dan in eenige Godsdienstpligten. Naardemaal het zelfde met waarheid mag verzekerd worden van een dier Zedepligten zelve; naamlyk, dat de volbrenging daar van GODE onbehaaglyk is, als de overige onvolvoerd blyven. *Hy, die de geheele Wet zal houden en in één struikelen, die is schuldig aan alle*, naar de taal van JACOBUS (†). Gevolglyk is die persoon een voorwerp van GODS mishaagen; doch het zou zeer verkeerd weezen *daar uit* te besluiten, dat GOD in dat *éene overtreede punt* meer stelt dan in alle de andere.

Eindelyk, indien de Belyders van den Godsdienst, in de *Joodsche* Kerkgemeenschappe, overhelden om in een tegenovergesteld uiterste te loopen (eene verkeerdheid, waar over zy zo dikwyls en teffens zo scherp bestraft worden,) is 'er nogthans, aan den anderen kant, genoegzaame grond, om te denken, dat de voorgemelde *Zedelyke Deugden*, zonder *Godsvrugt*, den Allerhoogsten niet aangenaam zullen weezen. Want, wat kan in zynen eigen aart *onzedelyker* zyn, dan de Godlochenende geest der zodanigen, die tot GOD zeggen, *wyk van ons, want aan de kennisse uwer wegen hebben wy geenen lust! Wie is de Almagtige, dat wy hem zouden dienen? en wat baate zullen wy hebben, dat wy hem zouden aanloopen* (‡)? Voorzeker, dat groote Weezen, 't welk altoos oordeelt en handelt overeenkomstig de waarheid, de natuur en de reden der dingen, moet hoogst afkeuren, en een geweldig mishaagen hebben van zulk eene godlooze geaartheid in zyne redemagtige Schepzelen, hoedanig ook hun Zedelyk character, in andere opzigten, moge weezen. —— Uit deezen hoofde is de boven bygebragte zwaarigheid, of tegenwerping, van geen klem; want wy zien, dat het bewys wederzyds geldt.

De hoofdsom van alles is, derhalven: de Heilige JACOBUS geeft aan *Zedelyke Pligten* den voorrang niet van *Gods-*

(*) JESAIA I: 11—20. (†) JACOB. II: 10. (‡) JOB XXI: 14, 15.

Godsdienstpligten, volstrekt aangemerkt; maar alleen ten opzigte van de byplegtige en pligtpleegende gedeelten van den Godsdienst, als waar in de Regtvaardigheid der *Schriftgeleerden* en *Phariseen* voornaamlyk bestondt. De bewoordingen zelfs, van welke Apostel JACOBUS zich bedient in de beschryving van den waaren Godsdienst, door denzelven *zuiver* en *onbevlekt* te noemen, duiden genoegzaam aan, dat hy zinspeelde op de *Phariseesche zuiverheid*, zo hooggeroemd ten dien tyde; terwyl die benaaming strekt, om der zodanigen Godsdienst, als by tegenstelling, voor onzuiver en bevlekt in 't oog van den Kenner der harten te verklaaren.

Naa deeze onze gedagten over dit zeggen van JACOBUS bygebragt te hebben, laaten wy het aan den nadenkenden Leezer over, om ze te beoordeelen, en zyne verdere aanmerkingen, over dit ryke onderwerp, te maaken —— en misschien zal hy met veele anderen oordeelen – dat 'er weinig reden zich opdoet, om eenige poogingen aan te wenden tot het doen daalen van de begrippen wegens de waardy van Godsdienstige Pligten, by de *Menschen van het tegenwoordige Geslacht* — en dat het *gevolg van die laag te stellen* geen gunstig uitzigt oplevert voor Godsdienst en Zeden, die met elkander in een zeer naauw verband staan; dewyl de *Godsdienst* tot de grootste vastigheid en sterkte strekt van de *Zeden*.

AANMERKINGEN OVER DE KRAMPSTILLENDE KRAGT VAN DEN WITTEN VITRIOOL, OF ZINKVITRIOOL.

Door den Heer IDELER, *Med. Doctor*, *te Delitsch*.

De krampstillende kragt van den Witten Vitriool is geenzins onbekend by veele voornaame Geneesheeren. LETTSOM, CRELL, en anderen, hebben zulks met verschillende Waarneemingen bevestigd. Met dat alles komt het my voor, dat men dit middel, over het algemeen, niet genoegzaam beproefd heeft, in vergelyking met andere zogenaamde *specifique* krampstillende middelen: waarom ik het geenzins onnut oordeele, het volgende geval, uit meerdere gelykzoortige gekoozen, mede te deelen; vooral, om, door de bepaaling des tyds, der gifte, en der wyze van dit middel te gebruiken, hetzelve

ve tot die waardigheid te verheffen, welke daar aan toekomt. Ik hoop hierdoor den weg te baanen, tot het gebruik van dit Geneesmiddel, in veele gelykzoortige gevallen; en dus, om aan veelen, die met zenuwkwaalen zukkelen, Verligting en Geneezing te bezorgen.

Een Meisje van twintig jaaren, te vooren van een bloedryk en vleesfchig geftel, en van een vluggen en vrolyken geest, 't welk ook fteeds, op zyn tyd, haare behoorlyke maandzuiveringen had, bekwam, na het doorftaan van veelvuldige onaangenaamheden en teleurftellingen, eene grôote zwakheid van het zenuwgeftel, wierd bleekzuchtig, en daarenboven eerlang nog gekweld door eene krampachtige Engborftigheid. Dit laatfte toeval overviel haar, zonder geregelde tusfchenpoozingen, zo menigmaalen zy wierd aangedaan door fchrik, toorn, enz. ja zelfs ontftond het in den droom, of by gelegenheid van treurige denkbeelden. Hier by wierd de Lyderesfe zo aandoenlyk, dat het toeflaan van een deur, de minfte onaangenaamheid, enz. haar geheel geftel in wanorde konde brengen. De verfchynzelen haarer ongefteldheid waren de volgende: De Ademhaaling wierd kort, piepend en zeer bezwaarlyk; de oogen wierden gefslooten; het gezicht wierd rood, en zwol op; zy geraakte buiten kennis; de handen en voeten wierden koud; terwyl de polsflag zeer klein, fnel, en ongeregeld was. Zy geraakte eerst buiten kennis, na dat de Engborftigheid reeds een tyd lang geduurd had, en had daar door, tot haar geluk, fteeds tyd, om hulp te bekomen, of zich ten minften veilig te ftellen, voor ongelukken van vuur, water, enz. De gewoone hulpmiddelen tegen toevallen op de zenuwen deeden geene uitwerking in dit geval; uitgezonderd alleen de befprenging met koud water, die veel tot verkorting der overvallen toebragt. Behalven de beklemdheid der Ademhaaling, deeden 'er zich geenerleie ftuiptrekkingen op. Wanneer de grootfte hevigheid der aanvallen over was, kwam de Lyderesfe weder tot zich zelve; de oogen openden zich; de pols wierd ruimer; doch het duurde doorgaans twee of drie uuren, eer de ruimheid der Ademhaaling volkomen herfteld wierd.

Toen ik over den toeftand deezer Lyderesfe wierd geraadpleegd, vond ik het lichaam zeer opgezet; terwyl ook de eetlust gering was: waar uit ik befloot, dat 'er onreinigheden in de eerfte wegen opgehoopt moesten zyn, die, in vereeniging met onaangenaame ontmoetingen en

 harts-

hartstochten, zekerlyk veel konden toebrengen, *tot het* verwekken van toevallen op de zenuwen. Ook vernam ik, dat men haar dikwyls had doen aderlaaten, met oogmerk om de toevallen te verligten; het geen echter, in dit geval, tegen alle *Aanwyzing* ſtreed, en hierom door my ten ſterkſten verboden wierd.

Daar ik de ziekte bevond *gecompliceerd* te zyn, en hier niet alleen op het gebrek des zenuwgeſtels, maar wel, in de eerſte plaats, op de verſtopping in de eerſte wegen, behoorde gelet te worden, handelde ik op de volgende wyze. Ik bediende my, in de eerſte plaats, enkel van de Aloë, in kleine giften, en niet meer dan noodig was, om dagelyks tweemaalen een ruimen afgang te verwekken; ten welken einde ik het *Gommeus* Uittrekzel deezes middels, in een gedeſtilleerd water, deed ontbinden, en lepelswyze toedienen. De voortreflyke, verwarmende, oplosſende en verſterkende, werking van dit middel had my dikwyls, in zoortgelyke gevallen, de grootſte dienſten gedaan. Ook werkte het middel, in dit geval, uitmuntend; doende hetzelve eerlang eene groote menigte van ſtinkende, groene, en met allerlei *kleuren geverwde*, ſlymſtoffen voor den dag komen, die, vóór derzelver ontlasting, veel buikpynen en winden veroorzaakten, en der Lyderesſe veel verligting bezorgden. Allengskens keerden honger, ſlaap, eene verbeterde ſpysverteering, natuurlyke kleur des aangezichts, en kragten, weder. De voorheen opgeſpannen onderbuik wierd week, en viel te zamen; ja de opgeſtopte maandelykſche ontlastingen kwamen wederom van zelve in orde. Thans wierden, behalven de Aloë, Staalmiddelen te baat genomen, en het *Liquor Anodynus*, om het zenuwgeſtel tot bedaaren te brengen, en verder te verſterken. Dan met dit alles bleef de Engborſtigheid aanhouden; dezelve was wel niet toegenomen, doch ſcheen echter ook genoegzaam niets verminderd. Thans begreep ik, dat ik met eene enkel plaatslyke zenuwzwakte te doen had, en dat een middel, van eene genoegzaame kragt om de noodige veerkragt der aangedaane zenuwſtammen te bewerken, eene volkomene geneezing zou kunnen te wege brengen. Meermaalen had ik ten dien einde gebruik gemaakt van den Koortsbast, de Zinkbloemen, de Bismuthkalk, de Koperſalmiak, enz.; doch ook meermaalen lieten deeze beroemde middelen my zitten, zonder de begeerde hulpe daar te ſtellen. Deeze teleurſtellingen hadden my dikwerf voor die middelen in

plaats

plaats doen ftellen den Witten of Zinkvitriool, met dit gevolg, dat ik denzelven als een der uitmuntendfte middelen leerde kennen, in die gevallen, in welke het alleen aankomt, op het beteugelen eener te groote aandoenlykheid der zenuwen. Ten dien einde, deed ik acht greinen van dit middel fmelten in acht oncen gedeftilleerd water, en liet daar van, om de acht uuren, ruim een lepelvol neemen, zonder dat verder eenig ander hulpmiddel wierd aangewend, uitgezonderd een gefchikte Dieet. Na dat dit middel, geduurende ruim eene week, gebruikt was, wierden de aanvallen der kwaale reeds zeldzaamer, niettegenftaande het geenzins ontbrak aan die toevallige oorzaaken, die voormaals dezelve fteeds in den hoogften graad daarftelden. Naar maate de menigvuldigheid des Aanvals verminderde, veranderde insgelyks deszelfs hevigheid. Allengskens wierden de Aanvallen zo zwak, dat zy flegts beftonden in eene geringe en ras voorbygaande Borstbeklemming, zonder verlies van zelfsbewustheid; en eindelyk verdweenen zy ten vollen.

Nadat de Lyderesfe het aangepreezen hulpmiddel, geduurende den tyd van zes weeken, gebruikt had, was zy niet alleen verlost van haare zo bedenkelyke krampachtige kwaal; maar, daar zy voorheen zo aandoenlyk was in haar geheel zenuwgeftel, had zy thans eene zo groote vastheid bekomen, zo in het geheel, als in die deelen, welke de zitplaats der kwaale geweest waren, dat zy die prikkelingen, welke voorheen haar geheel zenuwgeftel in de war bragten, thans, zonder dat zy langer eenig nadeelig uitwerkzel te wege brengen, kan verdraagen. Ook wordt zy niet meer gekweld door angstvallige droomen, die, door de beangftigende denkbeelden, welke zy verwekten, weleer de aanvallen haars ongemaks zo dikwyls deeden wederkeeren. Zy geniet daarentegen thans eene volkomene gezondheid, en is fteeds vrolyk en opgeruimd.

De Ziekte, welker Geneezing wy hier medegedeeld hebben, kan gevoegelyk genoemd worden eene krampachtige Engborftigheid, verzeld met Bewusteloosheid. De Lyderes geraakte, gelyk wy gemeld hebben, eerst buiten kennis, na dat de kramp in de borst reeds een tyd lang geduurd had; ontftaande zulks denkelyk, zo uit de zamenftemming der zenuwen, als uit de bezwaarlyk gemaakte terugvloeijing van het bloed uit het hoofd naar het hart. Had het toeval langer geduurd, zo was het

daardoor meerder hebbelyk geworden. *Voorts zou het* niet alleen veelerhande plaatslyke ongemakken *in de Longen*, en in andere deelen der Borst, te wege gebragt *hebben*; maar eindelyk de Lyderesse hebben doen omkomen, door Verstikking, of door eene Zenuwberoerte.

Wil men den Zinkvitriool met voordeel gebruiken, dan moet men denzelven aanwenden in gevallen, in welke eene algemeene, of plaatslyke, vermeerderde Levenskragt plaats heeft, verbonden met eene verslapping in het geheel gestel, en dus ook in de aangedaane Zenuwen. In zodanige omstandigheden kunnen door dit middel geneezen worden, Vallende Ziekte, Opstyging, Krankzinnigheid, tusschenpoozende Koortzen, en andere Zenuwkwaalen, die hunnen grond hebben in de beschreevene stemming van het geheel gestel, of in byzondere deelen van hetzelve.

Eindelyk, spreekt het van zelve, dat daar by geene grove stoffelyke medewerkende oorzaaken moeten tegenwoordig zyn, of dat dezelve vooraf moeten weggenomen worden.

AANMERKINGEN OVER, EN BEDENKINGEN OP, DE OUDHEID DER VERREKYKEREN.

De Ouden, en inzonderheid de *Grieken*, te bewonderen, heeft men, voor lange, aangezien als een onbetwistbaar blyk van gezond oordeel en goeden smaak. Deeze bewondering, egter, is niet zeldzaam veraart in schoolvossery, partydigheid, en vooroordeel tegen alles wat den naam van hedendaagsch draagt. Dat veele Kunsten uitgevonden geweest zyn en verlooren geraakt, dat zy weder ter baane kwamen en in vergetelnisse gedompeld wierden, kan niet betwist of gelochend worden. —— Maar, wanneer niets meer dan de bloote naam, of eenige weinige duistere spooren, van een Stelzel, eene Kunst, of eene Uitvinding, by oude Schryvers voorhanden zyn, en een Hedendaagsche dezelve tot volkomenheid en in gebruik brengt, —— gelyk het geval was met COPERNICUS, die erkent, dat hy elders geleezen hadt van het gevoelen van PYTHAGORAS, dat de Aarde om de Zon wentelde, en die by CICERO hadt aangetroffen, dat NICETAS van *Syracuse* zich voorstelde, dat de Aarde om

baa-

haaren as wentelde, —— mag die Hedendaagsche zich zeker tot den tytel van UITVINDER geregtigd rekenen; naardemaal die begrippen, oudtyds, noch algemeen aangenomen, noch tot een Zamenstel gebragt waren. De twee groote *Griekſche* Starrekundigen, HYPPARCHUS en PTOLEMEUS, geloofden die Stellingen niet; en het Stelzel van den laatstgemelden, 't welk, zonder mededingend Stelzel, 1400 jaaren ſtand hieldt, was, gelyk men weet, op tegenovergeſtelde grondbeginzelen gebouwd.

Geen Schryver heeft zich meer toegelegd, om den Ouden de eer aller Uitvindingen toe te kennen, en den Hedendaagſchen die eer te ontzeggen, dan de Heer M. L. DUTENS, in zyn uitvoerig Werk, getyteld: *Origine des Decouvertes attribuées aux Modernes.* Een Werk, waar in hy 'er allerwegen op uit is, om den oorſprong der Ontdekkingen, aan de Hedendaagſchen toegeſchreeven, te onderzoeken, en aan te toonen, dat onze meest beroemde Wysgeeren aan de Werken der Ouden, voor het grootſte gedeelte, hunne Kundigheden verſchuldigd waren, en dat veele Gewigtige Waarheden, den Godsdienst betreffende, den Wyzen onder het *Heidendom* reeds bekend waren. —— Van dit Werk is, vóór eenigen tyd, eene vermeerderde Uitgave in 't licht gekomen, waar in onder anderen een Byvoegzel gevonden wordt, de *Telescoopen* of *Verrekykers* betreffende (*).

'Er is een Verrekyker, byzonder met den naam van den *Nederlandſchen* beſtempeld, om dat men de uitvinding van

(*) Ik ſchryf, met voordagt, *Telescoopen* of *Verrekykers*, om dat de benaaming van *Telescoop*, ſchoon in 't *Latyn* ook aan *Verrekykers* toegeëigend, zo in 't *Fransch*, als in onze Taale, bepaald gebruikt wordt, om 'er mede aan te duiden een Werktuig, beſtaande uit twee metaalen Spiegels en een ſtraalbreekend Oogglas, geſchikt om afgelegene voorwerpen wel te zien. De vinding van dien by ons eigenlyk gezegden *Telescoop* is men verſchuldigd aan JACOBUS GREGORY (*Opt. promota. Londini*, 1663.) NEWTON bragt deeze Vinding, veele jaaren daar naa, tot grooter volmaaktheid, gelyk men in zyne Gezigtkunde kan zien. DE LA LANDE, *Aſtronomie*, III D. 1 St. bl. 234. Zeer leezenswaardig is, ten deezen opzigte, het *Berigt wegens de Uitvinding, verbetering en volmaaking, van de terugkaatzende Verrekykers; nu eerst uit de oorſpronglyke Brieven van de Heeren* J. NEWTON, J. GREGORY, *en andere Stukken, door* DESAGULIERS. *Uitgeleezen Natuurk. of Philoſophiſche Verhandelingen*, by F. HOUTTUYN, II D. bl. 129.

van denzelven doorgaans aan eenen ZACHARIAS JANSZEN, te *Middelburg* in *Zeeland*, of HANS LIPPERHEY, *daar ter* Stede, omtrent het jaar 1590, toekent; schoon *zommige* Geleerden aan deezen de eer dier uitvinding betwisten, *en* ze toewyzen aan METIUS, te *Alkmaar*, of buiten ons Land verwyderen, en voor eersten Vinder in *Engeland* ROGER BACON groeten; of dezelve aan BAPTISTA DEL PORTA, of aan GALILEUS, toeschryven (*). Wy beslissen hier niets, hoewel het eerstvoorgestelde gevoelen ons verre het aanneemelykst dunkt, en tekenden dit alleen op, om iets, de Hedendaagsche Uitvinderen betreffende, te melden, eer wy, uit het boven aangeduide Werk, een verslag gaan geeven van de spooren, de Verrekykers betreffende, welke, naar het gevoelen van den Heer DUTENS, by de Ouden gevonden worden. Hy laat 'er zich dus over hooren.

„ In de eerste Uitgave van myn Werk, had ik nagelaaten van de *Telescoopen* te spreeken. Ik vreesde te veel te zullen zeggen, indien ik beweerde, dat ze bekend waren vóór den aanvang van de zeventiende Eeuw: dan het schynt my toe, dat ik, zonder beschuldigd te *zullen* worden van al te groote Partydigheid, mag *onderzoeken*, *hoe* verre de kennis der Ouden van dit Gezigtkundig werktuig zich uitstrekte.

„ Indien men, ter beslissinge van dit stuk, enkel afging op de letterlyke meening van het woord Telescoop (†), zou het stuk spoedig uitgemaakt weezen; naardemaal men, by oude Schryvers, plaatzen in overvloed aantreft, wegens de middelen, om *op eenen afstand* te zien.

„ Wanneer wy geen ander licht tot geleide hadden, in deeze nasspeuring, dan dat van DEMOCRITUS, het zou genoegzaam weezen om ons te overtuigen dat hy middelen bezat tot onderlteuning zyns Gezigts in het *ontdekken* der Starrekundige Waarneemingen, *welke hy* voor zyne Leerlingen ontvouwde. Deeze groote Waarneemer der Natuure schreef de Vlekken, welke zich op de Maan vertoonen, toe aan de schaduwen, veroorzaakt door de verbaazende hoogte der Bergen; en schoon hy zich in deeze veronderstelling vergiste, en het veel natuurlyker is, de

(*) MUSSCHENBROEK *Beginzels der Natuurkunde*, I D. bl. 603.
(†) Dit woord is uit twee Grieksche woorden zamengesteld, τῆλε *verre*, en σκοπεῖν *zien*.

de oorzaak deezer Vlekken te zoeken, of in de diepte en uitgestrektheid der holten, welke de straalen der Zonne verzwelgen, of in de wyduitgestrekte Zeeën, welke geen zo helder licht kunnen terugkaatzen als de andere deelen van die donkere Planeet, nogthans ontdekte hy het daarzyn van Bergen in de Maan (*), en verklaarde desgelyks, dat de *Via Lactea* (de *Melkweg*) een oneindig aantal Vaste Starren begreep; welker vermengelde verzameling van licht de Witheid veroorzaakte, die 'er den naam aan gaf: met een woord, dat het de vereenigde straaling was eener groote menigte van Starren (†). —— Vóór dat ik, by oude Schryvers, de plaatzen aangetroffen had, welke my reden gaven, om my te verbeelden, dat zy den bystand van eenig Gezigtkundig Werktuig genooten, schreef ik alles toe aan de gelukkige gissingen van DEMOCRITUS; maar, zints my gebleeken is, uit het geen ik nu zal aanvoeren, dat, ten zynen tyde, de *Telescoopen*, of *Verrekykers*, in gebruik waren, is het veel natuurlyker te veronderstellen, dat hy zich van die Uitvinding bediende, dan die ontdekkingen toe te kennen aan zyn diep doordringenden geest.

„ ARISTOTELES is de eerste Schryver, by wien ik eenige voetstappen heb aangetroffen, dat de Ouden eenig middel bezaten om het Gezigt te onderschraagen. Hy geeft zelfs de beginzels op van die kundigheid, ontleend uit de onderscheide vormingen van het oog. Hy had opgemerkt, dat de zodanigen, die uitpuilende oogen hadden, kort- of byziende waren; terwyl zy integendeel, die de oogen diep in 't hoofd gezonken hadden, de voorwerpen op een veel grooter afstand zagen; dewyl, gelyk hy zich uitdrukt, de gezigtsstraalen by deezen min verspreid zyn, en in een rechte lyn na het voorwerp zelve gaan. Ik vertaal hier het woord *κίνησιν* door *Gezigtsstraal*, schoon het eigenlyk *beweeging* (dat is van den Lichtstraal) betekent. In de daad, wy vinden dat ARISTOTELES het zelfde woord, een weinig verder, bezigt, in den zin, welken ik daar aan gegeeven heb, wanneer hy zegt, dat, *by het gebruik van een Buis*, 'er eene mindere verspreiding plaats hebbe van *κινήσεων* (dat is van de Gezigtsstraalen) *welke van het voorwerp tot het oog komen.*

„ ARI-

(*) STOBÆUS *Eclog. Phys.* Lib. I. p. 6. lin. 46.
(†) PLUTARCH. *de Placitis Philosoph.* Lib. III. c. 1.

„ ARISTOTELES oordeelde, dat, door het op zichzelven stellen van een voorwerp, 't welk men waarnam, en het weeren van het al te groote licht, 't welk het gezigt verbystert, de voorwerpen, op een grooter afstand, kunnen ontdekt worden. Hy brengt, ten voorbeelde, by, de waarneeming, reeds ten zynen tyde bekend, dat uit het diepe van een put, ('t geen wy ons mogen voorstellen, dat de eerste *Telescoop*, of *Verrekyker*, geweest hebbe) de Starren by helderen dage kunnen gezien worden; en 't geen wy weeten dat alleen gefchieden kan door dit middel, of met den bystand van een Telescoop, gelyk hy zelve aanmerkt; of anders door het kyken door een Buis. Hy merkt desgelyks op, dat, hoe langer de Buis is, dezelve het voorwerp nader by zal brengen; en hy herhaalt de reden van deeze uitwerking, door dezelve toe te fchryven aan de wyze, op welke zulks de verspreiding der Gezigtsftraalen, van het voorwerp afkomstig, voorkomt (*).

„ Ik zal my begeeven in het onderzoek, of deeze Buizen glazen hadden, 't welk, nogthans, moet toegeftaan worden, indien wy gelooven, 't geen ARISTOTELES duidelyk zegt, dat zy de voorwerpen nader *by bragten*. *Ik zal* desgelyks gereedlyk opgeeven, twee plaatzen uit PLUTARCHUS en JAMBLICHUS, die, in de daad, een bystand, aan het Gezigt verleend, aanduiden; maar met geene genoegzaame naauwkeurigheid, om ten aanziene van het *ftuk* in gefchil iets te bepaalen. De eerste zegt, dat men ARCHIMEDES ontmoette, draagende tot MARCELLUS de Wiskundige Werktuigen, welke hy gebruikte om het gezigt naar de grootte van de Zon te fchikken. JAMBLICHUS tekent op, dat PYTHAGORAS het beproefde, om eene wyze uit te vinden om de kragt van het Oor te vermeerderen, even als men voor het Oog gedaan hadt, door de διοπτρας. De Overzetters hebben dit woord vertaald door *Vierkant* of *Quadraat*; maar het fchynt my toe niets meer te betekenen dan een *Buis* om door te kyken, welke betekenis best voegt aan den zin der fpreekwyze en de afleiding van het woord; fchoon 'er niets klaars of beslisfends uit kan afgeleid worden, ter onderfteuning van het denkbeeld, als of 'er zulk een Verrekyker mede zou gemeend zyn als men tegenwoordig gebruikt.

„ Ik kan niet nalaaten ftaan te blyven by eene uitdrukking

(*) ARISTOTELES. *de Generatione Animalium*, Lib. V. c. I.

king in STRABO, die zo klaar de oorzaak aanwyst van de uitwerking eens Verrekykers, dat ik niet begryp hoe ze anders kan verstaan worden by eenen Schryver, die doorgaande zo naauwkeurig is. Spreekende van de waarneeming, welke hy zegt, dat op Zee gedaan was, wegens de schynbaare Diameter der Zonne aan de Horizon, welke de vertooning daar van, op grooter hoogte, te boven gaat, geeft hy 'er als eene reden van aan de hand, dat dezelve gezien wordt door de dikke dampen, welke uit zee opklimmen, dat men ze als door wolken beschouwt, of, voegt hy 'er nevens, *wanneer wy kyken door een Buis, de straalen gebrooken zynde, zien wy de voorwerpen vergroot.* Nu gaat het vast, dat de *gebrooken straalen* een breeking van dezelve door middel van een glas betekent; want, door een Buis zonder een glas ziende, kan 'er geen breeking dier Lichtstraalen plaats hebben, en zal gevolglyk het voorwerp, schoon onderscheidener gezien, zich niet vergroot vertoonen —— maar dit is juist 't geen STRABO op 't oog heeft, als het verschynzel, 't geen hy zoekt op te helderen, met te zeggen, dat de uitwerking dezelfde is, als wy ontwaaren, wanneer wy door Buizen zien, die, door middel van gebrooken straalen, te wege brengen, *dat het oog de beelden der voorwerpen vergroot ontvangt.*

„ Deeze plaats by STRABO vergelykende by de Starrekundige kennis, welke DEMOCRITUS schynt bezeten te hebben, en welke blykt zo veel van den Verrekyker af te hangen, valt het bezwaarlyk, niet te gelooven, dat de Ouden eenig denkbeeld van het gebruik des Telescoops bezaten, schoon het zo algemeen niet bekend ware; waarom, met zo veele andere Weetenschappen als de Ouden bezaten, als de Brandspiegels van ARCHIMEDES en andere, deeze uitvinding, door verloop van tyd, verwaarloosd, verlooren, en in vergetelnisse begraaven geraakt is.

„ Ik kan niet nalaaten hier by te voegen, dat MABILLON, op zyne Reis door *Italie*, vermeldt, dat hy, in een Handschrift van de XIIIde Eeuw, eene afbeelding zag, welke PTOLEMEUS vertoonde, na de starren kykende door een Buis uit verscheide geledingen of stukken bestaande: dan het is niet mogelyk, te ontdekken, of deeze Buis glazen hadt. Wy zien egter, dat dezelve uit verscheide stukken was zamengesteld. Die, van welke STRABO spreekt in het meervoudige, moge van dezelfde soort geweest zyn."

Op het leezen van deeze Aanmerkingen, zietmelk, dat de mees-

meeste kragt voor de Oudheid der *Verrekykeren in de* bygebragte plaats uit STRABO zou ſteeken, en *zeker* is dezelve van veel meer beduidenis, dan eene *Bedenking over de waarſchynlykheid, dat de Verrekyker bekend is geweest in den Leeftyd van Keizer* AUGUSTUS, *door* ADRIANUS WOLFF, *Predikant in de Beemſter* (*). — Men zou 'er op mogen aanmerken, dat wy, by oude Schryvers uitdrukkingen aantreffende, die overeenkomst en gemeenſchap hebben met onze begrippen, gereed overhellen om ze geheel en al naar onze denkwyze te verſtaan, ſchoon de oorſpronglyke zich by lange naa niet tot die verte uitſtrekken.

Ter ſtaavinge van deeze gedagte dient, dat geen der pogingen van de Ouden, om een zogenaamden Telescoop te vervaardigen, hun in ſtaat ſtelde, om de Satelliten van JUPITER en SATURNUS, of de *Banden* van de eerſte, en den *Ring* van de laatstgemelde, Planeet, te ontdekken. De grootſte nadering tot den Telescoop, waar toe zy het bragten, was, dat zy de Hemellichten door een lange Buis, zonder glas of ſpiegel, beſchouwden; dit *voorkwam* de verſpreiding der lichtſtraalen, dit *bepaalde het oog rechtſtreeks* op het voorwerp; alles wat tot verwydering kon ſtrekken afweerende.

Eenſtemmig met dit denkbeeld, luidt de verklaaring van de Heeren MICHAËLIS en HAMBERGER, in de *Historie van het Glas, uit de Oudheid opgemaakt.* „ De Verrekykers zyn eene uitvinding van de XVII Eeuwe; want, „ ſchoon men wel gewaar wordt, dat de Starrekundigen „ ſomtyds Buizen ſchynen gebruikt te hebben om na de „ Starren te zien, nergens egter blykt, dat die Buizen „ van Glazen voorzien waren, ja veeleer het tegendeel, „ gelyk de geleerde Heer WESSELING (†) getoond heeft; „ ook zou het wonder zyn, dat de Verrekykers in vergeetenheid waren geraakt, en weder op nieuw zouden „ hebben moeten uitgevonden worden, daar men in alle „ Eeuwen luiden gehad heeft, die hun werk van de Starrekunde maakten (‡)."

By het reeds in den aanvange gemelde, wegens de laate-

(*) Zie *Vaderl. Letteroef.* V D. 2de St. bl. 74, enz.

(†) WESSELING *de Probabil.* Cap. XI.

(‡) *Comment. Soc. Reg. Scient. Gotting.* Ann. 1754. p. 301 & 1184. Vertaald te vinden in de *Uitgezogte Verhandelingen* by HOUTTUYN, I D. bl. 204.

tere Uitvinders en Volmaakers deezes Gezigt-uitbreidenden Werktuigs, willen wy nog dit, tot nader opheldering, voegen. De beroemde ROGER BACON, van wien wy met een enkel woord gewaagden, was de eerste, zo veel wy hebben kunnen opspeuren, die eenig byzonder en bepaald gewag gemaakt heeft van Werktuigen, dienende om kleine Voorwerpen te vergrooten, of zeer verafzynde dingen duidelyk onder 't oog te brengen. Hy spreekt van die Werktuigen, met deeze bewoordingen: „ Men kan „ aan Lenssen zodanig eene Figuur geeven, dat één Voor„ werp tot veele kan vermenigvuldigd worden; dat Voor„ werpen, die op een grooten afstand gesteld zyn, zeer „ naby voorkomen; dat kleine dingen zeer groot schy„ nen, en dat alles, wat duister is, eene zeer duidelyke „ vertooning maakt. Wy kunnen ook de Starren doen „ verschynen, waar wy willen." Men zou, en dit dient tot staavinge van onze hier boven bygebragte aanmerking, de plaats uit STRABO betreffende, uit deeze bewoordingen diens kundigen Wysgeers, als mede uit eenige Verhandelingen, over Gezigtkundige Onderwerpen, uit zyne penne gevloeid, veelligt besluiten, dat die Schryver eene grondige kennis moet gehad hebben van de natuur, het maakzel en het gebruik, der Telescoopen, en van alle de Glazen, waar uit ze bestaan. Dan deeze kennis wordt hem, zo als wy reeds hebben aangeduid, betwist, en, zo wy meenen, met grond betwist.

Onze Landgenoot HUIGENS, in dit vak zo beroemd, van de Vinding deezes Werktuigs spreekende, zegt 'er van, „ dat het menschlyk Vernuft, zyns oordeels, niets „ zo voortreffelyks als het Telescoop hadt uitgevonden; „ zo dat, indien eenig Persoon zo naarstig en schrander „ geweest is, van dit Werktuig uit de beginzelen der „ Natuur- en Meetkunde uit te vinden, zou ik, wat my „ betreft, geoordeeld hebben, dat zyne bekwaamheden „ meer dan menschlyk waren; dan het is hier zo verre af, „ dat de geleerdste Mannen tot nog niet bekwaam genoeg „ geweest zyn, om de reden der uitwerkzelen van deeze „ *toevallige ontdekking* te verklaaren."

Welke vorderingen de *Napolitaan* BAPTISTA DEL PORTA daar in ook moge gemaakt hebben, opgegeeven in zyn Boek over de Natuurlyke Toverkunde, was het geen hy des deedt louter toevallig, en geene uitwerking van de kennis der Doorzigtkunde. GALILEUS zelve spreekt hier

van zeer openhartig, in zyn *Nuncius Sydereus*, in de Maand Maart 1610 in 't licht gegeeven; hy verhaalt, dat zich, omtrent tien maanden te vooren, een gerugt verspreid hadt, dat een zeker *Hollander* (*) een Verrekyker hadt gemaakt, door middel van welken de afgelegene Voorwerpen zeer naby scheenen te zyn; men verhaalde van denzelven zeer veele zonderlinge uitwerkingen, die zommige Persoonen in twyfel trokken. —— Een *Fransch* Edelman, JAQUES BADOVERE genaamd, GALILEUS eenige dagen daar naa 't zelfde uit *Parys* geschreeven hebbende, legde hy zich toe, om de reden daar van te zoeken, en de middelen te overweegen, om, volgens de Wetten der *Refractie*, een soortgelyk Werktuig te maaken; het geen hem welhaast gelukte. —— Hy voegde, dus beschryft hy zelve zynen arbeid, aan de beide einden van een looden pyp twee glazen, aan den eenen kant vlak, en aan den anderen kant klootvormig; doch van welke het een een' bolronden en het ander een ronduitgeholden kant hadt: brengende toen zyn oog aan het vlakke en holronde glas, zag hy de voorwerpen driemaal nader by, dan met het bloot gezigt. Vervolgens maakte hy te *Padua* langere Verrekykers. In 't jaar, dat hy deeze Vervaardiging der Verrekykers vermeldde, zag hy de *vier Satelliten van Jupiter* (†).

(*) Dit toekennen van die Vinding aan een *Hollander* strydt niet met het gevoelen, dat in *Zeeland*, gelyk wy boven zagen, de Ontdekking zou gedaan weezen: in andere Landen, toch, is men gewoon den naam van *Hollander* in een wyduitgestrekten zin te gebruiken voor de bewoonders der voormaalige *Zeven Gewesten*.

(†) *Nuncius Sydereus*. Florentiæ, 1610. *Il Saggiatore*. 1613. Vergelyk DE LA LANDE *Astronomie*, III D. 1 St. bl. 164, en III D. 2 St. bl. 497.

WEETENSWAARDIGE BERICHTEN, BETREFFENDE DEN HEDENDAAGSCHEN TOESTAND VAN SPANJE.

(Overgenomen uit *Tableau de l'Espagne moderne*, *par* J. FR. BOURGOING.)

Waar vindt men gunstiger en aangenaamer luchtsgesteldheid, dan in *Spanje?* Welk een rykdom, welk eene verscheidenheid van voortbrengzels, valt aldaar in het oog! Dit Ryk zoude, bykans zo goed als Frankryk, op zich zelven kunnen bestaan, zonder eenige betrekking tot andere Volkeren. De Gewesten van dit Ryk zyn nog vervuld met beroemde Gedenktekenen der Oudheid, die de sikkel des Tyds zyn ontkomen, en die ons de tyden voor oogen stellen der Carthagenienfers, der Romeinen en der Mooren, een wys en schrander Volk, welks Werken, hoe zeer ook beschadigd, schynen overgebleeven te zyn, om de hedendaagsche bewooners hunne luiheid en onverschilligheid te verwyten. Welk gedeelte des Aardkloots zoude zyne bewooneren gelukkiger kunnen maaken, wanneer zy niet, in plaats van de gunstige Natuur, die hun alles aanbiedt, te helpen, dezelve, door hunne barbaarsche en belachlyke instellingen, van alle kanten tegenwerkten!

De bevolking van *Spanje* is, na de tyden der Romeinen, niet weinig afgenomen, en vooral na het verdryven der Mooren. *Malaga*, alwaar onder hunne heerschappye tachtigduizend inwooners geteld wierden, bevat thans niet meer dan zestienduizend. Het beroemd *Cordua* bezit thans maar vyf-en-dertig duizend inwooners; doch heeft daarentegen het geluk, van vyftien Hoofdkerken, veertig Kloosters, en een aantal vroome Stichtingen, te bezitten. Zommige Gewesten zyn aan de meeste Spanjaards geheel onbekend, en de Regeering is genoodzaakt geweest, Volkplantingen naar dezelve te zenden, om ze te bevolken, even als naar de Indiën; 't geen echter niet belet, dat 'er jaarlyks nog vyftien- of twintigduizend Spanjaarden naar America gezonden worden, om de plaatzen dier geene te vervullen, welke aldaar dagelyks, door de verandering der luchtsgesteldheid, en door den arbeid in de Mynwerken, omkomen. Zommige Wysgeeren zyn van oordeel, dat het voor de Spanjaarden voordeelig zoude zyn,

 hun-

hunne zo uitgebreide Volkplantingen te laaten vaaren, om zich alleen toe te leggen op de bearbeiding van hun eigen grond. En, in de daad, zo de waare rykdom meer bestaat in het overvloedig bereiden der noodzaaklykheden des levens, dan wel in de tekenen, die hetzelve verbeelden; zo de waare magt van een Staat meer moet gezogt worden in het getal der inwooners, dan wel in de uitgebreidheid van den grond, welk Ryk zou beter in staat zyn, dan *Spanje*, om aan deeze beide hoofdzaaken te voldoen? Welk weezenlyk nut trekt dit Ryk uit zyne Goud- en Zilvermynen, die het met zulke groote kosten moet doen bearbeiden, en die 't zelve in de daad vernielen, dewyl zy een groot deel der inwooners wegsleepen, en dus aan de overigen het middel beneemen, om, door de bearbeiding van hun eigen grond, hun voedzel te bekomen? Is het niet te duchten, dat *Spanje* eerlang dien Prins in de fabel zal vertoonen, die van honger stierf, in het midden zyner schatten? De Volkplantingen, zegt men, bloeijen thans meer dan ooit; dan dit zou wel eens de reden kunnen worden, dat zy zelve *zich van het Europeesch juk ontdeeden.*

Doorgaans reist men in *Spanje* op Muilëzels; en 't is slegts zints weinige jaaren, dat 'er groote wegen zyn aangelegd, waar van zommige zeer schoon zyn; doch op de beste ontmoet men zelfs nog zeer gebrekkige plaatzen. De Spanjaarden hebben eene byzondere liefde voor steenen bruggen; zy bouwen dikwyls bruggen van eene groote hoogte, over beekjes, die men meesttyds droogvoets kan doorgaan. 'Er wordt een heerlyke Brug te *Madrid* gevonden over de Mançanares, gebouwd door PHILIPS II, van welke men zeide: *'er ontbreekt niets aan dit gevaarte, dan water, om 'er onder door te vloeijen!*

Voorheen was het bezwaarlyk, om van *Bajonne* naar *Madrid* te komen; doch thans is dit gemaklyk gemaakt, door middel van een vasten Postwagen, die van de eene Plaats op de andere rydt, en welke door den Graaf van FLORIDA BLANCA is aangelegd. Doch, om binnen in het Ryk te reizen, ontmoet men nog heden dezelfde zwaarigheden als weleer. Men reist dikwyls mylen verre, zonder een huis, ja zelfs een boom, te vinden. De herbergen zyn allererbarmelykst; men wordt 'er slegt gehuisvest, slegt gediend, en de slaapplaatzen zyn elendig. De Reiziger, door vermoeidheid uitgeput, moet zelve

gaan

gaan zoeken en koopen 't geen hy noodig heeft tot voedzel of verkwikking, en hy mag het nog voor een geluk rekenen, zo men hem, tegen eene hooge betaaling, de noodige potten, enz. wil verhuuren, om het gereed te maaken. Zommige Staatsdienaars hebben wel hun best gedaan, om deeze gebreken te verbeteren; doch dit zal niet wel mogelyk zyn, zo lang men het belachlyk voorrecht van den Adel niet heeft kunnen wegneemen, om maar alleen zekere zoorten van levensmiddelen te mogen verkoopen.

Biſcaye is een der zonderlingſte ſtreeken van *Spanje*, en in zeker opzicht eene tegenſtelling tegen het overige. Dit Gewest heeft de meeste vrywaaringen en voorrechten, en geniet zelfs, in zekeren zin, de voorrechten eener Volksregeering. De bevelen des Konings worden daar niet uitgevoerd, dan na goedgekeurd te zyn door het Provinciaal Beſtuur. Jaarlyks vergadert dit Lichaam, om de rekeningen der uitvoerende Beſtieren te ontvangen: zynde hetzelve zamengeſteld uit de Afgezanten van alle Steden en Dorpen, die het recht hebben derwaards hunne Afgezondenen te zenden. Voorts worden die Afgevaardigden gekoozen door de plaatzelyke Regeeringen, die op hunne beurt gekoozen worden by meerderheid van ſtemmen der Burgeren, die alle een zeker eigendom moeten bezitten. Deeze Vergadering regelt onder anderen ook de belastingen, die geduurende het loopend jaar moeten worden opgebragt; en de Koning ontvangt ze alleen onder den naam eener vrywillige gift. Deeze vryheidlievende beginzels hebben mogelyk hun grond in de geringe vruchtbaarheid des aardryks, 't welk, niet in ſtaat den inwooneren een genoegzaam levens-onderhoud te verſchaffen, dezelve in eene geduurige werkzaamheid houdt, die de onafſcheidbaare gezellinne is der Vryheid.

Bilbao is de voornaamſte Stad van *Biſcaye*, ſchoon dezelve niet meer bevat dan vyftien duizend inwooners. De Koophandel deezer Stad is zeer uitgeſtrekt, en beſtaat, voornaamelyk, in den Wolhandel door geheel Europa. De Haven is ruim en gemaklyk. —— Te *Vittoria*, eene andere Plaats van *Biſcaye*, viert men jaarlyks, op verſchillende tyden, de Feesten der Jongelingen, der Jonge Dochteren, en des Ouderdoms; overblyfzelen der oude eenvoudigheid der langverloopene Eeuwen.

St. Ildephonſe is de gewoone verblyfplaats van het Hof. Het Kasteel vertoont, als 't ware, een afbeeldzel van Verſailles. PHILIPS V, die 'er de Stichter van was, heeft

 zich

zich willen omringen met beeldtenissen, die hem de dagen zyner jeugd konden herinneren, en een verblyf, 't geen hy mogelyk zou verkoozen hebben boven zyn eigen Hof. Hy beminde deeze verblyfplaats boven alle andere; en zyne assche wordt bewaard in eene Kapél van het Kasteel. Jammer is het maar, dat hy zyn Volk heeft moeten bezwaaren met eene schuld van vyf-en-veertig millioenen piasters, om dit onnoodig Gebouw te kunnen stichten.

Het Hof van *Spanje* is altoos ingetogener geweest dan de meeste overige Hoven van Europa. Nimmer heerschte daar de zedenlooze buitenspoorigheid van het Fransche Hof, die zo veel tot de Omwenteling heeft toegebragt. Het Hof van den tegenwoordigen Koning, KAREL IV, is byzonder ingetogen, en vertoont eene eentoonige geregeldheid. Het verblyf aan dit Hof is mogelyk lastig voor de Grooten; doch daarentegen verwekt het noch nyd, noch ergernis: terwyl het bloed des Volks niet gespild wordt, om aan de baldaadigheid der Hovelingen te voldoen, noch tot het verzadigen *van schandelyke* vermaaken en laage vleijeryen. *Het schynt, dat de* Jagt en Visschery de heerschende smaak der Spaansche Koningen is. De tegenwoordige Monarch is insgelyks een liefhebber deezer uitspanningen; doch hy tracht dezelve beter overeen te brengen met het belang zyner Onderdaanen, dan zyne Voorzaaten gedaan hebben. Naauwlyks beklom hy den Throon, of hy haastte zich om heilzaame inrichtingen te maaken tot het verdelgen van duizenden overtollige Herten en Rheeën, die op sommige plaatzen de voortbrengzels des aardryks vernielden. Hy heeft ook nog andere uitspanningen, die hem niet weinig van de Jagt aftrekken: te weeten, de liefhebbery voor de Fraaije Kunsten en Lichaamsoeffeningen. *Hoe gelukkig* zyn de Koningen, die in zulk een smaak *vallen*; voor hoe veele onrechtvaardigheden worden zy *daar* door bewaard!

De uitheemsche Gezanten zyn in eene soort van verplichting om te verschynen aan de tafel des Konings en van zyn geheel Gezin. Deeze tafels worden bediend door twee Spaansche Edellieden, die, wanneer zy den Koning iets aanbieden, eene knie ter aarde buigen. Op de *gala*-dagen gaat men aan het Hof de Koninglyke Familie op eene ry voorby, en kuscht ieder hunner de hand, steeds met eene kniebuiging.

De

De Spaansche Grooten zyn de rykste Heeren van de wereld; doch al hunne vertooning dient meer voor anderen, dan voor hun zelven; zy hebben 'er niets van, dan het vermaak van hun hoogmoed door eene grootsche vertooning te streelen. Zy hebben een ongelooflyk getal Muilëzels, die meest altoos ledig op stal staan: zy bezitten kisten vol kostbaare livereijen; doch zy worden byna nooit gebruikt. Voorts voeden zy een aantal Opzieners, Penningmeesters, en een leger van Bedienden, die dus aan den Landbouw ontroofd worden, om hunne dagen in eene nietsbeduidende ledigheid te slyten. Om een denkbeeld van deeze fraaije huishoudingen te geeven, zal ik maar alleen zeggen, dat de Hertog VAN ARCOS, die in 1780 overleed, drieduizend menschen op deeze wyze in dienst had.

De rykdommen der Monniken en Bisschoppen zyn niet minder aanzienlyk. Men vindt Kloosters, die belydenis doen van armoede, en echter een jaarlyks inkomen genieten van zevenmaal honderd duizend Fransche Livres. De Aartsbisschoppen van *Toledo*, *Sevilie*, *Valencia* en *Saragossa* zyn merklyk ryker, dan de voornaamste Fransche Aartsbisschoppen, voorheen, geweest zyn, die echter ook gantsch niet arm waren; want, wanneer men voorheen in het zuiden van Frankryk van een hoogmoedigen rykaart sprak, was doorgaans het zeggen: *hy zal zo zeker verdoemd worden als een Languedocsche Bisschop*; waar mede zekerlyk gedoeld wierd op de bekende Euangelische spreuk: *Het zal een Kameel ligter vallen door het oog van eene naald te gaan, dan een ryken om in te gaan in het Koningryk der Hemelen.* — Deeze Prelaaten maaken, wel is waar, een goed gebruik van hunne rykdommen, door het uitdeelen van ruime aalmoezen: doch wat is dit anders, dan de luiheid, en daar mede alle andere ondeugden, te voeden? Door gepaste ondersteuningen te geeven, kunnen zy wel eens van nut zyn voor de naarstigheid: doch is dit eene evenredige vergoeding voor het nadeel, 't geen zy den Landbouw veroorzaaken, met zulke onmeetelyke rykdommen opeen te stapelen? Het is waarlyk al eene groote verdienste, iets aan den armen te geeven, wanneer men zo oneindig veel te verspillen heeft aan beuzelingen, of zelfs aan schandelyke buitenspoorigheden!

Schoon de verfoeilyke Gewetensdwang in deeze dagen merklyk in gezag is afgenomen, blyft dezelve echter

ſteeds een allerverſchriklykst voorwerp. *Wie beeft niet*, wanneer hy herdenkt, dat men, in 1725, een geheel huisgezin verbrandde, om dat het Moorsch was; dat, in 1756, iemand tot dezelfde ſtraf verweezen wierd, om dat hy Vrymetzelaar was; dat, eindelyk, in 1778, de kundige OLIVARES door deeze domme barbaaren veroordeeld wierd, wiens misdaad hier in beſtond, dat hy alles aanwendde, om zyne landgenooten te verlichten, en hen uit hun zo weinig betekenenden ſtaat te trekken! Hoe zeer deeze verfoeilyke Vierſchaar ook verzagt ſchynt, men kan daar niet veel ſtaat op maaken, dewyl zy by de eerſte gelegenheid weder het hoofd kan opſteeken, zo lang de eerdienst, die haar tot een ſteun verſtrekt, en die haar uit zynen aart ſteeds moet beſchermen, niet is afgeſchaft.

Met dit alles ſchynt het, dat de Verlichting onder de Grooten begint door te breeken. Het Hof heeft reeds aan de aanmaatigingen des Roomſchen Bisſchops paalen geſteld. De wysgeerige Schriften der Franſchen worden thans ook in *Spanje* geleezen, niettegenſtaande het verbod der Kerklyke Vierſchaar. Dan dit heeft nog *ſlegts* onder weinigen plaats: het Volk volhardt *ſteeds in het oude* bygeloof, en in zyne blinde gehegtheid aan de *Monniken* en Priesters; deeze oeffenen ſteeds hun gebied over den Burgerſtaat. Men blyft eerbiedig ſtilſtaan, als zy voorbygaan; men wykt voor hun uit den weg; men kuscht hun de hand; ontmoet iemand, in zyn rydtuig zittende, een Priester, die te voet gaat met de Kerkgerechten, dan ſtapt hy daar uit, laat den Priester daar in klimmen, en gaat te voet met hem tot aan het huis daar hy weezen moet; waar na hy hem weder op die wyze terug brengt tot aan zyne wooning. Op het geluid van het klokje, 't welk de komst der gewyde Ouwel aankondigt, houdt alle zamenſpraak en bezigheid op, en ieder blyft op zyne knieën liggen, zo lang dit heilig geluid zich laat hooren. Op de deuren der Kerken vindt men allerlei dwaaze en onbeſchaamde aankondigingen; by voorbeeld: *Heden verlost men Zielen uit het Vagevuur. Heden geeft men Aflaat voor bedreevene Misdaaden*, enz. Men voedt de kinderen tot hun vierde of vyfde jaar op in een bedelmonnikspak: men doet zich in dat heilig gewaad begraaven. Een Priester, eindelyk, voorzien met zyne heilige olien, woont de Stierengevechten by in eene getraliede loge.

Men rekent het getal der Inwooners van *Spanje* op ongeveer tien millioenen; terwyl de gewoone bevolking van

Ma-

Madrid gerekend wordt op ongeveer honderd en tachtig duizend zielen. De Inkomsten van het Ryk beloopen ongeveer honderd en zestig millioenen. Doch, vóór den laatsten Oorlog met Frankryk, overtrof de uitgave reeds de ontvangst; terwyl de Ryksschulden ongeveer vier honderd millioenen beliepen: thans zullen dezelve nog aanmerklyk grooter zyn; doch echter gering, in vergelyking der schulden van Engeland en Frankryk. Met dit alles zal het den Spanjaarden moeilyk vallen hunne schulden ooit af te doen, naardien de uitgave steeds grooter wordt, en de bewooners van dit Ryk, ten minsten zo lang de nationaale nyverheid niet meerder wordt opgewekt, zo veele bronnen van gewin niet bezitten, als de gemelde Volken. Heden kan *Spanje* bezwaarlyk meer dan tachtig duizend mannen op de been houden; doch het is in staat zestig Oorlogschepen van linie tegen de Engelschen in zee te brengen, behalven twintig andere, die tot den dienst genoegzaam onbekwaam zyn.

Men staat verbaasd, wanneer men overweegt, hoe de magt van *Spanje*, die, nog in 't begin der voorige Eeuw, de schrik van Europa was, zo spoedig, als tot niets, is vervallen. Verscheidene oorzaaken zyn daar toe zamengeloopen. Vooreerst, de te groote overvloed van gemunt geld, welke den prys der levensmiddelen en de daghuuren tot eene onmaatige hoogte heeft gebragt. Ten tweeden, het verval der Fabrieken, door de gemelde oorzaak, en nog meer door het uitdryven der Mooren en Jooden, en door de verhuizingen naar America. Ten derden, de vernielende Oorlogen, welke dit Ryk, geduurende een zo langen tyd, heeft moeten voeren. Ten vierden, de vernietiging van den Landbouw, door dezelfde oorzaaken; waar toe de voorrechten, die aan de groote Heeren van tyd tot tyd geschonken zyn, niet weinig hebben toegebragt, gelyk ook de schadelyke gewoonte, om de landeryen in drie gedeelten te verdeelen, wier eene bebouwd wordt, terwyl het tweede braak ligt, en het derde tot voedzel voor het vee dient. Hier komt nog by, dat die geene, welke eene grootere uitgestrektheid lands bezitten dan zy zelve kunnen bebouwen, dezelve verhuuren; doch alleen voor een korten tyd: waar door de huurder geene zorge voor zyn land draagt, maar daar alles uit poogt te haalen wat mogelyk is: zo dat de vruchtbaarste akkers op die wyze ras tot niet worden gebragt.

Jammer is het, dat de Landbouw dus in *Spanje* wordt verwaarloosd. De bewooners van dit Ryk zouden anders niet alleen alles, wat tot levensonderhoud noodig *is*, in eene groote maate kunnen aankweeken; maar zy zouden insgelyks, door de schoone ligging van hun Land, en de vruchtbaarheid van den grond, zich een groot aantal uitheemsche voortbrengzels kunnen toeëigenen. Het Koningryk van *Valencia* is bedekt met Rystvelden. Men bouwt het Zuikerriet, met zeer goed gevolg, by *Velez*, *Malaga* en *Tortox*. De Zuikerplantadiën, een overblyfzel der Moorsche naarstigheid, zyn echter meerendeels te niet gegaan, door gebrek aan brandhout.

De Spanjaards zyn deftig en hoogmoedig; welke inborst, een gevolg der groote daaden hunner Voorouderen, hun byblyft, zelfs in het bedelaarspak, en in de gevangenis. Zy zyn geen groote complimentmaakers; maar vrymoedig. De jaloezy, waar mede zy doorgaans beschuldigd worden, bestaat meer onder de minnaars, dan by de getrouwden. Men vindt weinig tweegevegten onder hun; doch de moorden vallen nog heden zeer dikwyls voor, vooral in het Koningryk van *Valencia*. Deeze moorden worden volbragt door middel van een driekanten poignard, dien zy zeer behendig onder hun mantel weeten te verbergen, en welken zy met veel behendigheid weeten te gebruiken. 'Er bestaat nog een barbaarsch gebruik in *Spanje*, te weeten een soort van oorlog tusschen een zeker aantal persoonen van één beroep, by voorbeeld tusschen twee benden Musicanten of Tooneelspeelers, welke dikwyls ontstaat zonder eenige gegronde reden, maar alleen om zyn heldenmoed te toonen. Na eene voorafgaande uitdaaging, begint men op elkanderen met het musquet te vuuren, waar na de stryd met den degen wordt beslist. Dit gebruik heeft vooral plaats in *Arragon* en *Navarre*, en zelfs borst 'er in 1792 zodanig een oorlog uit, tusschen twee *Parochien* van *Saragossa*.

De Spanjaards zyn van natuure lui en vadzig; de meeste heilzaame inrichtingen, die by hun gevonden worden, zyn zy verschuldigd aan Vreemdelingen, en wel voornaamelyk aan de Franschen. Dit is mogelyk voor een gedeelte het gevolg geweest van de groote genegenheid, die PHILIPS V steeds voor zyne Natie behield, welke hy, zo veel mogelyk, naar zyn Ryk lokte en begunstigde. Deeze Monarch bleef steeds in zyn hart een Franschman, ge-

gelyk hy onder anderen toonde by de volgende gelegenheid. Toen de Infante, die in haare kindsheid naar Frankryk was gevoerd, om ten eenigen tyde met LODEWYK XV te huwen, van Verfailles naar huis wierd te rug gezonden, was het Hof van *Madrid* woedend. Op de eerfte tyding, die de Koningin ISABELLA daar van ontving, borst zy uit in fcheldwoorden tegen de Franfchen, en begeerde van den Koning, dat hy alle Franfchen uit *Spanje* zou verjaagen. De Koning ftond haar dit verzoek toe; doch liet teffens zyne beste goederen in koffers pakken. Ras vroeg de Koningin, wat dit betekende; waar op de Monarch, niet onaartig, antwoordde: *was het niet uwe begeerte, dat alle Franfchen het Ryk zullen verlaaten?* daar mede willende zeggen, dat hy zelve dan ook moest vertrekken. De Koningin glimlachte; en de order wierd niet ter uitvoer gebragt.

De Spaanfche Letterkunde beftaat hedendaags voornaamelyk in Vertaalingen van Engelfche en Franfche Werken. De Franfche boeken in profa zyn, over 't algemeen, zeer geacht by de Spanjaarden; doch de Dichtkundige Werken vallen minder in hun fmaak, om dat zy hun te geregeld zyn. Het is zeer buitengewoon, en ftrekt ten bewyze, hoe betreklyk de fmaak in het letterkundige valt, dat dezelfde menfchen, die afkeurende aanmerkingen maaken op *Moliere*, *Racine*, enz. een buitengewoon vermaak fcheppen in het zien vertoonen van Tooneelftukken in drie Bedryven, die zo ingewikkeld zyn, dat men 'er kop noch ftaart aan vinden kan, en in welke ieder Bedryf daarenboven wordt afgebroken door het tusfchenbeiden vertoonen van kleine Stukken, by hun *Saynétes* genoemd, die noodwendig den draad van het voornaame Stuk, dat vertoond wordt, moeten breeken, of ten minften deszelfs belangrykheid, *zo 'er iets van dien aart in te vinden is*, doen verlooren gaan. Dikwyls fpeelt een Acteur in beide Stukken, en neemt niet eens de moeite om van gewaad te veranderen. Hoe beklaaglyk ook de ftaat der Spaanfche Letterkunde zy, men kan dit niet zeggen omtrent andere Weetenfchappen, die over 't algemeen met goed gevolg in *Spanje* beoeffend worden. Ook hebben eenige Spaanfche Geleerden reeds gewigtige ontdekkingen, in verfchillende takken van Weetenfchappen, aan het Fransch *Inftitut National* medegedeeld. PHILIPS V heeft ook eene Academie voor de Taalkunde opgerigt, in den fmaak der Franfche. Dit Lichaam be-

bestaat uit vier en twintig Leden, en heeft onder anderen een Woordenboek in 't licht gegeeven, 't geen gehouden wordt voor het beste dat in eenige taal te vinden is.

De Spaansche Vrouwen zyn minder coquet dan die van andere Natien: schoon zy, over 't algemeen, geen frissche kleur hebben, gebruiken zy echter geen blanketzel: zy hebben iets edels en aangenaams in hun voorkomen: zy zyn ongemeen schroomachtig in het openbaar; doch zy stellen zich hier voor schadeloos in den byzonderen omgang. Zy onthouden zich ten strengsten van de gemeenzaamheid, welke de zamenleving by de overige Europeesche Volken wettigt: zullende zy, onder anderen, niet gedoogen, dat men haar openlyk op het zedigst kussche. Deeze regel is in *Spanje* zo gewigtig, dat een Tooneeldichter het niet zou durven waagen een kusch op het theater te doen geeven; waarom ook de Vertaaler van de Fransche Opera, *le Tonnelier*, in de Rol van *Fauchette*, dit meisje haaren minnaar niet doet kusschen; maar liever zyn hoofdhair in orde schikken, 't geen daar te lande voor een zeer kennelyk teken eener tedere liefde wordt gehouden. Daarentegen daagen de Spaansche Meisjes en Vrouwen de Mannen uit, met wellustige, en zelfs schandelyke, redeneeringen; en ontzien zy zich niet, met zulke vuile Vertelzels en Gezangen voor den dag te komen, dat men ze in het vuilst bordeel niet onbeschaamder kan uitslaan. Deeze onhebbelykheid is een gevolg der verwaarloosde Opvoeding van het Vrouwelyk Geslagt in *Spanje*. De meisjes, van haare kindsheid af overgegeeven aan de zorge van gemeene dienstbooden, neemen de grove taal en zeden van deeze over, die zy zich voorts, door ledigheid, gewoonte, en voorbeelden, eigen maaken. Jammer is het, dat de beide Sexen hunne belangen zo slegt verstaan, dat zy zulk eene elendige Opvoeding by aanhoudenheid doen stand houden! Men weet schier niet, welke van beide de Sexen hier door het meest te beklaagen is.

KORT BERICHT, AANGAANDE HET LEVEN, DE REIZEN EN ONTWERPEN, VAN DEN GROOTEN FRANSCHEN NATUURKUNDIGEN, PHILIBERT COMMERSON.

PHILIBERT COMMERSON wierd gebooren te *Chatillon*, in het Departement van *d'Ain*, op den 28 van Slagtmaand 1727. Zyn Vader, een Gerechtsbode, trachtte hem op te leiden tot het beroep van Advocaat. Maar de Jongeling, bezield met een onweerſtaanbaare drift voor de Geneeskunde en Natuurlyke Historie, was wars van de Pleitzaal. In 1747 begaf hy zich naar *Montpellier*, en vertoefde aldaar zeven jaaren. Op den 17 van Wynmaand 1760 begaf hy zich in den echt met eene wysgeerige Vrouw, met welke hy, geduurende twee jaaren, in den grootſten voorſpoed en 't volkomenst genoegen leefde; dan hem trof, tot zyne bittere ſmerte, het ongeluk, deeze geliefde Echtgenoote, na verloop van twee jaaren, in het Kraambedde te verliezen. De droefheid, die hy over deezen ramp gevoelde, gepaard met zyn onuitputlyken yver in den arbeid, haalde hem eene geweldige ziekte op den hals, waar aan hy niet dan met moeite ontſnapte. Thans nam hy een beſluit, om de waereld, die hem haatelyk geworden was, te ontvlieden, en begaf zich ten dien einde naar *Parys*, om zich als te begraaven in de groote Boekeryen dier Hoofdſtad, en zyn verdriet, zo veel mogelyk, te verzetten, door geduurige en ſteeds verwisſelde letteroefeningen.

Onze Wysgeer bevond zich hier op het drukst in zyne geliefde bezigheden, toen hy, in den Zomer van 1766, door het toenmaalig Staatsbeſtuur, uit dezelve geroepen wierd, om deelgenoot te worden van eene Reize rondsom de Waereld. In den beginne had hy in 't geheel geen zin in dit ontwerp: doch men loste alle zyne tegenwerpingen op, voldeed aan alles wat hy ten dien einde vroeg, en voerde hem, half tegen wil en dank, met eene postchais naar *Rochefort*, van waar hy, in 't begin van Sprokkelmaand 1767, met het Fluitſchip *l'Etoile* in zee ſtak, om zich te voegen by BOUGAINVILLE, die eenige maanden vroeger van *Nantes* gezeild was met het Fregat *la Boudeuſe*.

Na eene Zeereize van twee jaaren, kwam COMMERSON, in

in Slagtmaand van 1768, aan op *Isle de France*, alwaar de uitmuntende Intendant dier Colonie, POIVRE, hem op het vriendelykst ontving, en, als een rechtschapen beminnaar zyns Vaderlands en der Weetenschappen, alles, wat in zyn vermogen was, in 't werk stelde, om zyne onderneemingen te bevorderen. Ook was de Heer POIVRE door het Fransch Staatsbestuur verzogt, hem, zo lang mogelyk, in de *Indiën* te houden, en te beweegen om naauwkeurige onderzoekingen te doen op *Madagascar* en eenige andere plaatzen in die streeken, op welke men voorgenomen had zich te vestigen. COMMERSON voldeed, met zyne gewoone werkzaamheid en naauwkeurigheid, aan die oogmerken, en kwam, tegen het einde van 1771, op *Isle de France* terug. Doch hy vond de zaaken aldaar niet weinig ten zynen nadeele veranderd: dewyl POIVRE naar huis terug geroepen, en een ander, die geen de minste liefhebbery had voor de Fraaije Letteren, in zyne plaats gekomen was; 't geen ten gevolge had, dat hy des Intendants wooning, in welke hy anderzins zyn vast verblyf hield, verlaaten moest, en zelfs, voor een tyd, van zyne inkomsten beroofd wierd. De geweldige *lichaamsafmattingen*, die hem allengskens verzwakt hadden, thans gepaard met een doodlyk verdriet over de kwaade behandelingen, die hy moest ondervinden, hadden eindelyk een zo geweldigen invloed op zyn gestel, dat hy in eene doodelyke kwyning verviel, die hem, op den 13 van Lentemaand des Jaars 1773, uit dit leven wegrukte. De dood vergunde hem ongelukkiglyk geen tyds genoeg om de laatste hand aan zyne waarneemingen te slaan: ook moest hy het vermaak derven, van te mogen verneemen, dat hy in zyn Vaderland benoemd was tot Lid van de Academie der Weetenschappen, voor het Kruidkundig vak, teffens met JUSSIEU *den Jongeren*.

By zyn vertrek liet hy zynen Zoon, zyn eenigst kind, over aan de zorge van een Broeder zyner overledene Echtgenoote. Deeze Jongeling heeft reeds zyn Vaderland gediend in een Departementsbestuur. —— By Uitersten Wille, gedrukt onder den titel van *Testament singulier*, legateert COMMERSON zyne Handschriften en Verzamelingen aan het Kabinet der Tekenkunde te *Parys*, en zyn Lyk aan de Snykamer, die het digtst gelegen was aan de plaats zyns overlydens, om aldaar ontleed te worden, en te dienen tot het openbaar onderwys. *Ook verzogt hy, ten dien einde, den Ontleedkundigen dier plaats, om zyn*

Ske-

Skelet aldaar te plaatzen, tot een ſteeds duurend en openbaar getuigenis van de brandende begeerte, waar mede hy ſteeds voor het nut zyner Evenmenſchen was bezield geweest.

Commerson was ongemeen arbeidzaam; en hy betuigt zelve, dat hy doorgaans achttien uuren in ieder etmaal aan den arbeid was. Door zulk buitengewoon ſterk ſtuduuren bezat hy ook eene zeer uitgebreide geleerdheid; en, 't geen aanmerklyk is, voegde hy by zyne uitgebreide kundigheden eene ongemeen ſterke verbeeldingskragt en kieſchen ſmaak. Zyn gezelſchap wierd hierom door een ieder ten ſterkſten gezogt; doch hy ſtelde geen belang, dan in lieden, van wien hy iets konde leeren, of die hem wilden behulpzaam zyn in zynen arbeid. Zyne zugt voor de Natuurlyke Historie was zo groot, dat dezelve hem geheelenal wegſleepte, en hy zich, tot derzelver volmaaking, aan de grootſte gevaaren blootſtelde. Dikwyls ondernam hy lange tochten, zonder voorraad van levensmiddelen, zonder geld, en alleen voorzien van die werktuigen, hem tot zyne onderzoekingen noodig. Hy bragt dan geheele dagen door, zonder eenig ander voedzel te gebruiken, dan een ſtuk grof brood, 't welk hy bekwam in de hutten, gelegen aan den weg dien hy volgde, en was genoodzaakt zyn dorst te ſtillen met ſlykerig water. Eindelyk, om eene zeldzaame Plant te vinden, of een niet dagelyks voorkomend Diertje na te jaagen, ſtelde hy zich dikwyls in gevaar, om van ſteile en nooit beklommene rotzen in den afgrond neder te vallen.

Op zyne Reize rondsom de Waereld verzamelde hy byna vyfduizend zoorten van Planten, waaronder zestig nieuwe Geſlachten, en by de drieduizend, tot dien tyd toe, onbekende zoorten, zonder daar onder te rekenen de zeldzaame Planten van het Eiland *Taïti*, die geſtoolen of verlooren zyn. In 1774 kwamen, van *Isle de France*, in Frankryk aan, twee-en-dertig Kisten, in welke zyne Verzamelingen waren ingepakt. Zyne Kruidboeken beliepen een getal van meer dan tweehonderd Deelen in Folio, die alle de voortbrengzels van het Groeijend Ryk, door hem verzameld in de Gebergten van *Zwitzerland*, *Savoie*, *Dauphiné*, in de *Alpen*, de *Pyreneën*, de *Cevennes*, in *Provence*, *Languedoc*, enz. bewaarden. Deeze Boeken bevatten het byzonderſte en zeldzaamſte, 't geen hy had kunnen vinden, zo in het wilde, als in de Ver-

zamelingen der Liefhebbers., tot welke *hy toegang kon* krygen, en die hem iets wilden mededeelen. *Op* deeze wyze bekwam hy de geheele Verzameling van CHARLES, Geneesheer te *Gannat*, weleer een der Correspondenten van TOURNEFORT, die by zyn overlyden dezelve gelegateerd had aan de Academie van *Clermont Ferrand*, alwaar dezelve, zonder de zorge van COMMERSON, een prooi voor het bederf en de wormen zou geworden zyn.

Hoewel de Kruidkunde de voornaamste liefhebbery was van COMMERSON, strekte dezelve zich echter ook uit tot alle de overige deelen der Natuurlyke Historie; by voorbeeld tot de kennis der Schelpen en der Bloedelooze Dieren. Inzonderheid had hy veel liefhebbery voor de kennis der Visschen; over welke weetenschap hy, onder anderen, correspondentie hield met LINNÆUS. Hy stond zelfs op het punt, om een Werk in 't licht te geeven over de Visschen der Middellandsche Zee; toen hy van dien arbeid wierd afgetrokken, door zyne Reis rondsom de Waereld.

Niet voldaan met de verschillende rangschikkingen der Gewassen, van tyd tot tyd, door *verschillende Geleerden*, uitgedagt, schikte hy dezelve, *volgens een nieuw*, door hem uitgedagt, Stelzel. Had COMMERSON langer tyd van leven mogen genieten, hy zou der Kruidkunde een zeer gewigtigen dienst gedaan hebben, door het aanleggen zyner overeenstemmende Kruidboeken door de geheele Waereld. Reeds lange zodanig een ontwerp in het hoofd hebbende, had hy van alle verschillende Planten een aantal gelyke staalen verzameld, om daar mede twintig, zo veel mogelyk gelyke, Kruidboeken te voorzien, en dezelve te plaatzen in de voornaamste Hoofdsteden en Hoogeschoolen van Europa. Dusdanig ontwerp was eenen onderneemenden Geest als dien van COMMERSON waardig, en eene zaak van de grootste nuttigheid. „ *Deeze* „ gewigtige taak (dus spreekt hy in een' zyner *Brieven*) „ heb ik op my genomen, zo om het aandenken aan on„ ze Reize rondsom de Waereld te vereeuwigen, als om, „ van het eene einde van Europa tot aan het andere, „ onderwerpen van vergelyking te bezorgen, die meer dan „ alle tot hier toe uitgegeevene Boeken zullen medewer„ ken tot volmaaking der Kruidkunde, en tot onderrich„ ting der Studeerende Jeugd. Het is dikwyls zeer „ moeilyk, de Schryvers met elkander overeen te brengen, „ zo door de gebrekkigheid der Plaaten, als door de

„ on-

„ onnaauwkeurigheid der Beschryvingen; hinderpaalen, „ dikwyls alleen vermogende om de vlytigsten te mismoedigen. Door deeze en dergelyke beweegredenen aangespoord, heb ik het van de grootste nuttigheid gerekend, „ dat ik, die zo veel gezien, zo veele vergelykingen gemaakt heb, en de rykste Verzameling van gedroogde „ Kruiden bezit, welke immer bestond, my verledigde „ tot het zamenstellen deezer gelykzoortige Kruidboeken. „ Wanneer deeze Verzamelingen eens geplaatst zullen zyn, „ daar zy behooren, zal ieder kunnen zien, van welke „ Plant men spreekt, onder deezen of geenen naam. Een „ algemeen Werk, op alle deeze eensluidende Kruidboeken slaande, zou een sleutel zyn, geschikt voor een „ ieder. Beginnenden zouden ontslaagen zyn van de „ steedsduurende noodzaaklykheid om Kruidboeken aan „ te leggen, die zeer veel tyds wegneemen, en echter „ altoos zeer bepaald en gebrekkig blyven. In elke Hoofdplaats, in welke een deezer Kruidboeken zal geplaatst „ zyn, behoorde een geschikt Kruidkundige aangesteld te „ worden, om weekelyks daar over eenige Lessen te houden. Zelve ben ik voorneemens, ten dien einde eene „ Stichting na te laaten, en een jaarlyks Inkomen van „ ten minsten duizend Livres te verzekeren voor den „ Kruidkundigen, die het opzigt op myn Kruidboek „ te Parys zal hebben, en 'er Lessen over geeven. „ Alles op voorwaarden, die ik, te zyner tyd, nader „ zal openleggen."

AANMERKELYKE RECHTSPLEGING VAN DEN SULTAN MASSOUD.

Eene Oosterſche Vertelling.

MASSOUD velde, gedurende zyne lange en grotendeels vreedzame regering, menigerlei rechterlyk vonnis, hetgeen verre afweek van den gewonen vorm der rechtspleging, in den aanvang velen hoogst-bedenkelyk toescheen, maar dan doorgaands by verder nadenken hemelhoog geprezen werd. Aan geen dezer vonnissen konden Rechts-Geleerden en ongeleerden zó bezwaarlyk hunne goedkeuring geven, over gene van MASSOUD's uitspraken was het oordeel zó lang verdeeld, als over die, welke het volgend Verhaal opgeeft.

Op zekeren tyd, dat voor den Sultan alles gereed was om ter jagt te gaan, zag hy voorby zyn paleis een Meisje in de ge-

gevangenis brengen, wier kleederen geheel met bloed bevlekt waren. Dit zonderling en verbazend schouwspel wekte zyne nieuwsgierigheid op. Hy liet zyn paard staan, en beval, dat men dit Meisje aanstonds voor hem brengen zoude. „ Een goed werk," zeide hy, „ is beter dan een goede jagt. Veelligt kan ik ene ongelukkige voor de gevangenis bewaren, of enen myner Nederrechteren van een moeilyk onderzoek ontslaan." Zy werd dan op zyn bevel voor hem gebragt; een Meisje, zo schoon als de dageraad, met een oog, dat hare bebloede handen zou hebben kunnen logenstraffen, had niet haar eigen mond aanstonds de daad bekend. Zy had ene harer voormalige Gespelen, ook een zeer schoon, maar veel ryker, meisje, vermoord, weinige ogenblikken vóór dat die begunstigde met den beminnelykften der jeugdige Persianen stond verbonden te worden. „ En welke oorzaak, Ellendige! (vroeg MASSOUD) had gy tot het bedryven van zulk ene woeste daad?" „ Voorwaar ene zeer wettige," was het antwoord. „ Zie my aan, Monarch! en gy zult erkennen, dat ik gene de minste gelykenis hebbe met die dieren, die andere dieren slechts alleen verscheuren om zich met hun vleesch te mesten." Zulk een moedig antwoord deed MASSOUD's verwondering des te hoger klimmen. „ Zo zeg my dan (viel hy haar spoedig in de reden) uwe redenen, en veelligt uwe verontschuldigingen." Nu verzocht zy den Sultan, de goedheid te hebben, van, vóór hy hare geschiedenis zoude aanhoren, ook den Bruidegom van het vermoorde meisje, en hare gansche familie, voor zynen troon te dagen, om des te zekerer te zyn, dat zy hem de zuivere waarheid, en gene valsche gronden van verontschuldiging, voordroeg. MASSOUD vond deze bede geheel billyk, en gaf aan dezelve aanstonds zyne bewilliging. Zodra daarop de verzochte getuigen verschenen waren, begon de misdadige, met ene gelatenheid, als of zy zelve klageres, en niet de beschuldigde, geweest ware, aldus te spreken: „ Myn vader werd gehouden voor één der gegoedste koopluiden in Ispahan; ik voor een meisje, wier persoon en geluksgoederen de aanzoeken der mannen wel verdienden. Vraag het, Monarch! dezen lievenswaardigen Jongeling, dien ik heden zó geweldig van zyne bruid beroofde; vraag het hemzelven, of ik hem niet ten minste boven twintig minnaars voor myn hart verkozên hebbe? of hy niet meermaal knielend om myne hand smeekte? en of hy niet reeds van vreugde op het Dier *Alborak* (*) regelrecht tot den zevenden hemel meende op te styge-

(*) Zo heet by de Mahomedanen het Dier, op hetwelk Mahomet zyne reize naar den hemel deed, waarop de Profeten, wanneer zy met Goddelyken last op den weg waren, gewoonlyk reden, en welks naam, die zo veel als *bliksem* betekent, deszelfs grote snelheid aanduidt.

geren, toen ik hem myne wederliefde plegtig verzekerde. —— ó, Hoe dikwyls heeft daarna deze huichelaar my het schoonste beeld van ons toekomstig huwelyksleven ontworpen! my hetzelve met ene warmte geschetst, welke my, ligtgelovige, geheel wechsleepte, waarvóor ik hem met den vurigsten gloed der tederheid vergelding gaf, en .... maar by Gods groten Profeet, de onwaardige verdient de verrukking niet, waarmede ik van zyne bedriegeryen spreke!"

„ Ha, vergeet niet"........ viel haar hier de Jongeling in de reden.

„ Vergeet gy maar voor alle dingen niet," sprak MASSOUD hem toe, op enen straffen toon, „ dat de beurt van spreken thans aan haar is; ook zal zy aan u komen, en dan even zo onafgebroken."

„ Alleen enige nietsbeduidende bedenkingen myns vaders," aldus voer ROXANE (zo heette het schuldige Meisje) voort, „ verhinderden, of liever vertraagden, ons trouwverbond. Zyn hoogmoed vond zekere gemaakte schikkingen nog niet prachtig genoeg: myne liefde had gaarne over dat alles henengezien; maar zyne geboden moesten gehoorzaamd worden. Juist was hy, op zekeren avond, met my in een gesprek over onze toekomstige huishouding gewikkeld, als hy my op eenmaal geweldig deed verschrikken, terwyl hy, midden in zyne reden, eensklaps ter aarde zonk. Hy was door ene zware beroerte getroffen. „ Ach myne arme dochter!" was alles, wat hy nog stervend uiten konde, en hy bloes den adem uit, eer nog, op myn bitter geschrey, slechts een slaaf of ene slavin ter hulpe konde toeschieten. Spoedig na myns vaders dood verstond ik eerst geheel den zin zyner laatste woorden. Hy was slechts voor ryk gehouden geworden, zonder het in de daad geweest te zyn. Wat hy my naliet, waren schulden. Toen ik dit ontwaarde, was myn eerste gedachte niet op myzelve, maar op mynen geliefden minnaar, gevestigd. Dan myne toenmalige bezorgdheid was nog uit ene dwaling ontsproten. De verandering van myn fortuin scheen gene verandering op hem te maken. Hy zwoer my duizend eden, dat hy my niet slechts gelyk voorheen, maar nog oneindig vuriger, beminde. Alleen het onvoegzame, om van myns vaders begrafenis zó ylend ter bruiloft te gaan, nam hy tot zyn voorwendsel, om de voltrekking van ons huwelyk nog enigen tyd te verschuiven; maar intusschen week hy van den vroegen morgen tot diep in den nacht niet van myne zyde. Was het wonder, dat een onervaren meisje in ene van deze vele uren struikelde? —— dat zy den Geliefden harer ziele, den man, dien zy reeds als haar Gade beschouwde, wiens tederheid de hare aanvuurde, wiens vertoon van grootmoedigheid haar verrukte, —— was het te verwonderen,

dat zy den zodanigen, op zyne dringende bede, *veroorlofde*, hetgeen zy eigenlyk alleen den Egtgenoot veroorloven mogt? —— Wie dit kan en wil, zie vry met verachting *op* my neder! ik belyde het: deze boze verleider zag my *des* morgens in den vollen bloei der maagdelyke onschuld, en 's avonds verliet hy my, maar ik was niet meer dezelfde.

„ Hoogste Go'heid, met welke onuitsprekelyke liefde beminde ik hem nu! onder welken betoverenden schyn van hartelyk-gemeende wedermin kon hy zyne snoodheid verbergen! —— Nog maar twe dagen moesten de voor ons bepaalde trouwplegtigheid voorgaan. Toen verdween hy. Toen verliet hy my op eenmaal, —— en verliet my in enen toestand, dien gy nu ligt raden kunt. Men zeide my aanstonds, dat dit geschiedde op de aantokkeling van ene myner jeugdige Gespelen, de schone AKME; maar ik kon van haar deze valschheid niet geloven. Lang had ik haar als myne eigen' ziel bemind. Wel was ik haar door familietwist enigzins vreemd geworden; maar niettemin zou ik nooit gemeend hebben, in haar myne vyandin te moeten zoeken. Dan heden, als myne enige, nog trouw gebleven, slavin my, tot ene morgengroet, het schone nieuws mededeelde, dat OSMAN, myn voormalige Bruidegom, de Gemaal van AKME stond te worden, toen ...... *toen!* —— Dan waarom zoude ik my moeite *geven de folteringen der* vertwyfeling te beschryven, die ik ondervond. Wie zou daardoor getroffen worden? wie edelmoedig genoeg zyn, ene moorderes te beklagen, welke men toch noodzaakte zulk ene te worden? Genoeg, ik omkleedde my ogenbliklyk met dit gewaad, dat nog de heerlyke kentekenen myner wrake draagt, en ik ylde zelve tot AKME. Met moeite stelde ik myzelve haar voor ogen. Ik vond haar juist bezig met zich op te schikken. Ik zeide haar, waarom ik kwam, wat ik gehoord *hadde*, en welken schat zy gereed stond my te ontrukken. Met een' koel, spotachtig, lagchen beklaagde zy my, en ging voort met haren opschik. Ik bezwoer haar by onze voormalige vriendschap, en zy verwonderde zich, dat ik aan zo lang verstorven personen nog konde gedenken. Ik bad haar te overwegen, *dat* de man, aan wien zy hare hand wechschenken zoude, een trouwloze ware. Zy antwoordde my, dat zy het daarop dacht te wagen. Ten laatste bekende ik haar, in welken toestand, in welke alleronzaligste verwachting, ik my bevond. —— Lagchend viel zy my in: , In de daad? Zo heb ik voor het minst ook de hope, dat onze egt gezegend zal wezen.' Deze schandelyke woorden, vergezeld door het gelagch ener ondengende moeder, en van ene nog kwaadaartiger moei, die dit nieuw, door de verbreking ener eerstbezworen trouw misdadig, verbond gekoppeld had, bragten my tot ene woede, zo onbepaald als rechtvaardig. Uwe egt gezegend! riep ik uit: Neen,

by God, dat zal zy niet! Maar vervloekt, verbroken, zy dezelve, eer 'er nog enige zegen over uitgesproken, eer zy nog kan voltrokken worden. —— Een dolk, onder myn kleed verborgen, en tot hiertoe voor myzelve bestemd, joeg ik, by deze woorden, de onwaardige in haren boezem, en dezelve trof, juist wat hy treffen moest, haar hart! trof het misschien al te goed, want stoot en val en dood waren slechts één ogenblik. Ik had my nu dien gelukkigen dolk verder kunnen ten nutte maken. Ik had met denzelven kunnen voortgaan, monsters, nog schuldiger dan die ik getroffen had, aan myne billyke wraak op te offeren. Maar ik bezon my, en wierp den dolk voor de voeten dier slechte moeder. Wees gy vervloekt ten leven, gelyk uwe dochter ten dood! zo sprak ik, en liet my binden, en henenvoeren, werwaards men wilde. —— Nu kunt gy, Monarch, over my een doodvonnis vellen, zo als gy dit goedvindt; ik onderwerp my aan hetzelve zonder morren, daar ik gewroken sterf: zelfs wanneer uw mond de gestrengste straf uitspreekt, zal myn hart my de getuigenis geven: het onteerde, bedrogene, bespotte, aan de behoeftigheid en schande geheel overgelaten, meisje deed wat zy doen moest."

Zo sprak ROXANE. MASSOUD en de Groten van zyn Hof zagen haar nog lang, nadat zy reeds had stilgezwegen, opmerkzaam in 't gezicht. Nooit zag men de sterkste hartstochten in zulk ene zonderlinge verbinding zó hevig werken. Vertwyfeling, toorn, versmade liefde, gestilde wraakzucht, en daarby geheel bewustheid van zichzelve. Het was zichtbare woede, welke haar op dien hefligen toon deed spreken, en evenwel sprak zy met beleid van reden, en niet in die verwarring, welke de woede anders gewoonlyk doet ontstaan. Uit ontwyfelbare kentekenen kon men bespeuren, dat deze wreekster, die thans over het bloed, dat zy had doen vlieten, zo hartelyk juigchte, anders een meisje vol zachtheid en liefde moest wezen; een meisje, dat, wanneer een Afgodendienaar haar in haren tegenwoordigen toestand aanschouwd had, zeker by hem den uitroep verwekt zou hebben: *de Godin der Bevalligheden en der Liefde is in Proserpina veranderd geworden.*

MASSOUD zette zich nu tot het verhoor der overigen, en stelde hun, in de eerste plaats, de vraag voor: of zy ook enige onwaarheid in de opgave van ROXANE bemerkt hadden? De beroofde Bruidegom erkende ieder punkt in het verhaal zyner voormalige Geliefde voor waarheid, uitgezonderd dat alleen, dat hy haar zonder wettige reden verlaten, veelligt alleen daarom zou verlaten hebben, wyl zy reeds alle zyne wenschen vervuld, en hem gene begeerte naar enig nieuw genot langer had overgelaten. —— „ Myne liefde," sprak hy, „ groeide door het genot, waardoor zy anders by duizenden vermindert, of geheel verslonden wordt. De bepaalde

dag, waarop wy zouden verbonden worden, was door my wezenlyk gewild. Maar een gerucht, my van ROKANE's *ontrouw* toegekomen; de verzekering van meer dan éne zyde, *dat ik* niet de énige begunstigde aan haren boezem ware...."

„ Ha, onwaardige!" viel zy aanstonds in. Een blik van MASSOUD deed hier by ROXANE hetzelfde, hetgeen zyn verwyt te voren by OSMAN deed; en de Jongeling voer voort:

„ Dit deed myn vertrouwen wankelen, en maakte in myne ziel den minneyver gaande. —— Evenwel wilde ik nog in langen tyd aan zulk ene trouwloosheid geen geloof geven. Maar, toen men eindelyk een persoon tot my bragt, die geheel in ROXANE's vertrouwen deelde, en alle hare geheimen volkomen wist; toen ik van dat mensch hoorde, dat zy, voor welke ik myn bloed en leven gewillig zou hebben weggeschonken, myne liefde slechts gegund had hetgeen anderen hadden overgelaten, en hetgeen een voormalige welgemaakte slaaf haars vaders nog somwyle heimlyk genoot, toen kende myne smart gene palen meer. Eden, waardoor ik my te voren tot stilzwygendheid had verpligt, en de byzondere betrekking van de aanbrengster, maakten het my onmooglyk ROXANE hare misdaad voor te houden; en, al had ik dit ook gedaan, wat zou het my hebben kunnen baten? Ik verwyderde my des van haar; maar ook na myne verwydering heb ik haar niet geheel vergeten: meermaal trachtte ik door geschenken van ene onbekende hand hare nooddruft te verzachten. Door medelyden bleef ik alzo nog aan haar verbonden; maar myn huis en myn geheel aanwezen met haar te bezoedelen, was ene dwaasheid geweest. Ik deed derhalve aanzoek by een ander meisje, en was reeds na aan derzelver bezit, wanneer ROXANE ook deze my zó gruwzaam ontrukte."

Vol ernst, met een oog, dat verbazing en afkeer uitdrukte, maar geenzins een, zich schuldig gevoelend, geweten verraadde, had ROXANE zyne laatste reden aangehoord. Zodra MASSOUD haar vryheid gaf om zich te verdedigen, bezwoer zy met duizend eden, dat OSMAN's beschuldiging, indien geen opzettelyke laster, ten minste dwaling uit onkunde ware, en zy drong 'er derhalve ten sterkste op aan, dat hy de onwaardige noemen zoude, die haar zulk ene schandelyke ontrouw had aangeticht. OSMAN beriep zich op zyne belofte, maar MASSOUD gebood; en de Jongeling noemde toen de slavin van ROXANE, de énige, die by haar gebleven was, en wier trouw zy kort te voren zelve had geroemd. Zodra de beschuldigde den naam dezer slavin hoorde, sloeg zy hare ogen, starend, naar den hemel, en riep, op enen toon, welke zelfs doodvyanden schrik en yzing in het hart moest jagen: „ Grote God! zo hebt gy my dan in mynen bitteren toestand niet één menschlyk wezen gelaten, dat het waarlyk met my meende. Waarmede heeft dit een hart verdiend, anders, gelyk Gyzelf weet, zo onschul-

schuldig en liefderyk? —— Men denke voor my de schrikkelykste folteringen uit, (voegde zy 'er by) bewyst die schelmsche slavin, dat zy waarheid gesproken hebbe." De bekentenis derzelve rechtvaardigde ROXANE werkelyk, en, toen de Sultan tevens op de oorzaak harer logenachtige verspreiding aandrong, ontdekte het zich ten volle, dat list en laster van AKME's moeder en moei, voornaamlyk van deze laatste verzonnen, het begin gemaakt hadden aan het gehele weefsel van ongelukken en misdaden.

Zy beleden, dat de liefde der jeugdige AKME voor OSMAN, en ene eig[illegible] billyke afkeer van ROXANE, gelyk zy zich geliefden uit te d[illegible]ken, haar hadden aangezet om het hart des Jongelings van zyne Beminde af te trekken. Geruchten van de ontrouw van zyn meisje, hem kunstig in het oor gefluisterd, hadden den minneyver van dezen ligtgelovigen gaande gemaakt, en, nadat hy gezworen had ROXANE niet weder te zullen zien, zodra men hem bewyzen harer trouwloosheid zou gegeven hebben, zo moesten zy, om niet weder terug te gaan, ene slavin van ROXANE tot haar oogmerk gebruiken. Zy bekenden, dat deze handelwys niet in alle opzichten te billyken, maar meenden, dat dezelve niettemin zeer wel te verontschuldigen ware. Wie had OSMAN gedwongen zo ligtgelovig te zyn? Ook was all', hetgeen op die wyze geschied was, ten zynen beste geschied, terwyl ROXANE, bovendien, gene geschikte Gade voor hem konde wezen; terwyl ook zy, volkomen rechtvaardig, voor hare wellust wierd gestraft, en AKME haren minnaar zeker zou hebben gelukkig gemaakt, had maar niet deze boosaartige moorderes haar ontwerp van woede zo rampzalig volbragt.

Zo dikwyls MASSOUD op den Rechterstoel gezeten was, hoedde hy zich zorgvuldig voor iedere uitlating van toorn; nogthans verried zeker gedwongen lagchen somwyle zyn innerlyk ongenoegen. Met zulk een lagchen, 't welk diegenen, die hem meermaal waargenomen hadden, zeer wel verstonden, was ook deze gansche verdediging, welke men in de daad nog veel kunstmatiger wist voor te dragen, van hem gehoord geworden.

„ Gy belydt derhalve," vroeg hy nogmaals, „ dat het gerucht van de ontrouw van ROXANE een kunstgreep zy geweest, u door den laster toegevoerd?" Zy konden het niet lochenen. „ En het eerste gedachte, gelyk het grootste aandeel der uitvoering, van dit ontwerp behoort u toe, BAFFA?" (zo heette de moei van ROXANE.) Gaarne had zy het ontkend, maar kon dit even weinig. „ Zo zy dan (voer de Sultan voort) dit myn Rechterlyk oordeel: over AKME's eigen hoofd kome haar bloed! Zy, die een verloofd man zyne bruid ontroofde, en het beledigd voorwerp wreed bespotte, boet met een' spoedigen dood zwaar ge-

[illegible] gerond [illegible] ver- [illegible] mogelijk- [illegible] raste [illegible] hoe [illegible]

[illegible]

[illegible] ook [illegible]

[illegible] moge [illegible] als [illegible] gehad [illegible]

[illegible]

[illegible] op hetwelk [illegible] geheim is, en waarvoor [illegible] mag [illegible]

[illegible] voor een mindend, welke ge-

gestrenger straf verdient, dan roof, of onopzetlyke doodslag. Hoe! de ongelukkige, die, geprangd veelligt door de uiterste armoede, zynen medemensch zyn geldbuidel, slechts het honderdst gedeelte van zyn vermogen, dikwyls nog veel minder, ontrooft, verliest den arm, die deze daad beging, of soms wel het leven! En de driemaal groter booswicht, die ons het heiligst goed, de ere, welke men maar eens verliezen kan, ontrooft, die rooft, hetgeen hemzelven geen bate geeft, waarmede geluk en zielrust, dikwyls ons leven zelf, verbonden is, zou niet zwarer, dan een straatrover, gestraft worden? Gy hebt gelyk, ABUKIN, aan zulk ene wet ontbreekt het ons nog. Morgen zal dezelve worden afgekondigd. Intusschen nu voort met dezen tot de geesseling!"

De toon van MASSOUD was veel te ernstig, dan dat iemand het gewaagd zoude hebben hem verder tegen te spreken; en reeds legden de dienaars hunne handen aan de twe ongelukkigen, wanneer nog één der omstanders, AMRU EBEN SAID, vryheid vroeg om een verzoek te doen. Deze man was een der aanzienelykste aan het Persiesch Hof. MASSOUD schatte hem hoog, had reeds vele gewigtige posten in den kryg en in de landszaken hem toevertrouwd, zonder zich over zyn vertrouwen beklaagd te hebben. Het trof zo, dat hy juist een nabestaande van HAFFA ware, die nu daar stond en sidderde. Hy verfoeide haar, maar schonk haar niettemin zyn medelyden, en wierp zich des spoedig voor den troon des Sultans neder.

„ Wanneer ABUKIN," sprak hy, „ uit medelyden voor ene ongelukkige, welke gy, Beheerscher der Gelovigen! tot ene even pynelyke als smadelyke straffe, en nog daarteboven tot het rampzaligst leven voor het overige harer dagen, veroordeeld hebt, zyne toevlucht tot de wetten nam, hebt gy hem wederlegd, op ene wyze, welke uw verstand en uw hart beiden vereert. Maar veroorlof my nu nog ene toevlucht tot uwe genade! Laster is ongetwyfeld ene zo slechte ondeugd, dat daarvoor gene straf te gestreng kan wezen. Maar deze ongelukkige kende dezelve nog niet in hare gehele afschuwelykheid. 'Er was ook nog gene wet voorhanden, welke den lasteraar konde afschrikken. Laat zy, die tot deze wet aanleiding geeft, derzelver gestrengheid niet aanstonds geheel gevoelen! Dit, Grote en Allergenadigste Koning! dit smeekt u één uwer getrouwste onderdanen."

MASSOUD. En wat beweegt den, my getrouwen, en zó waarden AMRU EBEN SAID tot voorbede voor deze misdadige?

AMRU. De bloedverwandschap met haar. Zy is myne naaste moei. Hare straf ......

MASSOUD. (met den lagch, waarvan te voren gesproken is.) Wees deswegen buiten zorg! Juist deze straf wascht weder af, wat hare daad bevlekte, en by my zal de brave AMRU geen grein dier gunst' en achting verliezen, welke ik reeds voor

hem

hem voedde, eer ik wist, dat zulk eene *onwaardige zyne* moei ware.

AMRU. Derhalve, Monarch .....

MASSOUD. Derhalve zal dat, wat u tot gene schande verstrekt, haar niet baten. Laat AMRU voor zichzelven vragen hetgeen hem billyk dunkt, en het zal hem geschonken worden; maar gene inbreuk op de uitoefening des Rechts! Wat hebben wy dáár geschreven wetten van noden, waar ons geweten luid genoeg spreekt? —— En nu ten laatstenmaal, dienaars, brengt haar aan den paal, en verschoont haar' nu even zo weinig, als zy den goeden naam van haren naasten verschoonde.

Men kan ligt denken, dat dit bevel nu stiptlyk wierd ten uitvoer gebragt, hetgeen aan velen, in weerwil van MASSOUD's gronden, nog al te Oostersch zal voorkomen. Althans de Hemel mag de kringen onzer beschaafde lieden, en onze Koffy-tafelen, wel genadig zyn, wanneer Laster zulk eene misdaad, en snedige achterklap, welke alleen de eer van onzen naasten bevlekt, een strafbare ondeugd zal wezen!

IETS OVER DEN OORSPRONG DER *ALMANACHEN*.

(Ontleend uit *The Four Ages*, *by* WILLIAM JACKSON, van *Exeter*.)

Ik vind ergens vermeld, „dat de oude *Saxen* gewoon „ waren op vierkante Stokken, omtrent een voet lang, „ korter of langer naar welgevallen, de Maansloop van een „ geheel jaar te snyden, volgens welke zy altoos, met zeker- „ heid, konden zeggen, wanneer het Nieuwe Maan, Volle „ Maan was, met de tusschenvallende Maansveranderingen. „ Zodanig gesneeden Stokken droegen by hun den naam van „ *Al-mon-aght*, dat is *Alle-maan-aanwyzing*, of het in agt „ neemen van alle Maanverschynzelen, en van hier is de naam „ van *Almanach* ontleend."

Dit aangehaalde is eene eenvoudige afleiding van de Benaaming *Almanach*, en wyst aan, den misslag der geenen, die dit woord van het *Arabisch* willen afleiden, alleen op den grondslag van de eerste Lettergreep *Al*.

'Er is in *St. John's College*, te *Cambridge*, een *Saxische Almanach*, volkomen overeenstemmende met de boven opgegeevene beschryving. En ik bezit een *Almanach*, gemaakt onder de Regeering van EDUARD DEN III, op pergament, niet in de gewoone gedaante van een Blad of Boek; maar bestaande uit afzonderlyke stukjes, gevouwen in de gedaante van een platten stok of lat, op de *Saxische* wyze. Het stuk is volkomen in

zyn

zyn geheel, en vertoont het beste staal van de oude gebruik-lyke Tydrekeningen, welk ik immer zag.

De wyze van het Jaar te beginnen en te verdeelen, zo als wy die in onze *Almanachen* ontmoeten, is zeker vreemd en mis-selyk genoeg. 'Er zyn ongetwyfeld veele tegenwerpingen in te brengen tegen het veranderen van de vastgestelde wyze om den Tyd af te deelen en te berekenen; doch, indien 'er ten deezen opzigte iets nieuws moest stand grypen, zou ik als ten voorbeelde neemen het *Druïdisch Jaar*, 't welk eenen aanvang nam by den *Winter Zonnestand*; wanneer de Dagen, den geheelen loop der toe- en afneeminge ondergaan hebbende, den loop als van nieuws aan beginnen. Deeze zyn de perken, welke de Natuur zelve voor het Jaar aan de hand geeft. —— Ik zal niet op my neemen te bepaalen, wat aanleiding gegeeven hebbe tot de *Fransche* Jaarverdeeling; maar komt my dezelve, met de oude *Almanachen* vergeleeken, in allen opzigte, verslimmerd voor.

ZEDELYKE BEDENKINGEN.

Moet men den Godsdienst aanmerken als voordeelig, of als schadelyk, voor eenen Staat — als heilzaam, of verderflyk? Zal het eene Maatschappy voordeeliger gaan, zonder, dan met den Godsdienst? Zal men ophalen de verwarringen, welke toevallig door den Godsdienst in de Maatschappyen zyn ontstaan, en hoe dezelve veele Landen en Staaten tegens elkanderen in 't harnas gejaagd heeft? Zal men zeggen: lees de Historien, zy zullen u leeren, welke verwoestingen, door de verschillende Godsdienst-gevoelens, 'er op de Waereld zyn aangerigt. —— Dan, in een Gemeenebest zonder Godsdienst, heeft men deze gevaren niet te vreezen. — Doch ik vraag, op myne beurt, of eene Maatschappy die zelfde gevaren, en nog oneindig veel meerdere, niet van de Staatkunde te wagten heeft? — Hoe veele Landen, Ryken en Gemeenebesten, zyn 'er niet beroerd en bedorven door eene verkeerde Staatkunde! —— hoe veel menschenbloed heeft dezelve niet doen stroomen! —— Lees de Historien, zy zullen u leeren, wat 'er vaak aan der Vorsten Hoven al gebrouwen wordt, welke verderfelyke besluiten genomen, welke strikken, om zo veele duizenden ongelukkig, jammerlyk ongelukkig, te maken, om zo veele Landen te verwoesten, om zo veele millioenen menschen te moorden! —— Dan zal nu een Land zonder Staatkunde bestaan? Of zal men dezelve uit de Maatschappy, als verderfelyk, verbannen — als schadelyk, ten uitersten schadelyk, voor den Staat? Wie zal dit durven beweeren? Wie zal zeggen, dat een Gemeenebest in stand kan blyven zonder Godsdienst, zonder Staatkunde? Het slegt gebruik, 't welk bedorven menschen van eene goede zaak maken, maakt een goede zaak nimmer kwaad.

C. v. D. G.

BE-

BERIGT.

Men is overal druk bezig, om de Hervormden op te wekken ter gemeenschaplyke behartiging der belangen van hun Kerkgenootschap, en, in 't byzonder, ter oprichting van een algemeen Fonds, waaruit de behoeften van den openbaaren Godsdienst, Tractementen van Leeraars, enz. kunnen gevonden worden, wanneer de drie jaaren, by de Staatsregeling bepaald, verstreken zyn: Intusschen schynen deze opwekkingen dus verre weinig ingang te vinden; veelen, ook yveraars voor hun' Godsdienst, onttrekken zich openlyk, en begrypen, dat zy volstrekt moeten stilzitten, en in geene werkzaamheid of pecunieele bydragen zich inlaaten, om dat zy die Leeraars, welke hunne verkleefdheid aan de op 31 Jan. 1795 gepromulgeerde *Rechten van den Mensch en Burger* aan den dag hebben gelegd, beschouwen als verbrekers van hunne plegtige verbintenis aan 't Hervormd Kerkgenootschap.

Zal men dan eenige hope hebben, dat voorz. opwekkingen van vrugt zullen zyn, om de eendragtige werkzaamheid te bevorderen, behoort men de zich onttrekkende Hervormden, welker aantal niet gering is, vooral onder de meest vermogende en kundige lidmaaten, te overtuigen, dat de Leer der Rechten van den Mensch en Burger niet alleen niet strydt met de Leer der Hervormde Kerk en haare Formulieren *van Eenigheid, maar zelfs door onzen grooten* Heiland *gepredikt is, en dat men dus* geen echt Discipel van Jesus zyn kan, ten zy men de voorz. Leere van harte zy toegedaan, welk laatste te betoogen zelfs des te noodzaaklyker is, om dat 'er nog verscheiden Leeraars gevonden worden, welke in hunnen afkeer van de Rechten van den Mensch en Burger volharden, en door hun' invloed de kragtigste opwekkingen ter vereeniging der Hervormden in ons Land ontzenuwen, ja eene aanstaande scheuring tusschen de verschillend denkenden (wordt het niet by tyds afgewend) in de hand werken.

Het is zeker te bejammeren, dat de Burger EW. KIST, van wiens Vaderlandschen yver, kunde en invloed, men alles goeds te wagten had, allerernstigst uitgenodigd, en als 't ware geprovoceerd, (zie *derde Brief van een rustend Opziener der Hervormde Gemeente aan den Burger Leeraar* EW. KIST, enz. 1797) om de Rechten van den Mensch en Burger *in* overeenstemming te brengen met de Leere des Kruiçes en de pligten der Euangelische Heiligmaking, aan dat dringend verzoek niet voldaan, en, door zyn stilzwygen, zelfs veele Hervormden in hunnen afkeer van de voorz. Rechten gestyfd heeft.

De nood der Kerke dringt, en het is meer dan tyd, dat een of ander kundig Vaderlander, der Hervormde Leer van harte toegedaan, zich hoe eer hoe beter aangorde, om dezen grooten hinderpaal uit den weg te ruimen, op dat alle de Hervormden, met aflegging van vooroordeelen, misduidingen en *party*schappen, zich als één man vereenigen, om de belangen van hun Kerkgenootschap te behartigen.

PATRIOPHILUS REFORMATUS.

den 27 Nov. 1798.
Anno Lib. Bat. IV.

MENGELWERK,

TOT FRAAIJE LETTEREN, KONSTEN EN WEETENSCHAPPEN, BETREKKELYK.

NADERE OPMERKING OP LUK. II: 7.

Aan de Schryvers der Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.

MEDEBURGERS!

Ontwyfelbaar stemt Gy met my in, dat zo zeer te sterke verkleefdheid aan het oude, even zo ook te grote ingenomenheid met het gene nieuw voorkomt, te wraken zy.

Zo dikwerf ook aan enige Bybelplaats, in uw geacht Maandwerk, enig nieuw licht wordt bygezet, verblydt zig elk, die waarheidszin heeft. Hy beproeft het opgegevene, en zoekt het goede te behouden.

Dus ging het my ook, by het vinden ener *Verklaring, wegens de herberg, en de kribbe, in welke de Here Jesus zou geboren en gelegd zyn, volgens* Z. PEARCE, in het *Mengelwerk* van uw vorig Nommer (*).

De achting, welke ik voor den geleerden en zelfdenkenden PEARCE heb, deed my dezelve met te meerder zorgvuldigheid proeven.

Het zal u, hoop ik, niet ongevallig zyn, dat een vriend van 't geen waar en goed is de vryheid neemt te melden, wat hy hier by dacht; en u verzoekt, dit, als ene nadere opmerking, indien zy, voor een ogenblik, de aandacht van uwe Lezers niet geheel onwaardig is, een plaatsje in uw volgend Nommer in te ruimen. Aan u, en myne Medelezers, zy dan de beslissing geheel overgelaten.

Vergunt my vooraf aan te merken, dat indien PEARCE dien hogen toon had aangenomen, op welken uw Correspondent (hy houde my dit ten goede) verkiest te spreken,

(*) No. 13, bl. 497, en volg.

ken, dit al terstond bedenking, of hy koelbloedig genoeg had nagedacht, zou kunnen baren.

Dan, ik kome aanstonds ter zake.

De geleerde man kan zig niet vergenoegen met de gewone gedachte, „dat onze Zaligmaker in enen beestenstal „ zou geboren en gelegd zyn." Het komt hem geheel onvermoedelyk voor, „ dat men, naar de toenmalige ze- „ den, ligt daar toe zou gekomen zyn, om ene zwange- „ re vrouw, benevens haar zoogkind, hoedanigen, door „ alle tyden heen, op de ontferming der menschlykheid „ ene sterke aanspraak maakten, te verstoten, en naar „ een ongeschikt verblyf heen te zenden."

Maar hoe komt de bedenking van *verstoten* of *heenzenden* hier in? Moest MARIA, in een vol vertrek zig bevindende, niet uit haar zelve zig van daar begeven, en, in hare omstandigheid, een ander verblyf kiezen? Of hebben alle de anderen, zo veel het nodig was, het vertrek geruimd? De tekst geeft gene de minste aanleiding om dit te denken. Of zyn de aanwezigen maar gebleven by de bevalling ener jonge vrouw? Is dit niet, ook volgens de zeden der Oosterlingen, onwaarschynlyk?

Ware dit de enigste aanmerking, zy mogt van weinig waarde schynen. Maar van meer belang komt my *deze* voor: 'Er is geen twyfel, of καλάλυμα is in den hier opgegeven en genoeg bewezen zin van *gastvertrek* te nemen (*); ook komt my de opvatting van φατνη voor *kribbe*, zo als dezelve hier beschreven wordt, (bl. 504) waarschynlyk voor: maar ik zie niet, hoe hier uit volge, dat de Zaligmaker niet in een' beestenstal geboren of nedergelegd zoude zyn. De Euangelist zegt duidelyk, „ zy legde Hem neder ἐν τῃ φατνῃ (†), om dat *voor hun lieden* GEEN PLAATZE was ἐν τῳ καλαλύματι." Waar was nu deze φατνη? Was die IN *het gastvertrek* opgeslagen? Dat zou ze moeten zyn, indien de opgegeven verklaring, of liever de gevolgtrekking, waar op het hier eigenlyk aankomt, steek zal houden. — Daar by zou LUKAS dan

(*) Conf. & SCHLEUSN. *in voce*. Van zulk een gastvertrek wordt voords te regt, bl. 503, gezegd, „ onzeker is het, of dat in „ enig vriendenhuis, dan wel in ene herberg, ja zelfs in een „ der gewelven van een ruim en uitgestrekt onderaardsch hol, „ geweest zy."

(†) Hoe weinig gronds 'er zy, om τῃ hier uit te monsteren, kan men by GRIESB. zien.

dan nog geschreven moeten hebben, of men zou zyne woorden moeten kunnen nemen als of hy geschreven had, „ om dat *voor hem* (voor het kind, om neder te leggen) GENE ANDERE PLAATZE was ἐν τῷ καταλύματι." Maar wie durft aan duidelyke woorden, in een geschiedverhaal, alleen om dat men 'er iets aanstotelyks in vindt, zo veel geweld aandoen?

En is dit, wat hier in aanstotelyk schynt, van zo veel belang? Zeker, wanneer men de gesteldheid der stallingen in 't Oosten, in onderscheiding van de onze, gadeslaat, verzwaart dit de bedenking: maar men moet daar by tog ook het onderscheid der luchtgesteldheid in aanmerking nemen; te meer, daar 'er zo veel gronds is om vast te stellen, dat het thans niet in den winter, maar nog al aanmerkelyk vroeger dan de viering by ons invalt, geweest zy.

Voor het overige ben ik, gelyk uw andere Correspondent, een vyand van geleerde twisten over het geen onzeker en van weinig belang is, het welk ik vooral niet gaarne op den Predikstoel hore: maar wensche hartelyk, dat men, langs zo meer, in de Godsdienstige oefeningen, by het algemeen nuttige en stichtende zig bepale, met voorbygaan van diepzinnige en letterkundige onderzoekingen, welker plaats op de Studeerkamer, niet op den Leerstoel, is.

Ik eindige met dezen wensch, en bede tot God om zegen over alles wat deszelfs vervulling bevoorderen kan; terwyl ik steeds blyve

Uw toegenegen Lezer,

21 December 1798. D. B.

BLADWYZER

DER

VOORNAAMSTE BYZONDERHEDEN,

in het *Mengelwerk* voorkomende.

Fon-

H.

Mas-